

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU
TEOLOGICKÁ FAKULTA KOŠICE
a
SPOLOČNOSŤ SOCIÁLNYCH SESTIER

**RODINA DNES:
KRÍZA ALEBO PRÍLEŽITOSŤ? VERZUS KRÍZY
A ŽIVOTNÝ IDEÁL BL. SÁRY SALKAHÁZI**

*Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
17. ročník*

Ružomberok 2025

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU
TEOLOGICKÁ FAKULTA KOŠICE
a
SPOLOČNOSŤ SOCIÁLNYCH SESTIER

**RODINA DNES:
KRÍZA ALEBO PRÍLEŽITOSŤ? VERZUS KRÍZY A ŽIVOTNÝ
IDEÁL BL. SÁRY SALKAHÁZI**

*Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie
17. ročník*

Ružomberok 2025

TEOLOGICKÁ FAKULTA KATOLÍCKEJ UNIVERZITY V RUŽOMBERKU - KATEDRA SPOLOČENSKÝCH VIED
VYSOKÁ ŠKOLA ZDRAVOTNÍCTVA A SOCIÁLNEJ PRÁCE SV. ALŽBETY - ÚSTAV BL. Z. G. MALLU KOŠICE

TEOLOGICKÁ FAKULTA TRNAVSKEJ UNIVERZITY
UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI - CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA OLOMOUC
SPOLOČNOSŤ SOCIÁLNYCH SESTIER

ZÁŠTITA KONFERENCIE
ASOCIÁCIA VZDELÁVATELOV V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Vás pozývajú na
17. ročník medzinárodnej vedeckej konferencie

RODINA DNES: KRÍZA ALEBO PRÍLEŽITOSŤ? VERZUS KRÍZY A ŽIVOTNÝ IDEÁL BL. SÁRY SALKAHÁZI

14. októbra 2025

TEOLOGICKÁ FAKULTA V KOŠICIACH,
HLAVNÁ 89, 040 21 KOŠICE - C4

Časový harmonogram:

8:30 - 9:00 registrácia
9:00 - 9:30 zahájenie a úvodné príhovory
9:30 - 12:30 prezentácia príspevkov
12:30 - 13:00 diskusia a ukončenie konferencie

Cieľ konferencie:

Analyzovať a diskutovať o význame rodiny v súčasnej spoločnosti z pohľadu teológie (kresťanskej antropológie, Biblie, cirkevného učenia), sociológie (sociálna politika, výzvy dnešnej rodiny, demografia, vplyv médií atď.) a sociálnej práce (stabilita a labilita rodiny, spoločenské zmeny, sociálna pomoc rodinám). Povzbudiť mužov a ženy, manželov a manželky do statočného a trpezlivého zápasu o dobré manželstvá, rodičov do láskavej a múdrej výchovy, pomáhajúce profesie o múdrosť a správne rozhodnutia smerujúce k zabezpečeniu najlepšieho záujmu dieťaťa.

This conference was supported by EU NextGenerationEU through the Recovery and Resilience Plan for Slovakia under the project: Søren Kierkegaard within the East-European Context, No. 09I03-03-V04-00594.
Táto konferencia je podporená prostredníctvom Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky (KEGA) v rámci projektu: Kritické myslenie a jeho implementácia do osnov študijného programu sociálna práca, č. 017KU-4/2025.

Tematické oblasti

Teologické oblasti:

- Rodina v Božom náručí
 - Otvorenosť pre život (plodnosť),
 - Vernosť a láska ako základ vzťahu.
- Cirkevné dokumenty – Amoris Laetitia, Dilexit nos (Miloval nás) o ľudskej a božskej láske
- Domáca cirkev v čase zmien
- Rodina – miesto viery, lásky a služby
- Rodina v Božom pláne a v realite dneška
- Jubilejný rok v živote rodiny

Sociálne oblasti:

- Stabilná rodina – predpoklad zabezpečenia najlepšieho záujmu dieťaťa
- Komunikácia v rodine – rodinné komunikačné vzorce
- Sociálna práca s rodinou v sanácii rodinného prostredia
- Vzťahové problémy v rodine
- Jednorodičovské rodiny a ich postavenie v systéme sociálneho zabezpečenia
- Kríza v rodine a záťažové situácie
- Rodina pod tlakom spoločenských zmien
 - individualizmus, migrácia, technológie umelá inteligencia

Vedecký výbor

doc. ThDr. Radoslav Lojan, PhD.
prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef Jurko, PhD.
prof. PhDr. Mária Šmidová, PhD.
prof. PaedDr. ThDr. Roman Králik, Th.D., MBA
prof. RNDr. Jaroslava Pavelková, CSc.
prof. ThDr. Edward Z. Jarmoch, PhD.
prof. ThDr. Gabriel Ragan, PhD.
prof. ThDr. Peter Vansáč, PhD.
doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.
doc. PhDr. Martina Pavlíková, PhD., MBA.
doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD.
doc. PhDr. Stanislava Hunyadiová, PhD.
doc. PhDr. Nataša Bujdová, PhD.
doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, PhD.
doc. JUDr. ICDR. Juraj Jurica, PhD.
doc. ThLic. Krzysztof Trębski PhD.
doc. PhDr. Ing. Tibor Máhrik, PhD.
Florin Leonard Stan, PhD.
PhDr. Renáta Jamborová, PhD.
Ing. Mgr. Zdeněk Meier, Ph.D.
Dr. Pavol Hrabovecký, S.T.D.
SLLic. Andrej Krivda, PhD.
PhDr. Michaela Šul'ová, PhD.
Mgr. Katarína Mičková, PhD.
Mgr. Zlatica Dorková, PhD.

Organizačný výbor

Mgr. at MS. Marta Andraščíková
Florin Leonard Stan, PhD.
PhDr. Nikoleta Siváková, PhD.
PhDr. Svetlana Hubková, PhD.
PhDr. Denisa Morongová, PhD.
Mgr. Stanislav Hunyadi, PhD. MBA
MUDr. PhDr. Filip Makáň, MBA, MPH
PhDr. Ján Máhrik
Mgr. Jaromír Sloboda
Mgr. Vladimír Korek
Mgr. Marek Lach
Ing. Martin Czebrik
Mgr. Simona Jurov
Mgr. Barbara Kapraľová
Mgr. Oto Múčka
Mgr. Marek Kóša
Bc. Erika Siváková

Rodina dnes: Kríza alebo príležitosť? Verzus krízy a životný ideál Bl. Sály Salkaházi

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, 17. ročník, 14. október 2025, Košice, Hlavná 89

© Teologická fakulta Košice

Editor:

Mgr. Katarína Mičková, PhD.
doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Recenzenti:

doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, PhD.

doc. PhDr. Maroš Šip, PhD.

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Prešovská univerzita Prešov
Pravoslávna bohoslovecká fakulta

Odborní garanti konferencie:

doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.
prof. PhDr. Mária Šmidová, PhD.
PhDr. Renáta Jamborová, PhD.

Vedecký výbor:

prof. ThDr. PhDr. Jozef Jurko, PhD.
doc. ThDr. Radoslav Lojan, PhD.
prof. ThDr. PhDr. PaedDr. Jozef Jurko, PhD.
prof. PhDr. Mária Šmidová, PhD.
prof. PaedDr. ThDr. Roman Králik, Th.D., MBA
prof. RNDr. Jaroslava Pavelková, CSc.
prof. ThDr. Edward Z. Jarmoch, PhD.
prof. ThDr. Gabriel Ragan, PhD.
prof. ThDr. Peter Vansáč, PhD.
doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.
doc. PhDr. Martina Pavlíková, PhD., MBA.
doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD.
doc. PhDr. Stanislava Hunyadiová, PhD.
doc. PhDr. Nataša Bujdová, PhD.
doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, PhD.
doc. JUDr. ICDR. Juraj Jurica, PhD.
doc. ThLic. Krzysztof Trębski PhD.
doc. PhDr. Ing. Tibor Máhrik, PhD.
prof. u. PaedDr. PhDr. Václav Šimek, PhD., DBA, D.Ed.
Florin Leonard Stan, PhD.
PhDr. Renáta Jamborová, PhD.
Ing. Mgr. Zdeněk Meier, Ph.D.
Dr. Pavol Hrabovecký, S.T.D.
SL. Lic. Andrej Krivda, PhD.
PhDr. Ing. Markéta Šimková, Ed.D., LL.M.
PhDr. Michaela Šuľová, PhD.
Mgr. Katarína Mičková, PhD.
PhDr. Nikoleta Siváková, PhD.
Mgr. Zlatica Dorková, Ph.D.

Organizačný výbor:

Mgr. at MS. Marta Andraščíková
Florin Leonard Stan, PhD.
PhDr. Denisa Morongová, PhD.
MUDr. PhDr. Filip Makáň, MBA, MPH
PhDr. Pavle Cekov
PhDr. Ján Máhrik
Mgr. Jaromír Sloboda
Mgr. Vladimír Korek
Mgr. Marek L'ach
Mgr. Stanislav Hunyadi, MBA
Ing. Martin Czebrik
Mgr. Simona Jurov
Mgr. Barbara Kapraľová
Mgr. Oto Múčka
Mgr. Marek Kóša
Bc. Erika Siváková

Vydavateľstvo VERBUM – vydavateľstvo KU v Ružomberku, 2025, 1. vydanie

Forma vydania: tlač, online

Zborník príspevkov neprešiel odbornou jazykovou korekciou. Autori príspevkov v plnom rozsahu zodpovedajú za obsah svojich príspevkov, štylistiku a gramatiku, ako aj techniku a etiku citovania.

Zborník vznikol v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy projektu KEGA č. 017KU-4/2025 „Kritické myslenie a jeho implementácia do osnov študijného programu sociálna práca“.

ISBN 978 – 80 – 561 – 1199 – 4 (tlač)

ISBN 978 – 80 – 561 – 1198 – 7 (online)

OBSAH

Úvodný príhovor	7
Renáta Jamborová.....	7
AI jako „digitální kamarád“: nové výzvy pro rodinu a děti	9
Ingrid Baloun.....	9
Vztahové proměny po onkologickém onemocnění: kazuistika a význam psychoterapie	11
Ingrid Baloun.....	11
Niektoré názory rodičov na ochranu záujmu dieťaťa	15
Mária Bielová	15
Migrácia, rodinné väzby a technologické sprostredkovanie intimity	23
Gizela Brutovská	23
Efektívna komunikácia v práci sociálneho pracovníka	31
Zuzana Budayová	31
Zátěžové situácie v rodine: dôsledky a možné intervencie pri ohrození dieťaťa	45
Melinda Čakarová	45
Vztahové a komunikačné problémy v rodinách s odsúdeným členom	55
Mária Čulenová.....	55
Sytuacje stresowe i kryzys rodzinny w rodzinach ukraińskich znajdujących się na terenie gminy lipnica murowana	63
Zbigniew Filip	63
Kritické myslenie ako integrálny prvok hermeneutického procesu: od pasívneho prijímania tradície k aktívnemu teologickému výkladu	73
Gabriela Genčúrová	73
Komunikácia v rodine – rodinné komunikačné vzorce	83
Stanislava Hunyadiová – Tomáš Kardoš.....	83
Zmeny v rodinnom systéme v dôsledku cirkulárnej migrácie za prácou jedného z rodičov maloletých detí	97
Miroslava Jagelčáková Schifferdeckerová.....	97

<i>Možnosti využitia rodinnej mapy v counselingu pri sprevádzaní jednotlivca v rodinnom systéme</i>	105
Renáta Jamborová.....	105
<i>Úloha sociálnej posudkovej činnosti pri podpore jednorodičovských rodín v systéme sociálneho zabezpečenia</i>	113
Barbara Kapraľová – Simona Jurov	113
<i>Sociální práce s rodinou, ze které bylo odebrané dítě</i>	121
Vladimír Korek – Jaromír Sloboda – František Kratochvíl.....	121
<i>Krízová situácia v rodine ako dôsledok diagnostikovania porúch autistického spektra dieťaťa</i>	131
Michaela Kovalčíková	131
<i>Soziale determinanten und risikofaktoren in ein-eltern-familien</i> ...	141
Ernest Kováč – Ervín Weis.....	141
<i>Psychosocial consequences of cumulative stress in the family and their impact on family dynamics</i>	157
Ernest Kováč – David Szarszoi	157
<i>Vztáhové problémy v rodine</i>	169
Marek Kóša.....	169
<i>Religious upbringing and the legal principle of the child's best interest</i>	177
Roman Králik – Ernest Kováč	177
<i>Sociálne média ako mediačný nástroj pre nadhodenie hlbšej komunikácie v rodine</i>	191
Marek L'ach	191
<i>Analýza využívania inštitútu mediácie podľa zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele</i>	195
Lýdia Lešková – Katarína Mičková.....	195
<i>Rodina ako zdroj šťastia a cesta k spáse</i>	211
Radoslav Lojan	211
<i>Education in the age of artificial intelligence: how to stay smart when a machine is doing the work for us?</i>	219
Michal Matějka	219

Komparatívna analýza chápania manželskej lásky v rodine podľa učenia sv. Jána Pavla II. a pápeža Františka	231
Vladimír Noga – Elena Kenderešová	231
Rodič vo väzbe: forenzná sociálna práca pri riešení kríz spôsobených uväznením člena rodiny	247
Tomáš Planka – Monika Mačkinová	247
Medzi stresom a rezilienciou: život rodín s dieťaťom so špeciálnymi potrebami	259
Katarína Slezáková	259
Vztahové problémy v rodině	269
Jaromír Sloboda – Vladimír Korek – František Kratochvíl.....	269
Péče o člena rodiny prostřednictvím mezigenerační solidarity	275
Jana Stejskalová	275
Životní spokojenost rodičů dětí s handicapem	279
Jana Stejskalová	279
Pedagogicko psychologické souvislosti vztahu rodiny a školy při prevenci rizikového chování	281
Václav Šimek	281
Perspektívy rodiny vzhľadom k používaniu digitálnych technológií deťmi predškolského veku	291
Annamária Šimšíková – Beáta Deutscherová	291
Copingové stratégie a ich rozvoj pre zvládanie záťažových situácií	303
Michaela Šuľová	303
Rodina ako domáca cirkev: výzvy a perspektívy v súčasnej dobe	309
Krzysztof Trębski.....	309
Rodina v krizi v rámci poskytování dlouhodobé péče, ztráty blízkého a podpory v nejtěžších chvílích	317
Lenka Vyhliďalová – Jaroslava Pavelková	317

ÚVODNÝ PRÍHOVOR

Vážení prítomní, milí hostia, sympatizanti odkazu bl. Sára!

Stretávame sa opäť na konferencii, ktorá prepája odkazy sociálnych otázok a kontext života bl. Sára Salkaháziovej. Dnes je konferencia špecificky zameraná na tému *Rodina dnes – je to kríza alebo príležitosť?* Rodina, vystavená toľkým, ohrozeniami a krehkosti... Rodina, ktorá čelí nespočetným nástrahám... Snažíme sa ju chrániť, a zároveň vnímame, že aj v nej samej prechádzame zmenami a prehodnocovaním. Riešime otázky a dilemy – čo chceme a musíme uchovať, čo je to najvzácnejšie, čo musíme za každú cenu podporiť... Rodina, ktorá je pokladom práve preto, že sa v nej môže zrodiť nový život, aby ľudstvo z Božej dobroty mohlo pokračovať vo svojej životnej sile obnovovať sa a pokračovať na ceste rastu ďalej. Dnes sa chceme trochu zastaviť pri hodnotách rodiny a hodnote rodiny bl. Sára a možno tak trochu aj pri svojej vlastnej... s vďačnosťou, že sme tu a že sme dostali dar života, v ktorom môžeme objavovať, rásť, čeliť výzvam či zmenám... aby sme raz dosiahli tú najplnšiu slávu života, a to radosti a plnosti jeho slávy.

Nech je teda táto konferencia oslavou života, nech posilní piliere rodinného systému, ktorý je základ pre našu budúcnosť a požehnanie a tiež vďačnosť našim rodičom: mame a otcovi, ktorí sa o nás starali v danom čase tak, ako to najlepšie vedeli.

Bl. Sára Salkaziová, ako vieme, sa narodila a vyrastala v slávnom Grand hoteli „Schalkaház“ – vtedy vo veľmi známom košickom hoteli. Veľmi skoro stratila otca, a tak starostlivosť o ňu a jej dvoch súrodencov zostala na mame a príbuzných. V jednom zo svojich diel s názvom „Otvorím“ (1920) hovorí o dôverných rodinných udalostiach,... keď sa menili pece v hoteli Schalkaház za radiátory. Sára si tak zaspomínala, ako si kedysi v detstve spolu s príbuznými čítali pri pieckach rozprávky,... *pec sa tak pre Sáru* stala symbolom pokojnej rodinnej atmosféry, lásky, súdržnosti a rodinného tepla.

Nech aj tento čas je pre nás časom pokojnej atmosféry, kde môžeme načerpať z poznatkov a výskumov našich kolegov z oblasti sociálneho a teologického pohľadu na rodinu, kde sa môžeme obohatiť o tie najaktuálnejšie poznatky v súvislosti s rodinným kontextom, problematikou i spoločným hľadaním a kladením otázok... Nech sme tu synodálne prítomní a otvorení na vzájomné počúvanie, ktoré nás chce zjednotiť v Božej prítomnosti. Nech nás tento čas podporí v osobnej stabilite, bezpečí a svedectve, že tu máme svoje miesto. Vďaka, že cez systém medzigeneračných odkazov a našu prítomnosť môžeme rozvíjať naše osobné dary, talenty aj zručnosti.

Želám všetkým príjemné, požehnané a vydarené podujatie...

Ďakujem za pozornosť.

Renáta Jamborová

AI JAKO „DIGITÁLNÍ KAMARÁD“: NOVÉ VÝZVY PRO RODINU A DĚTI

AI as a “Digital Friend”: Emerging Challenges for Families and Children

Ingrid Baloun

Abstrakt: Příspěvek zkoumá, jak se nástroje s umělou inteligencí stávají pro děti nejen školní pomůckou, ale i zdrojem psychické opory a „novým kamarádem“. Vysvětlujeme, proč chaty, které jsou stále dostupné, nehodnotí a přizpůsobují odpovědi přáním dítěte, nahrazují vrstevnické i rodinné vazby. Upozorňujeme na rizika: posilování informačních bublin, vyhýbavé zvládání emocí, oslabení komunikace v rodině a přesun konfliktů do online prostředí. V kontextu individualismu, migrace a rychlých technologických změn nabízíme rámec pro rodiče a pomáhající profese: nastavování hranic, rozvoj digitální gramotnosti, podporu bezpečných vztahů a využívání AI jako doplňku, nikoli náhrady. Diskutujeme etiku (soukromí, transparentnost) a navrhuje kroky pro školy a sociální služby.

Klíčové slová: Umělá inteligence. Děti a mládež. Digitální kamarád. Rodinná komunikace. Digitální gramotnost.

Abstract: This paper examines how AI tools become not only study aids for children but also sources of emotional support and a “new friend.” We explain why always-available, non-judgmental, and highly personalized chats can displace peer and family bonds. We highlight risks: echo-chambers, avoidant emotion regulation, weakened family communication, and the shift of conflicts into online spaces. Framed by individualization, migration, and rapid technological change, we propose a practical toolkit for parents and helping professionals: boundary-setting, digital literacy, fostering safe relationships, and using AI as a complement rather than a replacement. We address ethical issues (privacy, transparency) and offer recommendations for schools and social services.

Keywords: Artificial intelligence. Children and adolescents. Digital companion. Family communication. Digital literacy.

Údaje o autorce

Mgr. Ingrid Baloun, Ph.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta

J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice

ibaloun@zsf.jcu.cz

+420737383799

VZTAHOVÉ PROMĚNY PO ONKOLOGICKÉM ONEMOCNĚNÍ: KAZUISTIKA A VÝZNAM PSYCHOTERAPIE

*Relational Changes after Cancer: A Case Study and the Role of
Psychotherapy*

Ingrid Baloun

Abstrakt: Příspěvek představuje kazuistiku rodiny, která prošla obdobím onkologického onemocnění matky. Na příkladu několikaměsíční psychotherapeutické práce ukazuje, jak se vztahy v rodině proměňují během léčby a po jejím ukončení. Během aktivní léčby rodina působila semknutě a výkonně, zatímco po odeznění akutní fáze se objevily potlačené konflikty, únava a změny v partnerské i rodičovské roli. Text zdůrazňuje potřebu psychotherapeutické podpory nejen pro nemocného, ale i pro jeho blízké, a to od samotného začátku onemocnění. Psychotherapie pomáhá rodinám zvládat vztahové dopady nemoci, učí otevřenou komunikaci, regulaci emocí a obnovu blízkosti.

Klíčové slová: Komunikace. Onkologické onemocnění. Partnerství. Psychotherapie. Rodina.

Abstract: The paper presents a case study of a family that experienced cancer in the mother. Through several months of psychotherapeutic work, it explores how relationships within the family change during treatment and after recovery. During the illness, the family appeared united and strong, while after the medical crisis had passed, suppressed emotions and relational exhaustion surfaced. The text highlights the need for psychotherapeutic support not only for the patient but for the entire family system from the very beginning of the illness. Therapy helps families manage emotional and relational consequences, fostering open communication, empathy, and renewed closeness.

Keywords: Communication. Cancer. Family. Partnership. Psychotherapy.

Teoretická východiska řešení problematiky

Onkologické onemocnění představuje zásadní zátěž nejen pro jednotlivce, ale i pro celý rodinný systém. V literatuře (Inhestern et al., 2021) je opakovaně popsáno, že nemoc zasahuje všechny subsystemy – partnerský, rodičovský i širší sociální kontext (Faccio et al., 2018). Nemoc mění dynamiku moci a péče, narušuje pocit bezpečí a předvídatelnosti a vyvolává nové formy závislosti a odpovědnosti.

Výzkumy (Deribe et al., 2024) ukazují, že rodiny během léčby často mobilizují všechny síly a dočasně potlačují konflikty. Po ukončení léčby však přichází období „dohánění emocí“ – tehdy se mohou objevit vztahové problémy, únava a pocit prázdnoty.

Psychotherapeutická práce s rodinami v takové situaci vyžaduje citlivost k individuálním i systémovým procesům. Cílem není jen zvládnutí stresu, ale podpora

otevřené komunikace, obnovy intimity a rovnováhy mezi péčí o druhé a péčí o sebe (Price et al., 2016).

Metodologická část příspěvku

Příspěvek vychází z kazuistiky reálné rodiny, se kterou probíhala dlouhodobá psychoterapeutická spolupráce v rámci systemického transformačního přístupu Virginie Satirové.

Typ výzkumu: kvalitativní kazuistika.

Cíl: zachytit proces změny rodinné dynamiky v průběhu léčby a po jejím ukončení.

Metoda: systematická terapeutická práce – vedení 16 sezení po 90 minutách v průběhu 13 měsíců.

Techniky: model Ledovce (Satir), Temperature Reading, validace emocí, pískoviště, vizualizace, práce s tělem, resourcing a rituály ocenění.

Všichni členové rodiny poskytli informovaný souhlas se zapojením do anonymizované kazuistiky. Jména a identifikační údaje byly změněny.

Výsledky

Rodinu tvořili dva dospělí a dvě malé děti. Krátce po diagnostikování karcinomu prsu u matky rodina vyhledala psychoterapeutickou pomoc. Impulzem nebyla jen samotná nemoc, ale i hluboké narušení každodenního fungování a partnerské komunikace. Onkologická diagnóza zasáhla rodinu v období, kdy očekávala narození druhého dítěte. To přineslo souběh dvou protichůdných životních zkušeností – naděje a ohrožení, zrození a strachu o život.

Během léčby se rodinný systém přepnul do „krizového režimu“. Každý člen přijal funkční roli, která zajišťovala krátkodobé přežití: otec převzal většinu praktických a logistických úkolů, matka se plně soustředila na léčbu a děti byly vědomě chráněny před úzkostí rodičů. Komunikace byla převážně věcná a zaměřená na zvládnutí situace. Konfliktní témata byla potlačována nebo bagatelizována ve jménu jednoty. Tento režim fungoval navenek jako semknutý tým, ale uvnitř rodiny se hromadilo napětí a nevyjádřené pocity.

Po ukončení léčby nastoupila nová, paradoxně těžší fáze – fáze vyčerpání a návratu do běžného života. Otec, který po dlouhou dobu držel stabilitu systému, začal pociťovat únavu, frustraci a ztrátu motivace. Matka procházela procesem redefinice své tělesnosti po radikálním chirurgickém zákroku a snažila se najít novou rovnováhu mezi rolí pacientky, matky a partnerky. Děti reagovaly zvýšenou citlivostí, zejména na projevy napětí mezi rodiči. Atmosféra v domácnosti oscilovala mezi snahou o normálnost a náhlými výbuchy emocí.

Postupně se objevily výčitky („kdo to měl těžší“, „kdo víc pomáhal“) a také obava z návratu onemocnění. Tyto pocity nebyly na počátku terapie snadno verbalizovatelné. Matka dlouho vnímala své obavy jako slabost, otec se naučil emoce skrývat pod vrstvou racionality. Terapeutická práce proto směřovala nejprve k vytvoření bezpečného prostoru, kde bylo možné o těchto obavách otevřeně mluvit.

Psychoterapie postupně otevřela prostor pro dialog. Využití techniky Temperature Reading podle Virginie Satirové umožnilo členům rodiny sdílet uznání, novinky, starosti a plány. Zavedení rituálu každodenních ocenění vedlo ke změně atmosféry – napětí postupně ustupovalo a komunikace se stávala konkrétnější a laskavější.

Matka si díky terapeutickému vedení uvědomila, že její silná potřeba kontroly a perfekcionismu nebyla výrazem dominance, ale reakcí na hluboký strach z nejistoty a smrti. Toto poznání přineslo úlevu jí i partnerovi. Otec naopak dokázal pojmenovat

vlastní úzkost a přiznat, že jeho ústupy a ticho byly ochranou před přetížením. Otevření těchto témat vedlo k větší vzájemné empatii.

Významnou roli sehrála práce s tělem – dechová cvičení, uzemňovací techniky a tzv. dotekové kotvy. Tyto techniky pomáhaly oběma partnerům regulovat stres a obnovovat pocit tělesné jistoty. Pravidelné „zastávky“ v průběhu dne – krátké nadechnutí, vědomý dotek, pohled – se staly součástí jejich každodenního života.

Rodina dále zavedla systém mikro-dohod pro domácí provoz (např. kdo zajišťuje večerní režim dětí, kdo nakupuje apod.), čímž se snížil počet drobných konfliktů. Tyto dohody byly pravidelně revidovány bez hodnocení a měly podobu konkrétních, malých kroků.

Citlivou oblastí byla také obnova intimity po mastektomii. Tělesné změny ovlivnily sebevnímání matky i partnerskou dynamiku. Terapeutická práce se zaměřila na normalizaci změn, validaci pocitů studu a ztráty, a postupné hledání nových forem blízkosti. Klíčovým momentem se stal jednoduchý rituál nazvaný „deset minut něhy denně“ – společný čas bez slov, zaměřený na dotek, přítomnost a dýchání. Tento drobný rituál se ukázal jako velmi léčivý, protože symbolicky obnovoval důvěru a kontakt.

V závěrečných fázích terapie se rodina naučila rozpoznávat spouštěče stresu a vytvářet strategie, jak na ně reagovat. Společně vytvořili plán pro situace zvýšeného napětí (např. kontrolní lékařská vyšetření), který obsahoval konkrétní kroky – od dechových cvičení až po krátké „pauzy na restart“.

Na konci spolupráce rodina hodnotila zlepšení v několika rovinách:

- Komunikační – otevřenější, konkrétnější a méně obviňující komunikace.
- Emoční – schopnost sdílet i nepříjemné pocity bez studu či obrany.
- Praktické – rovnoměrnější rozdělení péče o domácnost.
- Partnerské – obnovená důvěra, blízkost a smysl pro humor.
- Sebepečce – oba partneři začali aktivněji pečovat o vlastní zdraví a odpočinek.

Z hlediska terapeutického procesu bylo důležité, že rodina prošla posunem od „boje o přežití“ k vědomému „společnému růstu“. Terapeutická práce ukázala, že fáze po ukončení léčby je nejen obdobím rekonstrukce vztahů, ale i příležitostí k hlubší změně.

Diskuze

Zjištění z kazuistiky odpovídají závěrům současných studií, že onkologické onemocnění zasahuje celý rodinný systém a má dlouhodobý dopad na psychiku všech členů. Inhestern et al. (2021) upozorňují, že rodiče s rakovinou i jejich děti často čelí zvýšené psychosociální zátěži a potřebují cílenou podporu celé rodiny.

Podobně Price et al. (2016) popisují, že období po léčbě bývá paradoxně psychicky náročnější než fáze akutní, protože se objevují potlačené emoce a únava

Naše kazuistika tuto zkušenost potvrzuje — právě po ukončení léčby se otevřely nevyjádřené obavy a výčitky.

Současný výzkum (Chong et al., 2024) zdůrazňuje význam psychoterapie zaměřené na rodinu, která podporuje komunikaci, sdílení emocí a obnovu důvěry. V souladu s tím lze uzavřít, že včasná psychoterapeutická intervence může výrazně přispět ke zvládnutí vztahových dopadů onkologického onemocnění a zlepšení kvality života celé rodiny.

Závěr

Zkušenost ukazuje, že zvládnutí léčby neznamená uzdravení vztahů. Skrytá únava a zadržované emoce mohou po odeznění nemoci výrazně zatížit rodinný systém.

Psychoterapie by měla být dostupná již od počátku onkologického onemocnění – nejen pro pacienta, ale i pro jeho blízké. Umožňuje rodinám pojmenovat a sdílet své obavy, učí komunikovat a znovu nacházet blízkost po dlouhém období napětí.

Téma propojuje zdravotní, psychologický i sociální rozměr péče. Je výzvou pro multidisciplinární spolupráci a současně připomínkou, že uzdravení znamená víc než jen „negativní nález“.

Seznam literatury

FACCIO, F. et al. When a parent has cancer: How does it impact on children's psychosocial functioning? A systematic review. In *European Journal of Cancer Care (Engl)*. ISSN 0961-5423, 2018, roč. 27, č. 6, s. e12895. DOI: 10.1111/ecc.12895.

CHONG, Y. Y. et al. Psychosocial Interventions for Improving Mental Health and Quality of Life Among Parents With Cancer. In *European Journal of Cancer Care (Engl)*. ISSN 1365-2524, 2024, roč. 33, č. 1, s. e13740. DOI: 10.1111/ecc.13740. [online]. [cit. 2025-10-20]. Dostupné na internete: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1462388924000036>

INHESTERN, L. et al. Families affected by parental cancer: Quality of life, impact on children and psychosocial care needs. [online]. In *Frontiers in Psychiatry*, 2021. [cit. 2025-10-20]. Dostupné na internete: <https://www.frontiersin.org/journals/psychiatry/articles/10.3389/fpsyt.2021.765327/full>

PRICE, J. et al. Systematic review: a reevaluation and update of the integrative (trajectory) model of pediatric medical traumatic stress. In *Journal of Pediatric Psychology*. ISSN 1465-735X, 2016, roč. 41, č. 1, s. 86–97.

Údaje o autorce

Mgr. Ingrid Baloun, Ph.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta

J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice

ibaloun@zsf.jcu.cz

+420737383799

NIEKTORÉ NÁZORY RODIČOV NA OCHRANU ZÁUJMU DIEŤAŤA

Some parents' opinions on protecting the child's interest

Mária Bielová

Abstrakt: Príbeh každej rodiny odhaľuje rozmanité motivácie, skúsenosti a zmeny v jej rodinnom a spoločenskom živote i v živote jej jednotlivých členov. Vážne politické a ekonomické tenzie v globálnom svete neprispievajú k rastu harmonických či aspoň funkčných vzťahov ani v najmenších komunitách, rodinu nevynímajúc. Ona tvorí jadro každej spoločnosti a môže výrazným spôsobom prispieť k žiadúcej harmonickej rovnováhe záujmov väčšiny členov spoločnosti. Zámerne používame výraz väčšiny, lebo každá spoločnosť pozostáva aj z ľudí, ktorí prijímajú spoločné dobré, ale nejavia záujem podieľať sa na ich tvorbe. Inštitút rodiny výchovou detí formuje budúcnosť spoločnosti. Približujeme niektoré pohľady a názory štrnástich rodičov na dobro a záujem dieťaťa hlavne z pohľadu zákonitosti vzťahu medzi najvyšším, spoločným a individuálnym dobrom.

Kľúčové slová: Individuálne dobro. Najvyššie dobro. Spoločné dobro. Záujem dieťaťa.

Abstract: The story of each family reveals diverse motivations, experiences and changes in its family and social life and in the lives of its individual members. Serious economic and political tensions in the global world do not contribute to the growth of harmonious or at least functional relationships even in the smallest communities. The family represents the core of every society and can significantly contribute to the desired harmonious balance of interests of the majority of society's members. We deliberately use the term majority, because every society has people in its community who accept the common good, but do not show interest in participating in its creation. The institution of the family shapes the future of society by raising children. We present some views and opinions of parents on the good and interest of the child, mainly from the perspective of the lawfulness of the relationship between the highest, common and individual good.

Keywords: The individual good. The highest good. The common good. The child's interest.

Teoretické východisko témy

Objavenie, pochopenie a rešpektovanie zákonitostí vzťahu medzi najvyšším, spoločným a individuálnym dobrom je náročné a vyžaduje aktívny prístup človeka na báze teoretickej i na báze reálnych životných postojov. Pozerajúc sa na svet očami rodiča, ktorý dáva spoločnosti to najcennejšie čo má – bytie svojho dieťaťa/svojich detí - robí rozhodnutia dennodenne k potvrdeniu prvotného základu. Okrem dimenzie bio-psychickej potrebuje skúsenosť slobody práve od tejto bio-psychickej podmienenosti. Potrebuje presah ale i priestor na tento presah. Človek je týmto presahom noetickým bytím, čo znamená, že sa slobodne rozhoduje a nesie zodpovednosť sa svoje rozhodnutia, lebo vo svojom vnútri nosí vedomie základu. Vo vzťahu k noetickej dimenzii človeka dávame do pozornosti celoživotné dielo filozofa, politológa, historika a sociológa Erica Voegela (*03.01. 1901, Kolín nad Rýnom, †19.01.1985, Palo Alto, Kalifornia) Celé svoje bádanie venoval fenoménu Vedomia

základu / The Consciousness of the Ground. Voegelin pripomínal, že duchovne a morálne zdravšie spoločnosti sú proti nebezpečným ideológiám odolnejšie. Moderné -izmy sú podľa neho kanibalistickým ovocím skorumpovanej liberálnej spoločnosti (The New Science of Politics. Nová veda o politike, 1952) a radil medzi ne progresivizmus, pozitivizmus, komunizmus, fašizmus a národný socializmus. Tento zoznam nie je konečný. Varoval, že v budúcnosti budú vznikať a zanikať ďalšie gnostické hnutia zamerané na nové a nové poňatia života. Ťažko si predstaviť, že keby žil a písal dnes, kde by zaradil genderizmus, wokizmus, kultúru rušenia, či klimatický alarmizmus a iné.

V príspevku vychádzame z kvalitatívneho výskumu so siedmimi manželskými párami, s ktorými pracujeme pätnásť rokov od momentu vzdialenej i blízkej prípravy na manželstvo a rodinu. Používali sme hlavne metódu pozorovania, rozhovoru a spoluzdieľania vízie života. Výber participantov bol zámerný, nakoľko sme chceli vyhodnotiť vedomie základu, ktoré vychádzalo z aktívne žitého kresťanského presvedčenia, ktorého súčasťou je neodňateľná ľudská dôstojnosť každého človeka a úcta k životu. Z týchto dvoch kvalít vychádza aj rešpektovaná definícia zdravia, ktorú zadefinovala WHO, no rozšírená o personalistický rozmer: „Pravé zdravie je smerovanie k projektu pravdy a k ľudskému naplneniu každého. Je to harmonizácia a integrácia všetkých ľudských, fyzických, psychických, duchovných síl a energií. Je to schopnosť každodenne odpovedať na osobné povolanie dávajúc zo seba v každej situácii to najlepšie.“ (Faggioni, 2007, s. 168-169) K definícii pridáva ešte konštatovanie, že zdravie je sila byť človekom. (Barth, 1951, s. 406)

Participant vo svojej seba výchove a výchove svojich detí venovali pozornosť kultivovaniu svojho svedomia, poznania, vysoko oceňovali priestor intimity, autenticity a integrity. Problematika im bola jasná v teoretickej rovine, ale pri praktickej realizácii narážali na svoje limity a limity svojich detí. Za najťažšie však pokladali zvládať mentalitu okolitého sveta.

P or č.	Položka	Matka	Otec	Matka	Otec	Matka	Otec	Matka	Otec	Matka	Otec	Matka	Otec	Matka	Otec
		1	1	2	2	3	3	4	4	5	5	6	6	7	7
1	Spoločné hry týždenne	x	x									x	x		
	Viacrát mesačne			x	x	x	x								
	Počas dovolenky							x	x						
	Počas sviatkov									x	x			x	x
	Príležitostne														
2	Spoločné práce denne	x		x		x		x		x		x		x	
	týždenne		x		x				x		x		x		
	2-3krát v mesiaci						x								x
	1x v mesiaci														
	Podľa potreby														
3	Oceňovanie jedinečnosti dieťaťa - denne	x		x		x		x		x		x		x	
	Aspoň raz týždeň		x		x										
	Niekoľkokrát mes.						x		x		x		x		
	Príležitostne														x

4	Ochrana intimity	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
5	Rozvoj autenticity Pravdivou výpoveďou															
	Výpoveď s prežívanými pocitmi															
	Výpoveď bez strachu z hodnotenia rodičov															
	Rešpektovanie zamlčaného	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
6	Riešenie potrieb dieťaťa s ohľadom na ostatných	x						x				x		x		
	Podľa zdôvodnenia dieťaťom			x						x						
	Podľa objektívnej naliehavosti		x		x		x		x							
	Podľa rodinných možností					x					x		x		x	
7	Vedenie dieťa k chápaniu vzťahu medzi individuálnym, spoločným a najvyšším dobrom, keď naliehalo - denne	x					x				x				x	
	Aspoň 1x týždenne		x	x					x				x			x
	2-3x do mesiaca				x		x									
	1x do mesiaca										x					
	Príležitostne								x				x			
8	Darilo sa mi to riešiť pri spoločnej činnosti	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
	Po kultúrnych podujatiach			x	x											
	Po návštevách						x							x	x	
	Pri nákupoch	x	x			x		x								
	Pri zoraďovaní potrieb všetkých členov rodiny								x							
	Pri prejavoch solidarity voči blízkym									x	x					
Pri prejavoch solidarity voči neznámym											x	x				

9	Záujem dieťa Definujte 3 položky (Udelené body 5,3,1) - zdravie	5	3	3	3	5	5	3	3	5	5	5	5	5	5
	vzdelanie	3	5	5	5	3	3	1	1	1	1				
	Budúca prof. kariéra		1	1	1			5	5			1	1		
	Vhodná profesia	1													
	Dobre platená profesia					1	1			3	3				
	Osožnosť iným													3	3
	Stať sa populárnym														
	Stať sa vodcom														
	Stať sa bohatým														
	Zarobiť si športom														
Moje dieťa si chráni hodnoty - áno	x		x	x	x			x	x	x				x	
Asi áno		x					x					x	x		

	Asi nie							x							x
	Nie														
11	Moje dieťa si najviac ceni (3 položky s ohodnotením 5,3,1) - zdravie	3	3	5	5	1	1	3	3	5	5	1	1	1	1
	vzdelanie	5	5	3	3	5	5	1	1			5	5	5	5
	Budúca profes. kariéra					3	3								
	Vhodná profesia									1	1				
	Dobre platená profesia	1	1					5	5			1	1		
	Osožnosť iným			1	1					3	3			3	3
12*	Moje dieťa mi prejavuje úctu d'akovanim - denne	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
13*	Moje dieťa si chce založiť rodinu	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
14	Rodinu chce mať lebo oceňuje - bezpečie našej r.	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
	Má zidealizovanú predstavu o rodine	1	3					1	1			3	3	1	1
	Chce mať r. spoločenstvo		1	3	3	1	1	3	3	1	1			3	3
	Vidí problémy detí v málo funkčných rodinách	3		1	1	3	3			3	3	1	1		

Rodičia nám poskytli štrnásť okruhov, v ktorých sami chceli poznať, kde sa nachádzajú v smerovaní svojej výchovy a kde smeruje výchova ich detí. Z niektorých vyhodnotení sme boli prekvapení. Na náš podnet zaradili aj položku úcty dieťaťa voči rodičom. Štyri páry rodičov majú po tri deti vo veku osem až trinásť rokov. Tri páry po dve deti vo veku desať až štrnásť rokov. Vo svojich výpovediach sa zameriavali na výpoveď najstaršieho z detí z dôvodu veku, ktorý sa odpútava od rodičov a hľadá autority, ideály či idoly mimo rodiny.

Prvá položka sa týkala spoločne prežitého času v rodine prostredníctvom hry čo do periodicity. Prvý rodičovský pár sa hre venuje aspoň raz týždenne. Počas leta ide

o loptové hry a prechádzky v prírode so zážitkom opekania. Počas jesenných a zimných dní ide o stolové hry a hry na upevňovanie pamäti. Všetkých sedem párov postrehlo, že deti mali radosť, keď boli víťazmi.

Druhý okruh sa týkal spoločných prác. Deti mali denne kontakt so spoločnou prácou prostredníctvom matky. (Ani jeden z rodičov nechodil na týždňovky. Občas niektorí na služobné cesty, ktoré boli dvoj-trojdňové.) Spoločné práce aspoň raz do týždňa s otcom zakusovalo päť detí a dve deti dva-trikrát do mesiaca. V tabuľke je kolónka „Podľa potreby“, ktorú zadefinovali rodičia, ale nik ju nevyplnil. Aj my sme ju nechali kvôli úplnosti výpovedí.

V treťom okruhu výpovedí rodičia si všímali svoje oceňovanie jedinečnosti dieťaťa. Posilňovanie jedinečnosti dieťaťa pokladali za kľúčové, aby si dieťa zachovalo zdravý odstup od mnohých podnetov z vonkajšieho prostredia, aby im skúsenosť s vlastnou jedinečnosťou pomáhala v kvalitnom hodnotení a rozhodovaní. Všetky matky tomu pripisovali dôležitosť aj prakticky, lebo denne svoje dieťa nejakou formou ocenili. Najčastejšie to boli ocenenia typu: *„Urobil si mi radosť... Nemám strach, že sa zle rozhodneš... Dôverujem Ti... Ja by som to riešila podobne... Milo si ma prekvapil, neviem, či by som dokázala tak reagovať ja v Tvojom veku...“*

Dvaja otcovia oceňujú svoje deti aspoň raz týždenne. Štyria niekoľkokrát do mesiaca. Jeden otec príležitostne. *„Oceňujem príležitostne, čo robí moje ocenenie cenným, deti si ho vážia. Záleží mi na tom, aby robenie dobra pokladali za samozrejmosť, za ktorú im nemusí byť vždy poďakované. Deti o tom vedia lebo napríklad pri spoločnom stolovaní v krátkej modlitbe pre jedlom vyznám aj vďaka za deti, že im môžem dôverovať.“*

Veľmi živá diskusia bola ohľadom ochrany intimity človeka. Rodičia vyznali, že najlepší je príklad. Oni sami rešpektujú svoje deti. Výchova k intimitate začína drobnosťami. Úcta k vlastnému telu, k telu druhých ľudí. Pomáhajú návštevy chorých blízkych a priateľov, no najviac zaváži rešpekt voči ich priestoru a ich veciam už v celkom malom veku. K položke sa vyjadrili bez škálovania, no s komentárom. Zazneli veľmi podnetné príbehy napríklad žiadosť matky o podelenie sa s hračkou počas návštevy, či žiadosť o darovanie hračky bez prípravy dieťaťa na tento počin. Oceňujeme angažovanosť týchto rodičov vo vzťahu k ochrane intimity aj v rámci školy a iných inštitúcií.

Podnetné bolo aj vyhodnocovanie *Rozvoja autenticity dieťaťa*. Rodičia ju pokladajú za dôležitú. Sebapoznávanie je na začiatku každej životnej cesty človeka. Je to proces, ktorý prebieha po posledný výdych. Rodičia ocenili postoj pravdivej výpovede svojich detí, tiež výpoveď bez strachu, že rodičia to môžu pochopiť, čo je veľmi dôležité a znak toho, že dieťa sa stáva samo sebou, že nekoná len pod vplyvom súladu s vonkajšou autoritou. No všetci si vždy dali pozor, aby rešpektovali zamlčané, hoci to v nich vyvolávalo nepokoj. Rešpektovanie zamlčaného odôvodňovali predchádzajúcimi skúsenosťami so vzájomnou dôverou. Jeden z rodičov vypovedal, že dostal priznanie až po roku a celý proces rešpektu zamlčaného dieťa veľmi pozitívne vyhodnotilo s poznámkou: *„Aj ja by som sa chcel zachovať ako Ty, keď budem otcom.“*

Častým zdrojom napätí v rodine je napíňanie materiálnych či iných potrieb detí. Štyri matky ocenili, že ich dieťa bralo naplnenie svojej potreby s ohľadom na ostatných členov rodiny a preukázalo trpezlivosť. Dve matky berú do úvahy zdôvodnenie dieťaťa a často ho aj rešpektujú. Jedna matka učí deti brať do úvahy rodinné možnosti. Štyria otcovia uprednostňujú objektívnu naliehavosť a traja sa rozhodujú podľa rodinných možností.

Tlak naliehanie zo strany dieťaťa vyriešili nasledovne: Štyri matky v drobnostiach dávajú do pozornosti dieťaťa súlad ich potrieb s potrebami iných a so schválením takého postoja aj svedomím. Tri matky minimálne raz týždenne venujú tomu pozornosť a vyjadria ocenenie, že dieťa trpezlivo počkalo na naplnenie svojej materiálnej potreby. Traja otcovia zaujali zhodný postoj s týmito tromi matkami. Dvaja otcovia riešia túto problematiku dva-trikrát do mesiaca, jeden otec raz mesačne a jeden príležitostne.

Vo ôsmej položke rodičia poukázali, že napĺňanie potrieb riešili pri nejakej spoločnej činnosti, čo poukazuje na pedagogickú múdrosť. Jeden manželský pár to riešil aj pri kultúrnom podujatí, ďalší manželský pár pri nákupoch a po návšteve. Dve matky bez manžela ukázali na tento vzťah pri spoločnom nákupe s dieťaťom, jeden otec riešil tento problém pri diskusii o zoraďovaní potrieb všetkých členov rodiny. Jeden pár pri prejavoch solidarity voči blízkym a jeden pár pri prejavoch solidarity voči neznámym. Takéto situácie ovplyvňujú záujmy dieťaťa. Rodičia sa k nim vyjadrovali a dôležitosť podčiarkli intervalovým škálovaním udelením bodov 5, 3, 1. Všetci štrnásť účastníci uviedli zdravie ako záujem svojho dieťaťa. Z toho päť matiek dalo hodnote zdravia plných päť bodov. Dve matky priradili zdraviu tri body. Štyria otcovia priradili zdraviu päť bodov a traja tri body. Hodnote vzdelania jedna matka priradila päť bodov, dve matky tri body a dve matky po jednom bode. Otcovia k hodnote vzdelania zaujali nasledovný postoj: Dvaja priradili po päť bodov, jeden dal tri body dvaja po jednom bode. Dve matky a dvaja otcovia hodnote zdravia nepriradili body. Niektorí rodičia zaradili hodnotu budúcej profesijnej kariéry svojho dieťaťa. Dve matky jej priradili jeden bod, jeden manželský pár päť bodov, traja otcovia jeden bod. Dôležitosť vhodnej profesie vyzdvihla jedna matka a priradila jej päť bodov. Dva manželské páry zadefinovali ako záujem dobre platenú profesiu. Jeden pár jej pridil tri body a jeden po jednom bode. Jeden manželský pár zadefinoval ako záujem dieťaťa aj osožnosť iným a tejto kategórii pridil tri body. Rodičia uviedli ešte kategórie ako: Stať sa populárnym. Stať sa vodcom. Stať sa bohatým. Zarobiť si športom. V komunikácii s deťmi tieto kategórie riešili najskôr mnohopočetným zdôvodňovaním zo strany dieťaťa a z ich strany akoby okrajovým poukázaním na rub týchto cieľov. Zo strany rodičov teda týmto kategóriám neboli priradované žiadne body.

Rodičia sú presvedčení, že ich deti si chránia hodnoty. Rieši to desiatu položku. Je o tom presvedčený jeden manželský pár, štyri matky a dvaja otcovia. Možnosť *asi áno* určili jedna matka a traja otcovia. Možnosť *asi nie* určila jedna matka a jeden otec. Možnosť *nie* neurčil nikto z rodičov.

Jedenástou položkou chceli rodičia zhodnotiť svoje poznanie o dieťati v jeho vzťahu k preferovaným hodnotám. Všetci sa pozitívne vyjadrili k hodnote zdravia. Dva páry ohodnotili zdravie piatimi bodmi, dva páry tromi bodmi a podľa troch párov by ich dieťa zdraviu priradilo jeden bod. Vo vzťahu k vzdelaniu u štyroch párov by dieťa udelilo päť bodov, u jedného tri body a opäť u jedného páru jeden bod. Budúcej profesijnej kariéry, by podľa jedného páru, dieťa udelilo tri body. Vhodný výber profesie by preferovalo dieťa u jedného páru a priradilo by jej jeden bod. Dobre platenú profesiu by preferovalo u troch párov. U jedného páru by jej dieťa priradilo päť bodov a u dvoch párov po jednom bode. Osožnosť iným dosvedčili tri páry. Dieťa z jedného páru by tejto hodnote priradilo jeden bod a u dvoch párov tri body.

Prejav úcty ďakovaním rodičia pokladali za dôležitý znak a súčasť pestovania dobrého záujmu dieťaťa. Prejavom úcty nepridávali nijaké členenie ani škálovanie. Zhodne sa vyjadrili, že zakusujú od detí denne nejaký prejav úcty poďakovaním.

V trinástej položke sa zhodne vyjadrili, že súčasťou budúcnosti ich dieťaťa je mať vlastnú rodinu.

Štrnásť položka poukazuje na dôvod dieťa založiť si rodinu, ktorý podľa rodičov, ich dieťa má, lebo: oceňuje bezpečie, ktoré mu jeho rodina sprostredkúva, má zidealizovanú predstavu o rodine, chce mať rodinné spoločenstvo, vidí problémy detí v málo funkčných alebo nefunkčných rodinách. Všetkých sedem párov bezpečiu ich rodiny priradilo päť bodov. Že má zidealizovanú predstavu o rodine vyhodnotili štyri páry. Z toho tri matky priradili tejto hodnote jeden bod a jedna matka tri body. Dvaja otcovia priradili tri body a ďalší dvaja jeden bod. Kategóriu *Chce mať spoločenstvo* vyhodnotili nasledovne: Tri páry ju zhodne ohodnotili tromi bodmi a dva páry priradili jeden bod. Jeden bod priradila aj jedna matka. Kategóriu *Vidí problémy v málo funkčných rodinách* zhodnotili nasledovne: Dva páry priradili po tri body, dva páry po jednom bode a jedna matka priradila tri body. Zhody a odlišnosti v hodnotení jednotlivých párov poukazujú na fakt, že matka je častejšie s deťmi. Nijako si to neprotirečí jednotnému prístupu vo výchove, vypovedá o vnútornom usposobení matky a otca a o snahe poznať svoje dieťa, byť mu nablízku pozorovaním a chápaním.

Poukázali sme na dôležitosť niekoľko ročného sprevádzania rodín. Výskum sme sa snažili zhodnotiť čo najobjektívnejšie, hoci vzorka bola zámerná. Nijako sme nezasahovali do kategórií, len sme mali účasť ako nezaujatý pozorovateľ a sprevádzateľ diskusiou budúcich manželov, ktorí sa raz stanú a aj sa stali rodičmi. Trvalo to necelých pätnásť rokov. Skúsenosť týchto siedmich párov poukazuje na potrebu sústavného vplyvu formou svedectva. Rodičia často citovali svoje deti vo výpovediach: „*Mama to robí takto, páči sa mi to... otec má takýto názor a stojí si za ním... rodičia hľadajú správne odpovede... rodičia sa usilujú o správne postoje... niekedy som si myslel, že sú sto rokov za... prichádzam na to, že nie je jednoduché mať názor... od nich sa učím rešpektovať iných.*“

Toto pozorovanie a sprevádzanie potrebuje podrobnú analýzu a ukotvenie na väčšiu vzorku, ktorá už nebude výberovým súborom, ale náhodným, čím dôjde k stretu hodnôt o overovaní ciest vo výchove, overovaní pravidiel a anti-pravidiel. Vraciame sa k filozofovi a historikovi Ericovi Voegelovi. Stal sa nepohodlným vedcom. Po anšluse Rakúska ho vyhodili z univerzity. Zachránil sa pred väzením útekem do Spojených štátov amerických. Po vojne dostal pozvánku opäť pôsobiť v Nemecku ako vysokoškolský profesor. Pozvanie prijal. Ostro upozorňuje na nízky stupeň denacifikácie rozličných segmentov nemeckej spoločnosti, razantne poukazuje na nebezpečenstvo ľudskej povrchnosti, hlúposti, straty vnímať pravdivo realitu v moderných podmienkach. To sa poslucháčom nepáčilo. V tomto duchu analyzoval osobnosť Hitlera, aby dal impulz mladým ľuďom k ráznej očiste od prečinov voči ľudskosti počas Druhej svetovej vojny. Charakterizuje ho augustíniovským „*libido dominandi*“, čo znamená vášnivú túžbu pomoci. Nepochopený a odcudzovaný sa opäť sa vracia do USA.

V myslení, správaní a konaní našich respondentov oceňujeme práve prístup k svojim deťom. Nenárokovali si premietáť do ich existencie svoje plány. Kúsok po kúsok odkrývali možnosti, ktoré dostalo dieťa do výbavy geneticky a z prostredia a cielene ho inšpirovali k rozvoju. Oceňujeme spoluprácu s nimi a ďakujeme za súhlas zdieľať niektoré momenty z našich spoločných stretnutí. Zmysel života je duchovné centrum osobnostnej existencie, zjednocuje jednotlivé skúsenosti nášho života, čím sa stáva zdrojom bytostnej radosti a zdravého optimizmu, ktorý môžeme zakúsiť v perspektíve jeho realizovania a objavovania. Je na mieste prejavovať vďaka rodinám, ktoré darom života svojim deťom dávajú budúcnosť štátu i svetu.

Voegel ešte deň pred smrťou diktoval poznámky k pojednaniu *Quod Deus Dicitur* a editoval text do posledného dňa pred smrťou, čo svedčí o jeho nástojčivom hľadaní

Boha. Ráno 19. januára 1985 poprosil opatrovatel'ku, aby mu čítala z Biblie. Biblia sa jej otvorila na krásnom Dávidovom Žalme 25. Podľa svedectva opatrovatel'ky Eric Voegelin naposledy vydýchol pri čítaní sedemnásteho verša, ktorý znie: „Pane ... Uľav mi v úzkosti srdca a vytrhni ma z mojich tiesní.“ Mnohí rodičia zakúšajú úzkosti, lebo ich prenasleduje strach z vývoja spoločenských pohybov. Treba sa nám znova učiť hovoriť o aktuálnej potrebe mieru, solidarity a úcty ku každej ľudskej osobe. Nie je to prekonané.

Zoznam použitej literatúry

FAGGIONI, M.,P. 2007. *Život v našich rukách*. Spišská Kapitula 2007. 331 s. ISBN978-80-89170-25-8.

POŠVÁŘ, Z., ERBES, J. 2018. *Management I*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2018. 155 s. ISBN 978-80-7375-231-6.

THORPE,CH. a kol. 2024. *Velké myšlienky*. Sociológia. Lindeni, Bratislava, 2024. 352 s. ISBN 978-80-566-3890-3.

VOEGEL, Eric. *The New Science of Politics 1952*. Preložené do češtiny pod názvom *Nová věda o politice*. Praha. 2000. 172 s. ISBN 8085-959-67-4.

Údaje o autorke

prof. PhDr. Mária Bielová, PhD.
VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava
Centrum pre prax a konzultácie
Železničiarov 278, Trstená 028 01
ambielova@gmail.com
+421904163088

MIGRÁCIA, RODINNÉ VÄZBY A TECHNOLOGICKÉ SPROSTREDKOVANIE INTIMITY

Migration, Family Bonds, and Technological Mediation of Intimacy

Gizela Brutovská

Abstrakt: Globalizácia, migrácia a technologický pokrok zásadne menia spôsob, akým rodiny udržiavajú vzťahy na diaľku. Inšpirovaný konceptom „diaľkovej lásky“ Ulricha Becka a Elisabeth Beck-Gernsheim, príspevok analyzuje, ako migrácia ovplyvňuje rodinné väzby, emocionálnu blízkosť a každodennú komunikáciu medzi členmi rodiny, ktorí žijú v rôznych krajinách. Zameriavam sa na to, ako digitálne technológie – od videohovorov po umelú inteligenciu – sprostredkujú intímne interakcie, nahrádzajú fyzickú prítomnosť a redefinujú pojem rodinnej blízkosti. Diskutuje o tom, či technologická sprostredkovanosť posilňuje alebo oslabuje rodinné väzby, a aké výzvy prináša pre rodičovstvo, partnerské vzťahy a medzigeneračnú komunikáciu v kontexte transnacionálnych rodín.

Kľúčové slová: Migrácia. Rodinné väzby. Diaľková láska. Transnacionálna rodina. Digitálne technológie.

Abstract: Globalization, migration, and technological advancement are fundamentally transforming the ways in which families maintain long-distance relationships. Inspired by Ulrich Beck's and Elisabeth Beck-Gernsheim concept of "love at a distance," this paper analyzes how migration affects family bonds, emotional closeness, and everyday communication among family members living in different countries. The focus is on how digital technologies—from video calls to artificial intelligence—mediate intimate interactions, substitute physical presence, and redefine the notion of familial closeness. The paper discusses whether technological mediation strengthens or weakens family ties, and what challenges it poses for parenting, partnership, and intergenerational communication within transnational families.

Keywords: Migration. Family Bonds. Love at a Distance. Transnational Family. Digital Technologies.

Úvod

Súčasnú storočie je neodmysliteľne spojené s bezprecedentným rozsahom medzinárodnej migrácie a globálnej mobility. Podľa dát IOM (2025) je počet medzinárodných migrantov vyšší než kedykoľvek predtým. V roku 2020 žilo približne 281 miliónov ľudí mimo krajiny svojho narodenia, čo predstavuje 3,6 % svetovej populácie. Neustále sa tak zvyšuje počet tzv. transnacionálnych rodín. Transnacionálna rodina je definovaná ako taká, ktorej členovia žijú trvalo alebo dlhodobo oddelene v geograficky odlišných národných štátoch, ale naďalej udržiavajú sociálne, ekonomické, emocionálne a rituálne väzby, ktoré spájajú domovskú krajinu a hostiteľskú krajinu do jednotného sociálneho poľa (Bryceson, Vuorela, 2002). Transnacionálne rodinné usporiadania sú rozšírené po celom svete v dôsledku prísnych migračných politík v krajinách prijímajúcich migrantov, ktoré sťažujú spoločnú migráciu rodín. Presný rozsah transnacionálnych rodinných usporiadaní

však nie je známy pre nedostatok kvantitatívnych údajov, čo je dôsledkom nízkej akademickej a politickej pozornosti venovanej tomuto fenoménu. Správy mimovládnych a medzinárodných organizácií ako Save the Children a UNICEF naznačujú, že približne 25 % detí vo vybraných krajinách, odkiaľ migranti pochádzajú, má aspoň jedného rodiča v zahraničí.

V roku 2000 bol pomer mužov a žien medzi migrantmi takmer vyrovnaný. Zvyšujúci sa podiel mužov medzi migrantmi (z 50,6 % v roku 2000 na 51,9 % v roku 2020) mohol, a pravdepodobne aj ovplyvnil rodinné štruktúry, keďže častejšie migrujú muži a ženy či deti zostávajú doma. Hovoríme vtedy o čiastočnej migrácii (keď migruje len jeden člen), ktorá má vplyv na rodinné väzby, starostlivosť o deti a ekonomickú závislosť. Mení sa životný štýl migrujúceho člena, náboženstvo a každodennosť, zatiaľ čo kultúra jeho rodiny zostáva pôvodná. Hoci takýto kontakt môže byť obohacujúci, môže tiež predstavovať riziko narušenia identity rodiny (Bartocha, 2017). Migrácia ovplyvňuje fungovanie detí (ich pocit bezpečia, školské výsledky, emocionálnu stabilitu), vzťahy medzi partnermi (odlúčenie môže oslabiť vzájomné väzby), rodinné väzby (každodenné spolužitie sa vytráca, členovia rodiny fungujú v odlišných kultúrnych priestoroch). Tieto rodiny, ktorých členovia žijú v rôznych štátoch a udržiavajú silné väzby naprieč hranicami, tvoria kritickú sociálnu realitu. Najväčšie migračné koridory vedú do USA, Nemecka a Saudskej Arábie. USA sú najväčšou cieľovou krajinou pre migrantov od roku 1970. V roku 2019 tam žilo takmer 51 miliónov cudzincov. V Spojených arabských emirátoch tvoria migranti viac než 88 % populácie (IOM, 2025).

Pre transnacionálne rodiny je špecifická komunikačná potreba kritická, pretože práve komunikácia nahrádza fyzickú prítomnosť. Musia neustále manažovať vzdialenosť – prekladať fyzickú absenciu do pocitu emocionálnej prítomnosti. To si vyžaduje vysokú frekvenciu interakcií, synchronizáciu časových zón a predovšetkým hľadanie spôsobov, ako sprostredkovať intímne, neformálne a rituálne aspekty každodenného života (napr. spoločné jedenie "pri kamere") „Zdroje“, ktoré poháňajú cezhraničnú komunikáciu medzi členmi rodiny, sa v digitálnej ére radikálne zmenili. Viac než kedykoľvek predtým v dejinách ľudstva dnes fyzická vzdialenosť nepredstavuje prekážku pre prežívanie rodinnej jednoty ani pre formovanie transnacionálnej rodinnej identity (Bryceson, Ulla, 2002). Kým predchádzajúce generácie migrantov sa spoliehali na listy či drahé telefónne hovory, aktuálna kohorta transnacionálnych rodín má k dispozícii pokročilý digitálny ekosystém. Dnes je kľúčový posun od jednoduchého prenosu informácií k technologicky sprostredkovanej intimite. Súčasné technológie, vrátane vysokokvalitných videohovorov a nascentného využitia umelej inteligencie (AI) pre personalizované interakcie a preklady (McKinsey & Company, 2024), neponúkajú len možnosť komunikácie, ale vytvárajú ilúziu (alebo aspoň pocit) spoločnej prítomnosti. Tento technologický pokrok je centrálnym faktorom, ktorý mení, ako rodiny definujú a prežívajú vzájomnú blízkosť, a stáva sa tak nevyhnutným objektom súčasného sociálneho výskumu.

1. Konceptualizácia „Dialkovej lásky“ a jej digitálna adaptácia

Koncepčným východiskom je teória Ulricha Becka a Elisabeth Beck-Gernsheim (2014) a ich myšlienka „dialkovej lásky“. Tento termín primárne rozvíjali v kontexte druhej moderny, kde individualizácia a rastúca potreba mobility (profesijnej, ekonomickej a vzdelávacej) viedli k novým formám vzťahov na diaľku. Beck a Gernsheim (2014, 25) definovali dialkovú lásku ako páry a rodiny, ktoré praktikuju oddelené spolužitie v rôznych štátoch či kontinentoch, ale pochádzajú z rovnakej

pôvodnej kultúry, majú rovnakú reč, pas či náboženstvo (multilokálne rodiny). V súčasnosti v dôsledku zvýšenej migrácie z tretích krajín môžeme diaľkovú lásku charakterizovať ako vzťah, ktorý sa udržiava napriek fyzickej separácii, vyžaduje neustále rozhodovanie o dôvere a vyjednávanie medzi osobnou autonómiou a nárokmi partnerského/rodinného života. Zatiaľ čo Beckov a Gernsheim (2014) pôvodný koncept sa sústredil na diaľkovú lásku ako na výnimku alebo dočasné usporiadanie v rámci jedného (západného) štátu, v kontexte transnacionálnych rodín sa stáva pravidlom a často trvalým stavom.

V tretej kapitole knihy s názvom Koľko diaľky a koľko blízkosti znesie láska? Beck a Gernsheim (2014) sa sústredili na popis prežívania diaľkovej lásky. Podľa nich žiť v geograficky vzdialenom partnerskom vzťahu znamená akceptovať možnosť prežívania intenzívnej intimity a emocionality, ktorá je dlhodobo zbavená fyzickej dimenzie sexuality. Vzťahy sprostredkované médiami – najmä prostredníctvom telefonickej a internetovej komunikácie – sú nútené rezignovať na mnohé formy zmyslovej blízkosti. Intimita sa realizuje bez fyzického kontaktu, bez dotykov pokožky, pier či bez priameho očného kontaktu. Zostáva predovšetkým zmyslovosť hlasu, reči, rozprávania, počúvania, vizuálneho vnímania a sledovania. Takto sprostredkovaná láska sa opiera o jazyk a pohľad ako hlavné nosiče emocionálneho spojenia. Vzťahy, ktoré sú geograficky blízke, môžu paradoxne nadobudnúť charakter mlčanlivej lásky, zatiaľ čo diaľková láska je udržiavaná práve prostredníctvom verbálnej a vizuálnej interakcie. Táto forma komunikácie poskytuje vzťahu istú šancu na pretrvanie, no zároveň ho vystavuje riziku. Redukcia zmyslových kanálov na jeden či dva môže viesť k obmedzeniu emocionálnej hĺbky a trvácnosti vzťahu, čo môže mať za následok jeho oslabenie alebo zánik. Autori (2014, 61) konštatujú, že „v kultúre, akou je západná spoločnosť – kde podstatnú časť lásky tvorí bezprostredné fyzické stretávanie a možnosť vzájomného dotýkania sa – je diaľková láska často neudržateľná. „Čírym“ miestom takejto lásky sa stáva zvukové telo hlasu a rozprávanie, ktoré preniká do vnútorných významových svetov druhého a vstupuje do nich; ktoré – inými slovami – ovláda umenie intimity urobiť blízkosť hmatateľnou napriek veľkej vzdialenosti“. Intimita sprostredkovaná hlasom sa zakladá na výmene naratívnych autoportrétov, v ktorých sú obaja partneri prítomní prostredníctvom každodenného, samozrejmeho spôsobu vyjadrovania. Takto konštruovaná komunikácia umožňuje diaľkovým vzťahom prekonať komunikačné ticho, ktoré často sprevádza fyzicky blízke, no emocionálne vzdialené vzťahy. Skutočnosť, že rozhovor nie je narúšaný ostatnými zmyslovými podnetmi, vedie k jeho sústredeniu výlučne na verbálnu výmenu a vizuálne vnímanie. Tento zúžený komunikačný kanál vytvára priestor pre hlbšie dotýkanie sa podstatných aspektov identity a emocionality oboch partnerov. Zostáva však podľa autorov (2014) abstraktnou, pretože jej miestom sú emaily, facebook, SMS a skype. Intimita na diaľku môže pôsobiť romanticky, avšak predstavuje špecifickú formu romantického vzťahu, ktorá je podmienená praktickými čnosťami ako pravidelnosť, spoľahlivosť a schopnosť dlhodobého plánovania. Udržiavanie emocionálneho spojenia v geograficky vzdialených vzťahoch si vyžaduje stabilné dohody a rutinné komunikačné praktiky – napríklad každodenné videohovory či pravidelné osobné stretnutia v presne stanovených intervaloch. Napriek týmto snahám však takýto vzťah môže zlyhať. Prirodzený proces odcudzenia sa prejavuje stratou prehľadu o každodenných starostiach druhého, o jeho sociálnych kontaktoch či o osobnostných zmenách, ktoré prebiehajú mimo dosahu partnera. Absencia priamej účasti na životnom kontexte druhého partnera vedie k oslabeniu vzájomného porozumenia a k narušeniu emocionálnej blízkosti. Intimita na dištanc tak balansuje medzi

potenciálom udržiavať hlboké vzťahy a rizikom ich postupného vyprázdnenia. Diaľková láska nepochybne disponuje viacerými prednosťami, najmä v prípadoch, keď ju partneri aktívne prispôbujú svojim individuálnym potrebám a preferenciám. V niektorých teoretických prístupoch sa dokonca spochybňuje samotný koncept blízkosti, ktorý je označovaný ako kultúrny mýtus. Zástancovia tejto perspektívy tvrdia, že momenty intimity, po ktorých partneri vo vzťahoch na diaľku túžia, nepodliehajú každodennému stereotypu, ako je tomu často pri fyzicky blízkych vzťahoch. Nadmerná blízkosť môže viesť k rutinizácii a oslabeniu emocionálneho napätia, zatiaľ čo geografická vzdialenosť môže prispievať k udržiavaniu dynamiky a pocitu neustálej obnovy vzťahu. Diaľková láska tak umožňuje transformovať zdanlivo nemožné na možné – harmonizuje protiklady, ako sú blízkosť a vzdialenosť, individualita a spoločné zdieľanie. Vytvára priestor pre súčasné prežívanie osobného aj partnerského života, čím rozširuje tradičné chápanie intimity a spolužitia v kontexte globalizovaných vzťahových foriem.

„Diaľková láska môže byť aj zradná. Partner je často idealizovaný, pretože mnohé aspekty jeho osobnosti a každodenného života zostávajú skryté. Partner na druhej strane mora sa môže stať projekčným plátnom vlastných sklamaní – ak je jednému zle, očakáva, že druhý to bude cítiť rovnako, inak jeho lásku spochybňuje“ (Freymeyer, Otzelberger, 2000, s. 161).

Po roku 2020, v ére vyspelej konektivity a s ohľadom na fenomény ako migrácia za prácou či utečenecké krízy (Bhabha et al., 2021), je nutné ich koncept rozšíriť o dimenziu technologickej sprostredkovanosti. Diaľková láska v transnacionálnom kontexte už nie je len o manažovaní vzdialenosti, ale o aktívnom vytváraní „technologicky sprostredkovanej ko-prítomnosti“. Moderné nástroje (videohovory, zdieľané dokumenty, AI) umožňujú nielen prenos správ, ale aj súčasť každodenného života (napr. sledovanie dieťaťa pri domácich úlohách cez kameru, virtuálne rituály, ako je spoločná večera a pod.). Výskumná otázka sa preto presúva z „Ako rodiny prežívajú odlúčenie?“ na „Ako technológie redefinujú, čo znamená byť prítomný a blízky v transnacionálnom prostredí?“

2. Teórie translokality a mediatizácie rodinného života

Analýza sa opiera o dva komplementárne teoretické prístupy, ktoré uchopujú priestor a médium v rodinnej dynamike: koncept translokality a teóriu mediatizácie.

2.1 Translokálna a transnacionálna sociálna pole

Koncept translokality (Čapo, 2025) presahuje staršiu predstavu transnacionalizmu ako jednoduchého spojenia dvoch bodov (domov – exil). Translokálna zdôrazňuje, že rodinný život sa odohráva v jedinom, ale geograficky rozptýlenom sociálnom poli. Migranti a ich rodiny doma nevedú dva oddelené životy, ale neustále synchronizujú pravidlá, emócie a ekonomiku naprieč hranicami. Migranti a ich rodiny sa pohybujú v rámci komplexného transnacionálneho priestoru, ktorý presahuje geografické hranice štátov. Tento pohyb má viacero dimenzií – fyzickú, sociálnu, emocionálnu, ekonomickú i právnu. Geografický pohyb zahŕňa presuny medzi krajinou pôvodu a krajinou pobytu, často vo forme sezónnej práce, návštev či pendlerstva. Rodinní príslušníci môžu žiť v rôznych štátoch, no napriek tomu fungujú ako jednotná domácnosť. Sociálny pohyb sa prejavuje vytváraním multilokálnych rodinných sietí, kde sa starostlivosť o deti, vzdelávanie či rozhodovanie o budúcnosti realizuje naprieč lokalitami. Emočný pohyb je sprostredkovaný digitálnymi technológiami, ktoré umožňujú udržiavať kontakt, zdieľať každodenné zážitky a vyjadrovať starostlivosť. Rodinné rituály sa prispôbujú diaľke – napríklad narodeniny sa oslavujú cez videohovor. Ekonomický pohyb zahŕňa tok finančných prostriedkov, tzv.

remitencií, ktoré migranti posielajú domov na zabezpečenie rodiny. Tieto prostriedky ovplyvňujú rozhodovanie o bývaní, vzdelaní či zdravotnej starostlivosti. Rodiny koordinujú ekonomické stratégie naprieč krajinami, čím vytvárajú transnacionálne hospodárske jednotky. Právny pohyb sa týka synchronizácie pobytových statusov, občianstva, školských povinností a prístupu k sociálnym službám. Migranti často čelia právnym výzvam, keď štátne systémy neuznávajú transnacionálne formy rodiny. Translokálna ako koncept zdôrazňuje, že rodinný život sa neodohráva v dvoch oddelených svetoch, ale v jednom rozptýlenom sociálnom poli. Rodiny nevedú paralelné životy, ale neustále synchronizujú pravidlá, emócie a ekonomiku. Tento pohyb je dynamický, flexibilný a často podmienený politickými, ekonomickými či kultúrnymi faktormi. Migranti sa pohybujú nielen fyzicky, ale aj symbolicky – medzi identitami, jazykmi a hodnotovými systémami. Rodinné rozhodnutia sa robia kolektívne, aj keď členovia žijú v rôznych časových pásmach. Takýto pohyb vytvára nové formy solidarity, ale aj napätia. Transnacionálne rodiny redefinujú tradičné chápanie blízkosti, spolužitia a rodičovstva. Ich pohyb je dôkazom, že rodina je čoraz viac formovaná globálnymi procesmi. Táto perspektíva je kľúčová, pretože potvrdzuje existenciu transnacionálnej rodiny ako jednotného systému, ktorý musí byť funkčný napriek fyzickej absencii. Komunikácia tu nie je len spájací most, ale je to sociálna infraštruktúra, ktorá tento transnárodný systém udržiava. Emocionálne a praktické potreby transnacionálnych rodín, starostlivosť o starších, výchova detí, krízová komunikácia, sú plne integrované do tohto transnárodného poľa a vyžadujú pokročilé, digitálne riešenia.

2.2 Teória mediatizácie rodinného života

Mediatizácia popisuje, ako mediálne technológie neprenášajú len obsah, ale formujú a transformujú sociálne a kultúrne interakcie samotné. V kontexte rodiny to znamená, že rituály a interakcie sú reštrukturalizované. Rodinné rituály (narodeniny, sviatky) musia byť prerokované a preorganizované tak, aby sa zmestili do digitálneho priestoru. Rodičovstvo na diaľku je *mediatizované rodičovstvo* (Wang et al., 2025), kde rodičovská autorita a citová podpora sú sprostredkované obrazovkou. Niektoré rodiny dokážu pomocou technológií udržiavať stabilné a podporné vzťahy, zatiaľ čo iné zažívajú narušenie komunikácie. Mediatizované rodičovstvo si vyžaduje nové formy emocionálnej práce – rodičia musia byť dostupní, citliví a schopní reagovať aj bez fyzickej prítomnosti. Dospievajúci sa učia vyjadrovať potreby v digitálnom jazyku, čo môže byť náročné. Autori upozorňujú, že technológia nie je neutrálnym nástrojom – filtruje emócie, moduluje výrazy a mení rytmus interakcie. Digitálna komunikácia môže posilniť autonómiu adolescentov, ale zároveň zvýšiť pocit izolácie. Rodičovská autorita sa v online priestore stáva menej direktívnou a viac facilitujúcou. Výskum identifikuje faktory, ktoré ovplyvňujú úspešnosť mediatizovaného rodičovstva – napríklad frekvencia kontaktu, kvalita odpovedí, schopnosť načúvať a emocionálna dostupnosť. Autori navrhujú, že mediatizované vzťahy si vyžadujú nové kompetencie, ako je digitálna empatia a schopnosť čítať neverbálne signály cez obrazovku. Konštatujú, že mediatizované rodičovstvo nie je nutne horšie než tradičné – je však odlišné a vyžaduje adaptáciu. V rodinách, kde sú vzťahy už oslabené, môže technológia prehĺbiť vzdialenosť. Naopak, v rodinách s pevnými väzbami môže digitálna komunikácia poskytnúť nové možnosti pre udržiavanie blízkosti.

Emocionalita rodinného života je modulovaná. Technológia filtruje a mení expresiu emócií. Hoci videohovory prenášajú mimiku, chýba im haptická spätná väzba a neformálne, tiché momenty *byť spolu*. To vedie k novým výzvam pre „techno-intimitu“, kde emocionálna blízkosť musí byť aktívne digitálne „produkovaná“,

čím sa stáva náročnejšou. Podľa Turkle (2011) digitálna komunikácia (napr. textovanie, e-mail, videohovory) umožňuje ľuďom premyslieť si, čo povedia, upraviť svoje vyjadrenia a vyhnúť sa nepríjemným momentom. Hoci táto kontrola môže pôsobiť bezpečne, zároveň eliminuje spontánne reakcie, ktoré sú kľúčové pre autentickú blízkosť. Vzťahy sa stávajú menej prirodzené a menej emocionálne bohaté – chýba im „živý“ moment, ktorý vzniká v osobnej interakcii. V online komunikácii si ľudia môžu vybrať, kedy odpovedajú, čo zdieľajú a ako sa prezentujú. Táto kontrola vytvára falošný pocit bezpečia, ale zároveň bráni skutočnej zraniteľnosti, ktorá je základom dôvery, čo je v rodinných vzťahoch základom. Vzťahy sa stávajú menej autentické – ľudia sa chránia pred skutočným kontaktom, čím sa vzdávajú od hlbšej intimity.

Najnovší vývoj si vyžaduje kritické teoretické rozšírenie, ktoré prekračuje tradičnú sociológiu migrácie a komunikácie. Moderné technológie (napr. virtuálna realita alebo rozšírená realita vo videohovoroch) sľubujú hlbšiu impresiu prítomnosti. Podľa Dourisha (2001) obidve dokážu vytvárať silný pocit, že sme „prítomní“ s niekým alebo niekde, hoci fyzicky nie sme. Vďaka vizuálnym a zvukovým podnetom, prípadne haptickej spätnej väzbe, môžu tieto technológie simulovať spoločný priestor a interakciu. Napriek tomu však ide o reprezentácie – digitálne konštrukty, ktoré napodobňujú realitu, no nenahrádzajú ju. Chýba im autentická telesnosť, nepredvídateľnosť a zmyslová komplexnosť, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou fyzickej prítomnosti. Navyše, keď je kontakt vždy dostupný a okamžitý, stráca sa aj aspekt „nedostupnosti“ – teda pôžitok a význam z očakávania, vzdialenosti a návratu, ktoré sú pre ľudské vzťahy často kľúčové.

Nástup AI prináša tému o emocionálnom sprostredkovaní. AI má potenciál pomáhať transnacionálnym rodinám napríklad pokročilými prekladmi v reálnom čase, no zároveň vyvoláva etické a teoretické otázky o budúcnosti príbuzenstva. Ak AI v budúcnosti prevezme úlohu „digitálnych opatrovníkov“ (napr. monitorovanie starších príbuzných), zmení sa definícia rodinnej starostlivosti. Lupton (2017) upozorňuje, že AI môže meniť rodinné hranice a roly, čo vyžaduje predefinovanie pojmu emocionálnej a praktickej podpory. Venuje sa aj fenoménu quantified family, kde členovia rodiny používajú aplikácie, senzory a AI na sledovanie zdravia, pohybu či emocionálneho stavu. Lupton (2017) upozorňuje, že tieto technológie môžu posilniť starostlivosť, ale zároveň narušiť dôveru a autonómiu.

Záver

V kontexte transnacionálnych rodín sa digitálne technológie stávajú nielen nástrojom komunikácie, ale aj aktívnym činiteľom formujúcim nové podoby intimity, starostlivosti a rodinných rolí. Koncept „diaľkovej lásky“ sa v digitálnej ére transformuje na technologicky sprostredkovanú ko-prítomnosť, ktorá síce umožňuje emocionálne spojenie, no zároveň kladie nové nároky na jeho udržiavanie. Mediatizácia rodinného života a translokalita ukazujú, že rodina už nie je výlučne geograficky ukotvená, ale funguje ako dynamický, digitálne prepojený systém. Umelá inteligencia a virtuálne rozhrania rozširujú možnosti interakcie, no zároveň vyvolávajú otázky o redefinícii príbuzenstva, dôvery a emocionálnej práce. Budúcnosť rodinných vzťahov v migrácii tak závisí od schopnosti rodín nielen adaptovať sa na technologické zmeny, ale aj kriticky reflektovať ich dopad na blízkosť, starostlivosť a identitu. Sociologický výskum by mal preto smerovať k hlbšiemu pochopeniu toho, ako sa digitálne sprostredkovaná intimita stáva novou normou v globálnom rodinnom usporiadaní.

Zoznam použitej literatúry

BARTOCHA, Ilona. Rodzina w sytuacji wielokulturowości. In: *Rynek – Społeczeństwo – Kultura*, č. 2(23), s. 55–59. Częstochowa: Pedagogiczna Biblioteka Publiczna WOM. 2017. Dostupné na internete: <https://pbp.womczest.edu.pl/new/wp-content/uploads/2019/06/Rodzina-w-sytuacji.pdf>

BECK, Ulrich a Elisabeth Beck-GERNSEHEIM. Dálková láska. Životní formy v globálním věku. Praha: SLON. 2014. ISBN 978-80-7419-164-0

BHABHA, Jacqueline et al. International migration of unaccompanied minors: trends, health risks, and legal protection. In: *The Lancet Child & Adolescent Health*, č. 5(12), s. 882–895. London: Elsevier, 2021. Dostupné na internete: [https://www.thelancet.com/journals/lanchi/article/PIIS2352-4642\(21\)00194-2/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanchi/article/PIIS2352-4642(21)00194-2/fulltext)

BRYCESON, Deborah F., and Ulla VUORELA, eds. *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg Publishers, 2002.

ČAPO, Jasna. *Dva doma: hrvatska radna migracija u Njemačku kao transnacionalni fenomen*. In: *Migracijske i etničke teme*, roč. 35, č. 2, s. 223–225. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2019. Dostupné na internete: <https://hrcak.srce.hr/clanak/335438>

DOURISH, Paul. *Where the Action Is: The Foundations of Embodied Interaction*. Cambridge: MIT Press, 2001. ISBN 978-0262541787.

FREYMEYER, Karin a Manfred OTZELBERGER. *In der Ferne so nah. Lust und Last der Wochenendbeziehungen*. Berlin: Ch. Links Verlag, 2000. ISBN 978-3-86153-232-3.

IOM (Medzinárodná organizácia pre migráciu). (2025). *World Migration Report 2024*. [online]. [cit. 2025-9-3]. Dostupné na internete: <https://worldmigrationreport.iom.int/msite/wmr-2024-interactive/>

LUPTON, Deborah. *Digital Health: Critical and Cross-Disciplinary Perspectives*. London: Routledge, 2017. ISBN 978-1138916595.

TURKLE, Sherry. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books, 2011. ISBN 978-0465010219.

WANG, Yue; HAWK, Skyler T.; YANG, Lin. *Not so bad for whom? Family-specific associations between daily help-seeking and parent–adolescent relationships*. In: *Journal of Youth and Adolescence*, roč. 54, č. 1, s. 112–130. New York: Springer, 2025. Dostupné na internete: <https://www.ywangishere.com/publications/>

Údaje o autorke

Mgr. Gizela Brutovská, PhD.

Fakulta verejnej správy, Katedra sociálnych štúdií

Popradská 66, 040 01 Košice

E-mail: gizela.brutovska@upjs.sk

Tel. kontakt: +421 55 234 5131

EFEKTÍVNA KOMUNIKÁCIA V PRÁCI SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA

Effective communication in the work of a social worker

Zuzana Budayová

Abstrakt: Efektívna komunikácia predstavuje kľúčový nástroj v práci sociálneho pracovníka, ktorý umožňuje vytvárať dôverný vzťah s klientom, porozumieť jeho potrebám a sprostredkovať vhodné riešenia. Cieľom tohto článku je analyzovať význam komunikačných zručností v sociálnej práci, identifikovať najčastejšie komunikačné bariéry a predstaviť praktické stratégie na zlepšenie komunikácie v každodennej praxi. Pozornosť je venovaná aj neverbálnej komunikácii, aktívnemu počúvaniu a kultúrnej senzitivite. Zistenia poukazujú na to, že schopnosť efektívne komunikovať priamo ovplyvňuje kvalitu poskytovanej pomoci a úspešnosť intervencií. Článok vychádza z teoretických poznatkov aj praktických skúseností z oblasti sociálnej práce.

Kľúčové slová: Sociálny pracovník. Efektívna komunikácia. Sociálna práca. Komunikačné zručnosti. Verbálna komunikácia.

Abstract: Effective communication is a key tool in the work of a social worker, which allows creating a confidential relationship with the client, understanding his needs and mediating appropriate solutions. The aim of this article is to analyze the importance of communication skills in social work, identify the most common communication barriers and present practical strategies for improving communication in everyday practice. Attention is also paid to non-verbal communication, active listening and cultural sensitivity. The findings show that the ability to communicate effectively directly affects the quality of the assistance provided and the success of interventions. The article is based on theoretical knowledge and practical experience from the field of social work.

Keywords: Social worker. Effective communication. Social work. Communication skills. Verbal communication.

Úvod

Zásady profesionálneho správania v komunikácií pomáhajúceho pracovníka s dôrazom na verbálny prejav podľa Machalovej (2013, s. 71) „pozostáva z etiky reči, nakoľko reč je prostriedkom významného vplyvu na klienta a preto treba dbať na to, aby slúžila k pozitívnemu ovplyvňovaniu. Korektný vzťah odborníka v pomáhajúcej profesii a jeho klienta spočíva z pravdivosti a objektívnosti podávaných informácií. Odborný jazyk a výber jazykových prostriedkov odborníka pomáhajúcej profesie má byť primeraný úrovni klienta“

Autorka uvádza, že sociálni pracovníci ako pomáhajúci pracovníci „môžu uplatňovať svoju komunikačnú spôsobilosť v rámci sociálnych služieb, medzi ktoré patria aj rôzne druhy poradenstva. Poradenská služba je založená na účinnom informačnom a výchovnom vplyve na ľudí a taktiež na výchovných a vzdelávacích aktivitách určených rôznym cieľovým skupinám obyvateľstva. Pre vykonávanie spomenutej služby je nevyhnutná komunikačná kompetencia pracovníkov, ktorí poradenstvo poskytujú“ (Machalová, 2013, s. 12).

Záujem o druhého spočíva z pozorného načúvania, zdieľania informácií, starostí i radostí s inými ľuďmi, povzbudzovania a pozitívnej spätnej väzby, priateľského pohľadu, prívetivého hlasu a trpezlivosti.

Zdravo komunikujúci jedinec sa podľa Honeyho, In. Vybíral prejavuje tým, že pozitívne vidí sám seba a verí sám sebe, dokáže sám seba v zdravej miere odhaliť svetu a iným, nezahovára a nezahmlieva. Dokáže riadiť komunikáciu v zmysle regulácie jej smeru a dávať komunikácií určitú štruktúru. Je pripravený reagovať na zmeny a taktiež na pestrosť názorov. Disponuje empatiou ale aj neústupčivosťou, taktiež vládnoťou no v prípade potreby aj odmeranosťou. Závery vyvodzuje až potom, ako si vypočuje a vyhodnotí kompletne celú informáciu. Kladie sám na seba adekvátne nároky, verí sám sebe, nediskvalifikuje ostatných ľudí v žiadnej rovine. Je naklonený robiť kompromisy a taktiež je nápomocný druhým ľuďom pri potrebe kompromisných riešení (Honey, 1997, In. Vybíral, 2009; Mátel a kol., 2011).

Tabuľka 1 Ukazovatele v komunikácii

Ukazovatele komunikácie	Funkčný vzťah	Nefunkčný vzťah
Neverbálna komunikácia		
Očný kontakt	65% - 90 % z doby rozhovoru	ojedinelé
Tón hlasu	vyjadruje ústretovosť, záujem	nezúčastnenosť, podráždenosť
Držanie tela	uvoľnenosť	skôr strnulosť
Motorický nekľud	absencia	často a výrazne
Prejavy rúk	primeraná gestikulácia	nepokoj
Prejavy nôh	skôr pokoj	výrazný nepokoj
Vzťah medzi verbálnou a neverbálnou zložkou	prevažuje súlad	prítomná diskrepancia
Verbálna komunikácia		
Potreba komunikovať	adekvátne saturovaná	nespokojnosť s časom venovaným komunikácií
Otvorená komunikácia pocitov	vítaná oboma	zdieľanie výlučne negatívnych pocitov
Prítomnosť generalizovaných výrokov	ojedinele	často
Pozitívne posilňovanie	časté pochvaly a vzájomné ocenenia	ojedinelé alebo absentujúce
Humor	často	ojedinele
Skákanie do reči	absencia	časté
Výroky znižujúce hodnotu druhého	absencia alebo ojedinele	časté osočovanie a obviňovanie, pripisovanie negatívnych úmyslov
Kontextová jasnosť	jasný a zrozumiteľný kontext jednotlivých zdieľaní	zahmlená, menej čitateľná komunikácia, kedy partner presne nevie o čom sa hovorí
Charakter rozhovoru	vyváženosť vstupu, schopnosť zotrvať pri jednej téme, reciprocita	výsluchový dialóg, upínanie sa na téme, striedajúce sa témy zahlcujú komunikáciu
Akceptácia odlišných názorov	akceptácia	neochota akceptovať

Zdroj: Doubravská, 1996, s. 88

Podmienky efektívneho rozhovoru podľa Machalovej sú dobrá atmosféra rozhovoru, záujem, primeraný čas, riadenie obsahu rozhovoru aj výberu a povahy otázok, poskytovanie priestoru a času v rozhovore aj partnerovi komunikácie, aktívne počúvanie, tolerovanie ticha v rozhovore, podnecovanie partnera k subjektívnemu vhladu a objektívnemu náhľadu do situácie a problému, podnecovanie partnera komunikácie k vlastnému návrhu riešenia, nachádzanie vzájomne výhodného riešenia, zúročenie vzájomne výhodného riešenia (Machalová, 2013, s. 38).

Chyby pri vedení rozhovoru podľa Machalovej sú nejasné ciele (pýtame sa, čo nás napadne), nepripravenosť na rozhovor, prítomnosť viacerých osôb, ktoré sa pýtajú bez súladu a koordinácie, neschopnosť klásť otázky, priveľa uzavretých otázok, prílišné rozprávanie a nedostatočné počúvanie, unáhlené závery, nesprávna interpretácia, subjektivizmus, neujasnenosť následných krokov po ukončení rozhovoru (Machalová, 2013, s. 39).

Jazyk je prvotným prostriedkom komunikácie myšlienok. Predstavuje univerzálny prostriedok. Každá ľudská spoločnosť má svoj jazyk a každá ľudská bytosť, ktorá má normálnu mieru intelektu si osvojuje materinský jazyk a bežne ho používa. Najväčšie úspechy ľudského druhu pramenia zo schopnosti vytvárať zložité myšlienky, zdieľať ich iným ľuďom a prakticky ich využívať. Je to nevyhnutné spojené s procesom myslenia. Premýšľame, keď sa snažíme vyriešiť nejaké zadanie, premýšľame aj vtedy, keď sme zasnívaní. Reč v komunikácii je závislá od kontextu situácie. Inak komunikujeme s učiteľom v škole, kolegami v práci a inak doma v dôvernom prostredí. Vrodené dispozície človeka pre rozvoj komunikácie sa zdajú veľmi bohaté a podrobné je ich treba už od útleho veku precízne rozvíjať (Atkinson, 2003).

Preťaženie, negativizmus a predsudky

Ak k prijímateľovi informácie posielame príliš veľa informácii alebo myšlienok, ktoré sú navyše priveľmi všeobecné, môže uňho nastať preťaženie. Komunikácia v tom prípade stráca na hodnote už počas toho, ako sa deje alebo na jej konci. Preto, aby bola vysielaná informácia ucelená a prijímaná a chápaná správne je najlepšie rozprávať jasne, stručne a účelne. Na zváženie je aj intenzita využívania rozvitých viet a súvetí. Odborníci nazývajú takýto prístup ako „kiss prístup“ (kiss = keep it short and simple). Ďalšou nežiadúcou determinantou komunikácie je negativizmus. V komunikácii sa ľudia často krát stretávajú s partnermi, ktorí sú nespokojní, zamračení a ušomraní. Negatívna komunikácia sa dá definovať ako pasívna a vyhýbavá. Je dobré, ak sa aj zlá správa komunikuje čo najviac možným prijateľným spôsobom so zdôraznením pozitívnych vyhliadok do budúcnosti. Komunikáciu o negatívnych veciach je dobré v praxi realizovať spôsobom, kedy sa snažíme zdôrazniť, že ak aj v tejto chvíli veci nevyzerajú v globále dobre, určite v nich vieme nájsť aj niečo kladné a pokúšame sa to pomenovať. Čo sa predsudkov týka, tie sú bežnou súčasťou komunikácie od nepamäti a každý človek disponuje rozličnou mierou predsudkov voči druhým. Stereotypy nám pomáhajú porozumieť svetu, ale predsudky zas našu prirodzenú zvedavosť limitujú, dajú hneď odpoveď, jednu pravdu a zahatia cestu za vlastným poznaním a skúsenosťou. Najdôležitejšie je však priznať si ich a uvedomiť si, že sú prítomné. Ak si to človek pravdivo neprizná, môže nastať situácia, že prijímateľ informácie prestane počúvať čo mu hovoríme, pretože môže mať dojem, že vzájomná komunikácia má aj skrytú a manipulatívnu rovinu (Burák, 2010).

Okrem toho je vhodné vopred mať ujasnené, prečo je vlastne vzájomná spolupráca dôležitá a prečo sa bude realizovať. Je potrebné taktiež mať ošetrené zranenia klienta v dôsledku predošlej spolupráce, taktiež overiť si, či je prostredie, v ktorom realizujeme vzájomný kontakt príjemné, prípadne čím ho môžeme klientovi

ešte spríjemniť. Pozitívom býva aj dohoda o tom, koľko času na seba poradca a klient budú mať, v akej periodicite sa bude realizovať vzájomné stretávanie, ale taktiež interval dĺžky vzájomnej spolupráce (Mydlíková, Gabura, Schavel, 2005).

Sociálny pracovník a jeho efektívna komunikácia

Matoušek a kol. (2008) opisuje sociálneho pracovníka ako odborného zamestnanca, ktorý sa pri výkone svojej profesie venuje klientom individuálne, klientmi a ich rodinami ale taktiež s rodinou ako celkom. Venuje sa taktiež skupinám klientov, ktoré môžu byť definované ako prirodzené a teda vzniknú na základe toho, že jednotlivci z týchto skupín k sebe prirodzene inklinujú a združia sa (napr. mládežnícka partia). Pracuje ale taktiež so skupinami klientov, ktoré sa združili umelo (napr. trieda v škole, ľudia v ústavnej starostlivosti, väzni a podobne). Sociálny pracovník môže pracovať s mnohými typmi komunít, ktoré vznikli a viažu sa na konkrétne miesto. Participuje v tímoch odborných zamestnancov v organizáciách, ktoré zastrešujú sociálne služby a pomáha riešiť problémy, ktoré sú v jeho kompetencii. Spolupodieľa sa na príprave legislatívy, a to z pozície tvorcu ako aj oponenta.

Podľa Zastrowa, In. Matoušek medzi kompetencie sociálneho pracovníka s akademickým vzdelaním aj podľa Rady pre vzdelávanie v sociálnej práci patrí:

1. Uplatňovanie schopnosti kritického myslenia v pracovnom kontexte, vrátane schopnosti uplatňovať teóriu v praxi.
2. Pracovať v súlade s etickými princípmi sociálnej práce a s ohľadom na pozitívny význam odlišností.
3. Schopnosť profesionálne využívať vlastnú osobnosť.
4. Schopnosť rozumieť rozličným formám a spôsobom, ktorými sa dá dosiahnuť sociálna a ekonomická spravodlivosť.
5. Schopnosť rozumieť histórii sociálnej práce, poznať jej súčasnú podobu a významné témy.
6. Schopnosť uplatňovať svoje znalosti pri práci s cieľovými skupinami na všetkých úrovniach.
7. Schopnosť uplatňovať svoje vedomosti pri práci so špecifickými problémami.
8. Schopnosť kriticky analyzovať a uplatňovať poznatky o biopsychosociálnych činiteľoch, ktoré ovplyvňujú vývoj jedinca a taktiež schopnosť rozumieť interakcii medzi jednotlivcom a sociálnymi systémami na rôznych úrovniach.
9. Schopnosť analyzovať vplyv sociálnej politiky na život klientov, sociálnych pracovníkov a organizáciu poskytujúcu sociálne služby a preukázanie schopnosti ovplyvňovať zásady sociálnej politiky.
10. Hodnotenie výsledkov relevantného výskumu a ich uplatnenie v praxi.
11. Schopnosť empiricky zhodnotiť vlastnú činnosť a činnosť iných relevantných subjektov.
12. Schopnosť komunikovať s rôznymi typmi klientov, kolegov a s verejnosťou.
13. Schopnosť poskytovať supervíziu a konzultáciu v oblasti špecializácie.
14. Schopnosť pracovať v štruktúre organizácie a v systéme poskytovania sociálnych služieb a schopnosť presadzovať nutné organizačné zmeny (Zastrow, 1995, In. Matoušek, 2008; Řezníček, 2000).

Kvalitatívne šetrenie

Medzi hlavné ciele výskumnej časti patrí nájdenie odpovedí na rôzne otázky zaoberajúce sa komunikáciou v sociálnej práci ako pomáhajúcej profesii.

K vedľajším cieľom patrí zistenie, čo je motiváciou jednotlivých odborných zamestnancov pre výkon ich konkrétnej profesie a čo konkrétne je náplňou ich práce – ot. č. 1, 2.

Výskum je zameraný na poskytnutie vzhľadu do problematiky toho, či je pre vytvorenie dobrého vzťahu s klientom a pre celý proces prípadovej práce zásadne dôležité zvládnuť umenie rozhovoru, nakoľko odborná literatúra uvádza, že je to jeden z hlavných predpokladov (Matoušek, 2008) – ot. č. 3.

Výskum je taktiež zameraný na zorientovanie sa v tom, čím je medziľudská komunikácia determinovaná, nakoľko literatúra uvádza, že to môže byť čas, v ktorom k nej dochádza, priestor, v ktorom sa uskutočňuje, prítomnosť emócií, ktoré môže byť závislé od pohlavia, a taktiež komunikačná kompetencia v zmysle znalosti iného ako materinského jazyka (Vybíral, 2009 a Stuchlíková, 2007) – ot. č. 4.

Pre potreby získavania dát vo výskumnej časti tejto práce sme si zvolili metódu interview. Cieľom interview, poznávacieho rozhovoru, je získať od interviewovaných ľudí informácie. Je to jedna z najpoužívanejších výskumných metód. Bačíková a Janovská uvádzajú, že interview „je technika zberu dát, ktorá je veľmi často využívaná v sociálnych a behaviorálnych vedách. Ide o verbálnu (i neverbálnu) interakciu medzi dvoma alebo viacerými aktérmi, ktorá môže mať rozličný cieľ. Je to sprostredkovaný a vysoko interaktívny proces získavania dát“ (Bačíková, Janovská, 2018, s. 123).

Pri realizácii výskumnej časti sme využili metódu transkripcie, a teda doslovný prepis hovoreného slova do písomnej podoby bez akýchkoľvek úprav a zásahov.

Výskumný súbor tvorí 10 participantov. Ide o sociálnych pracovníkov, z ktorých každý má iné pracovné zaradenie, od ktorého sa odvíja jeho náplň práce. Čo sa týka pomeru pohlaví, šesť participantov tvoria ženy a štyria participanty sú muži. Jedná sa konkrétne o nasledujúcich participantov:

1. kolízny opatrovník
2. opatrovník pre deti z ohrozených rodín
3. opatrovník pre deti v náhradnej rodinnej starostlivosti
4. terénny sociálny pracovník
5. sociálny pracovník v nocľahárni pre ľudí bez domova
6. sociálny pracovník v komunitnom centre
7. sociálny pracovník v centre pre deti a rodinu
8. sociálny pracovník v domove sociálnych služieb
9. sociálny pracovník v diecéznej charite
10. sociálny pracovník v občianskom združení.

Atmosféra rozhovorov bola pozitívna a uvoľnená. Každá z nahrávok bola vzápätí prepísaná zo zvukového záznamu do písomného textu. Participantom boli položené nasledujúce otázky:

1. Prečo ste sa rozhodli venovať sociálnej práci?
2. V čom spočíva náplň Vašej práce?
3. Do akej miery je podľa Vás komunikačná zručnosť kľúčová pri výkone pomáhajúcej profesie?
4. Aké sú špecifiká komunikácie v závislosti od typu klienta (vzdelanie, vek, pohlavie, etnická skupina, prípadne iné)?

Interpretácia výsledkov výskumu, otvorené kódovanie a kategorizácia

Otázka č. 1: Prečo ste sa rozhodli venovať sociálnej práci?

Participant č. 1: „Život to tak zariadil. Pochádzam z Kysúc, kde som prežila prvú polovicu doterajšieho života. Vyдалa som sa mladá a zaľúbená do staršieho muža ale

dopadlo to nešťastne, pretože manžel miloval viac alkohol ako rodinu. Okrem nášho spoločného dieťaťa mi ako pamiatka na toto manželstvo do života zostala na starosť aj manželova dcéra z jeho prvého vzťahu, ktorú som potom sama vychovala a pripravila do života. Ale to sa nestážujem, je moja a sme veľká rodina s peknými vzťahmi. Neskôr som si našla nového partnera, mala som už takmer 40 rokov, nechcela som byť navždy sama, tak som sa za ním aj s deťmi prisťahovala na východ Slovenska. Narodil sa nám spoločný syn, vytúžený, očakávaný, avšak keď mal tri roky, manžel zomrel. Uvažovala som, čo s načatým životom, bez manžela ďaleko od rodiska, a práve v tom čase sa mi naskytla príležitosť zamestnať sa na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny v malom okresnom meste. Neváhala som. Prvotným popudom bola sociálna istota, avšak veľmi rýchlo mi moja práca prirástla k srdcu, stala som sa angažovanou a dnes žijem život taký, že aj keď o pätnástej hodine zamknem kanceláriu, hlava stále pracuje. Aj cez víkendy, sviatky či dovolenky.“

Participant č. 2: „Pretože som sa neuplatnil po vyštudovaní vysokej školy s pedagogickým zameraním. Vyštudoval som kombináciu náboženstvo – etika, bolo nemožné zamestnať sa. V tom čase sa mi podarilo zamestnať na úrade práce na neodbornej pozícii a zistil som pozorovaním kolegov, že takáto práca by ma mohla napĺňať. Preto som sa rozhodol podať si prihlášku na externé štúdium sociálnej práce. Po skončení školy som začal pracovať ako bežný kolízny opatrovník na oddelení sociálno-právnej ochrany detí, avšak už po krátkom čase som zistil, že ma to veľmi vyčerpáva. Pochopil som, že nemám kapacitu na riešenie krízových situácií iných ľudí v zmysle ich partnerských a rodičovských konfliktov v takom enormnom rozsahu, nakoľko prácou som bol naozaj zavalený. Keď sa naskytla možnosť prekladu na agendu detí z ohrozených rodín, tak som to využil a som tu spokojný, práca je náročná a zodpovedná, avšak jej množstvo je menšie.“

Participant č. 3: „Vyštudovala som sociálnu prácu po gymnáziu preto, že som sama nevedela, kde by som sa chcela uplatniť a toto som považovala za široký záber možného uplatnenia. V tejto oblasti som však spočiatku vôbec nepracovala, venovala som sa iným veciam, no keď mi končila tretia rodičovská dovolenka, vedela som, že pri troch malých deťoch potrebujem sociálnu istotu a pružnú pracovnú dobu. Zo začiatku to síce nebol môj „dream job“, ale je až neuveriteľné, ako som sa v tom našla a nadchla sa preto.“

Participant č. 4: „Odjakživa som vedela, že chcem robiť nejakú pomáhajúcu profesiu. Neprijali ma na psychológiu, nechcela som rok sedieť doma, tak som nastúpila na sociálnu prácu s tým, že o rok tú psychológiu skúsim znova a uznajú mi tretinu predmetov, ktoré sú totožné pri oboch odboroch. Štúdium a najmä možnosti uplatnenia ma však zaujali natoľko, že som si povedala, že už meniť nebudem. Štúdium bolo zaujímavé, a keď sme absolvovali rôzne druhy odbornej praxe, tak som sa uistila v tom, že týmto smerom sa chcem profesijne v živote uberať.“

Participant č. 5: „Vždy som chcel pomáhať ľuďom a chcem im pomáhať aj naďalej.“

Participant č. 6: „Skrz vyhorenie v predošlom zamestnaní. Viac ako šesťnásť rokov som bol príslušníkom policajného zboru. Pôsobil som ako referent s územnou a objektovou zodpovednosťou. Najskôr som do práce chodil rád, neskôr som začal vnímať vysokú mieru vyhorenia a stereotypu. Atmosféra v práci nebola dobrá, medzi kolegami sa začali vytvárať skupinky, práca bola po väčšine o tom istom, začali ma mimoriadne vyčerpávať nočné smeny.“

Participant č. 7: „Vždy som chcela robiť buď pedagogický smer, psychológiu alebo sociálnu prácu. Do centra pre deti a rodinu som chcela ísť okrem iného preto, že inklinujem k deťom, no paradoxne aktuálne sa primárne venujem dospelým.“

Participant č. 8: „V živote som nemala vysnívanú prácu. Využila som príležitosť, pracovala som v domove sociálnych služieb ako prevádzkový zamestnanec a popri zamestnaní som vyštudovala sociálnu prácu. Neskôr som začala robiť odbornú prácu.“

Participant č. 9: „Vždy som inklinoval k práci, ktorá by spočívala v pomoci ľuďom. Som aktívnym kresťanom, aktívnym členom spoločenstva v našej farnosti, môj brat je kňazom, k diecéznej charite mám preto blízko, toto prostredie som poznal odjakživa. Tak som sa rozhodol pre štúdium sociálnej práce.“

Participant č. 10: „Tým, že som rehoľná sestra pre mňa bolo prirodzené orientovať sa na povolanie so zdravotníckym, pedagogickým alebo sociálnym zameraním. Rozhodla som sa napokon pre sociálnu prácu. Boli časy, kedy som si dala od sociálnej práce pauzu a pracovala som na základnej škole ako pedagogický asistent, avšak veľmi ma to ťahalo naspäť. Keď sa naskytla možnosť pracovať v občianskom združení kde je väčšina mojich spolupracovníkov z radov rehole a rímskokatolíckej Cirkvi, neváhala som.“

Otázka č. 2: V čom spočíva náplň Vašej práce?

Participant č. 1: „Šťastný je ten človek, ten rodič, ktorý nevie, čo je našou úlohou. Poviem to veľmi po lopate. Tak, ako má matka alebo otec svojho právneho zástupcu, advokáta, v konaní pred súdom, tak aj dieťa má mať právo na svojho zástupcu. A tým som ja. Hájim jeho práva a záujmy tak, aby sa kolízia, spor alebo prípadný konflikt jeho rodičov riešil čo najlepšie v záujme daného dieťaťa. V práci fungujeme na princípe rajonizácie, a to znamená, že výber daného kolízneho opatrovníka sa viaže na trvalý alebo obvyklý pobyt dieťaťa, respektíve detí. Súčasťou mojej práce je teda samozrejme aj sociálne poradenstvo rodine.“

Participant č. 2: „Náplňou mojej práce je zastupovanie maloletých detí v súdnych konaniach, v ktorých nemôžu byť z dôvodu konfliktu záujmov zastúpené samými sebou alebo rodičmi. Ja konkrétne zastupujem detí z rodín, ktoré sú niečím ohrozené. To znamená z rodín, v ktorých sa vyskytuje nejaký typ patológie. V takýchto rodinách okrem toho, že deti zastupujem pre súdom, poskytujem sociálne poradenstvo, aplikujem odborné metódy na uľahčenie riešenia konfliktných situácií, intervenujem v domácnosti danej rodiny, napomáham pri eliminácii nežiadúcich javov v rodine, učím rodičov preberať rodičovskú zodpovednosť či prispôbovať sa novým životným situáciám. Som takým sprievodcom životom v mnohých rodinách. Moja práca je preventívna, ale taktiež aj dôsledky riešiaci.“

Participant č. 3: „Venujem sa práci s ľuďmi, ktorí majú záujem stať sa osvojiteľmi a sú v zoznamoch záujemcov o náhradnú rodinnú starostlivosť. Venujem sa príprave týchto záujemcov, zisťujem, či spĺňajú všetky podmienky, či sú spôsobilí. Som jedným z celého zástupu odborníkov, ktorí sa podieľajú na príprave takýchto ľudí, a to individuálne aj skupinovo. Našou úlohou je komplexne a objektívne posúdiť predpoklady záujemcov pre vykonávanie náhradnej rodinnej starostlivosti, a zároveň ich čo najlepšie pripraviť na prijatie dieťaťa do svojej rodiny.“

Participant č. 4: „Čo je sociálna práca, to je asi každému jasné. Špecifikom tej mojej roboty je to, že ju vykonávam v prirodzenom prostredí klienta. Pre klienta som tu preto, aby som mu pomáhala hľadať spôsoby riešenia jeho problémov a poskytovala mu pri danom riešení pomoc. Často krát sa nejedná iba o jednotlivca,

ale o celé rodiny. Poskytovanie sociálnej pomoci je možné iba vtedy, ak mám zmapovaný terén celej lokality, v ktorej pracujem.

Participant č. 5: „Náplňou mojej práce je poskytovanie základného sociálneho poradenstva a pomoci ľuďom v našom zariadení s vybavovaním dokladov, ak ich nemajú, pomáhám im hľadaním práce, s potrebnou administratívou, usmerňujem ich v záležitostiach každodenného života. Absolvujem s nimi lekárske vyšetrenia a asistujem pri úkonoch, v ktorých sa sami cítia stratení.“

Participant č. 6: „Viete, v komunitných centrách je každý zamestnanec často krát „chlapec či dievča pre všetko“. Ale teda formálne je náplňou mojej práce vykonávanie funkcie pracovného poradcu. Mám za úlohu klientov motivovať a aktivizovať k výkonu práce. Viete, aj v osade sa nájde mnoho ľudí, ktorí sú šikovní a sociálne zruční by sa u nich dali rozvíjať, ak by dostávali správne podnety. Majú často krát nízke sebavedomie, nízku úroveň vzdelania, nulovú podporu od rodiny a podobne. Ale na druhej strane, mnohým nechýba nadšenie, mnohých baví mobilné technológie, sociálne siete, a podobne. Čo ich nadchne, to sa vedí naučiť. Preto sa v práci naozaj zaoberáme tým, že sa pokúšame identifikovať šikovných jednotlivcov, ktorí majú predpoklady uplatniť sa na trhu práce. Takýmto ľuďom sa snažím sprostredkovať informácie o pracovných príležitostiach, asistujem im pri komunikácii so zamestnávateľmi či svetom mimo ich komunitu. Keď si predstavíte, že neovládajú spisovný jazyk, mnohému nerozumejú, ťažko sa im komunikuje so zamestnávateľom, keď v dnešnej dobe každý vyžaduje motivačný list aj k práci upratovačky či nočného strážnika. Keď sa našim klientom podarí zamestnať, naša práca nekončí. Neobmedzujeme kontakty, práve naopak, udržiavame ich naďalej. Stretávame sa, rozprávame sa, diskutujeme o tom, ako sa komu darí, ako je v práci spokojný. Treba brať na zreteľ kultúrne odlišnosti. Naši klienti často krát žijú výlučne pre prítomnosť, preto je naozaj dôležité byť tu pre nich kontrolór a motivátor dlhodobu a kontinuálne. Ale je to krásna práca. Nie je pre každého, ale je krásna.“

Participant č. 7: „Keďže sú inštitúcie ako tá naša personálne poddimenzované, robila som tam už naozaj rôzne aktivity. Čo je však absolútne gro mojej roboty? Odborne sa to nazýva edukácia profesionálnych rodičov. Ide o ich vzdelávanie v oblasti komunikácie, sebareflexie, sebapoznania, zvládanie konfliktov, dynamiky rodiny, motivácie k rodičovstvu, zvládanie záťažových situácií, a tak podobne. Taktiež edukujeme profesionálnych rodičov v tom, aby vedeli správne porozumieť identite daného dieťaťa a na základe toho ho dokázali v profesionálnej rodine rozvíjať. Moje pracovné zaradenie sa volá edukátor.“

Participant č. 8: „Klientov u nás spája to, že sú málo alebo vôbec sebestační a ich zdravotný stav je zhoršený alebo zlý. Sú limitovaní po fyzickej a často krát aj po mentálnej stránke. Moja práca zahŕňa administratívu, pomoc s adaptáciou klienta na zariadenie, plánovanie aktivít každodenného života, spoluprácu s rodinou klienta, manažérsku činnosť, dohliadanie na dodržiavanie práv klienta pre dôstojný život, ale aj veľa veselých a milých záležitostí, ktoré pre našich klientov realizujeme. Jedná sa napríklad o arteterapiu, terapiu hrou, tanečnú terapiu a inú kultúrnu činnosť. Naši klienti musia v zariadení žiť s pocitom, že ich život má cenu.“

Participant č. 9: „Som zodpovedný za rôzne typy odborných činností a aktivít, ktoré ponúkame ľuďom odkázaným na naše služby. Venujeme sa k začleňovaniu sociálne vylúčených osôb do komunity, pomáhame im nachádzať riešenia pre ich problémy. Hlavným cieľom je, aby sa títo ľudia dokázali aspoň ako tak stať samostatnými, nezávislými a schopnými aspoň čo sa týka tých základných životných potrieb. Pracujeme s jednotlivcami ale s aj celými rodinami. Učíme ich zodpovednosti. Medzi ďalšie odborné činnosti, ktoré čas od času spestria našu rutinu

patria iné činnosti týkajúce sa preventívnych aktivít a záujmovej činnosti. Naše služby sú dostupné pre kohokoľvek z nášho mesta aj mimo neho, ak prejavia záujem. Nerobíme si samozrejme to čo sami uznáme za vhodné, považujem za dôležité povedať, že fungujeme koordinovane na regionálnej úrovni, mávame porady a pracovné stretnutia, kde všetko podstatné spoločne vyhodnocujeme a vykonávame ďalšie činnosti. Také, ktoré vyplývajú z nejakých aktuálnych potrieb. Samozrejme pomáhame ľuďom aj materiálne.“

Participant č. 10: „Naše občianske združenie má za úlohu poskytovať dočasné bývanie a jedlo pre ľudí v núdzi. Nocľah a jedlo je jedna vec, sú to základné životné potreby, druhá vec je to, že takíto núdzni ľudia sú v dnešnom svete stratení aj v sociálnej oblasti. Mojou, teda našou úlohou, nakoľko naša práca je tímová, je pomôcť klientovi mobilizovať jeho sily a pomôcť mu preklenúť túto náročnú životnú situáciu. Naši klienti často krát reálne strácajú pracovné návyky, a preto je aj bežný život v našom zariadení spojený s plnením povinností a úloh, ako je napríklad príprava stravy, udržiavanie poriadku v zariadení, starostlivosť o starších alebo chorých klientov. Týmto všetkým našich klientov sprevádzam. Venujeme sa aj pracovnej terapii, je to ďalší zo spôsobov ako im prinavrátiť ich stratené pracovné návyky. Naše zariadenie stojí na základoch rímsko-katolíckej Cirkvi, preto je súčasťou mojej práce aj evanjelizácia a pastorácia. Snažíme sa všetci o to, aby sa naši klienti zmierili s Bohom, snažíme sa ich motivovať k prijímaniu sviatostí. Čo sa týka ich praktického života mimo zariadenie, doprevádzame ich po úradoch a lekároch, sprostredkovávame im potrebnú zdravotnú pomoc. Ale nemyslite si, že celé dni len pracujeme alebo sa modlíme. U nás je priestor aj pre zábavu a hry, sem tam keď nájdeme peniažky, ideme s klientmi aj na nejaký výlet.“

Otázka č. 3: Do akej miery je podľa Vás komunikačná zručnosť kľúčová pri výkone pomáhajúcej profesie?

Participant č. 1: „Absolútne. Komunikácia či už verbálna hovorená alebo písomná tvorí takmer sto percent našej roboty. Bez verbálnej výbavy by som nevedela túto prácu vykonávať, dovoľm si povedať, že ak niekto verbálne vybavený nie je, nie je vhodným adeptom na výkon profesie sociálneho pracovníka alebo akejkolvek inej pomáhajúcej profesie.“

Participant č. 2: „Bezvýhradne. Po nástupe do povolania som pochopil, prečo sme mali v každom semestri na vysokej škole predmet, kde sme sa komunikácií venovali a prečo sme absolvovali viacero sociálno-psychologických výcvikov s cieľom komunikačnej zručnosti nadobudnúť a zdokonaľovať. V našom povolaní je súčinnosť našich klientov s nami často krát postavená práve na tom, akým spôsobom s nimi komunikujeme. Či sme vládni, chápací a empatickí, a naopak či sme karhaví vtedy keď je to potrebné.“

Participant č. 3: „Ak vezmeme na zreteľ to, že výkon povolania sociálneho pracovníka je taký typ práce, kde pracujete s klientmi v nepohode, kríze, napätí, spôsob našej komunikácie je kľúčový preto, aby veci napredovali. Sama na sebe musím veľa pracovať, pretože som pár krát dostala spätnú väzbu, že môj prejav je povýšenecký. Nebola som si toho vedomá, nemala som zo seba ten pocit. V duši som citlivý človek, ktorý ma problém odosobniť sa od jednotlivých prípadov v práci, a zrazu zistím, že môj prejav nekorešponduje s tým čo cítim. Snažím sa na to dbať a dávať extra pozor, regulovať tón hlasu a to s ohľadom na to, s akými typmi klientov pracujem.“

Participant č. 4: „Samozrejme. V mojom prípade, nakoľko sa venujem prevažne občanom z marginalizovaného prostredia, som sa rozhodla z vlastnej iniciatívy naučiť aj ich materinský jazyk.“

Participant č. 5: „Jednoznačne a do značnej miery.“

Participant č. 6: „Určite je a základom je najmä schopnosť prispôbiť sa danému klientovi, to znamená hovoriť s ním takým jazykom, ktorému je on schopný čo najlepšie porozumieť. To je problém pri našej klientele. Prídu kdesi na úrad, na súd, na kuratelu, na dávky a podobne, a tam s nimi panie úradníčky, pri všetkej úcte, hovoria jazykom, ktorému oni nerozumejú. Používajú odbornú terminológiu, z ktorej sú jednotlivci zmätení. Niekedy je naozaj potrebné prispôbiť sa im a brať na zreteľ aj ťažkosti s ich časovou orientáciou.“

Participant č. 7: „Myslím si, že je rovnako dôležitá ako odborné predpoklady, čiže vzdelanie a teoretická príprava.“

Participant č. 8: „Je kľúčová a musí byť adresná. Každý klient vyžaduje iný prístup, pretože okrem toho, že každý je individualitou, ide aj o to, že každý z nich má svoj konkrétny deficit. Niektorí majú duševnú poruchu, niektorí majú ťažkosti so sluchom, niektorí majú zhoršený zrak a nie sú schopní vnímať prvky neverbálnej komunikácie, ktorá je pri zraniteľných klientoch taktiež veľmi dôležitá.“

Participant č. 9: „Jednoznačne. V prípade mojej práce je to kľúčové nie len vo vzťahu ku klientom, ale aj ku kolegom a spolupracovníkom, a taktiež našim partnerom a sponzorom, vďaka ktorým môžeme posúvať pomoc ďalej.“

Participant č. 10: „Každý deň v modlitbe prosím Boha, aby mi dal dostatok sily na to, aby som k našim klientom pristupovala najlepšie ako sa dá, a to aj čo sa týka komunikácie, pretože nič nebolí viac, ako vyslovené slovo, ktoré už nemôžem vziať späť.“

Otázka č. 4: Aké sú špecifiká komunikácie v závislosti od typu klienta (vzdelanie, vek, pohlavie, etnická skupina, prípadne iné)?

Participant č. 1: „Výrazné. Vlastne som to načrtla už vo svojej predošlej odpovedi. Nakoľko ja pracujem s rodinami v konflikte, dovoľm si povedať, že jednu z kľúčových rolí v spôsobe komunikácie zohrávajú emócie. Emotívnejšie sú väčšinou ženy, ak na to nahliadame z pohľadu pohlavia. Čo sa týka vzdelania, nie je to také jednoznačné, mnohokrát sa sama seba pýtam ako je možné že daný klient mohol skončiť vysokú školu, a naopak, nedávno som si po rozhovore s jednou matkou povedala, že pani musí mať minimálne dva doktoráty za jej rozhlad, verbálnu výbavu, pohotovú adekvátne reakcie. A viete čo? Pani mala základné vzdelanie. Muži viac využívajú raciono. Nemám rada škatuľkovanie, ale moje skúsenosti sú proste také. Špecifiká práce s rómskou klientelou sú taktiež pestré. Čo sa týka jazykovej bariéry, oni ovládajú slovenský jazyk, avšak ich slovná výbava je chudobná. V takých prípadoch ale vždy využívam pomoc či už terénnych sociálnych pracovníkov z danej komunity alebo členov ich rodín, ktorí sú verbálne zdatnejší.“

Participant č. 2: „Rodiny, ktoré mám v práci na starosti sú z veľkej väčšiny rómske rodiny. Mnohé z nich majú slovenčinu až ako tretí jazyk, pretože doma rozprávajú po rómsky a narodili sa a žili či už v Británii alebo Českej republike. Mnohí slovensky nerozumejú, nevedia hovoriť, prípadne hovoriť aj vedia, ale ich slovná zásoba je oploštená. Musím na to adekvátne reagovať. Koniec koncov, rukami nohami sa nejak nakoniec vždy dohodáme. Čo sa týka veku špecifiká nevnímam, čo sa týka pohlavia u Rómov je temperament výrazný aj bez ohľadu na pohlavie. Čo sa týka majority, špecifiká komunikácie sú závislé najmä od toho, či je v danej rodine

prítomná patológia v zmysle závislostí alebo abúзов. V takom prípade je najväčším umením vôbec nejakú komunikáciu vedieť zrealizovať.“

Participant č. 3: „V prvom rade si treba uvedomiť, že to, čo najviac ovplyvňuje spôsob komunikácie u klientov, s ktorými pracujem je ich duševné rozpoloženie. Sú to často krát ľudia, ktorí dlhé roky trpia desaturovanou potrebou rodičovstva. To sa takmer nevyhnutne spája s frustráciou. K takýmto ľuďom treba pristupovať maximálne citlivo. Uvedomujem si, že v mnohých situáciách je práve vzdelanie či etnicita hlavným činiteľom, ktorý ovplyvňuje vystupovanie, prejav a komunikáciu. Avšak v prípadoch mojich klientov je to najmä frustrácia striedajúca nádej a opačne. Čo je nesporné a čo moja doterajšia prax ukázala, bezprostredná komunikácia je viac emočne zaťažaná najmä u žien. Muži si vnímanú skrivodlivosť radšej odplačú neskôr doma sami v súkromí.“

Participant č. 4: „Čo sa týka etnicity, musím potvrdiť, že tá ovplyvňuje spôsob komunikácie. Moji klienti sú prevažne družní, spoločenský, zhovorčiví, ale taktiež vznetliví a temperamentní. Žijú pre prítomnosť, častokrát zo dňa na deň, a to môže byť zdrojom živelných konfliktov a hádok, čo ovplyvňuje aj spôsob ich komunikácie, či už verbálnej alebo neverbálnej. Sú značne hluční. Ich verbálna komunikácia nespočíva len z hovorovej reči, dá sa k nej zaradiť aj ich spev, tradície, kultúra, obrady, ich slovesný prejav je naozaj široký. Ak pre nejaký predmet či jav nemajú v rómčine výraz, preberú si ho zo slovenčiny a „porómčia“. Tanec a pohyb je pre nich taktiež výrazovým prostriedkom, ktorým komunikujú. Vo vzťahu k pohlaviu si ja osobne myslím, že výrečnejšie sú ženy.“

Participant č. 5: „Z mojich pracovných skúseností mi vychádza, že ženy sú výrečnejšie ako muži. Ľudia, ktorí potrebujú služby nášho zariadenia, či už je bývalý murár, bývalý lekár alebo niekdajší pedagóg z vysokej školy, ktorí prepadli závislostiam alebo doplatili na sled zlých životných rozhodnutí, bez rozdielu všetci potrebujú byť vypočutí. Vek taktiež podľa mňa nie je rozhodujúca premenná.“

Participant č. 6: „Vo všeobecnosti máme mladšiu klientelu, naši starší obyvatelia už nejavia vôľu hľadať si zamestnanie. Mladší sú ochotní komunikovať. Temperamentnejšie a výrečnejšie sú ženy. Veď asi ako všade. Moji klienti sú výlučne Rómovia, takže nemôžem to s väčšinou populácie porovnávať. Z pozície bývalého policajta to však porovnať viem a s určitosťou viem povedať, že etnicita ovplyvňuje štýl komunikácie. Čo sa vzdelania týka, rozdiel je markantný. Naši klienti, ktorí majú skončené stredné odborné vzdelanie, hoc čo i len dvojročné odbory stavebných pracovníkov či šičiek majú jednoznačne bohatšiu slovnú zásobu a lepšiu vetnú skladbu ako klienti s neúplným základným vzdelaním. To je bez debaty.“

Participant č. 7: „Čo sa týka pohlavia, ženy prežívajú emócie navonok viac ako muži a to sem tam ovplyvní priebeh komunikácie. Ale nevadí, lebo keď si potrebujú poplakať, posedieť si v tichu či vykričať sa, dostanú na to priestor, chápeme to, akceptujeme. Naši klienti s vysokoškolským vzdelaním majú zvyčajne lepší hovorený prejav ako ľudia s nižším vzdelaním. Vek ako významnú premennú v tomto nevidím, naši klienti sú všetko kompetentní ľudia v aktívnej fáze dospelosti, takže toto rozhodujúcim činiteľom nebude.“

Participant č. 8: „Je to vysoko individuálne. Za zmienku stojí, že v procese adaptácie sú mnohí naši klienti utiahnutí a tichší. Po čase a ustabilizovaní situácie sa zvyknú otvoriť a komunikujú ochotne.“

Participant č. 9: „Vzdelanie je určite premenná, ktorá vplýva na spôsob komunikácie, priamoúmerne. Vek či pohlavie nevnímam ako podstatné. Komunikácia s ľuďmi z vylúčených komunít je sťažaná v dôsledku jazykovej bariéry.“

Participant č. 10: „Nevnímam rozdiely na základe veku, pohlavia či rasy.“

Tabuľka 2 Kategorizácia a otvorené kódovanie

Kategória	Podkategória	Kódy
Výber profesie	Pomáhajúca profesia, vzdelanie	Túžba pomáhať, človek, nepriaznivá situácia, absolvovanie VŠ, odbor, sociálna práca
Náplň práce	Poskytovanie poradenstva Poskytovanie materiálnej pomoci Poskytovanie asistencie	riešenie konfliktov, riešenie krízových situácií, eliminácia nežiadúcich javov, jedlo, hygiena, na úradoch, v zdravotníckych zariadeniach, vybavovanie dokladov, pomoc,
Komunikačné zručnosti	Kľúčovosť pre výkon práce	schopnosť prispôbiť sa komunikačne klientovi, osvojiť si základy jazyka v prípade marginalizovanej klientely
Špecifiká komunikácie	Vek, pohlavie, vzdelanie, etnicita, negatívne emócie	nemá podstatný vplyv, muži sú racionálnejší, ženy komunikujú emočne podfarbené, vplyva väčšinou priamo úmerne, etnicita, vplyv temperamentu, vplyv jazykovej bariéry, pri vysokej emočnej náloži treba rozhovor odložiť kvôli vnímaniu

Zhrňujúci protokol jednotlivých odpovedí

1. Prečo ste sa rozhodli venovať sociálnej práci?

Čo sa týka jednotlivých odpovedí, prevažuje v nich túžba alebo potreba človeka venovať sa pomáhajúcej profesii, venovať sa profesii so sociálnym zameraním, predošlá skúsenosť s daným prostredím výkonu profesie, absolvované štúdium v danom odbore, ale taktiež potreba sociálnych istôt v zmysle zamestnania sa a pôsobenia v štátnej sfére.

2. *V čom spočíva náplň Vašej práce?* V odpovediach respondentov prevažujú najmä činnosti ako poskytovanie sociálneho poradenstva jednotlivcom aj rodinám, zastupovanie maloletých detí, ktorých rodičia sú v konflikte, aplikácia odborných metód pri práci s jednotlivcami či rodinami, riešenie konfliktných a krízových situácií, eliminácia nežiadúcich javov a intervencia v daných rodinách, nachádzanie spôsobov riešení na konkrétne krízové situácie, mapovanie terénu, v ktorom jednotlivci či rodiny ako prijímatelia sociálnej služby žijú, edukácia k preberaniu rodičovskej či pracovnej gramotnosti, sprevádzanie záťažovými životnými situáciami, poskytovanie materiálnej sociálnej pomoci, pomoc s vybavovaním dokladov a pomoc s návštevami úradov či lekárov včítane sprostredkovania takejto starostlivosti, asistencia a usmerňovanie v úkonoch každodenného života, pomoc a poradenstvo v oblasti komunikácie, zvládania konfliktov a dynamiky života, plánovanie aktivít každodenného života, realizácia preventívnych aktivít a záujmovej činnosti, poskytovanie dočasných útočísk pre ľudí stratených v sociálnej oblasti, realizácia pracovnej terapie a arteterapie. Dá sa teda povedať, že záber pracovnej činnosti sociálnych pracovníkov je značne široký a pestrý.

3. *Do akej miery je podľa Vás komunikačná zručnosť kľúčová pri výkone pomáhajúcej profesie?* Respondenti vo svojich odpovediach zaujali jednoznačné a spoločné stanovisko. Uvádzajú, že komunikačná zručnosť je pri výkone ich práce kľúčová. Niektorí zdôrazňujú, že je potreba sa klientom prispôbovať, osvojiť si základy ich jazyka v prípade marginalizovaných klientov a taktiež uvádzajú, že

schopnosť dobre komunikovať je minimálne rovnako dôležité ako odborné predpoklady a vedomosti pre výkon práce.

4. *Aké sú špecifiká komunikácie v závislosti od typu klienta (vzdelanie, vek, pohlavie, etnická skupina, prípadne iné)?* V prípade tejto otázky sa skúsenosti sociálnych pracovníkov líšia, niektorí z nich považujú vzdelanie za determinujúci faktor pri úrovni komunikácie klienta, niektorí majú skúsenosti také, z ktorých vyplýva, že vzdelanie nevyplýva priamoúmerne na spôsob komunikácie. Z ich skúseností vyplýva, že čo sa pohlavia týka, ženy komunikujú emočne s emočným podfarbením, muži sú pre zmenu racionálnejší. Niektorí uvádzajú, že ženy sú viac ochotné informácie zdieľať. Čo sa týka veku, ten taktiež podľa ich skúseností nie je determinantou pre spôsob a úroveň komunikácie. Z ich pracovných skúseností vyplýva, že etnicita je faktorom, ktorý na komunikáciu vplýva, a to jednak z pohľadu obmedzenej jazykovej výbavy klientov, ale taktiež z pohľadu ich temperamentu, spoločenskej družnosti či výbušnosti.

Záver

Efektívna komunikácia je neoddeliteľnou súčasťou profesionálneho výkonu sociálneho pracovníka. Jej úroveň rozhoduje nielen o kvalite vzťahu medzi pracovníkom a klientom, ale aj o úspešnosti celého procesu sociálnej pomoci. Schopnosť aktívne počúvať, empatia, jasné formulovanie informácií a citlivý prístup sú základnými predpokladmi pre budovanie dôvery a spolupráce. Vzhľadom na rôznorodosť klientov a komplexnosť ich situácií je nevyhnutné, aby si sociálni pracovníci svoje komunikačné zručnosti neustále rozvíjali. Investícia do tréningu a reflexie vlastnej praxe prispieva k vyššej profesionalite a efektivite výkonu sociálnej práce. Komunikácia tak ostáva nielen nástrojom, ale aj mostom k pozitívnej zmene v životoch ľudí.

Zoznam literatúry

ATKINSON, Rita a kol. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. 752 s. ISBN 80-7178-640-3.

BAČÍKOVÁ, Mária., JANOVSÁ, Anna. 2018. *Základy metodológie pedagogicko-psychologického výskumu. Sprievodca pre študentov učiteľstva*. Košice: ŠafárikaPress. 156 s. ISBN978-80-815-695-4.

BURÁK, Emil, 2010. *Hriechy komunikácie*. In: Prohuman [online]. Roč. 2010, č. 3 [2025-08-22]. Dostupné na internete: <https://www.prohuman.sk/psychologia/hriechy-komunikacie>

DOUBRAVSKÁ, Jana. 1996. *Komunikace v dysfunkčních a fungujících manželstvích. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, P. Řada psychologická*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-327-3.

MACHALOVÁ, Mária. 2013. *Cesta k interpersonálnej komunikácii v pomáhajúcich profesiách*. Prešov: PBF UNIPO. 107 s. ISBN 978-80-555-0841-2.

MÁTEL, Andrej., SCHAVEL, Milan., MÜHLPACHR, Pavel., ROMAN, Tibor. 2011. *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. 1. vyd. Brno: Institut mezioborových studií. 236 s. ISBN 978-80-871-82-13-0.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. 2008. *Metódy a řízení sociální práce*. Praha: Portál. 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

MYDLÍKOVÁ, Eva., GABURA, Ján., SCHAVEL, Milan. 2005. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: ASSP. 68 s. ISBN 80-968713-1-5.

ŘEZNÍČEK, Ivo. 2000. *Metódy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství. 75 s. ISBN 80-85-580-001.

STUHLÍKOVÁ, Eva. 2007. *Základy psychologie emocí*. Praha: Portál. 232 s. ISBN 978-80-7367-282-9.

VYBÍRAL, Zbyněk. 2009. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál. 319 s. ISBN 978-80-7367-387-1.

Údaje o autorke

doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD., M.Ed.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6171-3384>

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta, Teologický inštitút

Spišská Kapitula 12, 053 04 Spišské Podhradie

E-mail: zuzana.budayova@ku.sk

ZÁŤAŽOVÉ SITUÁCIE V RODINE: DÔSLEDKY A MOŽNÉ INTERVENČIE PRI OHROZENÍ DIEŤAŤA

*Stressful Situations in Families: Consequences and Possible Interventions in
Cases of Child Endangerment*

Melinda Čakarová

Abstrakt: Rodina predstavuje primárne prostredie pre vývin dieťaťa, avšak jej fungovanie môže byť narušené rôznymi záťažovými situáciami. Medzi ne patria krízy spojené s ekonomickými problémami, partnerskými konfliktmi, chorobou či stratou blízkeho člena rodiny. Tieto faktory môžu destabilizovať vnútornú rovnovahu rodinného systému a viesť k narušeniu vzťahov, zníženej rodičovskej kompetencii a k zvýšenej miere rizikového správania. Dlhodobé pretrvávanie záťaže môže mať negatívny dopad na psychický, sociálny aj emocionálny vývin dieťaťa. V extrémnych prípadoch dochádza k zásahu orgánov sociálnoprávnej ochrany detí a k odobratiu dieťaťa z biologickej rodiny. Dieťa následne nachádza starostlivosť v Centre pre deti a rodiny alebo v alternatívnych formách náhradnej starostlivosti. Príspevok poukazuje na súvislosť medzi rodinnými krízami, kumuláciou záťaže a možnými následkami pre dieťa, pričom zdôrazňuje význam včasnej intervencie a preventívnych opatrení.

Kľúčové slová: Dieťa. Náhradná starostlivosť. Odobratie dieťaťa. Rodinná kríza. Záťažová situácia.

Abstract: The family represents the primary environment for a child's development, yet its functioning can be disrupted by various stressful situations. These include crises related to financial difficulties, partner conflicts, illness, or the loss of a family member, as well as the presence of pathological phenomena such as gambling, alcoholism, drug use, and criminal behavior. The severity of the situation may also be exacerbated by poor housing conditions, neglect of school attendance, or insufficient care for the child. Such factors may destabilize the internal balance of the family system, leading to impaired relationships, reduced parental competence, and increased risk behaviors. Prolonged exposure to stress may negatively affect the child's psychological, social, and emotional development. In extreme cases, child protection authorities intervene and remove the child from the biological family. The child is then placed in a Centre for Children and Families or alternative forms of substitute care. The paper highlights the connection between family crises, the accumulation of stress, and possible consequences for the child, emphasizing the importance of early intervention and preventive measures.

Keywords: Child. Child removal. Family crisis. Stressful situation. Substitute care.

Úvod

Rodina zohráva nezastupiteľnú úlohu v procese vývinu dieťaťa a predstavuje jeho prvotné sociálne prostredie. Práve v rodine dieťa získava základné návyky, formuje si vzťahy a buduje pocit bezpečia. Napriek tomu nie všetky rodiny dokážu dlhodobo zabezpečiť stabilné a podporné zázemie. Záťažové situácie, ktoré vznikajú v dôsledku vnútorných alebo vonkajších kríz, môžu narušiť bežné fungovanie rodiny a ovplyvniť kvalitu života jej členov, najmä detí.

Rizikové faktory, ako sú ekonomické ťažkosti, partnerské konflikty, vážne ochorenia alebo strata blízkej osoby, môžu viesť k oslabeniu vnútorných väzieb, zníženiu rodičovskej schopnosti reagovať primerane a k vzniku prostredia, ktoré ohrozuje zdravý vývin dieťaťa. Dlhodobé pretrvávanie takýchto situácií môže mať vážne následky a v niektorých prípadoch vyústi až do zásahu inštitúcií sociálnoprávnej ochrany.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na dôsledky záťažových situácií v rodine a ich vplyv na dieťa, ako aj predstaviť možné formy intervencie, ktoré môžu napomôcť stabilizácii rodinného prostredia alebo zabezpečiť ochranu dieťaťa v prípadoch, keď zotrvanie v pôvodnej rodine nie je možné.

Rodina a jej význam vo vývine dieťaťa

Rodina predstavuje základnú bunku spoločnosti, ktorej úlohou je nielen zabezpečiť biologickú reprodukciu, ale predovšetkým vytvárať stabilné a podporné prostredie pre vývin dieťaťa. Podľa platnej legislatívy Slovenskej republiky je rodina prioritne chápaná ako zväzok založený manželstvom muža a ženy, ktorého účelom je založenie rodiny a riadna výchova detí. Zákon zároveň zdôrazňuje, že spoločnosť chráni všetky formy rodiny bez ohľadu na ich štruktúru. Rodičovstvo je vnímané ako spoločensky dôležité poslanie, ktorému štát priznáva mimoriadnu ochranu a podporu, najmä v záujme zabezpečenia všestranného a harmonického vývinu dieťaťa. Stabilita rodinného prostredia, jeho funkčnosť a kvalita vzťahov v rámci rodiny zohrávajú rozhodujúcu úlohu pri formovaní osobnosti dieťaťa, jeho emocionálneho bezpečia a sociálneho začlenenia (Zákon č. 36/2005 Z. z., 2005). Okrem legislatívneho rámca však rodina plní aj hlbokú spoločensko-emocionálnu funkciu, ktorá presahuje formálne vymedzenie a poukazuje na jej význam pre prežívanie istoty, prijatia a vzájomnej ochrany. Rodina ako inštitút chráni a deklaruje práva aj povinnosti jej členov, chráni a garantuje základné ľudské práva, právo na majetok, ochraňuje slabších členov, najmä maloleté deti a starších občanov. Je miestom, kam sa človek vracia, kde by sa mal cítiť dobre, mal by byť bezvýhradne prijímaný, podporovaný a motivovaný.“ (Vavrečková, 2016, s. 145).

Ak rodina plní všetky svoje základné funkcie vo vzťahu ku všetkým členom, nachádza sa v stave homeostázy – teda rovnováhy medzi potrebami jednotlivcov a ich uspokojovaním. V takomto stave sa členovia rodiny cítia spokojní, vnímajú rodinu pozitívne a aktívne sa zapájajú do plnenia jej funkcií. Pre zdravé a harmonické rodiny je charakteristická efektívna komunikácia, výmena pozitívnych emócií, konštruktívne riešenie problémov, vzájomná pomoc, podpora a rešpekt medzi členmi. Tieto znaky sú typické pre tzv. normálne alebo zdravé rodiny, ktoré dokážu udržiavať vnútornú rovnováhu aj napriek prirodzeným zmenám či záťažiam života. Normalita rodiny je však pojem, ktorý sa definuje len veľmi ťažko. Najčastejšie sa chápe negatívne – ako absencia patológie a problémových symptómov, teda ako stav, v ktorom rodina neprejavuje znaky dysfunkcie či narušených vzťahov (Gabura, 2006).

Udržanie rovnováhy v rodine je dynamický proces, ktorý sa neodohráva automaticky. Stabilitu rodinného systému môžu narušiť vnútorné konflikty, neprimeraná záťaž alebo dlhodobé napätie medzi jeho členmi. Ak rodina nedokáže obnoviť svoju vnútornú harmóniu, môže sa postupne preklopiť z funkčného do poruchového až dysfunkčného stavu. Kríza v rodine môže predstavovať riziko alebo nebezpečenstvo pre jej stabilitu, no zároveň môže byť príležitosťou na pozitívnu zmenu. Krízu však nemožno zamieňať s núdzou – kým núdza môže dočasne mobilizovať vnútorné zdroje rodiny, nie vždy si vyžaduje zmenu. Kríza naopak predpokladá zásah a podmieňuje transformáciu fungovania rodiny. Dlhodobo

nepriaznivé podmienky alebo chronické krízy môžu viesť k vzniku poruchových rodín. Tieto rodiny môžu byť poruchové aktuálne, teda situačne, alebo dlhodobo a chronicky. V poruchovej rodine sa zvyčajne objavujú poruchy niektorých funkcií, ktoré síce ešte zásadne neohrozujú celý rodinný systém, ale signalizujú jeho oslabenie. Na rozdiel od dysfunkčných rodín si poruchové rodiny spravidla dokážu zabezpečiť základné životné potreby svojich členov. V takýchto rodinách často čiastočne zlyháva komunikácia a vzťahové väzby. Môže dochádzať k nadmernému uzatváraniu sa pred vonkajším prostredím, alebo naopak, k vytváraniu nejasných a konfúzných hraníc s okolím, ktoré sú pre deti ťažko zrozumiteľné a destabilizujú ich pocit bezpečia (Gabura, 2006).

Záťažové situácie v rodine

Aby mohol rodinný systém zostať funkčný a zachovaný, musí neustále reagovať na meniace sa vnútorné aj vonkajšie podmienky. Tento proces vyžaduje mobilizáciu vnútorných síl rodiny, riešenie vznikajúcich záťažových situácií a schopnosť adaptovať sa na ne. Ak rodina tieto zmeny nezvláda, dochádza k vychýleniu z rovnováhy, ku konfliktom, krízam alebo až k rozpadu rodiny. Vo všeobecnosti možno záťažové situácie charakterizovať ako také životné okolnosti, v ktorých sa človek musí dlhodobo vyrovnávať s novými podmienkami života, požiadavkami alebo povinnosťami, na ktoré nie je dostatočne pripravený vlastnými skúsenosťami. Ide o situácie, ktoré v človeku vyvolávajú pocit ohrozenia a aktivujú jeho základné inštinktívne mechanizmy – prirodzené reakcie typu „útok alebo útek“. Záťažové situácie zároveň spôsobujú významné psychické aj fyziologické zmeny, najmä v prípadoch, keď jednotlivec nedisponuje dostatočnými zdrojmi na ich zvládnutie. Typické sú tiež tým, že bývajú neprehľadné, ťažko kontrolovateľné a málo predvídateľné, čo zvyšuje ich stresový potenciál a oslabuje pocit istoty a kontroly nad životom (Šramková, 2019).

V procese adaptácie na záťaž zohrávajú významnú úlohu vôľové vlastnosti jednotlivých členov, najmä schopnosť prekonávať prekážky, húževnatosť a celkové optimistické nastavenie. Nezvládnutie záťaže sa na úrovni jednotlivca často prejavuje psychickým vyčerpaním, znížením pracovnej výkonnosti, dlhodobou únavou, emocionálnou nestabilitou či poruchami spánku. Takéto stavy sú jedným z najčastejších dôvodov, prečo ľudia vyhľadávajú poradenskú alebo psychoterapeutickú pomoc (Prevendárová, 2001). Filadelfiová už v roku 1998 identifikovala najčastejšie formy záťaže, ktorým slovenské rodiny čelia. Patrí medzi ne časový stres, zdravotné problémy a finančné ťažkosti (Prevendárová, 2001). Tieto formy záťaže súvisia s každodenným fungovaním rodiny, pričom sa môžu navzájom kombinovať a kumulovať, čím zvyšujú riziko napätia a konfliktov v rodinnom prostredí. Pri posudzovaní záťaže je rozhodujúci vzťah medzi vonkajšími vplyvmi a vnútornými podmienkami človeka. Medzi vnútorné podmienky patria fyzický a psychický stav organizmu, osobnostné vlastnosti, schopnosti, ako aj životné skúsenosti, ktorými jednotlivec disponuje. Záťaž teda nevzniká iba pôsobením samotných vonkajších okolností, ale aj tým, ako ich človek vníma a interpretuje. Vnímanie nárokov a vlastných možností je pritom rozhodujúcim faktorom v tom, či dané udalosti, podnety alebo situácie bude jednotlivec považovať za záťažové. Reakcia na záťaž závisí nielen od povahových čŕt a individuálnej odolnosti človeka, ale aj od prostredia, v ktorom sa nachádza, a od aktuálnych životných podmienok, ktoré môžu jeho prežívanie záťaže zmierniť alebo naopak prehĺbiť (Šramková, 2019).

Záťažové situácie sú preto prirodzenou, ale zároveň kritickou súčasťou rodinného života. Ich zvládanie závisí od odolnosti jednotlivých členov, kvality vzájomných

vzťahov, dostupnosti sociálnej podpory a schopnosti rodiny spolupracovať pri hľadaní riešení. Včasná identifikácia záťažových faktorov a podpora rodiny v ich prekonávaní predstavujú dôležitý predpoklad pre zachovanie jej stability a funkčnosti (Prevendárová, 2001). Nezvládnutá záťaž postupne oslabuje vnútorné väzby rodiny a vytvára podmienky, v ktorých sa dieťa stáva najzraniteľnejším článkom systému. Práve vtedy sa začínajú prejavovať dôsledky krízového fungovania rodiny na jeho psychický a sociálny vývin.

Dôsledky krízového fungovania rodiny na dieťa

Savignac (2009) na základe realizovaných výskumov vyhodnocuje rôzne premenné týkajúce sa rodinného prostredia ako faktory vplyvu pri predikcii juvenilnej delikvencie. Autor rozlišuje tri subkategórie rizikových premenných:

Faktory spojené s charakteristikami rodiny - podľa Savignaca (2009) medzi tieto faktory patria premenné ako nestabilný príjem domácnosti, rozvrátená rodina, časté sťahovanie či celková mobilita rodiny, mentálne zdravie alebo ochorenie rodiča, závislosť rodičov na alkohole či iných návykových látkach, rodičovstvo mladých alebo slobodných matiek, počet detí v rodine a situácie spojené s mnohodetnosťou, ako aj jednorodičovské rodiny a riziková minulosť rodičov. Takéto chápanie rodinných faktorov je pomerne široké, no väčšina z uvedených premenných sa v nejakej podobe objavuje aj v iných výskumoch, ktoré skúmajú vzťahy medzi charakteristikami rodiny a antisociálnym alebo delikventným vývinom dieťaťa (Ondrušková, Pružinská, Pavelová, 2016).

Faktory súvisiace s dynamikou rodiny - väčšina výskumov potvrdzuje existenciu kauzálneho vzťahu medzi juvenilnou delikvenciou a kvalitou rodinných vzťahov, pričom zároveň poukazuje aj na spolupôsobenie ďalších faktorov v rodinnom prostredí. Medzi najvýraznejšie faktory vzťahovej dynamiky patria emocionálne putá, predovšetkým vzťah medzi rodičom a dieťaťom, a rodinný manažment, teda spôsob, akým sú v rodine rozdeľované roly, určované pravidlá a uplatňované postupy disciplinovania detí. V rámci skúmania vnútornej dynamiky rodiny v súvislosti s delikventným správaním dieťaťa sa výskumy zameriavali najmä na kvalitu rodinných vzťahov a úroveň rodičovských kompetencií. Na posudzovanie dynamiky rodiny ako komplexnej premennej sa najčastejšie využívali systémové prístupy, predovšetkým Olsonov cirkumplexný model rodinného fungovania (2000), ktorý je špecificky určený na analýzu a diagnostiku vzťahov v rodine, keďže sa zameriava na rodinný systém ako celok. Tento model integruje tri dimenzie, ktoré sa opakovane objavujú v rôznych teóriách a modeloch a sú v rámci terapeutických prístupov považované za vysoko relevantné. Týmito dimenziami sú rodinná kohézia, flexibilita a komunikácia (Ondrušková, Pružinská, Pavelová, 2016).

Fungovaním rodiny a faktory viažuce sa na prostredie, v ktorom rodina žije - rizikový faktor súvisiaci s miestom, kde rodina žije, označovaný aj ako faktor širšieho sociálneho prostredia, patrí medzi dlhodobo skúmané premenné. Tento faktor sa objavuje už v najstarších teoretických prístupoch a jeho význam pretrváva aj v súčasných integratívnych modeloch delikvencie. Ďalším faktorom, ktorý sa s týmto prostredím spája a zároveň pôsobí ako podmieňujúca okolnosť, je religiozita, ako aj celková sociálna charakteristika regiónu, predovšetkým zhoršená sociálno-ekonomická situácia. Do kategórie širšieho sociálneho prostredia možno zaradiť komunitu susedov, kamarátov a sociálnu sieť jednotlivca, ktorá zahŕňa známych i menej známych členov miestneho spoločenstva. V rámci tejto kategórie sa ako vhodný rámec pre posudzovanie rizikových faktorov uplatňuje aj koncept sociálneho

vylúčenia. Na jednej strane ide o situácie sociálne vylúčených alebo izolovaných rodín, na druhej strane o širší spoločenský problém, ktorým sú sociálne vylúčené komunity (Ondrušková, Pružinská, Pavelová, 2016).

Jednotlivé premenné v rámci týchto kategórií majú špecifickú úlohu ako vývinové faktory vplyvu, a to aj vo vzťahu k veku dieťaťa alebo adolescenta (Ondrušková, Pružinská, Pavelová, 2016).

Kumulácia rizikových faktorov v rodine často vedie k oslabeniu jej vnútorných zdrojov a k zhoršeniu schopnosti reagovať na potreby detí. V takýchto situáciách sa ukazuje potreba cielenej odbornej podpory, ktorej cieľom je obnoviť funkčnosť rodiny a predísť ďalšiemu ohrozeniu dieťaťa.

Možnosti intervencie a prevencie

Následky krízového fungovania rodiny sa najvýraznejšie prejavujú na deťoch, ktoré strácajú pocit istoty a stability. V takýchto prípadoch je potrebné, aby do rodinného prostredia vstúpila odborná pomoc, ktorá dokáže situáciu zachytiť včas a zamedziť jej prehĺbeniu. Z týchto dôvodov majú intervencia a prevencia v sociálnej práci s rodinou zásadný význam.

Sociálni pracovníci sa dostávajú do kontaktu s dysfunkčnou rodinou viacerými spôsobmi. Pomoc môže iniciovať samotná rodina alebo jej člen, prípadne sa o ňu usiluje širšie rodinné prostredie – napríklad starí rodičia či príbuzní. Signály o problémoch môžu prichádzať aj zo sociálneho okolia rodiny, ako sú susedia alebo známi, a v niektorých prípadoch žiadajú o intervenciu iné inštitúcie – škola, polícia, lekár, psychológ či výchovný poradca. Skúsenosti zo sociálnej práce s dysfunkčnými rodinami ukazujú, že tieto rodiny často očakávajú predovšetkým finančnú pomoc vo forme dávok alebo príspevkov. Motivácia investovať do hlbšej práce na zlepšení fungovania rodiny, rozvoji vzťahov a rodičovských kompetencií býva nízka. Jednostranná finančná podpora síce môže krátkodobo zmierniť dôsledky krízy, no systémovo nerieši jej príčiny. Takýto prístup preto nezabraňuje návratu rodiny do opakovaných problémov a prispieva k ich chronifikácii.

Úlohou sociálneho pracovníka je preto stanoviť si priority intervencie a na ich základe vytvoriť akčný plán práce s rodinou. Pomoc by mala začínať riešením problémov, ktoré sa týkajú základných fyziologických a sociálnych potrieb – napríklad bývania, zabezpečenia príjmu alebo základnej stability prostredia. Až následne je možné efektívne pracovať s problémami v oblasti vzťahov, rodičovskej výchovy či školského prospechu detí. Praktickým príkladom môže byť situácia, keď rodine hrozí exekúcia alebo deložovanie – v takom prípade nie je reálne očakávať, že rodič bude schopný sústrediť sa na výchovné otázky, kým nie je zabezpečená jeho existenčná istota. Podobne, človek, ktorý prežíva dlhodobú nezamestnanosť a pasivitu, len ťažko nájde vnútornú motiváciu riešiť sekundárne problémy rodiny. Rodičia, ktorí zápasia s existenčnou neistotou, často zanedbávajú školskú dochádzku svojich detí, pričom v rodinách s dospelými členmi sa objavujú znaky pasivity, apatie alebo vzdoru. Sociálny pracovník by mal dôkladne poznať Maslowovu hierarchiu ľudských potrieb a uvedomovať si, že pokiaľ klient nemá uspokojené svoje základné potreby, len ťažko ho možno motivovať k napĺňaniu potrieb vyššieho rádu. Dysfunkčná rodina má pritom priamy negatívny vplyv na deti – spomaľuje alebo úplne znemožňuje ich zdravý psychický, sociálny a emocionálny vývin (Gabura, 2006).

Zásah systému pri ohrození dieťaťa

Ohrozenie dieťaťa predstavuje závažný stav, v ktorej nie sú napĺňané jeho základné potreby, prípadne dochádza k ich dlhodobému zanedbávaniu alebo

porušovaniu jeho práv. V takýchto prípadoch sa do popredia dostáva úloha systému sociálnoprávnej ochrany detí, ktorého cieľom je ochrániť dieťa pred ďalším ohrozením a zabezpečiť mu bezpečné prostredie pre zdravý vývin. Zásah systému je vždy krajné, no nevyhnutné opatrenie, ku ktorému sa pristupuje vtedy, keď rodina zlyhá vo svojej ochranej a výchovnej funkcii. V procese intervencie sa preto spája viacero subjektov – od sociálnych pracovníkov až po odborníkov z oblasti vzdelávania, zdravotníctva a justície – s cieľom poskytnúť dieťaťu primeranú a stabilnú formu starostlivosti.

Pojem „dieťa v ohrození“ nie je v zákone č. 305/2005 Z. z. výslovne definovaný, jeho význam však vyplýva z ustanovenia § 11 ods. 1, ktoré upravuje opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Tieto opatrenia smerujú k obmedzeniu a odstraňovaniu negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický, fyzický alebo sociálny vývin dieťaťa. Z uvedeného vyplýva, že za ohrozené možno považovať také dieťa, ktoré sa nachádza v prostredí pôsobiacom nepriaznivo na jeho vývin alebo ktoré je vystavené dlhodobým rizikovým faktorom v rodine či spoločnosti. Zásah systému sociálnoprávnej ochrany sa uskutočňuje vždy v situáciách, keď rodina nedokáže sama zabezpečiť primerané podmienky pre vývin dieťaťa a dochádza k ohrozeniu jeho základných potrieb alebo práv. V takýchto prípadoch vstupuje do procesu ochrany štát, ktorého konanie je vedené princípom najlepšieho záujmu dieťaťa. Tento princíp predstavuje základné kritérium pri posudzovaní dôvodnosti a rozsahu zásahu do rodinných vzťahov.

Dôvody zásahu štátu sú vyjadrené v čl. 5 Zákona o rodine, podľa ktorého je prvoradým hľadiskom vždy záujem maloletého dieťaťa a pri určovaní tohto záujmu sa zohľadňuje najmä:

- úroveň starostlivosti o dieťa,
- bezpečie dieťaťa a stabilita prostredia,
- ochrana dôstojnosti a zdravého vývinu,
- okolnosti vyplývajúce zo zdravotného stavu dieťaťa,
- riziko ohrozenia duševnej, telesnej a citovej integrity,
- podmienky na zachovanie identity dieťaťa,
- názor dieťaťa a jeho možné vystavenie konfliktu lojality,
- rozvoj vzťahových väzieb s rodičmi, súrodencami a blízkymi osobami,
- možnosti zachovania rodinného prostredia dieťaťa.

Hodnotenie záujmu dieťaťa podľa zákona vytvára právny rámec pre rozhodovanie o zásahu štátu, no jeho skutočný význam presahuje hranice legislatívy. Zanedbané alebo dlhodobo ohrozené dieťa nepredstavuje len individuálne zlyhanie rodiny, ale aj zlyhanie spoločnosti ako celku. Ak dieťa nevyrastá v prostredí, ktoré mu poskytuje bezpečie, dôveru a citovú stabilitu, dôsledky tohto deficitu môžu zasiahnuť nielen jeho osobný vývin, ale aj hodnotové smerovanie celej spoločnosti.

Ohrozené dieťa potenciálne ohrozuje svet – môže z neho totiž vyrásť človek, ktorý nielenže sa nebude podieľať na budovaní tohto sveta, pretože sa tomu nenaučí, ale ktorý preň môže byť záhubou, pretože ho nenávidí za všetky krivdy, ktoré mu spôsobil.“ (Vavrečková, 2016, s. 149). Štát vždy pristupuje k hľadaniu alternatívnych foriem starostlivosti. Tento proces prebieha postupne – od najmenej invazívnych foriem pomoci až po tie, ktoré predstavujú trvalý zásah do rodinných väzieb. Prioritou vždy zostáva zachovanie stability prostredia a kontinuita citových väzieb dieťaťa.

Podľa § 44 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine je náhradná starostlivosť súborom „osobitne usporiadaných, na seba nadväzujúcich a vzájomne sa

podmieňujúcich dočasných opatrení, ktoré nahrádzajú osobnú starostlivosť rodičov o maloleté dieťa v prípadoch, keď ju rodičia nezabezpečujú alebo nemôžu zabezpečiť.“

Náhradná starostlivosť predstavuje viacstupňový systém opatrení, ktorý má dieťaťu zabezpečiť primerané životné podmienky, stabilitu a emocionálnu istotu. Jej cieľom je poskytnúť dieťaťu také prostredie, v ktorom môže bezpečne vyrastať a rozvíjať sa, pokiaľ nie je možné jeho zotrvanie v pôvodnej rodine.

V zmysle zákona 36/2005 o rodine rozlišujeme tri základné formy náhradnej starostlivosti:

Náhradná osobná starostlivosť (§ 45 - § 47)

Ide o formu starostlivosti, pri ktorej súd zverí dieťa do osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby než rodiča. Môže ísť o príbuzného dieťaťa alebo inú blízku osobu, ktorá spĺňa osobnostné, morálne a materiálne predpoklady pre jeho výchovu. Táto forma starostlivosti sa uprednostňuje v prípadoch, keď je možné zachovať rodinné väzby a kontakt s biologickými rodičmi. Jej cieľom je poskytnúť dieťaťu dočasnú stabilitu, kým sa situácia v pôvodnej rodine neupraví.

Pestúnska starostlivosť (§ 48 – § 53)

Pestúnska starostlivosť predstavuje dlhodobejšiu formu náhradnej výchovy, ktorú možno považovať za medzičlánok medzi dočasnou starostlivosťou a osvojením. Pestún vykonáva osobnú starostlivosť o dieťa, zastupuje ho v bežných záležitostiach a zabezpečuje mu výchovu, avšak právny vzťah medzi pestúnom a dieťaťom nenahrádza rodičovstvo. Pestúnska starostlivosť umožňuje dieťaťu vyrastať v rodinnom prostredí a zároveň zachováva možnosť návratu k biologickým rodičom, ak sa odstránia dôvody, ktoré viedli k jej vzniku.

Ústavná starostlivosť (§ 54 – § 55)

Ústavná starostlivosť je krajným opatrením, ku ktorému súd pristupuje, ak nie je možné zabezpečiť inú formu náhradnej starostlivosti. Vykonáva sa prostredníctvom Centier pre deti a rodiny (CDR), ktoré poskytujú deťom výchovu, starostlivosť a odbornú podporu. Jej cieľom je chrániť dieťa pred ďalším ohrozením a pripraviť ho na návrat do rodinného prostredia alebo na zaradenie do inej, vhodnej formy náhradnej starostlivosti. Zákon zároveň zdôrazňuje, že ústavná starostlivosť má byť len dočasným riešením a vždy sa má uprednostniť rodinné prostredie pred inštitucionálnym.

Osobitnú formu výkonu ústavnej starostlivosti predstavuje starostlivosť prostredníctvom **profesionálneho rodiča**, ktorého postavenie upravuje zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Profesionálny rodič je zamestnancom Centra pre deti a rodiny (CDR), kde poskytuje dieťaťu starostlivosť v rodinnom prostredí. Tento model sa uplatňuje najmä pri deťoch, pre ktoré nie je možné zabezpečiť rodinnú formu náhradnej starostlivosti, no zároveň je v ich záujme vyrastať v prostredí pripomínajúcom rodinu. Profesionálny rodič tak vytvára most medzi inštitucionálnou a rodinnou výchovou a predstavuje dôležitý prvok humanizácie systému starostlivosti o ohrozené deti (Zákon č. 305/2005 Z. z., § 51–52).

Popri formách náhradnej starostlivosti existuje aj **osvojenie** ako osobitný inštitút, pri ktorom vzniká medzi osvojiteľom a dieťaťom trvalý rodičovský vzťah. Na rozdiel od ostatných foriem náhradnej starostlivosti, osvojenie znamená definitívne pretrhnutie právnych väzieb s pôvodnou rodinou a trvalé začlenenie dieťaťa do novej rodiny a nie je návrat dieťaťa do pôvodného rodinného prostredia.

Zásah systému by nikdy nemal byť chápaný ako trest, ale ako pomoc a šanca pre dieťa i rodinu začať nový, bezpečnejší život. Každé rozhodnutie o forme

starostlivosti by preto malo vychádzať z rešpektu k dieťaťu, jeho potrebám a možnosti obnoviť zdravé rodinné väzby tam, kde je to možné.

Záver

Dieťa vyrastajúce v rodine, ktorá dlhodobo nezvláda svoje funkcie alebo sa nachádza v kríze, sa môže ocitnúť v situácii ohrozenia. Takéto ohrozenie môže mať rôznu podobu – od zanedbávania základných potrieb až po vážne porušovanie jeho práv a bezpečia. V prípadoch, keď rodina nie je schopná zabezpečiť primeranú starostlivosť, vstupujú do procesu ochrany dieťaťa inštitúcie sociálnoprávnej ochrany. Ich cieľom nie je nahradiť rodinu, ale chrániť dieťa, stabilizovať jeho situáciu a podporiť návrat k bezpečnému a funkčnému rodinnému prostrediu.

Rodina je nepochybne najdôležitejším prostredím pre formovanie osobnosti dieťaťa, jeho hodnôt, vzťahov aj životných postojov. Ak však z rôznych dôvodov zlyháva vo svojich základných funkciách, následky zasahujú nielen jednotlivca, ale aj širšiu spoločnosť. Záťažové situácie, krízy a dysfunkčné vzorce správania v rodine predstavujú rizikové faktory, ktoré môžu narušiť emocionálny, sociálny i morálny vývin dieťaťa. Preto je dôležité, aby systém sociálnoprávnej ochrany nezasahoval iba represívne, ale predovšetkým preventívne – s dôrazom na podporu rodiny a posilňovanie jej vnútorných zdrojov. Účinná intervencia musí vychádzať z princípu najlepšieho záujmu dieťaťa a súčasne rešpektovať jeho väzby, identitu a potrebu istoty. Ak je zásah štátu nevyhnutný, jeho cieľom by nemalo byť nahradiť rodinu, ale vytvoriť podmienky pre jej obnovu alebo – ak to nie je možné – zabezpečiť dieťaťu stabilné a podnetné prostredie v náhradnej forme starostlivosti. Z dlhodobého hľadiska je preto nevyhnutné, aby sa pomoc rodinám orientovala na posilňovanie ich funkčnosti, prevenciu krízových situácií a rozvoj podporných služieb. Len tak možno predísť tomu, aby sa z ohrozených detí stávali ohrození dospelí, a aby rodina opäť plnila svoju nezastupiteľnú úlohu – byť bezpečným miestom, kde sa človek učí láske, zodpovednosti a vzájomnej úcte.

Zoznam použitej literatúry

GABURA, Ján. Sociálna práca s rodinou. Bratislava: Občianske združenie sociálna práca, 2006. 222 s. ISBN 978-80-7367-392-5.

ONDRUŠKOVÁ, Elena – PRUŽINSKÁ, Jana – PAVELOVÁ, Ľuba. Rodina, voľný čas, psychoaktívne látky, delikvencia. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. 208 s. ISBN 978-80-223-4236-0.

PREVENDÁROVÁ, Jitka. Rodinná terapia a poradenstvo. Základné pojmy a teoretické východiská. Bratislava: Humanitas, 2001. 148 s. ISBN 80-968053-6-3.

ŠRAMKOVÁ, Marianna. Záťažové situácie v praxi manažéra. Banská Bystrica: Belianum, 2019. 74 s. ISBN 978-80-557-1559-9.

VAVREČKOVÁ, Věra. *Sociálne – právna ochrana detí. (srovnání systémů ČR a SR)*. In OLÁH, Michal (Ed.) *Sociálna práca v praxi. Najčastejšie problémy praktickej sociálnej práce*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety, 2016. s. 145–152. ISBN 978-80-89726-58-5.

Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Bratislava: Národná rada Slovenskej republiky, 2005.

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Bratislava: Národná rada Slovenskej republiky, 2005.

Údaje o autorke

PhDr. Melinda Čakarová

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava

cakarova1@uniba.sk

+421 951 118 788

VZŤAHOVÉ A KOMUNIKAČNÉ PROBLÉMY V RODINÁCH S ODSÚDENÝM ČLENOM

Relationship and communication problems in families with a convicted member

Mária Čulenová

Abstrakt: Téma vzťahových a komunikačných problémov v rodinách s odsúdeným členom je aktuálna a spoločensky závažná, pretože trest odňatia slobody nezasahuje len jednotlivca, ale ovplyvňuje celú jeho rodinu. Cieľom príspevku je analyzovať, aké formy narušenia komunikácie a vzťahov sa v takýchto rodinách vyskytujú, aké sú ich psychologické a sociálne dôsledky a akým spôsobom sa rodiny vyrovnávajú so stigmatizáciou a emocionálnou záťažou. Zvláštny dôraz je kladený na partnerské vzťahy, vzťahy medzi rodičmi a deťmi, ako aj na interakciu s okolím. Príspevok tiež poukazuje na význam sociálnej podpory a možností intervencie, ktoré môžu napomôcť zmierniť negatívne dopady uväznenia člena rodiny.

Kľúčové slová: Komunikácia. Kríza v rodine. Odsúdený. Rodina. Sociálna práca.

Abstract: The issue of relationship and communication problems in families with a convicted member is topical and socially significant, because imprisonment affects not only the individual but also their entire family. The aim of this paper is to analyze the forms of communication and relationship disruption that occur in such families, their psychological and social consequences, and how families cope with stigmatization and emotional stress. Particular emphasis is placed on partner relationships, parent-child relationships, and interaction with the environment. The paper also highlights the importance of social support and intervention options that can help mitigate the negative effects of a family member's imprisonment.

Keywords: Communication. Family crisis. Convict. Family. Social work.

Úvod

Rodina, ktorá má člena vo výkone trestu odňatia slobody (ďalej len VTOS) čelí rôznym sociálnym emocionálnym – psychickým a ekonomickým problémom. Táto skutočnosť narúša rodinné väzby, či už medzi partnermi alebo medzi dieťaťom a odsúdeným rodičom. Odsúdenie člena rodiny nemožno chápať len ako problém samotného odsúdeného, ale ako záťaž, ktorá predstavuje a prináša problémy celej rodine. Výskumy (pozri nižšie), ktoré boli realizované na predkladanú problematiku reflektujú, že VTOS so sebou prináša množstvo sociálnych a psychických problémov. Z tohto dôvodu je potrebné upriamiť pozornosť na intervencie a možnosti podpory rodín, ale aj odsúdených za účelom zmiernenia negatívnych dopadov, ktoré so sebou VTOS prináša.

Teoretické východiská danej problematiky

VTOS predstavuje najzávažnejšiu sankciu ukladanú súdmi za spáchanie trestného činu, ktorého cieľom je ochrana spoločnosti v dôsledku spáchania trestného činu. Mačkinová, Mačkin a Mačkinová (2017) tvrdia, že okrem zabezpečenia ochrany spoločnosti, sa tento trest snaží o výchovu s cieľom viesť riadny život a zároveň odradiť spoločnosť od páchania trestných činov. Autori

dodávajú aj morálny aspekt trestu, kedy spoločnosť odsudzuje páchatel'a. V rámci Slovenskej republiky je VTOS legislatívne zakotvený v zákone č. 475/2005 Z. z. z 22. septembra 2005 o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Z hľadiska sociálnej práce je VTOS vnímaný nie len ako trest, ale ako sociálny jav, ktorý nepriamo zasahuje do rodinného prostredia. Rodinu zasahujú problémy ako narušenie rodinných väzieb, sociálna izolácia, emocionálny stres u jej jednotlivých členov – najmä u detí. V rámci Slovenskej republiky zohráva významnú úlohu pôsobenie sociálnej kurately, ktorej cieľom je sociálna podpora a stabilizácia sociálneho fungovania dieťaťa počas VTOS, ale aj po prepustení odsúdeného.

Sociálna kuratela

Slovné spojenie sociálna kuratela je definované v §1 zákona 305/2005 Z. z. zo 14. júla 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov ako „súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehĺbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.“ Cieľom tejto odbornej činnosti vo vzťahu k maloletému je teda blaho dieťaťa a ochrana jeho záujmov.

Sociálny kurátor

Je osoba, ktorá vykonáva sociálnu kuratelu a zároveň splnila podmienky na výkon tejto profesie. „Sociálni kurátori detí, sociálni kurátori plnoletých alebo sociálni kurátori pracujúci s oboma cieľovými skupinami, sú v súčasnosti na Slovensku špecialistami s vlastnými kompetenciami a ako pracovníci orgánu Sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately dôležitými aktérmi v trestnom a priestupkovom konaní voči deťom resp. mladistvým osobám“ (Mátel, Kuzyšin, Schavel, 2024, [cit. 2025-10-04]).

Sociálna kuratela vo vzťahu k plnoletým

V §18 zákona 305/2005 Z. z. zo 14. júla 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov sociálnu kuratelu zabezpečuje orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately aj pre plnoletú fyzickú osobu, a to najmä:

- a) po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, z výkonu väzby alebo z výkonu detencie,
- b) ak je účastníkom probácie alebo mediácie podľa osobitných predpisov,
- c) ak zneužíva drogy alebo je závislá od drog,
- d) po zániku ústavnej starostlivosti alebo ochrannej výchovy po dovŕšení plnoletosti,
- e) ak bola prepustená zo zdravotníckeho zariadenia na liečbu drogových závislostí alebo iných závislostí,
- f) po ukončení resocializačného programu,
- g) ak požiada o pomoc pri riešení nepriaznivej životnej situácie.

Sociálna kuratela vo vzťahu k plnoletým má širokú škálu zamerania vo vzťahu ku klientovým problémom. V rámci pomoci sa realizuje formou sociálneho poradenstva, spolupráca s odsúdenými a obvinenými, ale aj prepustenými z výkonu väzby alebo z VTOS, spolupráca s inými orgánmi (polícia, probačný a mediačný úradník). Podľa Hovanovej a Šlosára (2020, s. 133) orgán Sociálnoprávnej ochrany „poskytuje

súčinnosť orgánom činným v trestnom konaní pri plnení úloh, ktoré súvisia s trestným konaním, a súčinnosť pri výkone probácie a mediácie.“ Lulei, Záhora a Kurilovská (2013) v rámci probačných programov dopĺňajú ich zameranie pričom ich cieľom je efektívny návrat do života. Do obsahu probačných programov autori zaradili:

- a) pomoc s vybavením primeraného ubytovania
- b) vzdelávanie
- c) školenia a pracovné príležitosti,
- d) pomoc so starostlivosťou o duševné a fyzické zdravie,
- e) liečbu drogových a alkoholových závislostí,
- f) pomoc so získavaním finančnej gramotnosti (plnenie pohľadávok),
- g) sociálne poradenstvo
- h) služby pre deti a rodiny páchatel'ov,
- i) postoje, myslenie a správanie páchatel'ov.

Sociálna kuratela vo vzťahu k maloletým

V oblasti sociálnej kurately sa opatrenia vykonávajú pre deti, kedy Orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately plnia úlohy napríklad v trestnom konaní proti mladistvým či poskytujú pomoc a ochranu v priestupkových konaniach proti mladistvým. Podľa Ministerstva práce sociálnych vecí a rodiny ([cit. 2025-10-05]) sa opatrenia sociálnej kurately vo vzťahu k maloletým vykonávajú u takých detí ktoré napr.:

- a) sa dopustili priestupku/trestného činu,
- b) zneužívajú/závislé na drogách alebo sú inak závislé,
- c) prejavujú poruchy správania.

Sociálna kuratela sa vo vzťahu k maloletým nezaoberá konkrétne deťmi, ktoré majú rodiča vo VTOS, resp. deťmi ktoré predstavujú „sekundárnu obeť.“ Deti, ktorým rodič odišiel do VTOS zažívajú stratu, častokrát nemajú tušenie z akého dôvodu. V rámci spoločnosti sa na tieto deti zabúda. Greater Manchester Safeguarding (2024) sa zaoberali zvyšovaním povedomia o deťoch, ktoré majú rodiča vo VTOS. Pre lepšie poskytovanie podpory a pomoci týmto deťom je potrebné aby odborníci boli informovaní o diskriminácii, stigmatizácii, výzvach systému justície, ale vo všeobecnosti informovanosť o problémoch, ktorým rodiny a deti s rodičom vo VTOS čelia. S rastúcim povedomím medzi odborníkmi sa zvyšujú aj možnosti identifikovať a podporovať tieto deti v skoršej fáze ich života. Zvyšovanie povedomia o týchto službách zabezpečuje, že odborníci sú lepšie pripravení na to, aby včas a efektívne reagovali na potreby detí odsúdených.

Welch (2024) tvrdí, že pri podpore dieťaťa s rodičom vo VTOS je potrebné pracovať nielen so samotným dieťaťom, ale s celou rodinou, nakoľko samotný VTOS sa nedotýka len samotného dieťaťa. V tomto prípade by bolo vhodné aplikovať systémové teórie sociálnej práce. Mačkinová a kol. (2024, s. 5) tvrdia že „dôležitou myšlienkou vychádzajúcou z teórie systémov je myšlienka vzťahov medzi systémami, subsystémami a suprasystémami. Napríklad za suprasystémy sa v tomto kontexte rodiny považuje širšia rodina, susedia, komunita v rámci obytnej štvrte atď. Subsystémy možno považovať za skupiny tvorené jednotlivcami alebo skupinami jednotlivcov, ktoré tvoria napríklad rodičovský, manželský alebo súrodenecký subsystém.“ Na základe predchádzajúceho vymedzenia by sme mohli tieto teórie aplikovať nasledovne: V prípade ak sa v rodine s odsúdeným členom nachádzajú súrodenci, sociálny pracovník môže pracovať v rámci ich subsystému, v prípade ak dieťa nemá súrodencov, tak sociálny pracovník pracuje samostatne s dieťaťom, pričom aplikuje vhodné intervencie na zistenie rozsahu, ale aj druhu problému, ktorý

dieťa má. Ak v domácnosti žije napr. rodina so starými rodičmi, sociálny pracovník pracuje aj s týmito ako so subsystémom. Sociálny pracovník pracuje aj s partnerom odsúdenej osoby. Následne môže pracovať s celou rodinou ako so systémom.

Deti, ale aj samotné rodiny sa vzhľadom na túto situáciu nachádzajú v rôznych ťažkých situáciách. Z hľadiska sociálnej práce je to práve oddelenie SPODaSK, prostredníctvom ktorého môžu požiadať o pomoc. Sociálny kurátor vykonáva pri svojej práci intervenčné opatrenia (základné i moderné) nielen priamo v inštitúcii, ale veľmi často aj v prirodzenom prostredí klienta. V nasledujúcej Tabuľke 1 je vymedzený rozdiel medzi základnými a modernými intervenciami.

Tabuľka 1 Základné a moderné intervencie

Základné intervencie	Moderné intervencie
sociálna prevencia	pozitívne využívanie voľného času (pre relax, oddych, hodnotné a aktívne prežívanie voľného času mimo vyučovania)
sociálne poradenstvo (základné a špecializované)	komunitné aktivity (s cieľom priblížiť sa a zabezpečiť aktívny rozvoj komunity)
terénna sociálna práca	rozmýšľajúce sa aktivity akreditovaných subjektov
socioterapia	
krízová pomoc	
krízová intervencia	

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Leškovej (2012, s. 41-42)

V kontexte tejto problematiky – komunikácia, vzťahy a problémy v rodinách s odsúdeným členom, sociálna kuratela predstavuje kľúčový faktor - dokáže slúžiť ako podporný mechanizmus pri hľadaní riešenia problémov.

Podľa Arditti (2005) teoretické úvahy o dopadoch uväznenia rodiča na rodinu a vývoj dieťa dokážu výrazne zasiahnuť sociálne zdroje rodiny. Sociálna stigmatizácia a ekonomické problémy sú kľúčovými aspektmi tejto nepriaznivej rodinnej situácie.

V rámci vzťahov medzi odsúdeným členom a dieťaťom môžeme poukázať na výskum (z USA) odborníkov Lee a kol. z roku 2012 zameraný na vzťahy odsúdených otcov (vzorku tvorilo 185 otcov) so svojimi deťmi počas pobytu vo VTOS s maximálnym stupňom stráženia. Štúdia poukazuje na dôležitosť sociálnych pracovníkov a iných zamestnancov sociálnych služieb, prichádzajúcich do interakcie s deťmi s rodičom vo VTOS, tí by mali zohľadňovať prejavovaný záujem spočívajúci v rozvíjaní a udržiavaní vzťahu počas VTOS. Za účelom efektívnej podpory v udržiavaní vzťahov a kontaktov medzi deťmi a ich odsúdenými rodičmi je dôležitá identifikácia prekážok, ktoré bránia tomuto procesu. Medzi tieto prekážky zaraďujeme:

- a) inštitucionálne politiky,
- b) pravidlá daných VTOS,
- c) správanie príslušníkov väzenskej služby,
- d) prístupy a rozhodovacie postupy odborníkov vo VTOS a v oblasti sociálnych služieb.

V prípadoch kedy dieťa prejavuje záujem o udržiavanie kontaktu je potrebné, aby mu bola poskytnutá podpora. Dôležité je posúdenie tohto kontaktu, z dôvodu nepriaznivého dopadu na jeho psychické zdravie. Každý jednotlivý prípad by mal byť posudzovaný individuálne, s dôrazom na najlepší záujem dieťaťa. Potrebné je zohľadňovať úlohu uväzneného otca pri plánovaní starostlivosti o dieťa, ako aj v procese jeho reintegrácie do spoločnosti po VTOS (Lee a kol., 2012). Na základe danej empirickej štúdie je možno predikovať podobné prípady aj v rámci prostredia SR. Avšak pri aplikácii na slovenské podmienky je nevyhnutné zohľadňovať domáce legislatívne rámce. V rámci kontaktu a osobného styku vo forme návštev je potrebné neopomenúť legislatívne limity, ktoré na území SR upravujú návštevy a kontakty medzi odsúdenou osobou a dieťaťom/rodinou. Tieto sú vymedzené v §24, §25, §26, §27 zákona č. 475/2005 Z. z. z 22. septembra 2005 o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Sociálna práca s deťmi, ktoré majú rodiča vo VTOS

Špecifickú môžeme tvrdiť aj „novodobú“ klientelu sociálnej práce predstavujú práve deti, ktoré majú rodiča vo VTOS. Túto skupinu sme nazvali „novodobou“ vzhľadom na absenciu výskumov v rámci Slovenskej republiky, ale aj prehliadanosť a neviditeľnosť týchto detí a rodín. Organizácia Greater Manchester Safeguarding v spolupráci s charitatívnou organizáciou Barnardos's vytvorili Manuál postupov ochrany detí resp. pokyny pre prácu s deťmi, ktoré majú rodiča (alebo iného dôležitého člena rodiny) vo VTOS - zhrnuté v Tabuľke 2.

Tabuľka 2 Manuál postupov ochrany detí resp. pokyny pre prácu s deťmi, ktoré majú rodiča (alebo iného dôležitého člena rodiny) vo VTOS

Pokyny pre prácu s deťmi, ktoré majú rodiča alebo iného dôležitého člena vo VTOS	
Zvýšenie povedomia	najmä o potrebách detí a mladých ľudí, ktorých rodič alebo blízky rodinný príslušník je vo VTOS, medzi všetkými odborníkmi pracujúcimi s deťmi – najmä medzi zamestnancami škôl a detských centier, ktorí už nevedomky prichádzajú do kontaktu s mnohými z týchto rodín
Zlepšenie vedomostí a zručností odborníkov	pracujúcich s deťmi odsúdených, aby im pomohli riešiť potreby týchto detí a aby vedeli, aká podpora je pre tieto deti k dispozícii
Podpora komunikácie	najmä medzi odborníkmi a deťmi s rodičom vo VTOS, pričom sa dáva mladým ľuďom možnosť vyjadriť sa k ich situácii
Spolupráca	Zabezpečiť, aby deti a ich rodiny mali včasný prístup k podpore zvýšením spolupráce viacerých agentúr v tejto oblasti a jej zaradením do politík a postupov
Podpora sociálneho začlenenia	Podporovať sociálne začlenenie a zabezpečiť pozitívne výsledky pre deti a mladých ľudí postihnutých väznením rodičov v súlade s iniciatívou Every Child Matters (Na každom dieťati záleží)

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Greater Manchester Safeguarding (2024, [cit. 2025-10-05])

Deti, ktorých rodič sa nachádza vo výkone trestu odňatia slobody, predstavujú špecifickú, často prehliadanú skupinu v systéme sociálnej práce. Ich situácia je spojená so špecifickými rizikami – emocionálnou záťažou, sociálnou stigmatizáciou, zníženým sebavedomím, narušenými citovými väzbami, či beznádejou. Ako uvádza

Švejdíková (2024, s. 7) „v reakciách detí po informovaní o uväznení blízkeho často vidieť celú škálu citového prežívania a stavov napr. pocity úzkosti, poruchy pozornosti, poruchy spánku, stravovania, odmietanie kontaktov s okolím, problémy s vrstovníkmi, zhoršenie prospechu a správania v škole, zvýšená agresivita, úniky a úteky z domu, ktorý prestal byť vzatím blízkeho do väzenia pre dieťa bezpečným.“

Tieto zistenia poukazujú na potrebu systematickej a cielenej podpory, ktorá však v rámci Slovenskej republiky doposiaľ chýba. Práve preto je nevyhnutné, aby odborníci v oblasti sociálnej práce a vzdelávania zvyšovali svoju informovanosť, kompetencie a citlivosť pri práci s deťmi dotknutými väznením rodiča. Efektívna pomoc týmto deťom si vyžaduje multidisciplinárnu spoluprácu, aktívne zapájanie detí do rozhodovacích procesov, ako aj úsilie o ich sociálne začlenenie a posilnenie ich hlasu v spoločnosti. V konečnom dôsledku ide o naplnenie základného princípu sociálnej práce – ochrany najlepšieho záujmu dieťaťa a zabezpečenia jeho práva na dôstojné a podporné životné podmienky, bez ohľadu na životnú situáciu jeho rodičov. Z toho dôvodu aj v prostredí väzenia je potrebné neopomínať, že veľmi dôležitým podporným činiteľom sú fungujúce rodinné vzťahy.

Záver

Téma dieťaťa, ktorého rodič sa nachádza vo VTOS, patrí medzi závažné spoločenské otázky, ktoré sú však stále málo diskutované a vedecky nedostatočne preskúmané. Ide pritom o problém, ktorý zasahuje nielen samotného odsúdeného, ale predovšetkým jeho najbližších – najmä deti, ktoré túto situáciu často prežívajú najintenzívnejšie. Rodič vo VTOS môže ovplyvniť vývin dieťaťa v mnohých smeroch, pričom mimoriadne dôležitý je jeho vplyv na psychickú a emocionálnu rovnováhu dieťaťa.

Rodina ako celok sa neraz ocitá v náročnej sociálnej, ekonomickej i psychickej situácii. Náhla finančná neistota, stigmatizácia a narušené rodinné väzby môžu viesť k destabilizácii prostredia, ktoré má byť pre dieťa oporou. V tejto súvislosti zohráva kľúčovú úlohu komunikácia – nielen medzi rodičom a dieťaťom, ale aj medzi členmi celej rodiny. Udržiavanie kontaktu počas VTOS rodiča môže prispieť k zachovaniu vzťahu medzi rodičom a dieťaťom a zároveň pomôcť zmierniť psychické následky odlúčenia.

Nevyhnutná je činnosť sociálnej kurately pri práci s plnoletými – v tomto prípade odsúdení, obvinení a prepustení, kedy je potrebné včas zaznamenať problém a začať s klientom pracovať, s cieľom pozitívneho začlenenia do spoločnosti a najmä do rodinného prostredia. Len tak možno minimalizovať negatívne dopady väznenia na deti a prispieť k ich zdravému vývinu a stabilnému rodinnému prostrediu.

Zoznam použitej literatúry

ARDITTI, J. 2005. Families and Incarceration: An Ecological Approach. In *Families in Society The Journal of Contemporary Social Services*. ISSN 1044-3894. 2005. Vol. 86, No. 2. s. 251-260. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete:

https://www.researchgate.net/publication/276455241_Families_and_Incarceration_An_Ecological_Approach

GREATER MANCHESTER SAFEGUARRDING. 2024. *Greater Manchester Safeguarding Children Procedures Manual*. [online]. [cit. 2025-10-07]. Dostupné na internete: <https://greatermanchesterscp.trixonline.co.uk/chapter/guidance-for-working-with-children-who-have-a-parent-or-significant-family-member-in-prison>

HOVANOVÁ, M., ŠLOSÁR, D. 2020. *Sociálnoprávna ochrana detí a rodiny v pomáhajúcich profesiách*. Košice : ŠafárikPress, 2020. 175. ISBN 978-80-8152-862-0.

LEE a kol. Incarcerated Fathers and Parenting: Importance of the Relationship With Their Children. In *Social Work in Public Health*. ISSN 1937-190X. Vol. 27, No. 1-2. s. 165-186. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19371918.2012.629902>

LEŠKOVÁ, L. 2012. *Sociálny kurátor pre deti a sociálna práca*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012. 326 s. ISBN 978-80-7165-895-5.

LULEI, M., ZÁHORA, J., KURILOVSKÁ, L. Komparatívna štúdia probačnej a mediačnej činnosti vo Švajčiarsku a na Slovensku – implikácie pre prax. In VAJZEROVÁ, E., ŠPÁNIKOVÁ, M. *Výchovné a probačné programy v sociálnej práci v trestnej justícii*. Dolný Kubín : EDUKOSISBN, 2013. s. 85- 137. ISBN 978-80-969885-3-2.

MAČKINOVÁ, M., MAČKIN, J., MAČKINOVÁ, M. *Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť*. Užhorod: RIK-U, 2017. 234 s. ISBN 978-617-7404-75-9.

MAČKINOVÁ a kol. 2024. System Theories of Social Work. In *Revue spoločenských a humanitných vied*, , roč. 12, 2024. [online]. [cit. 2025-10-07].č. 1, s. 1 – 12. ISSN 1339-259X. Dostupné na internete: https://revue.vsdanubius.sk/rocnik_12_cislo_1_2024

MÁTEL, A., KUZYŠIN, B., SCHAVEL, M. 2024. Social guardianship in Slovakia and the working conditions of its execution. In *Prohuman*. [online]. [cit. 2025-07-10]. Dostupné na internete: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/social-guardianship-slovakia-and-working-conditions-its-execution>

MINISTERSTVO PRÁCE SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*. [online]. [cit. 2025-10-07]. Dostupné na internete: <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/socialnopravna-ochrana-deti-socialna-kuratela/>

ŠVEJDÍKOVÁ, B. *Rozhovory s deťmi o väzení*. Bratislava: Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, 2024. 42 s. ISBN 978-80-972856-8-5.

WELCH, L. 2024. Supporting Children with a Parent in Prison. In *Services For Education*. [online]. [cit. 2025-10-07]. Dostupné na internete: <https://www.servicesforeducation.co.uk/blog/safeguarding/supporting-children-with-a-parent-in-prison/>

ZÁKON č. 305/2005 Z.z. z 25. mája 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Údaje o autorke

Mgr. Mária Čulenová

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava

culenova21@uniba.sk

SYTUACJE STRESOWE I KRYZYS RODZINNY W RODZINACH UKRAIŃSKICH ZNAJDUJĄCYCH SIĘ NA TERENIE GMINY LIPNICA MUROWANA

Stressful situations and family crises in Ukrainian families living in the municipality of Lipnica Murowana

Zbigniew Filip

Abstrakt: Artykuł poświęcony jest analizie sytuacji stresowych i kryzysowych w rodzinach ukraińskich zamieszkujących gminę Lipnica Murowana w następstwie wojny w Ukrainie. Analiza wykazała, że rodziny faktycznie mierzą się z nakładającymi się obciążeniami, które destabilizują ich codzienne funkcjonowanie i prowadzą do zmian w rolach rodzinnych – szczególnie poprzez przejmowanie przez matki funkcji głowy rodziny oraz szybszą adaptację dzieci do nowych warunków kulturowych. Jednocześnie w gminie Lipnica Murowana widoczna jest znacząca rola instytucji samorządowych, ośrodków pomocy społecznej, szkół, parafii i wolontariuszy, które tworzą system wsparcia łagodzący skutki kryzysu. Szczególne znaczenie mają więzi sąsiedzkie, wspólnotowość i inicjatywy oddolne, które wzmacniają poczucie bezpieczeństwa i sprzyjają integracji. Wnioski płynące z opracowania wskazują, że nawet niewielkie społeczności wiejskie, mimo ograniczonych zasobów, mogą wypracować skuteczne strategie wspierania rodzin uchodźczych. Doświadczenia gminy Lipnica Murowana mają charakter uniwersalny i mogą stanowić punkt odniesienia dla innych gmin w Polsce, ukazując, jak lokalne działania przyczyniają się do budowania odporności społecznej i integracji uchodźców w warunkach kryzysu migracyjnego.

Klíčové slová: Uchodźcy wojenni. Adaptacja rodzin. Kryzys migracyjny. Integracja lokalna. Lipnica Murowana.

Abstract: The article analyses stressful and crisis situations in Ukrainian families living in the municipality of Lipnica Murowana in the aftermath of the war in Ukraine. The analysis showed that families are indeed facing overlapping burdens that destabilise their daily functioning and lead to changes in family roles – particularly through mothers taking on the role of head of the family and children adapting more quickly to new cultural conditions. At the same time, the municipality of Lipnica Murowana has seen the significant role played by local government institutions, social welfare centres, schools, parishes and volunteers, which together form a support system that mitigates the effects of the crisis. Neighbourly ties, community spirit and grassroots initiatives are particularly important, as they strengthen the sense of security and promote integration. The conclusions of the study indicate that even small rural communities, despite their limited resources, can develop effective strategies to support refugee families. The experiences of the municipality of Lipnica Murowana are universal and can serve as a reference point for other municipalities in Poland, showing how local actions contribute to building social resilience and integrating refugees in the context of the migration crisis.

Keywords: War refugees. Family adaptation. Migration crisis. Local integration. Lipnica Murowana.

Wstęp

Od 24 lutego 2022 r. gminy wiejskie w Małopolsce – w tym Lipnica Murowana – stały się częścią szerszego systemu recepcyjnego dla uchodźców z Ukrainy. Skala i dynamika migracji wojennej w pierwszych miesiącach, a następnie długotrwałość pobytu, postawiły przed samorządem, szkołami, ośrodkami pomocy społecznej, parafiami i mieszkańcami zadania wykraczające poza standardowe działania pomocowe. Od szybkiej organizacji dachu nad głową i dostępu do świadczeń, przez włączanie dzieci do edukacji, po długofalowe wsparcie psychiczne i integracyjne. Dane z badań WHO/GUS pokazują, że choć uchodźcy ogólnie radzili sobie z dostępem do usług, to co najmniej 10% gospodarstw domowych raportowało w 2022 r. silne emocje i stres zakłócające codzienne funkcjonowanie, a ponad połowa osób w tej grupie deklarowała potrzebę wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego (56%). To sygnał, że w mniejszych gminach, gdzie sieć specjalistów jest rzadsza, szczególnie ważne jest łączenie zasobów publicznych i społecznych oraz usuwanie barier praktycznych (np. opieka nad dziećmi w czasie konsultacji)¹.

Celem niniejszego opracowania jest opisanie kluczowych problemów i sytuacji kryzysowych, których doświadczają ukraińskie rodziny przebywające na terenie gminy Lipnica Murowana, wskazanie mechanizmów przeciwdziałania kryzysom na poziomie rodziny i lokalnej wspólnoty oraz zaproponowanie realistycznych rekomendacji dla instytucji i partnerów społecznych w warunkach gminy wiejskiej. Perspektywa rodzinna jest kluczowa, ponieważ wojna – rozumiana w psychologii jako jeden z najsilniejszych stresorów i stan spełniający kryteria kryzysu – uderza w ciągłość życia rodzinnego, rozdziela bliskich, wymusza nagłe role opiekuńcze matek i babć, potęguje poczucie winy ocalałego i lęk o tych, którzy zostali. Te zjawiska są dobrze opisane w literaturze przedmiotu i powinny kierunkować projektowanie lokalnych usług pomocowych².

Wybór perspektywy lokalnej wynika z faktu, że to właśnie na poziomie gminy kumulują się praktyczne bariery integracji (mieszkanie, praca, transport, edukacja, język), a jednocześnie to tutaj dostępne są najsilniejsze czynniki ochronne, bliskie sieci wsparcia, relacje sąsiedzkie, szkoła i parafie. Badania porównawcze pokazują, że poczucie wsparcia społecznego sprzyja integracyjnym postawom uchodźców, a objawy potraumatyczne współwystępują z integracją w sposób zależny od kontekstu i dostępnych zasobów – co wzmacnia znaczenie działań „tu i teraz” na poziomie gminy³.

Wreszcie, literatura krajowa sygnalizuje bardzo wysokie obciążenie objawami potraumatycznymi w populacji uchodźców wojennych z Ukrainy, a także powszechność problemów lękowo-depresyjnych. To uzasadnia, aby w planowaniu działań w Lipnicy Murowanej łączyć interwencje pierwszej linii (opieka bezpłatna, dostępna, po ukraińsku) z szybkim dostępem do opieki specjalistycznej i rozwiązaniami redukującymi bariery praktyczne (np. opieka nad dziećmi, dojazd)⁴.

¹ World Health Organization & GUS (2023). *Health of refugees from Ukraine in Poland 2022. Report*. Strony 33–35.

²L. Zabłocka-Żytka, & M. Lavdas, (2023). Stres wojny. Zalecenia dotyczące ochrony zdrowia psychicznego... *Psychiatria Polska*, 57(4), 729–746.

³J. Kovács, C. Csukonyi, K. E. Kovács, D. Liszka, & P. Walawender, (2023). Integrative attitudes... *Frontiers in Public Health*, 11:1256102.

⁴P. Długosz, (2023). Trauma wojenna i kryzys zdrowia psychicznego Ukraińców. *Studia Polityczne*, 51(2), 15–43.

Sformułowano następujące problemy badawcze: jakie są główne źródła stresu i sytuacji kryzysowych doświadczanych przez rodziny uchodźców z Ukrainy zamieszkujących gminę Lipnica Murowana oraz w jaki sposób lokalne instytucje i wspólnota społeczna wpływają na proces adaptacji i redukcję skutków tych kryzysów? Sformułowane problemy łączą dwa wymiary – negatywny (czynniki stresogenne, kryzysowe) i pozytywny (zasoby, wsparcie, adaptacja). To pozwala na całościowe spojrzenie na funkcjonowanie rodzin w kontekście wojny i migracji.

Postawiona hipoteza zakłada, że rodziny uchodźców wojennych z Ukrainy przebywające w gminie Lipnica Murowana doświadczają kryzysów głównie w obszarze mieszkaniowym, zawodowym, edukacyjnym i emocjonalnym, jednak dostęp do lokalnego wsparcia instytucjonalnego (GOPS, szkoły, organizacje społeczne) oraz nieformalnego (mieszkańcy, parafie) istotnie zmniejsza intensywność skutków stresu i sprzyja procesowi adaptacji. Aby uzyskać zamierzony cel i udzielić odpowiedzi na zadane pytania, wykorzystano krytyczną analizę źródeł jako podstawową metodę badawczą.

Charakterystyka gminy i lokalne uwarunkowania

Lipnica Murowana to gmina wiejska w powiecie bocheńskim, o rozproszonej strukturze osadniczej (Lipnica, Rajbrot, Borówna, Lipnica Górna). Rozmieszczenie ludności i peryferyjność wobec ośrodków ponadgminnych wpływają na dostęp do usług publicznych (szczególnie ochrony zdrowia i transportu), co ma znaczenie dla rodzin uchodźczych, które częściej polegają na świadczeniach i logistyce komunalnej w pierwszych miesiącach pobytu⁵. Dane własne gminy potwierdzają stabilną, wiejską specyfikę demograficzną i zadania samorządu w zakresie edukacji, ochrony zdrowia i pomocy społecznej⁶.

Kluczową rolę pomocową pełni Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (GOPS), szkoły podstawowe (m.in. w Lipnicy Murowanej i Rajbrocie), przychodnia Podstawowej Opieki Zdrowotnej oraz Gminny Dom Kultury. Badania nad absorpcją uchodźców w gminach wiejskich wskazują, że to właśnie OPS-y, szkoły i ośrodki zdrowia są „pierwszą linią” integracji usługowej — przyjmują wnioski, organizują świadczenia, ułatwiają dostęp do edukacji i opieki zdrowotnej⁷. Jednocześnie ograniczenia kadrowe i finansowe małych gmin mogą wydłużać ścieżkę do pełnej samodzielności rodzin (transport, tłumaczenia, poradnictwo specjalistyczne)⁸.

Doświadczenia w przyjmowaniu uchodźców po 24.02.2022 r.

W 2022 r. gmina uruchomiła miejsca zakwaterowania interwencyjnego, finansowała wyżywienie i podstawowe wyposażenie, a następnie rozliczała dotacje celowe. Raport gminny odnotowuje także udzielanie świadczeń zdrowotnych obywatelom Ukrainy⁹. Te działania wpisują się w szerszy, opisywany w literaturze,

⁵A. Bańkowska, i in. (red.), 2023, *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne* (IRWiR PAN, Warszawa), s. 69-71

⁶Gmina Lipnica Murowana – *Raport o stanie Gminy za 2022 rok* (PDF): informacje o udzielaniu świadczeń zdrowotnych obywatelom Ukrainy, s. 41

⁷A. Bańkowska, i in. (red.), 2023, *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne* (IRWiR PAN, Warszawa), s. 67

⁸K. Pędziwiatr, W. Magdziarz, (2023) „The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe”, *Problemy Polityki Społecznej* 59(4), s. 8-10

⁹Gmina Lipnica Murowana – *Raport o stanie Gminy za 2022 rok* (PDF): informacje o udzielaniu świadczeń zdrowotnych obywatelom Ukrainy, s. 21-25

tymczasowy proces „decentralizacji” polityki uchodźczej w Polsce w 2022 r., kiedy to samorządy (w tym wiejskie) przejęły dodatkowe funkcje organizacyjne i wykonawcze, często wyprzedzając regulacje i finansowanie centralne¹⁰. Dostępność usług publicznych (szkoła, lekarz, OPS) i gęstość lokalnych sieci wsparcia korelują z szybszą stabilizacją sytuacji rodzin: dzieci szybciej wchodzą do systemu edukacji, dorośli uzyskują dostęp do świadczeń i poradnictwa¹¹. Kapitał społeczny i pomoc sąsiedzka — istotny w małych gminach — wzmacnia poczucie wsparcia, które badania wiążą z bardziej „integracyjną” postawą akulturacyjną uchodźców w Polsce (w porównaniu z innymi krajami regionu)¹². Warunki transportowe i peryferyjność mogą natomiast ograniczać tempo integracji zawodowej kobiet (dominującej grupy wśród uchodźców), zwiększać koszty dojazdu do pracy i usług specjalistycznych oraz obciążać szkoły i OPS dodatkowymi zadaniami logistycznymi¹³.

Analiza najczęstszych źródeł stresu

Jednym z głównych stresorów są **trudności lokalowe**. W pierwszej fazie wojny wiele rodzin zostało przyjętych przez mieszkańców Lipnicy Murowanej i okolic, jednak długotrwałe współzamieszkiwanie z obcą rodziną generowało napięcia, brak prywatności i poczucie zależności. Badania nad uchodźcami w Polsce wskazują, że brak stabilności mieszkaniowej jest jednym z najważniejszych czynników obniżających poczucie bezpieczeństwa oraz wydłużających stan kryzysu¹⁴.

Nieznajomość języka polskiego utrudnia uchodźcom załatwianie spraw urzędowych, podjęcie pracy oraz komunikację w szkole dzieci. Prowadzi to do izolacji i wzrostu lęku, a w przypadku starszych osób także do rezygnacji z aktywności społecznej. Badania wykazują, że **brak kompetencji językowych** jest powiązany z nasilonym poczuciem osamotnienia i stresem akulturacyjnym¹⁵.

Dorośli uchodźcy – głównie kobiety – napotykają problemy w **znalezieniu pracy zgodnej z kwalifikacjami**, często zatrudniane są w zawodach poniżej poziomu wykształcenia. Z kolei dzieci w szkołach muszą zmierzyć się z odmiennym systemem edukacyjnym i brakiem pełnej znajomości języka polskiego. To powoduje frustrację, niską samoocenę i poczucie marginalizacji¹⁶.

Rozdzielenie rodzin – mężowie i ojcowie pozostali w Ukrainie – ten fakt prowadzi do chronicznego niepokoju i osłabia poczucie bezpieczeństwa. Matki często doświadczają „podwójnego obciążenia”, troski o dzieci na emigracji i o bliskich

¹⁰W. Magdziarz, (2024) „Changes in the Involvement of Polish Local Governments...”, *Central and Eastern European Migration Review*, 12(2), s. 2-16

¹¹A. Bańkowska, i in. (red.), 2023, *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne* (IRWiR PAN, Warszawa), s. 67-71

¹²J. Kovács, i in. (2023) „Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries...”, *Frontiers in Public Health*, 11:125610, s. 4-5

¹³K. Pędziwiatr, W. Magdziarz, (2023) „The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe”, *Problemy Polityki Społecznej* 59(4), s. 8-10

¹⁴K. Pędziwiatr, & W. Magdziarz, (2023). *The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe*. *Problemy Polityki Społecznej*, 59(4), 352–354.

¹⁵J. Kovács, C. Csukonyi, K. E. Kovács, D. Liszka, & P. Walawender, (2023). *Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries – the role of perceived social support and PTSD symptoms*. *Frontiers in Public Health*, 11:1256102, s. 2-4

¹⁶L. Zabłocka-Żytka, & M. Lavdas, (2023). *Stres wojny. Zalecenia dotyczące ochrony zdrowia psychicznego i psychologicznego wsparcia uchodźców wojennych*. *Psychiatria Polska*, 57(4), 734–736.

pozostających w strefie działań wojennych. Literatura psychologiczna podkreśla, że rozłąka rodzinna jest jednym z najsilniejszych predyktorów objawów zespołu stresu pourazowego (PTSD) i depresji wśród uchodźców wojennych¹⁷.

Powyższe czynniki rzadko występują w izolacji — najczęściej nakładają się na siebie. Np. trudności mieszkaniowe i zawodowe potęgują zależność finansową od gospodarzy, co w połączeniu z barierą językową prowadzi do marginalizacji i poczucia bezsilności. Rozłąka rodzinna dodatkowo osłabia zdolność radzenia sobie. Efektem są kryzysy emocjonalne (lęk, depresja, bezsenność) oraz kryzysy społeczne (konflikty w miejscu zakwaterowania, rezygnacja z edukacji czy pracy, wycofanie z życia społecznego).

Funkcjonowanie rodziny w warunkach migracji przymusowej

Po przybyciu do gmin wiejskich, takich jak Lipnica Murowana, strukturę rodziny ukraińskiej często kształtuje przymusowa nieobecność ojców i mężów, pozostających w Ukrainie. Matki i babcie przejmują rolę głowy rodziny, odpowiadając jednocześnie za utrzymanie, wychowanie dzieci i załatwianie spraw formalnych. To prowadzi do przeciążenia obowiązkami, zmęczenia i wzrostu napięcia emocjonalnego¹⁸.

Dzieci, dzięki kontaktowi z polskimi rówieśnikami i szybszej nauce języka, adaptują się kulturowo sprawniej niż dorośli. Zjawisko to, opisane w literaturze migracyjnej jako „odwrócenie ról” (children-as-brokers), może wzmacniać kompetencje dzieci, ale jednocześnie prowadzi do zaburzenia równowagi w rodzinie, dziecko staje się tłumaczem i pośrednikiem między rodzicem a instytucją, co może obciążać je psychicznie¹⁹.

Różnica tempa adaptacji i różne oczekiwania wobec życia w Polsce powodują konflikty, dzieci chcą asymilacji, podczas gdy starsi członkowie rodziny wolą zachować tożsamość i więź z Ukrainą. Badania nad uchodźcami w Polsce i innych krajach Europy Środkowej wskazują, że takie napięcia są typowym skutkiem migracji przymusowej, a ich źródłem jest rozbieżność doświadczeń oraz dostępnych strategii radzenia sobie²⁰.

Rodziny poszukują równowagi poprzez angażowanie się w lokalne inicjatywy (szkoła, parafia, wolontariat), korzystanie z sieci wsparcia społecznego, a także tworzenie własnych grup wzajemnej pomocy. Czynniki ochronne – poczucie wspólnoty, aktywność edukacyjna i społeczna – mogą redukować objawy lęku i depresji oraz przywracać poczucie kontroli, nawet w warunkach braku ojca/partnera w rodzinie²¹.

¹⁷P. Długosz, (2023). *Trauma wojenna i kryzys zdrowia psychicznego Ukraińców*. Studia Polityczne, 51(2), 39–40.

¹⁸L. Zabłocka-Żytka, & M. Lavdas, (2023). *Stres wojny. Zalecenia dotyczące ochrony zdrowia psychicznego i psychologicznego wsparcia uchodźców wojennych*. Psychiatria Polska, 57(4), s. 732-734.

¹⁹A. Bańkowska, i in. (red.) (2023). *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne*. IRWiR PAN. s. 68-71

²⁰K. Pędziwiatr & W. Magdziarz, (2023). *The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary*. Problemy Polityki Społecznej, 59(4), s. 356–358.

²¹J. Kovács, et al. (2023). *Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries – the role of perceived social support and PTSD symptoms*. Frontiers in Public Health, 11:1256102, s. 4-5

Rola instytucji lokalnych w integracji i wsparciu uchodźców

Gminy, w tym Lipnica Murowana, odegrały kluczową rolę w organizacji pierwszej pomocy – zakwaterowania, świadczeń finansowych i dostępu do usług medycznych. Ośrodki Pomocy Społecznej zajmowały się obsługą formalną i kierowaniem do instytucji wspierających. Ograniczeniem okazały się jednak przeciążone kadry OPS oraz brak specjalistów przygotowanych do pracy z uchodźcami wojennymi, co wskazują badania prowadzone na obszarach wiejskich²².

Placówki edukacyjne stały się głównym miejscem adaptacji dzieci. Organizowano dodatkowe lekcje języka polskiego, zajęcia wyrównawcze i wsparcie psychologiczno-pedagogiczne. W praktyce brakowało jednak wystarczającej liczby nauczycieli przygotowanych do pracy w klasach wielokulturowych, a także środków na materiały dydaktyczne. Szkoła jest zarówno miejscem wsparcia, jak i obszarem konfliktów i napięć wynikających z różnic językowych i programowych²³.

NGO-sy (Non Governmental Organization) i wolontariusze odegrali znaczącą rolę w zapewnieniu wsparcia psychologicznego, kursów językowych, pomocy prawnej czy prowadzeniu świetlic środowiskowych. Ich elastyczność umożliwiała szybkie reagowanie na potrzeby, ale działalność była często ograniczona zasobami finansowymi i zależnością od projektów czasowych. Brak stabilnego finansowania NGO-sów prowadzi do przerw w ciągłości wsparcia²⁴.

Największą trudnością, poza ograniczonymi kadrami, była fragmentaryczność działań. Samorząd, szkoły i NGO nie zawsze współpracowały w sposób skoordynowany, co prowadziło do dublowania inicjatyw albo luk w ofercie pomocowej. Zintegrowane działania lokalnych instytucji zwiększają skuteczność wsparcia i redukują stres uchodźców²⁵.

Pozytywne elementy wspierające adaptację rodzin uchodźców

Silna więź społeczna charakterystyczna dla mniejszych miejscowości, takich jak Lipnica Murowana, ułatwia proces integracji. Poczucie akceptacji i „bycia zauważonym” w społeczności zmniejsza lęk, podnosi poczucie bezpieczeństwa i sprzyja lepszemu funkcjonowaniu rodzin w kryzysie²⁶.

Bezpośrednia pomoc mieszkańców – udostępnianie mieszkań, przekazywanie odzieży, żywności czy wsparcie w codziennych obowiązkach – stanowiła pierwszą linię pomocy, szczególnie w pierwszych miesiącach wojny. Tego typu wsparcie

²²A. Bańkowska, J. Kwapisz, M. Nóżka, M. Ślusarczyk, (red.) (2023). *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne*. IRWiR PAN, s. 73-74

²³L. Zabłocka-Żytka, & M. Lavdas, (2023). *Stres wojny. Zalecenia dotyczące ochrony zdrowia psychicznego i psychologicznego wsparcia uchodźców wojennych*. *Psychiatria Polska*, 57(4), s. 734–735.

²⁴K. Pędziwiatr, &W. Magdziarz, (2023). *The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe*. *Problemy Polityki Społecznej*, 59(4), s. 357–358.

²⁵J. Kovács, C. Csukonyi, K. E. Kovács, D. Liszka, &P. Walawender, (2023). *Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries – the role of perceived social support and PTSD symptoms*. *Frontiers in Public Health*, 11:1256102, s. 5-6

²⁶A. Bańkowska, J. Kwapisz, M. Nóżka, M. Ślusarczyk, (red.) (2023). *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne*. IRWiR PAN, s. 73-74

nieformalnie działa profilaktycznie, ograniczając ryzyko izolacji społecznej i przyspieszając proces adaptacji²⁷.

Kościół i wspólnoty religijne stały się ważnym miejscem wsparcia emocjonalnego i materialnego. Organizowano zbiórki żywności, leków i środków higienicznych, a także wydarzenia integracyjne. Wsparcie religijne i duchowe zmniejsza objawy stresu pourazowego oraz wzmacnia poczucie nadziei wśród uchodźców²⁸. Zaangażowanie wolontariuszy – zarówno młodzieży, jak i dorosłych – sprzyjało integracji oraz budowaniu sieci wsparcia społecznego. Organizowane kursy językowe, warsztaty i wspólne wydarzenia kulturalne zwiększały poczucie sprawstwa i aktywności uchodźców. Aktywne włączenie uchodźców w działania wspólnotowe pełni funkcję profilaktyczną wobec kryzysów emocjonalnych i społecznych²⁹.

Propozycje usprawnień

W gminie Lipnica Murowana działania wspierające rodziny uchodźcze wymagają lepszej koordynacji między różnymi instytucjami pomocowymi, takimi jak Ośrodek Pomocy Społecznej, szkoły, parafie oraz organizacje pozarządowe. Brak centralnego punktu koordynacyjnego może prowadzić do powielania działań, a także utrudniać dostęp do pomocy. Propozycją usprawnienia jest stworzenie lokalnego centrum koordynacyjnego, które będzie odpowiedzialne za zbieranie i aktualizowanie informacji o dostępnych formach wsparcia, ustalanie harmonogramu działań pomocowych oraz organizowanie spotkań roboczych między instytucjami. Tego typu rozwiązanie znalazło zastosowanie w gminie Jeleśnia w ramach „Programu Integracyjno-Aktywizacyjnego Cudzoziemców”, który obejmował utworzenie punktu informacyjnego koordynującego pomoc dla uchodźców i uzyskał znaczące dofinansowanie państwowe³⁰.

Kolejnym istotnym obszarem jest rozwój programów integracyjnych, które mogą skutecznie wspierać proces adaptacji rodzin uchodźczych. Bariery językowa, trudności w znalezieniu pracy i brak znajomości lokalnej kultury to problemy, które znacząco utrudniają codzienne funkcjonowanie. Wdrożenie kursów języka polskiego, szkoleń zawodowych, warsztatów kulturowych oraz spotkań integracyjnych z lokalną społecznością może w istotny sposób przyspieszyć adaptację i zmniejszyć napięcia w rodzinach³¹. Nie mniej istotne jest wsparcie psychologiczne dla dzieci, które doświadczyły traumy wojennej. Programy obejmujące indywidualne i grupowe sesje terapeutyczne, zajęcia arteterapeutyczne czy spotkania z psychologami w szkołach pomagają dzieciom radzić sobie z trudnymi emocjami i wspierają ich adaptację społeczną.

²⁷K. Pędziwiatr, &W. Magdziarz, (2023). *The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe*. *Problemy Polityki Społecznej*, 59(4), s. 360-361.

²⁸L. Zabłocka-Żytka, &M. Lavdas, (2023). *Stres wojny. Zalecenia dotyczące ochrony zdrowia psychicznego i psychologicznego wsparcia uchodźców wojennych*. *Psychiatria Polska*, 57(4), 735–736.

²⁹J. Kovács, C. Csukonyi, K. E. Kovács, D. Liszka, & P. Walawender, (2023). *Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries – the role of perceived social support and PTSD symptoms*. *Frontiers in Public Health*, 11:1256102, s. 6-7

³⁰<https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-psychologiczno-integracyjna-dla-dzieci-w-ukrainie> (dostęp: 05.09.2025 r.)

³¹<https://pomocmaltanska.org/konferencja-pt-trauma-wojenna-edukacja-i-wsparcie-psychologiczne-dzieci-mlodziezy-i-ich-rodzicow/> (dostęp: 05.09.2025 r.)

Ważnym elementem skutecznej pomocy jest również wykorzystanie lokalnych zasobów społecznych. Gmina Lipnica Murowana posiada aktywne organizacje pozarządowe, szkoły, parafie oraz mieszkańców chętnych do pomocy, które mogą stanowić wsparcie w procesie integracji uchodźców. Organizacja sieci wsparcia obejmującej koordynację działań pomocowych, spotkania integracyjne, udzielanie informacji o dostępnych formach wsparcia oraz współpracę z lokalnymi mediami pozwala na efektywniejsze wykorzystanie tych zasobów. Dobrym przykładem jest gmina Żabia Wola, która uruchomiła stronę „Żabia Wola dla Ukrainy”, umożliwiającą publikowanie ofert pracy, darów oraz wsparcia dla uchodźców³².

Wdrożenie opisanych działań – lepsza koordynacja instytucji, rozwój programów integracyjnych, wsparcie psychologiczne dla dzieci oraz wykorzystanie lokalnych zasobów – może znacząco poprawić jakość życia rodzin uchodźczych w gminie Lipnica Murowana i stanowić model do zastosowania w innych gminach wiejskich w Polsce.

Podsumowanie

Głównym celem niniejszego opracowania była analiza sytuacji stresowych i kryzysowych, jakich doświadczają rodziny ukraińskie zamieszkujące gminę Lipnica Murowana, a także identyfikacja czynników sprzyjających ich adaptacji. Punkt wyjścia stanowił problem badawczy koncentrujący się na pytaniu, w jaki sposób przymusowa migracja wojenna wpływa na funkcjonowanie rodzin oraz jaką rolę odgrywają lokalne mechanizmy wsparcia w procesie ich integracji. Postawiona hipoteza zakładała, że rodziny uchodźcze doświadczają kumulacji stresorów – od problemów mieszkaniowych i językowych, przez trudności edukacyjne i zawodowe, aż po rozłąkę z bliskimi – a ich zdolność do radzenia sobie z tymi wyzwaniami zależy w dużym stopniu od jakości i dostępności wsparcia instytucjonalnego oraz społecznego.

Analiza przeprowadzona w tekście pozwala stwierdzić, że hipoteza ta znajduje potwierdzenie. W gminie Lipnica Murowana rzeczywiście widoczna jest kumulacja wielu źródeł stresu, które wpływają na destabilizację życia rodzinnego i zmieniają tradycyjne role wewnątrz rodzin. Jednocześnie jednak lokalne instytucje – choć działają w warunkach ograniczonych zasobów – wraz z oddolnym zaangażowaniem mieszkańców, parafii i wolontariuszy, tworzą system wsparcia umożliwiający stopniową adaptację rodzin uchodźczych. Zebrane doświadczenia pokazują, że nawet niewielka społeczność wiejska może skutecznie organizować pomoc i łagodzić skutki kryzysu migracyjnego.

Wnioski te mają znaczenie uniwersalne, gdyż wskazują na wagę koordynacji działań, integracji instytucjonalnej i społecznej oraz rozwijania programów profilaktycznych, które wspierają zarówno dorosłych, jak i dzieci w procesie adaptacji. Przykład Lipnicy Murowanej może być zatem inspiracją dla innych gmin w Polsce, pokazując, że lokalne doświadczenia – mimo swej specyfiki – stanowią cenne źródło wiedzy i praktycznych rozwiązań w zakresie pomocy rodzinom uchodźczym.

Bibliografia:

WORLD HEALTH ORGANIZATION & GUS (2023). *Health of refugees from Ukraine in Poland 2022. Report.*

³²<https://www.zabawola.pl/1838%2Czabia-wola-dla-ukrainy>(dostęp: 05.09.2025 r.)

DŁUGOSZ, P. (2023). Trauma wojenna i kryzys zdrowia psychicznego Ukraińców. *Studia Polityczne*, 51(2),

GMINA LIPNICA MUROWANA – *Raport o stanie Gminy za 2022 rok* (PDF): informacje o udzielaniu świadczeń zdrowotnych obywatelom Ukrainy,

PĘDZIWIATR, K.; MAGDZIARZ, W. (2023) „The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe”, *Problemy Polityki Społecznej* 59(4),

MAGDZIARZ, W. (2024) „Changes in the Involvement of Polish Local Governments...”, *Central and Eastern European Migration Review*, 12(2),

KOVÁCS, J. i in. (2023) „Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries...”, *Frontiers in Public Health*, 11:125610,

PĘDZIWIATR, K.; MAGDZIARZ, W. (2023) „The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – the New Immigration Destinations of Central Europe”, *Problemy Polityki Społecznej* 59(4),

PĘDZIWIATR, K. & MAGDZIARZ, W. (2023). *The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary*. *Problemy Polityki Społecznej*, 59(4),

KOVÁCS, J. et al. (2023). *Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries – the role of perceived social support and PTSD symptoms*. *Frontiers in Public Health*, 11:1256102,

BAŃKOWSKA, A., KWAPISZ, J., NÓŻKA, M., ŚLUSARCZYK, M. (red.) (2023). *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne*. IRWiR PAN.

ZABŁOCKA-ŻYTKA, L. & LAVDAS, M. (2023). *Stres wojny. Zalecenia dotyczące ochrony zdrowia psychicznego i psychologicznego wsparcia uchodźców wojennych*. *Psychiatria Polska*, 57(4),

BAŃKOWSKA, A., KWAPISZ, J., NÓŻKA, M., ŚLUSARCZYK, M. (red.) (2023). *Potencjał absorpcji uchodźców przez wiejskie i małomiasteczkowe społeczności lokalne*. IRWiR PAN,

KOVÁCS, J., CSUKONYI, C., KOVÁCS, K. E., LISZKA, D., & WALAWENDER, P. (2023). *Integrative attitudes of Ukrainian war refugees in two neighboring European countries – the role of perceived social support and PTSD symptoms*. *Frontiers in Public Health*, 11:1256102

<https://www.gov.pl/web/polskapomoc/pomoc-psychologiczno-integracyjna-dla-dzieci-w-ukrainie>

<https://pomocmaltanska.org/konferencja-pt-trauma-wojenna-edukacja-i-wsparcie-psychologiczne-dzieci-mlodziezy-i-ich-rodzicow/>

<https://www.zabawola.pl/1838%2Czabia-wola-dla-ukrainy>

Údaje o autorovi

Mgr. Zbigniew Filip

Doktorand stacjonarny

Uniwersytet Katolicki, Wydział Teologiczny w Košiciach

Hlavná 89, Košice

Teologická fakulta, Teologický inštitút

Spošská Kapitula 12, Spišské Podhradie

E-mail: zfilip77@op.pl

KRITICKÉ MYSLENIE AKO INTEGRÁLNY PRVOK HERMENEUTICKÉHO PROCESU: OD PASÍVNEHO PRIJÍMANIA TRADÍCIE K AKTÍVNEMU TEOLOGICKÉMU VÝKLADU

Critical Thinking as an Integral Element of the Hermeneutical Process: From Passive Reception of Tradition to Active Theological Interpretation

Gabriela Genčúrová

Abstrakt: V teologickom diskurze zohráva hermeneutika kľúčovú úlohu pri interpretácii biblických aj teologických textov, pričom tradičné prístupy často zdôrazňujú kontinuitu s cirkevnou tradíciou. Tento príspevok poukazuje na význam kritického myslenia, ktoré obohacuje hermeneutický proces o rozmer integrálneho formatívneho rozvoja ľudskej osobnosti. Kritické myslenie umožňuje interpretovi aktívne vstupovať do dialógu s textom, klásť otázky, hodnotiť kontexty a rozpoznávať vlastné predpoklady. Na príklade kritickej analýzy úryvku z dokumentu *Dei Verbum* o odovzdávaní viery v rodine (DV 8) ukážeme, ako kombinácia hermeneutických metód spolu s kritickým myslením vedie k hlbšiemu porozumeniu textu a jeho aplikácii do súčasného spoločenského a duchovného života v rodine.

Kľúčové slová: kritické myslenie, hermeneutika, teologická interpretácia, odovzdávanie viery v rodine

Abstract: In theological discourse, hermeneutics plays a key role in interpreting both biblical and theological texts, with traditional approaches often emphasizing continuity with ecclesial tradition. This paper highlights the importance of critical thinking as an epistemological tool that enriches the hermeneutical process with a reflective and analytical dimension. Critical thinking enables the interpreter to actively engage in dialogue with the text, ask questions, assess contexts, and recognize interpretive presuppositions. Through a critical analysis of a passage from *Dei Verbum* concerning the transmission of faith within the family (DV 8), we demonstrate how the combination of hermeneutical methods—historical-critical, literary, and theological—together with critical thinking leads to a deeper understanding of the text and its application to contemporary social and spiritual life within the family.

Keywords: *critical thinking, hermeneutics, theological interpretation, intergenerational transmission of faith*

Úvod

Hermeneutika ako teologická disciplína zohráva kľúčovú úlohu pri interpretácii biblických a doktrinálnych textov v súlade s cirkevnou tradíciou. Tento výkladový rámec, formovaný storočiami teologického myslenia, poskytuje stabilitu a kontinuitu, no zároveň môže viesť k pasívnemu prijímaniu autoritatívnych výkladov bez dostatočnej reflexie (DV 12). Ak napriek tomu, že sa v súčasnej pluralitnej spoločnosti často používajú rôzne epistemologické hermeneutické prístupy, je dôležité poukázať na význam kritického myslenia aj v teologickom heremenutickom priestore. Kritické myslenie v ponímaní súčasnej pedagogiky umožňuje ako

integrálny prvok aktívne, zodpovedné a kontextuálne citlivé interpretovanie teologických textov v duchu formovania ľudskej osobnosti.³³ Podstatne sa líši od historickej kritiky, ktorú teologická a biblická hermeneutika v súčasnosti prakticky pomerne často využíva. Príspevok ozrejmí okolnosti, za akých môže kritické myslenie obohatiť teologickú hermeneutiku o reflexívny, analytický, tvorivý rozmer, v zmysle integrálneho rozvoja ľudskej osobnosti, čo presne korešponduje s definíciou kritického myslenia v pedagogike.³⁴ Poukáže na možnosti, ako aktuálny a dynamický prístup k informáciám a ich konštruktívna interpretácia môže usmerňovať rozhodovanie a život človeka v duchu kresťanskej tradície a hodnôt (DV 2).³⁵

Hermeneutika a tradícia

V teologickom diskurze zohráva hermeneutika zásadnú úlohu, zvlášť pri interpretácii biblických a teologických textov. Tradičné hermeneutické prístupy často zdôrazňujú kontinuitu s cirkevnou tradíciou, pričom interpretácia sa opiera o autoritu magistéria, patristických výkladov a liturgickej praxe. Tento prístup zabezpečuje stabilitu a jednotu výkladu, ale zároveň môže viesť aj k obmedzeniu reflexívneho priestoru pre súčasného interpreta.

Súčasná kresťanská hermeneutika vychádza z predpokladu, že Sväté písmo je Božím zjavením, ktoré sa odovzdáva v živom spoločenstve Cirkvi. Práve preto dogmatická konštitúcia *Dei Verbum* zdôrazňuje, že „posvätná Tradícia a Sväté písmo tvoria jeden posvätný poklad Božieho slova“ (DV 10). Jednota viery zakorenená v Božom zjavení, ktoré sa odovzdáva v Písme a Tradícii stavia novodobú hermeneutiku na dva piliere: Písmo a Tradícia.³⁶ Výklad textu však nemôže byť len reprodukciou minulosti, musí byť aj **aktualizáciou** (*relecture*) v nových kontextoch (DV 8). Hermeneutika preto musí byť dynamická, schopná reagovať na výzvy súčasnosti bez straty vernosti evanjeliómu posolstvu.³⁷ Jej úloha dnes preto nie je jednoduchá aj keď využíva mnoho súčasných teologických metód (historicko-kritickú metódu³⁸, literárnu analýzu, kanonickú exegézu, sociologické či psychologické prístupy).³⁹

³³ Katolícka hermeneutika legitimizuje pluralitu metód, pokiaľ rešpektuje vieru Cirkvi a jej hermeneutický rámec. PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi*. Spišská Kapitula: Katolícke biblické dielo, 1995, s. 25; JÁN PAVOL II. *Fides et Ratio: Encyklika o vzťahu medzi vierou a rozumom*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1998, čl. 83; MEDZINÁRODNÁ TEOLOGICKÁ KOMISIA. *Teológia dnes: perspektívy, princípy a kritériá*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 9–72.

³⁴ PAUL, R. – ELDER, L. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2001, s. 4.

³⁵ BENEDIKT XVI. *Verbum Domini: Apoštolská exhortácia o Božom slove v živote a poslaní Cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2010, čl. 31–41.

³⁶ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi: „Tradícia, pochádzajúca od apoštolov, napreduje v Cirkvi pod vedením Ducha Svätého. (...) Cirkev v priebehu storočí neustále smeruje k plnosti Božej pravdy, až kým sa v nej nenaplní Božie slovo.“* V kontexte tohto citátu sa Tradícia ukazuje ako živý proces, nie statický súbor pravidiel, ale dynamické odovzdávanie viery, ktoré sa rozvíja v dejinách. Dokument *Interpretácia biblie v cirkvi* nadväzuje na dogmatickú konštitúciu Druhého vatikánskeho koncilu *Dei Verbum* (1965), ktorá sa venuje Božiemu zjaveniu. Zdôrazňuje vzťah medzi Písmom a Tradíciou. Hovorí, že obe tvoria „jeden posvätný poklad Božieho slova“ (DV 8). Tradícia sa chápe ako živá, pretože zahŕňa učenie, liturgiu, svedectvo života a reflexiu Cirkvi v dejinách.

³⁷ Tento postoj opakovane potvrdzuje aj magisteriálny dokument: BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*, čl. 34–41.

³⁸ Historicko-kritická metóda je osobitne v Cirkvi podporovaná od Pia XII. PIUS XII. *Divino afflante Spiritu: Encyklika o podpore biblických štúdií*. Vatikán: Libreria Editrice Vaticana. [online]. Dostupné na: https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_30091943_divino-

Kritické myslenie ponúka jednoduchý prístup k riešeniu rôznych životných situácií. Pomáha rozlišovať, čo je podstatné (Božie slovo) a čo je kultúrna forma tradície. V rodinnom a spoločenskom živote to znamená hľadať nové spôsoby odovzdávania viery, ktoré sú verné obsahu, ale aj prispôbené dnešným podmienkam.⁴⁰ Pomocou neho môže človek objektívne a logicky hodnotiť informácie, argumenty a situácie tak, aby mohol robiť rozumné rozhodnutia a zaujať adekvátne stanovisko k problémom.

Kritické myslenie si vyžaduje vedomé kombinovanie viacerých myšlienkových operácií: analýzu, ako rozdelenie problému na menšie časti a skúmanie ich významu; hodnotenie dôkazov, ktoré slúži na posúdenie dôveryhodnosti, relevantnosti a faktickosti informácií; zváženie alternatív, umožňujúce porovnávanie rôznych pohľadov alebo riešení; tvorbu vlastného názoru na základe dôkazov, nie emócií či predsudkov; a sebareflexiu, teda uvedomenie si vlastných predpokladov, chýb v myslení a otvorenosť voči korekcii.⁴¹

Kritické myslenie v tomto texte chápeme ako schopnosť robiť účelné, sebaregulatívne súdy, ktoré vedú k interpretácii, analýze, hodnoteniu a inferencii, a k ich transparentnému zdôvodneniu – teda ako súbor kognitívnych zručností a dispozícií vedúcich k hermeneutickej práci, ale zvlášť aj rozvoju duchovného rozmeru človeka.⁴² Tento duchovný rozmer teologickej hermeneutiky, obohacuje kritické myslenie, tak ako pedagogicky chápané kritické myslenie obohacuje teologickú hermeneutiku. Táto vzájomná inherencia medzi teologickou hermeneutikou a pedagogickým kritickým myslením, môže viesť k pozitívnemu rozvoju ľudskej osobnosti vo všetkých jej dimenziách.

Táto schopnosť je nevyhnutná pre rozlišovanie pravdy v pluralitnej spoločnosti, ako to zdôrazňuje aj pápež František v exhortácii *Evangelii Gaudium*, kde vyzýva k „pastoračnému rozlišovaniu“ a „dialógu s kultúrou“, aby mal človek schopnosť vnímať rôzne perspektívy, hodnotiť ich vo svetle evanjelia. Rozlišovanie tu nie je len intelektuálny proces, ale aj duchovný, lebo zahŕňa hodnoty, vieru a kontext ako taký (kontextuálna teológia).⁴³ Podobne kritické myslenie pedagóg Facione definuje ako „cieľavedomé, samoregulačné rozhodovanie“, ktoré zahŕňa interpretáciu, analýzu, hodnotenie a inferenciu. Zdôrazňuje schopnosť rozlišovať medzi pravdivými a nepravdivými tvrdeniami, argumentmi a dôkazmi. V pedagogickom kontexte ide o rozvoj schopnosti *rozlišovať*, čo je kľúčové pre orientáciu v komplexnom svete.⁴⁴

afflante-spiritu.html [cit. 2025-11-02]. Výrok o hermeneutických metódach (historicko-kritická, literárna, teologická) úzko súvisí s exhortáciou *Verbum Domini* od Benedikta XVI. čl. 29–37, ktorý trvá na tom, že historicko-kritická metóda je základ, ale musí byť doplnená teologickou interpretáciou a otvorená ďalším literárnym a kultúrnym prístupom, aby sa zachovala plnosť zmyslu Božieho slova.

³⁹ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, s. 25.

⁴⁰ JÁN PAVOL II. *Veritatis Splendor: Encyklika o niektorých základných otázkach morálneho učenia Cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993, čl. 62.

⁴¹ PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu 2020*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2022, čl. 179–183; JÁN PAVOL II. *Fides et Ratio: Encyklika o vzťahu medzi vierou a rozumom*, čl. 83; JÁN PAVOL II. *Veritatis Splendor: Encyklika o niektorých základných otázkach morálneho učenia Cirkvi*, čl. 62.

⁴² PAUL, R. – ELDER, L. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2001, s. 4-6.

⁴³ FRANTIŠEK. *Evangelii Gaudium: Apoštolská exhortácia o ohlasovaní evanjelia v súčasnom svete*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2013, čl. 33–34.

⁴⁴ FACIONE, P. A. *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction (The Delphi Report)*. Millbrae, CA: The California Academic Press. 1990. [online]. Dostupné na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED315423.pdf> [cit. 2025-11-02], s. 2, 8-9, 20-21.

Ukazuje sa tu aj veľmi úzky vzťah medzi kritickým myslením, chápaným ako cieľavedomé a sebakontrolované rozlišovanie,⁴⁵ a pastoračným rozlišovaním, ktoré tomuto procesu pridáva axiologický a spirituálny rozmer.⁴⁶ V podmienkach pluralitnej spoločnosti je nevyhnutné oboje: racionálna schopnosť kriticky myslieť a schopnosť rozlišovať v duchu dialógu a viery.⁴⁷

Kritické myslenie v hermeneutike ako epistemologický nástroj

V tomto kontexte sa teda ukazuje ako mimoriadne dôležité zapojiť kritické myslenie do hermeneutického procesu, pretože umožňuje interpretovi aktívne vstupovať do dialógu s textom, skúmať jeho historický a teologický kontext, rozpoznávať vlastné očakávania a hodnotiť význam textu v jeho súčasnom kultúrnom a duchovnom prostredí. Ide o prechod od pasívneho prijímania k aktívnemu výkladu, ktorý je verný tradícii, ale zároveň aj otvorený novým výzvam.⁴⁸ Nejde teda o popretie autority tradície, ani to nie je skepticizmus voči viere v teologickom zmysle. Kritické myslenie vstupuje s tradíciou do dialógu, hľadá jej hlbší zmysel a aktuálnosť, čím napĺňa profil katolíckej exegézy, ktorá legitímne využíva vedecké metódy, no zostáva vnútri života Cirkvi⁴⁹. V tomto zmysle je kritické myslenie epistemologickým nástrojom zodpovedného poznávania, ktoré vedie k analytickej diskusii, syntéze a praktickej aplikácii⁵⁰. Kritický Dialóg s tradíciou znamená naopak jej obohatenie prostredníctvom reflexie. V hermeneutike sa kritické myslenie stáva integrálnym prvkom, ktorý vedie k hlbšiemu porozumeniu a jeho aplikácii do života jednotlivca a spoločnosti v ktorej žije.⁵¹

V tomto zmysle kritické myslenie predstavuje epistemologický nástroj, ktorý umožňuje interpretovi aktívne vstupovať do dialógu s Písmom a tradíciou. Je to schopnosť človeka rozlišovať, analyzovať a syntetizovať informácie v duchu zodpovedného poznania.

⁴⁵ PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu* 2020, s. 157–162.

⁴⁶ FRANTIŠEK. *Evangelii Gaudium*, čl. 169–173.

⁴⁷ Kritické myslenie (racionálna rovina) a pastoračné rozlišovanie (spirituálna a axiologická rovina).

⁴⁸ Podľa Ricoeura však „Text vždy nesie prebytok významu, ktorý sa aktualizuje v procese interpretácie.“ Prebytok významu znamená, že text nikdy nie je úplne vyčerpaný jedným výkladom. Vždy obsahuje viac, než dokáže interpretácia zachytiť. Text má schopnosť „prekročiť“ pôvodný kontext autora a otvára sa novým čitateľom v nových situáciách. Ricoeur rozvíja hermeneutiku ako dialóg medzi textom a interpretom. Po odtrhnutí textu od autora (tzv. *distancia*) sa text stáva autonómny a môže byť interpretovaný v rôznych horizontoch. Tento „prebytok“ je zdrojom kreativity a plurality výkladov – preto hermeneutika nie je uzavretá, ale otvorená. Podobne tak aj biblický text nie je len historický dokument, ale živé slovo, ktoré stále komunikuje nové významy. Kritické myslenie pomáha rozlišovať, čo je jadro posolstva a čo je kultúrna forma. *RICOEUR, P. Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu. Bratislava: Archa, 1997, s. 87.*

⁴⁹ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, kapitola II.

⁵⁰ PAUL, R. – ELDER, L. *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Professional and Personal Life*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2001, s. 4.

⁵¹ V duchu filozofickej hermeneutiky je porozumenie dejinne podmienené „Porozumenie sa vždy uskutočňuje prostredníctvom fúzie horizontov, ktoré sa navzájom približujú. Horizont minulosti, z ktorého text vychádza, a horizont súčasnosti interpreta sa spájajú do jedného pohľadu.“ GADAMER, H.-G. *Pravda a metoda I: Nárys filozofickej hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2009 s. 305. To znamená, že tento kľúčový pojem Gadamerovej hermeneutiky súvisí s hermeneutickým kruhom a dejinnosťou porozumenia, v ktorom má tradícia významné postavenie.

Aktívny dialóg s textom

Vlastnosťou dobrého kritického dialógu s tradíciou je jeho dynamika a jeho aktuálnosť. Je to hermeneutika, ktorá neostáva pri statickom výklade, ale smeruje k živému stretnutiu s Božím slovom. Teologický výklad sa v tomto modeli stáva aktívnym procesom, v ktorom interpret nie je len prijímateľom tradície, ale jej spoluvorcom.⁵² Interpret sa stáva spoluvorcom významu, pričom jeho úloha nie je len reprodukčná, ale aj tvorivá. V teologicko-filozofickom zmysle kritické myslenie umožňuje transcendenciu nad textom, kde interpret vstupuje do dialógu nielen s historickým významom, ale aj s eschatologickým rozmerom posolstva. Túto dimenziu výkladu zdôrazňuje aj Benedikt XVI. v encyklike *Verbum Domini*, kde píše, že „Božie slovo je živé, pretože je osobné, pretože je vtelené v Kristovi, a pretože je určené na stretnutie“.⁵³ V súlade s jeho známym princípom **hermeneutiky kontinuity**, výklad Písma a Tradície musí byť zakorenený v jednote Cirkvi naprieč dejinami.⁵⁴

V tomto procese sa uplatňuje viacero hermeneutických postupov (metód) spomínaných vyššie - historicko-kritická, literárna, teologická⁵⁵ spolu s kritickým myslením. Pluralita metód⁵⁶ vedie k hlbšiemu porozumeniu textu, ktoré nie je len akademické, ale aj existenciálne. Dokument *Verbum Domini* zdôrazňuje, že „rozličné prístupy k výkladu Písma musia byť v službe viery Cirkvi“.⁵⁷

Interpretácia sa tak stáva aktom viery, ktorý formuje morálne a duchovné rozhodnutia jednotlivca v kontexte kresťanských hodnôt. *Direktórium pre katechézu 2020* hovorí o „aktualizácii v živote“ v kontexte **evanjelizácie a katechézy** takto: „Katechéza nemá byť len odovzdávaním obsahu, ale živým procesom, ktorý sa prispôsobuje novým kultúrnym a spoločenským podmienkam.“⁵⁸ Dokument zdôrazňuje, že každý pokrstený je misionár, povelaný hľadať nové spôsoby komunikácie viery v dnešnom svete. Katechéza má prevziať charakter evanjelizácie: dynamiku, otvorenosť, dialóg, pričom primát patrí evanjelizácii, katechéza ju len dopĺňa.⁵⁹

⁵² PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu 2020*, čl. 179–183; FRANTIŠEK. *Aperuit illis: Apoštolský list o Nedelu Božieho slova*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2019, čl. 3.

⁵³ BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*, čl. 7–10.

⁵⁴ BENEDIKT XVI. *Príhovor Rímskej kúrii o hermeneutike kontinuity*. Vatikán: Svätá stolica, 22. december 2005. Dostupné online: vatican.va.

⁵⁵ BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*, čl. 29-37.

⁵⁶ Katolícka hermeneutika podľa dokumentu *Interpretácia Biblie v Cirkvi* legitimizuje pluralitu metód pri zachovaní jednoty viery. Jednota viery je zakorenená v Božom zjavení, ktoré sa odovzdáva v Písme a Tradícii. Pluralita metód je prípustná, pokiaľ rešpektuje vieru Cirkvi a jej hermeneutický rámec. Pluralitu metód odôvodňuje tým, že biblický text je historicky podmienený, má literárne, kultúrne a teologické vrstvy, preto je potrebné používať rôzne metódy. Každá metóda musí byť v službe porozumeniu Božiemu slovu, nie jeho relativizácii. Interpretácia sa má diať v spoločenstve Cirkvi, s ohľadom na Tradíciu a Magistérium. Hermeneutika má byť teologická, nie čisto akademická – cieľom je viera, nie iba poznanie. Dokument zdôrazňuje, že pluralita metód neohrozuje jednotu viery, ak sa zachová kristocentrický zámer, kanonický kontext a živú Tradíciu. PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, s. 25-40.

⁵⁷ BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*, čl. 35.

⁵⁸ PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu 2020*, čl. 179–183.

⁵⁹ FRANTIŠEK. *Evangelii Gaudium*, čl. 164–166. Aj *Všeobecné katechetické direktórium* (1997) zdôrazňuje, že katechéza má viesť k zrelosti viery cez aplikáciu evanjelia do života (korelácia medzi obsahom viery, pedagogikou a praxou). KONGREGÁCIA PRE KLÉRUS. *Všeobecné katechetické direktórium 1997*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1999, s. 131–136. Nové *Direktórium pre katechizáciu 2020* rozvíja kerygmatický (čl. 55-59), mystagogický (čl. 61-65) a inkulturačný rozmer (čl.

Tento proces si však vyžaduje hermeneutickú odvahu, nebáť sa náročných otázok. Ale aj teologickú zrelosť, ako schopnosť rozlišovať medzi podstatným a druhotným, medzi dogmou a jej kultúrnou formou.⁶⁰ Podľa Ratzingerovej hermeneutiky vtelenia kultúrna forma umožňuje syntézu medzi vierou a rozumom, pretože slúži ako médium sprostredkujúce spojenie medzi zjavením a ľudským myslením.⁶¹ V neposlednom rade si proces aktuálneho dialógu vyžaduje pastoračnú citlivosť, aby bol výklad nielen pravdivý, ale aj užitočný, aplikovateľný, povzbudzujúci a praktický a rozvíjal tak pastoračnej a pedagogickú múdrosť.⁶²

Aplikácia kritickej analýzy Dei Verbum 8 do náboženskej praxe v rodine

Ako ilustráciu využitia kritickeho myslenia pri práci s textami magistéria si predstavíme kritickú analýzu úryvku z dogmatickej konštitúcie Druhého vatikánskeho koncilu *Dei Verbum*, ktorý sa venuje okrem iného aj odovzdávaniu viery v rodine. Text zdôrazňuje dynamiku tradície ako živého procesu, v ktorom Duch Svätý pôsobí skrze všetkých veriacich. „*Tradícia, pochádzajúca od apoštolov, napreduje v Cirkvi pod vedením Ducha Svätého. (...) Cirkev v priebehu storočí neustále smeruje k plnosti Božej pravdy, až kým sa v nej nenaplní Božie slovo.*“ a ďalej: „*tradícia, pochádzajúca od apoštolov, napreduje v Cirkvi pod vedením Ducha Svätého*“ (DV 8). V rodinnom kontexte to znamená, že odovzdávanie viery nie je iba formálne, ale ide o živý proces, ktorý spája učenie, svedectvo a skúsenosť, do ktorého vstupuje človek v celej svojej podstate. Pri kritickej analýze tohto textu si môžeme položiť napríklad takéto aktuálne otázky zamerané na možnosti tradičného odovzdávania viery v rodine: Akým spôsobom sa dnes v rodinách odovzdáva viera, keď tradičné formy (modlitba, katechéza, liturgia) ustupujú? Aké sú súčasné formy odovzdávania informácií o viere. Využívajú nové možnosti, napr. digitálne médiá, komunitné aktivity, neformálne rozhovory? Ako možno chápať pôsobenie Ducha Svätého v rámci rodinného života, ktorý je často poznačený sekularizáciou, pluralitou a fragmentáciou? Aké sú výzvy, ktoré tento proces sprevádzajú? Ako možno chápať „živú tradíciu“ v kontexte pluralitnej spoločnosti, atď.?

Kritická analýza textu vedie k rozpoznaní, že odovzdávanie viery nie je len otázkou formy, ale aj vecou obsahu a kontextu. Rodina ako domáca cirkev⁶³ je miestom, kde sa formuje morálna identita, duchovná citlivosť a spoločenská zodpovednosť.⁶⁴

66-70) a rodinu označuje za prvé miesto, kde sa viera „žije a komunikuje“ (čl. 227–232) PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu 2020*. Teologická hermeneutika poukazuje na to, že rozmer spoločenstva má zásadný vplyv na správny výklad. Vanhoozer to interpretuje v kapitole o eklesialnej hermeneutike. Jej základným charakteristickým znakom je, že jej tvorcom je spoločenstvo učeníkov, nie jednotlivec. VANHOOZER, K. J. *Mere Christian Hermeneutics*. Grand Rapids: Zondervan Academic, 2024, s. 250-280.

⁶⁰ JÁN PAVOL II. *Fides et Ratio: Encyklika o vzťahu medzi vierou a rozumom*, čl. 1, 16; PIUS XII. *Divino afflante Spiritu*, čl. 3.

⁶¹ RATZINGER, Joseph. *Ježiš Nazaretský. Od krstu v Jordáne po Premenenie*. Trnava: Dobrá kniha, 2007, s. 38-45.

⁶² PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu 2020*, čl. 179–183, 227-232.

⁶³ JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio: Apoštolská exhortácia najvyššieho veľkňaza Jána Pavla II*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993, čl. 21.

⁶⁴ FRANTIŠEK. *Amoris Laetitia: Apoštolská exhortácia o láske v rodine*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2016, čl. 287.

Hermeneutika, obohatená o kritické myslenie, umožňuje rodičom a vychovávateľom reflektovať svoje poslanie v duchu evanjelia a prispievať tak k formácii novej generácie veriacich aktuálne a uvedomelo. Kritické myslenie tu otvára priestor na interpretáciu textu nie ako statickej normy, ale ako výzvy k tvorivému a zodpovednému hľadaniu spôsobov, ako žiť a odovzdávať vieru v podmienkach súčasného sveta.

Praktická situácia ako dôsledok kritického myslenia v hermeneutike

V súčasnom kontexte sekularizovanej, pluralitnej a často nábožensky indiferentnej spoločnosti rodičia intenzívne hľadajú adekvátne spôsoby odovzdávania viery svojim deťom. Tradičné formy, ako sú modlitba, účasť na liturgii či katechetická formácia, už nemožno považovať za samozrejmosť vyplývajúcu zo zaužívaných náboženských zvyklostí.

Kritické myslenie v hermeneutickom zmysle umožňuje rodičom, ktorí na svet pozerajú v optike zodpovedného kresťana hľadať odpovede na otázky typu: Znamená „živá tradícia“⁶⁵ len opakovanie náboženských úkonov, alebo aj ich inú aktualizáciu v kontexte dnešného života? Ako môže Duch Svätý pôsobiť v rodine, kde sa viera neodovzdáva tradičným spôsobom? Je možné, že nové formy komunikácie (napr. rozhovor, digitálne médiá, spoločné rozhodovanie) sú tiež prejavom „živej tradície“? Rodič hľadá odpovede v dokumentoch magistéria a vytvára v reflexii vlastnú hermeneutickú aplikáciu.

Na základe kritického myslenia rodič rozpoznáva, že odovzdávanie viery nie je len o obsahu, ale aj o vzťahu, teda o autentickom svedectve života s Bohom. Tradícia v zmysle *Dei Verbum* je živý proces, nie statická schéma. Znamená to, že rodič môže hľadať nové formy, ako žiť vieru doma, napríklad prostredníctvom spoločného rozhodovania, etických diskusií či pomoci druhým. Uvedomuje si, že Duch Svätý pôsobí všade tam, kde je prítomná pravda, láska a otvorenosť, aj keď sa to neprejavuje formálne nábožensky.

Výsledkom tohto analytického, hermeneutického a reflektívneho myslenia je rozhodnutie rodiča viesť s deťmi otvorené rozhovory o viere, hodnotách a spoločnosti. Ukazovať vieru konkrétnymi skutkami solidarity a spravodlivosti. Pomáhať, odpúšťať, vytvárať priestor, kde sa viera nevnucuje, ale ponúka ako zmysluplnú odpoveď na životné otázky.

Rodinný kontext hermeneutiky a kritického myslenia

Tento príklad ukazuje, že kritické myslenie, napríklad aj v duchu hermeneutiky dokumentu *Dei Verbum* ako súčasť cirkevného magistéria, vedie k hlbšiemu porozumeniu Písma a Tradície. Umožňuje interpretovi nielen pochopiť, čo text hovorí, ale aj čo znamená pre dnešného človeka. V rodinnom kontexte to môže priniesť nové možnosti odovzdávania viery, ktoré sú autentické, zrozumiteľné a zakorenené v každodennom živote. Viera sa tak stáva živou odpoveďou na výzvy súčasnosti; nie je len súborom naučených praktík, ale formuje rozhodnutia človeka voči rodine a spoločnosti. Kritické myslenie vedie k zodpovednejšiemu prístupu k duchovnému aj spoločenskému životu. Hovorí o aktualizácii viery v každodennom živote, ktorá sa prejavuje v troch princípoch ľudskej činnosti: Svedectvo ako odovzdávanie viery životom, nie iba slovami. Milosrdenstvo ako prístup k ľuďom s pochopením a súcitom. A dialóg ako otvorenosť voči kultúram, otázkam a novým

⁶⁵ BENEDIKT XVI. *Verbum Domini*, čl. 17.

médiám.⁶⁶ Rodina sa pritom predstavuje ako prvé miesto odovzdávania viery. V rodinnom prostredí sa viera „žije a komunikuje“ spontánne.⁶⁷ Súčasťou rodinného prostredia je aj jeho digitalizácia. *Direktórium pre katechizáciu* rozširuje preto aj kultúrnu a digitálnu dimenziu. Kultúra nie je len prostredie, ale aj hermeneutický kľúč pre katechézu.⁶⁸ Digitálna kultúra mení jazyk, mentalitu a hodnotové hierarchie, preto katechéza musí reagovať na jej globálny dosah a využívať tieto prostriedky ako most k Bohu.

Záver

Záverom možno konštatovať, že kritické myslenie je nevyhnutným rozmerom teologickej hermeneutiky, ktorý vedie k zodpovednejšiemu a kontextuálne citlivejšiemu výkladu. Ako integrálny prvok hermeneutiky neznamená pasívne vnímanie tradície, ale aktívne kritické prijímanie a aplikovanie jej posolstva do života človeka. Pomáha reflexívnemu a kontextuálne zakotvenému výkladu cirkevnej tradície s praktickým významom a spoločenskými dôsledkami. Tento prístup nepopiera autoritu tradície, ale obohacuje ju o dimenziu osobnej zodpovednosti, duchovnej hĺbky a aktuálnosti. V dialógu medzi textom, tradíciou a súčasnosťou sa otvára priestor pre živú teológiu, schopnú odpovedať na výzvy dnešnej spoločnosti a formovať zrelý spoločenský i rodinný život. Hermeneutika a kritické myslenie sú dva komplementárne nástroje teologickej interpretácie, ktoré rozširujú ľudské poznanie. Ich kombinácia umožňuje nielen akademickú analýzu, ale predovšetkým praktickú aplikáciu do života. V kontexte spoločnosti a rodiny sa stávajú prostriedkom zodpovedného rozhodovania zakoreneného v kresťanských hodnotách. V dialógu medzi tradíciou a súčasnou reflexiou sa otvára priestor pre živú vieru, schopnú odpovedať na výzvy dnešného sveta.

Použitá literatúra

BENEDIKT XVI. *Príhovor Rímskej kúrii o hermeneutike continuity*. Vatikán: Svätá stolica, 2005. Dostupné online: <https://www.vatican.va>

BENEDIKT XVI. *Verbum Domini: Apoštolská exhortácia o Božom slove v živote a poslaní Cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2010. ISBN 978-80-7161-278-6.

DRUHÝ VATIKÁNSKY KONCIL. *Dei Verbum: Dogmatická konštitúcia o Božom zjavení*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1992. ISBN 978-80-7161-100-0.

FACIONE, P. A. *Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction* (The Delphi Report). Millbrae, CA: The California Academic Press, 1990. [online]. Dostupné na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED315423.pdf> [cit. 2025-11-02].

FRANTIŠEK. *Amoris Laetitia: Apoštolská exhortácia o láske v rodine*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2016. ISBN 978-80-8161-278-7.

FRANTIŠEK. *Aperuit illis: Apoštolský list o Nedeľu Božieho slova*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2019. ISBN 978-80-7161-321-9.

⁶⁶ PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktorium pre katechézu*, s. 30–35.

⁶⁷ PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktorium pre katechézu*, s. 213.

⁶⁸ PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktorium pre katechézu*, s. 179–185.

FRANTIŠEK. *Evangelii Gaudium: Apoštolská exhortácia o ohlasovaní evanjelia v súčasnom svete*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2013. ISBN 978-80-7161-321-9.

GADAMER, H.-G. *Pravda a metoda I: Nárys filozofickej hermeneutiky*. Praha: Triáda, 2009, s. 305. ISBN 978-80-87256-62-6.

JÁN PAVOL II. *Familiaris consortio: Apoštolská exhortácia najvyššieho veľkňaza Jána Pavla II.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993. Edícia Pápežské listy, zv. 5. ISBN 80-7162-030-0.

JÁN PAVOL II. *Fides et Ratio: Encyklika o vzťahu medzi vierou a rozumom*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1998. ISBN 978-88-209-2606-9.

JÁN PAVOL II. *Veritatis Splendor: Encyklika o niektorých základných otázkach morálneho učenia Cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1993. ISBN 978-85-183-8999-1.

KATOLÍCKA CIRKEV. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2020. ISBN 978-80-8161-420-0.

KONGREGÁCIA PRE KLÉRUS. *Všeobecné katechetické direktórium 1997*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1999. ISBN 80-7162-443-1.

MEDZINÁRODNÁ TEOLOGICKÁ KOMISIA. *Teológia dnes: perspektívy, princípy a kritériá*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 9–72. ISBN 978-80-244-3278-6.

PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA. *Interpretácia Biblie v Cirkvi*. Spišská Kapitula: Katolícke biblické dielo, 1995. ISBN 80-7142-024-7.

PÁPEŽSKÁ RADA NA PODPORU NOVEJ EVANJELIZÁCIE. *Direktórium pre katechizáciu*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2022. ISBN 978-80-8161-512-2.

PIUS XII. *Divino afflante Spiritu: Encyklika o podpore biblických štúdií*. Vatikán: Libreria Editrice Vaticana. [online]. Dostupné na: https://www.vatican.va/content/pius-xii/en/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_30091943_divino-afflante-spiritu.html [cit. 2025-11-02].

RATZINGER, Joseph. *Ježiš Nazaretský. Od krstu v Jordáne po Premenenie*. Trnava: Dobrá kniha, 2007. ISBN 978-80-7141-579-4.

RICOEUR, P. *Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu*. Bratislava: Archa, 1997. ISBN 80-7115-101-7

VANHOOZER, K. J. *Mere Christian Hermeneutics*. Grand Rapids: Zondervan Academic, 2024. ISBN 978-0-310-11993-0.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy projektu KEGA č. 017KU-4/2025 „Kritické myslenie a jeho implementácia do osnov študijného programu sociálna práca“.

Kontakt na autorku

doc. PhDr. ThLic. PaedDr. Gabriela Genčúrová, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89
041 21 Košice
gabriela.gencurova@ku.sk

KOMUNIKÁCIA V RODINE – RODINNÉ KOMUNIKAČNÉ VZORCE

Communication in the family – family communication patterns

Stanislava Hunyadiová – Tomáš Kardoš

Abstrakt: Téma komunikácie v rodine je kľúčová pre pochopenie spôsobov, akými členovia rodiny medzi sebou komunikujú, a aké vzory sa v tejto komunikácii vytvárajú. Rodinné komunikačné vzorce ovplyvňujú nielen každodenné interakcie, ale aj emocionálne väzby, riešenie konfliktov či formovanie identity jednotlivcov. Často sa opakujú určité štýly komunikácie, ako napríklad otvorená a úprimná výmena názorov, alebo naopak, nepriama a uzavretá komunikácia, ktorá môže viesť k nedorozumeniam a napätiu. Porozumenie týmto vzorcom nám môže pomôcť lepšie identifikovať problémy v rodinných vzťahoch a nájsť spôsoby, ako ich efektívne riešiť. Dôležité je tiež uvedomiť si, že rodinné komunikačné štýly sa môžu meniť a vyvíjať v priebehu času, čo otvára možnosti pre zlepšenie a posilnenie vzťahov.

Kľúčové slová: Rodina. Komunikácia. Vzorce. Vzťahy.

Abstract: The topic of communication in the family is key to understanding the ways in which family members communicate with each other and what patterns are created in this communication. Family communication patterns affect not only everyday interactions, but also emotional bonds, conflict resolution, and the formation of individual identities. Certain communication styles are often repeated, such as open and honest exchange of opinions, or, conversely, indirect and closed communication, which can lead to misunderstandings and tension. Understanding these patterns can help us better identify problems in family relationships and find ways to effectively solve them. It is also important to realize that family communication styles can change and develop over time, which opens up possibilities for improving and strengthening relationships.

Keywords: Family. Communication. Patterns. Relationships.

Vývoj komunikácie prostredníctvom komunikačných vzorcov

Komunikácia v rodine je základným pilierom zdravých a harmonických vzťahov medzi jej členmi. Ide o spôsob, akým si členovia rodiny navzájom vyjadrujú svoje myšlienky, pocity, potreby a očakávania. Tento proces môže prebiehať rôznymi spôsobmi – od otvorenej a úprimnej výmeny názorov, cez aktívne počúvanie, až po neverbálne signály, ako sú gestá, mimika či tón hlasu. Dôležitým aspektom je aj spôsob, akým sa riešia konflikty a nedorozumenia – či sa to deje s rešpektom a porozumením, alebo naopak, s napätím a uzavretosťou. Zdravá komunikácia v rodine podporuje dôveru, blízkosť a pocit bezpečia, zatiaľ čo jej nedostatok alebo neefektívne vzory môžu viesť k napätiu, odcudzeniu a problémom v medziludských vzťahoch, preto je dôležité rozvíjať schopnosti efektívne komunikovať, počúvať a vyjadrovať sa s rešpektom, aby sa v rodine vytváralo prostredie, kde sa každý cíti vypočutý a akceptovaný.

Rodinné komunikačné vzorce sú prekladom anglického pomenovania Family Communication Patterns² (FCP) a ponúkajú metodiku na zistenie spôsobu komunikácie v rodine a umožňujú tak pracovať s bipolaritou komunikačného prostredia v rodine. Definujú ho ako orientáciu na dialóg alebo konformitu medzi

členmi rodiny. Rodinné komunikačné vzorce sú opakujúce sa spôsoby, akými členovia rodiny medzi sebou komunikujú. Tieto vzory sa formujú na základe skúseností, tradícií a spôsobov riešenia konfliktov v rodine a môžu mať veľký vplyv na medziľudské vzťahy. Existujú rôzne typy týchto vzorov, napríklad otvorená a úprimná komunikácia, ktorá podporuje dôveru a porozumenie, alebo uzavretá a nepriama komunikácia, ktorá môže viesť k nedorozumeniam a napätiu. Niektoré rodiny majú tendenciu vyhýbať sa konfliktom a potláčať emócie, zatiaľ čo iné ich môžu riešiť priamo a s rešpektom. Tieto vzory sa často prenášajú z generácie na generáciu a ovplyvňujú spôsob, akým sa členovia rodiny vyjadrujú, počúvajú a riešia problémy. Porozumenie týchto vzorov nám môže pomôcť identifikovať, aké komunikačné štýly prevládajú v našej rodine, a prípadne ich upraviť pre zdravšie a efektívnejšie medziľudské vzťahy. Praško identifikuje niekoľko základných typov týchto vzorov, medzi ktoré patrí napríklad vzor autoritatívnej komunikácie, kde jeden člen má dominantnú rolu a ostatní sa prispôbujú jeho názorom. Ďalším vzorom je vzor pasívnej komunikácie, kedy členovia často mlčia alebo sa vyhýbajú vyjadreniu svojich pocitov a potrieb, čo môže viesť k nedorozumeniam a napätiu. Taktiež spomína vzor konfliktnej komunikácie, kde sa problémy riešia s veľkým napätím, alebo vzor neformálnej a otvorenej komunikácie, ktorá podporuje dôveru a porozumenie. Praško zdôrazňuje, že tieto vzory sú často zakorenené v rodinnej kultúre a môžu sa prenášať z generácie na generáciu. Porozumenie týchto vzorov nám môže pomôcť lepšie pochopiť dynamiku našej rodiny a pracovať na jej zlepšení (Hacek, 2017).

Tradície, generačné vzorce správania a účasť starších členov na výchove slabnú (Kasanová, 2022, s. 5). Viacgeneračnú rodinu z hľadiska medzigeneračných vzťahov považujú viacerí autori, ako príležitosť, ktorá umožňuje dieťaťu vstupovať do generačných väzieb, čím sa učí chápať ľudí rôzneho veku a postavenia (Potočárová a kol., 2021, s. 109). Prostredníctvom interakcií so starými rodičmi, súrodencami či širšou rodinou získava komplexnejší pohľad na medziľudské vzťahy a spoločenské roly. Širšia rodina tak pomáha dieťaťu vnímať svet, objavovať rôzne profesie, občianske povinnosti i sociálne výzvy. Vytvára priestor, kde sa môže bezpečne zoznamovať s realitou spoločnosti, reflektovať ju a formovať si vlastné postoje.

Rodiny, ktoré žijú pod jednou strechou a zahŕňajú viac generácií, čelia často nezhodám a rozdielnym názorom, avšak z pohľadu detí je tento model života veľmi obohacujúci (Kantor, Cajthamlová a Hofmanová, 2023). Vzájomná podpora a symbióza vnúčať so starými rodičmi (napr. spoločné stravovanie, pomoc s úlohami a pod.) umožňuje rodičom venovať sa práci bez stresu, že nemajú čas na deti. Spolu vytvárajú harmonické prostredie. Deti, ktoré vyrastajú v multigeneračných rodinách, sa učia lepšie komunikovať a chápať rozdiely medzi generáciami. Psychológovia zdôrazňujú, že je dôležité, aby sa rodina dohodla na pravidlách a rešpektovala názory a zvyky jednotlivých generácií.

Hacek rodinné komunikačné vzorce vníma ako dve pôvodné, stále a relatívne nemeniace sa orientácie rodinného prostredia, aj keď sa postupom času obnovovali a dopĺňali. Ide o rodinné prostredie orientované spoločensky a na druhej strane o rodinné prostredie orientované na koncepciu, pojem, chápanie súvislostí. Rodinnými komunikačnými vzorcami sa označuje sociálno-kognitívna teória rodinnej komunikácie, ktorá vznikla spolu s rozvojom výskumu komunikácie v rodine, najmä v oblasti rodinnej sociológie. Táto teória kladie dôraz na účinok obojsmernej komunikácie v rodine. Skúma, či bude rodina orientovaná na konformitu, alebo bude dominovať orientácia na dialóg. Ukazuje sa, že rodiny skutočne podriaďujú svoje správanie jednému z opisovaných vzorcov komunikačného prostredia. Ďalším zo

vzorcov je spoločensky orientovaná rodina. Zahŕňa prostredie, ktoré je definované vedením dieťaťa k podriadeniu svojho konania autorite rodiča spolu s dôrazom na harmonické vzťahy v rodine. Od detí sa napríklad očakáva, že sa budú vyhýbať konfliktom a potláčať zlosť. Ďalším vzorcom je koncepcná či pojmovo orientovaná rodina, kde sa predpokladá, že dieťa je povzbudzované k vyjadreniu vlastných názorov a myšlienok. Koncepcne/pojmovo orientovanej rodine sú vlastné diskusie a dôraz na hodnoty (Moudry, 2008). Tieto rodiny pobádajú svoje deti k vyjadreniu vlastného názoru podporujúc tak ich kritické myslenie (Pingree et al., 2000). Uprednostňujú tiež otvorený prístup v komunikácii s dieťaťom s dôrazom na jeho individuálne vývojové schopnosti (Hunyadiová, 2020, s. 54). Vytvára sa tu preto predpoklad pre silnejšie rozvíjanie ich sociálnych a intelektuálnych schopností. Opisovaný koncept rodinných komunikačných vzorcov vychádza z pôvodných princípov a nástroja na meranie rodinných komunikačných vzorcov, ktorý obsahuje 14 položiek, ku ktorým rodičia a deti priradia mieru svojho súhlasu (McLeod & Chaffee, 1972). Väčšina z otázok začína spojením „Ako často mi môj otec matka hovorí...“ alebo: „Ako často hovorím svojmu dieťaťu...“ Jednotlivé položky vyjadrujú vlastnosti vzťahov v rodine a k okoliu a každá z nich má svoju definíciu.

Tabuľka 1 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca so spoločenskou orientáciou (dieťa)

1	„To pochopíš, keď vyrastieš.“
2	„Moje názory sú správne a nemal by si o nich pochybovať.“
3	„Dieťa by sa nemalo hádať s dospelými.“
4	„V živote sú veci, ktoré sú buď správne, alebo nesprávne.“
5	„Sú veci, o ktorých by sa nemalo rozprávať.“
6	„Najlepšia cesta ako sa nezapliesť do problémov, je držať sa od nich čo najďalej.“
7	„Mal by si sa radšej vzdať argumentov, ako riskovať, že ľudí rozčúliš.“

Zdroj: Hacek, J. Rodinné komunikačné vzorce. 2017 s.23

Tabuľka 2 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s koncepcnou/pojmovou orientáciou (dieťa)

1	„V našej rodine často rozprávame o témach, akými sú politika a náboženstvo, pričom sa nie vždy zhodneme.“
2	„Každý člen rodiny by mal mať slovo v rodinných rozhodnutiach.“
3	„Keď sa s rodičmi o niečom rozprávam, často sa ma pýtajú na môj názor.“
4	„Deti vedia o niektorých veciach viac ako dospelí.“
5	„Rodičia ma povzbudzujú byť kritický voči ich myšlienkam a presvedčeniu.“
6	„Vyjadriť svoje názory je dôležité aj v prípade, že sa ostatným nepáčia.“
7	„Na veci by si sa mal pozerieť vždy aj z druhej strany.“

Zdroj: Hacek, J. Rodinné komunikačné vzorce. 2017 s. 23

Tradičný prístup ku spoločenskej orientácii komunikácie v rodine meria povahu či temperament oproti harmonickým spoločenským vzťahom. Vznikla priama konfrontácia predpokladaných výsledkov výskumu komunikačných vzorcov a výsledkov získaných na základe empirických dôkazov či znakov o tom, ako sa skúmané subjekty ukazujú na výskumnej škále (Tabuľka 1; Tabuľka 2)

Tabuľka 3 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s orientáciou na konformitu (dieťa)

1	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „To pochopíš, keď vyrastieš.“
2	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Moje názory sú správne a nemal by si o nich pochybovať.“
3	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Dieťa by sa nemalo hádať s dospelými.“
4	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Sú veci, o ktorých by sa nemalo rozprávať.“
5	Môj otec/matka mi často hovorí čosi ako: „Mal by si sa radšej vzdať argumentov ako riskovať, že ľudí rozčúliš.“
6	Keď ide o niečo dôležité, môj otec/matka očakáva, že poslúchnem bez otázok. V našej domácnosti má posledné slovo väčšinou otec/matka.
7	Môj otec/matka si myslí, že je dôležité presadiť si svoj názor.
8	Môj otec/matka je niekedy podráždený/á, ak sa moje názory nezhodujú s jeho/jej.
9	
10	Ak moji rodičia s niečím nesúhlasia, nechcú o tom ani nič vedieť. Keď som doma, očakáva sa, že budem dodržiavať pravidlá rodičov

Zdroj: Hacek, J. Rodinné komunikačné vzorce. 2017 s. 23

Tabuľka 4 Nástroj na meranie rodinného komunikačného vzorca s orientáciou na dialóg (dieťa)

1	V našej rodine často rozprávame o témach, akými sú napríklad politika a náboženstvo, pričom nie vždy spolu súhlasíme.
2	Môj otec/matka mi často hovorí: „Každý člen rodiny by mal mať slovo v rodinných rozhodnutiach.“
3	Keď sa s otcom/matkou o niečom rozprávame, často sa ma pýtajú na môj názor.
4	Môj otec/matka ma povzbudzuje vyjadriť môj názor, keď nesúhlasím s jeho/jej myšlienkami a názormi.
5	Môj otec/matka mi často hovorí: „Pozri sa na to aj z inej strany.“
6	Zvyčajne poviem svojmu otcovi/matke, aký je môj názor. Môžem povedať môjmu otcovi/matke takmer všetko.
7	V našej rodine často hovoríme o svojich pocitoch a emóciách.
8	S otcom/matkou často vedieme dlhé a pokojné diskusie o obyčajných veciach.
9	S otcom/matkou sa rád rozprávam aj vtedy, keď máme na veci odlišný
10	názor.
11	Môj otec/matka si rád/rada vypočuje moje názory, dokonca i vtedy, keď so
12	mnou nesúhlasí.
13	Môj otec/matka ma často povzbudzuje vyjadriť moje pocity. Vo vyjadrovaní
14	svojich emócií zvykne byť môj otec/matka veľmi otvorený/á.
15	Ako rodina sa často rozprávame o tom, čo sme robili cez deň.
	V našej rodine často hovoríme o svojich túžbach a plánoch do budúcnosti.

Zdroj: Hacek, J. Rodinné komunikačné vzorce. 2017 s. 23

Orientácia rodiny na konformitu vytvára priestor, v ktorom sú deti povzbudzované k osvojeniu a udržaniu si rovnakých postojov, hodnôt, presvedčení ako ich rodičia. Pri orientácii na dialóg rodičia vytvárajú otvorené prostredie, kde sú deti povzbudzované diskutovať spolu s rodičmi. Tieto zmeny vychádzajú aj z výsledkov,

kde respondenti výskumu Haceka spájali pôvodnú koncepčnú/pojmovú orientáciu s dialógom a rovnako spoločenskú orientáciu zase s kontrolou, riadením a vedením (Hacek, 2017, s. 26; Moundry, 2008).

Správanie sa jednotlivých členov v rodine vychádza aj z konformity a určitých zaužívaných vzorcov. demokratizácia rodinných vzťahov, ktorá posilňuje rovnosť medzi pohlaviami a generáciami; ďalšími sú individualizácia, kde sa vzťahy stále viac zakladajú na slobodnom výbere a diskusii; dynamizácia, pričom rodina sa stáva otvorenejšou a prispôsobivejšou zmenám v spoločnosti a individuálnom vývoji a v neposlednom rade je to aj pluralizácia rodinnej štruktúry, ktorá vytvára rôzne formy rodinných vzťahov a správanie (Hovanová, 2021, s. 4).

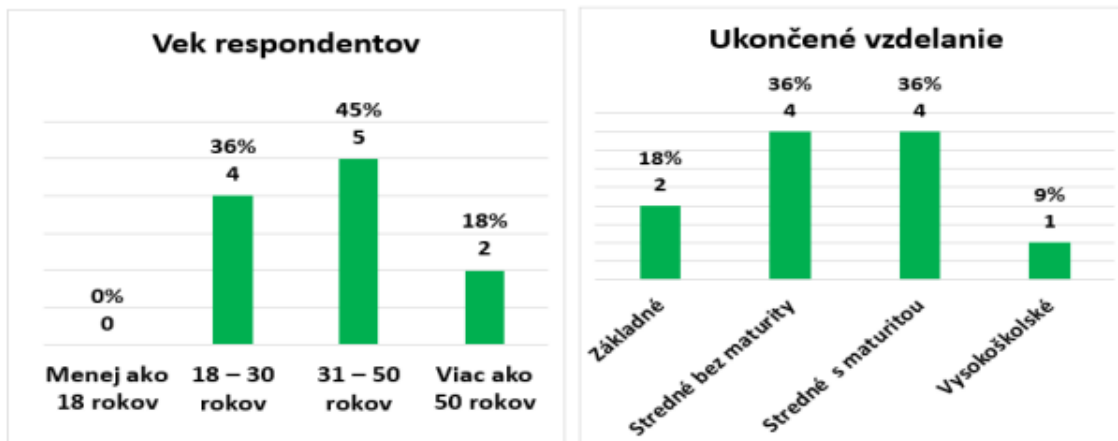
Spomínané vzorce však ovplyvňujú viaceré faktory, ktoré vychádzajú z funkcií rodiny – ekonomické, rozvodovosť, násilie, jednorodičovské rodiny atď.

Metodologická časť

Výskumným problémom je výskyt komunikačných problémov v súčasnej slovenskej rodine. Kľúčovou témou k zisteniu komunikačných problémov rodín je ich včasná identifikácia a dôkladné poznanie okolností. Zisťovali sme preto frekvenciu, intenzitu, príčiny a dopad konfliktov na vzťahy v rodine cez vplyvy a potreby rodín, ktoré identifikujú. K tomu sme zvolili kvalitatívno-kvantitatívny dizajn.

Hlavným cieľom je: skúmať a analyzovať situáciu rodín, v ktorých sa vyskytujú komunikačné problémy.

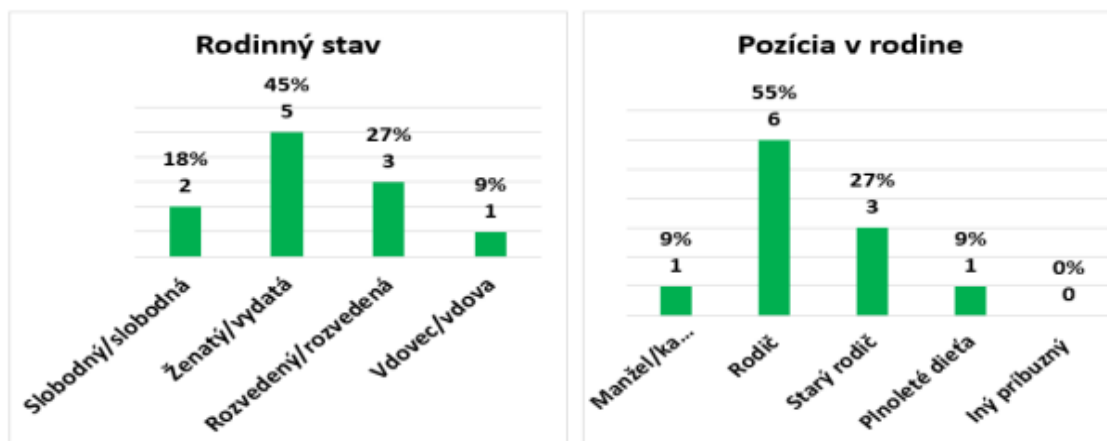
Položka 1 a 2 Členenie prieskumnej vzorky podľa veku a ukončeného vzdelania

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Vek: Najväčšiu skupinu (45%) tvoria respondenti vo veku 31 – 50 rokov. Druhú najväčšiu skupinu (36%) tvoria mladší dospelí 18 – 30 rokov, respondenti nad 50 rokov (18%) predstavujú menšiu, ale stále relevantnú skupinu. Nikto mladší ako 18 rokov sa ako respondent prieskumu nezúčastnil, pretože sme oslovovali iba plnoleté osoby, ktoré dokážu zhodnotiť situáciu v rodine. Vzdelanie: Najväčšie skupiny (po 36%) tvoria respondenti so stredoškolským vzdelaním – či už s maturitou alebo bez nej. 18% respondentov má len základné vzdelanie, čo môže naznačovať nižšiu vzdelanostnú úroveň v niektorých rodinách a môže súvisieť s ekonomickými alebo sociálnymi problémami. Najmenšiu skupinu (9%) tvoria vysokoškolsky vzdelaní respondenti.

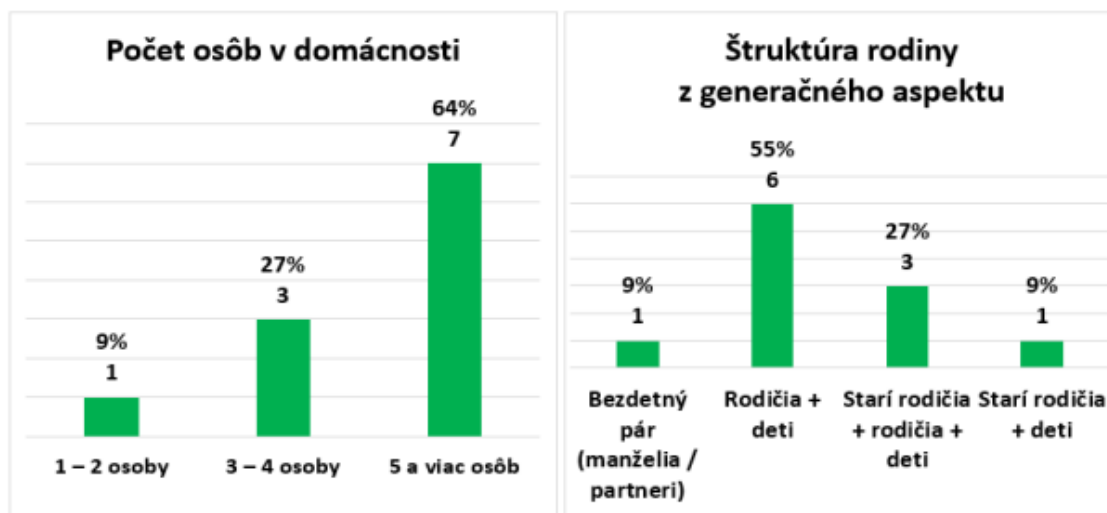
Položka 3 a 4 Členenie prieskumnej vzorky podľa rodinného stavu a pozície v rodine

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Rodinný stav respondentov je pestrý a pokrýva rôzne fázy rodinného života. Najväčšiu skupinu (45%) tvoria ženatí/vydaté, druhú skupinu (27%) tvoria rozvedení respondenti, tento pomerne vysoký podiel naznačuje, že rozvod je významným sociálnym problémom. Slobodní respondenti tvoria 18% vzorky a najmenšiu skupinu (9%) tvoria vdovci/vdovy. Z pohľadu pozície v rodine najväčšiu skupinu (55%) tvoria rodičia, druhú skupinu (27%) tvoria starí rodičia, manžel/ka (partner/ka) a plnoleté dieťa tvoria po 9 % vzorky.

Položky 5 a 6 Členenie respondentov podľa počtu členov rodiny a generačnej štruktúry

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

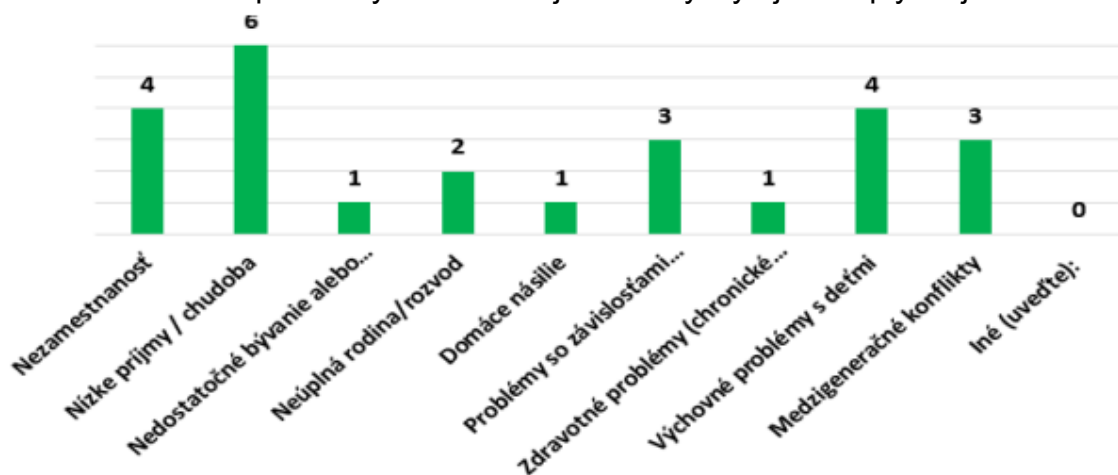
Veľkosť rodín: Najväčšiu skupinu (64%) tvoria domácnosti s 5 a viac osobami, čo naznačuje, že veľká časť respondentov žije vo početnejších / viacgeneračných rodinách. 27% respondentov žije v domácnosti s 3 – 4 osobami, len 9% respondentov žije v domácnosti s 1 – 2 osobami. Z hľadiska štruktúry najväčšiu skupinu (55%) tvoria rodiny zložené z rodičov a detí, čo je klasický model jadrovej rodiny. 27% respondentov žije v trojgeneračnej domácnosti (starí rodičia + rodičia + deti), čo naznačuje silné rodinné väzby a možnú potrebu viacgeneračnej

starostlivosti. Tieto rodiny môžu mať výhody (pomoc starých rodičov s vnúčatami), ale aj konflikty (rôzne názory na výchovu, priestorová či finančná záťaž). Vzorku ďalej tvorí jeden bezdetný pár, jednu rodinu tvoria starí rodičia žijúci s deťmi (bez prítomnosti rodičov), čo môže naznačovať situácie, kde starí rodičia prebrali výchovu vnúčat – napríklad z dôvodu úmrtia rodičov, ich pracovnej migrácie či iných rodinných problémov.

Položka 7 Aké sú Vaše hlavné zdroje príjmu?

Najčastejším zdrojom príjmu sú sociálne dávky (6 respondentov), čo je viac ako polovica vzorky. Štyria respondenti uviedli zamestnanie ako hlavný zdroj príjmu, čo je relatívne nízky počet vzhľadom na to, že väčšina respondentov je v produktívnom veku (18–50 rokov tvorí 81% vzorky). Dôchodok (3 respondenti) ako zdroj príjmu korešponduje s tým, že 27% respondentov sú starí rodičia. Príležitostná práca (3 respondenti) naznačuje, že časť vzorky nemá stabilný príjem. Takáto situácia môže viesť k neistote a problémom s plánovaním rodinných financií.

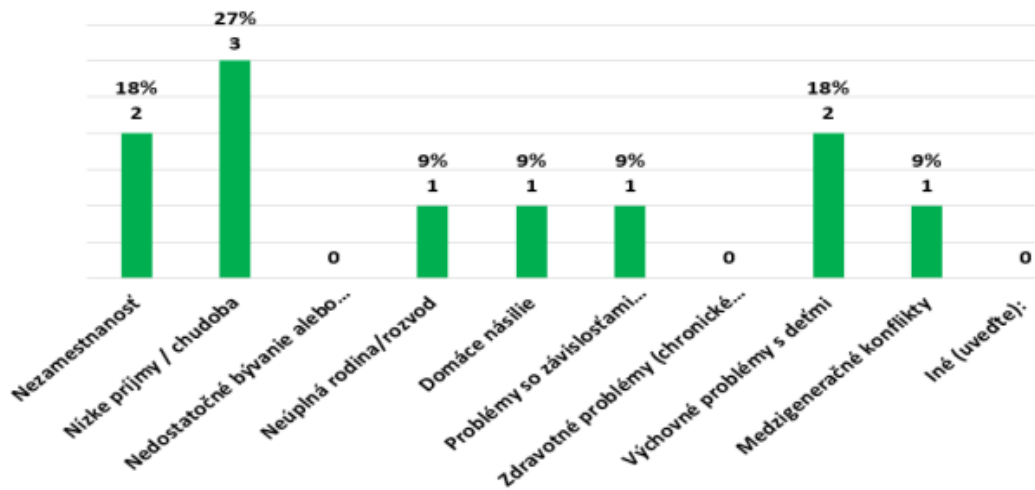
Položka 8 Aké problémy sa vo Vašej rodine vyskytujú a ovplyvňujú komunikáciu?

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Ako najčastejší problém (6 respondentov) označili nízke príjmy a chudoba, čo korešponduje s tým, že viacerí respondenti sú závislí od sociálnych dávok alebo nemajú stabilné zamestnanie. Nezamestnanosť (4 respondenti) je tiež výrazným problémom, rovnako ako výchovné problémy s deťmi (4 respondenti). Problémy so závislosťami (3 respondenti) a medzigeneračné konflikty (3 respondenti) naznačujú, že v niektorých rodinách existujú vážne medziľudské problémy. Neúplnú rodinu/rozvod uviedli 2 respondenti a po jednom sa vyskytujú domáce násillie, problémy s bývaním a zdravotné ťažkosti.

Položka 9 Ktorý z uvedených problémov vnímate ako najzávažnejší? (vyberte jeden)

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Najviac respondentov (3 osoby) považuje za najzávažnejší problém nízke príjmy a chudobu, nezamestnanosť a výchovné problémy s deťmi boli označené ako najzávažnejší problém dvomi respondentmi, ostatné možnosti boli označené jedným respondentom

Položka 10 Ako veľmi ovplyvňujú sociálne problémy kvalitu Vašej komunikácie? Najväčšia časť respondentov (55%) uvádza, že sociálne problémy ovplyvňujú kvalitu ich života skôr výrazne. 36% respondentov považuje vplyv sociálnych problémov na kvalitu života za veľmi výrazný, čo znamená, že pre túto skupinu sú rodinné a sociálne ťažkosti extrémne závažné a ovplyvňujú ich psychickú, ekonomickú a sociálnu pohodu. Iba 9% respondentov uvádza, že sociálne problémy ovplyvňujú ich život skôr mierne, čo naznačuje, že niektorí 45 respondenti môžu byť lepšie schopní zvládať sociálne problémy. Žiadny respondent neuviedol, že sociálne problémy vôbec neovplyvňujú kvalitu jeho života.

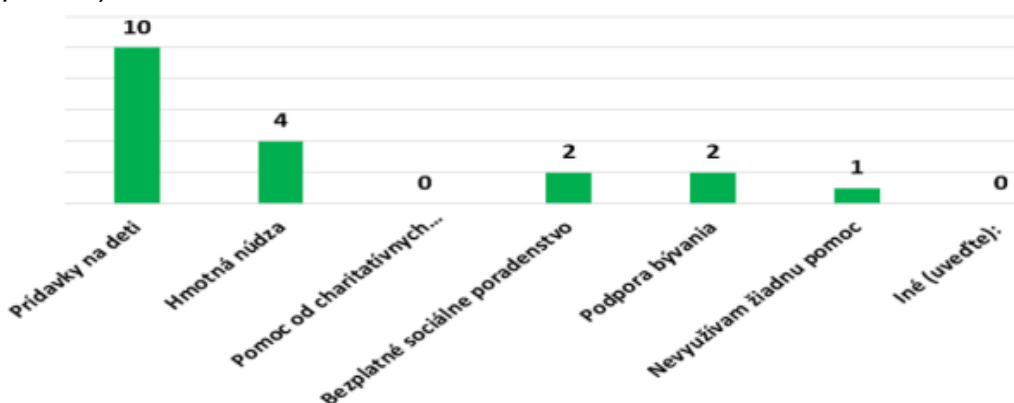
Položka 11 V ktorých oblastiach pociťujete najväčší negatívny dopad? (možné viac odpovedí) Finančná situácia (6 respondentov) je najčastejšie uvádzaným problémom, vzťahy v rodine (4 respondenti) sú ďalšou oblasťou, ktorá vykazuje negatívny dopad. Psychické zdravie (3 respondenti) je tiež častým aspektom a vzdelanie detí uviedli 2 respondenti. Fyzické zdravie (1 respondent) je najmenej uvedeným problémom.

Položka 12 Čo považujete za hlavné príčiny Vašej aktuálnej sociálnej situácie? (možné viac odpovedí)

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Položka 13 Aké formy sociálnej pomoci aktuálne využívate? (možné viac odpovedí)

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Prídavky na deti (10 respondentov) sú najviac využívanou formou sociálnej pomoci, hmotná núdza (4 respondenti) sa vyskytuje ako ďalšia často využívaná forma pomoci. Z výsledkov možno jasne vnímať, že rodiny sa orientujú skôr na materiálnu stránku pomoci ako na zlepšenie komunikácie. Iba dvaja respondenti využili bezplatné sociálne poradenstvo a rovnako 2 respondenti využívajú podpora bývania. Žiadnu pomoc nevyužíva 1 respondent.

Položka 14 Aká forma pomoci by Vám najviac pomohla?

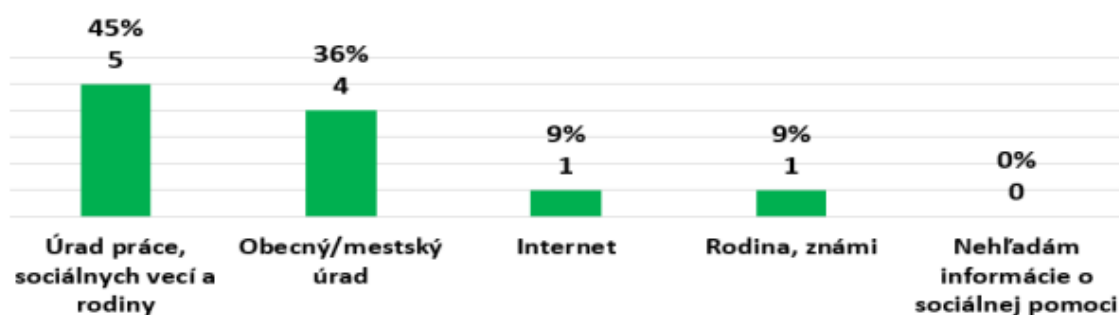

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Finančná podpora (6 respondentov) je najčastejšie uvádzanou formou pomoci, ktorú respondenti považujú za najpotrebnejšiu. Podpora zamestnanosti a rekvalifikácia (6 respondentov) je ďalšou preferovanou formou pomoci. Pomoc pri výchove detí a vzdelávaní (6 respondentov) je zároveň dôležitou oblasťou. Väčšia dostupnosť psychologickej a sociálnej pomoci (3 respondenti) je požiadavkou, ktorá naznačuje potrebu duševnej podpory a lepšiu prístup k zdravotnej starostlivosti (2 respondenti) je tiež považovaná za potrebnú formu pomoci, avšak s menším podielom respondentov.

Položka 15 Viete, aké formy sociálnej pomoci sú dostupné vo Vašom regióne? Áno, mám dostatočné informácie (4 respondenti): tento počet naznačuje, že 36% respondentov má prehľad o sociálnych službách a formách pomoci, ktoré sú k dispozícii v ich regióne. Viem o niektorých možnostiach, ale neviem, ako ich využiť (3 respondenti): tento výsledok ukazuje, že niektorí respondenti majú vedomosť o existujúcich formách pomoci, ale nemajú jasnú predstavu o tom, ako tieto možnosti využiť. Nemám dostatočné informácie (4 respondenti): podiel naznačuje, že respondenti nedisponujú dostatkom potrebných informácií, ktoré by mohli v prípade potreby využiť.

Položka 16 Odkiaľ najčastejšie získavate informácie o sociálnej pomoci?

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Hlavné zistenia výskumných otázok spracované graficky pre prehľadnosť a jasnú orientáciu vo výsledkoch realizovaného výskumu spolu s odpoveďami naň: Otázka č. 1: Aká je štruktúra prieskumnej vzorky? Z demografických údajov (položky 1 – 6) vyplynulo, že väčšina respondentov (45%) patrí do vekovej skupiny 31-50 rokov, čo značí, že prieskum bol prevažne realizovaný v strednej generácii, ktorá čelí konkrétnym výzvam v oblasti rodinného života a sociálnych problémov. Najpočetnejšou skupinou respondentov sú manželia alebo partneri (45%), čo znamená, že prieskum bol vykonaný prevažne medzi rodinami alebo stabilnými domácnosťami. Väčšina respondentov (64%) žije v domácnostiach s 5 a viac osobami, čo odráža tradičnú slovenskú rodinnú štruktúru, často zahŕňajúcu viac generácií (deti, rodičov aj starých rodičov).

Otázka č. 2: Ktoré sociálne problémy sa vyskytujú v rodinách najčastejšie a ktoré považujú za najzávažnejšie v oblasti, ktoré ovplyvňujú komunikáciu? Najčastejšími problémami, ktoré respondenti identifikovali, sú nízke príjmy / chudoba (55%), nezamestnanosť (36%) a výchovné problémy s deťmi (36%). To poukazuje na vysoký tlak na rodinný rozpočet a potrebu zlepšiť pracovné podmienky a podmienky pre deti. Najzávažnejšími problémami, ktoré respondenti považujú za najkritickejšie, sú nízke príjmy a nezamestnanosť. To ukazuje, že ekonomické problémy a nestabilita sú najväčšími prekážkami pre rodiny v tejto skúmanej skupine. Domáce

násilie a problémy so závislosťami sú prítomné, ale v menšej miere, čo môže indikovať, že tieto problémy sú skryté a menej často zdieľané medzi respondentmi.

Otázka č. 3: Ako respondenti hodnotia dopad problémov na ich komunikáciu? Respondenti celkovo pociťujú, že sociálne problémy výrazne ovplyvňujú kvalitu ich života, komunikáciu (91% respondentov), čo ukazuje, že rodiny čelia každodenným výzvam, ktoré majú vážny dopad na ich pohodu a stabilitu. Finančná podpora (55%) a podpora zamestnanosti a rekvalifikácia (55%) sú považované za najpotrebnejšie formy pomoci, čo naznačuje, že ekonomické a pracovné faktory sú pre rodiny kľúčové. Odpovede tiež ukázali, že rodiny pociťujú veľkú potrebu pomoci pri výchove detí a vzdelávaní (55%) ako aj psychologické podpory (27%).

Otázka č. 4: Aká je informovanosť respondentov o možnostiach riešenia problémov s komunikáciou? Určitý podiel respondentov nemá dostatočné informácie o vhodných formách pomoci (36%), teda informovanosť o možnostiach pomoci je nedostatočná. Úrad práce a sociálnych vecí (45%) a obecný/mestský úrad (36%) sú najčastejšími zdrojmi informácií o pomoci, čo ukazuje, že respondenti sa obracajú na oficiálne inštitúcie.

Diskusia

Skúmané rodiny čelia širokej škále sociálnych problémov, ktoré majú významný dopad na ich každodenný život a komunikáciu. Ekonomické problémy a zamestnanosť sú hlavnými výzvami, ale aj problémy so vzdelávaním detí, výchovné problémy a obmedzený prístup k informáciám o dostupných formách pomoci sú kľúčovými faktormi. Na základe týchto zistení je potrebné zlepšiť dostupnosť sociálnej pomoci, podporiť zamestnanosť a rekvalifikáciu, a poskytnúť lepšiu podporu v oblasti výchovy detí a duševného zdravia. Na základe konfrontácie názorov odborníkov na vybrané sociálne problémy sme do diskusie vybrali niekoľko autorov, ktorých postoje zdieľame, stotožňujeme sa s nimi a považujeme ich za dôležité pre dosiahnutie zlepšenia sociálnych problémov súčasných slovenských rodín v širšom systémovom kontexte komunikácie.

Proces rozpadu rodiny môžu uľahčiť odborníci z rôznych oblastí, ako aj správne nastavený proces, ktorý by nemal ešte viac prehĺbovať konflikty medzi rodičmi. Ide o model interdisciplinárnej spolupráce odborníkov a ich prístup musí klásť dôraz na zodpovednosť rodičov za budúcnosť ich detí a na obnovu rodičovských kompetencií. Dôležitou súčasťou je aj vzdelávanie rodičov o právnych aspektoch starostlivosti o deti po rozchode, o ich emocionálnych potrebách a o možnostiach úpravy porozvodovej starostlivosti (výlučná, striedavá, spoločná) (Kuchařová a kol., 2020, s. 6-7).

Dobre nastavené programy podpory, ktoré posilňujú úspešnosť v školskom systéme, spolu s inšpirujúcim vzdelávacím prostredím môžu prispieť k znižovaniu rozdielov v prístupe k vzdelaniu a eliminácii vzdelanostných diferencií. Týmto spôsobom sa vytvárajú lepšie šance na úspešné presadenie sa na trhu práce. Kľúčovým faktorom pri rozvoji vzdelávacích ambícií je podporné rodinné a školské prostredie (Džambazovič a Gerbery, 2022, s. 149).

Kľúčovú úlohu pri zladení pracovného a rodinného života zohráva dostupná a kvalitná sociálno-zdravotná starostlivosť, čo je aj jednou zo strategických priorít uvedených v Celoštátnej stratégii rovnosti žien a mužov a rovnosti príležitostí na roky 2021 – 2027. Stratégia je súčasťou širšej štátnej politiky zameranej na zlepšenie podpory rodín, ktoré sa starajú o svojich príbuzných s určitou formou závislosti. Keďže hlavná časť tejto starostlivosti zostáva prevažne na ženách, systémová

podpora v tejto oblasti je nevyhnutná na zabezpečenie rovnováhy medzi pracovnými a rodinnými povinnosťami (MPSVaR SR, 2023, s. 9).

Záver

„*To, čo ľudia robia, čo hovoria, a to, čo je správne, sú dve odlišné veci.*“ Práve v otázkach rodinných hodnôt a tradičného prístupu je potrebné nájsť morálnu rovnováhu a tým posilniť stabilitu rodiny a spoločnosti prostredníctvom komunikácie a uvedomovaním si jej dôsledkov na vzťahy a celkovú atmosféru v rodine. Predložené výsledky výskumu na malej ale kvalitatívne hodnotnej vzorke potvrdzuje aj výsledky výskumu Kasanovej, že demokratizácia vzťahov v rodinách na vzostupe mení, pričom mení roly mužov a žien vo významnosti komunikácie hlavne prostredníctvom zameraných hodnôt (Kasanová, 2022, s. 5 – 6). Niektoré rodiny si ich rozdeľujú rovnomerne, inde dochádza k úplnej zámene rolí. Výzvy, ktorým rodiny čelia, zdôrazňujú potrebu poradenstva a podpory pre udržanie zdravých vzťahov a stabilného rodinného prostredia. Závbery predkladanej práce potvrdzujú celospoločenskú dôležitosť problematiky a opodstatnenosť vedenia diskusií - ako na odborných, tak aj laických úrovniach.

Zoznam použitej literatúry

DŽAMBAZOVIČ, R. – GERBERY, D. 2022. Vzdelanostné aspirácie mladých ľudí a rola rodinného prostredia. In: Vzdelanostné nerovnosti v optike sociológie Teoretické východiská a empirické poznatky. Bratislava: STIMUL, Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta, 2022. ISBN 978-80-8127-340-7, s. 144 – 197.

HACEK, J. Rodinné komunikačné vzorce. 2017. In: Psychologie a její kontexty 8 (1), 2017, 19 - 30

HOVANOVA, M. 2021. Rodina ako priestor sociálnej práce - Vysokoškolská učebnica. Košice: Vydavateľstvo ŠafárikPress - Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, Katedra sociálnej práce, 2021. 103 s. ISBN 978-80-8152-965-8.

HOVANOVA, M. – ŠLOSÁR, D. 2020. Sanácia dysfunkčnej rodiny v pomáhajúcich profesiách - Vedecká monografia. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach - Filozofická fakulta, Katedra sociálnej práce, 2020. 178 s. ISBN 978-80-8152-858-3.

HUNYADIOVÁ, S. 2020. *Nenasilná komunikácia pomáhajúceho profesionála*. Nova Sadec. Nowy Sacz. Poľsko. Vydanie druhé. ISBN 978-83-66394-12-4

KASANOVA, A. 2022. Rodina v minulosti a dnes – potreba rodinných poradní. In: Bulletin IVPR - jún 2022 roč. 3, číslo 6. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2022. 12 s. ISSN 2729-9767.

KANTOR, L. – CAJTHAMLOVÁ, K. – HOFMANOVÁ, V. 2023. Soužití generací v jednom domě dospělým škodí, pro děti je skvělé. [online]. Praha : i60 Publishers, s.r.o. [citované 2025-01-13].

KUCHAŘOVÁ, V. a kol. 2020. Zpráva o rodině. [online]. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v v i., 2020. [cit. 2024-11-29]. 249 s. Dostupné z:

MOUDRY, J.R.R. (2008). Perceived Value Congruence and Family Communication Patterns As Predictors Of Parental Television Mediation : dizertačná práca. Madison : University of Wisconsin – Madison, 2008. 144 s.

PINGREE, S. et al. (2000). The Effect of Family Communication Patterns on Young People's Science Literacy. Science Communication. 22(2), 115 – 132.

POTOČÁROVÁ, M. a kol. 2021. Teória výchovy 1. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. 170 s. ISBN 978-80-223-5327-4.

MPSVaR SR. 2023. Cesta dieťaťa v ranom veku. Bratislava: Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny slovenskej republiky ministerstvo zdravotníctva slovenskej republiky, 2023. 35 s. [online]. [cit. 2024-09-17].

Údaje o autoroch

doc. PhDr. Stanislava Hunyadiová, PhD. univ. prof.
VŠZaSP sv. Alžbety n.o. v Bratislave
Nám. 1 mája, Bratislava
E-mail: hunyadiova@gmail.com
Tel. kontakt : +421 915 78 74 89

Tomáš Kardoš
Študent VŠZaSP sv. Alžbety n.o. v Bratislave
E-mail: tkardos@centrum.sk
Tel. kontakt: +421 902 54 07 94

ZMENY V RODINNOM SYSTÉME V DÔSLEDKU CIRKULÁRNEJ MIGRÁCIE ZA PRÁCOU JEDNÉHO Z RODIČOV MALOLETÝCH DETÍ

Changes in the family system as a result of circular migration for work by one of the parents of minor children

Miroslava Jagelčáková Schifferdeckerová

Abstrakt: Cieľom tohto článku je poukázať na niektoré zmeny v rodinnom systéme, keď jeden z rodičov odíde pracovať do zahraničia na turnusy a identifikovať možnosti intervencie v prípadoch, keď je rodina ohrozená. Článok je stručným exkurzom do rozsiahlejšej analýzy údajov získaných prostredníctvom výskumu, do ktorého bolo zapojených 25 rodín dotknutých pracovnou migráciou jedného z rodičov. Rodiny boli vybrané na základe vopred stanovených kritérií, pričom základnou podmienkou bola úplnosť rodiny a striedavá neprítomnosť jedného z rodičov.

Kľúčové slová: Rodina. Cirkulárna migrácia za prácou. Rodinný systém.

Abstract: The aim of this paper is to highlight some changes in the family system where one parent leaves to work abroad on a rotational basis and to identify possibilities for intervention in cases where the family is at risk. The article is a brief excursion into a more extensive analysis of data obtained through research involving 25 families affected by the labor migration of one parent. The families were selected on the basis of predetermined criteria, the basic condition being the completeness of the family and the circular absence of one parent.

Keywords: Family. Circular migration for work. Family system.

Teoretické východiská riešenej problematiky

Cirkulárna migrácia otca, alebo matky, v krajnej situácii aj oboch rodičov prináša nové a často náročné výzvy do rodín, ktoré vyžadujú prispôbenie sa jednotlivých jej členov a menia rodinné správanie, roly a tým aj celé fungovanie rodinného systému.

Pre rodinu je odchod jedného (v niektorých prípadoch aj oboch rodičov) za prácou do zahraničia, alebo aj v rámci krajiny veľkou výzvou a aj záťažovou situáciou. Táto situácia ovplyvňuje celú rodinu, člena rodiny, ktorý odchádza, aj ostatných, ktorí z rôznych dôvodov nemôžu vycestovať s ním. Potvrďuje to Adhikari et al., 2012, ktorý poukazuje na fyzické, duševné a emocionálne zdravie a pohodu samotných migrujúcich, ale aj ľudí, ktorí zostali žiť doma.

Štúdie, ktoré sa zaoberajú výskumom vplyvu pracovnej mobility a migrácie za prácou, si väčšinou kladú za cieľ objasniť dopady tohto celosvetového fenoménu na sociálne vzťahy a rodinu. Väčšina štúdií poukazuje na negatívne dopady, ale uvádzajú aj pozitíva, najmä oblasti finančného zabezpečenia rodiny napr. Adhikari et al. (2012), Kuhn (2003), Mansuri (2007). Poslední dvaja autori dospeli k záverom, že pracovná migrácia rodičov vedie k lepšiemu zdraviu celej rodiny, ktorá zostala doma. Vysvetľujú to tým, že sa zvyšuje životná úroveň rodiny a môžu si dovoliť zdravšie stravovanie. Tiež môžu cestovať a poznávať a regenerovať sily.

Primárnym motivačným faktorom pre rozhodnutie zamestnať sa v zahraničí sú financie. V tomto ohľade sú prínosy viditeľné hneď, v navýšení rodinného rozpočtu,

niekedy aj celkovým zvýšením životnej úrovne rodiny. V tomto ohľade môžu rodičia ako živitelia rodiny voľnejšie dýchať, najmä ak sú zaťažení hypotékou, alebo inými zvýšenými výdavkami na chod gmail.com

Finančné benefity tak spočiatku prekryjú negatívne sociálne dopady na rodinu, ktoré sa prejavujú plíživou. Ich včasné nespozozovanie, nerozpoznanie a prípadne aj neochota na ne zareagovať má dopady na celý rodinný systém.

Postupom času v dôsledku cestovania za prácou môže tiež medzi ľuďmi, ktorí žijú v partnerskom zväzku, dochádzať k odcudzeniu, vynárajú sa problémy s výchovou detí, oslabuje sa kohézia rodiny a neraz nastáva aj jej rozpad. (Andruchová et al.,2007).

V našom príspevku si kladieme za cieľ poukázať na zmeny v rodinnom systéme, ktoré so sebou prináša odlúčenie jedného z rodičov, na protektívne i rizikové faktory, ktoré ovplyvňujú mieru ohrozenia rodiny, ale aj na mechanizmy zvládania tejto situácie v skúmaných rodinách, ktoré sú jedinečné a neprenosné.

Metodika výskumu

Zvolili sme si kvalitatívny výskum, pretože umožňuje hlbšie porozumieť skúsenostiam a významom, ktoré jednotlivci pripisujú svojmu prežívaniu. Jeho výhodou je zachytenie kontextu, autenticita výpovedí účastníkov, flexibilita v procese zberu a analýzy dát, ako aj možnosť objaviť nové a neočakávané poznatky (Hendl, 2016). Považujeme ho za vhodný aj pri naše téme, kde chceme poukázať na zmeny v rodinnom systéme v dôsledku migrácie.

Zber dát bol realizovaný formou **pološtruktúrovaného rozhovoru**.

Cieľovou vzorkou boli rodiny, kde jeden z rodičov migruje za prácou do zahraničia. Otázky boli kladené partnerovi, ktorý odchádza od rodiny na turnusy, aj partnerovi, ktorý ostáva doma.

Cieľom výskumu bolo hlbšie preniknúť do sociálnej reality týchto rodín, identifikovať ich motiváciu, mechanizmy zvládania tejto situácie, oblasti možnej intervencie a zmeny, ktoré nastávajú v rodinnom systéme a jeho jednotlivých podsystémoch – v oblasti vzájomného vzťahu manželov – manželskom subsystéme, rodičovskom subsystéme a súrodeneckom subsystéme.

V tomto príspevku nie je možné obsiahnuť všetky zistenia, preto poukážeme na tie, ktoré považujeme za kľúčové vo vzťahu k rodinnému systému.

Výskumné otázky koncipujeme vo vzťahu k stanoveným cieľom. V príspevku sa zameriame na dve:

- Ako cirkulárna migrácia rodiča ovplyvňuje fungovanie rodinného systému?
- Aké stratégie si rodiny vytvárajú na zvládanie odlúčenia?

Na analýzu dát sme využili kvalitatívnu analýzu dát smerom k zakotvenej teórii – otvorené, axiálne a selektívne kódovanie.

Výsledky výskumu

Každá zo skúmaných rodín zažíva určitú mieru dopadu migrácie, no intenzita a charakter týchto dopadov sa líši v závislosti od dĺžky migrácie, frekvencie návratov, veku detí a stability partnerského vzťahu. Preto na začiatku kapitoly priblížime základné charakteristiky respondentov výskumu.

Z hľadiska **pohlavia** boli všetci pendleri z nášho výskumu **muži** a ich manželky.

Respondentov sme sa pýtali na **motiváciu voľby práce na turnusy v zahraničí** u všetkých respondentov sme identifikovali výroky vzťahujúce sa ku kategórii **finančné zabezpečenie rodiny** (*financie, lepšie finančné zabezpečenie rodiny, viac*

peňazí pre rodinu, lepší zárobok, lepšie finančné ohodnotenie (...)). Niektorí ako dôvod uvádzali aj lepšie pracovné podmienky.

Dĺžka turnusov sa u jednotlivých pendlerov pohybovala od **1 týždňa do 3 mesiacov**. U štyroch respondentov sa objavilo striedanie turnusov – krátky utorok - štvrtok a dlhý pondelok piatok. Rovnako štyria respondenti uvádzajú 10 dňový pracovný turnus a 4 dni doma.

Cieľovými krajinami našich respondentov sú **Česká republika, Rakúsko, Nemecko**.

Obdobie migrácie u všetkých našich respondentov je viac ako 2 roky.

V rámci analýzy dát sme, vo vzťahu k téme príspevku a výskumným otázkam, vybrali päť kategórií, ktoré sme formulovali na základe analýzy denotácií (doslovných výrokov):

- Zmena rodičovských rolí.
- Zmena v oblasti komunikácie.
- Zmena v oblasti emocionality.
- Vplyv na deti a ich výchovu.
- Potreba vytvorenia mechanizmov na zvládanie odlúčenia.

Jednotlivé výpovede respondentom mali rôzny rozsah, líšil sa aj štýl odpovedí, muži odpovedali stručnejšie, ženy viac rozpísali svoje pocity. Výnimkou bola otázka, ktorá bola zamierená na vzťahy s deťmi, tam bol počet denotácií vzťahujúci sa ku kategórii Vplyv na deti a ich výchovu takmer rovnaký u mužov i žien.

- Zmena rodičovských rolí

Všetci respondenti potvrdzujú nutnú zmenu rodičovských rolí. Vo všetkých skúmaných rodinách prebrala všetku dennú zodpovednosť za fungovanie domácnosti matka. Zmenu rodičovských rolí deklarujú respondenti slovami: „*manželka ostala na všetko sama*“, *manželka sa stala hlavou rodiny, ja som len občasná návšteva*“, *vždy som bol hlava rodiny, teraz je moja manželka*“, *celá domácnosť je na manželke*.“ Manželky sa pri výpovediach o zmene vo fungovaní v rodine vyjadrujú skôr v intenciách vzťahov: „Zároveň respondenti komunikujú snahu ostať angažovaní v kľúčových veciach ohľadom výchovy detí a dôležitých rozhodnutiach týkajúcich sa rodiny. Manželky im to umožňujú v rôznej miere. Jedna respondentka uviedla, že ju to limituje, keď príde manžel a snaží sa zavádzať svoje pravidlá, pričom keď fungujú bez neho sú už zabehnutí a on to nerešpektuje. V tejto rodine aj manžel uvádza, že sa *„cíti doma ako cudzinec, deti si už zvykli na život bezo mňa*“ a neplánuje ukončiť migráciu za prácou *„neviem, čo by bolo potom s manželstvom, s rodinou, či by sa nám ešte podarilo žiť ako predtým, než som odišiel*.“

Vo vzťahu k deťom zmenu rodičovských rolí opisujú respondenti rôzne. Dvaja respondenti sú presvedčení, že sa nič nezmenilo. V ostatných výpovediach sa aspoň raz objavilo *„manželka je s deťmi stále, tak jej viac dôverujú“* zo strany manželiek, bola častá odpoveď *„ja musím byť prísna a manžel ich po príchode rozmaznáva“*.

- Zmena v oblasti komunikácie

Vo všetkých rodinách osobnú komunikáciu nahradila komunikácia cez rôzne komunikačné kanály, prostriedky. Rodiny sú tvorivé. Vo všetkých rodinách využívajú na komunikáciu telefón. Z aplikácií Skype, Signal, Viber. Uprednostňujú video hovory. V dvoch rodinách uviedli náhodný kontakt – *„keď mi je smutno, tak im*

zavolám“, „keď niečo potrebujeme prebrať tak si zavoláme“. V ostatných rodinách vzájomné rozhovory plánujú. Určia si spoločne čas a snažia sa ho dodržať.

Vo vzťahu k osobe detí viac komunikujú s matkou, závisí to aj od veku detí. Matke sa deti viac zdôverujú.

- Zmena v oblasti emocionality

Respondenti, ktorí migrujú takmer zhodne opísali pocity osamelosti, ťažké znášanie odlúčenia od detí a manželky. „Najhoršie sú víkendy, vtedy to na mňa najviac dolieha.“ „Chýbajú mi.“ „Často prežívam smútok.“ „Večer to na mňa dolieha.“ „Cítim aj hnev, že sa štát nevie postarať, aby rodiny mali dôstojné podmienky.“

Podobne sa vyjadrujú manželky týchto respondentov. „Chýba nám.“ „Často sa cítim vyčerpaná, chýba mi pravidelná opora od manžela.“ „Večery sú najhoršie.“ „Som citlivejšia, viac plačem.“ „Aj najmenšia maličkosť ma vyvedie z rovnováhy.“

Zároveň sa viac tešia na spoločné stretnutia a snažia sa viac tolerovať.

- Vplyv na deti a ich výchovu

Vplyv na deti a výchovu popisujú respondenti rôzne. Pohľady otca a matky sa často rôznia. Závisí aj od predchádzajúcej situácie. Dvaja respondenti uviedli pozitívne vyjadrenia: „viac pomáhám deťom a hlavne manželke pri školských a výchovných povinnostiach, keď som doma.“ „Vzťahy sa nezmenili, všetko je v poriadku.“

Ostatní respondenti aj ich manželky sa zhodujú, že táto situácia spôsobila zmeny v správaní detí a ich výchove: „majú väčší rešpekt, keď príde oco domov, sú viac „poslušné“, „keď manžel príde domov viac im dovoľí. A toto dokáže za pár dní pokaziť aj polročné snaženie.“

„Odcudzili sme sa, ale sme si vzácnejší keď sme spolu.“ „Nie som pre nich adekvátna autorita, iba tzv. automat na peniaze.“

- Potreba vytvorenia mechanizmov na prekonanie odlúčenia

Každá rodina má tieto mechanizmy vlastné a neprenosné, aj keď vidíme spoločné črty u viacerých rodín respondentov. Najčastejšie ich opisujú slovami: „často si voláme, starostlivo to plánujeme.“ „Zdieľame sa navzájom každý večer vo vyhradenom čase, pretekajú sa, kto mi povie viac, potom sa pomodlíme.“ „Keď je manžel doma, snažíme sa prežívať spolu čo najviac času.“ „Manžel sa veľmi snaží zaujímať sa o nás, aj keď s nami nie je a to nám pomáha všetkým.“ „Často sa s deťmi spolu s manželkou rozprávame o našej situácii, prečo je to potrebné. Máme víziu ešte dva roky, kým splatíme hypotéku. Potom hľadám prácu doma. V tom ich nesmiem sklamať.“ „Naučili sme sa fungovať jeden bez druhého. Našli sme si každý svoje koníčky a záujmy ale aj rozdielnych priateľov. Snažíme sa spoločný čas využiť naplno a hlavne o pokoji.“ V dvoch prípadoch sa nám objavili aj výpovede: „Je to o zvyku, oni s manželkou už majú svoje rituály. Sem tam si zavoláme.“ „Idem s kamarátmi na pivo, aby som nebol sám.“

Respondenti sa zhodli, že je oveľa ťažšie udržať vzťahy s rodinou pri odlúčení, najmä ak to trvá viac rokov. Niekedy sa to zdá idylické, ale návrat k normálnemu životu je komplikovaný.

Diskusia

V diskusii sa zameriame na dve výskumné otázky, ktoré sme formulovali na začiatku príspevku. Boli dve:

1) Ako cirkulárna migrácia rodiča ovplyvňuje fungovanie rodinného systému?

2) Aké stratégie si rodiny vytvárajú na zvládanie odlúčenia?

Už vo výsledkoch sme upriamili pozornosť na 5 kategórií oblastí zmien. Iste sa ich dá nájsť viac, ale na tieto sme chceli poukázať v tomto príspevku.

Jednu z najvýraznejších zmien, ktoré sme identifikovali a najviac rezonovala vo výpovediach respondentov je **zmena rodičovských rolí**.

Zmena rodičovských rolí je jednou z najvýraznejších a najkonzistentnejších tém v skúmaných rodinách. Migrácia narúša tradičné rozdelenie úloh a núti rodiny adaptovať sa na nové formy fungovania, často s dôrazom na flexibilitu, samostatnosť a emocionálnu odolnosť oboch partnerov.

Migrácia otca vedie u všetkých našich respondentov k presunu zodpovednosti na matku, ktorá sa stáva hlavným aktérom každodenného chodu rodiny.

Podľa Kozaka (2007) sa v dôsledku pracovnej migrácie rodičov vytvoril nový model

rodiny, kedy jeden z rodičov dlhodobo pracuje mimo domova a rodinu podporuje finančne z diaľky. Výnimočnými nie sú ani situácie, kedy za prácou odchádzajú obaja rodičia a deti zostávajú v opatere starých rodičov alebo iných rodinných príslušníkov. V tom prípade nastáva situácia, že deti nie sú pod opaterou a dozorom rodičov, čo má negatívny vplyv na ich výchovu a správanie. Hoci tieto deti môžu byť zabezpečené materiálne, chýba im nielen rodičovský vzor, ale aj ich podpora, láska a výchova. V praxi sa veľmi často stáva, že deti bez rodičov sa dostanú do kontaktu s alkoholom alebo drogami, čo je cena, ktorú platí rodina za pracovnú migráciu rodičov.

Ďalšou významnou oblasťou zmien **sú zmeny v oblasti emocionality**. Cirkulárna migrácia predstavuje pre rodinu a jej jednotlivých členov záťažovú situáciu a to nie len na jej začiatku, ale počas celého jej trvania. Lešková (2009) poukazuje na to, že prerušenie osobných kontaktov, s rodičmi, súrodencami, s partnerom, so svojimi deťmi a taktiež ostatnými príbuznými a priateľmi, je emocionálne mimoriadne deprimujúce a komplikované nejasnou perspektívou. Okrem emocionálnej frustrácie zo strany domova možno medzi stresujúce faktory zaradiť nutnosť zvládnuť miestny jazyk na primeranej úrovni, nájsť si prácu a ubytovanie, zoznámiť sa s novým prostredím, nielen vo fyzickom, ale aj v hodnotovom význame.

Tieto faktory popisujú aj naši respondenti v rozhovoroch. Odlúčenie spôsobuje intenzívne emocionálne reakcie, ktoré sa môžu časom transformovať na adaptáciu alebo rezignáciu. Rodiny si vytvárajú vlastné stratégie zvládania odlúčenia, ktoré zahŕňajú rutiny, symbolické gestá a emocionálnu podporu.

Kawula et al. (2005) uvádzajú, že to, či sa dokáže rodina počas pracovnej migrácie rodiča udržať závisí najmä od osobnostných charakteristík manželov.

Zmena v oblasti komunikácie - zahŕňa celú škálu prejavov. Fyzické odlúčenie členov rodiny znemožňuje plnohodnotnú osobnú komunikáciu počas pobytu otca v zahraničí.

Fyzická vzdialenosť je v skúmaných rodinách kompenzovaná intenzívnejšou digitálnou komunikáciou, ktorá sa stáva novým normálom a umožňuje ľahšie nadviazať komunikáciu pri príchode otca domov. Ten vďaka tejto forme komunikácie je angažovaný do diania v rodine aj počas odlúčenia od nej.

Vplyv na deti a výchovu - zmeny v rodičovskom systéme

Deti reagujú na migráciu zmenou v správaní, naviazaním na jedného rodiča alebo idealizáciou druhého.

V tejto oblasti všetci respondenti pripustili, že je to pre deti náročná situácia. Dvaja s respondentov deklarujú, že deti 3, 5 r. Sú ešte malé a odchod otca nevnímajú. 69 Rodičia maloletých detí vo veku 12 r. a vyššie uvádzajú dopyt po

otcovi, najmä u chlapcov a nerešpektovanie autority matky a v štyroch prípadoch aj autority otca.

Výsledky výskumu Krausa a Wojtasa (2021) poukazujú na hrozby pre deti a dospievajúcich vyplývajúce z ekonomickej migrácie ich rodičov. Na stredných školách je pozorovaný pokles dochádzky (záškoláctvo, neospravedlnené absencie, meškanie). Autori zistili, že bez rodičovského dohľadu a podpory sa mladí ľudia rozhodnú zostať mimo vzdelávacej inštitúcie, čo zhoršuje aj ich študijné výsledky. Naše výsledky ale tieto zistenia nepotvrdili. Tento problém môže podľa Krausa a Wojtasa (2021) súvisieť s nedostatkom alebo sťaženým kontaktom s rodičmi – rodičia často nemusia vedieť, čo ich dieťa v ich neprítomnosti robí. Problémy so školskými výsledkami zistili autori najmä na nižších stredných školách, čo spôsobuje nedostatok ochoty detí učiť sa. Taktiež podľa Krausa a Wojtasa (2021) majú vzdelávacie inštitúcie v prípade detí, ktorých jeden z rodičov migruje za prácou, problémy s udržiavaním kontaktu s rodičmi. Nedostatkom podľa autorov je aj skutočnosť, že tieto deti nemajú dostatok rodičovského dohľadu. Podľa Maneta a kol. (2017) je u najmenších detí (MŠ, 1 st. ZŠ), ktorých jeden z rodičov pracovne migruje pozorovaná emočná nestabilita v dôsledku absencie rodičov v každodennom kontakte. Naše výsledky tieto zistenia potvrdili, nakoľko nemigrujúci rodičia matky uviedli, že menšie deti znášajú odchod migrujúceho rodiča otca za prácou veľmi ťažko. Ich odchod sprevádza plač detí a pocity smútku, pričom tieto deti ešte nechápu dôvody migrácie rodiča. Zhao a kol. (2018) zistili, že deti a dospievajúci, ktorých jeden z rodičov migruje za prácou mali omnoho viac zvýšené riziko depresie, samovražedných myšlienok a úzkosti ako deti, ktorých rodičia za prácou nemigrujú.

Samozrejme do toho vstupuje viacero faktorov ohrozujúcich aj protektívnych ako je záujem rodičov o pocity detí, ich podpora a sprevádzanie, vysvetlenie situácie – poukázanie na jej dočasnú povahu. Ak rodičia sami nezvládajú situáciu, nezvládnu ju ani deti. V rodinách našich respondentov sa zatiaľ tento scenár nenaplnil, ale ohrozenie si uvedomujú všetci respondenti a snažia sa predchádzať patologickú situáciu včasným reagovaním na signály od detí.

Rodiny si vytvárajú vlastné **stratégie zvládania odlúčenia**, ktoré zahŕňajú symbolické gestá, rituály a vzájomnú emocionálnu podporu. Sú rôzne, jedinečné v každej rodine. Odrážajú najmä hodnotový systém rodiny, predchádzajúce zvyklosti a rituály. Zároveň je potrebná ich aktualizácia v súvislosti s meniacimi sa potrebami rodiny v čase. Odrážajú vek aj meniace sa potreby detí.

Záver

Cirkulárna migrácia je realitou v mnohých slovenských rodinách. Predstavuje záťažovú situáciu pre obe strany- aj migrujúceho aj jeho rodinu. Rodina musí preorganizovať svoj systém fungovania. Mnohé rodiny sú na to samé, nemajú podporu širšej rodiny, preto vnímané ako jednu z potrieb v rámci odporúčaní pre prax zaoberať sa touto otázkou, východisko vidíme aj v rámci komunity, konkrétne v existencii a vytváraní rodinných centier a siete podporných organizácií pre ohrozené rodiny.

Ideálom ostáva také nastavenie politiky zamestnanosti a tiež rodinnej politiky, aby otcovia rodín (a v niektorých prípadoch aj matky) neboli nútení cestovať za prácou do inej krajiny, aby pokryli finančné potreby rodiny.

Sv. Ján Pavol II v apoštolskej exhortácii Familiaris Consortio konštatuje, že „dobro spoločnosti je tesne zviazané s dobrom rodiny.“ (FC, 1981, 3) Na to mnohokrát zabúdame.

Zoznam použitej literatúry

KAWULA, S. et al. *Pedagogika rodziny-obszary i panorama problematyki*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2005. 470 s. ISBN 83-7322-868-3.

LARA, J. 2015. International migration and human capital in Mexico: Networks or parental absence? In *International Journal of Educational Development*. 41: 131–42.

LEŠKOVÁ, L. 2009. *Mobilita pracovnej sily verzus nestabilita rodinných vzťahov*. In *Migrácia – chudoba- nezamestnanosť*. Košice: Katedra sociálnej práce Filozofickej fakulty UPJŠ Košice, 2009. 88 s. ISBN 978-80-970306-0-5.

KUHN, R. 2003. *A longitudinal analysis of health and mortality in a migrant sending region of Bangladesh*. Institute of Behavioral Science: Population Aging Center. [online]. Researchgate. 2009. [cit. 2023-09-25]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/228342763_A_longitudinal_analysis_of_health_and_mortality_in_a_migrant-sending_region_of_Bangladesh

MANSURI, G. 2007. *Does work migration spur investment in origin communities? Entrepreneurship, schooling, and child health in rural Pakistan*. In Ozden C & M. Schiff (Eds.), *International migration, economic development and policy*. Washington DC: Macmillan World Bank.

manetZHAO, CH. et al. 2018. *Separation and Reunification: Mental Health of Chinese Children Affected by Parental Migration*. In *Pediatrics* 142. [online]. Researchgate. 2018. [cit. 2023-09-20] Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/327320617_Separation_and_Reunification_Mental_Health_of_Chinese_Children_Affected_by_Parental_Migration

Údaje o autorke

PhDr. Miroslava Jagelčáková Schifferdeckerová, PhD.
VŠZaSP sv. Alžbety v Bratislave, Ústav Božieho milosrdenstva v Žiline,
Centrum pre prax a konzultácie T. Kolakoviča, Trstená
E-mail: mirkasch@gmail.com
Tel. kontakt: 0907086819

MOŽNOSTI VYUŽITIA RODINNEJ MAPY V COUNSELINGU PRI SPREVÁDZANÍ JEDNOTLIVCA V RODINNOM SYSTÉME

Possibilities of using the family map in counselling in guiding the individual in the family system

Renáta Jamborová

Abstrakt: Rodina je jedinečná sociálna jednotka, ktorá sa skladá z jednotlivcov vzájomne spojených generačne, príbuzenstvom a záväzkom. V príspevku prinášame pohľad systemicko-counselingového prístupu, ktorý pracuje s jedinečným systémom rodiny ako so vzácnym zdrojom jedinečných systémov a ich vzájomných väzieb. Komplexný systém vzájomne prepojených osôb v rodine prináša bohatosť aj rôznorodosť do rodinného systému, ktorý je tak vystavený napätiu, konfliktom, neistote, ale aj bezpečiu a istote. Rodinná mapa v counselingovom prístupe môže byť praktickým nástrojom, resp. technikou, ktorá slúži na vizualizáciu rodinného systému. Rodina dnes potrebuje otvoriť svoj vnútorný systém a akceptovať neustále prispôsobovanie premenám a prechodu životným cyklom u jednotlivých členov rodiny. Inak nie je schopná prežiť napätie a tenziu vo svojom vlastnom systéme. V rodine prevláda nádej, že pred nami sú lepšie časy, aj keď zmeny, ktoré aktuálne podstupujeme, sa nemusia zdať pozitívne. Na základe kvalitatívneho výskumu a využitia techniky rodinnej mapy sme definovali osobnostné predpoklady a zdroje v príbehu bl. Sáry Salkaháziovej ako jedinečnej a vzácnjej osoby, novinárky, mučeníčky, rehoľnej sestry. V jej príbehu sme analyzovali jedinečné rodinné väzby, rodinných príslušníkov v kontexte ich pováh, osobnostných vlastností, charakterových čŕt a kultúrneho kontextu. Zistili sme, že osobnosť bl. Sáry bola vystavená a obohatená jednak veľmi silno medzigeneračnému vplyvu, ale aj veľkým stratám a smútku. To je dalo jedinečnú výbavu a zázemie reagovať na prítomnú realitu a vystaviť sa situáciám, ktoré boli exponované a priviedli ju na cestu mučeníctva a obety pre iných.

Kľúčové slová: Rodinná mapa. Sprevádzanie. Counseling v rodinnom systéme. Systemický prístup. Model V. Satirovej.

Abstract: The family is a unique social composed of individuals interconnected generationally, and by commitment. In this contribution, we present a view based on a systemic-counseling approach, which works with the unique family system as a valuable source of distinctive systems and their mutual connections. The complex system of interrelated individuals within a family brings richness and diversity into the family dynamic, which is consequently exposed to tension, conflict, and uncertainty - but also to safety and security. In the counseling approach, with using family map us a practical tool or technique we can to visualize the family system. Today, families need to open their internal systems and accept the changes and transitions throughout the life cycle of individual family members. Without this adaptability, they are unable to endure the tension and stress within their own system. Based on qualitative research and the use of the family map technique, we identified the personality traits and inner resources in the life story of Blessed Sára Salkaházi a unique and remarkable person: journalist, martyr, and religious sister. In her story, we

analyzed her family members in the context of their temperaments, personality traits, character, and cultural background. We found that the personality of Blessed Sára was influenced and enriched by a strong intergenerational impact of her relatives. This provided her with a unique set of capacities to reflect reality around her and face situations with love, offer and finally to be a martyr for others.

Keywords: Family map. Accompaniment. Counseling in the family system. Systemic approach. V. Satiro's model.

Úvod

Counselingový prístup prináša nové možnosti prevencie a sprevádzania jednotlivca a jeho rodinného systému. Rodina ako jedinečná skupina, sociálna jednotka, ktorá sa skladá z jednotlivcov, ktorí sú navzájom spätí manželstvom, generáciami aj príbuzenstvom. V rodine je veľmi dôležité prepojenie vzájomných väzieb prostredníctvom medzigeneračných väzieb a prepojenie predchádzajúcich generácií s novou generáciou. Je to nevyhnutný proces rastu a pokračovania života v našich rodinách. Medzigeneračné väzby označujú vzťahy medzi rôznymi generáciami v rodine, ako sú starí rodičia, rodičia a deti. Tieto vzájomné vzťahy a väzby často ovplyvňujú, ako sa rodina vyvíja, ako sa riešia problémy a aké hodnoty sa prenášajú z generácie na generáciu. Medzigeneračné vzťahy sú dôležité z pohľadu hodnôt, tradícií, noriem, kultúry ktoré formujú jedinečnú identitu osôb. Podľa Řičana a Janouška (2016) je história učiteľkou života. Porovnávanie a orientácia v rôznych kultúrach je pre deti a pre mladú generáciu veľmi dôležitá, pretože prináša kultúrne aj osobnostné a začlenenie jednotlivca do skupiny a spoločnosti. Spôsoby ako sa v rodine riešia konflikty, vzťahy medzi partnermi alebo rodičmi a deťmi, sú často opakujúce sa vzorce správania, prenášané z generácie na generáciu.

Medzigeneračná podpora a opora

Veľmi významný je odkaz staršej generácie, často poskytujúci emocionálnu alebo materiálnu podporu mladším členom rodiny, napríklad starí rodičia pomáhajú s výchovou, môžu sa podeliť o svoj čas a skúsenosti života, o svoj talent trpezlivosti, blízkosti, vytvárajú pocit zázemia a istoty. Podľa Satirovej a Baldwina (2012) rodina je systém-celok vzájomne prepojených a závislých častí. V rodine platí, že každý člen a všetky udalosti sú ovplyvňujú ostatnými členmi. Sprevádzanie a counselingový prístup s medzigeneračnými vzťahmi obsahuje viaceré techniky práce so systémom.

- *Genogram, rodostrom* - Pomáha zmapovať vzťahy a udalosti v rodine cez niekoľko generácií tak, aby sme odhalili vzorce správania alebo problémy, ktoré v rodinnom systéme nastali.
- *Systémový prístup na základe štrukturálne mapy* - Umožňuje pochopiť, ako minulé udalosti a vzťahy ovplyvňujú súčasnú rodinu a jednotlivcov. Conselinový prístup môže pomôcť prekonať konflikty medzi generáciami, napríklad vyjadriť nevyjasnené vzťahy so starými rodičmi alebo rodičmi a identifikovať ich dopad na súčasné správanie jednotlivca.

Systemický counselingový prístup v rodine vychádza zo systémovej teórie, kde rodina nie je len súbor jednotlivcov, ale komplexný systém, vzájomne prepojených častí členov rodiny. Každý člen rodiny ovplyvňuje ostatných a rodinné vzťahy sa navzájom spolupodieľajú na fungovaní celého systému. V systemickom prístupe sa pozeráme na rodinu ako celok, ktorého súčasťou sú jednotlivci. Zmeny, ktoré

podnikne jeden z členov, ovplyvňujú celú rodinu. Snažíme sa identifikovať a pochopiť vzorce správania, ktoré sa opakujú z generácie na generáciu (napr. konflikty, choroby, závislosti). Umožňuje nájsť riešenia, ktoré berú do úvahy nielen jedinca, ale aj jeho miesto v rodine, jeho špecifickosť aj originalitu. Práca v systemickom prístupe s rodinou pracuje cez mapovanie rodiny (genogram, resp. rodinnú mapu). Zistenia a údaje zameriavajú na vzťahy, vzory, dôležité udalosti a dynamiku v rodine. Terapeut, resp. counselor spolu s klientom identifikujú rodinné vzorce, a tak pomáhajú klientovi uvedomiť si opakujúce sa problémy, ktoré môžu byť v rodine zdedené alebo naučené.

V rodinnej mape sa pozeráme na hranice, ktoré sa snažíme vidieť a pomenovať – zdravé, ktoré sú kľúčové pre správnu komunikáciu a samostatnosť, alebo prekračujúce a závislé. Ďalej sa pozeráme na vzájomné vzorce správania a interakcie. Lepšie porozumenie svojmu pôvodu. Získame prehľad o svojich koreňoch, predkoch, rodových líniách. Pomáha nám to pochopiť, odkiaľ pochádzame – kultúrne, geograficky aj hodnotovo. Rodinná mapa (napr. genogram) odhaľuje vzorce: rozvody, závislosti, choroby, opakujúce sa konflikty alebo povolania. Uvedomenie si dynamiky v rodine môže viesť k zmiereniu konfliktov alebo zlepšeniu komunikácie. Môžeme lepšie pochopiť správanie rodičov, starých rodičov či súrodencov. Budovanie identity a sebadôvery. Poznanie histórie rodiny posilňuje pocit príslušnosti. Pomáha nám nájsť zmysel a miesto v širšom príbehu života. Lepšie pochopiť vlastný život. Môžeme vidieť, ako nás rodina ovplyvnila – v rozhodnutiach, hodnotách, strachoch či túžbach. Získame nadhľad a môžeme vedome prerušiť negatívne cykly. Sprevádzanie a náhľad spočíva v nácviku nových spôsobov komunikácie, riešenia konfliktov a vzájomnej interakcie.

Podľa Šmidovej, Jamborovej a Žuffu (2016) counseling ako špecializovaná odborná činnosť sa začala rozvíjať vo sfére profesionálnej orientácie sprevádzania a prevencie. Counseling v spojení so systemickým prístupom môže priniesť špecifický nástroj pomoci a sprevádzania rodinného systému a jej korekciu vysoko v prospech života klienta a jeho budúcnosti. Každá rodina je neustále atakovaná zmenami a rýchlosťou doby, v ktorej žijeme. Rodina potrebuje akceptovať tento náročný trend a výzvu, neustále prispôsobovanie sa premenám a prechodu životného cyklu u jednotlivých členov rodiny. V rodine prevláda nádej, že pred nimi sú lepšie časy, aj keď zmeny, ktoré aktuálne prežívame, sa nemusia javiť ako pozitívne. Špecifickou úlohou counselingu je dobré aktívne počúvanie v rámci sprevádzania a tvorby rodinnej mapy spolu s klientom. Podľa Gordena (1992) počúvanie pri sprevádzaní a tvorbe rodinnej mapy nie je automatické, záleží od vnútorného napojenia na klienta, túžob, aj jeho motivácie. Počúvanie v rámci spracovania rodinnej mapy musíme viesť spolu s klientom s empatiou, pomôcť mu vysloviť a pomenovať situáciu a vsadiť ju do kontextu situácie, reality a jeho príbehu. **Rodinná mapa** je grafický nástroj, ktorý zobrazuje členov rodiny, pomáha jednotlivcovi vidieť: Korene a príčiny problémov (napr. úzkosť, pocity viny, nízke sebavedomie, sebaúcta, opakujúce sa generačné vzorce, silné očakávania, komunikačné mechanizmy a pozície. Mapa pomáha lepšie pochopiť seba samého v jeho vlastnom systéme. Rodinná mapa v sociálnej práci/counselingu je praktický nástroj – technika, ktorý slúži na vizualizáciu rodinného systému. Mapa sa vytvára spolu so žijúcim klientom preto, aby hlbšie poznal svoje korene, genézu, vzťahy, interakcie, rodinnú atmosféru a následne získal pozitívny náhľad na súvislosti o sebe a svojom životnom príbehu. Mapa sa robí z pohľadu mladšieho veku osoby, keď mala okolo 7 – 12 rokov.

Súčasťou rodinnej mapy sú:

- Mama a otec – narodenia, vzdelanie, vierovyznanie, charakteristické vlastnosti osôb, prezývky...;
- Rodinné pravidlá – otvorené, zjavné pravidlá – ako napríklad večierka, príchod domov a domáce povinnosti – ako aj skryté, nevyslovené pravidlá;
- Tabu a témy, o ktorých sa nehovorilo, témy, ktoré sa nespomínali, oblasti pri ktorých sa ticho prechádzalo...;
- Spôsob slávenie sviatkov, zvyky a tradície v rodine;
- Trávenie voľného času, zábava;
- Odkazy do života;
- Názov celého systému grafickej mapy;
- Súčasťou môžu byť aj rodinné fotky alebo socha nie, iste interakcie v rodinnej mape.

Podľa Virginie Satirovej (1994) zdravá rodina má tri základné väzby, ktoré sú kľúčové pre náš život v systéme našej rodiny. Prvou je primárna väzba, ktorá je vytvorená medzi otcom a matkou ako záväzok, prihlásenia sa k žene a manželovi. Druhou etapou v živote zdravej väzby je bazálna triáda, ktorú tvoria (otec – matka – dieťa). Treťou je sekundárna väzba, je to čas vytvárania väzby s matkou a následne väzby k otcovi. (matka – dieťa, otec – dieťa). Tieto základné rámce definovala Satirová ako nevyhnutné predpoklady pre náš vývoj a tiež diagnostické nástroje pre prácu v rodinnej mape v rámci rodinného systému.

Rodinný systém

Rodinný systém je kľúčový pre osobnostný rast osoby. **Rodina** a jej život – je ako mikrokozmos sveta. Hodnoty ako sila, intimita, autonómia, dôvera v seba a druhých, schopnosť komunikovať sú životne dôležité dary a talenty, od ktorých závisí kvalita nášho života. Rodinný život sa podobá ľadovcu – túto metaforu používa V. Satirová vo svojej diagnostickej praxi ako nástroj toho, čo vidíme a toho čo v našich vzťahoch a prenosoch na prvý pohľad neidentifikujeme. Väčšina ľudí si je vedomá asi len desiatiny skutočného diania v rodine – na základe toho, čo vidia a pozorujú. Procesy, ktoré však v rodine a v človeku prebiehajú, majú odraz toho, čo sme zažili v našom detstve a ktoré nás sprevádzajú po celý náš život, často ako nevedomé tendencie ktoré sú ukryté pod povrchom. Podľa (Satirovej, 1994) pri výchove máme hlavne dve otázky, aký človek bude z môjho dieťaťa a ako mám postupovať, aby z neho bol naozaj dobrý človek. Pri výchove musíme vždy počítať s mierou, pokusom a omylom. Učíme sa v procese a za pochodu, že naša cesta je kráčaním a často aj to, čo sa naučíme, má už nový kontext a odlišnú realitu doby. Takže naše naučené mechanizmy znova podliehajú zmene a hľadaniu novej cesty. Kurzy rodičovstva a semináre nás prevádzajú zvládnutím roly, aby sme si čo najlepšie uvedomili význam výberu a voľby. Neexistujú žiadne pravidlá, ktoré hovoria o dobrej alebo zlej výchove. Existujú iba návody, ktoré môžeme modifikovať a upravovať podľa svojich najlepších predpokladov v danej chvíli či situácii. V zdravom rodinnom systéme ľudia rastú a vyvíjajú sa. Zdravý vývoj súvisí prioritne so 4 aspektmi rodinného života: Možnosť vyjadrovať svoje pocity a názory, ktoré človek má o sebe – sebahodnotenie. Komunikačné vzorce – ktoré sme zažili a ktoré nás ovplyvňovali. Pravidlá, ktorými sme boli vychovávaní a vedení. Spôsob, ako sme boli vedení správať sa k vonkajšiemu svetu mimo rodiny, aké boli ich spoločenské väzby na vonkajší svet. V zdravej rodine sa zmena obyčajne víta alebo sa aspoň považuje za nevyhnutnú súčasť života. Rodina akceptuje neustále sa prispôbovanie premenám a prechodu životným cyklom jednotlivých členov rodiny. Meniť modely z vlastnej rodiny je často veľmi ťažké, je to ako zmeniť dlhodobý návyk. To, čo sme prežívali v detstve, sa

stalo základnou súčasťou nášho podvedomého mechanizmu správania sa v našom živote. Modelovanie je jeden z hlavných princípov výchovy. Sila zvyku má veľký vplyv na naše reakcie a je často mocnejšia než túžba po zmene. Otázka znie, aký je náš vlastný inventár toho, čo sme sa naučili vo svojej rodine. Aké pravidlá a aké aliancie fungovali v našich osobných rodinách? Je dobré, ak sa vieme napojiť na svoju vnútornú múdrosť, aby sme nachádzali v nej svoje zdroje a možnosti dôvery, ale aj odvahy dovoliť si veci robiť inak bez toho, aby na nás útočil náš vnútorný kritik alebo zmierovač či obviňovač, aby sme reagovali vyvážene, kongruentne, nebáli sa riskovať a objavovať nové veci. V tom nás môže counselingový systemický prístup veľmi rozvinúť a obohatiť. Podľa Gjuričkovej a Kubičku (2009) je vždy najdôležitejšia pracovná aliancia, spojenectvo medzi counselorom a klientom – veriť v možný proces zmeny. V counselingovom prístupe v rámci tvorby rodinnej mapy je tento priestor so spojenectvom a dôverou nevyhnutným pre naše kráčanie a sebaopoznávanie. Ďalším predpokladom pracovného spojenectva je interkulturálne hľadisko. V našich životoch sa veľmi jasne ukazujú aj nové spojenia v rámci kultúry, kultúrnych zvyklostí a generačných odlišností v spojení s kultúrou, tradíciou a hodnotami. Podľa Cormiera a Hackneya (2012) esenciou každého pracovného sprevádzajúceho spojenectva je dôležitý pocit bezpečia a rešpekt kultúrnej odlišnosti, ktoré musia byť integrálnou súčasťou práce s klientom. Príklad bl. Sára Salkaházivej nám jasne ukazuje jej kultúrny kontext výchovy, prostredia, medzinárodného presahu, čo sú významné komponenty v jej rodinnej mape. Uvedomenie si súvislostí a prepojenie minulej histórie na súčasnú situáciu klienta, prinášajú objavné poznanie v našom ľadovci, ktorý nás prepojí s poznaním hlbšieho kontextu nášho rodinného poznania, výchovy s realitou nového vykročenia pre zmenu, ak náš mechanizmus nie je pre náš život už prínosom či rastom.

Práca s rodinou mapu – zbieranie dát analýza a triedenie

Autor Laca (2015) vo svojej monografii Blahoslavená Sára Salkahazi uvádza príbeh Sára Salkaháziovej, z ktorého vyberáme. Narodila sa 11. mája 1899 v Košiciach. Pokrstená bola v Dóme sv. Alžbety. Mala dvoch súrodencov, staršieho brata Leopolda a mladšiu sestru Jolanu. Mala iba dva roky, keď jej zomrel otec. Tento fakt silne ovplyvnil Sárin citový svet. Podľa Laca 2015, po skončení základnej školy študovala na Učiteľskom ústave u Uršulínok v Košiciach. Vynikala v literatúre a písaní slohových prác. Vedela rýchlo vybadať tie najdôležitejšie udalosti a živo ich opísať. Po ukončení pedagogickej školy chvíľu vyučovala. Už vtedy sa zanielene zaujímal o osudy a rodinné pomery chudobných chlapcov. Stala sa tak naozajstnou matkou – často hladných, otrhaných detí. Meno Schalk – vtipná, figliarka, nezbedníčka, ovplyvnilo jej správanie a živosť povahy. Kaviareň a prostredie hotela boli jej domovom. V hoteli Schalkház sa Sára narodila a bývala v byte spolu s rodinou. Veľmi rýchlo si tykala so spolužiačkami, bola vtipná, veľmi priateľská, mala vzťahy, ktoré boli hlboko v jej srdci, vedela s citom a taktom charakterizovať podstatu a nájsť súvislosti. „Memento mori“ – epidémia španielskej chrípky – smrť. Zomrela a jedna veľmi mladá herečka navrhla spolužiačkam dať odslúžiť za jej dušu sv. omšu. Lásky k rodným Košiciam. Ako 1-ročná začala chodiť do tanečnej. Často sa hrávala s chlapcami na vojnu, mala vytrvalú povahu, stala sa učiteľkou, hoci ju to až tak nepriťahovalo, z učiteľky sa zrazu stala druhá matka, navštevovala deti a rodičov doma, aby ich spoznala. Jej brat sa stal bankový úradník. Sestra vlastnila klobučníctvo, kde Sára tiež istú dobu pracovala. Od Sára sa čakalo, že prevezme správu hotela... Jej živá povaha a vnútorná nespokojnosť spolu s politickými udalosťami mali vplyv na jej životné smerovanie – najskôr ako učiteľka, potom kníh

viazačka, snúbenica spisovateľka, novinárka, zasvätená osoba... mučeníčka, známa najmä tým, že počas druhej svetovej vojny zachraňovala Židov pred deportáciou a nacistickým prenasledovaním.

V rámci rodinnej mapy sa pozrieme na Sárine rodinné zázemie otca a mamy. Otec pochádzal z maďarskej rodiny z Košíc. Zomrel v Benátkach, kde sa liečil na chorobu srdca, ako 42-ročný. Bol vnuk starého otca, ktorý postavil hotel Salkaház v Košiciach. Starý otec zomrel 2,5 mesiaca po otvorení novopostaveného hotel vo veku 52 rokov. Leopold ml. sa zosobášil so svojou ženou Klotildou v roku 1887. Sára bola ich druhé dieťa po troch spontánných potratoch a staršom bratovi Leopoldovi. Generačne chlapci mali meno Leopold. Mama Klotilda Stillerová pochádzala z viedenskej rodiny Grác. Prvé dieťa sa jej narodilo po 10 rokoch manželstva. Po smrti manžela zostala na nej starostlivosť o tri deti a situácia so správou hotela. Na základe kvalitatívneho výskumu a využitia techniky rodinnej mapy môžeme definovať tieto rodinné a osobné zdroje bl. Sára Salkaházi.

Q1 Odvaha robiť niečo veľkolepé – príklad a zdroj bol jej starý otec Leopold St. Vystavenie sa krajnosti. Odvaha riskovať, ísť do nových vecí. Q2 Široké medzi kultúrne srdce vzhľadom na jej rodičov, ktorí mali medzinárodný charakter (Rakúsko-Uhorsko, Košice, Budapešť, Gráz). Q3 Odhodlanosť kráčať jasne a sebavedome dopredu. Q4 Mať ideály a nevzdať sa cieľov. Q5 Silný zdroj bol humor, ktorý jej pomáhal prežiť v ťažkých chvíľach. Q6 Citový nepokoj aj nestabilita. Ranné detstvo a strata otca v troch rokoch. Q7 Silné sociálne cítenie – zachrániť iných za cenu daru vlastného života. Sociálna citlivosť už v jej mladosti pomáhala najchudobnejším, chlapcom, v okolí, písala poviedky o chudobných a realite, ktorú videla v danej dobe. Všetky identifikované Sárine zdroje vychádzajú z jej rodinnej štruktúrálnej mapy a jej rodinného geneogramu. Prostredie ranného detstva prežila vo veľkých stratách a neistote. Zároveň prostredie slávneho Grand hotela sa prejavilo v jej spôsoboch myslenia, cestovania, novinárskej etiky, spoločenského vystupovania aj širokého sociálneho myslenia. Analýza príbehu rodiny Salkaháziovej s prepojením na využitie rodinnej mapy a systemickým counselingovým prístupom prináša hlbšie poznanie rodiny a jej náročných situácií, v ktorých sa rodinný systém Sára Salkaháziovej nachádzal. Objavuje skutočnosti a súvislosti v ňadovci, ktoré ukazujú vnútorné predispozície na odvahu riskovať, nebáť sa ísť do nových výziev, čeliť zmenám, ktoré sa stávali, rastom pre osobnosť a mučeníctvo, ktoré sa stalo kľúčové v jej osobnom príbehu.

Záver

Hlavnou úlohou rodiny je služba životu, splnenie pôvodného požehnanie Stvoriteľa v priebehu dejín tým, podľa *Jána Pavla II vo Familiaris consortio, (1994)* rodina prenáša Boží obraz z človeka na človeka. Domov je miesto, kam sa môžeme uchýliť, ak je rodina naozaj tá, ktorú milujeme, je to požehnanie. Podľa (Satirovej, 2012) rastúci počet klinických pozorovaní poukazuje na skutočnosť, že rodinná terapia musí byť orientovaná na rodinu ako na celok. Rodina ako základná jednotka spoločnosti zohráva kľúčovú úlohu pri formovaní identity, hodnôt a správania jednotlivca. Systemický prístup prináša do chápania rodiny nový rozmer – pozerá sa na ňu ako na prepojený celok, v ktorom každý člen ovplyvňuje druhých a je zároveň ovplyvňovaný. Tento prístup umožňuje lepšie porozumieť dynamike vzťahov, rodinným vzorcom správania či skrytým pravidlám, ktoré ovplyvňujú každodenný život členov rodiny. Vďaka systemickému prístupu môžeme pri práci s rodinou efektívnejšie identifikovať príčiny problémov a hľadať riešenia, ktoré zohľadňujú potreby a perspektívu všetkých jej členov. Nejde len o jednotlivca, ale o celý systém,

ktorého rovnováha je kľúčová pre zdravé fungovanie rodiny ako celku. Záverom možno povedať, že systemický prístup predstavuje účinný a rešpektujúci spôsob práce s rodinou, ktorý pomáha budovať porozumenie, zlepšovať komunikáciu a posilňovať vzťahy medzi členmi rodiny, čerpá z prameňa rodinnej genézy, vníma súvislosti, vzájomné prepojenia, hodnoty a tradície. Rodinná mapa je účinným nástrojom vizualizácie a grafického videnia v rámci systemického prístupu a jeho využitia v counselingovom prístupe.

Zoznam použitej literatúry

CORMIERA, S. H. – HACKNEY, H.: *Counseling strategies and interventions*. Library of Congress in publication data. Counselig psychology. Textbooks. Bosto, 2012 ISBN 978-0-13707018-3.

GORDEN, R.: *Basic interwiewing skills*. USA, Laibery of Congres catalog No. 91-76456, 1997 ISBN 0-87581-358-5.

GJURIČOVÁ, Š. – KUBIČKA, J.: *Rodinná terapie. Systemický a naratívny prístup*. Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.

Ján Pavol II.: *Familiaris consortio*. [online]. [cit.2025-10-17]. Dostupné na internete: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/familiaris-consortio>

LACA, P.: *Blahoslavená Sára Salkaházi, sestra misijnej a sociálnej práce*. Ústav sv. Jána Nepomuka Neuanna. Příbram, 2015. ISBN 978-80-9061146-0-4.

ŘIČAN, P. – JANOŠKOVÁ: *Spirituální výchova v rodine*. Portál. Praha, 2016. ISBN 978-80-262-1098-6.

SATIROVÁ, V.: *Kniha o rodině. Institut V. satirové*, Práha, Svan, 1994. ISBN 80-901325-0-2.

SATIROVÁ, V. – BALDWIN, M.: *Terapie rodiny, krok za krokem*. Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0179-3.

ŠMIDOVÁ, M. – JAMBOROÁ, R. – ŽUFA, J.: *Counseling – umenie počúvať*. Dialógy, Trnava, Dobrá kniha, 2016. ISBN 978-80-8191-043-2.

Údaje o autorke

PhDr. Renáta Jamborová, PhD.
Trnavská univerzita v Trnave
Teologická fakulta, Katedra counselingu
Kostolná 1, P.O.BOX 173, 814 99 Bratislava
E-mail: renata.jamborova@truni.sk
Tel: 0904 940 317

ÚLOHA SOCIÁLNEJ POSUDKOVEJ ČINNOSTI PRI PODPORE JEDNORODIČOVSKÝCH RODÍN V SYSTÉME SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

*The Role of Social Assessment Activities in Supporting Single-Parent Families
within the Social Security System*

Barbara Kapraľová – Simona Jurov

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá postavením jednorodičovských rodín v systéme sociálneho zabezpečenia so zameraním na úlohu posudkových činností. Jednorodičovské rodiny patria medzi najzraniteľnejšie skupiny, čelia riziku chudoby, sociálnej izolácie a obmedzeného prístupu k službám. Analýza legislatívnych dokumentov, odborných zdrojov a skúseností sociálnych pracovníkov poukazuje na limity systému, ktorý síce poskytuje pomoc, no často nedostatočne reflektuje špecifiká týchto rodín. Výskum identifikoval byrokráciu, časový tlak a zameranie na kvantitatívne ukazovatele ako hlavné bariéry účinnej podpory. Posudková činnosť má význam najmä ako nástroj administratívneho rozhodovania, avšak jej prínos rastie, keď je doplnená individuálnym prístupom a kritickým myslením posudzovateľov. Diskusia poukazuje na potrebu väčšej flexibility, etickej citlivosti a medziodborovej spolupráce. Výsledky naznačujú, že účinná podpora jednorodičovských rodín si vyžaduje komplexné opatrenia spájajúce finančné dávky, služby a preventívne programy.

Kľúčové slová: Jednorodičovské rodiny. Sociálne zabezpečenie. Posudková činnosť. Individuálny prístup. Kritické myslenie. Sociálna práca. Sociálna exklúzia.

Abstract: The paper focuses on the position of single-parent families within the social security system, with an emphasis on the role of assessment procedures. Single-parent families are among the most vulnerable groups, facing risks of poverty, social isolation, and limited access to services. Analysis of legislative documents, professional literature, and social workers' experiences highlights the limitations of a system that provides support but often insufficiently considers the specific needs of these families. The study identified bureaucracy, time pressure, and a focus on quantitative indicators as the main barriers to effective support. Assessment procedures serve primarily as an administrative tool, but their value increases when complemented by an individual approach and critical thinking of evaluators. The discussion emphasizes the need for greater flexibility, ethical sensitivity, and interdisciplinary cooperation. The findings suggest that effective support for single-parent families requires comprehensive measures combining financial benefits, services, and preventive programs.

Keywords: Single-parent families. Social security. Assessment procedures. Individual approach. Critical thinking. Social work. Social exclusion.

Úvod

Jednorodičovské rodiny predstavujú špecifickú sociálnu skupinu, ktorá je dlhodobo vystavená riziku ekonomickej a sociálnej zraniteľnosti. Ich vznik môže byť dôsledkom rozvodu, úmrtia partnera alebo dobrovoľného rozhodnutia vychovávať

dieťa samostatne. V slovenskom kontexte sa pojem jednorodičovská rodina spája so situáciou, keď rodič zabezpečuje starostlivosť o dieťa bez trvalej prítomnosti druhého rodiča (Levická – Matoušek, 2021).

Podľa Matouška (2012) ide o rodinu, v ktorej je narušená základná štruktúra rodinného systému, čo ovplyvňuje emocionálnu, sociálnu aj ekonomickú rovnováhu jej členov. Levická (2019) zdôrazňuje, že sociálna práca v takýchto prípadoch zohráva kľúčovú úlohu pri podpore rodiča, ktorý musí zvládať dvojnásobné nároky – ekonomické zabezpečenie aj výchovu dieťaťa.

Typológia jednorodičovských rodín je rôznorodá – zahŕňa rozvedených, ovdovelých, ale aj slobodných rodičov. OECD (2023) upozorňuje, že jednorodičovské domácnosti patria vo všetkých krajinách EÚ medzi skupiny s najvyšším rizikom chudoby, pričom až 42 % z nich čelí dlhodobému finančnému tlaku. Okrem ekonomických problémov sú vystavené aj psychosociálnym dôsledkom – vyššiemu stresu, osamelosti a riziku sociálnej exklúzie (European Commission, 2024).

Systém sociálneho zabezpečenia reaguje na tieto výzvy prostredníctvom nástrojov finančnej podpory (napr. prídavok na dieťa, príspevok na bývanie, dávky v hmotnej núdzi) a služieb sociálnej prevencie a poradenstva. Dôležitou súčasťou procesu je sociálna posudková činnosť, ktorá zabezpečuje odborné posúdenie životnej situácie rodiny a rozhoduje o nároku na pomoc (Levická, 2019).

Posudková činnosť v sociálnej práci musí rešpektovať etické princípy – nediskrimináciu, rešpekt k dôstojnosti a individuálny prístup. Ako uvádza Banks (2021), etické rozhodovanie v sociálnej práci je založené na rovnováhe medzi legislatívnymi požiadavkami a ľudským porozumením individuálnych potrieb.

Metodologické východiská - postavenie jednorodičovských rodín

Metodologické východiská príspevku vychádzajú z kvalitatívne orientovaného prístupu, ktorý je vhodný pri skúmaní zložitých a citlivých sociálnych javov, ako je postavenie jednorodičovských rodín. Takýto prístup umožňuje zachytiť nielen fakty, ale aj významy a hodnotové rámce, v ktorých jednotliví aktéri konajú (Švaříček – Šedřová, 2014; Flick, 2023).

Cieľom je analyzovať a porovnať prístupy k sociálnemu a posudkovému hodnoteniu jednorodičovských rodín, identifikovať systémové bariéry a prax sociálnych pracovníkov v procese poskytovania pomoci. Ide o sekundárnu analýzu odborných zdrojov, legislatívnych dokumentov a empirických výskumov publikovaných v rokoch 2021–2024.

Predmetom skúmania je sociálna a posudková podpora jednorodičovských rodín v kontexte sociálnej politiky a praxe úradov práce, sociálnych vecí a rodiny. Objektom skúmania sú jednorodičovské rodiny a sociálni pracovníci, ktorí participujú na posudkovom procese.

Základné výskumné otázky sú:

- A. Ako jednorodičovské rodiny vnímajú dostupnosť a účinnosť sociálnej podpory?
- B. Aké etické a organizačné výzvy pociťujú sociálni pracovníci pri posudzovaní potrieb týchto rodín?

Na analýzu dát bola využitá tematická analýza podľa prístupu Braun a Clarke (2023), ktorá umožňuje identifikovať vzorce a významové kategórie v odborných textoch.

Postup pozostával z nasledujúcich krokov:

- Zoznámenie sa so zdrojmi – čítanie a selekcia relevantných vedeckých a legislatívnych textov.
- Kódovanie textov – označenie opakujúcich sa tém (napr. riziko chudoby, preťaženie rodiča, formálna náročnosť systému).
- Tvorba tematických kategórií – spájanie kódov do širších oblastí ako „inštitucionálne bariéry“ a „citlivý prístup sociálneho pracovníka“.
- Interpretácia výsledkov – zaradenie zistení do kontextu sociálnej politiky a etických rámcov posudkovej činnosti.

Etické aspekty výskumu súvisia najmä s korektným nakladaním s autorskými právami a objektívnou interpretáciou sekundárnych zdrojov. Ako zdôrazňuje Levická (2019), profesionalita sociálnej práce spočíva v rešpekte voči rôznym perspektívam a zachovaní integrity pri hodnotení klienta.

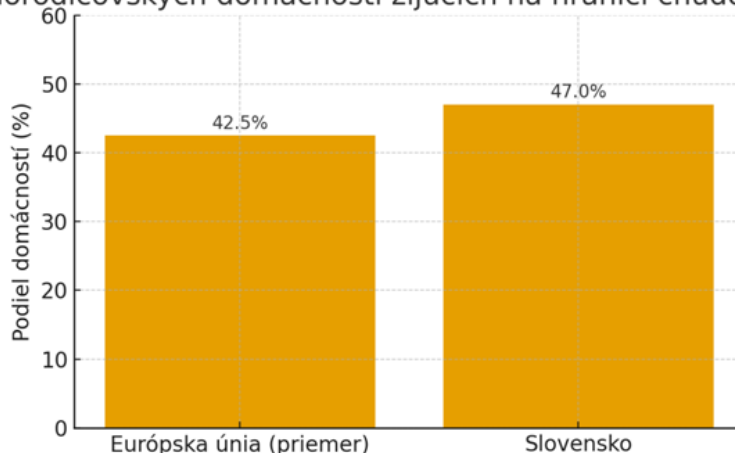
Tento analytický prístup umožnil identifikovať kľúčové výzvy, ktorým čelia jednorodičovské rodiny – nedostatočné prispôsobenie systémovej podpory ich špecifickým potrebám, administratívnu záťaž a nedostatok koordinácie medzi úrovňami posudkového systému. Zároveň poukázal na potrebu posilnenia etickej dimenzie a reflexívneho prístupu sociálnych pracovníkov pri posudzovaní individuálnych životných situácií.

Výsledky skúmania sociálnej a posudkovej podpory jednorodičovských rodín

Analýza aktuálnych štúdií a dostupných dát ukazuje, že jednorodičovské rodiny patria medzi najohrozenejšie skupiny obyvateľstva z hľadiska príjmovej nerovnosti a sociálneho vylúčenia. Výskumy OECD (2023) a Európskej komisie (2024) potvrdzujú, že až 40–45 % jednorodičovských domácností v EÚ žije na hranici chudoby, pričom tento podiel je na Slovensku ešte o niekoľko percent vyšší.

Graf ukazuje porovnanie medzi priemerom EÚ (42,5 %) a Slovenskom (47 %), kde je riziko chudoby u jednorodičovských rodín mierne vyššie.

Podiel jednorodičovských domácností žijúcich na hranici chudoby (2023–2024)

Zdroj: OECD (2023), *Single Parents and Social Policy: Towards Inclusive Welfare Systems*; European Commission (2024), *Single-Parent Families in Europe: Challenges and Policy Responses*

Zistenia Inštitútu finančnej politiky (IFP, 2023) poukazujú na to, že ekonomická zraniteľnosť jednorodičovských rodín pramení z viacerých faktorov: nižších miezd žien (gender pay gap), nedostatku dostupných služieb starostlivosti o deti a vysokej závislosti od sociálnych dávok. Väčšina respondentov výskumu (N=412) uviedla, že pomoc od štátu je nepostačujúca a administratívne náročná. Tento trend korešponduje aj s výsledkami štúdií UN Women (2024), ktoré zdôrazňujú, že preťaženie matiek samoživiteliek vedie k zhoršeniu ich duševného zdravia a dlhodobému stresu.

Z hľadiska sociálnej posudkovej činnosti sa ako problematické ukazuje, že posudzovanie situácie rodín je často mechanické a založené na formálnych kritériách, bez dostatočného zohľadnenia individuálnych okolností. Sociálni pracovníci, ktorí participovali na kvalitatívnych rozhovoroch v rámci prieskumu Levickej (2023), uviedli, že tlak na rýchle rozhodnutia a veľký počet spisov obmedzuje ich schopnosť uplatňovať kritické myslenie a empatický prístup.

Výskum Štatistického úradu SR (2023) ukazuje, že jednorodičovské rodiny tvoria takmer 11 % všetkých domácností na Slovensku, pričom až 87 % z nich vedú ženy. Viac ako polovica týchto domácností má mesačný príjem nižší ako 800 eur. Tieto údaje potvrdzujú potrebu cielenej a spravodlivej sociálnej politiky, ktorá reflektuje rodovo podmienené nerovnosti a špecifické potreby detí vyrastajúcich v takýchto rodinách.

Na základe komparácie medzinárodných a slovenských dát možno formulovať tri kľúčové zistenia:

- Administratívna náročnosť systému – posudkové procesy sú vnímané ako zdĺhavé, byrokratické a málo flexibilné, čo oslabuje dôveru klientov v inštitúcie.
- Nedostatočné uplatňovanie individuálneho prístupu – hodnotenie situácie rodiny sa často obmedzuje na ekonomické ukazovatele, bez širšieho psychosociálneho kontextu.
- Nízka úroveň medziodborovej spolupráce – absentuje systematická koordinácia medzi úradmi práce, školami, psychológmi a komunitnými organizáciami, čo znižuje efektívnosť pomoci.

Tieto zistenia potvrdzujú, že systém sociálneho zabezpečenia, hoci je rozsiahly, nedokáže vždy pružne reagovať na dynamiku životných situácií jednorodičovských rodín. Potrebné je preto posilniť kompetencie sociálnych pracovníkov v oblasti kritického myslenia, rozšíriť posudkové štandardy o etické a psychosociálne kritériá a zjednodušiť administratívne procesy.

Diskusia

Analýza odborných zdrojov a aktuálnych výskumov potvrdzuje, že jednorodičovské rodiny sú v súčasnosti jednou z najohrozenejších sociálnych skupín z hľadiska ekonomickej stability, sociálneho začlenenia a psychickej záťaže. Napriek tomu, že právny rámec a systém sociálneho zabezpečenia ponúkajú viacero foriem podpory, ich efektívnosť je limitovaná nedostatočnou koordináciou, administratívnou náročnosťou a absenciou individuálneho prístupu (OECD, 2023; European Commission, 2024).

Z teoretických prístupov (Levickej, 2019; Banks, 2021) vyplýva, že sociálna práca musí vnímať jednorodičovstvo nielen ako problémový sociálny jav, ale ako legitímnu formu rodinného života, ktorá si vyžaduje rešpekt, porozumenie a odborné sprevádzanie. V tomto kontexte zohráva sociálna a posudková činnosť zásadnú úlohu – predstavuje most medzi právnymi normami a reálnym životom rodín.

Výsledky sekundárnej analýzy domácich aj zahraničných štúdií ukázali tri hlavné problémy:

- Administratívna záťaž systému, ktorá znižuje dostupnosť pomoci a vytvára stres pre rodičov aj pracovníkov (IFP, 2023).
- Nedostatočné zohľadnenie individuálnych potrieb – proces posudzovania často ignoruje psychosociálne aspekty života rodiny (Levická – Matoušek, 2021).
- Slabá medziodborová koordinácia, ktorá obmedzuje prepojenie sociálnej práce, školstva, zdravotníctva a komunitných služieb (European Commission, 2024).

Etická dimenzia sociálnej posudkovej činnosti, ako zdôrazňuje Banks (2021), spočíva v schopnosti sociálneho pracovníka uplatniť kritické myslenie a reflexívny prístup. To znamená, že pracovník má nielen hodnotiť splnenie kritérií, ale aj rozumieť životnému príbehu klienta, rešpektovať jeho dôstojnosť a hľadať riešenia, ktoré posilňujú jeho sebestačnosť. V slovenskej praxi je tento prístup stále limitovaný tlakom na výkon a formalizmus rozhodovania (Levická, 2023).

Porovnanie s európskymi modelmi, najmä škandinávskym (Esping-Andersen, 2017), ukazuje, že systémy, ktoré pracujú s princípom predpokladu dôvery a univerzalistickým modelom pomoci, dosahujú nižšiu mieru chudoby a vyššiu spokojnosť jednorodičov. Slovenský model, založený prevažne na kontrole a dôkazovom overovaní, vedie k strate dôvery a k pocitu stigmatizácie.

Z týchto zistení vyplýva niekoľko odporúčaní pre prax:

- Posilniť individuálny a etický rozmer posudkového procesu prostredníctvom supervízie a kontinuálneho vzdelávania pracovníkov.
- Zjednodušiť administratívne postupy a digitalizovať formuláre tak, aby sa znížila záťaž pre rodičov.
- Podporiť rozvoj služieb starostlivosti o deti a flexibilných foriem práce, ktoré umožnia rodičom lepšie zosúladiť pracovné a rodinné povinnosti.
- Zaviesť pravidelnú reflexiu a hodnotenie efektívnosti sociálnych dávok s dôrazom na ich skutočný dopad na kvalitu života rodín.

Záver

Záverom možno konštatovať, že efektívna pomoc jednorodičovským rodinám si vyžaduje systémovú zmenu v prístupe – od byrokratického k partnerskému. Sociálna posudková činnosť musí byť chápaná ako odborný a hodnotovo zakotvený proces, ktorý vyvažuje normatívne požiadavky zákona s ľudskou empatiou a etickou reflexiou. Len tak môže naplniť svoje poslanie – byť nástrojom spravodlivosti, rovnosti a dôstojnosti pre najzraniteľnejšie skupiny spoločnosti.

Zároveň však možno vnímať aj posun k väčšej citlivosti systému. Príkladom je reakcia štátu na tragickú udalosť, keď matka s ťažko postihnutým dieťaťom ukončila svoj život pod vplyvom dlhodobého psychického a sociálneho vyčerpania. Táto tragédia sa stala impulzom k rýchlej legislatívnej zmene, v rámci ktorej bol zvýšený príspevok na opatrovanie maloletého dieťaťa so zdravotným postihnutím o 100 eur oproti príspevku pre opatrovanie dospelých osôb s ŤZP.

Táto úprava, hoci nevyriešila všetky problémy, predstavuje symbol pozitívneho smerovania – prejav ochoty spoločnosti reflektovať realitu života zraniteľných rodín a reagovať na ich potreby s väčším porozumením. Ukazuje, že zmena je možná, keď sa sociálna politika spája s empatiou, odbornou reflexiou a odvahou konať v prospech tých, ktorí pomoc najviac potrebujú.

Zoznam použitej literatúry

- BANKS, Sarah. *Ethics and Values in Social Work*. 6th ed. London: Red Globe Press, 2021. 312 s. ISBN 978-1352012392.
- BRAUN, Virginia – CLARKE, Victoria. *Thematic Analysis: A Practical Guide*. London: Sage, 2023. 344 s. ISBN 978-1529778543.
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 2017. 260 s. ISBN 978-0745668645.
- EUROPEAN COMMISSION. *Single-Parent Families in Europe: Challenges and Policy Responses*. Brussels: Publications Office of the European Union, 2024. 78 s. ISBN 978-92-76-12345-7.
- FLICK, Uwe. *An Introduction to Qualitative Research*. 8th ed. London: Sage, 2023. 640 s. ISBN 978-1529780034.
- INŠTITÚT FINANČNEJ POLITIKY (IFP). *Sociálne politiky a jednorodičovské rodiny na Slovensku*. Bratislava: Ministerstvo financií SR, 2023. 42 s.
- LEVICKÁ, Jana. *Etika a hodnoty v sociálnej práci*. Trnava: Trnavská univerzita, 2019. 210 s. ISBN 978-80-568-0291-2.
- LEVICKÁ, Jana – MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina a sociální práce*. Praha: Portál, 2021. 312 s. ISBN 978-80-262-1725-9.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 2012. 280 s. ISBN 978-80-7419-093-3.
- OECD. *Single Parents and Social Policy: Towards Inclusive Welfare Systems*. Paris: OECD Publishing, 2023. 112 s. ISBN 978-92-64-98712-6.
- ŠTATISTICKÝ ÚRAD SR. *Rodinné a domácnostné štruktúry 2023*. Bratislava: ŠÚ SR, 2023.
- ŠVARŤÍČEK, Roman – ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. 377 s. ISBN 978-80-262-0806-6.
- UN WOMEN. *The State of Single Mothers: Global Insights and Policy Lessons*. New York: UN Women, 2024. 96 s. ISBN 978-92-1-132912-4.
- EUROPEAN COMMISSION. *Household composition statistics*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Household_composition_statistics.
- EUROPEAN COMMISSION. *Young people – family and society*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Young_people_-_family_and_society.
- JOU, Judy – WONG, Elizabeth – FRANKEN, Daniel – RAUB, Amy – HEYMANN, Jody. *Paid Parental Leave Policies for Single-Parent Households: An Examination of Legislative Approaches in 34 OECD Countries*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: <https://www.worldpolicycenter.org/sites/default/files/2023-10/Paid%20Parental%20Leave%20Policies%20for%20Single-Parent%20Households.pdf>.
- OECD. *CO2.2: Child Poverty*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://webfs.oecd.org/els-com/Family_Database/CO_2_2_Child_Poverty.pdf.
- OECD. *Economic Insecurity in Europe and Potential Policy Responses*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/economic-insecurity-in-europe-and-potential-policy-responses_16aaf0e6/4323bb60-en.pdf.
- OECD. *Parenting on a Budget: The Cost of Raising Children in Changing Family Configurations and Its Policy Implications*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://www.oecd.org/en/publications/parenting-on-a-budget_bd0b594e-en.html.

OECD. *SF1.2: Children in Families*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://webfs.oecd.org/els-com/Family_Database/SF_1_2_Children_in_families.pdf.

OECD. *Society at a Glance 2024 – Income Poverty*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en/full-report/income-poverty_53d4eac1.html.

SAGE JOURNALS. *Effective Policies for Single-Parent Families and Prospects for Policy*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00027162221133682>.

ŠTATISTICKÝ URAD SR. *Rodinné a domácnostné štruktúry – základné ukazovatele*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: <https://slovak.statistics.sk/wps/portal/ext/home/demografia/rodiny>.

UN WOMEN. *The Impact of Single Motherhood on Mental Health and Economic Security*. [online]. [cit. 2025-10-05]. Dostupné na internete: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/in-focus/2024/04/the-impact-of-single-motherhood-on-mental-health-and-economic-security>.

Údaje o autorkách

Mgr. Barbara Kapralová, externá doktorandka

Mgr. Simona Jurov, externá doktorandka

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Katedra spoločenských vied

Hlavná 89, 041 21 Košice

email: barbara.kapralova690@edu.ku.sk

email: simona.jurov266@edu.ku.sk

SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU, ZE KTERÉ BYLO ODEBRANÉ DÍTĚ

Social Work with a Family from Which a Child Has Been Removed

Vladimír Korek – Jaromír Sloboda – František Kratochvíl

Abstrakt: Práce se zabývá problematikou dětí odebraných z biologických rodin a umístěných do zařízení pro ústavní či ochrannou výchovu. Zaměřuje se na typologii problémových rodin, jejichž dysfunkce vedou k ohrožení dítěte, a analyzuje dopady těchto prostředí na psychický i sociální vývoj dětí. Pozornost je věnována citové vazbě dětí k rodičům i v případech, kdy péče v rodině byla škodlivá, a rizikům, která nastávají při kontaktu dítěte s rodinou během resocializace. Práce poukazuje na formy pokračujícího zneužívání a na nedostatky systému při ochraně dětí po návratu do rodiny či po dosažení zletilosti. Zdůrazňuje význam mezioborové spolupráce, systematické sanace rodiny a individuální podpory dítěte s cílem zajistit jeho bezpečí a zdravý vývoj.

Klíčové slová: Citové připoutání. Dysfunkční rodina. Ochranná výchova. Sociální práce. Resocializace. Rodina. Ústavní výchova.

Abstract: This thesis explores the issue of children removed from their biological families and placed in institutional or protective care. It focuses on the typology of dysfunctional families whose problems lead to child endangerment, and it analyzes the impact of such environments on children's psychological and social development. Particular attention is paid to the emotional attachment children maintain to their parents, even in cases of neglect or abuse, and to the risks involved in family contact during the resocialization process. The work highlights ongoing forms of abuse and systemic shortcomings in protecting children after returning to their families or upon reaching adulthood. It emphasizes the importance of interdisciplinary cooperation, structured family rehabilitation, and individual child support to ensure safety and healthy development.

Keywords: Attachment. Dysfunctional family. Protective care. Social work. Resocialization. Family. Institutional care.

Úvod

Odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění do zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy patří k nejnáročnějším a nejcitlivějším zásahům v oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Takový krok je zpravidla důsledkem vážného selhání rodičovské péče, ať už v důsledku dlouhodobého zanedbávání, zneužívání, domácího násilí, závislostí nebo jiných patologických jevů v rodině. Přesto i v těchto případech zůstává rodina významným faktorem, který zásadně ovlivňuje další vývoj dítěte – pozitivně i negativně. Tato práce si klade za cíl prozkoumat dopady života v problémových rodinách na děti umístěné do ústavní nebo ochranné výchovy, a to

nejen z hlediska jejich předchozí zkušenosti, ale i v souvislosti s procesem resocializace a případným návratem do rodiny. Zvláštní pozornost je věnována citové vazbě dítěte k biologickým rodičům, jež často přetrvává i navzdory traumatickým zážitkům. Práce se rovněž zabývá formami zneužívání, které se mohou objevovat i během kontaktů dítěte s rodinou, a analyzuje roli sociální práce při ochraně dítěte a podpoře jeho zdravého vývoje. V teoretické části je pozornost věnována typologii problémových rodin, vlivu rodinného prostředí na osobnost dítěte a specifickým citového připoutání v kontextu narušené péče. Praktická část pak poukazuje na rizika v období resocializace a na možnosti systémové podpory dětí, které čelí návratu do dysfunkčního prostředí. Cílem je upozornit na složitost celého procesu a na potřebu mezioborové spolupráce v zájmu ochrany práv a potřeb dítěte.

Teoretická východiska řešené problematiky

Odběr dítěte z rodiny představuje jeden z nejcitlivějších a nejnáročnějších momentů sociální práce. Důvodem bývá dlouhodobá či akutní ohroženost dítěte, která může být spojena s různými typy rodinných problémů. Problematické rodiny rozdělít například na rodiny s problémy v péči, rodiny s výchovnými potížemi, rodiny s patologickými jevy, rodiny v sociální izolaci či rodiny ohrožené chudobou a sociálním vyloučením.⁶⁹ Sociální práce s takovými rodinami vyžaduje interdisciplinární přístup, kombinující krizovou intervenci, dlouhodobou podporu a systematickou spolupráci s dalšími institucemi (zdravotnictví, školství, justice). Podstatnou součástí je také posilování rodičovských kompetencí a práce na obnově důvěry.

Typy problematických rodin

Rodiny s poruchou péče o dítě. Tento typ rodin je charakteristický nedostatečným zajištěním základních potřeb dítěte, jako jsou výživa, hygienická péče, bezpečné prostředí či emocionální podpora. Zanedbávání může být jak úmyslné, tak neúmyslné, často vyplývající z nedostatku rodičovských kompetencí, psychických problémů nebo extrémní sociální situace rodiny. Dítě v takové rodině trpí nejen fyzicky, ale často i emočně, protože není dostatečně milováno a podporováno, což má negativní dopad na jeho vývoj.⁷⁰ Často se jedná o rodiny, které žijí na sociálním okraji společnosti, v chudobě, bez dostatečné sociální podpory a s omezeným přístupem ke vzdělání či práci.

Rodiny s patologickými jevy. Do této kategorie patří rodiny, kde jsou přítomny destruktivní vzorce chování, které ohrožují bezpečí a zdraví dítěte. Mezi nejčastější patologické jevy patří závislosti (alkoholismus, drogová závislost), domácí násilí, psychické poruchy rodičů či kriminalita. V takových rodinách je často potřeba komplexní odborná intervence, včetně zapojení psychiatrické péče.

⁶⁹ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

⁷⁰ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

Sociálně izolované a chudobou ohrožené rodiny. Tyto rodiny čelí řadě sociálních a ekonomických bariér, které negativně ovlivňují jejich schopnost pečovat o dítě. Sociální izolace znamená nedostatek kontaktů a podpory ze strany širší rodiny, přátel či komunitních institucí. Chudoba zase limituje přístup ke vzdělání, zdravotní péči a dalším zdrojům, které jsou nezbytné pro zdravý rozvoj dítěte. V sociálně izolovaných rodinách je sociální pracovník často prvním kontaktem s vnějším světem a jeho úkolem je tyto rodiny nejen podporovat materiálně, ale také posilovat jejich sociální vazby.

Rodiny s výchovnými problémy a konflikty. V těchto rodinách převažuje nestabilní rodinné klima, které se vyznačuje častými konflikty, neschopností řešit problémy a často i výchovnými nekompetencemi rodičů. Takové rodiny často nevědí, jak efektivně komunikovat a řešit konflikty, což může vyústit v agresivitu nebo naopak stažení dítěte do sebe. Výchovné problémy se mohou projevovat i nedostatkem hranic a pravidel, což dítěti neumožňuje rozvoj sebekontroly a sociálních dovedností.

Rodiny s kombinovanými problémy. Velmi častým jevem je, že se v rodině vyskytuje kombinace výše uvedených problémů. Například chudoba bývá spojena se závislostmi, nebo patologické jevy doprovází zanedbávání péče o dítě. Tyto kombinace výrazně komplikují intervenci sociálních pracovníků a zvyšují riziko odebrání dítěte.

Vlivy rodiny na dítě umístěné v zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy

Rodina je pro dítě základní sociální jednotkou, která významně formuje jeho osobnost, sociální dovednosti a emoční stabilitu. I v případech, kdy je dítě umístěno do zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy, zůstává rodina zásadním faktorem, který může pozitivně či negativně ovlivnit jeho další vývoj a proces resocializace.

Negativní vlivy rodiny. Děti, které jsou odebrány z rodin z důvodu závažného ohrožení, často přicházejí z prostředí poznamenaného zanedbáváním, násilím, závislostmi či sociální izolací. Tyto negativní vlivy se mohou v dítěti projevit traumatem, narušenou důvěrou, nízkým sebevědomím a poruchami chování.⁷¹ Pokud přetrvávají negativní kontakty s původní rodinou – například pokud dochází ke konfliktům, neadekvátní komunikaci nebo dokonce k dalšímu ohrožování dítěte, může to bránit úspěšnému rozvoji dítěte a jeho adaptaci v ústavním zařízení. Negativní rodinné vlivy se pak často promítají do problémů s navazováním vztahů, školní neúspěšnosti nebo zvýšenému riziku recidivy problémového chování.⁷²

Pozitivní vlivy rodiny. Na druhé straně, i při umístění dítěte v zařízení může rodina sehrávat podpůrnou roli, zejména pokud dochází k obnově komunikace a vzájemné důvěry. Pravidelné návštěvy, doprovázené odborným vedením, mohou dítěti poskytnout pocit bezpečí a kontinuity, což napomáhá stabilizaci jeho emocí a

⁷¹ Porov. LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013.

⁷² Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

sebedůvěry. Rodinná podpora má rovněž pozitivní vliv na motivaci dítěte ke změně a na úspěšnost jeho budoucí resocializace. Proto je jedním z cílů sociální práce nejen zajistit bezpečí dítěte, ale také podporovat vztahy s rodinou tam, kde je to možné a vhodné.⁷³

Význam sociální práce

Sociální pracovníci v ústavních zařízeních proto často pracují na obnově a zkvalitnění vztahů mezi dítětem a jeho rodinou. To zahrnuje facilitaci návštěv, rodinné terapie, poradenské služby pro rodiče a zprostředkování komunikace. Důležitým aspektem je také práce s rodiči, aby byli schopni přijmout zodpovědnost, změnit nevhodné vzorce chování a vytvořit bezpečné prostředí pro případný návrat dítěte do rodiny.

Problémové rodiny jako životní vzor pro děti v ústavní či ochranné výchově

Děti, které jsou umístěny do zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, pocházejí často z dysfunkčních rodinných prostředí, která se vyznačují různými formami selhání, zanedbáváním, násilím, zneužíváním, závislostmi či naprostou absencí výchovné péče. Přesto zůstávají biologičtí rodiče nebo jiní blízcí rodinní příslušníci primárním životním vzorem, podle něhož si dítě utváří představy o vztazích, hodnotách, rolích a životních cílech.⁷⁴

Formy zneužívání

Podle výzkumů i kazuistik z praxe dochází v období kontaktu dětí s původní rodinou k různým formám pokračujícího zneužívání, i když jsou děti již pod ochranou systému.

Mezi nejčastější formy patří:⁷⁵

Psychické zneužívání – dítě je manipulováno, obviňováno z vlastního odebrání, je na něj vyvíjen emocionální tlak, aby se vrátilo domů nebo mlčelo o problémech.⁷⁶

Fyzické zneužívání – opětovné bití nebo tělesné tresty během povolených návštěv, často mimo dohled pracovníků zařízení.

Sexuální zneužívání – výjimečně, ale velmi závažně se objevují případy, kdy k opětovnému sexuálnímu zneužití dochází i během asistovaných návštěv, zejména pokud zařízení nebo pracovníci přehlížejí známky předchozího traumatu.⁷⁷

Instrumentalizace dítěte – dítě je využíváno jako prostředek nátlaku vůči institucím (např. kvůli dávkám), nebo k řešení konfliktů mezi rodiči.

⁷³ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

⁷⁴ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II. Dospívání, dospělost, stáří. Praha: Karolinum, 2008.

⁷⁵ Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

⁷⁶ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

⁷⁷ Porov. LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013.

Faktory, které zvyšují riziko

Zneužívání v resocializačním období je o to nebezpečnější, že často není rozpoznáno včas, nebo je podceňováno. Sociální pracovníci jsou někdy pod tlakem směřujícím k návratu dítěte do rodiny bez důkladného zhodnocení jejich aktuálních podmínek.

Existují specifické okolnosti, které výrazně zvyšují riziko pokračujícího zneužívání:⁷⁸

Absence terapeutické práce s rodinou – pokud není s rodiči pracováno na změně jejich vzorců chování, pravděpodobnost opakování násilí je vysoká.

Příliš rychlý návrat dítěte – bez monitoringu a podpory může dojít k opětovnému ohrožení dítěte.

Zanedbaná diagnostika – nedostatečné vyhodnocení schopností rodičů zvládat výchovu, zejména pokud je přítomna porucha osobnosti, závislost nebo mentální retardace.

Loajalita dítěte – dítě může zneužívání zamlčovat kvůli loajalitě vůči rodičům.⁷⁹

Vliv rodinného modelu na formování osobnosti

Rodina představuje první a nejzásadnější socializační prostředí. I když je toto prostředí patologické, dítě se v něm učí, co je „normální“, jak se řeší konflikty, jak se chovají muži a ženy, jak se dosahuje cílů a jaký postoj je vhodné zaujímat ke společnosti. Je velmi důležité si uvědomit, že děti z problémových rodin často internalizují škodlivé modely chování jako běžné a opakují je ve svém dalším životě, i přestože se jim v minulosti staly zdrojem bolesti.⁸⁰ Například děti vyrůstající v prostředí domácího násilí mohou v dospělosti přijímat roli oběti nebo agresora jako „běžnou součást“ vztahu. Děti, jejichž rodiče se vyhýbali práci nebo žili ze sociálních dávek, nemusí vnímat pracovní povinnost jako samozřejmost, ale spíše jako tlak společnosti. Děti z prostředí závislostí mohou považovat užívání návykových látek za přirozený způsob zvládnání stresu.

Citové připoutání dětí k problémovým rodinám

Děti vyrůstající v prostředí zanedbávání, domácího násilí či závislostí často vykazují ambivalentní nebo dezorganizované vazby – dítě je emocionálně vázáno na osobu, která mu zároveň působí újmu.⁸¹ Taková připoutání jsou charakterizována zmatkem, úzkostí, idealizací i strachem. Přesto tyto děti často vyjadřují silnou touhu být se svými rodiči, i když reálné podmínky jejich života byly škodlivé.⁸² Citové připoutání není totiž založeno pouze na kvalitě péče, ale také na stálosti kontaktu, na potřebě bezpečí a biologické vazbě. Děti se mnohdy i po dlouhodobé

⁷⁸ Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

⁷⁹ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II. Dospívání, dospělost, stáří. Praha: Karolinum, 2008.

⁸⁰ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Psychologie dítěte a dospívajícího. Praha: Portál, 2016.

⁸¹ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II. Dospívání, dospělost, stáří. Praha: Karolinum, 2008.

⁸² Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

institucionalizaci nadále emocionálně vztahují ke svým rodičům a hledají k nim cestu zpět, ačkoliv pobyt v rodině pro ně byl traumatizující.⁸³

Paradox připoutání k dysfunkční rodině

Citové připoutání (attachment) představuje hluboký emocionální vztah mezi dítětem a pečující osobou, nejčastěji biologickým rodičem. Teorie citového připoutání vychází především z výzkumů autora, který definoval bezpečnou vazbu jako klíčový předpoklad pro zdravý vývoj dítěte.⁸⁴ I když rodina vykazuje výrazné dysfunkce nebo dítě objektivně ohrožuje, citová vazba dítěte k rodiči přetrvává a často ovlivňuje jeho chování během i po odebrání z rodinného prostředí.

Dopady narušení citové vazby

Odebrání dítěte z rodiny a jeho umístění do zařízení může být pro dítě vnímáno jako ztráta či odloučení – často srovnatelné s traumatem. U dětí se objevuje separační úzkost, pocity viny, smutku, hněvu či frustrace.⁸⁵ Dítě nerozumí důvodům odebrání a často je loajální vůči rodičům, i když byli agresivní nebo zanedbávající. Narušení citového pouta může vést k problémům v navazování dalších vztahů – s vrstevníky, dospělými i s budoucími pečujícími osobami. Dítě s narušenou vazbou má častěji poruchy chování, problémy se školní adaptací, vyšší míru impulzivity a poruchy identity.^{86, 87}

Zneužívání dětí umístěných v zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy problémovými rodinami během procesu resocializace

Děti, které jsou umístěny do zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, často pocházejí z rodin, kde došlo k závažnému selhání rodičovských funkcí, včetně různých forem zneužívání, např. fyzického, psychického, emočního či sexuálního. I když jsou tyto děti dočasně chráněny ústavním prostředím, k jejich opětovnému ohrožení může dojít během kontaktů s původní rodinou nebo v procesu návratu do její péče. Resocializační období je proto mimořádně rizikové, a to jak z hlediska bezpečnosti dítěte, tak jeho emocionální stability.^{88, 89}

Zneužívání zletilých mladistvých rodinami po návratu z ústavní a ochranné výchovy

Přechod ze zařízení ústavní a ochranné výchovy do samostatného života představuje pro mladé lidi mimořádně náročné období. Mnoho z nich nemá dostatečné rodinné zázemí, stabilní vztahy ani praktické dovednosti potřebné pro

⁸³ Porov. LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013.

⁸⁴ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Psychologie dítěte a dospívajícího. Praha: Portál, 2016.

⁸⁵ Porov. JANOŠKOVÁ, H. Trauma a rodina v sociální práci. Praha: Grada, 2017.

⁸⁶ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Psychologie dítěte a dospívajícího. Praha: Portál, 2016.

⁸⁷ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

⁸⁸ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Psychologie dítěte a dospívajícího. Praha: Portál, 2016.

⁸⁹ Porov. JANOŠKOVÁ, H. Trauma a rodina v sociální práci. Praha: Grada, 2017.

osamostatnění. Velké procento těchto mladistvých se proto vrací zpět do původního rodinného prostředí, často problémového a disfunkčního, které bylo příčinou jejich umístění do ústavní péče. V tomto prostředí dochází k opětovnému ohrožení, tentokrát však ve formě sociálního, ekonomického či emocionálního zneužívání.^{90, 91}

Zneužívání zletilých mladistvých – formy a projevy

Rodiny, do nichž se mladí dospělí vrací, je často nevnímají jako samostatné osoby s potřebou podpory při začleňování do běžného života, ale jako zdroj příjmů, fyzické pomoci či prostředek k dosažení vlastního prospěchu.

Jedná se především o tyto formy zneužívání:⁹²

• *Finanční zneužívání* – rodiče požadují, aby dítě po dosažení zletilosti odevzdávalo celý svůj příjem (často ze sociálních dávek, brigád, práce). V horších případech si rodina vybírá dávky nebo výplaty na své účty a dítěti nedává žádné prostředky.

• *Využívání pro domácí péči a práci* – mladiství jsou nuceni obstarávat domácnost, pečovat o mladší sourozence či nemocné příbuzné, přičemž jejich vlastní potřeby jsou opomíjeny. Jde o formu rodičovského delegování odpovědnosti bez uznání dospělosti dítěte.

• *Využívání k prostituci či jiným formám zneužívání* – zejména dívky jsou v některých případech rodinou přímo nebo nepřímo nuceny k poskytování sexuálních služeb za úplatu, kterou pak inkasuje rodina. Tento fenomén bývá obtížně dokazatelný a silně stigmatizující.⁹³

• *Nátlak k loajalitě a mlčení* – mladí dospělí často nepodávají trestní oznámení či se neobracejí na úřady kvůli silné loajalitě k rodině, strachu z odmítnutí nebo ztráty kontaktu s blízkými osobami.⁹⁴

Rizikové faktory a sociální kontext

Zneužívání zletilých jedinců je úzce propojeno s celkovým sociálním statutem rodiny.

Jedná se často o prostředí:

- s nízkou mírou vzdělání a nezaměstnaností,
- s výskytem návykových látek, domácího násilí nebo trestné činnosti,
- kde dominují závislé vztahy a hierarchická struktura rodinné moci.

Děti, které vyrůstaly v tomto prostředí a poté prošly ústavní péčí, mají často nízké sebevědomí, neschopnost se vymezit a obtíže v rozpoznání zneužívajících vzorců chování. Po zletilosti přicházejí často bez podpory a bez stabilního zázemí, což výrazně zvyšuje jejich zranitelnost.⁹⁵

⁹⁰ Porov. LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013.

⁹¹ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

⁹² Porov. KOUBOVÁ, L. Podpora rodinných vztahů v sociální práci. Praha: Portál, 2018.

⁹³ Porov. JANOŠKOVÁ, H. Trauma a rodina v sociální práci. Praha: Grada, 2017.

⁹⁴ Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

⁹⁵ Porov. VÁGNEROVÁ, M. Psychologie dítěte a dospívajícího. Praha: Portál, 2016.

Ochrana dítěte během resocializace

K zajištění bezpečnosti dítěte během procesu resocializace je klíčová důsledná interdisciplinární spolupráce mezi zařízeními, OSPOD, psychology a kurátory.

Doporučené postupy zahrnují:

Pravidelné hodnocení rizik – každá změna v intenzitě kontaktů s rodinou by měla být podložena odborným posudkem.

Asistované kontakty – umožňují kontrolované setkávání dítěte s rodiči za přítomnosti odborníka, který sleduje dynamiku vztahu a vyhodnocuje bezpečnost.

Terapeutické vedení dítěte i rodičů – pomáhá pracovat s traumatem, obavami i očekáváními a odhaluje latentní rizika.

Důkladná dokumentace a monitoring – každý krok návratu by měl být dokumentován a pravidelně přehodnocován.⁹⁶

Výzva pro sociální práci

Sociální pracovník se při práci s dítětem umístěným mimo biologickou rodinu často ocitá v etickém i profesionálním napětí chránit dítě, ale současně respektovat jeho emocionální vazbu k rodičům. Práce s citovou vazbou zahrnuje diagnostiku vztahových vzorců, podporu zdravého vztahu (např. formou asistovaných kontaktů), ale i citlivé vysvětlování reality.⁹⁷ Dlouhodobé oddělení dítěte od biologické rodiny bez možnosti kontaktu může vést k hluboké psychické deprivaci. Proto by měly být zvažovány alternativy kontaktu, například doprovázené návštěvy, terapeutické rozhovory či intervence, které dítěti pomáhají pochopit a zpracovat jeho emoce.⁹⁸

Etická dilemata a realita praxe

Práce se zneužívanými dětmi ve fázi návratu do rodiny je pro sociální pracovníky mimořádně náročná. Musí vyvažovat právo dítěte na kontakt s rodinou s jeho právem na ochranu a bezpečí. Tlak na „rychlé vrácení“ dítěte do biologické rodiny někdy převažuje nad důrazem na kvalitu prostředí, do něhož se dítě vrací.⁹⁹ Z hlediska etiky je zásadní dodržovat princip „nejlepšího zájmu dítěte“, který může znamenat i rozhodnutí o ponechání dítěte v náhradním prostředí, pokud biologická rodina setrvává v rizikovém chování.

Sanace rodiny jako cílený proces

Sanace je proces, jehož cílem je odstranit příčiny, které vedly k odebrání dítěte, a obnovit podmínky pro jeho bezpečný návrat domů.¹⁰⁰

Sociální pracovníci a pracovníci zařízení mohou s rodinou spolupracovat na:

- *Tvorbě cíleného sanačního plánu* – konkrétní úkoly, které musí rodina plnit (např. abstinence, pravidelné konzultace, vedení domácnosti),

⁹⁶ Porov. POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014.

⁹⁷ Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

⁹⁸ Porov. KOUBOVÁ, L. Podpora rodinných vztahů v sociální práci. Praha: Portál, 2018.

⁹⁹ Porov. JANOŠKOVÁ, H. Trauma a rodina v sociální práci. Praha: Grada, 2017.

¹⁰⁰ Porov. KUCHAROVÁ, V. et al. Sanace rodiny: teorie, praxe a evaluace. Praha: VÚPSV, 2008.

•*Průběžném hodnocení pokroku* – pravidelné záznamy o spolupráci a plnění cílů,

•*Přípravě dítěte i rodiny na návrat domů* – tzv. tranzitní fáze návratu,

•*Zajištění následné podpory po návratu dítěte* – terénní služby, dohled OSPOD, podpora školy. Sanaci rodiny je důležité vést systematicky, s respektem, ale i s jasně stanovenými limity.¹⁰¹

Možnosti podpory

Rodinná terapie – při částečně funkčních vztazích pomáhá rodičům i dětem verbalizovat své emoce, traumata a očekávání.

Asistované styky – umožňují kontakt dítěte s rodičem pod dohledem odborníka, který zajišťuje bezpečí dítěte a pracuje s jeho emocemi.

Práce s loajalitou dítěte – děti často chrání své rodiče před kritikou i v případech závažného zanedbání. Terapeutický přístup umožňuje zpracovat vnitřní konflikt dítěte mezi loajalitou a realitou.

Reakce systému a role sociální práce

Jedním z největších problémů je nedostatečná návaznost péče po dosažení zletilosti. Mnoho mladých lidí opouští zařízení bez komplexního plánu resocializace, bez stálého bydlení, práce či podpůrné sítě.¹⁰²

Sociální práce by v tomto směru měla:

•*Zajistit doprovázené osamostatnění* – formou chráněného bydlení, podporovaného zaměstnání, finančního poradenství.

•*Věnovat pozornost monitoringu situace mladistvého po návratu do rodiny* – i po dosažení plnoletosti.

•*Poskytovat právní a sociální ochranu* – včetně pomoci při řešení zneužívání nebo vymáhání finančních prostředků.

•*Posilovat kompetence k sebeprosazení* – pracovat na schopnosti mladých lidí vymezit se, chránit svá práva a vytvářet zdravé vztahy.

Klíčová je individuální práce s mladistvým klientem:

- posilování jeho autonomie, identity,
- plánování budoucnosti,
- práce s traumaty z dětství, které často přispívají k opakovanému vstupu do toxických vztahů.¹⁰³

Závěr

Problematika dětí odebraných z biologických rodin a umístěných do ústavní či ochranné výchovy představuje komplexní a citlivé téma, které zasahuje do oblasti sociální práce, psychologie, práva i etiky. Z provedené analýzy vyplývá, že původní rodina, i když je dysfunkční či přímo ohrožující, zůstává pro dítě zásadním faktorem

¹⁰¹ Porov. LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013.

¹⁰² Porov. LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013.

¹⁰³ Porov. ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020.

formujícím jeho identitu, hodnoty a vztahové vzorce. Citová vazba k rodičům často přetrvává i navzdory traumatickým zkušenostem a významně ovlivňuje chování dítěte během pobytu v zařízení i v procesu resocializace. Zvláště rizikové je období, kdy dítě navazuje nebo obnovuje kontakt s původní rodinou, případně se do její péče vrací. Právě v této fázi dochází často k opětovnému zneužívání, manipulaci či zanedbávání, které mohou ohrozit nejen bezpečí dítěte, ale i výsledky dosavadní intervence. Důležitou roli zde sehrává kvalita spolupráce mezi institucemi, zejména mezi zařízeními, sociálními pracovníky, psychology a OSPOD. Závěrem lze konstatovat, že klíčovým předpokladem úspěšné resocializace dítěte je systematická, dlouhodobá a individualizovaná práce s dítětem i s jeho rodinou. Nezbytná je rovněž podpora mladých lidí po dosažení zletilosti, kteří často čelí zneužívání i v dospělosti, a to v důsledku přetrvávajících rodinných vzorců. Sociální práce tak čelí výzvě, jak efektivně chránit dítě, posilovat jeho autonomii a zároveň citlivě pracovat s jeho emocionální vazbou k rodině.

Seznam použitých zdrojů

JANOŠKOVÁ, H. Trauma a rodina v sociální práci. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0810-5.

KOUBOVÁ, L. Podpora rodinných vztahů v sociální práci. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1234-9.

KUCHAŘOVÁ, V. et al. Sanace rodiny: teorie, praxe a evaluace. Praha: VÚPSV, 2008. ISBN 978-80-7416-025-9.

LEŠKOVÁ, L. Sociální pracovník v penitenciární a postpenitenciární péči. Brno: Tribun, 2013. ISBN 978-80-263-0554-5.

POLÁČKOVÁ, I. Sociální práce s rodinou a dětmi. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4822-3.

ŠULOVÁ, M. Úvod do metod sociální práce I. Ružomberok: Verbum, 2020. ISBN 978-80-561-0754-6.

VÁGNEROVÁ, M. Psychologie dítěte a dospívajícího. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1083-3.

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie II. Dospívání, dospělost, stáří. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1506-3.

Údaje o autoroch

Mgr. Vladimír Korek,
Mgr. Jaromír Sloboda,
PhDr. František Kratochvíl, PhD.
Doktorandské studium
Teologická fakulta v Košiciach
Hlavná 89, 041 21 Košice
tel. +421556836111

KRÍZOVÁ SITUÁCIA V RODINE AKO DÔSLEDOK DIAGNOSTIKOVANIA PORÚCH AUTISTICKÉHO SPEKTRA DIEŤAŤU

A crisis situation in the family resulting from the diagnosis of autism spectrum disorders in a child

Michaela Kovalčíková

Abstrakt: Článok sa zameriava na problematiku krízových situácií v rodine po diagnostikovaní porúch autistického spektra u dieťaťa. Cieľom príspevku je poukázať na emocionálne, psychické a sociálne dopady tejto diagnózy na členov rodiny. Teoretické východiská riešenej problematiky sa zameriavajú na charakteristiku porúch autistického spektra, typológiu kríz a na reakcie rodín po zistení diagnózy. Metodologická časť príspevku je realizovaná kvalitatívnym výskumom prostredníctvom rozhovorov s rodičmi, ktorých dieťa má diagnostikovanú poruchu autistického spektra. Výsledky výskumu ukazujú, že pre rodiny je dôležitá pomoc nielen psychická, ale aj finančná, pričom ide o náročnú až záťažovú situáciu pre rodinný i manželský život.

Kľúčové slová: Kríza. Porucha autistického spektra. Rodina.

Abstract: The article focuses on the issue of crisis situations in families after a child has been diagnosed with autism spectrum disorder. The aim of the article is to highlight the emotional, psychological, and social impacts of this diagnosis on family members. The theoretical basis of the issue focuses on the characteristics of autism spectrum disorders, the typology of crises, and the reactions of families upon receiving the diagnosis. The methodological part of the paper is based on qualitative research conducted through interviews with parents whose child has been diagnosed with an autism spectrum disorder. The results of the research show that it is important for families to receive not only psychological but also financial support, as this is a difficult and stressful situation for family and married life.

Keywords: Crisis. Autism spectrum disorder. Family.

Teoretické východiská riešenej problematiky

Poruchy autistického spektra (PAS) sa zaraďujú medzi pervazívne vývinové poruchy, pri ktorých dochádza k postihnutiu tých mozgových funkcií, ktoré deťom umožňujú komunikáciu, sociálnu interakciu, fantáziu a kreativitu. Terminus technicus pervazívna znamená všade prenikajúca, narušujúca celkový vývin dieťaťa. Systematickou terapeutickou intervenciou a vhodným pôsobením vo výchove a vzdelávaní je možné dosiahnuť markantných pozitívnych zmien vo vývine dieťaťa. Deti s autizmom sa správajú a komunikujú odlišne, pričom miera tejto odlišnosti závisí od hĺbky symptomatiky autizmu a ďalších pridružených porúch (Bittmannová et al., 2019). Deti, u ktorých sa diagnostikuje autizmus sa spočiatku, najmä pri narodení, neodlišujú od ostatných detí a nerodia sa so žiadnymi špecifickými znakmi, ktoré by upozornili na takúto diagnózu. Autizmus je heterogénna porucha s rôznymi prejavmi alebo stupňom poškodenia. Porovnanie údajov o výskyte autizmu za posledných 40 rokov preukazuje kontinuálny a významný rast, pričom dôvodov môže byť viacero (Ostatníková et al., 2022). Hirota & King (2023) uvádzajú, že porucha autistického spektra je charakterizovaná deficitmi v sociálnej komunikácii a

prítomnosťou obmedzeného a opakovaného správania sa. Salari et al. (2022) taktiež poukazujú, že ide o neurologickú vývinovú poruchu, ktorá je charakterizovaná abnormalitami v sociálnych vzťahoch a opakujúcimi sa alebo obmedzenými vzorcami správania. Výrazné ťažkosti môžu nastať, keď je porucha autistického spektra kombinovaná s mentálnym postihnutím. Práve takéto kombinované znevýhodnenie sa môže prejavovať v nesamostatnosti, nedostatočnej úrovni sebaobslužných činností a potreby celoživotnej starostlivosti. Bezprostrednú úlohu zohráva práve rodina, ktorá je považovaná za základnú bunku spoločnosti. Človek sa v rodine narodí, vyvíja a formuje ako spoločenská, ale aj individuálna osobnosť. Rodinné vzťahy do istej miery určujú duševný vývin a následné správanie človeka. Súčasná psychológia uvádza, že dynamickosť rodiny sa prejavuje v normatívnych a nenormatívnych typoch kríz. Normatívna alebo predvídateľná kríza je kríza prechodného typu. Zvyčajne sa vyskytuje, keď rodina prechádza z jednej fázy vývinu do druhej fázy vývinu. Naopak nenormatívna kríza je vnímaná ako neočakávaná krízová udalosť v živote konkrétnej rodiny. Tento typ krízy nie je typický pre každú rodinu, nakoľko nesúvisí s určitou fázou životného cyklu rodiny. Na základe vyššie uvedeného, možno konštatovať, že v spoločnom rodinnom živote dochádza k predvídateľným, ale aj nepredvídateľným zmenám, ktoré môžu vyústiť do krízovej situácie (Hristova, 2020). Rodinné konflikty môžu byť každodenné a menej závažného typu, ako aj zdĺhavé stresujúce a závažnejšieho charakteru. Konflikty sú neoddeliteľnou súčasťou rodinného života a v závislosti od stupňa ich emočného napätia môžu mať pozitívne, ale aj negatívne dôsledky. Negatívnym dôsledkom rodinného konfliktu, ktorý ak sa včas nevyrieši, môže byť vznik krízy. Pri rodinnej kríze dochádza k reštrukturalizácii manželstva a musia sa rozvíjať nové stratégie správania a formy reakcie na práve vzniknutú situáciu, akou môže byť narodenie dieťaťa s poruchou autistického spektra.

Podľa Ostatníkovej et al. (2022) môžu do vzniku krízy vyústiť viaceré faktory, ktoré zažíva rodina v dôsledku spolunažívania s dieťaťom a to:

- permanentné vyčerpanie - autistické dieťa nedokáže vnímať nebezpečenstvo a nakoľko má výrazné ťažkosti s adaptáciou, nemôže byť osamote a rodičia majú málo možností na oddych (zregenerovanie),
- znížená sebaistota - najmä, ak je v rodine dieťa s autizmom jediné, dochádza k zníženiu sebaistoty rodičov, rodičia nemajú spätnú väzbu od ich dieťaťa o tom, ako sa o neho starajú a nemajú potvrdenie o ich kompetentnosti,
- izolácia - rodiny narážajú na nepochopenie a odcudzovanie, radšej sa uzavru doma a nemajú záujem o spoznávanie nových ľudí a miest, čím prichádzajú o možnosť budovania podpornej siete mimo rodiny.

Rodina s dieťaťom s poruchou autistického spektra prežíva obrovský stres, ktorý ovplyvňuje kvalitu života celej rodiny. Ak sú rodičia ochotní prijať sociálnu podporu od svojich blízkych alebo podporných skupín, môže dôjsť k rapídному zníženiu pocitu stresu. Navyše, stretávanie sa s ostatnými ľuďmi, ktorí majú deti so zdravotným znevýhodnením môže byť prínosné nielen pre rodičov, ale aj samotné dieťa s poruchou autistického spektra.

Štúdie ukazujú, že až 70% matiek a 40% otcov zdravotne znevýhodnených detí zažíva výraznú emocionálnu tieseň. Rodičia sa pri výchove dieťaťa s autizmom stretávajú s viacerými stresovými situáciami ako:

- stres spôsobený finančnou tiesňou,

- stres spôsobený tlakom okolia - nakoľko je autizmus znevýhodnenie bez ľahko identifikovateľných fyzických črt, okolie považuje správanie dieťaťa vo verejných priestoroch za neslušné a obviňujú matku zo zlej výchovy,
- rodičovský stres - rodičia detí s poruchou autistického spektra vykazujú vyššiu rozvodovosť ako rodičia detí, ktoré nemajú zdravotné znevýhodnenie (Zeeshan & Rasheed, 2021).

Vzťah k dieťaťu sa vytvára oveľa skorej ako pred samotným narodením dieťaťa. Rodičia snívajú, ako ich deti prevezmú rodinný podnik, ako budú pokračovať v ich profesií a budú navštevovať rovnaké univerzity ako oni. S príchodom znevýhodneného dieťaťa sa však všetko mení a všetky plány sa zrazu rozpadnú. Pre dieťa je kľúčové, aby zažilo tzv. psychologické rodičovstvo, teda také v ktorom zažije pocit istoty, bezpečia a dostane sa mu plného prijatia od oboch rodičov. Každé dieťa bez ohľadu na druh a rozsah svojho zdravotného znevýhodnenia si zaslúži zažiť pravidlá zodpovedného rodičovstva.

Dundon (2021) uvádza najčastejšie obavy rodičov:

- doživotná nálepka - obava spočíva v tom, čo ak rodič povie ostatným, že jeho dieťa má autizmus a dieťa z neho neskôr vyrastie, tu sa odporúča vrátiť sa späť k vysvetleniu neurologickému základu autizmu,
- menšie očakávanie - rodičia sa obávajú, že ak ostatní vedia o diagnóze, budú mať na ich dieťa nižšie nároky a budú mať chybnú predstavu o tom, čo dieťa môže dosiahnuť,
- dezinformácie spojené s autizmom (ľudia si o autizme vytvárajú domnienky, ktoré nie sú založené na faktoch, ale sú založené na zastaralých teóriách, prípadne informáciách z filmu a preto môže byť pre niektorých ľudí problém pochopiť, že nie všetky osoby s autizmom sú rovnaké.

Prijatie dieťaťa so zdravotným znevýhodnením nie je naozaj ľahké a rodičia prechádzajú viacerými reakciami, kým dosiahnu úplné prijatie dieťaťa.

Fáza šoku a popretia

Je to prvá fáza, s ktorou sa rodičia stretávajú bezprostredne po oznámení diagnózy. Táto fáza je charakteristická iracionálnymi myšlienkami, derealizáciou a zmätkom. Rodičia nie sú schopní racionálne myslieť, následkom čoho nie sú schopní ani vnímať informácie, ktoré im boli poskytnuté pri diagnostickom vyšetrení špecializovanými odborníkmi. Fáza šoku a popretia zväčša netrvá dlho, avšak jej trvanie je závislé od individuálnych charakteristík daných jednotlivcov, teda rodičov (Šrobárová et al., 2018).

Obranné mechanizmy

V tejto fáze dochádza k aktivizácii obranných mechanizmov rodiča. Nakoľko je daná situácia natoľko krízová, najčastejšie dochádza k vytesneniu a popretiu. V podstate ide o obranné reakcie pred stratou psychickej rovnováhy, ktorá je pod tlakom krízovej situácie ohrozená (Šrobárová et al, 2018).

Depresívne obdobie

V tretej fáze sa u rodičov objavujú depresia, sebaľútosť, bezmocnosť a pocit viny. Tieto pocity pramenia zo situácie, ktorá je pre nich náročná a neznáma. Dochádza k obviňovaniu a hľadaniu, kto je zodpovedný za znevýhodnený stav dieťaťa. Predovšetkým u matiek prevláda pocit viny za znevýhodnený stav ich dieťaťa. Snažia

sa prísť na to, kde sa stala chyba tým, že sa vracajú do obdobia tehotenstva a hľadajú, čo mohlo spôsobiť daný stav dieťaťa. V tejto fáze dochádza ku kombinácii pocitu hanby a obáv z reakcií rodiny a priateľov.

Vyrovňavanie sa s problémom

Časový horizont predposlednej fázy sa nedá presne vymedziť, nakoľko ide o individuálne dlhý časový úsek. Úroveň vyrovnania sa s tak náročnou stavom je závislá od zrelosti oboch rodičov, ale aj od ich životných skúseností a najmä od individuálnej frustračnej tolerancie (Magová & Hrčová, 2020).

Akceptácia a budovanie hodnôt

V poslednej fáze dochádza k tomu, že rodičia sú ochotní postupne prijať znevýhodnený stav ich dieťaťa a akceptujú ho také, aké je. Postupne prijímajú skutočnosť, že ich dieťa je postihnuté a berú ho také aké je. Predstavy rodičov o znevýhodnenom dieťati a jeho schopnostiach sú reálnejšie a primeranejšie. Treba si však uvedomiť, že nie každý rodič je schopný dosiahnuť daný stav.

Metodologická časť príspevku

Typ výskumu. Výskumná časť je spracovaná kvalitatívnym výskumom, pričom sa pod pojmom kvalitatívny výskum rozumie každý výskum, ktorý sa nepokúša o štatistické zhodnotenie, ale sa vo svojej podstate zameriava na oblasť ľudských príbehov, vzťahov a postojov. Typická je nízka početnosť výskumného súboru (Tomšík, 2019). Výskumné šetrenie sa realizovalo prostredníctvom pološtrukturovaných rozhovorov.

Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku kvalitatívneho výskumu tvorili traja rodičia, nakoľko sa nám pri uvedenom počte podarilo dosiahnuť saturáciu dát. Konkrétne išlo o rodičov, ktorých deti majú diagnostikovanú poruchu autistického spektra a tieto deti sú začlenené v bežnej základnej škole, to znamená, že sa vzdelávajú v triede spolu s intaktnými (zdravými) deťmi. Výber výskumnej vzorky bol zámerný z dôvodu selekcie základných škôl, v ktorých je začlenený práve žiak s poruchou autistického spektra navštevujúci primárny stupeň vzdelávania. Kvalitatívny výskum bol realizovaný osobným kontaktom so zachovaním všetkých etických zásad, ktoré je nutné v predmetnom type výskumu zachovať. Pred začiatkom každého rozhovoru boli účastníci výskumu informovaní o ciele výskumu, spôsobe spracovania údajov, pričom boli prijaté opatrenia na zabezpečenie anonymity a dôvernosti. Zvukové nahrávky rozhovorov boli následne prepísané do textovej podoby a prešli kódovaním v softvéri Atlas.ti 8.

Hlavný cieľ výskumu a výskumné otázky

Hlavným cieľom výskumnej časti je zistiť reakcie a stratégie zvládania na prijatie dieťaťa s poruchou autistického spektra a následnú mieru podpory zo strany štátu. Aby sme naplnili hlavný cieľ stanovili sme si niekoľko čiastkových cieľov, ktoré sme preformulovali do výskumných otázok:

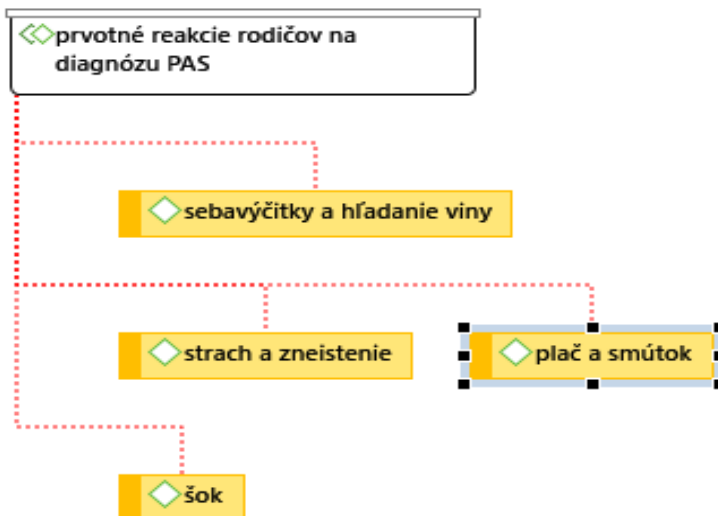
1. Aké sú prvotné reakcie na zistenie diagnózy poruchy autistického spektra?
2. Aké stratégie zvládania sa objavujú v procese vyrovnávania sa so zdravotným znevýhodnením dieťaťa?

3. Aká je miera podpory pre rodiny, ktorých dieťaťa má diagnostikovanú poruchu autistického spektra, zo strany štátu?

Výsledky výskumu

Aby sme mohli výskumne zodpovedať prvú výskumnú otázku bolo potrebné identifikovať kategóriu s názvom „prvotné reakcie rodičov“. V uvedenej kategórii participanti poukazovali na to, že to bol šok. Ako uvádza P1: „Bol to pre náš šok, keďže prvé dieťa je zdravé“. P2 sa zhoduje s P1: „Cítili sme obrovský šok“. Vďaka výpovediam participantov sme identifikovali kód „plač a smútok“ a kód „strach a zneistenie“. P1 uvádza: „Ako som už spomínala, nevedeli sme, čo to znamená. Ale v poradni nám vysvetlili všetko potrebné. Na „sebavýčitky a hľadanie viny“ poukazuje P3: „Rozmýšľali sme, čo sme urobili zle. Kde sme urobili chybu. Prehrávala som si obdobie od tehotenstva a snažila som sa zistiť, kde sa stala chyba“. Participanti jednoznačne popisovali šok ako prvú reakciu na zistenie diagnózy. Pridružovali sa k tomu pocity smútku, plaču, strachu ale aj sebaobviňovanie.

Obrázok 1 Reakcie rodičov na diagnózu

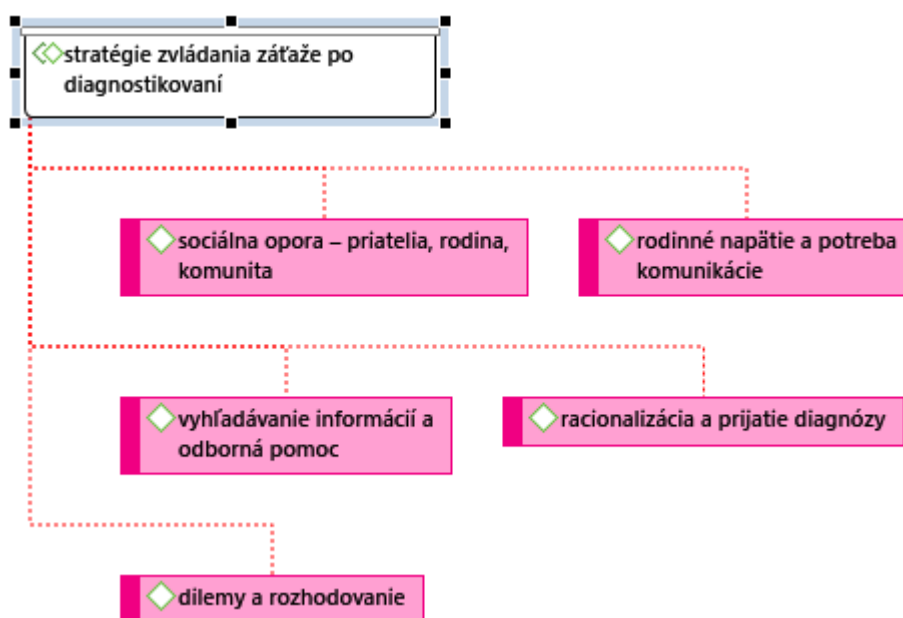

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Ďalšou skúmanou kategóriou boli stratégie zvládania záťaže po diagnostikovaní porúch autistického spektra. V rámci danej kategórie sa nám podarilo identifikovať 5 kódov. Kód „racionalizácia a prijatie diagnózy“ ukazuje, že rodičia sa upokojujú tým, že diagnózu chápu ako menej závažnú alebo ju lepšie porozumejú, čím dochádza k zníženiu stresu a podpore akceptácie. P1 uvádza: „v poradenskom centre vysvetlili, že síce má naša dcéra diagnostikovanú poruchu autistického spektra, ale má Aspergerov syndróm. Je to ako keby také miernejšie“. P2 sa zhoduje s P1: „v poradni vysvetlili, čo obnáša mať diagnostikovanú poruchu autistického spektra“. Ako sa ďalej ukázalo dôležitým aspektom, ktorý sme identifikovali ako kód je aj „vyhľadávanie informácií a odborná pomoc“. Potreba vedomostí a poradenstva sa ukázala ako účinná stratégia znižovania neistoty a stresu. V rámci tohto kódu P1 uvádza „pomohla nám viera... Tiež nám pomohlo to, že v centre a dcérinej škole nám vysvetlili ako jej môžeme pomôcť...“. Na danú skutočnosť poukazuje aj P2: „Riaditeľka školy navrhla, aby sme sa skúsili obrátiť na poradňu“. P3 sa vyjadril, že dôležitá je informovanosť. V predmetnej kategórii participanti zdôrazňovali sociálnu

oporu – priatelia, rodina, komunita, pričom sa kontakt s ľuďmi v podobnej situácii a emocionálna podpora ukázal ako kľúčový faktor zvládania záťažovej situácie. P1 dané tvrdenie podložil svojou výpoveďou: „Pomohol mi rozhovor s mojou kamarátkou“. P2 uvádza: „chodíme sa navštevovať aj s deťmi“, P3 dopĺňa: „dali sme do hromady takú skupinku a stretávame sa aj s deťmi“. Kód „rodinné napätie a potreba komunikácie“ sme vytvorili na základe výpovedí participantov, pričom sa nám podarilo zistiť, že zvládanie nie je len individuálny proces, ale zasahuje do dynamiky celej rodiny, často môže viesť k odcudzeniu a potrebe otvorenej komunikácie. Kód „dilemy a rozhodovanie“ poukazuje na dôležitosť procesu adaptácie, ktorý často zahŕňa ťažké rozhodovania ohľadom výchovy a vzdelávania, na čo poukazuje aj P1: „Museli sme sa rozhodnúť, či dáme našu dcéru do špeciálnej školy“.

Obrázok 2 Stratégie zvládania záťaže

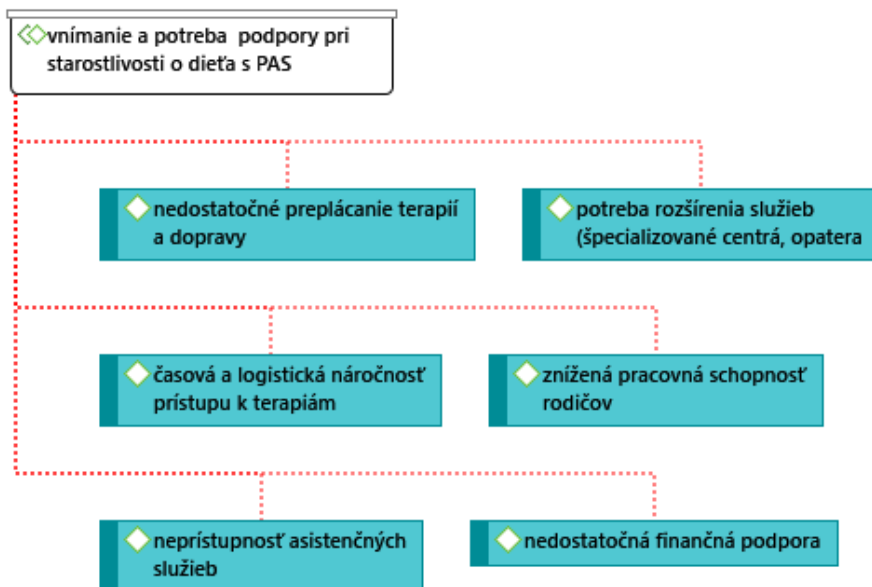

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Výsledky výskumu, ktoré sú zamerané na tretiu výskumnú otázku ukazujú, že **všetci traja participanti** označili pomoc zo strany štátu za nedostatočnú. Pomoc je podľa nich považovaná za **potrebnú aj možnú**, pričom participanti veria, že štát má priestor na zlepšenie. V rámci kategórie „podpora“ sa podarilo identifikovať niekoľko kódov. Kód „nedostatočné preplácanie terapií a dopravy“ ukazuje, že rodičia požadujú aspoň čiastočné preplácanie nákladov spojených s dochádzaním na špecializované služby, o čom svedčia výpovede našich participantov. P3 sa zdôveril: „musíme si zaplatiť aj ubytovanie na noc“. P1 poukazuje na nedostatočnú finančnú podporu: „terapie, ktoré nie sú štátom preplácané“. Ďalším dôležitým kódom, ktorý sa nám podarilo identifikovať na základe výpovedí participantov je kód „časová a logistická náročnosť prístupu k terapiám“, z čoho vyplynulo, že dostupnosť pomoci nie je len o financiách, ale aj o geografickej a časovej náročnosti. P1 uvádza: „Čakacie doby sú veľmi dlhé a musíme ďaleko cestovať“. P2 sa takisto zhoduje s P1: „Na terapie musíme cestovať aj pol dňa“. Ďalším kódom, ktorý sa nám podarilo identifikovať je kód „znížená pracovná schopnosť rodičov“, ktorý ukazuje, že starostlivosť o dieťa s poruchou autistického spektra výrazne ovplyvňuje

zamestnanosť rodičov, na čo poukazuje výpoveď P1: „Ja pracujem len na pol úväzku, pretože sa musíme našej dcére intenzívne venovať“. Kód „potreba rozšírenia služieb“ poukazuje na to, že okrem finančnej pomoci participanti žiadajú aj **inštitucionálnu podporu**, ktorá by uľahčila každodenné fungovanie rodín. P2 sa vyjadril nasledovne: „...kde nechať syna... keby sme si mohli len tak doniesť naše deti do dákeho centra, kým si my stihneme vybaviť veci alebo nakúpiť“. Kód „neprístupnosť asistenčných služieb“ poukazuje na nedostatok asistentov a ich financovanie zo strany štátu, čo značne komplikuje koncept inkluzívneho vzdelávania.

Obrázok 3 Miera podpory zo strany štátu

Zdroj: vlastné spracovanie, 2025

Diskusia

Výsledky výskumu potvrdzujú, že prvotná reakcia rodičov na zistenie diagnózy poruchy autistického spektra sa prejavuje vo forme šoku, intenzívnych emocionálnych prejavov ako sú plač, smútok, strach, zneistenie a pocity viny. Naše predkladané výskumné zistenia sú plne v súlade s viacerými zahraničnými aj domácimi výskumami, ktoré sa zaoberajú psychologickými reakciami rodín na diagnostikovanie PAS u ich dieťaťa. Podľa Woodgate et al. (2008) rodičia prežívajú po oznámení diagnózy etapu „emocionálnej dezorganizácie“, v ktorej dominujú pocity šoku, zármutku, hnevu a často aj popierania. Podobne aj Gray (2002) upozorňuje, že rodičia detí s autizmom často opisujú prvotnú fázu po zistení diagnózy ako traumatizujúcu, pričom sa dostavuje pocit straty očakávaného „normálneho dieťaťa“. Z výsledkov výskumu na druhú výskumnú otázku vyplýva, že rodičia využívajú kombináciu kognitívnych, emocionálnych a behaviorálnych stratégií zvládania s cieľom adaptovať sa na životnú situáciu spojenú s diagnózou poruchy autistického spektra. Medzi identifikovanými kódmi sa objavili: racionalizácia a prijatie diagnózy, vyhľadávanie informácií a odborná pomoc, sociálna opora, rodinné napätie a potreba komunikácie, a dilemy a rozhodovanie. Významnou stratégiou sa ukázalo aj vyhľadávanie informácií a odborná pomoc, čo je typické pre proaktívne zvládacie mechanizmy. Ako uvádza Hall & Graff (2010) rodičia detí s autizmom často hľadajú edukačné, terapeutické a sociálne zdroje, ktoré im pomáhajú lepšie porozumieť diagnóze a reagovať na vývinové potreby dieťaťa. Informovanosť a edukácia sú

klúčové aj podľa štúdie Siman-Tov a Kaniel (2011), ktorá uvádza, že vyššia úroveň porozumenia diagnóze koreluje s lepšou psychickou pohodou rodičov. Ďalším významným aspektom zvládania bola sociálna opora. Výskumy ukazujú, že sociálna podpora od rodiny, priateľov a ľudí v podobnej situácii má významný ochranný efekt. Podľa Altieri & von Kluge (2009) kontakt s inými rodičmi detí s PAS znižuje pocity izolácie a zvyšuje pocit spolupatričnosti. Výpovede našich participantov („pomohol mi rozhovor s kamarátkou“; „stretávame sa aj s deťmi“) potvrdzujú, že emočná výmena a zdieľanie skúseností sú neoceniteľné pri zvládaní stresu.

Naše posledné zistenie zamerané na podporu zo strany štátu ukazuje, že rodičia pociťujú finančnú záťaž súvisiacu s preplácaním terapií, cestovaním a prípadným ubytovaním, korešponduje s výskumami, ktoré poukazujú na výrazné finančné zaťaženie rodín detí s poruchou autistického spektra. Podľa Montes & Halterman (2008) majú rodiny s dieťaťom s autizmom o 14 % vyššie výdavky na zdravotnú a podpornú starostlivosť v porovnaní s rodinami detí bez zdravotného postihnutia. Jedným z možných riešení je podľa autorov Masariková, Markovič, Šrobárová (2021), obrátiť sa v takejto situácii na dištančné formy krízovej intervencie, ktoré sú bezplatné, nevyžadujú cestovanie a rodičia môžu riešiť situáciu v pohodlí domova. Pre rodičov detí s PAS môže byť prínosné využiť služby Národnej linky na podporu duševného zdravia či Linky dôvery Nezábudka.

Záver

Predkladaný článok sa zameriaval na problematiku krízových situácií v rodine po diagnostikovaní porúch autistického spektra u dieťaťa. Cieľom príspevku bolo poukázať na emocionálne, psychické a sociálne dopady tejto diagnózy na členov rodiny. Narodenie dieťaťa predstavuje výraznú zmenu v živote rodiny. O to viac, ak sa dieťa narodí so zdravotným znevýhodnením. Daná situácia je náročná pre všetkých členov rodiny, aj tých vzdialenejších. Výskumné zistenia dané tvrdenie len potvrdzujú.

Zoznam použitej literatúry

ALTIERE, Matthew, VON KLUGE, Silvia. Searching for acceptance: Challenges encountered while raising a child with autism. In *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2009, ISSN 1469-9532, roč. 34, č. 2, s. 142–152.

BITTMANNOVÁ, Lenka. *Speciálne-pedagogické minimum pro učitele*. Praha: Pasparta, 2019. 158 s. ISBN 978-80-882-9014-8.

DUNDON, Raelene. *Mé dítě má autismus: Jak o tom mluvit s ním, rodinou i okolím*. Praha: Portál, 2021. 152 s. ISBN 978-80-262-1835-7.

GRAY, David. Ten years on: A longitudinal study of families of children with autism. In *Journal of Intellectual and Developmental Disability*. ISSN 1366-8250, 2002, roč. 27, č. 3, s. 215–222.

HALL, Holly R., GRAFF, Janis Parenting challenges in families of children with autism: A pilot study. In *Comprehensive Pediatric Nursing*, 2010, roč. 34, č. 4, s. 191–204.

HIROTA, Tomoya, KING, Bryan. Autism Spectrum Disorder: A Review. In *JAMA*. ISSN 1538-3598, 2023, roč. 329, č. 2, s. 157-168.

HRISTOVA, Vanya. Parenthood-Predictable Crisis at the FamilyLife Cycle. In *Diogenes*. ISSN 0392-1921, 2020, roč. 28, č. 1. s. 207-213.

MAGOVÁ, Martina, HRČOVÁ, Jana. *Vybrané kapitoly z porúch autistického spektra 1*. Ružomberok: Verbum, 2020. 119 s. ISBN 978-80-561-0800-0.

MASARIKOVÁ, Anna, Markovič, Daniel, Šrobárová, Soňa. Distance forms of crisis intervention during the COVID-19 pandemic. In *Proceedings of CBU in Social Sciences*. 2021, vol. 2 (2021), s. 257-262.

MONTES, Guillermo, HALTERMAN, Jill S. Association of Childhood Autism Spectrum Disorders and Loss of Family Income. In: *Pediatrics*. ISSN 1098-4275, 2008, roč. 121, č. 4, s. 821-826.

OSTATNÍKOVÁ, Daniela et al. *Autizmus od A po S*. Bratislava: Ikar, 2022. 440 s. ISBN 978-80-5518-129-5.

SALARI, Nader et al. The global prevalence of autism spectrum disorder: a comprehensive systematic review and meta-analysis. In *Italian Journal of Pediatrics*. ISSN 1720-8424, 2022, roč. 48, č. 112, s. 1-16.

SIMAN-TOV, Ayelet, KANIEL, Shlomo. Stress and Personal Resource as Predictors of the Adjustment of Parents to Autistic Children: A Multivariate Model. In *Journal of Autism and Developmental Disorders*. ISSN 1878-0237, 2011, roč. 41, č. 7, s. 879–890.

ŠROBÁROVÁ, Soňa. *Krízové situácie v živote človeka a úloha sociálnej práce*. Ružomberok: Verbum, 2018. 182 s. ISBN 978-80-561-0523-8.

TOMŠÍK, Robert. *Úvod do metodológie výskumu pre pomáhajúce profesie*. Nitra: PF UKF, 2019. 160 s. ISBN 978-80-558-1385-1.

WOODGATE, Roberta et al. Living in a world of our own: The experience of parents who have a child with autism. In *Qualitative Health Research*. ISSN 1552-7557, 2008, roč. 18, č. 8, s. 1075-1083.

ZEESLAN, Aslam, RASHEED, Faisal. The impact of autism on family with autistic child. In *Indo American Journal of Pharmaceutical Sciences*. ISSN 2349-7750, 2021, roč. 8, č. 6, s. 204-214.

Údaje o autorke

Mgr. Michaela Kovalčíková, DSc.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Hrabovská cesta 1A
034 01 Ružomberok
michaela.kovalcikova464@edu.ku.sk
+421904671149

SOZIALE DETERMINANTEN UND RISIKOFAKTOREN IN EIN-ELTERN-FAMILIEN

Ernest Kováč – Ervín Weis

Abstract: Alleinerziehende-Familien machen heutzutage einen immer größeren Teil der Gesellschaft aus und sie stehen somit vor besonderen Herausforderungen. Der vorliegende Beitrag konzentriert sich auf die Analyse der sozialen Determinanten und Risikofaktoren, die das Wohlergehen und die Entwicklung von Kindern und Eltern in diesen Familien beeinflussen. Zu den wichtigsten Determinanten gehören die wirtschaftliche Situation, soziale Unterstützung, die Bildung der Eltern, Beschäftigung und Zugang zu Gesundheitsversorgung. Risikofaktoren wie finanzielle Instabilität, fehlende soziale Netzwerke, erhöhter Stress und begrenzte Ressourcen können zu schlechteren gesundheitlichen, bildungsbezogenen und psychosozialen Ergebnissen führen. Das Ziel ist es, die Notwendigkeit gezielter politischer und sozialer Unterstützung hervorzuheben, um diese negativen Auswirkungen abzumildern und eine gesunde Entwicklung aller Mitglieder von Alleinerziehenden-Familien zu gewährleisten.

Schlüsselwörter: Alleinerziehende Familien. Soziale Gesundheitsdeterminanten. Risikofaktoren. Wirtschaftliche Situation. Soziale Unterstützung. Gesundheitliche Ungleichheiten. Psychosoziale Entwicklung.

Einleitung

Das Phänomen der Alleinerziehenden-Familien stellt in der aktuellen demografischen Struktur der Gesellschaft einen immer bedeutenderen Anteil dar. Historisch gesehen, wurden diese Familien oft als Abweichung von der Norm angesehen, heute sind sie jedoch zu einem untrennbaren Bestandteil der sozialen Realität geworden. Ihre wachsende Zahl sei als Ergebnis von mehreren Faktoren, darunter steigende Scheidungsraten, späteres Heiraten, eine höhere Rate von Geburten außerhalb der Ehe und andere soziale Veränderungen zu sehen. Obwohl viele Alleinerziehendenhaushalte gut funktionieren und den Kindern ein stabiles Umfeld für eine gesunde Entwicklung bieten, weisen viele Studien immer wieder auf die erhöhte soziale und wirtschaftliche Vulnerabilität hin, mit der sie konfrontiert werden.

Die Untersuchung von Alleinerziehenden beschränkt sich nicht nur auf ihren quantitativen Anstieg, sondern vor allem auf eine tiefere Analyse der sozialen Determinanten und Risikofaktoren, die ihre Lebenssituation und ihr allgemeines Wohlbefinden beeinflussen. Der Begriff der sozialen Determinanten der Gesundheit (Social Determinants of Health, SDH) ist in diesem Zusammenhang von zentraler Bedeutung. Laut der Weltgesundheitsorganisation (WHO) sind dies die Bedingungen, unter denen die Menschen geboren werden, aufwachsen, leben, arbeiten und später auch altern. Im Kontext von Alleinerziehendenfamilien zeigen sich diese Determinanten in einer spezifischen Weise und haben einen direkten Einfluss auf die Gesundheit, Bildung und psychosoziale Entwicklung von Kindern und Eltern. Zu den wichtigsten Determinanten gehören der wirtschaftliche Status, die Bildung, die Wohnsituation, die soziale Unterstützung und der Zugang zu Dienstleistungen.

Wirtschaftliche und soziale Risiken

Einer der kritischsten Faktoren ist die finanzielle Instabilität. Viele Alleinerziehendenfamilien sind einem erhöhten Armutsrisiko ausgesetzt, was oft auf mehrere Variablen zurückzuführen ist. Der erste Faktor ist das Einkommen, das in der Regel niedriger ist als in Familien mit zwei Elternteilen. Dies liegt häufig daran, dass ein Elternteil eine bezahlte Arbeit mit der vollständigen Betreuung der Kinder kombinieren muss, was seine Möglichkeiten für eine Vollzeitbeschäftigung, beruflichen Aufstieg und ein höheres Einkommen einschränkt. Besonders gefährdet sind dabei Mütter, die die überwiegende Mehrheit der Alleinerziehenden ausmachen und oft in Teilzeit oder in Niedriglohnsektoren arbeiten.

Mit der finanziellen Instabilität ist auch die Wohnsituation eng verbunden. Alleinerziehende Familien haben oft nur begrenzte Möglichkeiten, qualitativ hochwertigen und bezahlbaren Wohnraum zu finden. Dies kann dazu führen, dass sie in weniger sicheren Stadtvierteln, in beengten Verhältnissen oder unter der Notwendigkeit häufiger Umzüge leben, was sich negativ auf die Stabilität des Umfelds der Kinder auswirkt. Wohnen als wichtiger sozialer Determinant hat direkte Auswirkungen auf die Gesundheit (z. B. häufigeres Auftreten von Atemwegserkrankungen in schlecht belüfteten Räumen) und die Bildung (z. B. erschwerte Lernbedingungen).

Ein weiterer wichtiger Risikofaktor ist die soziale Isolation. Die Abwesenheit des anderen Elternteils kann zu einer Einschränkung der sozialen Kontakte und zu weniger Unterstützung durch die weitere Familie, Freunde oder die Gemeinschaft führen. Dieser Mangel an sozialen Netzwerken kann zu erhöhtem Stress und psychosozialen Spannungen beim Elternteil führen, was sich wiederum auf die Erziehungspraktiken und das emotionale Wohlbefinden der Kinder auswirkt. Ein Elternteil, der sich einsam fühlt, hat möglicherweise weniger Energie und Geduld, was zu weniger positiven Interaktionen mit den Kindern und einer Verschlechterung der Beziehungsqualität führen kann.

Auswirkungen auf Kinder und Eltern

Die Auswirkungen sozialer Determinanten und Risikofaktoren zeigen sich auf verschiedenen Ebenen. Bei den Eltern zeigt sich dies häufig in einem erhöhten Maß an psychosozialen Stress und Burnout. Die Verantwortung für die Erziehung, die Finanzen und den Haushalt ohne gemeinsame Unterstützung kann zu psychischen Problemen wie Depressionen und Angstzuständen führen. Dieser Stress kann auch die Fähigkeit der Eltern beeinträchtigen, effektiv auf die Bedürfnisse ihres Kindes einzugehen.

Bei den Kindern werden die Folgen in verschiedenen Entwicklungsbereichen sichtbar, wobei vor allem die Bildungsungleichheiten ein häufiges Phänomen darstellen. Kinder aus Alleinerziehenden-Familien können schlechtere schulische Leistungen erzielen, was auf den Zeitmangel der Eltern für die Hilfe bei den Hausaufgaben oder den eingeschränkten Zugang zu außerschulischen Aktivitäten, die finanzielle Mittel erfordern, zurückzuführen sei. Viele Untersuchungen zeigen, dass Kinder aus finanziell benachteiligten Alleinerziehenden-Haushalten häufiger vorzeitig die Schule abbrechen.

Gesundheitliche Ungleichheiten verkörpern einen weiteren kritischen Aspekt. Kinder aus Alleinerziehenden-Haushalten können einen schlechteren Gesundheitszustand aufweisen, was mit einem eingeschränkten Zugang zur Vorsorge, gesunder Ernährung und einer sicheren Spielumgebung zusammenhängt. Mangelernährung, Stress und eingeschränkte Möglichkeiten zur Teilnahme an

sportlichen Aktivitäten können zu einem höheren Maß an Fettleibigkeit, Atemwegserkrankungen und chronischen Gesundheitsproblemen beitragen.

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist es, das vorhandene Wissen über soziale Determinanten und Risikofaktoren, welche Alleinerziehende beeinflussen, zu analysieren und zusammenzufassen. Das Verständnis dieser komplexen Zusammenhänge ist unerlässlich für die Entwicklung wirksamer sozialpolitischer Maßnahmen und Interventionen, die darauf abzielen, die negativen Folgen zu mildern und die Widerstandsfähigkeit dieser Familien zu stärken. Anstelle von Stigmatisierung ist es wichtig, sich auf gezielte Unterstützung zu konzentrieren, welche ihnen im Vergleich zu Zweielternfamilien die gleichen Chancen und Bedingungen für ein erfülltes Leben sichern.

Die Analyse wird systematisch die einzelnen Determinanten, ihre Wechselbeziehungen und Auswirkungen auf verschiedene Aspekte des Lebens von Alleinerziehenden untersuchen, um ein umfassendes Bild zu vermitteln und eine Grundlage für fachliche Empfehlungen in den Bereichen Sozialarbeit, öffentliche Gesundheit und Familienpolitik zu schaffen.

Analyse von sozialen Determinanten und Dynamiken der heutigen Familie

Die Familie als primäre soziale Institution von heute erfährt viele Transformationsprozesse, die ihre Funktionsfähigkeit und Stabilität erheblich beeinflussen. Diese Veränderungen werden durch globale soziale und wirtschaftliche Bedingungen beschleunigt, die traditionelle Modelle untergraben und zur Entstehung neuer Strukturen und Risiken führen. Die Stabilität der Familie hängt direkt von der Interaktion mit dem weiteren sozialen Umfeld ab, das die Befriedigung der Bedürfnisse ihrer Mitglieder und die Akzeptanz sozialer und kultureller Werte bestimmt (Bílasová, 2012). Die chronische Exposition gegenüber ungünstigen Faktoren wie sozioökonomischen Problemen kann zur Zerstörung des Familienzusammenhalts und zum Versagen seiner Grundfunktionen führen.

Die Analyse der heutigen Familie deckt eine Reihe von Schlüsselproblemen auf, die ihre geschwächte Position in der modernen Gesellschaft widerspiegeln. Zu den wichtigsten gehört die steigende Scheidungsrate, die direkt zum Anstieg der Zahl der unvollständigen Familien und zum Rückgang der familiären Stabilität beiträgt (Procházka, 2012; Hudecová, 2009; Potočárová, 2008). Dieses Phänomen geht mit einer Verkleinerung der Familien zu kleineren, nuklearen Einheiten und ihrer sozialen Isolation von größeren Gemeinschafts- und generationsübergreifenden Unterstützungsnetzwerken einher.

Diese Veränderungen stehen im Zusammenhang mit komplexen sozialen Problemen, darunter zunehmende Kriminalität und Aggressivität bei Kindern, die als Folge gestörter Familienbeziehungen, mangelnder Aufsicht und unzureichender Befriedigung emotionaler und psychosozialer Bedürfnisse gedeutet werden können (Procházka, 2012). Ein weiterer kritischer Faktor ist die Überlastung der Familie, die oft mit einem Ungleichgewicht zwischen Berufs- und Familienleben sowie einer ungünstigen wirtschaftlichen Lage verbunden ist. Finanzielle Probleme sind einer der wichtigsten Stressfaktoren, die die Familiendynamik stören und das Risiko von Konflikten und Zerfall erhöhen. Infolge dieser Prozesse sprechen viele Experten von einer „Krise der Familie“, die tiefgreifende systemische Veränderungen widerspiegelt, welche ihre traditionellen Funktionen gefährden.

Neben der Schwächung traditioneller Familienmodelle ist die heutige Gesellschaft auch durch eine Vielzahl von Familienformen gekennzeichnet. Oravcová (2006) verweist unter Berufung auf Gjuríčová (2003) auf neu entstehende

Familientypen, die sich von der klassischen Kernfamilie oder Mehrgenerationenfamilie unterscheiden. Dazu gehören unvollständige Familien (entstanden durch Scheidung, Verwitwung oder Alleinerziehung), unverheiratete Paare, rekonstituierte Familien (nach einer neuen Eheschließung), kinderlose Paare, homosexuelle Familien und nicht-biologische Familien (Pflege oder Adoption).

Diese Diversifizierung spiegelt die soziale Flexibilität und die Veränderungen in der Akzeptanz unterschiedlicher Lebensstile wider. Obwohl diese neuen Formen ein alternatives Umfeld für das Leben und die Erziehung von Kindern bieten, können sie ebenso spezifischen Risiken und sozialer Ausgrenzung ausgesetzt sein. Das Verständnis der sozialen Determinanten und Dynamiken, die diese unterschiedlichen Familienmodelle prägen, ist entscheidend für die Entwicklung gezielter politischer Maßnahmen und sozialer Interventionen.

Psychosoziale und sozioökonomische Desintegration der Familie im 21. Jahrhundert

Die heutigen Familieneinheiten sind dem Druck konvergierender sozioökonomischer und psychosozialer Faktoren ausgesetzt, die zu einer Erosion ihrer traditionellen strukturellen Stabilität und funktionalen Integrität führen. Die Analyse dieses Phänomens erfordert einen interdisziplinären Ansatz, der Erkenntnisse aus der Familiensoziologie, Psychologie und Sozialökonomie integriert. Diese Desintegration manifestiert sich in gestörten zwischenmenschlichen Dynamiken, einer geschwächten wirtschaftlichen Widerstandsfähigkeit und einer pathologischen Anpassung der Familienmitglieder an externe Stressfaktoren.

Pathopsychologische Erosion der Familienkohäsion

Das traditionelle Modell der Familie als primäre Quelle emotionaler Regulierung und sozialer Unterstützung durchläuft einen kritischen Wandel. In einem Umfeld, das durch chronischen Zeitmangel und die Doppelbelastung der Eltern durch Beruf und Familie gekennzeichnet ist, kommt es zu einer Verringerung der qualitativen Interaktion zwischen Eltern und Kindern. Dieser Mangel wird oft durch materiellen Überfluss kompensiert, was zu einer Störung der Bindungstheorie (*Attachment Theory*) führt. Anstelle einer sicheren und emotional präsenten Bindung entsteht eine oberflächliche, utilitaristische Interaktion, in der Beziehungen durch den Austausch materieller Güter gegen Akzeptanz oder Gehorsam bedingt sind. Die psychologischen Folgen sind schwerwiegend und tief verwurzelt. Bei Kindern kann dies zu Entwicklungsstörungen wie Selbstregulierungsstörungen, geringem Selbstwertgefühl und erhöhter Anfälligkeit für Angstzustände und Depressionen führen. Dieser Zustand wird durch die Desintegration familiärer Rituale noch verstärkt, bei denen gemeinsam ausgeübte Aktivitäten durch digitale Fragmentierung ersetzt werden. Die Familienmitglieder leben zwar in demselben physischen Raum, aber ihre Aufmerksamkeit und emotionale Energie verteilen sich auf getrennte digitale Domänen. Dieser soziale und kommunikative Paradox führt zu einem Gefühl der Einsamkeit und Entfremdung, was das gegenseitige Verständnis und die Empathie beeinträchtigt.

Ein Katalysator für diesen Prozess stellt auch die steigende Scheidungsrate dar, die nicht mehr als Stigma, sondern als sozial legitime Option wahrgenommen wird. Diese Legitimität mindert jedoch nicht das traumatische Potenzial einer Familientrennung. Kinder, die Zeugen einer hochkonfliktreichen Scheidung sind, werden chronischem Stress ausgesetzt, was zu Externalisationen (z. B. Aggressivität, Delinquenz) und Internalisierungen (z. B. Depressionen, sozialer Rückzug) führen kann. Die anschließende Bildung von Patchworkfamilien erfordert

eine komplexe psychosoziale Anpassung, die oft mit weiteren Stressfaktoren und unklaren Rollen verbunden ist.

Sozioökonomische Differenzierung und strukturelle Vulnerabilität

Die wirtschaftlichen Determinanten des Familienwohlbefindens sind heute stärker denn je. Die kapitalistische Gesellschaft produziert eine wachsende sozioökonomische Ungleichheit, die sich auf der Ebene der Familie manifestiert. Haushalte mit niedrigem Einkommen sind zyklisch finanzieller Überlastung und Verschuldung ausgesetzt, die nicht nur als ein wirtschaftliches Problem, sondern auch als ein psychosozialer Stressfaktor verstanden werden. Verschuldung schafft ein Umfeld permanenter Unsicherheit und Angst, das die Eltern-kompetenzen und die emotionale Verfügbarkeit beeinträchtigt. Soziale Ausgrenzung ist eine direkte Folge dieses Zustands. Kinder aus marginalisierten Familien haben nur einen begrenzten Zugang zu Sozialkapital (z. B. Kontaktnetzwerke, kulturelle Angebote) und Gesundheitskapital (z. B. Vorsorge, hochwertige Ernährung). Sie sind häufiger dem Mobbing und der Stigmatisierung ausgesetzt, was komplexe psychopathologische Reaktionen auslösen und zu deviantem Verhalten als Mechanismus der maladaptiven Bewältigung sozialer Ausgrenzung führen kann. Dieser Kreislauf von generationenübergreifender Armut und Pathologie wird von den Eltern auf die Kinder übertragen und führt zu einer Spirale des Scheiterns, die ohne gezielte und strukturelle Interventionen nur schwer zu durchbrechen ist.

Die Schwächung der intergenerationellen Solidarität, die mit dem Wandel der demografischen Strukturen und dem Zerfall der familiären Netzwerke einhergeht, lässt die Familien mit diesen Problemen verlassen. Das Phänomen des „Sandwich-Effekts“ veranschaulicht am besten diesen Druck, bei dem Erwachsene gezwungen sind, sowohl ihre Eltern als auch ihre Kinder zu unterstützen, was zu einer erheblichen psychischen und wirtschaftlichen Überlastung führt. Die heutige Familie ist eine fragile Institution, deren Funktionsfähigkeit durch eine Kombination aus sozialen, wirtschaftlichen und psychologischen Faktoren systematisch geschwächt wird. Das Verständnis dieses komplexen Netzwerks ist für die Entwicklung wirksamer politischer Maßnahmen zur Stärkung der Widerstandsfähigkeit von Familien und zur Prävention pathologischer Prozesse nicht nur auf individueller, sondern auch auf systemischer Ebene von entscheidender Bedeutung.

Alleinerziehende Familien

Alleinerziehende Familien, die durch die Abwesenheit eines Elternteils gekennzeichnet sind, sind kein Randphänomen mehr, sondern ein fester Bestandteil des demografischen Mosaiks moderner Gesellschaften. Während diese Familien in der Vergangenheit überwiegend das Ergebnis von Verwitwung und später auch von Scheidungen waren, spiegelt der derzeitige Anstieg ihrer Zahl dynamische Veränderungen in den sozialen Strukturen, Normen und individuellen Werten wider. Die Analyse der Ursachen für die Entstehung von Alleinerziehenden-Familien erfordert einen komplexen Ansatz, der gesellschaftliche Trends auf Makroebene mit individuellen Entscheidungen auf Mikroebene integriert. Einer der wichtigsten makrosozialen Faktoren ist die Liberalisierung der Rechtsnormen in Bezug auf die Ehe und Scheidung. In der Vergangenheit standen Ehen in vielen Kulturen unter dem starken Einfluss religiöser und sozialer Institutionen, die die Ehe als unauflösbaren Bund betrachteten. Mit der fortschreitenden Säkularisierung der Gesellschaft und der Einführung des Rechts auf Scheidung ohne Angabe eines schwerwiegenden Grundes hat sich die Ehe von einem Status zu einem wählbaren und auflösbaren Vertrag gewandelt. Dieser Wandel spiegelt, wie Možný (2006)

feststellt, eine breitere gesellschaftliche Anerkennung der Autonomie des Einzelnen und des Rechts auf persönliche Zufriedenheit wider.

Ein weiterer entscheidender Faktor ist die wirtschaftliche Emanzipation der Frauen. Frauen treten heute in den Arbeitsmarkt ein, erreichen einen höheren Bildungsstand und bekleiden wichtige Positionen, was ihnen finanzielle Unabhängigkeit verschafft. Diese Unabhängigkeit ermöglicht es ihnen, dysfunktionale Beziehungen zu verlassen, da sie nicht mehr aufgrund wirtschaftlicher Abhängigkeit gezwungen sind, in der Ehe zu bleiben. Dieses Phänomen hat jedoch auch paradoxe Auswirkungen, wie Gabura (2006) feststellt: Obwohl die finanzielle Stabilität der Frau die Familie stärken kann, kann eine zu große wirtschaftliche Gleichstellung zwischen den Partnern die traditionellen Geschlechterrollen untergraben und zu einer geringeren Stabilität der Ehe führen, insbesondere wenn sie nicht mit einer Veränderung der Aufteilung der Hausarbeit und der elterlichen Pflichten begleitet wird.

Psychologische und zwischenmenschliche Gründe

Auf der mikrosozialen Ebene ist der Zerfall von Familien oft mit emotionalen und psychologischen Dysfunktionen verbunden. Die moderne Familie basiert zunehmend auf einem romantischen Liebesmodell, bei dem vom Partner nicht nur wirtschaftliche Stabilität, sondern auch emotionale Erfüllung und persönliche Zufriedenheit erwartet wird. Wenn diese Erwartungen nicht erfüllt werden, wird die Beziehung unbefriedigend. Die wichtigsten Faktoren für den Zerfall sind mangelnde Kommunikation, emotionale Entfremdung und die Unfähigkeit, Konflikte zu lösen, wie Smith (2004) und Bakošová (2008) beschreiben. Anstelle eines konstruktiven Dialogs kommt es zu emotionalem Rückzug, was zu einem Gefühl der Einsamkeit und Unwertschätzung führt.

Ein weiterer wichtiger Faktor ist die gestörte Beziehungsdynamik nach der Geburt eines Kindes. Ein Kind bringt zwar Freude, verändert aber auch die zwischenmenschlichen Beziehungen radikal. Für viele Männer kann die Geburt des ersten Kindes mit dem Gefühl verbunden sein, emotional aus dem Mittelpunkt des Lebens ihrer Partnerin verdrängt zu werden. Eine Frau, die mit der Betreuung des Neugeborenen überfordert ist, kann unbewusst die Bedürfnisse ihres Partners vernachlässigen, was zu einem Gefühl der Isolation und einer Störung der gegenseitigen Bindung führt. Dies kann Auslöser für eine Beziehungskrise sein, die zur Trennung führt.

Soziale und kulturelle Faktoren

Die heutigen gesellschaftlichen Normen unterscheiden sich von denen, die in der Vergangenheit vorherrschten. Das soziale Stigma, das mit Scheidung oder Alleinerziehung verbunden ist, nimmt ab. Sobotková (2001) und Sirovátka (2006) weisen darauf hin, dass die Alleinerziehung zunehmend eine freiwillige Entscheidung ist, insbesondere bei Frauen aus höheren sozialen Schichten, die über ausreichende finanzielle und soziale Ressourcen verfügen, um ein Kind alleine großzuziehen. Diese Veränderung spiegelt sich auch im Alter wider, in dem Menschen sich für die Elternschaft entscheiden. Das Aufschieben der Elternschaft auf ein höheres Alter hängt mit dem Abschluss der Ausbildung und dem Aufbau einer Karriere zusammen. Wenn jedoch eine Ehe in jungen Jahren geschlossen wird, oft aufgrund einer ungeplanten Schwangerschaft, sind die Chancen auf deren Fortbestand geringer (Možný, 2006).

Alleinerziehende Familien sind nicht nur eine statistische Angabe, sondern das Ergebnis komplexer sozialer, wirtschaftlicher und psychologischer Veränderungen.

Sie entstehen infolge der Liberalisierung des Rechts, der wirtschaftlichen Emanzipation der Frauen, veränderter psychologischer Erwartungen an die Partnerschaft und einer allgemeinen Veränderung der gesellschaftlichen Werte. Die Analyse der Ursachen für ihre Entstehung ist entscheidend für das Verständnis der heutigen Familie als dynamische und flexible Institution, die sich an veränderte Bedingungen anpasst, aber gleichzeitig neuen Risiken ausgesetzt wird. Diese Familien benötigen gezielte Unterstützung, die sich nicht nur auf finanzielle Hilfe beschränkt, sondern auch auf die Stärkung ihrer psychosozialen Widerstandsfähigkeit und ihre Integration in die Gesellschaft insgesamt abzielt.

Alleinerziehende

Alleinerziehende sind im slowakischen und europäischen Kontext keine Seltenheit mehr, sondern etablieren sich als gängige Familienform. Obwohl sich die gesellschaftliche Diskussion oft auf traditionelle Familien konzentriert, ist es wichtig, den besonderen Herausforderungen, denen alleinerziehende Eltern und ihre Kinder gegenüberstehen, Aufmerksamkeit zu schenken. Diese oft übersehenen Probleme können schwerwiegende Auswirkungen auf ihren Lebensstandard, ihr psychosoziales Wohlbefinden und die allgemeine Funktionsfähigkeit der Familie haben. Alleinerziehende Haushalte sind im Vergleich zu vollständigen Familien einem deutlich höheren Risiko von Armut und sozialer Ausgrenzung ausgesetzt. Aktuelle Daten bestätigen, dass diese Familien häufiger mit Arbeitslosigkeit und unzureichenden Wohnverhältnissen konfrontiert sind (Hudecová, 2009). Diese finanzielle Gefährdung resultiert aus der Tatsache, dass ein Elternteil die gesamte wirtschaftliche Last allein tragen muss, was in Verbindung mit der Kinderbetreuung und den damit verbundenen eingeschränkten Beschäftigungsmöglichkeiten besonders schwierig ist. Alleinerziehende, oft Mütter, können in einer Falle aus schlecht bezahlten Jobs oder Teilzeitstellen landen, die es ihnen zwar ermöglichen, Arbeit und Elternpflichten unter einen Hut zu bringen, sie aber gleichzeitig daran hindern, finanzielle Stabilität zu erreichen.

Neben den wirtschaftlichen Problemen sind Alleinerziehende auch einer erheblichen psychosozialen Belastung ausgesetzt. Das Gefühl des Versagens, der Unterbewertung oder der Minderwertigkeit ist laut Smith (2004) weit verbreitet. Dieses Gefühl kann durch das Gefühl der Isolation vom Mainstream der Gesellschaft, die sich nach wie vor in erster Linie am Modell der vollständigen Familie orientiert, noch verstärkt werden. Der ständige Druck, für den finanziellen Unterhalt und die Führung des Haushalts zu sorgen, kann zu Burnout und dem Gefühl führen, dass ihnen keine Zeit und Energie mehr bleibt, sich ihrem Kind zu widmen. Wenn es kein Unterstützungsnetzwerk gibt (z. B. Familie, Freunde oder professionelle Dienste), ist es für Eltern extrem schwierig, ihrem Kind ausreichend Anregungen, wertvolle Zeit und Aufmerksamkeit zu geben, die es für eine gesunde Entwicklung benötigt. Das Leben mit einem Elternteil, der depressiv ist oder mit einer schwierigen Situation nicht zurechtkommt, kann die Sicherheit, Stabilität und das Sicherheitsgefühl des Kindes gefährden. Emotionale Bindung und Vertrauen sind für eine gesunde Entwicklung von entscheidender Bedeutung. Wenn sie durch anhaltenden Stress und Verzweiflung der Eltern gestört werden, kann dies langfristige negative Auswirkungen auf die Psyche des Kindes haben.

Eine Analyse der Probleme von Alleinerziehenden zeigt, dass ihre Verletzlichkeit das Ergebnis einer komplexen Wechselwirkung zwischen sozialen, wirtschaftlichen und psychologischen Faktoren ist. Sie geht über das traditionelle Verständnis von Familienproblemen hinaus und erfordert einen ***systemischen und ganzheitlichen***

Ansatz. Die Gesellschaft sollte diese Probleme nicht ignorieren, sondern aktiv Mechanismen schaffen, die gezielte Unterstützung bieten. Dazu gehören nicht nur **finanzielle Hilfe, sondern auch psychologische Beratung, die Entwicklung unterstützender Gemeinschaften und flexible Arbeitsbedingungen**, die es den Eltern ermöglichen, Arbeit und Kinderbetreuung erfolgreich zu vereinbaren. Nur so kann sichergestellt werden, dass Alleinerziehende als gesunde und stabile Einheiten funktionieren können, welche ihren Kindern ein sicheres Umfeld für ihre Entwicklung bieten.

Die Struktur der heutigen Alleinerziehenden-Familien ist dynamisch und spiegelt Veränderungen in der Demografie und den gesellschaftlichen Normen wider. Aus der Analyse der Daten aus einem Forschungsbericht aus dem Jahr 2006 geht hervor, dass Scheidungen der Hauptgrund für die Entstehung dieser Familieneinheiten waren. Die überwiegende Mehrheit, nämlich 57,8 % der Alleinerziehenden, entstand durch die Auflösung einer Ehe. Diese Zahl ist nicht nur eine fade Statistik, sondern ein wichtiger sozialer Indikator, der auf eine Schwächung der Institution der Ehe und eine zunehmende Akzeptanz der Scheidung als legitime Lösung für dysfunktionale Beziehungen hindeutet.

Alleinerziehende Mütter

Alleinerziehende Familien, in denen die Mutter die Betreuung des Kindes übernimmt, stellen die häufigste Form einer unvollständigen Familie dar. Diese Konstellation hat tiefe historische Wurzeln, die einen grundlegenden Wandel vom patriarchalischen Modell hin zur heutigen Vorherrschaft der mütterlichen Fürsorge durchlaufen haben. Während in dem antiken Rom der Vater die absolute Macht über das Leben und den Besitz des Kindes hatte, veränderten die industrielle Revolution und der damit verbundene Rückgang der Kinderarbeit die Sichtweise auf das Kind von einem wirtschaftlichen Gewinn hin zu einer finanziellen Belastung. Mit dem Aufkommen der mütterlichen Liebe als zentralem Wert wurden Kinder zunehmend den Müttern anvertraut, was bei Scheidungen zur gängigen Praxis wurde (Bakošová, 2008). Das Leben einer alleinerziehenden Mutter ist oft von chronischem Stress und Überlastung geprägt. Auf ihren Schultern lastet die gesamte Verantwortung für die finanzielle Absicherung, die Erziehung und die Führung des Haushalts. Dieser ständige Druck, verbunden mit einem oft geringeren Einkommen, kann zu Gefühlen der Frustration, Erfolglosigkeit und Minderwertigkeit führen (Smith, 2004). Der Mangel an Zeit und Energie kann sie in einem Teufelskreis gefangen halten, in dem sie ständig in Eile ist, was sich negativ auf ihre psychische Gesundheit und ihre Beziehung zu ihren Kindern auswirkt. Mangelnde Entspannung und Überarbeitung können zu emotionaler Unzugänglichkeit führen. Eine Mutter, die ständig müde ist, zeigt möglicherweise weniger Liebe und Geduld und greift häufiger zu Strafen und Kritik. Die Kinder hingegen können sich emotional vernachlässigt fühlen und sie sehnen sich nach mehr Aufmerksamkeit und Liebe von ihrer Mutter. Dieses Paradox, dass die Mutter ihre Kinder liebt, aber nicht in der Lage ist, ihre emotionalen Bedürfnisse vollständig zu erfüllen, kann zu gegenseitiger Entfremdung und einer Störung der emotionalen Bindung führen.

Trotz aller Herausforderungen gibt es Faktoren, die die negativen Auswirkungen der Alleinerziehung mildern und der Mutter helfen können, Lebenszufriedenheit zu erreichen. Sobotková (2001) identifiziert drei Schlüsselquellen, die eine erfolgreiche Anpassung beeinflussen:

1. *Interne Ressourcen der Familie* – dazu gehört die Fähigkeit der Mutter, familiäre Prozesse neu zu organisieren und die Integrität der Familie auch unter

neuen Bedingungen zu bewahren. Es geht um ihre Widerstandsfähigkeit, ihre Fähigkeit, Veränderungen zu akzeptieren und neue, funktionierende Verhaltensmuster zu entwickeln.

2. *Soziales Netzwerk* – das Ausmaß der Unterstützung durch die erweiterte Familie, Freunde und die Gemeinschaft ist entscheidend. Ein starkes Netzwerk bietet nicht nur praktische Hilfe (z. B. Kinderbetreuung), sondern auch emotionale Unterstützung und ein Gefühl der Zugehörigkeit, was die Isolation und die psychosoziale Belastung mildert.

3. *Stressbewältigungsfähigkeiten* – Die Fähigkeit, effektiv mit Stress umzugehen, ist für die Aufrechterhaltung des psychischen Wohlbefindens der Mutter unerlässlich. Dazu gehört die Suche nach professioneller Hilfe, das Erlernen von Entspannungstechniken oder die Teilnahme an Selbsthilfegruppen.

Die Alltagsgestaltung einer alleinerziehenden Mutter mit Kind ist ein komplexes Phänomen, das über die normale Familiendynamik hinausgeht. Sie erfordert einen systemischen und ganzheitlichen Ansatz seitens der Gesellschaft, die nicht nur finanzielle Unterstützung, sondern auch psychologische Beratung und Hilfe beim Aufbau sozialer Netzwerke leisten sollte, um sicherzustellen, dass alleinerziehende Eltern und ihre Kinder diese Herausforderungen nicht alleine bewältigen müssen.

Alleinerziehende Väter

Obwohl sich die öffentliche Diskussion über Alleinerziehende in erster Linie auf Mütter konzentriert, stellen alleinerziehende Väter eine immer wichtigere, aber oft übersehene Gruppe dar. Soziale Normen und Rechtssysteme bevorzugen bei Scheidungen traditionell die Mütter, was zu dem Stereotyp geführt hat, dass Väter weniger in der Lage sind, sich um die Kinder zu kümmern. Die Realität ist jedoch komplexer. Väter werden aus verschiedenen Gründen zu Alleinerziehenden: Tod der Ehefrau, Verlassen der Familie durch die Mutter oder deren schwerwiegende gesundheitliche oder psychische Probleme (Bakošová, 2008). Es gibt auch Fälle, in denen die Männer tatsächlich glauben, dass sie ihren Kindern ein besseres Umfeld bieten können, oder den Antrag auf das Sorgerecht für das Kind als Taktik im Scheidungsverfahren nutzen.

Historisch gesehen wurde der Vater vor allem als wirtschaftlicher Versorger der Familie betrachtet, während die Mutter in erster Linie für die Erziehung und Betreuung zuständig war. Dieses Klischee hält sich auch heute noch, obwohl viele Untersuchungen wiederholt zeigen, dass die Männer ebenso kompetent in der Kinderbetreuung sind, auch wenn sie anders an die Elternschaft herangehen als Mütter. Ihr Erfolg hängt von ihren persönlichen Eigenschaften, ihrer finanziellen Situation und dem verfügbaren Unterstützungsnetzwerk ab (Hudecová, 2009). Für Väter kann alleinerziehendes Elternsein zu einer Quelle gesellschaftlichen Ansehens und Anerkennung werden, insbesondere wenn die Mutter die Kinder verlässt. In einem solchen Fall wird der Vater als „Retter der Familie“ wahrgenommen, was seine soziale Stellung stärken kann. Diese Situation steht in starkem Kontrast zur Situation einer alleinerziehenden Mutter, die oft mit Kritik und eingeschränkten Arbeitsmöglichkeiten konfrontiert ist.

Die Dynamik einer Einelternfamilie mit Vater unterscheidet sich auch je nach Geschlecht der Kinder. Laut Smith (2004) bevorzugen Jungen oft das Leben mit ihrem Vater, der für sie zu einem wichtigen Vorbild für ihr zukünftiges Leben wird. Im Gegensatz dazu können jugendliche Töchter in bestimmten Fragen Probleme mit ihrem Vater haben, insbesondere in Bezug auf ihre Selbstständigkeit und das

Eingehen von Partnerschaften. Die Erziehung eines jugendlichen Mädchens kann für einen alleinerziehenden Vater eine Herausforderung sein, da er mit ihrem Bedürfnis nach Freiheit und Intimität nicht umgehen kann. Einige Väter wenden in ihrem Bestreben, ihre Tochter vor Gefahren zu schützen, strenge und kontrollierende Methoden an, wie z. B. Hausarrest oder das Verbot, sich mit Jungen zu treffen. Diese Einschränkungen führen jedoch oft zu Konflikten, einer Schwächung des Familienzusammenhalts und einem Verlust der Autorität des Vaters, was das Vertrauen und die emotionale Bindung beeinträchtigen kann.

Obwohl alleinerziehende Väter seltener sind, verdienen sie die gleiche Aufmerksamkeit wie alleinerziehende Mütter. Die Väter stehen ebenso wie die Mütter vor Problemen, gehen diese jedoch anders an. Ihr Erfolg hängt von der Unterstützung durch die Gesellschaft und ihrer persönlichen Fähigkeit ab, sich an die schwierige Situation anzupassen. Um alleinerziehende Familien zu verstehen, muss man akzeptieren, dass die Rolle der Eltern nicht streng durch das Geschlecht definiert ist und dass beide Geschlechter gleichermaßen in der Lage sind, ihren Kindern ein liebevolles und sicheres Umfeld zu bieten.

Bestehende Risiken für Alleinerziehende

Alleinerziehende sind zwar immer häufiger anzutreffen, aber generell gesehen sind sie deutlich anfälliger als vollständige Familien. Wie Matoušek (2005) betont, sind alleinerziehende Eltern häufiger von Arbeitslosigkeit, Wohnungsproblemen, sozialer Isolation, Armut und sozialer Ausgrenzung betroffen. Diese Risiken sind kein Zufall, sondern das Ergebnis eines komplexen sozialen und wirtschaftlichen Umfelds, das nicht genügend Unterstützung für nicht standardisierte Familienmodelle bietet. Eine unzureichende Lösung dieser Probleme kann schwerwiegende und generationsübergreifende Folgen haben, die sich nicht nur auf die psychische und wirtschaftliche Situation der Eltern, sondern auch auf die ihrer Kinder auswirken.

Die Armut stellt ein tiefgreifendes sozialpathologisches Phänomen dar, das alle Aspekte des Lebens betrifft. Sie wird allgemein als ein Zustand verstanden, in dem einem Einzelnen oder einem Haushalt die Mittel zur Befriedigung der Grundbedürfnisse fehlen. Für Alleinerziehende wird dieses Problem zum Mittelpunkt ihrer Existenz.

Die wissenschaftliche Theorie unterscheidet zwei Hauptkonzepte von Armut:

- Objektive Konzepte konzentrieren sich auf messbare Kriterien wie Einkommen und Konsum des Haushalts. Im Falle von Alleinerziehenden ist objektive Armut eine direkte Folge der einzigen Einkommensquelle, die die Kosten für die gesamte Familie decken muss, oft ohne finanzielle Unterstützung des anderen Elternteils.

- Subjektive Konzepte von Armut bewerten die Situation anhand der Gefühle und der Selbsteinschätzung des Einzelnen. Obwohl sie eher als ergänzendes Instrument verwendet werden, können sie im Falle von Alleinerziehenden ein Gefühl der Knappheit und Hoffnungslosigkeit widerspiegeln, das über reine Finanzstatistiken hinausgeht.

Alleinerziehende gelten laut der Europäischen Kommission (2011) neben Kindern, Menschen mit Behinderungen und ethnischen Minderheiten als eine der am stärksten von Armut bedrohten Gruppen. Ihre Gefährdung ist auf eine Kombination mehrerer Faktoren zurückzuführen: eingeschränkte Möglichkeiten, aufgrund elterlicher Pflichten einer Vollzeitbeschäftigung nachzugehen, Mangel an erschwinglicher Kinderbetreuung und oft auch ein niedrigeres Bildungsniveau, das ihnen den Zugang zu besser bezahlten Positionen erschwert. Die Armut bedeutet für

Alleinerziehende nicht nur Geldmangel. Oft führt sie auch zu sozialer Ausgrenzung, was den Verlust der uneingeschränkten Teilhabe am gesellschaftlichen Leben zur Folge hat. Wenn eine Familie nicht über ausreichende Mittel verfügt, kann sie sich keine außerschulischen Aktivitäten, kulturelle Veranstaltungen oder Reisen leisten, was das Leben des Kindes verarmt und seine Sozialisierung einschränkt. Darüber hinaus kann das Leben in billigeren, oft weniger sicheren Stadtvierteln zu sozialer Isolation und mangelndem Zugang zu hochwertigen Dienstleistungen wie Schulen oder Gesundheitsversorgung führen. Dieser Kreislauf von Armut und Ausgrenzung kann von Generation zu Generation weitergegeben werden und es den Kindern erschweren, einen besseren Lebensstandard als ihre Eltern zu erreichen.

Theoretische Konzepte von Armut und ihre Anwendung auf Alleinerziehende

Die Armut als sozioökonomischer Zustand bedeutet mehr als Mangel an finanziellen Mitteln. In akademischen Diskussionen wird zwischen mehreren Konzepten unterschieden, die mit unterschiedlicher Relevanz auf Alleinerziehende angewendet werden.

1. **Absolute Armut** – Dieses Konzept, das historisch gesehen in Entwicklungsländern vorherrschte, konzentriert sich auf die Unfähigkeit, die Grundbedürfnisse zum Überleben (z. B. Nahrung, Unterkunft, Kleidung) zu sichern. Obwohl er in entwickelten Ländern selten vorkommt, kann er bei den am stärksten benachteiligten Alleinerziehenden auftreten, die unter extremer Entbehrung leben.

2. **Relative Armut** – Dieses Konzept ist für Alleinerziehende in Europa von zentraler Bedeutung. Armut wird im Verhältnis zum durchschnittlichen Lebensstandard der Gesellschaft betrachtet. Ein Haushalt gilt als arm, wenn sein Einkommen unter eine bestimmte Grenze fällt (z. B. 60 % des Durchschnittseinkommens im Land). Alleinerziehende Haushalte fallen statistisch gesehen am häufigsten in diese Kategorie, was eine direkte Folge ihrer wirtschaftlichen Eindimensionalität und geringeren Verdienstmöglichkeiten ist (Tydlitátová, 2011).

3. **Mehrdimensionale Armut** – hierbei handelt es sich um einen komplexen Ansatz, der nicht nur finanzielle Aspekte berücksichtigt, sondern auch Benachteiligungen in Bereichen wie Bildung, Gesundheitsversorgung, Zugang zu Dienstleistungen und Wohnqualität. Alleinerziehende Familien mit geringem Einkommen leiden oft unter mehreren solchen Benachteiligungen gleichzeitig. Sie haben nur einen begrenzten Zugang zu außerschulischen Aktivitäten für Kinder, leben in überfüllten oder hygienisch unzureichenden Verhältnissen und verschieben Arztbesuche aus finanziellen Gründen.

Soziale Ausgrenzung beschränkt sich nicht nur auf wirtschaftliche Benachteiligung, sondern vielmehr wird sie als ein komplexer Prozess verstanden, durch den Einzelpersonen und Gruppen an den Rand der Gesellschaft gedrängt werden. Für Alleinerziehende hat dieser Prozess mehrere miteinander verbundene Dimensionen:

1. **Wirtschaftliche Ausgrenzung** – niedrige Einkommen und Schuldenfallen sind als Hauptmerkmale zu nennen. Die Eltern sind gezwungen, ihre Ausgaben zu beschränken, was zu einer unterdurchschnittlichen Ernährung und einem eingeschränkten Zugang zu kulturellen und sportlichen Aktivitäten für Kinder führt. Dies behindert ihre Integration in soziale Gruppen und ihre psychosoziale Entwicklung.

2. **Symbolische Ausgrenzung und Stigmatisierung** – Alleinerziehende Familien sind oft sozialer Stigmatisierung ausgesetzt, da sie als „anders“ oder „problematisch“ wahrgenommen werden. Diese symbolische Ausgrenzung äußert sich in Vorurteilen gegenüber Kindern aus diesen Familien in Schulen und im sozialen Umfeld. Diese Kinder können Opfer von Mobbing werden, was zu einer Beeinträchtigung ihres Selbstbewusstseins und ihrer sozialen Kompetenzen führt. Das Stigma schafft somit eine Barriere, die Alleinerziehenden den Zugang zu sozialem Kapital (z. B. Freundschaften, Unterstützung durch die Gemeinschaft) erschwert.

3. **Institutionelle Ausgrenzung** – betrifft Mängel im System, die die spezifischen Bedürfnisse von Alleinerziehenden nicht berücksichtigen. Zu diesen Mängeln gehört beispielsweise die Rigidität des Arbeitsmarktes, auf dem es an Teilzeitstellen oder flexiblen Arbeitsplätzen mangelt. Auch das schlecht funktionierende System der Unterhaltsdurchsetzung trägt zur wirtschaftlichen Ausgrenzung bei. Unzureichend entwickelte Kinderbetreuungsangebote (Krippen, Kindergärten) erschweren den Eltern ihre Suche nach einem gut bezahlten Job.

Die Bekämpfung von Armut und sozialer Ausgrenzung von Alleinerziehenden erfordert eine umfassende Sozialpolitik, die über die üblichen Sozialleistungen hinausgeht.

1. **Erhöhung der Erwerbsbeteiligung** – entscheidend ist die Stärkung der Beschäftigungsfähigkeit von Alleinerziehenden. Dazu gehören gezielte Bildungs- und Umschulungsprogramme, die ihnen helfen, besser bezahlte Stellen zu finden. Es ist unerlässlich, dass die Gesellschaft, die Arbeitgeber und der Staat gemeinsam an der Schaffung flexibler Arbeitsmodelle arbeiten, die die Vereinbarkeit von Beruf und Elternpflichten ermöglichen.

2. **Unterstützung von Kindern** – Um die Weitergabe von Armut von einer Generation zur nächsten zu verhindern, ist es wichtig, sich direkt auf die Kinder zu konzentrieren. Die Verbesserung des Systems der Sozialstipendien und die Gewährleistung des kostenlosen Zugangs zu außerschulischen Aktivitäten, hochwertiger Bildung und kulturellen Veranstaltungen sind eine Investition in ihre Zukunft. Dadurch wird die Ausgrenzung aufgrund des sozioökonomischen Status verringert und ihre Chancen auf ein erfolgreiches Leben erhöht.

3. **Soziale und gemeinschaftliche Unterstützung** – Neben wirtschaftlichen Maßnahmen ist es unerlässlich, die Entwicklung von Unterstützungsnetzwerken und Gemeinschaften zu fördern, die die soziale Isolation alleinerziehender Eltern mildern. Psychologische Beratung und Selbsthilfegruppen können den Eltern helfen, mit dem Stress umzugehen und Gefühle der Stigmatisierung zu überwinden.

Armut und soziale Ausgrenzung von Alleinerziehenden sind nicht nur ihr individuelles Problem, sondern eine systemische Herausforderung, die aktive, gezielte und umfassende Lösungen auf gesamtgesellschaftlicher Ebene erfordert.

Komplexes Unterstützungssystem für Alleinerziehende

Die Lebenssituationen, mit denen Alleinerziehende konfrontiert sind, sind oft so komplex, dass sie ohne externe Hilfe nicht zu bewältigen sind. Während die primäre Unterstützung aus natürlichen Netzwerken wie Familie und Gemeinschaft kommen sollte, ist in vielen Fällen auch sekundäre Hilfe durch den Staat und den dritten Sektor erforderlich. Die meisten Probleme alleinerziehender Familien sind wirtschaftlicher Natur, weshalb sich das Unterstützungssystem in erster Linie auf finanzielle Instrumente und Sozialleistungen konzentriert.

Sozialhilfe und ihre Dilemmata

Eines der wichtigsten Hilfsinstrumente ist das System der Sozialleistungen und -zuschüsse. Dieses System soll verhindern, dass Familien von Armut in Not geraten, d. h. in eine Situation, in der sie nicht in der Lage sind, ihre Grundbedürfnisse zu decken. Gemäß dem Gesetz über die Hilfe in materieller Notlage (Nr. 417/2013) wird materielle Notlage als ein Zustand definiert, in dem das Einkommen eines Haushalts trotz eigener Bemühungen, dieses zu sichern, nicht das Existenzminimum erreicht.

Bei der Festlegung der Höhe der Sozialleistungen steht der Staat jedoch vor einem Dilemma: Die Leistungen sollten hoch genug sein, um ein menschenwürdiges Leben zu ermöglichen (Erhalt der Wohnung, Zugang zu Bildung und Kultur), aber gleichzeitig dürfen sie nicht so hoch sein, dass sie die Eltern davon abhalten, aktiv nach Arbeit zu suchen und ihre Situation zu verbessern (Levická, 2004).

Instrumente und Bereiche der Hilfe

Die Hilfe für Alleinerziehende geht über finanzielle Leistungen hinaus und umfasst ein breiteres Spektrum an politischen Maßnahmen und Dienstleistungen. Die wichtigsten Bereiche sind:

1. Wohnen – unzureichende Wohnverhältnisse sind einer der Hauptrisikofaktoren. Eine Lösung kann der Bau von Sozialwohnungen und die Gewährung von Wohnbeihilfen sein.

2. Arbeitsmarkt – Die Vereinbarkeit von Beruf und Elternpflichten ist für Alleinerziehende eine besondere Herausforderung. Daher ist es unerlässlich, dass die Arbeitspolitik flexible Arbeitsverhältnisse, Heimarbeit und andere Maßnahmen fördert, die ihnen die Rückkehr auf den Arbeitsmarkt erleichtern. Wichtig ist auch die Förderung und Verfügbarkeit von Kinderbetreuungsangeboten wie Krippen und Kindergärten, deren Betrieb vom Staat mitfinanziert werden sollte (Beblavý, 2009).

3. Nicht finanzielle Unterstützung – verschiedene Ermäßigungen für Verkehrsmittel, Kultur- und Sportveranstaltungen zielen darauf ab, Alleinerziehende in die Gesellschaft zu integrieren. Obwohl diese Form der Hilfe willkommen ist, hat für viele Eltern das Bargeld einen höheren Wert, da es ihnen ermöglicht, ihre Grundbedürfnisse nach ihren eigenen Prioritäten zu decken.

Die Rolle des dritten Sektors und der Sozialarbeit

Neben den staatlichen Institutionen spielt auch der dritte Sektor eine wichtige Rolle, d. h. verschiedene gemeinnützige und nichtstaatliche Organisationen, die soziale Hilfe und Beratung anbieten. Diese Organisationen widmen sich der Familienarbeit, bieten Therapien und Beratung an und helfen Familien bei der Lösung komplexer psychosozialer Probleme. Die Sozialarbeiter spielen in diesem Prozess eine Schlüsselrolle. Ihre Aufgabe ist es, gefährdete Familien aufzusuchen, die Rechte der Kinder zu schützen und fachliche Beratung anzubieten. Das Ziel ihrer Arbeit ist es nicht, den fehlenden Elternteil zu ersetzen, sondern die Kompetenzen des alleinerziehenden Elternteils zu stärken, damit dieser ein vollwertiger und effektiver Erzieher sein kann (Matoušek, 2005).

Europäische Strategien und die Position der Slowakischen Republik

Die Strategie Europa 2020 unterstützt einen Ansatz der aktiven Eingliederung, der finanzielle Unterstützung mit Zugang zum Arbeitsmarkt und zu sozialen Dienstleistungen verbindet. Das Ziel dabei ist es, langfristige soziale Ausgrenzung zu verhindern und die Integration benachteiligter Gruppen, darunter Alleinerziehende und Frauen, zu fördern. Trotz bestehender Defizite schneidet die Slowakische

Republik im europäischen Vergleich relativ gut ab, was das Einkommen von Alleinerziehenden betrifft. Beblavý (2009) gibt an, dass das Einkommen dieser Haushalte in der Slowakei 60-76 % des durchschnittlichen Lebensstandards im Land erreicht, was im Vergleich zu anderen entwickelten Ländern ein überdurchschnittlicher Wert ist. Es muss dennoch betont werden, dass das Einkommen von Alleinerziehenden deutlich niedriger ist als das von vollständigen oder kinderlosen Familien, was auf weiterhin bestehende Probleme und die Notwendigkeit weiterer gezielter Unterstützung hinweist.

Zusammenfassung

Das Phänomen der Alleinerziehenden hat sich von einem Randphänomen der Gesellschaft zu einem untrennbaren Bestandteil der demografischen Realität gewandelt. Ihre wachsende Zahl, bedingt durch die Liberalisierung der Rechtsnormen, die wirtschaftliche Emanzipation der Frauen und den Wandel der gesellschaftlichen Werte, weist auf dynamische Veränderungen in der Struktur der heutigen Familie hin. Obwohl viele dieser Haushalte effektiv funktionieren und ihren Mitgliedern ein stabiles Umfeld bieten können, weisen Studien immer wieder auf eine erhöhte soziale und wirtschaftliche Vulnerabilität hin. Die Analyse der Risikofaktoren und sozialen Determinanten von Gesundheit und Wohlbefinden bestätigt, dass diese Familien vor einzigartigen Herausforderungen stehen, die komplexe und gezielte Lösungen erfordern.

Einer der kritischsten Risikofaktoren ist die finanzielle Instabilität, die auf das Fehlen einer zweiten Einkommensquelle zurückzuführen ist. Alleinerziehende Haushalte sind daher systematisch einem höheren Risiko von Armut und sozialer Ausgrenzung ausgesetzt. Dieses Problem wird noch dadurch verschärft, dass alleinerziehende Elternteile, meist Mütter, häufig in Teilzeit oder in Niedriglohnsektoren arbeiten, um ihre Arbeit mit der vollständigen Betreuung ihrer Kinder in Einklang zu bringen. Das geringe Einkommen wirkt sich direkt auf die Wohnqualität, den Zugang zur Gesundheitsversorgung und die Bildungsmöglichkeiten aus, was zu einer multidimensionalen Benachteiligung führt.

Mit der Armut ist auch das Phänomen der sozialen Ausgrenzung untrennbar verbunden. Alleinerziehende Familien werden oft an den Rand der Gesellschaft gedrängt, was sich in ungleichen Zugangsmöglichkeiten zu Beschäftigung, Wohnraum, Bildung und sozialer Sicherheit äußert. Diese Situation führt zu sozialer Isolation und einem Mangel an Unterstützungsnetzwerken, was die psychosoziale Belastung der Eltern noch verstärkt. Die gesellschaftliche Stigmatisierung, die Alleinerziehende als „anders“ oder „problematisch“ wahrnimmt, schafft eine weitere Barriere und verringert ihren Zugang zu sozialem Kapital wie Freundschaften und Unterstützung durch die Gemeinschaft.

Alleinerziehende Eltern stehen unter erheblicher psychischer Belastung, die sich in Gefühlen der Überlastung, Erschöpfung und Erfolglosigkeit äußert. Der ständige Druck, für den Lebensunterhalt zu sorgen und die Kinder ohne Unterstützung großzuziehen, kann dazu führen, dass Eltern emotional nicht mehr verfügbar sind und die Beziehung zu ihren Kindern gestört wird. Kinder in solchen Familien können unter psychosozialen Folgen wie schlechteren schulischen Leistungen, gesundheitlichen Ungleichheiten und gestörten emotionalen Bindungen leiden.

Darüber hinaus ist es unerlässlich, dass die Hilfe für Alleinerziehende über die finanzielle Unterstützung hinausgeht. Es muss ein holistischer Ansatz angestrebt werden, der Folgendes umfasst:

- Stärkung der Beschäftigungsfähigkeit – Schaffung flexibler Arbeitsbedingungen und Unterstützung bei der Vereinbarkeit von Beruf und Familie.
- Gezielte Unterstützung für Kinder – Gewährleistung des kostenlosen Zugangs zu außerschulischen Aktivitäten, hochwertiger Bildung und kulturellen Veranstaltungen, um die intergenerationelle Übertragung von Armut zu verhindern.
- Aufbau von Unterstützungsnetzwerken – Förderung von gemeinschaftlicher und sozialer Hilfe sowie psychologischer Beratung und Sozialarbeit mit dem Ziel, die elterlichen Kompetenzen zu stärken.

Obwohl die Slowakische Republik im Vergleich zu anderen Industrieländern überdurchschnittliche Ergebnisse beim Einkommen von Alleinerziehenden erzielt, ist deren Einkommenssituation immer noch deutlich schlechter als die von vollständigen Familien. Diese Tatsache unterstreicht, dass trotz bestimmter Erfolge noch ein langer Weg vor uns liegt, um gleiche Chancen und Bedingungen für alle Familien unabhängig von ihrer Struktur zu gewährleisten.

Für eine wirksame künftige Sozialpolitik ist es von entscheidender Bedeutung, Alleinerziehende nicht als Ausnahme, sondern als normalen Teil der Gesellschaft zu betrachten. Es ist unerlässlich, von Stigmatisierung zu gezielter und systematischer Unterstützung überzugehen, die es ihnen ermöglicht, nicht nur zu überleben, sondern auch voll und ganzheitlich das Leben zu gestalten. Nur so können wir sicherstellen, dass Kinder aus diesen Familien alle Ressourcen und Chancen erhalten, die für ihre gesunde und erfolgreiche Entwicklung notwendig sind.

Literaturverzeichnis

BAKOŠOVÁ, Z. 2008. Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: Public promotion, 2008. 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3

BÁNOVČINOVÁ, A. 2010. Chudoba ako súčasť života rodiny. In Zborník z 5. medzinárodnej konferencie doktorandov odborov Psychológia a Sociálna práca. Nitra, 2010. ISBN 978-80-8094-669-9. s. 399-406

BEBLAVÝ, M. 2009. Sociálna politika. Bratislava: Adin, 2009. 168 s. ISBN 978-80-89244-47-8.

BÍLASOVÁ, T. 2012. Mnohoproblémová rodina ako objekt sociálnej práce. In Metódy sociálnej práce s rodinou. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, 2012. ISBN 978-80-8132-050-7. s. 56-63.

BODNÁROVÁ, B. – GERBERY, D. 2006. Jednorodičovské rodiny ohrozené chudobou: priebežná správa. Bratislava: MPSVR SR, 2006. 79 s.

DŽAMBAZOVIČ, R. – GERBERY, D. 2005. Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu. In Sociológia. ISSN 0049-1225, 2005, roč. 37, č. 2, s. 143-176.

HUDECOVÁ, A. - BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. 2009. Sociálna práca s rodinou. 2. vyd. Banská Bystrica: PF UMB, 2009. 246 s. ISBN 978-80-8083-845-4.

LEVICKÁ, J. a kol. 2004. Sociálna práca s rodinou I. Trnava: Mosty, 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.

MATOUŠEK, O. a kol. 2005. Sociální práce v praxi. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

MOŽNÝ, I. 2002. Sociologie rodiny. 2. vyd. Praha: SLON, 2002. 251 s. ISBN 80-86429-05-9.

MOŽNÝ, I. 2008. Rodina a společnost. 2008. Praha: SLON, 2006. 323 s. ISBN 80-86429-58-X.

ORAVCOVÁ, J., ĎURICOVÁ, L., BINDASOVÁ, O. 2007. Psychológia rodiny. Banská Bystrica: FHV UMB, 2007. 365 s. ISBN 978-80-8083-490-6.

POTOČÁROVÁ, M. 2008. Pedagogika rodiny. Bratislava: Univerzita Komenského, 2008. 216 s. ISBN 978-80-223-2458-8.

PROCHÁZKA, M. 2012. Sociální pedagogika. Praha: Grada Publishing, 2012. 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5. Rusnáková, M. 2007. *Sociálna práca s rodinou*. Bratislava: UK.

SIROVÁTKA, T. 2006. Rodina, zaměstnání a sociální politika. Boskovice: Albert, 2006. 279 s. ISBN 80-7326-104-9.

SMITH, H. 2004. Děti a rozvod. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.

SOBOTKOVÁ, I. 2001. Psychologie rodiny. Praha: PORTÁL, 2001, 176s. ISBN 80-7178- 559-8. Sobotková, I. 2001. *Jednorodičovské rodiny*. Praha: Grada.

TYDLITÁTOVÁ, G. 2011. Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. In *Sociológia*. ISSN 0049-1225, 2011, roč. 43, č. 1, s. 28.

Údaje o autoroch

PhDr. Ernest Kováč, PhD.

Akademie der Polizei in Bratislava

Sklabinská 1

835 17 Bratislava

Mgr. Ervín Weiss, PhD.

Philosoph Konstantin-Universität Nitra

Štefánikova 67

949 01 Nitra

PhDr. Ernest Kováč, PhD. ist Absolvent der Comenius-Universität in Bratislava. Seit 2007 arbeitet er als Mediator und ist in der Mediatorenliste des Justizministeriums der Slowakischen Republik eingetragen. Von 2009 bis 2020 war er Vorsitzender des Mediatorenverbandes der Slowakei. Neben anderen Bildungsaktivitäten ist er Garant und Dozent zahlreicher akkreditierter Bildungsprogramme. In seiner Spezialisierung widmet er sich der Kommunikation, der Lösung und Bewältigung von Konfliktsituationen, Verhandlungen und dem Coaching. Sein Fachwissen nutzt er auch bei der Leitung von Managementmeetings, Teambuilding-Meetings und SWOT-Analysen des Unternehmens. Er arbeitet als Universitätslehrer. Er teilt sein Wissen auf professionellen und wissenschaftlichen Foren nicht nur in der Slowakei, sondern auch im Ausland.

Mgr. Ervín Weiss, PhD. ist Mitarbeiter am Institut für Romanistik und Germanistik der Philosophischen Fakultät der Philosoph Konstantin-Universität in Nitra. Im Rahmen seiner pädagogischen und wissenschaftlichen Tätigkeit befasst er sich vor allem mit der Entwicklung und Geschichte der deutschen Sprache, deutschen Dialekten, Morphologie, Syntax, angewandten linguistischen Disziplinen und mit den Problemen der Bildung und Gesellschaft. Er ist an mehreren wissenschaftlichen Projekten wie KEGA, APVV und Erasmus beteiligt. Der Text wurde ins Deutsche von Ervín Weiss übersetzt.

PSYCHOSOCIAL CONSEQUENCES OF CUMULATIVE STRESS IN THE FAMILY AND THEIR IMPACT ON FAMILY DYNAMICS

Ernest Kováč – David Szarszoi

Abstract: Cumulative stress, which arises from the long-term effects of multiple stressors (e.g., financial problems, chronic diseases, work overload), has a fundamental impact on the family system. This paper analyses the psychosocial consequences of cumulative stress, such as increased levels of anxiety, depression, burnout, and impaired emotional regulation in individual family members. It examines how these individual consequences are reflected in the disruption of family dynamics, manifesting in worsened communication, an increased rate of conflicts, and a loss of mutual support. Based on theoretical models and empirical knowledge, the aim of the paper is to identify key risk factors and present adaptive mechanisms that can help families face this type of stress. At the same time, it highlights the importance of early intervention and professional support to strengthen family resilience.

Keywords: Cumulative stress. Family dynamics. Psychosocial consequences. Resilience. Family therapy. Stressors. Adaptive mechanisms.

Introduction

The family, as a primary social system and the fundamental unit of society, is in today's dynamic world constantly evolving and adapting to new conditions. However, the traditional view of the family as a stable and safe haven is in many cases confronted with the reality of persistent stressful situations. While acute crises—such as job loss, serious illness, or a natural disaster—are identifiable and often mobilize internal and external resources to overcome them, a much more insidious and subtle phenomenon is cumulative stress. This type of stress does not arise suddenly, but is the result of the long-term, gradual effect of multiple small and more serious stressors, such as financial uncertainty, role overload (work-life balance), conflicts with relatives, or care for a chronically ill member.

Unlike a one-time shock, cumulative stress quietly and invisibly erodes the fundamental pillars of family cohesion. Its impact is not limited to just one member; it permeates the entire system and changes the behaviour, communication, and emotional reactions of everyone involved. From a psychological perspective, there is an exhaustion of emotional and cognitive capacity, leading to increased irritability, anxiety, and a feeling of hopelessness. Individuals are less capable of empathy and patience, which directly affects family dynamics—the frequency and intensity of conflicts increase, the willingness to cooperate decreases, and mutual support becomes a luxury instead of a standard. The sociological perspective complements this picture by pointing out that cumulative stress often correlates with socioeconomic deprivation, where families with limited resources face multiple stressors simultaneously, creating a vicious circle from which it is difficult to escape.

The paper therefore aims to explore the complex psychosocial consequences of cumulative stress in the family. By integrating knowledge from psychology, sociology, and family therapy, we analyse how individual difficulties transform into systemic dysfunctions. Our intention is not only to describe and categorize these impacts, but also to identify the mechanisms that allow some families to show extraordinary resilience even under heavy pressure. Understanding this phenomenon is essential

not only for theoretical progress, but above all for the development of effective prevention programs and intervention strategies that would help families rediscover their strength, restore disrupted dynamics, and turn hardship into an opportunity for mutual growth.

In the context of family psychology, the family is viewed as a dynamic, self-regulating system whose integrity depends on its ability to maintain homeostasis—a state of internal balance. While in calm periods this system is governed by predictable rules and patterns, any form of stress, and especially cumulative stress, challenges its stability. While one-time, acute stressors can lead to a temporary disruption of balance, chronic, recurring stress leads to the gradual exhaustion of resources and the erosion of the family's basic pillars, leading to a permanent disequilibrium. As Shapiro (in Sobotková, 2007) confirmed, the healthy functioning of a family is directly proportional to its ability to adapt to difficult circumstances and changes.

The Psychosocial Consequences and Disruption of Family Dynamics

The psychosocial consequences of cumulative stress are not limited to the individual level; they penetrate deep into the family structure, manifesting as altered dynamics. At the level of interpersonal communication, a notable impoverishment occurs. Emotionally exhausted family members facing distress tend to withdraw, leading to emotional distance and a loss of mutual support. Tensions often escalate into cycles of conflict where, instead of seeking solutions, blame and responsibility are shifted. Within these disrupted dynamics, family roles and boundaries can also shift and change. A child may be unconsciously drawn into marital conflicts or take on the role of an "emotional parent" to help the family cope, which disrupts their healthy psychological development (Fendrychová&Klimovič, 2005).

Stressful situations, whether normative crises like marriage or paranormative crises like divorce (Hultsch-Deutsch in Plaňava, 2000), require the family to actively engage. However, under conditions of cumulative stress, this ability is severely limited. Constant exposure to stressors, even minor ones, causes the family to lose the ability to distinguish between a real threat and a minor obstacle. This cognitive distortion reduces the effectiveness of their reactions and leads to emotional overreactions that are disproportionate to the situation.

Strategic Coping and Family Resilience

How a family confronts stressful situations is not a coincidence, but the result of a complex process. McCubbin, Thompson, and McCubbin (in Sobotková, 2007) emphasize in their model of family resilience that effective coping involves four key strategies. In addition to reducing demands and seeking external resources, cognitive restructuring of the situation is also crucial. This is the family's ability to reinterpret the meaning of a stressor and transform it from a threat into a challenge. This ability to redefine a situation is directly related to Sobotková's concept of eustress, where a family actively approaches imbalance as a solvable problem (Sobotková, 2007).

The foundation for building family resilience is a dynamic and ongoing process based on previous experiences (Sobotková, 2007). A family that has learned to cope with difficulties together in the past has created shared narratives of success and trust. These shared stories serve as a safety net during a crisis, strengthening their identity and reminding them of their collective power. The ability to draw on these shared resources and use past experiences as fuel for current struggles is the

strongest evidence that a family can not only survive but also thrive in the most demanding conditions.

In the professional literature on family psychology, stress is understood as a complex phenomenon that goes beyond individual experience and becomes a systemic burden. The key is the ability of both the individual and the entire family to find and maintain a psychosocial balance between the perceived threat and the available resources to cope with it. If this balance fails, the system enters a state of disequilibrium, leading to a disruption of its functionality and the activation of chain reactions that affect the life of every member.

The Impact of Stress at the Individual and Family Level

Stress is not just an abstract concept; it manifests through concrete, often destructive, changes in behaviour and experience. At the individual level, it leads to a full spectrum of negative psychosocial symptoms. A person may feel a constant fear of failure or rejection, anxiety, guilt, or even excessive anger. This often leads to emotional withdrawal, a loss of interest in intimate life, and a disruption of relationships that were previously a source of support. As Sobotková (2007) points out, these changes transfer to the entire family dynamic and affect areas that should be pillars of safety and stability.

The effects of stress vary significantly depending on its source. In family psychology, several key areas are identified as sources of major burden:

- ***Relational and Partner Problems*** - stressful situations can exacerbate existing conflicts, leading to divorce, domestic violence, or the escalation of problems like alcoholism and other addictions. Instead of finding solutions, the family gets locked in a cycle of conflict.
- ***Parenting Concerns*** - parental stress, especially during challenging periods like a child's adolescence, can lead to a breakdown of authority, experimentation with addictive substances, or a general deterioration of communication and relationships within the family.
- ***Socioeconomic Factors*** - chronic financial insecurity, the threat of job loss, or high debt are among the most significant stressors with a direct impact on a family's emotional health and stability.
- ***Health Issues and Disability*** - the diagnosis of a serious illness or a disability in a family member represents a huge challenge. In addition to emotional strain, it is associated with financial difficulties, a change in family roles, and the need to adapt to new and difficult circumstances.

When any of these stressors persist over the long term and the family is unable to find adequate coping strategies, the system enters a state of chronic anxiety and overload. This leads to systemic exhaustion, which can manifest in a whole host of other complications. The following section will delve into these mechanisms and their impact on family dynamics, examining how this theoretical knowledge is reflected in the daily reality of families.

Addictological and Systemic Model of Alcoholism in the Family

Within addictology and psychopathology, alcoholism is understood not as a moral failing but as a chronic, relapsing brain disease that radically changes a person's thinking, behaviour, and emotional experience. These changes have a devastating impact not only on the individual but also on the entire family system, which becomes both an accomplice and a victim. From a clinical perspective, according to the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5), alcoholism is

categorized as a substance use disorder with severe criteria, such as impaired control over drinking, social problems, risky use, and pharmacological manifestations like tolerance and withdrawal symptoms.

The Addictological and Psychopathological Perspective

Alcohol use disorder (alcoholism), in the context of the family, is a systemic disease that triggers a chain reaction of stress and dysfunction, destabilizing family homeostasis and changing the behaviour of every member. In response to the destructive behaviour of the drinker, which becomes more frequent and severe, the family system attempts to adapt to a new, chaotic normal. This process of adaptation is accompanied by deep and persistent stress, creating a vicious cycle in which the family deals with more problems than just the drinking itself (Žilinčík, 2007).

Psychopathological consequences also manifest at the level of comorbidity the frequent co-occurrence of alcohol use disorder with other mental illnesses, such as depression, anxiety disorders, or personality disorders. This complexity complicates diagnosis and treatment and means the family must cope not only with alcoholism but also with other associated symptoms. In an environment of constant tension and unpredictability, family members often develop their own secondary psychopathological symptoms, such as chronic anxiety, depressive moods, psychosomatic issues, and often feelings of guilt and shame.

The Trajectory of Family Adaptation and Maladaptive Roles

In his pioneering study, K. Jackson (in Žilinčík, 2007) identified seven predictable phases that a family goes through in an effort to cope with a family member's alcoholism. These phases are not just a theoretical model but describe a deeply human, often painful journey:

Denial - in the initial phase, the family, like the drinker, actively denies the existence of the problem. They accept excuses and mask the unhappy reality to maintain an illusion of harmony on the outside. From a psychopathological perspective, this is a strong defence mechanism that protects them from the painful reality.

Attempted Coping - the family becomes isolated to hide their shame and tries to solve the problem with internal resources. They attempt to control the drinking, hide alcohol, and make promises and agreements that are rarely kept.

Disorganization - this is a stage of fear and despair. Tension and arguments escalate, communication breaks down, and family members are exposed to psychological and often physical violence.

Reorganization (Ineffective) - in an attempt to restore balance, the partner takes on the responsibilities of the alcoholic. However, this is a destructive reorganization, as the drinker remains inconsistent and reacts to occasional reconciliations with more cruel lessons.

Escape - resignation sets in, and the partner considers leaving but experiences agony that prevents a final decision. It is an emotional trap where the desire for freedom meets feelings of guilt.

Exodus - if the problem persists, divorce or separation becomes a reality. With the drinker's departure, the family begins to function and stabilize again.

Reorganization after Treatment - only if the alcoholic seeks professional help is there hope for the entire family's healing and recovery. This is the only path to a lasting and healthy reorganization.

Coping Mechanisms and Unconscious Roles

When a family tries to cope with the stress of alcoholism, individual members, especially partners, adopt various maladaptive strategies. Research by James and Goldman (in Žilinčík, 2007) revealed a wide range of destructive roles and behaviours that, despite the best intentions, do not provide a solution but only deepen the problem. These behaviours include avoidance (emotionally or physically avoiding the partner), protection (removing alcohol from the house, trying to control the drinking), attack (threatening divorce), protecting family interests (hiding money), or acting out (drinking with the partner or provoking jealousy).

M. Goldman (in Žilinčík, 2007) specified seven unconscious roles that women in alcoholic marriages take on. From an addiction perspective, these roles are a manifestation of codependency—a pathological state in which a family member becomes emotionally and psychologically dependent on the addicted individual. These roles (e.g., the scapegoat, the minimizer, the saboteur, etc.) are not a free choice but symptoms of a dysfunctional system that has adapted in destructive ways due to stress.

These findings confirm that alcoholism is not just an individual problem but a complex systemic and psychopathological disease that involves every member of the family. Each person becomes part of a dysfunctional network where stress is transferred, adapted to, and expressed in various destructive forms of behaviour that prevent the healing of the entire system. Therefore, treatment is only successful when it focuses on the healing of the entire family, not just on the abstinence of one member.

Work-Family Conflict as a Systemic Stressor

In today's society, where the lines between professional and personal life are increasingly blurred, work-family conflict has become one of the key stressors with complex consequences. This persistent imbalance between work demands and family obligations disrupts not only professional success but also an individual's overall life and family satisfaction. The stress that arises from this conflict is not limited to the family member directly affected; its impact transfers to the entire family system, especially the partner, making it a shared burden.

Studies confirm that this conflict is bidirectional and has diverse psychosocial impacts. Research by Frone et al. (1997) clearly showed that the direction of the conflict influences the type of consequences. When work interferes with family life, it is primarily associated with physical health problems, including hypertension. Conversely, when family demands interfere with work life, it correlates with increased alcohol consumption.

This persistent pressure, regardless of its primary direction, also manifests at the level of mental health. The result is a higher incidence of anxiety, which is particularly noticeable in men, and mood disorders, which affect both men and women equally (Frone et al., 1997). These findings point to the fact that work-family conflict is not just a matter of time management but a profound psychosocial problem that erodes the basic pillars of health and well-being. Its consequences are manifested in the family in a complex way, causing systemic stress for all its members.

Tab. No. 1: Overview of the Psychosocial Consequences of Cumulative Stress

Type of Stressor	Individual Consequences	Consequences for Family Dynamics
Financial problems, work stress	Increased anxiety, depression, and burnout. Loss of interest in intimate life and relationship disruption. Physical health problems, such as hypertension. Mood disorders.	Worsened communication, increased conflicts, and loss of mutual support. Escalation of tension and exhaustion of emotional and cognitive capacity.
Alcoholism in the family	Chronic anxiety, depressive moods, psychosomatic difficulties, and feelings of guilt and shame.	Denial of the problem. Attempts to control drinking and family isolation. Disorganization and collapse of communication. A shift in family roles (e.g., taking responsibility for the alcoholic).
Divorce	Identity crisis. Feelings of sadness, anger, and guilt. Fear of abandonment. Grieving the loss of the relationship and the breakdown of a shared identity.	Breakdown of family identity and the dissolution of the home. Disruption of communication patterns and emotional bonds. Conflict of loyalty in children.
Domestic Violence	Psychosomatic and psychological difficulties. Feelings of constant fear and humiliation, lowered self-esteem.	Pathological behaviour in children, such as aggression and conduct disorders. Emotional dysregulation and hyperactivity. Internal emotional isolation.

Work-Family Conflict and its Psychosocial Consequences

In today's society, where the boundaries between professional and personal life are increasingly blurred, work-family conflict has become one of the key stressors with complex consequences. This persistent imbalance between work demands and family obligations disrupts not only professional success but also an individual's overall life and family satisfaction. The stress that arises from this conflict is not limited to the family member directly affected; its impact is transferred to the entire family system and especially to the partner, making it a shared burden.

Studies confirm that this conflict is bidirectional and has diverse psychosocial impacts. Research by Frone et al. (1997) clearly showed that the direction of the conflict influences the type of consequences. When work interferes with family life, it is primarily associated with physical health problems, including hypertension. Conversely, when family demands interfere with work life, it correlates with increased alcohol consumption.

This persistent pressure, regardless of its primary direction, also manifests at the level of mental health. The result is a higher incidence of anxiety, which is particularly noticeable in men, and mood disorders, which affect both men and women equally (Frone et al., 1997). These findings point to the fact that work-family conflict is not just a matter of time management but a profound psychosocial problem that erodes the basic pillars of health and well-being. Its consequences are manifested in the family in a complex way, causing systemic stress for all its members.

The Disintegration of the Family System in the Context of Divorce

Divorce represents one of the most severe stressors that can affect a family system. It is not merely the formal legal termination of a marriage but a process with deep psychosocial consequences for everyone involved, especially for children. It is an event comparable to a sudden earthquake that shakes the foundations of the family and changes its internal dynamics.

In family psychology, divorce is defined as an ultimate solution to a long-term family breakdown (Matějček&Dytrych, 2002). This breakdown, which precedes the legal act itself, represents a state where the family gradually fails to fulfil its basic functions. This includes not only the evident failure of economic or parenting functions but, above all, the erosion of the emotional function, which is crucial for the family's internal cohesion. The tension and stress that accompany the breakdown of the relationship can last for varying lengths of time, but they always lead to a disruption of communication patterns and emotional bonds. While legal divorce is a public act, for the family itself, it is often only the culmination of a long-term emotional divorce where partners have been living separately under one roof for a long time.

Divorce and the associated family breakdown significantly affect the lives of both partners and children. As Stankowski (in Matějček&Dytrych, 2002) states, the impact of divorce is multifaceted and has social, ethical, legal, emotional, and psychological consequences.

From a psychological perspective, all family members go through a grieving process comparable to the death of a loved one. It is a mourning not only for the loss of the relationship but also for the breakdown of a shared identity, the dissolution of the home, and lost dreams of a future together. On the partners' level, an identity crisis can emerge as their roles as husband or wife cease to exist. For children, this event has a particularly profound impact, which can manifest as a conflict of loyalty to both parents, feelings of guilt, anger, fear of abandonment, or a distorted view of future intimate relationships. The emotional strain and uncertainty associated with divorce can lead to various behavioural and psychosomatic symptoms that reflect the experienced anxiety and stress.

From a legal perspective, divorce is a demanding process that overlaps with emotional dilemmas, often turning the courtroom into a battlefield. Key points of contention are child custody and financial settlements. Although the legal system prefers solutions that are in the best interest of the child (e.g., joint or shared custody), the process itself can be traumatizing for children. Questions of alimony, asset division, and common financial settlements (such as debt division) are often a source of further conflict. The law acts as a formal framework that, while providing a final decision, cannot heal the deep emotional wounds that accompany the process. Ultimately, divorce is a painful disintegration of the system that requires a complex reorganization and the acceptance of a new life arrangement for all its members.

The Impact of Stress on Child Development: Domestic Violence as a Pathogenic Environment

Domestic violence represents one of the most serious traumatizing factors that deeply disrupt a child's healthy psychological and physical development. Unlike external threats, it occurs in an environment that should be a source of safety and love, leading to a fundamental collapse of the sense of security. This pathological phenomenon is not limited to direct physical violence; it also includes psychological, emotional, and social forms that are equally destructive. In severe cases, it can lead

to Child Abuse and Neglect Syndrome (CAN syndrome), which leaves permanent psychological and developmental scars (Martínek, 2009). Living in such a toxic environment is a constant burden for the child, manifesting as a whole spectrum of psychological and psychosomatic difficulties.

Psychobehavioral Manifestations and Maladaptive Strategies

Children who experience chronic stress and are witnesses or direct victims of domestic violence often adopt maladaptive coping strategies, which are a desperate attempt to react to an unmanageable situation. These behaviours, which Martínek (2009) refers to as pathological behaviour, are essentially an external sign of internal psychological disorganization. The most common forms include:

- Aggression and conduct disorders: A child may internalize the violence they witness and transfer it to their surroundings. This manifests as antisocial behaviour, verbal and physical aggression, bullying, or property destruction. Such behaviour is essentially a learned pattern of how to react to frustration and anger (Sedláčková, 2011).
- Intense emotional manifestations: Children can react with emotional dysregulation disorders that manifest as anxiety and neurotic symptoms, hyperactivity, or, conversely, withdrawal (hypoactivity). Mood swings, impulsivity, and an inability to concentrate are often present, which can also be accompanied by learning difficulties.
- Internal injuries: Although they are not visible, they are among the deepest. These include feelings of constant fear, humiliation, and lowered self-esteem. A child may learn to deny their emotions and suppress their needs, leading to internal emotional isolation. Behaviours like lying or truancy are often an attempt to escape from the traumatizing reality.

These behavioural disorders are not a sign of the child's failure but a clear indication that their development is taking place in a toxic environment. They point to the need for immediate and comprehensive psychological intervention that helps the child process the trauma and adopt healthier stress-coping mechanisms.

Psychosocial Strategies for Coping with Stress and Family Resilience

Coping or stress management is a central concept in family psychology and health psychology. In the broadest sense, we can define it as the process by which an individual or family tries to deal with stressful conditions that exceed their current adaptive capacities. This effort is not always fully rational or successful, but it represents a key mechanism by which people maintain their mental and physical integrity during difficult times.

While some authors consider coping and adaptation to be synonyms, Křivohlavý (2003) differentiates between them. For him, adaptation is coping with a relatively manageable burden. In contrast, coping is the art and ability to deal with an extraordinarily serious, even unmanageable, situation. Lazarus (in Křivohlavý & Strnadová, 2001) takes this concept further, defining it as a dynamic process of managing external and internal factors that threaten an individual's health. Vašina and Strnadová (2002) emphasize that coping includes any procedures, even those that are destructive, such as the use of alcohol or drugs.

Defence Mechanisms and Their Role in Coping

One of the basic ways an individual tries to manage stress is by using defence mechanisms. Although they were originally described by Freud, their understanding

has expanded significantly in modern psychology, with Křivohlavý (2003) stating that more than 40 have been identified. However, as Kebza (2001) notes, defence mechanisms do not represent a real solution to the problem. They serve as a substitute, incomplete method that temporarily reduces anxiety but does not solve its cause.

Kotásková (in Křivohlavý, 2003) differentiates five types of defence mechanisms that are part of the DMI (Defence Mechanism Inventory) concept and reflect different ways an individual defends against a threat:

- Inappropriate aggressive reactions - express a sense of control and power, even if it is a deceptive illusion.
- Self-protective reactions - behaviours in which anger and guilt are redirected inward.
- Projection - attributing one's own undesirable feelings, thoughts, and impulses to other people.
- Repression and denial - an attempt to completely push a stressful situation out of consciousness.
- Intellectualization and rationalization - distorting reality and reinterpreting it to make it rationally acceptable, even if it is emotionally unmanageable.

In contrast to defence mechanisms, which are often unconscious and avoidant, coping strategies represent more conscious and usually more goal-oriented procedures aimed at alleviating or eliminating the burden. Lazarus (in Křivohlavý, 2003) divides their typology into:

- Strategy of inactivity -the individual becomes apathetic in a stressful situation and falls into a feeling of helplessness, hopelessness, and depression.
- Strategy of avoidance - avoiding negative influences, accompanied by worries and fear.
- Strategy of attack on the source of stress - a direct attack on the source of the problem.
- Strategy of strengthening one's own resources - focuses on strengthening the individual's internal strengths and resources.

Kebza (in Kebza& Strnadová, 2005) offers a broader, yet equally valid, view that divides strategies into three main categories:

- Problem-focused strategy - involves rational analysis, problem identification and definition, and the search for concrete solutions.
- Emotion-focused strategy - focuses on regulating emotional reactions, which can be behavioral (seeking support) or cognitive (reappraising the situation).
- Positive emotion-focused strategy - underlines the important role of positive emotions in coping with stress, which can serve as a protective factor.

It is important to emphasize that every person and every family reacts to a specific stressful situation in a unique way. The success of stress management depends on the dynamic interaction between the nature of the situation, the emotional state, and the overall mental and physical condition of the individual. This is precisely why understanding these mechanisms is crucial for developing effective help in critical situations.

Conclusion

Based on theoretical models and empirical knowledge, we have analysed how cumulative stress penetrates the family system and fundamentally changes its dynamics. Stress does not arise suddenly but is the result of the long-term effects of several factors, such as financial problems, chronic illnesses, or work burdens. These individual burdens are transferred to the entire family, manifesting in worsened communication, an increased rate of conflicts, and a loss of mutual support. From this perspective, the family is not just a collection of individuals but a dynamic, self-regulating system whose homeostasis is threatened in a situation of chronic stress.

One of the key findings is that in an effort to adapt to stress, the family often goes through phases of disorganization, which is also confirmed by the model of family adaptation in the context of alcoholism. This process is accompanied by deep and persistent stress. Family members may unconsciously adopt maladaptive roles and destructive strategies that, while temporarily reducing tension, do not solve the problem and deepen the dysfunction of the entire system. An example is domestic violence, which disrupts the sense of security and leads to serious psychosomatic and psychobehavioral manifestations in children.

At the same time, it is important to emphasize the concept of family resilience, which represents the family's ability to adapt to difficult circumstances and changes. Resilience is not passive; it is a dynamic process that relies on previous experiences and shared resources. A key strategy is the conscious reappraisal of the situation, where a stressor is transformed from a threat into a challenge.

Understanding these mechanisms is essential for the development of preventative programs and intervention strategies. Effective help must be comprehensive and focused on the healing of the entire family system, not just on individual symptoms.

Bibliography

FENDRYCHOVÁ, J., KLIMOVIČ, M. *Péče o kritickynemocné dítě* (Care for a Critically Ill Child). 1st ed. Brno: NCONZO, 2005, 414 pp. ISBN 80-701-3427-5.

KEBZA, V., STRNADOVÁ, V. *Psychosociální determinanty zdraví* (Psychosocial Determinants of Health). 1st ed. Prague: Academia, 2005, 263 pp. Psychology for Everyone. ISBN 80-200-1307.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví* (Health Psychology). 1st ed. Prague: Portál, 2001, 279 pp. ISBN 80-717-8551-2.

KŘIVOHLAVÝ, J., STRNADOVÁ, V. *Psychologie zdraví* (Health Psychology). 1st ed. Prague: Portál, 2001, 279 pp. Psychology for Everyone. ISBN 80-717-8551-2.

MARTÍNEK, Z. 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže* (Aggressiveness and Criminality of School Youth). Prague: GRADA, 2009, 152 pp. ISBN 978-80-247-2310-5.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte* (Crisis Situations in the Family Through a Child's Eyes). 1st ed. Prague: Grada, 2002, 128 pp. For Parents. ISBN 80-247-0332-7.

PLAŇAVA, I. *Manželství a rodina. Struktura, dynamika, komunikace* (Marriage and Family. Structure, Dynamics, Communication). 1st ed. Brno: Doplněk, 2000, 294 pp. ISBN 80-723-9039-2.

SEDLÁČKOVÁ, N. *Vplyv domáceho násilliana agresívneho správania dieťaťa* (The Impact of Domestic Violence on a Child's Aggressive Behavior). Nové Zámky, 2011,

(Diploma Thesis) College of Health and Social Work of St. Elizabeth, Bratislava. 76 pp. ISBN unknown.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologierodiny* (Family Psychology). Prague: PORTÁL, 2007, 61 pp. ISBN 80- 86429- 19-9.

VAŠINA, L., & STRNADOVÁ, V. (2002). *Psychosociálná podpora v rodině a ve škole* (Psychosocial Support in the Family and at School). Olomouc: Palacký University Publishing House.

ŽILINČÍK, J. *Problémové pitie v kontexte rodiny alebo o nechcenom páchatel'stve* (Problem Drinking in the Context of the Family or on Unwanted Perpetration). In: *Sociálna prevencia* č.3. 31 pp. ISSN 1336-9679.

Contact

PhDr. Ernest Kováč, PhD., MBA, LL.M.
Academy of the Police Force in Bratislava
Sklabinská 1
835 17 Bratislava 35

Author's Profile

Ernest Kováč is an expert in mediation, communication, and complex conflict resolution. He successfully combines his extensive theoretical education, obtained at Comenius University in Bratislava and supplemented with professional MBA and LL.M. degrees, with many years of practical experience. Since 2007, he has been a mediator registered in the List of Mediators maintained by the Ministry of Justice of the Slovak Republic. From 2009 to 2020, he served as the chairman of the Association of Mediators of Slovakia, making a significant contribution to the development and professionalization of mediation in the country. His expertise is focused on negotiation, coaching, and the effective management of conflict situations. He shares these skills as a guarantor and lecturer for numerous accredited educational programs. He also applies his knowledge and experience in leading management meetings, team-building sessions, and SWOT analyses for companies, where he helps to improve internal communication and strategic planning. As a university educator, he passes on his knowledge to a new generation of professionals and actively presents it at professional and scientific forums not only in Slovakia but also abroad. His work and approach reflect a deep understanding of interpersonal and management dynamics, allowing him to offer comprehensive and practical solutions for both Professional and corporate sectors.

David Szarszoi is a doctoral student at the Catholic University in Ružomberok, based at the Faculty of Theology in Spišská Kapitula. His research focuses on the field of social work, with a particular emphasis on issues related to minorities.

VZŤAHOVÉ PROBLÉMY V RODINE

Problems in family relationships

Marek Kóša

Abstrakt: Rodinné vzťahy na Slovensku aktuálne čelia viacerým komplexným výzvam, ktoré majú negatívny dopad na psychosociálne fungovanie jednotlivcov a celkovú stabilitu spoločnosti. Predkladaná štúdia sa zameriava na analýzu najčastejších interpersonálnych problémov v rodinnom prostredí, identifikáciu ich determinantov a formuláciu možných intervenčných opatrení. Empirické dáta boli získané prostredníctvom kvantitatívneho dotazníkového prieskumu. Výskumné zistenia poukazujú na zvýšený výskyt rodinných konfliktov, nedostatočnú emocionálnu podporu medzi členmi rodiny a frekventovaný výskyt javov ako rozvod, závislosti a domáce násilie. Na základe týchto poznatkov štúdia akcentuje potrebu komplexných systémových riešení, vrátane rozšírenia psychologických a poradenských služieb, implementácie preventívnych programov, zefektívnenia legislatívnej ochrany a posilnenia sociálnych podporných mechanizmov pre rodiny.

Kľúčové slová: Rodinné vzťahy. Konflikty v rodine. Emocionálna podpora. Rozvod. Domáce násilie.

Abstract: Family relationships in Slovakia are currently facing multiple complex challenges that negatively affect the psychosocial functioning of individuals and the overall stability of society. The present study focuses on the analysis of the most common interpersonal problems within the family environment, the identification of their determinants, and the formulation of possible intervention measures. Empirical data were obtained through a quantitative questionnaire survey. The research findings indicate an increased occurrence of family conflicts, insufficient emotional support among family members, and a frequent presence of phenomena such as divorce, addictions, and domestic violence. Based on these insights, the study emphasizes the necessity of comprehensive systemic solutions, including the expansion of psychological and counseling services, the implementation of preventive programs, the enhancement of legislative protection, and the strengthening of social support mechanisms for families.

Keywords: Family relationships. Family conflicts. Emotional support. Divorce. Domestic violence.

Úvod

Rodina je kľúčovým prvkom každej spoločnosti, v ktorom sa utvárajú základné hodnoty, postoje a sociálne správanie jednotlivca. Jej úloha presahuje rámec biologických väzieb – predstavuje prvotné prostredie pre výchovu, začlenenie do spoločnosti a formovanie emocionálneho prežívania. V súčasnosti však rodinný systém čelí mnohým výzvam, ktoré môžu ovplyvniť jeho stabilitu a celkovú funkčnosť.

Premeny spoločnosti, sprevádzané narastajúcimi ekonomickými a sociálnymi ťažkosťami, majú výrazný dopad na fungovanie rodín. Problémy ako

nezamestnanosť, finančná nestabilita, chronické ochorenia či závislosti (najmä alkoholizmus) narúšajú vnútornú rovnováhu rodinných vzťahov a ohrozujú schopnosť rodiny plniť svoje základné úlohy. Tieto faktory často vedú k rozpadu partnerských vzťahov a negatívne zasahujú do psychického vývoja detí.

Zámerom tohto príspevku je preskúmať rodinu v rámci širších sociálnych súvislostí, objasniť jej funkcie a poukázať na aktuálne problémy – ekonomické, sociálne aj zdravotné –, ktoré môžu ovplyvniť každodenné fungovanie rodiny a jej členov.

Teoretické východiská riešenej problematiky

Každá rodina sa v priebehu svojho fungovania stretáva s ťažkosťami a musí ich riešiť. Líšia sa však v tom, aký význam im pripisujú a ako ich zvládajú. Súčasná doba prináša rodinám množstvo existenčných problémov súvisiacich so spoločenskými zmenami posledných desaťročí, najmä so zhoršenou ekonomickou a sociálnou situáciou. Vzťahové problémy predstavujú významnú sociálnu a psychologickú oblasť, ktorá ovplyvňuje jednotlivcov aj fungovanie rodiny ako celku. Kvalita rodinných vzťahov má zásadný vplyv na emocionálnu pohodu, psychické zdravie a sociálnu stabilitu jej členov (Nováková, 2020).

Hlavným cieľom prípadovej štúdie bolo preskúmať problematiku vzťahových problémov v rodine a ich vplyv na život jej členov. Sústredila sa na identifikáciu hlavných príčin s dôrazom na ekonomické, sociálne a zdravotné faktory. Zároveň sledovala, ako tieto ťažkosti ovplyvňujú fungovanie rodiny, kvalitu života jednotlivcov a plnenie rodinných funkcií. Na základe zistení boli formulované odporúčania pre odborníkov zo sociálnej práce, psychológie a verejnej politiky s cieľom efektívnej prevencie a riešenia týchto problémov.

Krízy v rodine: nezamestnanosť, závislosti a rozvod ako sociálne a ekonomické výzvy

Problémy rodinných vzťahov predstavujú komplexnú a mnohostrannú problematiku, ktorá často vyplýva z prepojenia rôznych sociálnych, ekonomických a zdravotných faktorov. Medzi najčastejšie príčiny narušenia rodinnej harmónie patria ekonomické ťažkosti, ktoré sa prejavujú najmä nedostatkom finančných prostriedkov na pokrytie základných potrieb rodiny, ako sú bývanie, strava či vzdelávanie detí. Takéto finančné napätie často vedie k zvýšenému stresu a konfliktom medzi členmi rodiny, čo negatívne ovplyvňuje kvalitu ich vzájomných vzťahov. (Burdová, 2016)

Zdravotné problémy v rodine

Zdravotné problémy, najmä chronické ochorenia alebo duševné ťažkosti jedného alebo viacerých členov rodiny, môžu ešte viac zaťažiť rodinný systém. Okrem fyzických obmedzení často vznikajú aj psychické napätia, ktoré zhoršujú komunikáciu a vzájomnú podporu v rodine. Podľa štatistík Národného centra zdravotníckych informácií (NCZI, 2023) približne 25 % slovenských domácností má aspoň jedného člena s chronickým ochorením, ktoré významne ovplyvňuje bežný život rodiny. Z týchto rodín až 60 % uvádza zvýšenú mieru stresu a napätia spôsobenú starostlivosťou o chorého člena a obmedzeniami v každodenných aktivitách.

Nezamestnanosť v rodine

Nezamestnanosť patrí medzi najčastejšie spoločenské problémy, ktoré výrazne zasahujú život jednotlivca aj rodiny. Strata zamestnania narúša ekonomickú stabilitu rodiny, čo vedie k zníženiu životnej úrovne, sociálnemu vylúčeniu a zdravotným

problémom. Okrem finančných ťažkostí spôsobuje nezamestnanosť aj napätie vo vzťahoch a psychické ťažkosti, ktoré môžu vyústiť do konfliktov, rozchodov či rozvodov. Výskum publikovaný v časopise *Sociálno-zdravotnícke spektrum* (2016) zdôrazňuje, že vysoká miera nezamestnanosti je spojená s ekonomickými problémami, rodinným napätím a zvýšeným výskytom negatívnych javov, ako je domáce násilie a rozvody.

Psychologické dopady sa prejavujú najmä u detí, ktoré môžu mať znížené sebavedomie, väčšiu náchylnosť na depresie a problémy so sústredením. Nezamestnaný prežíva tri fázy: šok, nádej a rezignáciu, pričom dlhodobá nezamestnanosť vedie k apatii a strate motivácie (Novák, 2021).

Alkoholizmus v rodine

Alkoholizmus je chronická choroba, ktorá vzniká v dôsledku nadmerného a opakovaného požívania alkoholu, vedúca k strate kontroly nad pitím a poruchám zdravia i medziľudských vzťahov. Táto závislosť vážne ohrozuje nielen samotného alkoholika, ale aj jeho rodinu, najmä deti, ktoré často trpia psychickými a emocionálnymi problémami. Deti z rodín s alkoholikom majú nízke sebavedomie, problémy s dôverou a sú náchylnejšie na stres či depresie. Popieranie problému rodinou často znemožňuje vyhľadanie pomoci. Alkohol narúša výchovu, rodinné vzťahy i stabilitu, pričom najvážnejší dopad má na emocionálny vývoj detí (Kalinová, 2020).

V roku 2015 patrilo nadmerné požívanie alkoholu medzi časté vedľajšie príčiny rozvodov na Slovensku. Podľa údajov zverejnených v článku *The Slovak Spectator* až 6,09 % všetkých rozvodových konaní uvádzalo ako jeden z dôvodov nadmernú konzumáciu alkoholu zo strany muža (The Slovak Spectator, 2016).

Tento problém sa často kombinuje aj s inými faktormi, ako sú domáce násilie, nezamestnanosť, psychické problémy alebo celková nestabilita vo vzťahu. Alkohol prispieva k zhoršenej komunikácii, strate dôvery a emocionálnemu odcudzeniu medzi partnermi. V dlhodobom horizonte môže viesť k úplnému rozpadu rodinného prostredia, čo sa následne odráža aj na výchove detí a celkovej kvalite rodinného života (Kováčová, 2020).

Zároveň sa ukazuje, že v spoločnostiach, kde je tolerancia k alkoholu vyššia, môže byť jeho vplyv na rozvody menej viditeľný – nie však menej závažný. U mužov je konzumácia alkoholu častejšie spojená s agresívnym správaním alebo vyhýbaním sa zodpovednosti, čo ešte viac ohrozuje stabilitu partnerského spolužitia. Preto odborníci v oblasti psychológie a sociálnej práce dlhodobo upozorňujú na potrebu adresovať alkoholizmus nielen ako individuálny zdravotný problém, ale aj ako závažný rodinný a spoločenský fenomén, ktorý výrazne zvyšuje riziko rozpadu manželstva (Horváth, 2019).

Krízy v manželstve a dopady rozvodu na rodinu

Kríza v manželstve je prirodzeným javom, ktorý musí každý pár riešiť. Cieľom je prekonať ju, aby neprerástla do rozvodu. Krízy úzko súvisia s narastajúcou rozvodovosťou, ktorá destabilizuje rodiny. Psychológovia často odporúčajú rozvod v problematických manželstvách pre zdravie detí, no zároveň rozvod môže negatívne ovplyvniť ich emocionálny vývoj. Rozvod je stresujúci proces, pri ktorom sa partneri musia psychicky odlúčiť a uvoľniť silné citové väzby. Deti z neúplných rodín prichádzajú o vzor stabilného vzťahu medzi rodičmi, čo môže mať dlhodobé následky.

Historicky boli rozvody zriedkavé, dnes sú bežné a často rýchle, bez snahy o riešenie problémov. Rozvod rozdeľuje rodinu, spôsobuje stres a frustráciu. Proces rozvodu prebieha v troch fázach: nesúlada, rozvrat a formálne ukončenie manželstva. Nárast rozvodov je spojený s uvoľnením hodnôt a sociálno-ekonomickými zmenami. Rozvod však vždy poškodzuje citový svet detí, ktoré sa cítia opustené a neisté. Preto je dôležité, aby aj počas rozvodu cítili lásku a bezpečie od oboch rodičov (Bartošová, 2021).

Metodologické východiská skúmania vzťahových problémov v rodinách

Výskum bol realizovaný kvantitatívnou metódou dotazníkového prieskumu, ktorá umožnila získať systematické údaje o skúsenostiach a postojoch respondentov k vzťahovým problémom v rodinách na Slovensku. Dotazník bol koncipovaný v niekoľkých fázach s jasným výskumným cieľom – zmapovať stav rodinných vzťahov, frekvenciu konfliktov a identifikovať hlavné problémové javy, vrátane domáceho násillia, závislostí a rozvodov. Položky boli prevažne uzavreté, často s možnosťou viacnásobného výberu, čo uľahčilo následnú kvantitatívnu analýzu.

Zber dát prebehol elektronickou formou prostredníctvom platformy Google Forms, čo umožnilo efektívne a anonymné oslovenie respondentov naprieč rôznymi regiónmi Slovenska a optimalizovalo následné spracovanie a kvantitatívnu analýzu získaných údajov. Dotazník bol distribuovaný prostredníctvom sociálnych sietí, e-mailových komunikácií a komunitných skupín, pričom respondenti boli motivovaní k účasti prostredníctvom informačných výziev. Zber dát trval približne dva týždne, počas ktorých bolo získaných 67 kompletných a kvalitných odpovedí

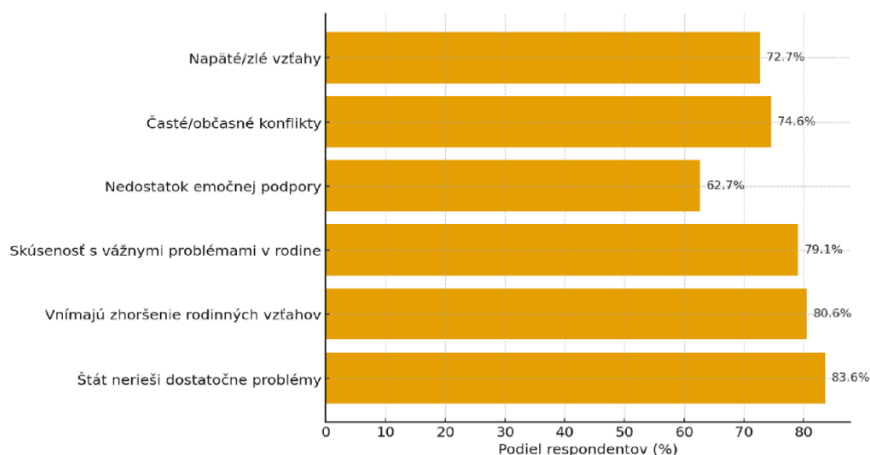
Výsledky výskumu

Rodina je považovaná za základnú jednotku spoločnosti, no čo sa stane, ak práve táto základná bunka začína slabnúť a rozpadávať sa? Výsledky nedávneho prieskumu, ktorý sa realizoval medzi 67 respondentmi zo všetkých regiónov Slovenska, naznačujú, že situácia vo vzťahoch slovenských rodín je vážna a v mnohých prípadoch až kritická.

Jednou z hlavných otázok v dotazníku bola spokojnosť s rodinnými vzťahmi. Len necelých 8 % respondentov označilo svoje vzťahy za „veľmi dobré“ a približne 21 % za „dobré“. Naopak, viac ako 70 % ľudí hodnotilo svoje rodinné vzťahy ako napäté, problematické alebo dokonca veľmi zlé, čo jasne naznačuje, že mnohé rodiny na Slovensku zápasia s dlhodobými problémami. Výrazne alarmujúce sú aj údaje o frekvencii rodinných konfliktov. Takmer polovica respondentov uviedla, že sa doma hádajú často, ďalších 30 % priznalo, že konflikty sa v ich rodinách vyskytujú občas. Len zanedbateľné percento – približne 7,5 % – uviedlo, že doma nemajú žiadne konflikty, čo potvrdzuje, že pokojné rodinné prostredie je skôr vzácnosťou. Rodina by mala byť miestom, kde človek nachádza porozumenie, podporu a bezpečie. Realita však vyznieva odlišne. Až takmer 63 % respondentov priznalo, že sa doma necítia emocionálne podporovaní. Len zhruba každý desiaty respondent uviedol, že v rodine nachádza úplnú podporu a oporu. Veľmi závažnou časťou dotazníka boli otázky týkajúce sa konkrétnych rodinných problémov. Takmer polovica respondentov uviedla, že ich rodina prešla rozvodom alebo odlúčením. Viac ako tretina mala skúsenosť so závislosťami v rodine a takmer 30 % sa stretlo s domácim násillím, či už psychického alebo fyzického charakteru. Ďalšia otázka sa zamerala na celkové vnímanie vývoja rodinných vzťahov na Slovensku za poslednú dekádu. Viac než 80 % respondentov vyjadrilo presvedčenie, že vzťahy v rodinách sa zhoršili. Medzi príčiny tohto trendu uvádzali ekonomickú neistotu, zrýchlený životný štýl, závislosti, generačné rozdiely alebo nedostatočnú komunikáciu. Keď sme sa respondentov

pýtali na spokojnosť so systémovou podporou zo strany spoločnosti a štátu pri riešení rodinných problémov, až 83,6 % vyjadrilo nesúhlas s tým, že by bola dostatočná. Na obrázku 1 sú zobrazené výsledky nášho dotazníka.

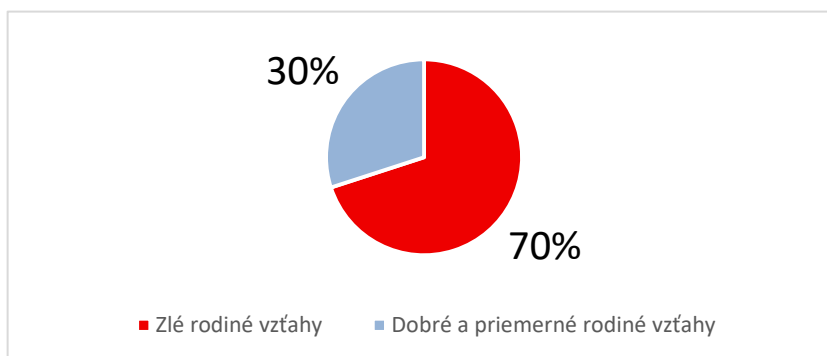
Obrázok 1 Výsledky dotazníka riešenej problematiky (vlastné spracovanie)

Mnoho ľudí má pocit, že problémy ako domáce násilie, rozvody, závislosti či absencia adekvátnej výchovnej podpory nie sú komplexne riešené. Chýba najmä dostupná psychologická pomoc, preventívne programy a osvetové aktivity zamerané na zdravé rodinné vzťahy.

Na základe vzniknutých výsledkov, ktoré sú zobrazené v grafe 1 je možné konštatovať, že **vzťahové problémy v rodinách na Slovensku sú vážne a rozšírené**. Viac než 70 % ľudí má napäté alebo zlé rodinné vzťahy, pričom sa zároveň necítia dostatočne podporovaní. Takmer polovica zažila rozvod alebo odlúčenie, a veľká časť aj domáce násilie či závislosti. Väčšina tiež vníma, že sa situácia zhoršuje a že spoločenská či štátna podpora v tejto oblasti je **nedostatočná**.

Obrázok 2 Vzťahové problémy v rodinách

Návrh opatrení pre optimalizáciu vzťahových problémov

Na základe identifikovaných problémov v medziľudských vzťahoch slovenských rodín je potrebné prijať komplexnú, viacúrovňovú stratégiu, ktorá by zohľadňovala psychologické, sociálne, ekonomické i legislatívne aspekty tejto problematiky.

Prvým opatrením by malo byť rozšírenie dostupnosti psychologickej starostlivosti a rodinného poradenstva. Tieto služby predstavujú nevyhnutný nástroj pri zvládaní

krízových situácií, keďže umožňujú včasnú identifikáciu konfliktov a ich riešenie ešte pred tým, než prerastú do rozvodov alebo násilia.

Dôležitým krokom je tiež modernizácia vzdelávacích programov na školách so zameraním na rozvoj emocionálnej inteligencie, komunikačných schopností a zdravých partnerských i rodinných vzťahov. Súčasťou tohto prístupu by mali byť aj celospoločenské osvetové kampane, ktoré zvýšia povedomie o potrebe budovania funkčných rodinných väzieb a prevencie kríz.

Osobitnú pozornosť si vyžaduje posilnenie legislatívnej ochrany a inštitucionálnej podpory rodín. Zahŕňa to najmä účinnejšiu prevenciu a riešenie domáceho násilia a lepšiu koordináciu medzi súdmi, orgánmi sociálnej kurately, školami, zdravotníckymi zariadeniami a komunitnými centrami. Takáto prepojená sieť dokáže zabezpečiť, aby pomoc obetiam bola adresná, efektívna a rýchla.

Ďalším dôležitým opatrením je posilnenie komunikácie a stability v rodine. To možno dosiahnuť prostredníctvom rodinnej terapie, vzdelávania rodičov a aktívnej motivácie zamestnávateľov vytvárať rodinne priateľské pracovné prostredie. Zavádzanie flexibilných pracovných foriem a podpora rovnováhy medzi prácou a súkromím sú dnes kľúčové pre predchádzanie napätiu v rodinách.

Napokon, významnú úlohu zohráva aj finančná a materiálna podpora. Zvýšenie príspevkov, poskytovanie benefitov a zabezpečenie dostupných služieb pre deti a rodiny by malo napomôcť nielen riešeniu bezprostredných potrieb, ale tiež prevencii sociálneho vylúčenia a dlhodobej stabilizácii rodinného prostredia.

Diskusia

Výsledky realizovaného prieskumu indikujú alarmujúci stav kvality rodinných vzťahov na Slovensku, ktorý možno považovať za významný spoločenský problém s dlhodobými dôsledkami. Zistenie, že viac ako 70 % respondentov označilo svoje rodinné vzťahy za napäté alebo problematické, signalizuje oslabovanie základnej funkcie rodiny ako primárneho prostredia emocionálnej istoty, sociálnej opory a stability. Tento fenomén má výrazný implikačný rozmer, keďže absencia funkčného rodinného zázemia sa často premieta do psychických ťažkostí, narušenia dôvery a erózie sociálneho kapitálu.

Analýza odpovedí poukazuje na obzvlášť znepokojujúce skutočnosti, akými sú vysoká frekvencia konfliktov v domácnostiach a deficit emocionálnej podpory. Tieto faktory nie sú len symptómami vnútorného napätia, ale predstavujú aj významné rizikové determinanty negatívneho psychosociálneho vývinu detí a adolescentov. Skúsenosti respondentov s rozvodom, závislosťami či domácim násilím ďalej akcentujú vysokú mieru rodinnej dysfunkcionality, pričom deti ako najzraniteľnejší členovia rodinného systému čelia sekundárnej traumatizácii a dlhodobým dôsledkom v podobe narušených vzťahových vzorcov a zníženej adaptability.

Výrazný pesimizmus respondentov v súvislosti s vývojom rodinných vzťahov za poslednú dekádu – keď až 80 % opýtaných reflektovalo zhoršenie situácie – možno interpretovať ako odraz komplexných spoločenských zmien. Ekonomická neistota, akcelerované životné tempo, prehĺbujúce sa generačné rozdiely a slabá komunikačná kultúra sa v tomto kontexte javia ako kľúčové determinanty destabilizácie rodinného prostredia.

Rovnako závažným zistením je vysoká miera nespokojnosti so systémovou podporou zo strany štátu a spoločnosti (83,6 %). Tento fakt poukazuje na deficit efektívnych verejných politík v oblasti rodinnej politiky, ako aj na absenciu funkčnej koordinácie medzi relevantnými inštitúciami. V tejto súvislosti sa javí nevyhnutným posilniť legislatívny rámec ochrany rodiny, rozšíriť dostupnosť psychologických a

poradenských služieb a zároveň akcentovať preventívne opatrenia prostredníctvom vzdelávania, osvetových kampaní a podpory komunitných foriem spolupráce.

Diskusia tak jednoznačne ukazuje potrebu holistického prístupu k problematike. Riešenie rodinných kríz nemožno redukovať na individuálnu pomoc jednotlivým domácnostiam, ale je potrebné systémovo prepojiť sociálne služby, vzdelávacie inštitúcie, pracoviská a komunitné centrá do koherentnej siete podpory. Iba prostredníctvom koordinovanej intervencie možno predísť ďalšiemu oslabovaniu rodinných väzieb, ktoré je v širšom kontexte rizikovým faktorom sociálnej stability celej spoločnosti.

Záver

Rodina ako základná spoločenská jednotka čelí v súčasnosti mnohým výzvam, ktoré sú determinované najmä dynamikou sociálno-ekonomických zmien, rastúcou mierou individualizácie a oslabenou kultúrou komunikácie. Realizovaný výskum potvrdil, že kvalita rodinných vzťahov na Slovensku je v alarmujúcom stave – väčšina respondentov uviedla prítomnosť napätých či problematických vzťahov, časté konflikty a nedostatok emocionálnej podpory. Tieto zistenia odrážajú nielen individuálne problémy rodín, ale aj širšie spoločenské procesy, ktoré oslabujú stabilitu rodinného prostredia.

Analýza výsledkov poukázala na viaceré kľúčové faktory, ktoré významne vplyvajú na rodinnú dynamiku – nezamestnanosť, závislosť, zdravotné problémy či nárast rozvodovosti. Každý z týchto fenoménov predstavuje samostatné riziko, avšak ich kombinácia vytvára synergický efekt, ktorý výrazne zvyšuje zraniteľnosť rodiny. Osobitne závažným problémom je negatívny dopad na deti, ktoré sú vystavené sekundárnej traumatizácii a nesú si dôsledky rodinných kríz do vlastného dospelého života.

Výsledky prieskumu ďalej ukázali, že verejné politiky a systémová podpora zo strany štátu sú vnímané ako nedostatočné. Nízka úroveň legislatívnej a inštitucionálnej ochrany, obmedzená dostupnosť psychologických služieb a absencia preventívnych programov zvyšujú riziko dlhodobej destabilizácie rodinného prostredia a tým aj oslabovania sociálnej súdržnosti spoločnosti.

Z uvedených poznatkov vyplýva, že riešenie rodinných problémov si vyžaduje komplexnú a viacúrovňovú stratégiu. Je potrebné systematicky prepájať psychologickú a poradenskú pomoc s preventívnym vzdelávaním, posilňovaním legislatívnej ochrany a vytváraním rodinne priateľských podmienok na pracoviskách. Rovnako nevyhnutné je zvýšiť finančnú a materiálnu podporu rodín, ktorá by eliminovala ekonomické riziká a prispela k stabilizácii rodinného života.

Záverom možno konštatovať, že budúcnosť slovenskej spoločnosti je úzko spätá s kvalitou rodinných vzťahov. Ak má rodina aj naďalej plniť svoju nezastupiteľnú funkciu primárneho prostredia emocionálnej istoty a sociálnej stability, je potrebné prijať efektívne opatrenia na jej podporu. Bez systematickej a koordinovanej intervencie totiž hrozí ďalšie oslabovanie rodinných väzieb, čo môže mať dlhodobé negatívne dôsledky pre celú spoločnosť.

Zoznam použitej literatúry

BARTOŠOVÁ, L. Sociálne a psychologické aspekty rozvodov na Slovensku [online]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2021. [cit. 2025-09-20]. Dostupné na internete: <https://www.ukf.sk/rozvody-psychologia>

BURDOVÁ, A. Social-economic impacts of long-term unemployment of Slovakia. Sociálno-zdravotnícke spektrum [online]. 2016, 4(1). [cit. 2025-09-20].

HORVÁTH, P. Alkoholizmus a jeho sociálne dôsledky [online]. Bratislava: Slovenská asociácia pre psychológiu, 2019. [cit. 2025-09-21]. Dostupné na internete: <https://www.psychologia.sk/alkoholizmus-dosledky>

IMBIEROWICZ, Agnieszka. 2012. The Polish Mother on the defensive? The transformation of the myth and its impact on the motherhood of Polish women. Journal of Education Culture and Society, roč. 3, č. 1, s. 140–153. Dostupné na: <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/814>

KALINOVÁ, A. Alkoholizmus v rodine a jeho dôsledky na deti [online]. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2020. [cit. 2025-09-23]. Dostupné na internete: <https://www.upjs.sk/alkoholizmus-deti>

KOLLÁR, J. Psychologické a sociálne dôsledky rozvodu na rodinu [online]. Bratislava: Vydavateľstvo Psychológia, 2019.

KOVÁČOVÁ, M. Vplyv alkoholu na rodinné vzťahy a deti [online]. Trnava: Trnavská univerzita, 2020. [cit. 2025-09-23]. Dostupné na internete: <https://www.truni.sk/vplyv-alkoholu-rodina>

KOZAK, Agata. 2011. Post-modern changes in marital and family life. Journal of Education Culture and Society, roč. 2, č. 1, s. 73–79. Dostupné na: <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/832>

NÁRODNÉ CENTRUM ZDRAVOTNÍCKYCH INFORMÁCIÍ. Štatistiky o chronických ochoreniach v slovenských domácnostiach [online]. Bratislava: NCZI, 2023. [cit. 2025-09-28].

NOVÁK, J. Psychologické dopady nezamestnanosti na jednotlivca a rodinu [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, 2021. [cit. 2025-09-25]. Dostupné na internete: <https://www.uk.sk/psychologia-nezamestnanost>

NOVÁKOVÁ, M. (2020). Súčasný výzvy rodiny v spoločenskom kontexte. Bratislava: Vydavateľstvo Sociálne štúdie.

NOVOTNÁ, K. Vplyv zdravotných problémov na fungovanie rodiny [online]. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2021.

SOCIAL ECONOMIC IMPACTS OF LONG TERM UNEMPLOYMENT OF SLOVAKIA. Social and Health Spectrum [online]. 2016, 4(1). [cit. 2025-09-24]. Dostupné na internete: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.cejsh-c359b132-95a3-4e7a-914f-cf7a10a8b12c>

THE SLOVAK SPECTATOR. Number of divorces at a seven year minimum [online]. Bratislava: The Slovak Spectator, 27. júl 2016. [cit. 2025-09-25]. Dostupné na internete: <https://spectator.sme.sk>

WIETESKA, M.(2018). Marriage vs cohabitation — an alternative or opposition? An attempt to define cohabitation in opposition to marriage. Journal of Education Culture and Society, 9(1), 27-35. <https://jecs.pl/index.php/jecs/article/view/10.15503jecs20181.27.35>

Údaje o autorovi

Mgr. Marek Kóša, MBA
Katólicka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta v Košiciach
89, Hlavná 79, 040 01 Košice
e-mail: m.kosa7295@gmail.com

RELIGIOUS UPBRINGING AND THE LEGAL PRINCIPLE OF THE CHILD'S BEST INTEREST

Roman Králík – Ernest Kováč

Abstract: This paper addresses the complex interaction between religious upbringing and the legal principle of the child's best interest. The analysis focuses on a critical examination of the potential conflict between the parents' freedom of religion and the child's fundamental right to healthy and safe development. The paper draws from psychological, sociological, and legal theories to identify how specific religious practices can affect a child's cognitive, emotional, and social well-being. It discusses the risks associated with dogmatic upbringing, including the limitation of critical thinking, social isolation, and psychological pressure. It also examines the legal mechanisms available to protect children in cases where religious beliefs endanger their physical or psychological health. The research emphasizes that the principle of the child's best interest must be a superordinate criterion in such cases and serve as the primary guide for making decisions about upbringing.

Keywords: Religious upbringing. Best interest of the child. Freedom of religion. Child's rights. Cognitive development. Psychological well-being. Social protection. Legal aspects.

Introduction

The issue of religious upbringing is currently one of the most debated topics at the intersection of law, psychology, and sociology. On one side is the freedom of religion, a fundamental human right that protects an individual's right to freely choose, profess, and practice their religion. This right automatically extends to parents, who have the primary responsibility for raising their children in accordance with their beliefs. On the other side is the dynamic and superordinate principle of the child's best interest, which is enshrined in international conventions, particularly the 1989 UN Convention on the Rights of the Child. This convention stipulates that in all decisions concerning children, their well-being must be the highest concern. The confrontation of these two principles creates a complex legal and ethical dilemma: to what extent can and should the state intervene in the family environment if there is a suspicion that religious upbringing threatens the child's physical or psychological well-being?

This paper aims to examine this issue from multiple scientific perspectives. It is not about condemning religion but rather a critical analysis of specific expressions and practices that may be in conflict with the legal principle of the child's best interest. Today's society is increasingly pluralistic, and it is therefore essential to find mechanisms that ensure religious upbringing does not become an obstacle to a child's full integration into society, but instead contributes to their healthy and balanced development.

Research on this topic requires an interdisciplinary approach that integrates knowledge from various fields of science.

Psychological Aspect: From a psychological perspective, it is important to understand how religious beliefs affect a child's cognitive and emotional development. Theories of cognitive development (e.g., Piaget's theory) suggest that children go through stages in which their ability for abstract thinking and critical evaluation gradually

develops. An upbringing based on rigid dogmas that suppresses questions can hinder this natural process and lead to the development of cognitive dissonance. Furthermore, psychological research points to the risk of traumatization if upbringing is based on fear or extreme sanctions.

Sociological Aspect: From a sociological perspective, religion is an important socialization factor. Religious communities provide children with a sense of belonging and a moral framework. However, in cases of extremist or closed communities, social isolation can occur, which limits the child's interaction with the outside world. This process can hinder the development of tolerance and social adaptation. An analysis of social structures and dynamics within religious groups is therefore essential to assess whether a given environment is beneficial to the child's best interest.

Legal Aspect: The legal framework is crucial for setting the boundaries of freedom of religion. The right to protect a child from harm is universal and takes precedence over other rights. The legal analysis will therefore focus on case law and legislation that address cases of conflict between these rights. This includes cases of refusing medical care, compulsory education, or other aspects that directly threaten the child's health, life, and full development.

Methodologically, the paper relies on a synthesis of knowledge from relevant scientific literature, including academic studies, legal analyses, and psychological reports. The goal is to provide a comprehensive and evidence-based overview that can serve as a basis for further discussion and policy formulation in the area of child protection.

Theoretical Analysis and Epistemological Elusiveness of the Principle of the Child's Best Interest

The principle of the child's best interest represents a central, yet conceptually ambiguous, pillar of the modern legal system. Although it is enshrined in international conventions and national legislation, its precise and universal definition remains an epistemological challenge. The majority of expert literature (Hrušáková, 1993) agrees that the uncertainty of the concept is not accidental. It is a consequence of its complex nature, which extends beyond a simple legal concept and enters the realm of philosophy, ethics, and value systems. Questions such as "what is a good life?" or "what is the purpose of human development?" are inseparably linked to the attempt to define what is in the child's interest. For this reason, it is not possible to rigorously codify this concept in a legal regulation that should otherwise be precise and unambiguous.

Despite this elusiveness, theorists such as Viktor Knapp (2003) point out that even general concepts have their "real denotations"—specific, measurable, and observable elements that define them. In practice, this means that instead of seeking a single universal definition, we should emphasize the operational concretization of the concept through criteria derived from empirical and scientific knowledge. Cooperation with interdisciplinary fields such as ontogenetic psychology, which studies child development, child psychiatry, which assesses mental health, and paediatrics, which focuses on physical development, is therefore absolutely essential. These disciplines can provide scientifically-backed criteria for assessing a child's needs in specific situations.

The Problem of Objectivity and Case Law as a Dynamic Tool for Concretization

In the absence of a general legal definition, case law becomes a key tool for concretizing the concept in practice. Through court decisions, precedents are created that interpret and apply the principle of the child's best interest to specific cases. For example, the case law of the Constitutional Court of the Czech Republic has repeatedly emphasized that the fundamental denotations of this concept are the child's successful development and the preservation of social ties with parents (e.g., finding IV. ÚS 2244/09). In this way, courts define the tangible elements of the child's interest, which serve as guidelines for lower courts.

Nevertheless, case law does not eliminate the main problem: the illusion of objectivity. In many cases, decision-making bodies incorrectly assume the existence of a single, objectively correct solution for a given situation. The correctness of this solution is often derived from the personal experience of the judge or the conclusions of external experts, such as psychologists. This dependence on individual judgment poses a risk because expert opinions are not always universal, especially in ethically and socially sensitive cases, such as questions of a child's contact with a parent who is a perpetrator of domestic violence or the upbringing of a child in a same-sex partnership (Vargová, 2006).

In addition to conceptual uncertainty, another theoretical problem is the time horizon of assessment. Should the decision-making be based on the child's current needs at the time of the decision, or rather on their long-term, prospective well-being? There is a consensus among experts that it is necessary to consider both dimensions. Focusing too much on the current state can ignore long-term consequences, while orienting solely toward the future can lead to neglecting acute needs. In response to this uncertainty, alternative approaches have emerged in theory that seek to provide more specific rules. The work of Goldstein, Freud, and Solnit (1973) "Beyond the Best Interests of the Child" is groundbreaking in this regard. The authors proposed that when the state intervenes in family autonomy, the focus should be on the principle of continuity and stability of the upbringing environment. According to their theory, the best solution for a child is one that minimizes the disruption of their existing relationships and social environment. Although their proposals (e.g., the exclusive right of one parent to decide on contact) have caused controversy, the idea of stability has been accepted as one of the key criteria for assessing the child's best interest. The problem, however, remains that this approach is not universally applicable - for example, when determining maintenance, where stability is more of a financial nature. These theoretical problems make the principle of the child's best interest not just a legal concept, but also a complex field for continuous academic and practical research.

The issue of applying the principle of the best interests of the child is inseparably linked to global legal, religious, and cultural diversity. As a result of the ratification of the Convention on the Rights of the Child, a wide spectrum of states must deal with this principle, which differ in legal regulations, cultural customs, and socio-economic conditions. This diversity creates theoretical and practical problems that manifest not only among different legal systems (continental law, Anglo-American law, Islamic law, tribal customary law) but also within them. A key question is the extent to which the best interest of a specific child is shaped by their religious, cultural, and social environment. At the same time, a supplementary question arises: should the normative criteria that objectify the child's interest reflect these specifics?

Universalism versus Cultural Relativism

This issue is deeply connected to the long-standing academic dispute between proponents of universalism and relativism of human rights. While universalists argue that rights and principles are valid for everyone regardless of culture, relativists argue that their interpretation and application are conditioned by the local cultural context. In the area of the principle of the child's best interest, an approach based on cultural relativism currently prevails, which brings with it certain theoretical and practical consequences. According to Michael Freeman (2007), cultural and religious norms may in some cases outweigh the principle of the child's best interest. This view is also supported by An-Na'im (1994), who argues that for this reason, international "universalization" of the substantive content of the child's interest is not possible. Instead, he suggests that the international community should focus on the universality of procedural rules for determining the content of the child's interest, which would allow for the respect of cultural specifics while maintaining a fair and transparent process.

In contrast, Philip Alston (1994) stands against absolute relativism. His argument is convincing and crucial for the protection of children's rights. Alston argues that cultural or religious norms cannot absolutely determine the child's interest, as this could lead to the justification of practices that are in clear conflict with the basic norms of human rights protection. He cites examples such as child slavery, female genital mutilation, or the exclusion of girls from education. From this point of view, it is possible to reach an important conclusion: the cultural argument must always yield if there is a clear conflict with norms protecting human rights.

The practical application of these principles can be observed in various legal systems. In the United States, the Indian Child Welfare Act (1978) was adopted, which explicitly prefers placing Native American children in foster care or for adoption within their own cultural community. This act reflects the child's interest in being raised in the same cultural environment over other potential interests. The European Court of Human Rights (ECtHR) applies the doctrine of margin of appreciation, which takes into account cultural and social differences when assessing alleged violations of children's rights. This doctrine allows member states a certain flexibility in implementing the Convention on the Rights of the Child, but only to the extent that it does not lead to a violation of fundamental rights guaranteed by the European Convention on Human Rights.

An interesting example of resolving the conflict between customary law and the child's best interest is offered by the decision of the South African court in the case of *Hlophe v. Mahlalela* (1998). The court had to deal with a conflict between customary law, which did not allow a father to gain full parental rights because he had not paid the agreed-upon bride price (lobolo), and the principle of the child's best interest, which in the given situation supported entrusting the child to his care. The court decided in favor of the child, stating that the principle of the child's best interest takes precedence over the norms of customary law.

Table 1 Comparison of the Principle of the Child's Best Interest with Cultural Relativism and Universalism.

Principle	Core Idea	Examples from Practice
Universalism of Human Rights	"Rights and principles apply to all, regardless of culture."	Norms protecting the child's human rights (e.g., prohibition of child slavery and female genital mutilation) take precedence over cultural customs.
Cultural Relativism	"The interpretation and application of rights are conditioned by the local cultural context."	Placing Native American children in foster care or for adoption within their own cultural community in the United States.
Principle of the Child's Best Interest	"The well-being of the child is the highest concern in all decisions concerning them."	If the religious beliefs of parents endanger the child's health or life, the principle of the child's best interest takes precedence. In case of conflict between customary law and the child's interest, the child's interest takes precedence (the case of Hlophe v. Mahlalela in the Republic of South Africa).

Religious, Cultural, and Social Diversity in the Context of the Convention on the Rights of the Child

The *Catholic* Church and the *Evangelical* Church, while differing in their theological approaches, both emphasize the key role of the family in upbringing. The Catechism of the Catholic Church and the theological documents of the Evangelical Church view the upbringing of children as a sacred duty of parents, which is to lead the child to faith and moral values. These churches emphasize that religious upbringing is in the child's interest because it provides a moral compass and a sense of purpose in life. Documents of the Second Vatican Council (e.g., *Gravissimum Educationis*) and theological texts of the Evangelical Church emphasize that this upbringing must be guided by the spirit of love and freedom, while respecting the child's personal dignity.

A problem arises if the religious beliefs of parents come into conflict with the physical or psychological well-being of the child. For example, in Catholic teaching, parents are obligated to ensure the child's health, which is in line with the principle of the child's best interest. However, if parents were to refuse medical care based on their beliefs, state authorities would have to intervene to protect the child's life, thereby making the principle of the child's best interest superordinate.

Religious traditions have different, but often surprisingly similar, views on child rearing. For all of them, the key is the perception of the child as a ward or a gift who should be guided toward a moral and spiritual life.

Judaism

In Judaism, a child is considered "God's ward" and parents have the primary responsibility for their upbringing to adhere to the Torah (the Five Books of Moses) and Mitzvot (religious commandments). Upbringing is rooted in Deuteronomy 6:6-7, where parents are commanded to teach their children "diligently". Upbringing is based on the example of parents, who model values and adherence to

commandments through their behavior. In the Jewish tradition, emphasis is placed on critical thinking and questioning, which is also rooted in the Passover tradition (Pesach). Upbringing is meant to lead to adulthood and a sense of community. In the context of the principle of the child's best interest, the emphasis on supporting mental and spiritual development is important, which is consistent with a holistic understanding of the child's well-being.

Hinduism

Hindu teachings view the child as a divine being born with their own karma. Parents have the sacred duty to raise the child to fulfil the four life goals (Dharma, Artha, Kama, Moksha). Emphasis is placed on spiritual and moral education, which should help the child break free from attachment to the material world. Upbringing is based on example and respect for elders, with the mother as the first and most important teacher. Current trends in Hinduism seek to promote principles that are consistent with modern human rights, such as protection from violence and gender equality, which directly support the principle of the child's best interest.

Buddhism

Buddhism does not place an explicit obligation to have children, but for those who choose to, parenthood is seen as an opportunity to practice dharma (teaching) and develop compassion. Parents are seen as "first teachers" (Buddha) and have the responsibility to guide children toward a good life. Key principles of upbringing include compassion, non-harming, and non-attachment. Parents are to help children understand the nature of suffering and teach them to manage emotions. In Buddhism, upbringing is not about dogmas but about helping the child navigate their own spiritual path. This is in line with the principle of child participation and the promotion of their autonomy.

Sikhism

In Sikhism, a child is viewed as "God's ward" entrusted to parents. Parents are responsible for raising the child in the spirit of Sikh teaching, which is focused on humility, sincerity, and service. Upbringing by example is important, where parents live according to the principles of the Guru and teach children values such as Nirbhau (fearlessness) and Nirvair (without hatred). Upbringing is meant to lead to the understanding that children are not the property of their parents, but independent beings with their own spiritual path. This perspective is in line with the modern understanding of a child's right to their own identity and self-determination.

Jainism

Jainism views the child as a separate being who has their own karma. Parents are not primarily "teachers" but rather guides who provide children with an environment for their own spiritual growth. Emphasis is placed on the principle of ahimsa (non-violence), and parents' guide children to avoid harming living beings. Upbringing includes teaching about an ethical diet (vegetarianism), peaceful behaviour, and respect for all living things. Although Jainism is perceived as strict, the practice is focused on the child adhering to the rules voluntarily, which respects their will and autonomy.

Table 2 Different Approaches of Religions to Child Rearing

Religion	View of the Child	Key Principles of Upbringing
Christianity (Catholicism and Evangelical Church)	View the upbringing of children as a sacred duty of parents.	"To lead the child to faith and moral values. Upbringing should be guided by the spirit of love and freedom, respecting the child's dignity."
Judaism	"God's ward."	"To lead the child to adhere to the Torah and commandments. Upbringing is based on the example of parents, with an emphasis on critical thinking."
Hinduism	A divine being with its own karma.	"To help the child fulfil the four life goals (Dharma, Artha, Kama, Moksha) and break free from attachment to the material world."
Buddhism	Parents are "first teachers."	"Upbringing is focused on compassion, non-harming, and helping the child navigate their own spiritual path, not on dogmas."
Sikhism	"God's ward," an independent being with its own spiritual path.	"Upbringing in the spirit of the Guru's teachings, based on humility, sincerity, service, and values such as Nirbhau (fearlessness) and Nirvair (without hatred)."
Jainism	An independent being with its own karma.	"Parents are more guides who provide an environment for spiritual growth, with an emphasis on the principle of non-violence (ahimsa)."

Reconciliation of Principles and Their Application in Practice

Given this diversity, it is essential that practice be based on a flexible but firm framework that considers the following points:

- **Supremacy of Protection from Harm:** In cases where there is a direct threat to a child's life or health, the principle of the child's best interest is absolutely superordinate to cultural or religious norms.
- **Support for Positive Aspects of Culture:** A cultural and religious environment can provide a child with stability, a sense of identity, and a strong social network. If the situation allows, it is in the child's interest to support these aspects.
- **Growing Autonomy of the Child:** The Convention on the Rights of the Child explicitly refers to the child's right to freedom of thought, conscience, and religion, which grows with their age and maturity. Although a young child has limited autonomy, they have the right to be protected from dogmatic indoctrination and to be raised in a way that allows them to think critically about faith and their place in society.

The tension between religious and cultural diversity and the universal principle of the child's best interest persists. The task of legal and social systems is to constantly

seek a balance that respects the identity of the child and their family, while uncompromisingly protecting their most fundamental rights to life, health, and full development.

The Principle of the Child's Best Interest and its Participatory Dimension

The starting point for understanding the dynamic between the principle of the child's best interest and the child's right to participation is the recognition of the principle's original, paternalistic character. In the historical context, the child's interest was seen exclusively as an objective category determined by state authorities or parents, while the child's opinion was ignored as irrelevant. However, with the ratification of the Convention on the Rights of the Child, especially through its Article 12, this concept fundamentally changed. The child was granted the right to "express their opinion in all matters affecting them," and this opinion "must be given due consideration in accordance with their age and maturity". This shift challenged the traditional paternalistic model and opened up space for a discussion about the extent and manner of children's participation.

This theoretical conflict between paternalism and participation is closely related to the philosophical dispute about the nature of human rights, specifically between the will theory of rights and the interest theory of rights. If we were to accept the will theory, which defines rights as the entitlement of the right-holder to determine their obligations (by will), children with insufficient active and procedural capacity could not be considered full right-holders. This approach would de facto exclude them from the real exercise of rights. On the other hand, if we start from the interest theory of rights, which defines rights as interests protected by the legal order, it is undeniable that children also have interests and are therefore right-holders. Within the interest theory, Tom Campbell (1992) offers a threefold classification of a child's interests: interests as a person, interests as a child, and interests as a future adult. According to him, the inherent part of these interests is the individual's autonomy and participation. From this point of view, the goal is not only to protect the child but also to support their development toward a responsible and autonomous adult.

Hierarchy of Participation and Conflict Potential

The participation of children in decision-making has different levels, which are graduated according to the degree of their influence. At the lowest level, the child is only informed about a decision that concerns them. This is followed by a level where the child has the right to express their opinion, and this opinion may or may not influence the final decision. The highest level is a situation where the child's wishes are a determining factor in the outcome of the decision. The conflict between the paternalistic approach and participation is manifested especially when the child's wishes diverge from what adults (parents or state authorities) consider to be their best interest. If the child is granted the right to decide their fate, the principle of the child's best interest is clearly suppressed in favour of the child's autonomy.

This dynamic relationship requires a careful balance. John Eekelaar (2006) proposes a model of "dynamic self-determination," which means that the child should be encouraged to co-decide on the extent of external influences on their person (for example, in matters of care or contact with parents). It is important to emphasize that this model does not mean that the child should have the exclusive right to decide, but that their opinion should be consistently taken into account and properly interpreted in the context of their age and intellectual and emotional maturity.

Case Law as a Support for Participatory Rights

Consistent support for child participation and the significance of their opinion can also be found in case law at both national and international levels. The child's right to be heard and to have their opinion considered is considered a *conditio sine qua non* (an essential condition) for ensuring decision-making in the child's interest, according to the decisions of the Supreme Court of the Czech Republic and the Constitutional Court of the Czech Republic (e.g., file no. 30 Cdo 3430/2011). In one of its findings (file no. II. ÚS 1945/08), the Constitutional Court even set an age limit of 12 years, after which a child in proceedings for institutional care should always be heard.

Similarly, the European Court of Human Rights (ECtHR) in the case of *Bronda v. Italy* (Application no. 22430/93) examined the procedure of state authorities that left a child in the care of a foster family based on the child's own wishes. The Court confirmed that the protection of the child's interest in this case superseded the right to family life (of the grandparents) and the decision based on the child's preference was in line with Article 8 of the European Convention on Human Rights. However, the final evaluation and assessment of the child's interest remains within the competence of the judicial authorities. The Constitutional Court of the Czech Republic, in its finding (file no. III. ÚS 3007/09), states that the court has the right to correct a child's opinions with regard to their age and intellectual and emotional maturity. This approach demonstrates an effort to find a balance between protecting the child and respecting their autonomy. Ensuring child participation is not an end in itself, but rather a necessary tool for applying the principle of the child's best interest as objectively and comprehensively as possible.

In the legal and ethical discourse concerning children, a fundamental question regularly arises: how should a conflict between the interests of a child and the interests of other persons, especially their parents, be resolved? This dilemma requires a complex analysis that goes beyond a simple interpretation of legal norms and moves into the realm of philosophical, comparative, and judicial considerations.

Normative Ambiguity and Interpretation of the Convention

The central point of this discussion is the interpretation of Article 3 of the UN Convention on the Rights of the Child, which in the Slovak translation states that the child's interest must be the primary consideration. At first glance, this wording could suggest the absolute supremacy of the child's interest. However, a deeper linguistic and normative analysis of the original English text reveals a different intention. The use of the indefinite article "a" in the phrase "shall be a primary consideration" instead of the definite article "the" (the primary consideration) suggests that the child's interest is indeed an important, but only one of several primary considerations that must be taken into account. This interpretation indicates that the Convention does not deny the legitimacy of the interests of other parties. Part of the legal doctrine, however, considers this approach insufficient and argues that the child's interest should have a priority character in case of a conflict. Instead of being just one of many factors, it should serve as the primary and dominant criterion. This approach is explicitly enshrined, for example, in Article 4 of the African Charter on the Rights and Welfare of the Child, which uses the formulation "the primary consideration," thereby placing the child's interest in a clearly superior position. Similarly, national legal norms, such as the English Children Act 1989, stipulate that the child's welfare is the paramount consideration for judicial decision-making.

Proportionality Test in Case Law and Balancing Interests

In legal practice, the conflict of interests is resolved through the proportionality test, which is key in the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR). The Court has repeatedly stated that when assessing conflicting interests, especially in the context of Article 8 of the European Convention on Human Rights, the child's interest must be considered a priority. In cases such as *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* (2010), the ECtHR stated that if an intervention in the interests of one of the parties is necessary, the interests and rights of the child must be superior to other interests. The Court thus confirms that although the rights of parents are protected, they cannot be exercised in a way that would harm the child's health or development.

At the national level, case law is less consistent. The Czech Constitutional Court, in several decisions (e.g., finding II. ÚS 2546/10), prefers a solution that is in line with the interests of all affected parties, while refusing to explicitly give precedence to the child's interest. In other cases, however, it calls the child's interest the "supreme imperative" (e.g., finding IV. ÚS 2244/09), which leads to terminological and conceptual inconsistency. This inconsistency shows that the application of the principle of the child's best interest remains challenging in practice and requires a careful individual assessment.

A theory for resolving a conflict of interests should be based on an effort to minimize harm. The ideal approach is to seek a solution that brings maximum benefit to the child with minimal harm to the other parties involved. This approach emphasizes that the child's interest should not be just one of the factors but a dominant criterion that guides the search for an optimal solution. It is also essential to include the child's participatory rights in the decision-making process, as analysed in the previous work. Taking into account the child's perspective, appropriate to their age and intellectual maturity, is crucial for achieving the most objective and comprehensive result. Although the normative formulation of Article 3 of the Convention can be interpreted as non-absolute, the dominant trend in international case law and advanced legal systems clearly shows that in the event of a direct conflict of interests, the child's interest gains supremacy. This position is not only a legal requirement but also reflects the fundamental ethical obligation of society to protect its most vulnerable members.

The Principle of the Child's Best Interest and Decision-making on Personal Care

The valid Slovak legal regulation, contained in Act No. 36/2005 Coll. on the Family, places a fundamental requirement on the court system: to obligatorily resolve the issue of a minor child's personal care in every divorce decree. This imperative ensures that the legal and factual status of the child will not be left in a state of legal uncertainty after the parents' divorce. The court must *ex lege* decide not only on the exercise of parental rights and responsibilities for the period after the divorce, but also on which of the parents will personally care for the child (so-called personal care). In addition, the arrangement for the child's contact with the other parent, who was not entrusted with personal care, must also be part of the judgment. It is crucial to emphasize that the parents' agreement on these issues is not sufficient on its own; its legal effectiveness and enforceability are conditional on court approval, which assesses whether such an agreement is in line with the child's best interest.

The Family Act, specifically in § 24, paragraphs 4 and 5, provides courts with a precisely defined catalogue of criteria for making decisions on a child's upbringing. These criteria include, in addition to the child's interest itself, the preservation of the

child's emotional ties to both parents, an assessment of their developmental needs, and ensuring the stability of the future upbringing environment. The latter criterion is key to a child's psychological well-being, as the stability of the family environment is essential for their healthy emotional and social development. The law also emphasizes the parents' ability to reach an agreement on upbringing and care, which reflects the growing recognition of the importance of parental cooperation for the child's well-being.

While the legal catalogue is the basis, practice shows that courts must go even further in their assessment. Expert literature and case law (Pavelková, 2009) point to other necessary criteria that should be taken into account. These include, for example, the child's physical and psychological health, the personal characteristics of each parent, their ability to genuinely care for the child, and to maintain a healthy and positive relationship with them. These factors are an integral part of a complex assessment that goes beyond a simple list of legal requirements.

The Evolution of Joint Custody and Its Impact on Practice

Until June 30, 2010, Slovak law did not explicitly provide for joint custody, which led to applied uncertainty and limited use of this form of care. Although the professional community held the view that the court could approve a parental agreement on joint custody, there was a lack of clear legal support for this. The situation fundamentally changed with the entry into force of Act No. 217/2010 Coll., which explicitly enshrined joint custody and even, to a certain extent, preferred it. Since July 1, 2010, the Family Act expresses a preference for joint upbringing, provided that both parents are capable of it, are interested in it, and it is in the child's best interest. However, it is clear from the wording "may entrust the child to joint personal care" that it is not an absolute presumption. The most important criterion, which is the child's interest, remains in place and serves as the deciding factor. The expression of this preference in the law had an undeniable impact on legal practice, which led to an increased number of cases in which courts approve joint custody. At the same time, this has opened a broad discussion about its psychological impact on children and what conditions must be met for this form of care to be truly beneficial for the child and not a source of stress and uncertainty.

Conclusion

The issue of religious upbringing in the context of the principle of the child's best interest represents a complex interdisciplinary dilemma at the intersection of law, psychology, and sociology. On one side is the fundamental human right of parents to freedom of religion, which is protected by international and national norms. On the other is the dynamic and superordinate principle of the child's best interest, which is enshrined in international conventions such as the 1989 UN Convention on the Rights of the Child. This principle requires that the child's well-being be the highest consideration in all decisions concerning them. Although the concept of the "child's best interest" is legislatively and judicially ambiguous and cannot be rigorously codified, its practical application is essential. Case law serves as a key tool for its concretization, emphasizing that its fundamental denotations are the healthy development of the child and the preservation of social ties with parents. This principle must be superordinate in cases where religious beliefs threaten a child's physical or psychological health, such as the refusal of medical care or social isolation.

The theoretical and practical application of this principle is closely linked to the dispute between universalism and cultural relativism. While cultural relativism admits that religious and cultural norms can shape the content of the child's best interest, it is important to emphasize that the cultural argument must yield in the event of a clear conflict with norms protecting a child's human rights. This approach is supported by international case law, which in cases of direct conflict of interests grants supremacy to the child's interest.

At the same time, for the full application of the principle of the child's best interest, it is essential to respect their participatory rights. With the ratification of the UN Convention on the Rights of the Child, the traditional paternalistic model was challenged, and the child was granted the right to express their opinion, which must be given due consideration. The child's opinion, adequately assessed with regard to their age and maturity, is crucial for achieving an objective and comprehensive decision.

Given these facts, it is clear that the ideal approach to resolving the conflict between religious upbringing and a child's well-being lies in seeking a balance. This balance should respect the identity of the child and their family, while also uncompromisingly protecting their most fundamental rights to life, health, and full development.

References

ALSTON, P. 1994. The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*, Vol. 8, No. 3, 1994, pp. 1-25. ISSN 13609939

AN-NA'IM, A. 1994. Cultural Transformation and Normative Consensus on the Best Interests of the Child. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*, Vol. 8, 1994, pp. 62-81. ISSN 13609939

CAMPBELL, T. 1992. The Rights of the Minor: As Person, As Child, As Adolescent and As Future Adult. In: *International Journal of Law, Policy and the Family*, Vol. 6, No. 1, 1992, pp. 1-23. ISSN 13609939

EEKELAAR, J. 2006. *Family Law and Personal Life*. New York: Oxford University Press, 2006. 234 pp. ISBN 0199535426

FREEMAN, M. 2007. *Article 3: The Best Interests of the Child. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. Leiden: Martinus Nijhoff, 2007. 80 pp. ISBN 9789004148611

GOLDSTEIN, J.; FREUD, A.; SOLNIT, A. J. 1973. *Beyond the Best Interests of the Child*. New York: Free Press, 1973. 170 pp. ISBN 0029122902

HRUŠÁKOVÁ, M. 1993. *Child, Family, State: Reflections on the Legal Status of the Child*. Masaryk University: Brno, 1993. 160 pp. ISBN 8021006943

KNAPP, V. 2003. *Scientific Propaedeutics for Lawyers*. Prague: Eurolex Bohemia, 2003. 233 pp. ISBN 8086432548

PAVELKOVÁ, B. 2009. *Minors in Slovak Family Law. The Legal Status of a Parent in the Upbringing of a Minor Child, Part 2*. 2009. 112 pp. ISBN 9788089363346

VARGOVÁ, B. 2006. Entrusting a Child to the Custody of One Parent in Cases of Domestic Violence. In: *Law and Family*, Vol. 8, No. 2, 2006. ISSN 1212866X

Case Law

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated February 20, 2007, file ref. II. ÚS 568/06, Part III, Point B)

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated April 2, 2009, file ref. II. ÚS 1945/08

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated July 8, 2010, file ref. Pl. ÚS 15/09

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated July 20, 2010, file ref. IV. ÚS 2244/09

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated August 26, 2010, file ref. III. ÚS 3007/09

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated November 2, 2010, file ref. I. ÚS 2661/10

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated February 3, 2011, file ref. III. ÚS 449/06

Judgment of the Constitutional Court of the Czech Republic dated September 6, 2011, file ref. II. ÚS 2546/10

Decision of the Supreme Court of the Czechoslovak Socialist Republic, R I 292/23, [Vážný 2439]

Decision of the Supreme Court of the Czechoslovak Socialist Republic, R I 932/23, [Vážný 3113]

Judgment of the Supreme Court of the Czech Republic dated April 26, 2012, file ref. 30 Cdo 3430/2011

Judgment of the ECHR dated April 22, 1997, X, Y, and Z v. United Kingdom (Application No. 21830/93)

Judgment of the ECHR dated July 9, 1998, Bronda v. Italy (Application No. 22430/93)

Judgment of the ECHR dated July 8, 2003, Sahin v. Germany (Application No. 30943/96)

Judgment of the ECHR dated July 6, 2010, Neulinger and Shuruk v. Switzerland (Application No. 41615/07)

Legislation

Act No. 36/2005 Coll., on the Family and on the Amendment and Supplementation of Certain Acts, as amended.

Act No. 217/2010 Coll., on the Amendment and Supplementation of Act No. 36/2005 Coll., on the Family and on the Amendment and Supplementation of Certain Acts. Convention on the Rights of the Child.

Contact

prof. Roman Králík, ThDr., PaedDr., ThD., MBA
Catholic University, Theological Institute in Spišské Podhradie
Spišská kapitula 12
053 04 Spišské Podhradie

Ernest Kováč, PhDr., PhD., MBA, LL.M.
Police Force Academy in Bratislava
835 17 Bratislava

Profile

Roman Králik is a university professor, theologian, philosopher, and ethicist. In his work, he successfully combines extensive theoretical knowledge in the fields of social ethics, bioethics, and communication with practical application. He imparts his rich academic and professional experience to students, guiding them toward critical and ethical thinking. He is known for a multidisciplinary approach, blending theological-philosophical foundations with managerial and pedagogical skills. His key areas of expertise include bioethics, social ethics, systematic theology, philosophy of man, university didactics, and management ethics. In addition to his teaching activities, he is actively involved in scientific and social affairs. As the director of the Kierkegaard Society in Slovakia, he contributes to the development of philosophical and theological discourse, focusing on Kierkegaard's legacy. He is the author and co-author of several monographs, scientific studies, and expert articles that address current ethical and social challenges.

Ernest Kováč is an expert in mediation, communication, and comprehensive conflict resolution. He successfully combines his extensive theoretical education from Comenius University in Bratislava, supplemented by professional MBA and LL.M. degrees, with many years of practical experience. Since 2007, he has worked as a mediator registered in the List of Mediators maintained by the Ministry of Justice of the Slovak Republic. From 2009 to 2020, he served as the chairman of the Association of Mediators of Slovakia, significantly contributing to the development and professionalization of mediation in Slovakia. His expertise focuses on negotiation, coaching, and the effective management of conflict situations. He passes on these skills as a guarantor and lecturer for numerous accredited educational programs. He also uses his knowledge and experience in leading management meetings, team-building sessions, and SWOT analyses for companies, where he helps improve internal communication and strategic planning. As a university lecturer, he imparts his knowledge to a new generation of professionals and actively presents it at expert and scientific forums not only in Slovakia but also abroad. His work and approach reflect a deep understanding of interpersonal dynamics and management, allowing him to offer comprehensive and practical solutions for both the professional and corporate spheres.

SOCIÁLNE MÉDIA AKO MEDIAČNÝ NÁSTROJ PRE NADHODENIE HLBŠEJ KOMUNIKÁCIE V RODINE

Social media as a mediating tool for opening deeper conversations within the family

Marek Ľach

Abstrakt: Argumentujeme, že užívanie sociálnych sietí v rámci blízkej rodiny nesignalizuje automaticky negatívny dopad na socializačné, či vzájomné komunikačné schopnosti jej členov. Práve naopak, je možné vidieť, ako sa rodině väzby vďaka komunikácii za pomoci nástrojov sociálnych sietí prehĺbujú a rozširujú osobnú vzájomnú komunikáciu a interakciu členov, skôr než že by ich vzdialovali.

Kľúčové slová: Komunikácia. Prehĺbovanie. Rodina. Sociálne siete. Spájanie.

Abstract: We argue that the use of social media communication even between close family members does not necessarily, nor by definition imply a negative connotation associated with the loss of personal connection, but that the broad sharing capabilities of social media have the potential even to broaden and open up in person communication on topics and in depth of directions which would not naturally get brought up just simply by the word of mouth.

Keywords: Communication. Connection. Deepening. Family. Social media.

Úvod

Jednoliatosť tvrdení o očividne mnohých negatívnych vplyvoch sociálnych sietí, ako online komunikačných nástrojoch, už bolo a stále ešte je písané mnoho. Avšak o možnostiach ich pozitívneho vplyvu a to práve ako nástroje použiteľné pre oblasť navodzovania, navrhovania, či aj prehĺbovania, teda rozvoja pestrosti rodinnej komunikácie, nie len medzi vzdialenými, ale jej najbližšími členmi je akademického výskumu naopak pramálo, ak vôbec, čo je pre nás dôvodom prečo sa oplatí nazrieť na vec práve týmto prospešným pohľadom.

Metodologický prístup k spracovaniu

Metodikou prierezu relevantnou akademickou literatúrou, teda syntézy zo zahraničných zdrojov, písaných pôvodne v anglickom jazyku, je možné dospieť k záveru, kde väčšinový názor totiž prevláda, že keďže sociálne interakcie na sociálnych sieťach sú digitálneho, virtuálneho charakteru, majú tým automaticky negatívny dopad na schopnosti skutočnej interakcie.

Zhodnotenie súčasného zamerania pohľadu na problematiku zo zahraničia

Či už neohrabane, alebo z nášho pohľadu takpovediac nesprávne naformulované otázky niektorých štúdií, vedú ku vopred preddefinovaným odpovediam ohľadom negatívneho vplyvu následkov užívania sociálnych sietí na vzťahy v rodine. Avšak je nutné podotknúť, že ak je otázka formulovaná účelovým, už predurčeným spôsobom, napríklad, či užívanie sociálnych médií vedie k hádkam v rodine, namiesto viac všeobecnejšej, ako sú sociálne médiá používané v rodine, alebo otvorenej, či sú sociálne médiá používané rodinou ako metódy komunikácie. Za takýchto okolností

výskumu je jasné, že negatívna odpoveď ohľadom hádok bola už od začiatku predpokladaná, teda Kumari a Gakkhar (2025), nemôžu mať vo veci žiaden vlastný, nový prínos, ktorý by sa akýmkoľvek spôsobom odlišoval od toho, čo už bolo artikulované v minulosti aj pred nimi.

Vlastné vyhodnotenia pohľadu na vec

V tomto príspevku ale chceme argumentovať postoj, že hlavne čo sa týka súkromného rodinného prostredia, kde si prirodzene vyžaduje neustálu dávku pozornosti viacerých členov, mnohokrát pritom súčasne, tomu tak práve vôbec nemusí byť. Komunikácia medzi členmi rodiny za použitia nástrojov sociálnych sietí umožňuje skôr schopnosť prioritizácie, zoradenie dôležitosti potrebných diskusií podľa časovej náročnosti, ktorú si s predpokladom budú vyžadovať vďaka nastieneniu, teda podvrhnutiu, alebo upozorňovaniu na témy, ktoré sa ďalej môžu, ale nie aj hneď musia, potom rozoberať už osobne vo vhodnom, primeranom čase. Argumentujeme teda, že komunikácia sociálnymi sieťami medzi členmi rodiny má unikátne schopnosť fungovať ako nástroj na prehĺbovanie, postupné upevňovanie a vo výsledku tak dokonca nie oddiaľovanie, ale zblížovanie najbližších rodinných vzťahov otvorením priestoru na vyjadrenie pocitov, nastienenie, či nahodenie možných tém diskusie pri stole.

Nechceme tvrdiť, že sú sociálne médiá len spôsobom, ako je možné ostať v komunikácii s rodinou, majú podľa nás oveľa zmysluplnejší význam, argumentujeme, že tým, ako sú schopné zviditeľňovať, dostávať do popredia, tak vlastne usmerňovať reálnu komunikáciu, hlavne pri náročnejšie otváraných, obsahovo komplikovanejších témach zdieľaním článkov a odkazov, diskusia práve ktorých je v rodinne častokrát naozaj potrebná. Takže pomoc využitia sociálnych sietí, môže takýto typ témy akoby len neviazane, už podľa vlastnej vôle ostatných usmerňovať, z hľadiska nahodenia, či navrhnutia a vyplnenia tak priestoru tými témami, ktoré sú pre ostatných členov skutočne podstatné, úplne bez toho, aby bola reálna komunikácia sociálnymi médiami v skutočnosti nejako nahrádzaná, ako to častokrát vykonštruovane vidia ostatní akademici. Tu nejde len o povrchovo zrejmu funkciu možnosti udržiavania tých vzťahov, ktoré sú naozaj distančne vzdialené fyzickým spôsobom. Sme si vedomí toho, že typický argument (ne)užitočnosti nástrojov sociálnych sietí hovorí dosť cynicky, akoby s iróniou o tom, že používanie sociálnych sietí vlastne vôbec nie je sociálne, lebo nablízko skôr izoluje a teda vzdäľuje. Avšak taká hypotéza predpokladá oddelenú, nezaujatú komunikáciu každého člena s niekým úplne iným, tu však argumentujeme o existencii využitia týchto technológií v úplne opačnom zmysle. Zahraničná literatúra túto problematiku zblížovania načrtáva ak tak okrajovo, priznáva Amina (2022), ako stále nie príliš prebádanú oblasť skúmania. To však neznamená, že by sa teória existencie takýchto benefitov užitia dala, alebo mala teda zároveň automaticky vyvrátiť, práve naopak, čo sa týka ďalších výskumov je práve v tomto náhľade na vec obrovský potenciál. Je totiž logicky nevyvrátiteľné, keďže, ako tvrdia napríklad aj Marbun a Nasotion (2024), užívanie sociálnych médií dopadovo ovplyvňuje rodinné vzťahy, že ich tak potom môže i upevňovať. Príspevkom argumentujeme, že online komunikácia aj medzi tými najbližšími osobami má veľkú rozvojovú, alebo rozvinovú hodnotu, ako nástroj triedenia tém k hlbšiemu, vstavovanému prebratiu, čo v neposlednom rade dopomáha aj k nastoleniu väčšieho, či všeobecnejšieho záberu na tému a teda sa môžu skôr aj regulovať emócie, práve tým, ako všeobecne sa dá ku zdieľaným témam pristupovať z viacerých uhlov a k osobnejšej rovine sa dá ta dostať postupnejšie a pomalšie, teda roztápaním ľadov, čiže i s rozvahou náležiacou hlbšiemu prebratiu, odhaľujúc

možnosti takej temovej priesečnosti, ktorá by bez obšírnejšieho nezáväzného nadhodenia, či nabádania práve len vďaka možnostiam sociálnej siete ani neprišli v úvahu, ostali zatvorené a nepresekli by tému výlučne bezprostredne a priamo v osobnom, nevyhnutne od počiatku konfrontujúcom styku, pretože taký je podstatovo systém priebehu iba čisto verbálnej komunikácie. Preto chceme argumentovať aj za presný opak toho, že využívanie sociálnych komunikačných nástrojov má v praxi len výhradne negatívny dopad na mentálne zdravie jedincov, alebo skupín, ktoré ich pravidelne využívajú. Práve je načas začať vnímať sociálne médiá ako nástroje schopné dospieť k zlepšovaniu interpersonálnej interakcie v rámci rodiny, hlavne čo sa týka jej záberu a plánovania.

V závere, problémy existujúcej literatúry nastoľujú priestor pre ďalší smer štúdií Medzinárodné štúdie na tému používania sociálnych sietí v rodinnom prostredí priznávajú, že zatiaľ čo existuje mnoho štúdií o negatívnom, odcudzujúcom vplyve týchto sietí na psychiku jej jednotlivých členov, ako tvrdia napríklad Tahir a Sarwar (2024) neexistujú zároveň doteraz takmer žiadne štúdie priamo na tému rozvojového potenciálu pomocou komunikačných schopností, teda sociálnych zručností blízkych členov rodiny medzi sebou navzájom. Teda čo sa týka dynamiky v rámci blízkej rodiny ako celistvej jednotke. Preto argumentujeme, hoci náš vlastný príspevok len počiatkovo nastienuje, že práve v tomto špecificky vyhradenom kontexte sa dajú skúmať pozitívne výsledky a načrtnúť tak videnie vplyvu daných nástrojov komunikácie, nielen k udržaniu, ale dokonca i na prehĺbenie súdržnosti rodinného útvaru, hoci v ňom aj naďalej stále pretrváva využívanie sociálnych sietí ako spôsobu načínania hlbších konverzácií.

Zoznam použitej literatúry

AMINA, Tariq, SAEZ, Munoz, FELIPE, Diego a SHANCHITA, Khan. Social media use and family connectedness: A systematic review of quantitative literature. In *New Media and Society*. No. 24(3). pp. 815-832. 2022

GAKKHAR, Achla a KUMARI, Rajani. Impact of social media on parent-child relationships among secondary school students. In *International Journal of Home Science*, No. 11(2). p. 708. 2025

MARBUN, Amri a NASUTION, Dienaya. The influence of social media on family communication patterns in the digital era. In *Journal of Communication and Social Science*, Vol. 1. No. 2. pp.34-39. 2024

TAHIR, Usama, TAHIR, Ayesha, SARWAR, Danish. Impact of Social Media on Parent Child Relationship: Exploring Communication Barriers and Emotional Distance. In *Social Sciences Spectrum*, No. 4(1) pp. 425-446. 2024

Údaje o autorovi

Marek L'ach

Teologická fakulta, Katolícka Univerzita

Hlavná 79, 040 01 Košice

marek.lach630@edu.ku.sk

ANALÝZA VYUŽÍVANIA INŠTITÚTU MEDIÁCIE PODĽA ZÁKONA O SOCIÁLNOPRÁVNEJ OCHRANE DETÍ A O SOCIÁLNEJ KURATELE

Analysis of the use of the institution of mediation under the Act on Social and Legal Protection of Children and on Social Guardianship

Lýdia Lešková – Katarína Mičková

Abstrakt: Príspevok vymedzuje základnú charakteristiku mediácie podľa zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele, ako jedného z opatrení, ktoré patrí medzi odborné metódy uplatňované vo vzťahu k deťom a rodičom v evidencii orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Uplatňovanie mediácie si vyžaduje kriticky zhodnotiť vhodnosť využitia tejto metódy na riešenie rodinného konfliktu. Analýza sekundárnych dát ročných štatistík Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky za obdobie rokov 2019 – 2024 poukázala na klesajúcu tendenciu využívania tejto odbornej metódy pre deti a rodičov pri pomoci riešiť konflikt nenásilnou formou.

Kľúčové slová: Mediácia. Opatrenia. Sekundárne údaje. Sociálna kuratela. Sociálnoprávna ochrana detí.

Abstract: The article defines the basic characteristics of mediation according to the Act on Social and Legal Protection of Children and Social Guardianship, as one of the measures that is among the professional methods applied in relation to children and parents in the records of the body for social and legal protection of children and social guardianship. The application of mediation requires a critical assessment of the suitability of using this method to resolve family conflict. Analysis of secondary data from annual statistics of the Ministry of Labor, Social Affairs and Family of the Slovak Republic for the period 2019-2024 pointed to a decreasing tendency of using this professional method for children and parents in helping to resolve conflict in a non-violent way.

Keywords: Mediation. Measures. Secondary data. Social guardianship. Social and legal protection of children.

Úvod do problematiky sociálnoprávnej ochrany detí v dôsledku rodičovského konfliktu a problémov v rodinnom systéme

Teoretické východiská príspevku sú zamerané na vymedzenie charakteristiky konfliktu s upriamením pozornosti na rodinný konflikt a jeho možnosti riešenia prioritne formou rodinnej mediácie. Príspevok v teoretických východiskách sa koncentruje i na predostretie pojmov sociálna ochrana a sociálnoprávna ochrana, legislatívneho ukotvenia rodinnej mediácie v rámci zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v platnom znení. Empirická časť je zameraná na analýzu sekundárnych dát Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR zo štatistického výkazu Ročný výkaz o vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, prioritne z Modulu 4, ktorý sa zameriava na ročné dáta odzrkadľujúce prijímané opatrenia Ústredím práce sociálnych vecí a rodiny v sledovanom období rokov 2019-2024, medzi ktorými má svoje nevyhnutné miesto mediácia.

Skôr ako vymedzíme pojem mediácia a rodinná mediácia je nevyhnutné uviesť, že na Slovensku rozlišujeme medzi pojmi sociálna ochrana a sociálnoprávna ochrana. Levická a Zeman (1999) uvádzajú, že v sociálnej práci preferujeme termín sociálnoprávna ochrana.

Táto sa spája s ochranou detí, keď hovoríme o tzv. systéme sociálnoprávnej ochrany detí, ktorý je zameraný na ochranu práv a právom chránených záujmov maloletých detí, ktoré si z dôvodu zlyhania prirodzeného rodinného prostredia vyžadujú intervencie s cieľom zachovania ich práv a potrieb v kontexte všestranného bio – psycho a sociálneho vývoja dieťaťa, na ktorom sa podieľa nielen rodinný systém, ale i širšie rodinné prostredie ako i široký diapazón rôznych odborníkov. Koldinská (2002) upozorňuje na vnímanie sociálno-právnej ochrany ako istého druhu sociálnej správy, ktorého úlohou je poskytovať občanom ochranu v mimoriadnych situáciách. Túto skutočnosť uvádzajú i autori Aurino a Giunti (2021), podľa ktorých je sociálnoprávna ochrana detí interdisciplinárnou oblasťou, na realizácii ktorej sa podieľajú odborníci z viacerých odborov. Podľa nich je sociálnoprávna ochrana detí príslubom riešenia akútnych potrieb a rizikových situácií, ktorým sú vystavené deti v krízových situáciách.

Krízové situácie a rodičovský konflikt

Častým javom, ktorý predchádza konflikt je absentujúca komunikácia, preto najväčším predpokladom čo najrýchlejšieho vyriešenia konfliktu je začať vzájomne komunikovať, pričom každá zo sporných strán v konflikte sleduje svoje ciele a potreby (Tragalová, Pružinská, Labáth, 2023). V konflikte je podľa Tragalovej (2018) dôležité vedieť správne pomenovať emócie, a samotná práca s nimi je jedným z princípov mediácie. Práca s emóciami a dopracovanie sa k zmene kde súperenie medzi sporiacimi sa stranami zmeníme na spoluprácu.

Práve krízové situácie prinášajú potrebu riešiť konflikty prostredníctvom tretej, neutrálnej osoby existovala vždy a využíva sa už stáročia. Mediácia je alternatívna metóda riešenia nezhôd za asistencie tretieho, nestranného a nezaujatého človeka, ktorý týmto stranám poskytuje v spore pomoc. Pri riešení akéhokoľvek sporu a konfliktu je nevyhnutné zapojiť kritické myslenie a pozeráť sa na problém z viacerých pohľadov.

V prípade, že konflikty rodičov vyústia do rozchodu, kvalita vzťahov medzi nimi stále ovplyvňuje vývoj dieťaťa. Ukazuje sa napríklad, že prítomnosť pretrvávajúceho konfliktu medzi rozvedenými rodičmi je pomerne presným prediktorom výskytu rôznych adaptačných problémov u dieťaťa (pozri meta-analýza výskumných štúdií, Whiteside & Becker, 2000), rovnako tak i pretrvávajúci konflikt medzi rodičmi či krajná situácia rozchodu rodičov predpokladá postupné odcudzenie medzi dieťaťom a jedným z rodičov (Moné & Biringen, 2006).

Veľmi frekventovanými sú v súčasnom období konflikty v rodine, konflikty medzi rodičmi, čo negatívne vplýva na deti. Rogalewiczová (2019) upozorňuje, že rodičovský konflikt pre dieťa predstavuje stres a enormnú záťaž. Rodičovský konflikt ovplyvňuje vzťah rodiča a dieťaťa rôznymi spôsobmi. Davies a kol. (2002) vysvetľuje tzv. *Model nepriamych efektov*, podľa ktorých rodičovský konflikt spôsobuje narušenie vzťahov medzi rodičmi a tým postupne aj vzťahov medzi rodičmi a dieťaťom, čím ďalej dochádza k narušeniu integrity dieťaťa.

Podľa modelu nepriamych efektov (Davies a kol., 2024) rodičovský konflikt spôsobuje narušenie vzťahov medzi rodičom a dieťaťom a narušenie attachmentu dieťaťa a týmto spôsobom vplýva na fungovanie dieťaťa. Rodičovský konflikt podľa tohoto modelu pôsobí na fungovanie dieťaťa cez tieto procesy:

- *výchovné praktiky rodičov* – konflikt rodičov je spojený so slabou behaviorálnou kontrolou u rodiča; nedostatočnými, nekonzistentnými alebo hrubými výchovnými praktikami,
- *vyššiu úroveň psychologickej kontroly rodičov*, ktorá sa prejavuje manipulovaním alebo využívaním vzťahu rodiča a dieťaťa,
- *emocionálnou nedostupnosťou*, nedostatkom lásky a akceptácie.

Jednou zo súčastí modelu nepriamych efektov sú výchovné praktiky rodičov. Vplyv takýchto praktík rodičov vo vzťahu k deťom sledovali De Board-Lucas a kol. (2004), ktorí zistili, že kontrolujúci a nátlakový štýl výchovy u matky zosilňuje vzťah medzi konfliktom rodičov a pocitov viny u dieťaťa. Naopak podporujúci štýl oslaboval toto spojenie. Bezpečný attachment s otcom, bol spojený s nižšou mierou ohrozenia a sebaobviňovania u detí.

Podľa viacerých autorov (Kotková, Lacinová, 2015; Pivodová, Lacinová, 2016; Fialová, 2018; Uholyeva, 2019; Palonciová a kol., 2022) rodičovský konflikt môže pre dieťa znamenať významný stresor narúšajúci jeho priaznivý vývoj a fungovanie nielen v rodine, ale i širšom sociálnom prostredí, pričom ako uvádzajú autorky Trampotová a Lacinová (2015) zdôrazňujú, že práve rodičovský konflikt môže mať negatívny dopad na dieťa v akomkoľvek vývojovom štádiu dieťaťa a môže sa preniesť až do jeho dospelosti. U detí zažívajúcich stres v rodine vyvolaný konfliktami sa často pozoruje zhoršená psychická pohoda ale i zhoršená kvalita vzťahov s dospelými ľuďmi. U detí zažívajúcich stres v rodine vyvolaný konfliktami sa často pozoruje zhoršená psychická pohoda, ale i zhoršená kvalita vzťahov s dospelými ľuďmi (Musick, Meier, 2010).

Konflikty medzi rodičmi sú jednými z najčastejších a najvýznamnejších faktorov, ktoré negatívne ovplyvňujú domáce prostredie detí a dospievajúcich (Brock, Kochanska 2016; Brummer, Lennings, Bussey 2017; Hosokawa, Katsura 2017; Troxel, Matthews 2004). Ako uvádzajú i Šišková a kol. (2016) môže správanie rodičov v konflikte vyvolať u detí neprimerané reakcie, vybočujúce z normálneho správania sa.

Podľa Kováča (2024) „v súčasnosti na Slovensku je možné riešiť rodinné konflikty dvoma formami: prvé je autoritatívne, pri ktorom orgán štátnej moci reprezentovaný nezávislým a nestranným súdom v civilnom procese rozhoduje o predmetnej záležitosti a druhé je alternatívne, ktoré poskytuje priestor zúčastnených stranám, aby sa mohli slobodne rozhodnúť. Rozhodnutie môžu prijať buď sami alebo pomocou sprostredkovateľa, ktorý nedisponuje rozhodujúcou právomocou alebo pomocou tretej osoby, ktorá disponuje právomocou rozhodovať na základe dobrovoľne danej moci zúčastnenými sporovými stranami“.

Mediácia v oblasti riešenia rodinných konfliktov

Barlow a kol. (2017) uvádzajú, že mediácia predstavuje postupy ale i výsledky, ktoré môžu zúčastnené strany dosiahnuť v procese mediácie. Podľa Holej (2011) sa mediácia využíva v rámci riešenia obojstranných nezhôd a týmto sa snaží, aby sa zúčastnené strany dopracovali k vzájomnej výhodnej dohode. Mediáciu opisuje Žakowska (2017) ako jednu z najpoužívanejších metód riešenia konfliktov. Vo všeobecnosti má podľa Bursovej a Leškovej (2016) mediácia vlastné náležité postupy a priebeh je ten istý pre každého účastníka, pričom mediácia má byť vedená s prvkami dôvernosti. Dôverný charakter popisujú ako prínosný Šlosár a Lichner (2018) v prípadoch, kedy je výsledok sporu príliš dôležitý na to, aby o ňom rozhodoval súd alebo arbitráž. Ďalšie osoby môžu byť podľa Mencnerovej (2020) prizvané do mediačného procesu len v prípade, že obaja účastníci s tým súhlasia.

Mediácia sa využíva v rôznych spoločenských oblastiach, pričom rodinná mediácia zahŕňa rôzne aspekty rodinného života vrátane manželstva. Irving (2002) uvádza, že rodinná mediácia je úspešná, keď sú strany schopné konať o dohode, ktorá zodpovedá v najlepšom záujme celému rodinnému systému. Je tiež úspešná, keď si uvedomuje, že v niektorých prípadoch rodinnú mediáciu nemožno odporučiť. Rodinná mediácia je proces, ktorý sa používa na riešenie takých rodinných problémov, ako sú:

- spory medzi rodičmi a deťmi,
- nehody v priebehu starostlivosti o starších alebo vážne chorých príbuzných,
- nehody medzigeneračné,
- rodinná patológia.

Podľa Pružinovej a kol. (2006) je mediácia predovšetkým procesom, je alternatívou súdneho procesu. Kládne dôraz na zodpovednosť rozhodnutia účastníkov sporu, ktoré ovplyvnia ich život. Mediáciu vnímajú Swanová a kol. (2016) ako osobitý spôsob riešenia konfliktov, ktorá má svoju filozofiu postavenú na istých princípoch, odlišných od iných možností riešenia konfliktov. Nevyhnutné pre úspešné vedenie mediácie je dôvera účastníkov mediáčného procesu voči mediátorovi. Kľúčová je taktiež dôvera medzi stranami navzájom pre bezpečné poskytovanie informácií ako aj zdieľanie prežívaných emócií. Mediátor je podľa Pružinovej a kol. (2006) nestranný, neposudzuje zodpovednosť osôb na vzniku sporu, pomáha nájsť podstatu a definovať problém, kde citlivo dávkuje direktívu. Nepripustí stupňovanie konfliktu, v zložitých prípadoch postupne odstraňuje sporné situácie rôznymi technikami.

V roku 1998 vydala Rada Európy veľmi dôležitý dokument s názvom „Odporúčanie o rodinnej mediácii“, ktorým boli prijaté účinné nástroje alternatívneho sprostredkovania riešenia rodinných sporov a zjednocujúce zásady i postupy pri riešení rodinných problémov (2018). Pojem rodinná mediácia sa podľa Babb a Moran (2019) nevzťahuje len na rodinné právo, právny rámec, v ktorom sa riadia a regulujú celoživotné osobné záväzky, ale aj na systém spravodlivosti, ktorý poskytuje právne informácie, poradenstvo a podporu v časoch rodinného stresu. Toporcer (2020) definuje rodinnú mediáciu ako tú, ktorá sa zaoberá predovšetkým riešením konfliktov a sporov vzniknutých v súžití manželov – partnerov, medzi rodičmi a deťmi, medzi príbuznými a podobne. Patria do nej i riešenia sporov pri rozvodoch, starostlivosti o deti, styku s deťmi po rozvode, rodinných a partnerských sporov, vysporiadania bezpodielového spoluvlastníctva manželov.

V súvislosti s mediáciou v oblasti riešenia rodinných sporov Bursová a Lešková (2016) vymedzujú viaceré oblasti, pre ktoré je jej využívanie vhodné, a to:

- pre obnovenie primeranej komunikácie medzi vzájomne odcudzenými manželmi, resp. partnermi,
- pre dosiahnutie dohody o úprave práv a povinností k maloletým deťom, a to vo veciach:
 - výchovy nepľnoletých detí,
 - styku rodičov s nepľnoletým dieťaťom,
 - výšky výživného na nepľnoleté deti,
- pre dosiahnutie dohody o rozdelení spoločného majetku manželov,
- pre riešenie sporov v rodine (pri rozvode a po ňom, pri dedičskom konaní),
- pre hľadanie platformy na obnovenie vzájomnej komunikácie medzi rodičmi a deťmi, členmi rodiny (generačné problémy v rodinách).

V rodinných konfliktoch je nutné rozlíšiť:

- rodinnú mediáciu a

- rozvodovú mediáciu.

Gabura a Gabura ml. (2016) považujú rodinnú mediáciu za ochranu rodiny a jej členov vystríhať pred „zdĺhavým, nepríjemným a emočne náročným súdnym procesom.“ Rodinný mediátor sa podľa Šiškovej a kol. (2011) nevenuje len zložitým situáciám, kde ide o deti, ale podporuje rodiny pri riešení mnohých konfliktov, pričom nevyhnutnou úlohou mediátora je prezentovať, že s rozpadom manželstva rodina nezaniká. Kutlík a kol. (2018) zasa vnímajú ako prvoradú úlohu mediátora v rodinnej mediácii ako odhaľovanie bariér a zmapovanie ich silných či slabých stránok, ktoré sa snaží postupne demontovať. V rámci rodinnej mediácie je podľa viacerých autorov (2025) nevyhnutné vykonať skríning všetkých strán na prítomnosť násillia, aby sa identifikovali prípady, ktoré si vyžadujú špecializované prístupy navrhnuté tak, aby boli bezpečnejšie.

Úspešnosť rodinnej mediácie limitovaná schopnosťou oboch strán konať o dohode, ktorá zodpovedá v najlepšom záujme celému rodinnému systému. Je tiež úspešná, keď si uvedomuje, že v niektorých prípadoch rodinnú mediáciu nemožno odporučiť (Holá, 2003; Irving, 2002). Viacerí autori (Duryea, 1993; Irving, Benjamin, 1995; Irving, Benjamin, 2002; Kavanagh, Kennedy, 1992) uvádzajú, že pre úspešnosť rodinnej mediácie, ktorá sa má realizovať kultúrnym spôsobom je nevyhnutné mať vytvorenú základnú poznatkovú databázu o rodine, a to:

- zloženie rodiny a vzťahové väzby jej členov,
- životný cyklus rodiny,
- pravidlá komunikácie v rodine,
- úlohy matky a otca v rodine,
- dôsledky odlúčenia a rozvodu,
- potencionálne prekážky – bariéry brániace spolupráci, a pod.

Mediácia v sociálnoprávnej ochrane detí

Mátel a Schavel (2015) zastávajú názor, že „Spojenie sociálnej práce s mediáciou nie je len teoretickou úvahou, svedčí o tom aj poňatie mediácie ako prostriedku sociálnej prevencie, ale i začlenenie výučby do osnov vysokoškolského štúdia sociálnej práce, výcviky sociálnych pracovníkov v základných mediačných schopnostiach, akceptovanie mediácie ako metódy sociálnej práce a predovšetkým uplatňovanie rodinnej mediácie v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.“ Taktiež Tragalová (2018) uvádza, že „Ak nastane kríza v rodine, štát je povinný s úradnej moci zasiahnuť a pokúsiť sa odvrátiť škodlivý dopad na jej členov a následky“.

Mediácia je ukotvená i v rámci Zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov. V § 11 ods. 1 uvádza opatrenia na obmedzenie a odstraňovanie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický vývin, fyzický vývin alebo sociálny vývin dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby. V odseku 3 podľa písmena a) je vymedzené, že ak orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pri vykonávaní opatrení zistí, že dieťa, rodič alebo osoba, ktorá sa osobne stará o dieťa, potrebujú pomoc z dôvodu, že nie sú schopní riešiť problémy v rodine, konflikty v rodine, prispôbiť sa novej situácii v rodine, alebo ak ide o rodinu so špecifickým problémom a nemožno vykonať opatrenia podľa odseku 1 alebo podľa § 10, navrhne ako súčasť vykonávaných opatrení vykonanie alebo zabezpečenie vykonania mediácie ako odbornej metódy na uľahčenie riešenia konfliktných situácií v rodine. Taktiež zákon č. 305/2005 Z. z. v §11 bode 4 uvádza, že mediácia podľa tohto zákona nie je mimosúdna činnosť na riešenie sporu podľa Zákon č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o

doplnení niektorých zákonov. Okrem rodinnej mediácie Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately podľa §17 bodu 2 Zákona č. 305/2005 Z. z. poskytuje súčinnosť orgánom činným v trestnom konaní pri plnení úloh, ktoré súvisia s trestným konaním, podľa Trestného zákona Zákon č. 300/2005 Z. z. a súčinnosť pri výkone probácie a mediácie - Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Príslušný Úrad práce sociálnych vecí a rodiny prijíma pre každý rok svoje priority a vytvára tak Plán vykonávania opatrení priorít v oblasti vykonávania opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Pre zabezpečenie vykonávania mediácie ako odbornej metódy na uľahčenie riešenia konfliktných situácií v rodinách“ podľa § 11 ods. 3 písm. a) zákona č. 305/2005 Z. z. vypracuje program, ktorý bude realizovaný zapojením fyzickej osoby, ktorá ukončila odbornú akreditovanú prípravu mediátora (§ 93 ods. 8 zákona č. 305/2005 Z. z., a to prostredníctvom verejného obstarávania, ktoré zabezpečí Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny. Taktiež úrad práce, sociálnych vecí a rodiny musí určiť cieľovú skupinu programu, a to sú rodiny, pre ktoré úrad vykonáva opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a kde identifikoval neschopnosť dieťaťa, rodiča alebo osoby, ktorá sa osobne stará o dieťa, riešiť konflikty v rodine.

Nevyhnutnosťou vytvoreného programu je určenie cieľa mediácie, ktorý je prioritne nasmerovaný na poskytnutie odbornej pomoci na rýchle a kultivované riešenie konfliktov medzi členmi rodiny za pomoci mediátora s cieľom dosiahnuť prijateľnú dohodu pre všetky zúčastnené strany; uľahčenie priebehu sporu pre jednotlivých členov rodiny s osobitným zreteľom na záujem dieťaťa. Takto vedená mediácia môže pomôcť aj pri zlepšovaní sociálnych vzťahov v sociálnom prostredí, môže pomôcť jednotlivcom vytvoriť si rovnováhu medzi možnosťami a požiadavkami sociálneho prostredia a vlastnými potrebami a schopnosťami; môže tiež nabádať jednotlivca účastného na mediácii k správnym postojom k životu a k vhodným spôsobom správania a zároveň môže naučiť jednotlivca zlepšovať jeho schopnosť riešiť problémy.

Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately podľa § 73 ods. 2 a 3 poskytuje akreditovanému subjektu finančný príspevok na vykonávanie opatrení podľa § 73 ods. 5 a na vykonanie mediácie podľa § 11 ods. 3 písm. a) vo výške preukázaných skutočných výdavkov na ich vykonávanie, najviac vo výške dohodnutej v zmluve.

Materiál a metódy

Zvolili sme mapujúci, empirický kvantitatívny opisný výskum s využitím sekundárnych dát ročných výkazov MPSVaR SR.

Predmetom skúmania je vývoj ukazovateľov – počtu prípadov rodičov a detí využívajúcich odborné metódy realizované orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. *Objektom* skúmania sú dáta zo štatistických výkazov Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR v časovom horizonte rokov 2019 – 2024 z modulu 4.

Metódy, ktoré sme použili boli v teoretických východiskách informatívna charakteristika konfliktu, mediácie a rodinnej mediácie ako aj prezentovanie legislatívneho ukotvenia mediácie realizovanej prostredníctvom orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v zmysle zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.

Sekundárne dáta sme využili pri poukázaní na vývoj ukazovateľov – odborných metód:

- Mediácia,
 - Prispôsobenie sa novej situácii,
 - Úprava rodinných a sociálnych pomerov,
 - Podpora riešenia problémov v rodine a medziľudských vzťahoch.
- Sekundárne dáta prezentujeme v absolútnom a pomernom vyjadrení (%), pričom komparujeme jednotlivé odborné metódy z pohľadu ich využívania.

Výsledky a diskusia

Tabuľka 1 uvádza počet detí a počet rodín, ktoré sú evidované orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately v sledovanom období rokov 2019 – 2024.

Tab. 1 Počet detí a rodín v evidencii orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

Počet prípadov	2019		2020		2021	
	Počet detí	Počet rodín	Počet detí	Počet rodín	Počet detí	Počet rodín
1	21689	14530	19150	12997	19650	12914
2	74560	49825	71167	46843	74704	47363
Počet prípadov	2022		2023		2024	
	Počet detí	Počet rodín	Počet detí	Počet rodín	Počet detí	Počet rodín
1	22677	15225	19876	13212	18971	12615
2	80103	51372	88741	49858	86537	49780

Vysvetlivky:

- 1 Počet nových prípadov v priebehu sledovaného roka
 2 Počet prípadov v priebehu sledovaného roka celkom

Počet nových prípadov v priebehu sledovaných rokov vykazuje kolísavý vývoj s miernym poklesom tak v počte detí ako aj v počte rodín, ak porovnáваме začiatok a koniec sledovaného obdobia (pokles počtu detí o 2718 a pokles počtu rodín o 1915). Počet prípadov v priebehu sledovaných rokov celkom vykazuje taktiež kolísavý vývoj, avšak je zaznamenaný výraznejší vzostup počtu detí (+ 11977 detí) a len mierny pokles počtu rodín (- 45 rodín).

Tabuľka 2 predkladá dáta o realizovaných odborných metódach pre deti a rodičov v absolútnom (N) a pomernom vyjadrení (%) samostatne pre kategóriu detí (D) a pre kategóriu rodičov (R).

Tab. 2 Realizované odborné metódy pre deti (D) a rodičov (R)

Odborné metódy	2019		2020		2021		2022		2023		2024		
	D	R	D	R	D	R	D	R	D	R	D	R	
1	N	251	331	177	212	148	192	116	154	104	120	118	158
	%	19,8	40,8	14,1	23,3	12,1	20,9	8,5	17,0	8,5	16,0	11,1	21,7
2	N	389	208	490	345	559	438	546	407	403	310	361	292
	%	30,8	25,6	39,0	38,0	45,5	47,8	39,8	44,9	33,0	41,5	33,9	40,1
3	N	625	273	517	296	476	266	683	337	669	306	558	266
	%	49,4	33,6	41,2	32,6	38,7	29,0	49,8	37,1	54,7	40,9	52,5	36,5
4	N	0	0	71	56	46	21	27	9	46	12	27	12
	%	0,0	0,0	5,7	6,1	3,7	2,3	1,9	1,0	3,8	1,6	2,5	1,7
	N	1265	812	1255	909	1229	917	1372	907	1222	748	1064	728
	%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Vysvetlivky:

1. Mediácia
2. Prispôsobenie sa novej situácii
3. Úprava rodinných a sociálnych pomerov
4. Podpora riešenia problémov v rodine a medziľudských vzťahoch

V sledovanom období boli realizované 4 odborné metódy, medzi ktorými malo svoje miesto i poskytovanie mediácie.

Z pohľadu absolútneho zastúpenia využívaných štyroch odborných metód mediácia je až treťou najčastejšie využívanou. Priemerný počet zapojených detí a počet zapojených rodín, ktoré sa podrobili odbornej metóde mediácia bol v sledovanom období 152 detí a 194 rodín. Oproti tomu odborná metóda úprava rodinných a sociálnych pomerov bola využívaná v priemere pre 588 detí a 290 rodín.

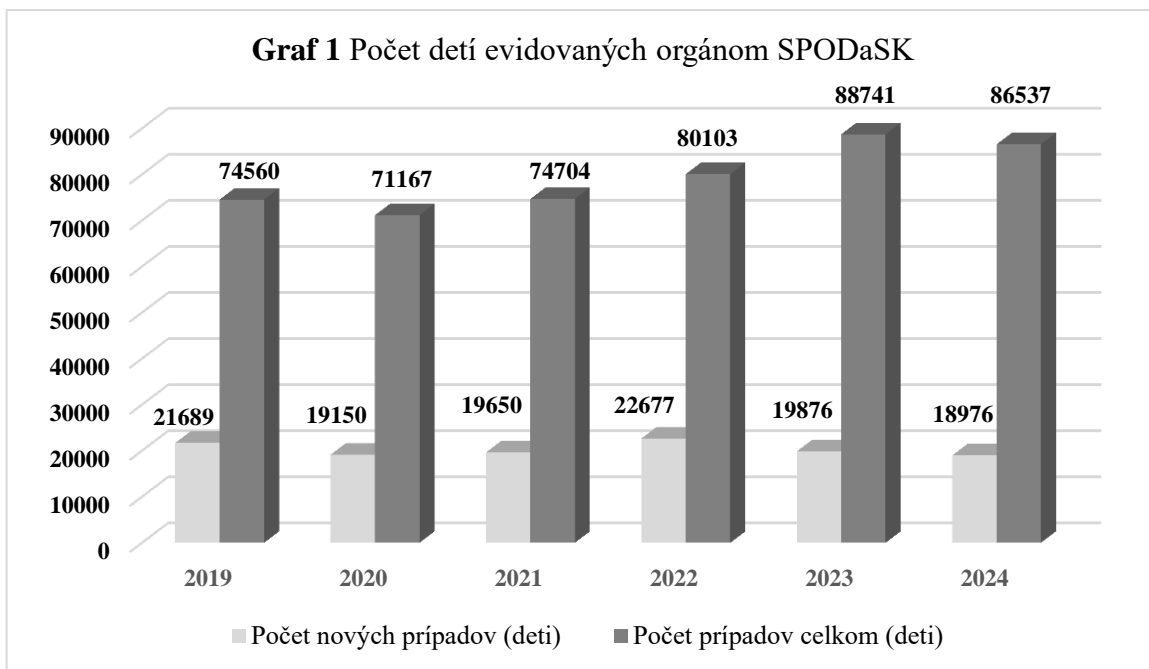
Využívanie mediácie z pohľadu zapojených detí mal klesajúcu tendenciu (pokles o 133 detí) a taktiež obdobnú tendenciu mal počet zapojených rodín (pokles o 173).

Záver

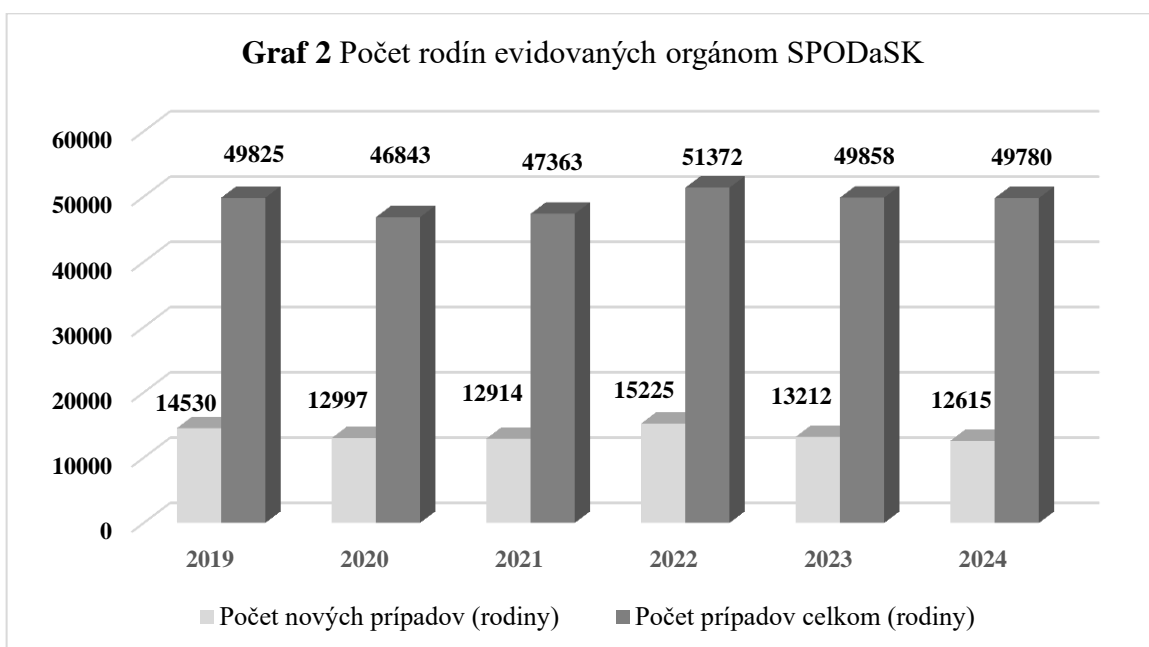
Konflikty medzi rodičmi sú v literatúre opakovane identifikované ako kľúčové rizikové faktory vplývajúce na duševné zdravie detí, ich behaviorálne a emocionálne problémy, a tiež na ich sociálne správanie (Auersperg a kol. 2019; Davies a kol. 2016; O'Hara a kol. 2019).

Pre efektívne využívanie mediácie v oblasti ochrany detí je potrebné zabezpečiť kvalitné vzdelávanie mediátorov, informovať verejnosť o možnostiach mediácie a podporovať spoluprácu medzi súdmi, orgánmi sociálnoprávnej ochrany a mediátormi (Vaska & Vrťová, 2020). Dôležité je tiež vytvárať bezpečné prostredie pre deti a zabezpečiť, aby ich hlas bol v mediácii vypočutý (Taylor, 2012). Mediácia umožňuje rodičom aktívne sa podieľať na rozhodnutiach, čím sa zvyšuje ich zodpovednosť a motivácia spolupracovať. Pre deti znamená mediácia menej stresu, stabilnejšie prostredie a väčšiu šancu na zachovanie vzťahov s oboma rodičmi (Irving & Benjamin, 2002). Mediácia tiež znižuje potrebu súdnych konaní, čím šetrí čas a finančné prostriedky (Roberts, 2008).

Získané dáta poukazujú na skutočnosť, že postupne orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately eviduje nižší počet nových prípadov detí a rodín, (Graf 1, Graf 2) avšak napriek tejto tendencii je nevyhnutné venovať primeranú pozornosť ich problémom.

Zdroj: vlastné spracovanie

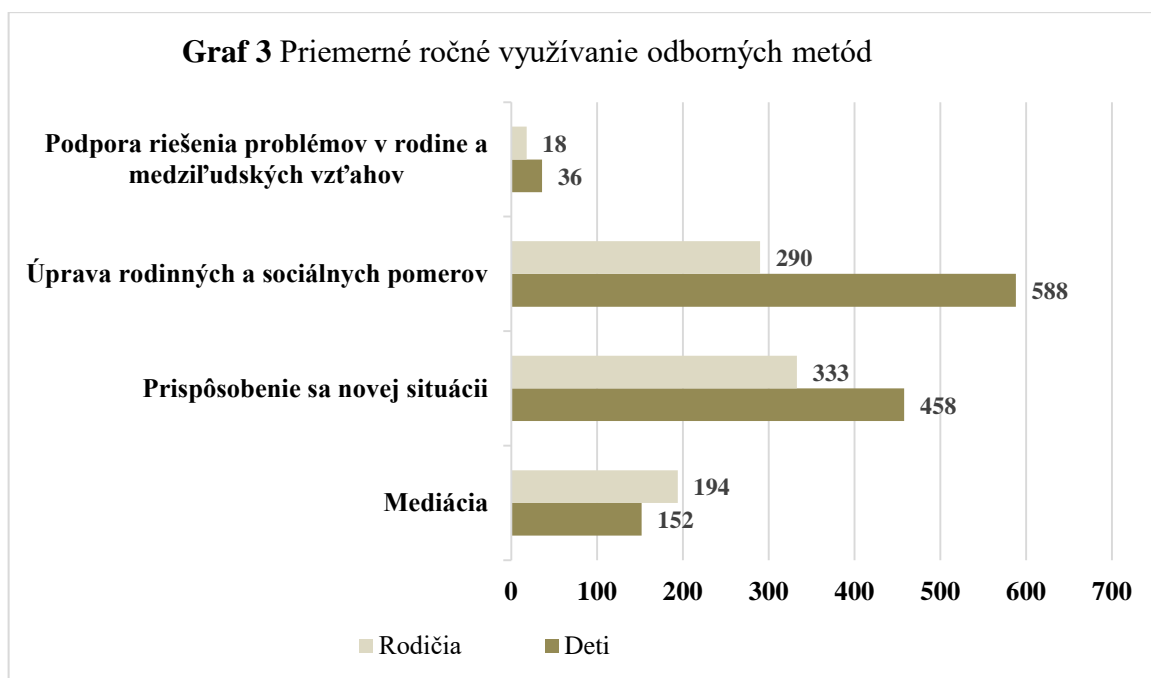

Zdroj: vlastné spracovanie

Zníženie počtu ročného nárastu detí a rodín neodzrkadľuje celkový počet detí a rodín, s ktorými pracovníci orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately musia pracovať, nakoľko z pohľadu rodín je to pokles len o 0,09% a z pohľadu počtu detí je to nárast o 16,06%. Tu je priestor na zásah štátu. Ako upozorňuje Tragalová (2018) v prípade krízy v rodiny je štát povinný zasiahnuť a pokúsiť sa odvrátiť škodlivý dopad na jej členov.

Napriek tomu, že Žakowska (2017) opisuje mediáciu ako jednu z najpoužívanejších metód riešenia konfliktov získané sekundárne dáta toto tvrdenie nepodporujú.

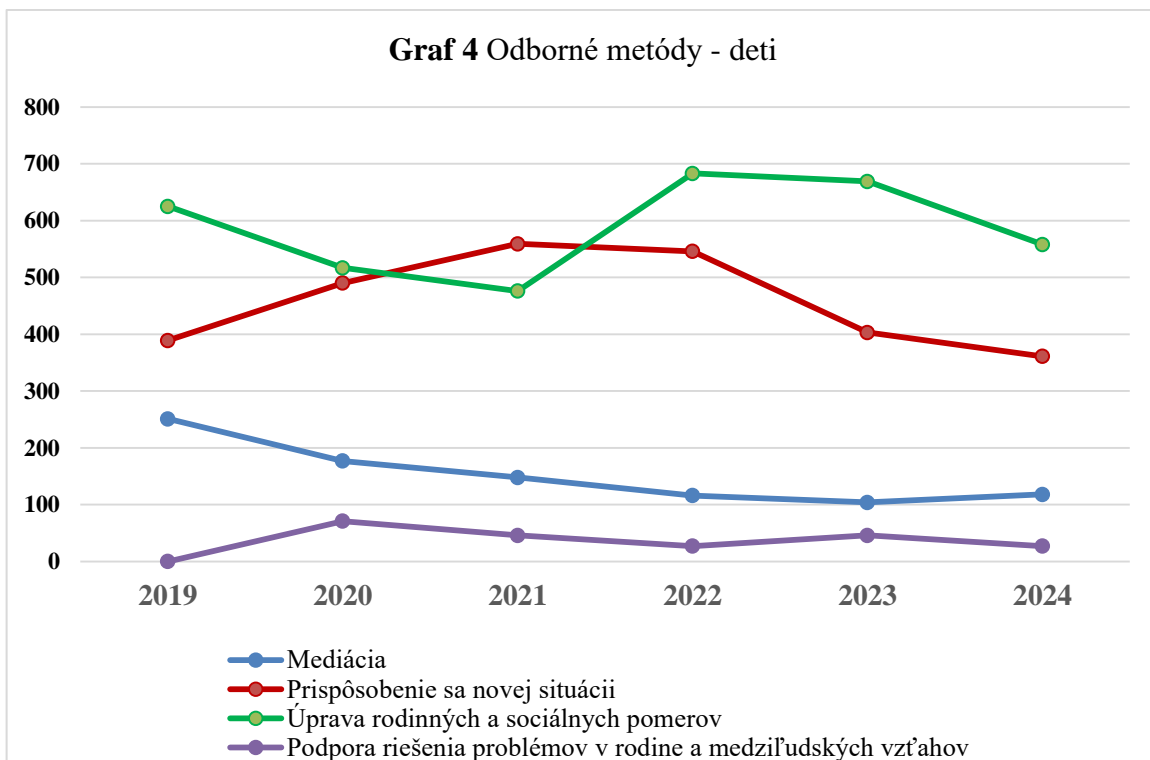
Graf 3 prezentuje priemerné hodnoty využívania odborných metód z pohľadu detí a rodičov za šesť sledovaných rokov.

Zdroj: vlastné spracovanie

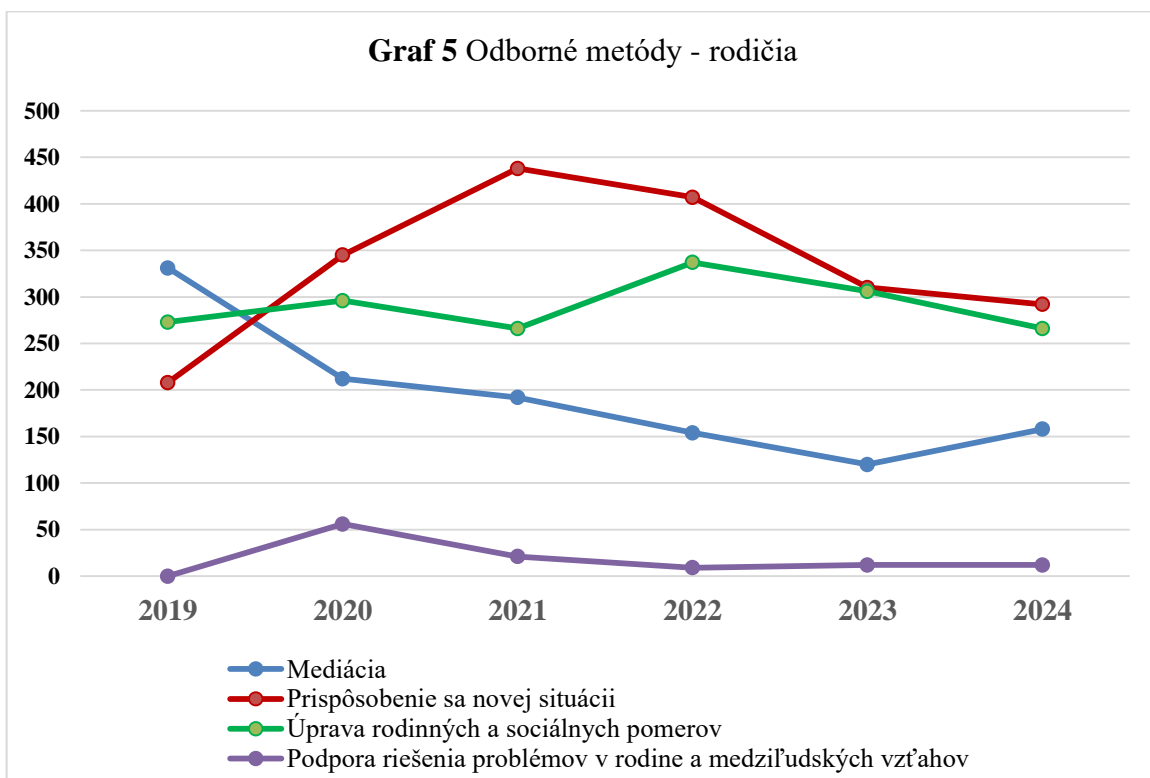
Grafy 4 – 5 poukazujú na vývoj využívania odborných metód pre deti a pre rodičov samostatne. Ak porovnáme využívanie jednotlivých odborných metód orgánom sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately bol podiel využívania mediácie na začiatku sledovaného obdobia (rok 2019) pre deti 19,8% a pre rodiny 40,8%.

Na konci sledovaného obdobia (rok 2024) zaznamenávame výrazný pokles, čo vyjadruje percento využívania mediácie pre deti 11,1% a pre rodiny 21,7%.

Zdroj: vlastné spracovanie

Graf 3 poukazuje na vývoj využívania odborných metód pre deti za obdobie rokov 2019 – 2024. Odborná metóda „Mediácia“ bola tretou najviac využívanou metódou, pričom odborné metódy „Úprava rodinných a sociálnych pomerov“ a „Prispôsobenie sa novej situácii“ boli výrazne častejšie využívané ako „Mediácia“ a odborná metóda „Podpora riešenia problémov v rodine a medziľudských vzťahov“.

Zdroj: vlastné spracovanie

Z pohľadu využívaných odborných metód získané dáta poukazujú na menej intenzívne využívanie odbornej metódy mediácia a v sledovanom období dochádza k výraznému poklesu zapojených detí – pokles o 52,9 % a zapojených rodičov – pokles o 52,3%. Tu by bolo vhodné osvojiť si názor Mátela a Schavela (2015), že mediácia je prostriedkom sociálnej prevencie.

Pri využívaní mediácie ako účinného nástroja riešenia sporov nezávislou stranou je nevyhnutné využívať i prvky kritického myslenia a nabádať k ich využívaniu aj zúčastnené strany.

Mediácia predstavuje významný nástroj v oblasti sociálnoprávnej ochrany detí. Jej využívanie prispieva k riešeniu konfliktov citlivým a konštruktívnym spôsobom, podporuje spoluprácu rodičov a zohľadňuje najlepší záujem dieťaťa. Pre jej širšie uplatnenie je potrebné systematické vzdelávanie, legislatívna podpora a medziodborová spolupráca.

Zoznam použitej literatúry

AUERSPERG, Felicitas, VLASAK, Thomas, PONOCNY, Ivo, BARTH, Alfred. Long-term effects of parental divorce on mental health. In *A metaanalysis. Journal of Psychiatric Research*, 2019, 119, s. 107–115. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2019.09.011>>.

AURINO, Elisabetta, GIUNTI, Sara. Social Protection for Child Development in Crisis: A Review of Evidence and Knowledge Gaps. In *The World Bank Research Observer*, 2021; [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1093/wbro/lkab007>>.

BABB, Barbara A., MORAN, Judith D. *Caring for families in court: An essential approach to family justice*. London: Routledge, 2019. 176 p.

BARLOW, Anne, HUNTER, Rosemary, SMITHSON, Janet, EWING, Jan. *Mapping Paths to Family Justice: Resolving Family Disputes in Neoliberal Times*. Palgrave Socio-Legal Studies. London: Palgrave Macmillan, 2017. 240 p.

BROCK, Rebecca L., KOCHANSKA, Grazyna. Interparental conflict, children's security with parents, and long-term risk of internalizing problems: A longitudinal study from ages 2 to 10. In *Development and Psychopathology*, 2016, 28(1), pp. 45–54. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1017/S0954579415000279>>.

BRUMMERT LENNINGS, Heidi I., BUSSEY, Kay. The mediating role of coping self-efficacy beliefs on the relationship between parental conflict and child psychological adjustment. In *Social Development*, 2017, 26(4), pp. 753–766. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1111/sode.12241>>.

BURSOVÁ, Janka, LEŠKOVÁ, Lýdia. *Mediácia a probácia dôležitý aspekt sociálnej práce v živote človeka*. Warszawa: Szkoła Wyższa im. Bogdana Janskiego, 2016. 96 s.

DAVIES, Patrick T. et al. Child emotional security and interparental conflict. In *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 2002, pp. 1-127. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1111/1540-5834.00205>>.

DAVIES, Patrick T. et al. The multiple faces of interparental conflict: Implications for cascades of children's insecurity and externalizing problems. In *Journal of Abnormal Psychology*, 2016, 125(5), 664–678. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1037/abn0000170>>.

DAVIES, Patrick T., CUMMINGS, Mark E., WINTER, Marcia A. Pathways between profiles of family functioning, child security in the interparental subsystem,

and child psychological problems. In *Development and Psychopathology*, 2004, Vol.16, Issue 3, 525–550. [online]. [cit. 2025-09-28]. Dostupné na internete: <<https://doi:10.1017/S0954579404004651>>.

DeBOARD-Lucas, RENEE L., FOCSO, Gregory M., RAYNOR, Sarah R., GRYCH, John H. Interparental Conflict in Context: Exploring Relations Between Parenting Processes and Children's Conflict Appraisals. In *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 2010, 39(2), 163–175. [online]. [cit. 2025-09-28]. Dostupné na internete: <<https://doi:10.1080/15374410903532593>>.

FIALOVÁ, Markéta. *Aplikační praxe střídavé péče z pohledu práva dítěte na péči obou rodičů*. (Rigorózná práca) Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2018.

GABURA, Ján, GABURA, Ján. *Rodinný konflikt a rodinná mediácia*. Nitra: UKF Nitra, 2016.

HOLÁ, Lenka. *Mediace v teorii a praxi*. 1. vydanie. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 272 s.

HOLÁ, Lenka. *Mediace: způsob řešení mezilidských konfliktů*. Praha : Grada Publishing, 2003, 197s. ISBN 80-247-0467-6.

HOSOKAWA, Rikuya, Katsura, Toshiki. Marital relationship, parenting practices, and social skills development in preschool children. In *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 2017, 11(1), s. 1–8. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1186/s13034-016-0139-y>>.

HUBER GIFFORD, Holly, JIANG, Lily J., APPLGATE, Amy G., WALSH, Annamaria M., ROSSI, Fernanda S., LOTT, Katie, GILLENWATER, Logan A., HOLTZWORTH-MUNROE, Amy. Evaluation of intimate partner violence screening administration formats in a court-affiliated family mediation program. In *Psychology, Public Policy, and Law*, 2025, 31(1), p. 67–80. <https://doi.org/10.1037/law0000436>

IRVING, Howard H. *Family mediation: Theory and Practice with Chinese Families*. Hong Kong: Unversity Press, 2002. ISBN 978-9-62209-594-6.

IRVING, Howard H., BENJAMIN, Michael. *Family Mediation: Contemporary Issues*. Thousand Oaks, California: Sage, 1995, s. 24. ISSN 377-406.

IRVING, Howard H., BENJAMIN, Michael. *Therapeutic family mediation: Helping families resolve conflict*. Thousand Oaks, California: Sage, 2002, 427s. ISBN 978-076192-313-8.

KAVANAGH HOPKINS, Kathryn. KENNEDY, Patricia H. *Promoting Cultural Diversity*. Thousand Oaks, California: Sage, 1992, 176 p. ISBN 978-80-3946-57-6.

KOLDINSKÁ, Kristina. Sociálně-právní ochrana. In TOMESŠ, I. et al. *Sociální správa*. Praha: Portál, 2002. s. 151–160. ISBN 80-7178-560-1.

KOTKOVÁ, Martina, LACINOVÁ, Lenka. Rodičovský konflikt a školní zátěž studentů gymnázií. In *Psychologie pro praxi*, 2015, 49(1) pp. 39-53. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <https://karolinum.cz/data/clanek/957/PPP_1-2_2014_04_Kotkova.pdf>.

KOVÁČ, Ernest. *Mediácia – Rodina – Legislatíva*. Bratislava: Inštitút vzdelávania a osobnostného rozvoja, 2024. 306 s.

KUTLÍK, František a kol. *Mediátor ako súčasť interdisciplinárnej spolupráce pri riešení rodinných sporov. Zborník príspevkov a odborných textov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. 1. vyd. Bratislava. VŠZaSP sv. Alžbety, n.o., v spolupráci so Slovenským inštitútom pre mediáciu a mimosúdne riešenie sporov a Asociáciou rodinných mediátorov Slovenska, 2018. 188 s.

LeBARON, Dureya Michelle, BRUCE, Grundison, J. *Conflict and Culture: Research in Five Communities in Vancouver, British Columbia*. Victoria, B. C.: Institute for Dispute Resolution, University of Victoria, 1993.

LEVICKÁ, Jana, ZEMAN, Karol. *Sociálno-právna ochrana detí a mládeže*. Bratislava: SAP, 1999. 72 s. ISBN 80-88908-345.

MÁTEL, Andrej, SCHAVEL, Milan. *Teória a metódy sociálnej práce I*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2015. 420 s.

MENCNEROVÁ, Kateřina. *Rozvod manželství*. Praha: C.H. Beck, 2020. 134 s.

MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Ročný výkaz o vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately za roky 2019-2024*. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <https://www.upsvr.gov.sk/statistiky/rocne-vykazy-mpsvr-sr/rocne-vykazy-v12-mpsvr-sr-o-vykonavani-opatreni-socialnopravnej-ochrany-deti-a-socialnej-kurately-2008-2009-2010-2011.html?page_id=77297>

MONÉ, J. G., BIRINGEN, Z. Perceived parent-child alienation: Empirical assessment of parent-child relationships within divorced and intact families. In *Journal of Divorce & Remarriage*, 2006, 45(3-4), 131-156. [online]. [cit. 2025-10-09]. Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1300/J087v45n03_07>.

MUSICK, Kelly, MEIER, Ann. Are both parents always better than one? Parental conflict and young adult well-being. In *Social science research*, 2010, 39(5), pp. 814-830 [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2930824/?_escaped_fragment_=_po=6.81818>

O'HARA, Karey L., SANDLER, Irwin N., WOLCHIK, Sharlene A., TEIN, Jenn-Yun. Coping in context: The effects of long-term relations between interparental conflict and coping on the development of child psychopathology following parental divorce. In *Development and Psychopathology*, 2019, 31(5), s. 1695–1713. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1017/S0954579419000981>>.

PALONCYOVÁ, Jana a kol. *Stabilita rodiny a porozchodová péče o děti ve veřejném mínění*. Praha: Výskumný ústav práce a sociálních věcí, 2022.

PIVODOVÁ, Lenka, LACINOVÁ, Lenka. Fenomén spousifikace: studie o partnerském vztahu mezi rodičem a dítětem. In *E-psychologie*, 2016, 10(1), [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <https://www.e-psycholog.eu/pdf/pivodova_lacinova.pdf>

PRUŽINSKÁ, Jana, SZABÓOVÁ, Marcela, LABÁTH, Vladimír. *Mediácia. Príručka pre odbornú a laickú verejnosť*. 1. vyd. Bratislava: ARK – tréning, poradenstvo, mediácia, s.r.o., 2006. 34 s.

ROBERTS, M. *Mediation in family disputes: Principles of practice* (3rd ed.). Ashgate Publishing, 2008.

ROGALEWICZOVÁ, Romana. *Dítě v rodičovském konfliktu. Jak zůstat dobrým rodičem i po rozvodu*. Praha: Leges, 2019. 288 s.

SWANOVÁ, Beata, BALIOVÁ, Dana, DOLANSKÁ, Renáta. *Mediácia. Praktický právny sprievodca*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2016. 232 s.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana a kol. *Průvodce rodinnou mediací*. Praha: Portál, 2016. 256 s.

ŠLOSÁR, Dušan, LICHNER, Vladimír. *Mediácia v systéme sociálnej práce*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2018. 131 s.

TAYLOR, A. Including children in family mediation: Principles for practice. In *Family Court Review*, 2012, 50(1), 35–45.

TOPORCER, Róbert. Rodinná mediácia, jej dôležitá úloha a prínos v súčasnej dobe. In *Acta theologica et religionistica – Internetový časopis doktorantov Gréckokatolíckej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*, 2020, (2). s. 105-111.

TRAGALOVÁ, Dagmar, PRUŽINSKÁ, Jana, LABÁTH, Vladimír. *Mediácia. Odborná príprava*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2023. 422 s.

TRAGALOVÁ, Dagmar. *Rodinná mediácia. Ako deťom neublížiť rozvodom*. Bratislava: Wolters Kluwer SR, 2018. 342 s.

TRAMPOTOVÁ, Olga, LACINOVÁ, Lenka. Vťahování dětí do konfliktu mezi rodiči: Porovnání a kritické zhodnocení současných koncepcí. In *Ceskoslovenska Psychologie/Czechoslovak Psychology. Academia*, 2015, 59(1), s. 57-70

TROXEL, Wendy M., MATTHEWS Karen A. What are the costs of marital conflict and dissolution to children's physical health? In *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2004, 7(1), s. 29–57. [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1023/b:ccfp.0000020191.73542.b0>>.

UHOLYEVA, Xenie. Rodina v situaci rozchodu rodičů z pohledu dítěte. In *E-psychologie*, 2019, 13(1) [Citované 12. september 2025] <https://e-psycholog.eu/pdf/uholyeva2.pdf>

VASKA, L., VRŤOVÁ, J. (Eds.). *Vedecké odpovede na aktuálne otázky supervízie v sociálnej práci*. Banská Bystrica: Belianum, 2020.

WHITESIDE, Mary F., BECKER, Betsy Jane. Parental factors and the young child's postdivorce adjustment: A meta-analysis with implications for parenting arrangements. In *Journal of Family Psychology*, 2000, 14(1), 5-26. [online]. [cit. 2025-10-09]. Dostupné na internete: <<http://dx.doi.org/10.1037/0893-3200.14.1.5>>.

ŽAKOWSKA, Marzena. Mediation in armed conflict. In *Security and Defence Quarterly*. 2017, 17(4) [online]. [cit. 2025-09-12]. Dostupné na internete: <<https://securityanddefence.pl/pdf-103178-36149?filename=Mediation%20in%20armed.pdf>>

Zákon Národnej rady SR č. 300/3005 Z. z. Trestný zákon

Zákon Národnej rady SR č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov

Zákon Národnej rady SR č. 420/2004 Z. z. o mediácii a o doplnení niektorých zákonov

Zákon Národnej rady SR č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy projektu KEGA č. 017KU-4/2025 „Kritické myslenie a jeho implementácia do osnov študijného programu sociálna práca“.

Kontakt na autorky

doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Mgr. Katarína Mičková, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89

041 21 Košice

lydia.leskova@ku.sk

katarina.mickova@ku.sk

RODINA AKO ZDROJ ŠŤASTIA A CESTA K SPÁSE

Family as a source of happiness and the path to salvation

Radoslav Lojan

Abstrakt: Príspevok poukazuje na rôzne problémy a ohrozenia manželstva a rodiny a zdôrazňuje potrebu venovať im náležitú pozornosť. Príspevok predstavuje pohľad na manželstvo, ktoré je miestom ľudského a kresťanského vyzrievania a na rodinu, ktorá je miestom lásky a výchovy. Príspevok chce zdôrazniť, že každý z nás je povolaný na stvoriteľskom diele podľa osobitného poslania, aby rodiny boli – obrazom života Trojice. Súčasťou príspevku je aj ponuka východísk z problémov a ohrození, s ktorými sa stretáva súčasná rodina.

Kľúčové slová: Rodina. Manželstvo. Kríza. Ohrozenie. Vyzrievanie.

Abstract: The article points out various problems and threats to marriage and the family and emphasizes the need to pay due attention to them. The article presents a view of marriage, which is a place of human and Christian maturation, and of the family, which is a place of love and education. The article wants to emphasize that each of us is called to the creative work according to a special mission, so that families are - an image of the life of the Trinity. The article also offers solutions to the problems and threats that the contemporary family encounters.

Key words: Family. Marriage. Crisis. Threat. Maturation.

Úvod

Manželstvo a kresťanská rodina budujú Cirkev. Ľudská osoba sa totiž v rodine nielen rodí a postupne výchovou uvádza do ľudského spoločenstva, ale znovuzrozením v krste a výchovou vo viere sa uvádza do Božej rodiny, ktorou je Cirkev. Muž a žena sa zmenia na otca a matku a vytvorí sa nový druh spoločenstva s hierarchickým usporiadaním. Manželstvo je životné spoločenstvo. Základom manželstva je láska. K tomu pristupuje nádej na prekonávanie vznikajúcich prekážok a to všetko sa prehlbuje vierou v Krista (Hofsummer, 1999, s. 7). Rodina je pevným základom spoločnosti. Rodina založená na sviatosťnom manželstve je dedičstvom ľudstva, nevyhnutnosťou života a budúcnosťou národov. Je ustanovená na samom začiatku plánu stvorenia ako prostredie, v ktorom sa rodí, rastie a dozrieva ľudská bytosť, stvorená na Boží obraz (Ján Pavol II., 2003).

V Božom pláne rodina spoznáva nielen svoju „totožnosť“, čiže to čím je, ale i svoje povolanie to, čo môže a má robiť. Úlohy, ktoré má rodina plniť, pramenia z jej povahy. *„Preto rodina dostáva poslanie strážiť, prejavovať a sprostredkovať lásku ako živú ozvenu a skutočnú účasť na Božej láske k ľudskému pokoleniu a na láske Krista Pána k Cirkvi, jeho neveste.“* (Ján Pavol II., 1993, s. 12).

Manželstvo a kresťanská rodina spočíva v Trojjedinom Bohu, lebo Boh je vo svojom najvnútornejšom tajomstve rodinou. Manželia žijú vo svojom manželstve túto pravdu, ak žijú sviatosť manželstva, čo znamená vytvoriť vo svojej rodine a v manželstve Božie prostredie. Ako sa tvorí Božie prostredie v rodine, sa dá vyčítať zo Svätého písma. Svätý Pavol v Liste Efezanom dáva k tomu konkrétny návod, keď

prirovňuje manželstvo ku Kristovi a k Cirkvi. „Muži milujte manželky, ako Kristus miluje Cirkev a seba samého vydal za ňu“ (Ef 5, 25). Kresťanská rodina má byť slobodná v konaní dobra, lebo len taká sloboda nenarúša šťastie a Boží obraz v nás.

Manželstvo je priestor na rozvinutie lásky, ktorá má byť opravdivá, duchovno-telesná, má svoje telesné prejavy, ktoré sú vlastné jedine manželom. Telesné darovanie v manželstve má byť výrazom oddanosti, vernosti a lásky. Láska je viac ako len ctižiadostivosť, nevidí v druhom iba predmet a nástroj sebeckého „ja“, ale je výrazom úplného darovania sa. Sv. Ján Pavol II. objasňuje aká láska má byť základom kresťanského manželstva. Začína prirovnaním lásky zo Starého zákona, keď Boh uzaviera zmluvu lásky s izraelským národom na spôsob zväzku medzi mužom a ženou. V novom zákone prirovnáva túto lásku k obetavej láske Ježiša Krista.

Manželstvo nestráca na cene ani vtedy, keď manželia nezávisle od svojej vôle nemajú deti, ich manželstvo je aj napriek tomu požehnané od Boha. Telesná neplodnosť môže byť manželom príležitosťou, aby sa dávali do služby Bohu a aj iným ľuďom, napr. návšteva chorých, pomoc starým ľuďom, prijatie dieťaťa za svoje, pomoc iným rodinám (Ján Pavol II., 1993, s. 13).

Nie každý je povolaný do sviatostného manželstva, ale napriek tomu každý je povolaný na otcovstvo a materstvo, lebo ich podstatou nie je telesné spojenie muža a ženy, ale láska, ktorá je do nás vložená ako obraz a vzor, na ktorý nás Boh stvoril. Aj kňaz aj rehoľník je povolaný byť otcom, duchovným otcom a aj rehoľníčka je povolaná byť matkou v duchovnom zmysle. Predstavujú, čo sa bude diať po vzkriesení, kedy sa nebudeme ženiť ani vydávať, lebo tam bude Boh vo všetkom, poukazujú na plnosť večného života.

Sv. Ján Pavol II. poukazuje na rovnosť manželstva a panenstva pre Božie kráľovstvo. Zdôrazňuje, že nestoja v rozpore s hodnotou manželstva, ale ho upevňujú. Manželstvo i panenstvo sú ako spojené nádoby. Povolanie k manželstvu a panenstvu je Božia cesta, pravé poslanie a dar milosti (Korec, 2004, s. 98). Svojim vlastným spôsobom je uskutočňovaním najhlbšej pravdy o človeku, pravdy, že je „podľa Božieho obrazu“. Svätosť manželstva aj panenstvo pochádzajú od samého Pána.

Na svete, v spoločnosti a v Cirkvi je množstvo úloh, ktoré treba splniť. Boh povoláva každého človeka k nejakej úlohe v rodine, v spoločnosti i v Cirkvi. Dáva k tomu zodpovedajúce špeciálne milosti, charizmy, zodpovedajúce schopnosti, ktorými ukazuje úlohy a smer životnej cesty. Týmito cestami sú rôzne zamestnania a stavy, kňazský a rehoľný život, rodinný život a život o samote. Na každej z týchto ciest človek má obetavo slúžiť Bohu i ľuďom a plniť svoje povolanie k láske.

Človek je povolaný aj k večnému šťastiu – blaženosti. Tá bude spočívať vo videní Boha z tváre do tváre a dostaneme ju ako odmenu za lásku. „*Ani oko nevidelo, ani ucho nepočulo, ani do ľudského srdca nevstúpilo, čo Boh pripravil tým, ktorý ho milujú.*“ (1 Kor 2, 9) Všetky pravdy o človekovi, o jeho povolaní k šťastiu, ktoré prináša Božie zjavenie nachádzajú svoj hlavný prameň a dosahujú svoje vyvrcholenie v Ježišovi Kristovi. Kristus pomáha človekovi objaviť a realizovať zmysel života a hlavný cieľ svojej existencie (II. Vatikánsky koncil, 1993, čl. 22.).

Manželstvo – spoločenstvo viery, lásky a služby

V liste Efezanom čítame: „*Manželstvo je veľké tajomstvo, hovorím to však so zreteľom na Krista a Cirkev.*“ (Ef 5, 32). Manželstvo si nevymyslel človek, ale ho pre človeka ustanovil Boh. Je to svätosť, ktorú si vysluhujú sami mladomanželovia pred Cirkvou. Kristus posväcuje muža a ženu na manželov a rodičov a pevnejšie ich spája

so sebou. Je dokonalým zväzkom muža a ženy, nielen zväzkom tela, ale aj ducha. Nielen pred ľuďmi, ale aj pred Bohom. Je osobitne vtiahnuté do Božieho plánu, pre ktorý nám Kristus nielen otvoril oči, ale ho i zavřšil (Korec, 2004, s. 101).

Manželstvo sa rodí z opravdivej lásky dvoch ľudí. Na túto lásku sa majú mladí ľudia pripravovať čo najopravdivejšie. Len z opravdivej lásky, ktorá myslí viac na druhého ako než na seba, môže vyrastať vzájomné rozhodnutie spojiť dva životy do jednoty pred ľuďmi i Bohom.

Vybudovať, vystavať manželstvo patrí k najväčším stavebným projektom, k najkrajším katedrálam na tejto zemi. Aby bolo manželstvo dobré a šťastné záleží od zrelosti obidvoch partnerov, od správnej voľby partnera, od dobrej prípravy na manželstvo.

Zrelosť pre manželstvo sa prejavuje tým, že ten, kto vstupuje do manželstva, je schopný spolupracovať, vziať na seba zodpovednosť nielen za seba, ale aj za svoje manželstvo a rodinu, za šťastie iného človeka a toto rozhodnutie aj naplniť (Hišem, 1999, s. 14).

Aby bolo manželstvo dobré a šťastné nám Sväté písmo pripomína druhú podmienku: „Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a príľne k svojej manželke a budú jedným telom“ (Gn 2, 24). Teda ďalšia podmienka je schopnosť „opustiť otca i matku“. Každý človek je rôznym spôsobom zviazaný so svojou rodinou. Nejde len o pokrvné putá, ale aj o zviaanosť s určitým spôsobom života, so vzťahmi vnútri rodiny a navonok, s rodinnou kultúrou. V každej rodine existuje určitá morálna, náboženská či hospodárska stupnica hodnôt. To všetko vytvára v živote človeka akýsi návyk. Význam slov „opustiť otca i matku“ znamená vytvoriť priestor pre tvorbu samostatného života, nové manželstvo nemôže byť kópiou manželstva rodičov.

Tretia podmienka je „prilnúť k svojej manželke“. Biblický výraz „prilnúť“ znamená „prilepiť sa“ k druhému, tak, že tieto dve bytosti nemožno oddeliť bez zničenia. Láska má tajomnú moc, ktorou sa človek pripúta k inej osobe a nevie sa jej ani za cenu vlastného života zrieknuť. Ak človek nie je schopný vymeniť svojho partnera za nič na svete, je to znak, že k nemu prilnul a že v hierarchii pozemských hodnôt je dotýčný človek pre neho na prvom mieste.

Štvrtou podmienkou je „stať sa jedným telom“, znamená to mať jeden existenčný základ, spoločný domov, spoločný stôl, spoločnú ekonomiku. V spolužití všetky hodnoty sa tvoria spoločne, vzájomná výmena všetkého, čo prežívajú, vytvára tajomnú jednotu a istotu: ten druhý mi rozumie a chápe ma. Manželstvo je svojou povahou spojením na celý život, nemôže byť podľa ľubovôle manželov rušené a znova uzatvárané. Stávať sa „jedným telom“ neznamená len telesné spojenie, ale znamená to, že dve osoby sa delia o všetko, čo majú, nielen o svoje telo, svoj majetok, ale aj o svoje myšlienky, city, radosti a bolesti, úspechy aj neúspechy.

Ak má vzniknúť dobré manželstvo, je dôležité, aby sa naplnila každá z týchto požiadaviek a ani jedna by sa nemala zanedbať. Manželstvo sa nezakladá na veľkých slovách, ale rastie zo skutočného životného spoločenstva všedného dňa, z vlastnej existencie (Malý, 1999, s. 25).

Manželstvo ako miesto ľudského i kresťanského dozrievania

Boh stvoril človeka ako bytosť, ktorá potrebuje dozrieť. „V čom spočíva zrelosť človeka?“ Zrelosť človeka spočíva v láske, človek bol stvorený na obraz Boha, ktorý je láska. (porov. Jn 4, 8) Boh z lásky povoláva človeka do života a súčasne ho určil na lásku. Na svete je veľa ľudí, ktorí sa nezaujímajú o vedu a techniku alebo nemajú hudobné nadanie. Ale sotva sa nájde človek, ktorý by netúžil po láske.

Láska má veľa podôb. Najdôležitejšia je láska k Bohu. Pred touto láskou nemôže mať prednosť žiadna iná láska. Ďalšími podobami lásky je manželská láska, rodičovská láska, súrodenecká, láska priateľov, láska k blíznym a tiež láska k životu, zvieratám, národu, hudbe.

Od toho aká je láska človeka, závisí aj jeho hodnota. Len láska ho robí ozaj ľudským. A to preto, lebo „láska je základné a prirodzené povolanie človeka.“ (Ján Pavol II., 1989)

Čo je to vlastne láska? Aká je skutočná, pravá láska? V súčasnosti sa láska dvoch ľudí chápe mylne. Láskou sa nazýva plytký cit, obyčajná žiadostivosť, sexuálne spolužitie. Medzi lásku a žiadostivosť nemôžeme dať znamienko rovnosti. Žiadostivosť je pojem, ktorý sa obmedzuje len na sféru tela a láska je stavom, ktorý zahŕňa celého človeka, na ktorom sa zúčastňujú city, zmysly, rozum a vôľa.

Keď chceme pochopiť manželstvo ako miesto ľudského a kresťanského dozretia človeka, musíme sa zamyslieť nad dvomi túžbami ľudského srdca. Prvou túžbou je túžba byť milovaný a druhou je túžba milovať druhého láskou, ktorá predstavuje ideál, ktorý je človek povolaný žiť. Aby človek mohol realizovať lásku, stavia mu Boh po jeho boku človeka.

Svätý Pavol lásku charakterizuje takto: „*Láska je trpezlivá, láska je dobrotivá, nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná, nie je sebecká, nerozčuľuje sa, nemyslí na zlé, neteší sa z neprávosti, ale raduje sa z pravdy, všetko znáša, všetko verí, všetko dúfa, všetko vydrží*“ (1 Kor 13, 4 – 7). Tento text opisuje lásku pomocou pätnástich slovies a prívlastkov. To je láska, ktorá nekladie podmienky typu: „*Budem ťa milovať, ak sa staneš ... začneš ... urobíš*“ a pod. preto mladí, ktorí sa pripravujú na manželstvo, by týchto pätnásť slov mohli použiť ako test zrelosti svojej lásky.

Nie je ľahostajné aká láska je dvoch mladých pred manželstvom. Snúbenecká láska je základom a východiskom, na ktorom sa bude rozvíjať manželská láska. Má sa vyvíjať ako duchovná láska bez prvkov zmyselnej žiadostivosti a bez sexuálneho aktu. Zdržanlivosť pred manželstvom je hodnotou, o ktorú sa treba snažiť. Je správnu prípravou na manželstvo, kde bude garantom dôvery a vernosti. Boh nám dal prikázanie „*Nezосmilníš*“. Ono je ochranou kľúčovej lásky dvoch mladých ľudí, aby mohla dozrieť a vplynúť do sviatostného manželstva, v ktorom sa môže stať naplno plodnou.

Každý človek túži po láske, chce milovať a byť milovaný. Manželstvo je miesto, kde môže byť človek milovaný, jeden môže dopĺňať nedostatočnosť druhého. Milosť prijatá vo sviatosti manželstva môže byť účinná iba za predpokladu spolupráce obidvoch manželov s ňou. Manželská láska sa vyjadrí iba vtedy, ak sa manželia podrobia jej zákonitostiam (Kašparu, 2003, s. 74).

Manželia musia zachovať jednotu a nerozlučnosť manželského zväzku až do konca. Podmienkou na vytváranie jednoty medzi manželmi je vzájomná dôvera, denná komunikácia medzi manželmi, spoločná modlitba, schopnosť zverovať sa manželke alebo manželovi, osobné rozhodnutie podeliť sa zo všetkým, čo prežívajú. Nerozlučnosť vyžaduje od manželov vernosť svojmu manželskému partnerovi až do konca.

Manželská láska má byť otvorená aj na plodnosť. Ak sa manželia budú usilovať o to, aby ich spoločná láska bola chránená týmito podstatnými vlastnosťami, potom sa ich manželstvo stane miestom ich ľudského a kresťanského prostredia. Skúsenosť mnohých ľudí je taká, že na začiatku manželstva je láska najväčšia a potom postupne akoby sa začala opotrebovať, zmenšovať. Manželská láska je

najväčšie dobrodružstvo, na celý život sa zaviažeme jednému človeku, o ktorom máme iba čiastočné poznanie a postupne objavujeme jeho skutočnosť. Z obidvoch vzniká nová bytosť, ktorú si nevedeli ani predstaviť. A predsa ľudia toto dobrodružstvo riskujú. Ak sa vierou držia Božieho slova a hovoria, že za tou zmenou stojí ON a ich láska je napojená na Boha a bude z neho čerpať, to je výborný začiatok. Kto však stavia na svojich citoch a múdrosti, toho dom možno neodolá záplavám a búrkam (Bovet, 1997, s. 94).

Aby láska dozrela, musí prejsť dlhou cestou, na ktorej sa stretne aj s mnohými prekážkami. Ak Cirkev žiada jednotu a nerozlučnosť manželstva, tak chráni právo lásky na jej dozretie a tiež chráni právo človeka, aby mohol dozrieť do ľudskej i kresťanskej zrelosti.

Rodina – miesto lásky a výchovy

Rodina je základnou jednotkou spoločnosti. V rodine prichádzame na svet a prežívame väčšiu časť života. „Rodina je malé spoločenstvo ľudí, ktorí sa vzájomne milujú a žijú jeden pre druhého.“ (Janáč, 1996, s. 63). Manželstvo a rodina tvoria jednotu. Rodina vyrastá z manželstva, ktoré Boh požehnáva plodnosťou. Je prirodzeným spoločenstvom rodičov a detí. Výraz „prirodzené spoločenstvo“ poukazuje na to, že medzi rodičmi a deťmi je prirodzené puto a vzťahy preniknuté láskou.

Rodina či už v minulosti, súčasnosti, alebo do budúcnosti je inštitúciou bez ktorej by neexistoval život. Má rôzne definície. Strieženec rodinu definuje ako najdôležitejšiu sociálnu skupinu, ktorá je ekonomickou a sociálnou bunkou spoločnosti s viacerými úlohami. Hlavnou úlohou je reprodukcia a výchova potomstva (Strieženec, 1996, s. 186). Matoušek hovorí (2003, s. 9), že rodina existuje predovšetkým preto, aby sa ľudia mohli náležite starať o svoje deti a je biologicky významná pre udržanie ľudstva. Je prvým záväzným modelom spoločnosti, s ktorým sa dieťa stretáva a predurčuje jeho osobný vývoj. Podľa dokumentov II. Vatikánskeho koncilu je rodina spoločnosť s vlastnými základnými právami a povinnosťami. Je prvým miestom výchovy. Ak vyrastá z manželstva, je základnou bunkou spoločnosti (II. Vatikánsky koncil, 1993, čl. 47-52).

„Pôvodný význam slova rodina znamená, že rodinu tvorí spoločenstvo ľudí, ktorí spolu žijú pod jednou strechou, podliehajú jednej autorite, dodržiavajú určité pravidlá a spolu hospodária. Na základe takéhoto porovnávania sa môžeme domnievať, že etymologický význam pojmu rodina bol odvodený od pojmu rod.“ (Gabura, 2006, s. 5).

Mnohí autori definujú rodinu z hľadiska svojho odborného záujmu, preto sa často stretávame s definíciami, ktoré poskytujú rôzne pohľady na rodinu ako sociálny útvar. Podľa poľského sociológa Baumana sú pre rodinu charakteristické tieto základné znaky rodiny:

- rodina je spoločensky schválenou formou stáleho spolužitia,
- je zložená z osôb spojených zväzkom krvi, manželstva alebo adopciou,
- členovia rodiny bývajú zvyčajne pod jednou strechou,
- členovia rodiny medzi sebou spolupracujú,
- členov rodiny možno určiť spoločensky uznanou metódou, ktorá meria príbuzenstvo a pôvod.“ (Gabura, 2006, s. 6).

Na formovaní jedinca v priebehu jeho života sa podieľajú rôzne vplyvy, ale rodina hrá rozhodujúcu a nezastupiteľnú úlohu. Na jedinca pôsobí od najútlejšieho veku.

Spoločenstvo rodiny si treba chrániť, veď muž a žena sú v nej Stvoriteľovými pomocníkmi. Nový život v tomto spoločenstve je „stvoriteľským zázrakom“. Rodina je

inštitúcia, kde sa odovzdávajú hodnoty. Je prvá škola lásky, v ktorej majú manželia upriamiť svoju lásku na Boha a spoločne prijímať silu od Pána. Rodina je škola lásky pre deti, ktoré potrebujú pre plný a harmonický rast svojej osobnosti lásku. Všetci to uznáme, že rozháranosť toľkej dnešnej mládeže je zapríčinená nedostatkom lásky, ktorý mladí pocítili v rozvrátených rodinách, s rodičmi rozvedenými alebo rozdelenými. Túto školu lásky dopĺňa otvorenosť voči druhým, pretože v rodine „sa stretávajú rôzne generácie a vzájomne si pomáhajú získať plnšiu múdrosť a zladíť ľudské práva s ostatnými požiadavkami spoločenského života“ a tak „rodina je základom spoločnosti“ (II. Vatikánsky koncil, 1993, čl. 52).

Prvoradou úlohou rodičov je výchova detí. Rodičia tým, že dali život deťom, majú povinnosť byť prvými a hlavnými vychovávateľmi. Preto by nemali zabúdať na výchovu svojich detí. Pre dieťa je nutné, aby rodičia mali čas na výchovu.

Rodina je Bohom chcená a založená trvalá jednota muža a ženy s prvotným cieľom žiť v obojstrannej láske. A ako jej ovocie prijať a vychovať deti. Každá rodina zanechá po sebe stopu. Pozitívnu či negatívnu, osožnú pre iných alebo zbytočne premárnený život. Pán neba i zeme má s rodinou svoje plány.

Problémy a ohrozenia rodiny v súčasnosti

V posledných rokoch sme svedkami zlomyseľných až zákerných útokov na rodinu. O dnešnej kresťanskej rodine sa neraz tvrdí, že je prekonaná, zastaraná.

Fungujúcu rodinu ohrozuje nespravodlivý nedostatok pozitívnych príkladov rodinného a manželského života, ustavičná mediálna propagácia škandalózných osobností, spochybňovanie morálky, náboženských hodnôt a autority rodičov, vnucujúci sa skreslený obraz zvodnej ženy v reklamách.

Tieto tendencie vedú k mravnej devastácii a v konečnom dôsledku k rozvratu spoločnosti. Kde rodina ustupuje, tam v spoločnosti chýbajú spájajúce články, čo má veľké dôsledky najmä pre deti, dospievajúcich, chorých, starých.

Rodina je ohrozená zvonku aj zvnútra. Príčiny sú rôzne, ale problém spočíva hlavne v liberálnom myslení ľudí. Stále viac a viac sa posúvajú hranice toho, čo sa môže a čo nie. Vonkajšie ohrozenia pôsobia proti jej harmónii, sú to rôzne dobové spoločenské prvky, postoje, nerešpektovania, nepostačujúce opatrenia zo strany spoločnosti, komerčné podnikateľské vnímanie, ohrozenia z modernizácie... Vnútorne ohrozenia pôsobia vo vnútri rodiny, v štruktúre, životnom štýle (Kovačic, 2002, s. 22-24).

Dnešná moderná spoločnosť je presýtená rôznymi názormi na mravné hodnoty. Literatúra, rozhlas a televízia vo svojom komerčnom boji o priazeň divákov často propagujú rozvrátené hodnoty. Je potom logické, že väčšia časť mládeže považuje osobnú hrubosť, bezzásadovosť i mimomanželský sex za normálne konanie. Niektorí si myslia, že rodina je prekážkou ich rozvoja a talentu, schopností, kariéry a mnohí ani harmonickú rodinu nepoznajú, a tak po nej ani netúžia. Ak je ohrozená rodina, môžu tým vzniknúť aj veľké škody spoločnosti. Nositeľmi ohrozenia môžu byť samotní členovia rodiny, najmä manželia podľa štýlu ich života, ale aj samotní človek na základe svojej povahy.

Tieto ohrozenia nemajú iba okrajový alebo príležitostný charakter. Dostávajú rodinu do núdze, do stavu, v ktorom potrebuje pomoc, ochranu, zásah a opatrenia pred poškodením, rozpadom. Každý problém má svoje pozadie a ľudský činiteľ má v ňom značný podiel. Zmenami vo svete je najviac ohrozené práve prirodzené a duchovné poslanie rodiny. Vplyvy doliehajúce na rodinu majú rozličný charakter. Ekonomické, ideologické a morálne ťažkosti spôsobujú sociálne problémy rodiny a ohrozujú jej základný zmysel a poslanie. Sekularizmus prináša so sebou liberálne

chápanie manželského spolužitia, zdôvodňovanie antikoncepcie a schvaľovanie násilného ukončenia tehotenstva. Tieto a mnohé iné javy sú výzvou na ochranu rodiny, na znovuobjavenie jej pôvodného poslania v ich sociálnom, kultúrnom a náboženskom rozvoji (Ján Pavol II., 1993, čl. 6).

Narušenie rodiny ako základnej jednotky prináša so sebou veľké dôsledky. Prirodené zákony v človeku či spoločnosti nemožno len tak zmeniť nejakou ideológiou. Ohrozenie rodiny je všeobecným ohrozením lásky na svete. Čím menej zdravých rodín bude existovať, tým menej ich bude rodinu brániť a tým slabšie sa bude spoločnosť oživovať. Medzi činitele, ktoré priamo ohrozujú rodinu, jej harmóniu, fungovanie, stabilizáciu a rozvoj, odborníci zaraďujú neuvážený sobáš, nezáujem o rodinu, alkoholizmus, sexuálne nezhody, neveru, manželské odcudzenie a rôzne iné okolnosti ako napr. odsúdenie za trestné činy, náboženské, politické nezhody, osobné problémy, materiálne, finančné, módné potreby, individuálne životné zvyklosti.

Dnešná spoločnosť, ktorá sa prezentuje technickými vymoženosťami, modernosťou nepripravuje mladých ľudí na pravý charakter manželstva a ani dospelých nechráni pred jeho falošnou podobou.

Manželstvo a rodina nie je ideálnym cieľom, je plná zákrut a zastávok. Kto z nás by nechcel vyrastať v dobrej a šťastnej rodine? A kto by neželal šťastie v manželstve svojim deťom? Ale je tu aj otázka ako dlho sa pripravujeme na manželstvo, na život v rodine? Koľko času a energie tomu venujeme? V porovnaní s kariérou, športom či pestovaním telesnej kondície veľmi málo. A taký istý model chceme vštepiť o generáciu ďalej.

Sú krízy, ktoré manželstvo zabijú a nemusí sa mŕtve manželstvo rozviesť? Pán Ježiš povedal: „Čo teda Boh spojil, človek nech nerozlučuje“ (Mt 10, 9). Pre skutočné manželstvo neexistuje dôvod na rozvod. Tu niet čo meniť ani mudrovať. Rozvrátené manželstvo sa nemôže zachrániť čírou vôľou či lipnutím na zákone, ale vierou v Božiu milosť, hlbokou vnútornou premenou, obrátením a prijatím Pána Ježiša Krista ako osobného Spasiteľa (Bovet, 1997, s. 19, 105).

Záver

Rodina je prvá škola lásky. Je prvé základné spoločenstvo, v ktorom sa formuje vytváranie medziludských vzťahov. Nemá v nej byť nič sebecké – „len my dvaja“, ale prirodzene do nej patria deti a Boh. V rodine nikto nežije sám pre seba, ale všetci sa navzájom rešpektujú a ovplyvňujú. V rodine si majú všetci navzájom pomáhať k spásu. Rodina je zrkadlom spoločnosti, nie je inštitúcia vytvorená ľudskou múdrosťou, ale je Božím zámerom, jeho vôľou zapadajúcou do plánu stvorenia a spásy. Je potrebné, aby tí, čo si zakladajú rodiny, poznali názory svojho budúceho partnera na vieru v Boha, či pozná Božie zámery s rodinou a jeho zákony a či ich chce aj rešpektovať.

Rodina mala, má a bude mať kľúčové miesto vo svete. Cez ňu prechádza budúcnosť sveta, kultúr, národov, štátov a Cirkvi. Bez zdravej rodiny sotva môžeme dúfať v lepšiu budúcnosť. Preto každý človek sa má snažiť o povznesenie rodiny, ktorá je zmietaná čoraz väčšími problémami.

Bibliografia

- II. Vatikánsky koncil.: *Pastor. konšt. Gaudium et spes*. Trnava : SSV, 1993.
BOVET, T.: *Manželstvo. Všetdný deň a sviatok v rodine*. Bratislava : MS EJK, 1994.
CROISSANT, J.: *Kňazstvo ženy alebo kňazstvo srdca*. Bratislava : Serafín, 1994.

- GABURA, J.: *Sociálna práca s rodinou*. PDF v PC. Bratislava 2006.
- GUNTHER, A.: *Morálna teológia 3/a*. Trnava : SSV, 1996.
- HENLYOVÁ, M.: *Muži a ženy jsou z ráje*. Praha : Nakladatelství PAULÍNKY, 2009.
- HIŠEM, C.: *Škola života*. Prešov : Vydavateľstvo M. Vaška, 1999.
- HOFFSUMMER, W.: *Strom manželstva*. Bratislava : LÚČ, 1999.
- JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*. Trnava : SSV, 1993.
- KAŠPARU, M.: *Malý kompas viery*. Bratislava : LÚČ, 2003.
- KOREC, J.CH.: *K manželstvu a rodine*. Bratislava : LÚČ, 1990.
- MATOUŠEK, O.: *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3.vyd. Praha, SLON, 2003.
- STRIŽENEC, Š.: *Slovník sociálneho pracovníka*. 1.vyd. Trnava, 1996.

Kontakt na autora

doc. ThDr. Radoslav Lojan, PhD. je docentom na Katedre spoločenských vied Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Prednáša morálnu teológiu, sociálnu prácu a bioetiku. Je členom viacerých filozofických, teologických a bioetických spoločností a inštitútov.

E-mail: radoslav.lojan@ku.sk

EDUCATION IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: HOW TO STAY SMART WHEN A MACHINE IS DOING THE WORK FOR US?

Vzdělávání v éře umělé inteligence: Jak zůstat chytrí, když to za nás dělá stroj?

Michal Matějka

Abstract: This paper delves into the fundamental paradoxes surrounding the integration of artificial intelligence (AI) into the educational process. While AI represents a revolutionary tool with the potential to transform pedagogy, it also raises serious epistemological and didactic questions. On one hand, AI unlocks unprecedented opportunities for personalized learning (adaptive study plans, individualized feedback) and process efficiency, allowing students to gain a faster and deeper understanding of a subject. On the other hand, there's a paradoxical risk that an excessive reliance on AI could lead to cognitive weakening and a diminished ability for independent thought. The core paradox lies in the tension between the passive acceptance of ready-made solutions and the development of critical thinking. While AI can efficiently generate a synthesis of information, answers to complex questions, or even entire texts, it may suppress the synthesis and analysis processes that are crucial for genuine understanding. This could lead to the phenomenon of "cognitive outsourcing," where mental work is delegated to algorithms, thereby threatening the development of skills like logical reasoning, argument formulation, and problem-solving.

Keywords: Digital dementia. Information overload. Cognitive skills. Critical reflection. Role of the educator.

Abstrakt: Tato práce se hlouběji zabývá fundamentálními paradoxy, které provázejí integraci umělé inteligence (AI) do vzdělávacího procesu. Ačkoli AI představuje revoluční nástroj s potenciálem k transformaci pedagogiky, zároveň vyvolává vážné epistemologické a didaktické otázky. Z jedné strany AI otevírá bezprecedentní možnosti pro personalizované učení (adaptivní studijní plány, individualizovaná zpětná vazba) a zefektivnění procesů, což umožňuje studentům rychlejší a hlubší pronikání do problematiky. Na druhé straně však paradoxně hrozí riziko, že nadměrné spoléhání se na AI může vést k kognitivnímu oslabení a snižování schopnosti samostatného uvažování. Hlavní paradox spočívá v napětí mezi pasivním přejímáním hotových řešení a rozvojem kritického myšlení. Zatímco AI dokáže efektivně vygenerovat syntézu informací, odpovědi na složité otázky nebo dokonce komplexní texty, může u studentů potlačit procesy syntézy a analýzy, které jsou pro skutečné porozumění klíčové. Důsledkem může být fenomén „kognitivního outsourcingu“, kdy je mentální práce delegována na algoritmy, což ohrožuje rozvoj dovedností, jako je logické usuzování, formulace argumentů a řešení problémů.

Klíčové slová: Digitální demence. Informační přetížení. Kognitivní dovednosti. Kritická reflexe. Role pedagoga.

Introduction

This paper delves into the key paradoxes that accompany the integration of artificial intelligence (AI) into modern education. AI has become an indispensable part of our daily lives and many professional and personal spheres, opening the door to revolutionary pedagogical approaches within the education system. On the one hand, AI promises unprecedented possibilities, such as personalized learning, which tailors the pace and content of instruction to the individual needs and abilities of students, and more effective data analysis for a better understanding of their progress. Furthermore, virtual assistants and adaptive systems allow students to receive real-time feedback and individual support, which can lead to a faster and deeper comprehension of the subject matter.

At the same time, however, AI raises serious didactic and epistemological questions. The main challenge lies in the tension between the passive acceptance of ready-made solutions and the active development of cognitive skills, such as critical thinking and logical reasoning. How can we ensure that students growing up with these technologies do not fall into the phenomenon of digital dementia? This term describes a state where people become so dependent on technology for basic thought processes that their own memory, concentration, and problem-solving abilities are progressively weakened. Excessive reliance on AI can lead to mental work being delegated to algorithms, which threatens the development of key skills like critical reflection and the ability to verify information. In an era of information overload, it is easy to be overwhelmed by data generated by AI without having the tools to properly assess and synthesize it.

In this context, the traditional role of the educator is also undergoing a radical change. The teacher can no longer be merely a source of information but becomes more of a guide, teaching students how to use AI effectively and ethically as a tool. The aim of this paper is to explore how the education system can respond to these challenges and how the role of the educator should adapt so that students remain active creators and critical thinkers, not just consumers. We seek an answer to the question of whether AI leads to a genuine acceleration of education, or whether we are at risk of a gradual weakening of the cognitive skills of the generation that is growing up with it.

Analysis of Current Trends and Future Perspectives

Historical Genesis and Contemporary Dilemmas of Artificial Intelligence

The history of artificial intelligence (AI) is full of ups and downs that have shaped its current form and raised fundamental questions relevant to education in the AI era. The origins of this discipline date back to the 1950s when the theoretical foundations of cybernetics and logic laid the groundwork for the first experiments with symbolic information processing. The early years were characterized by immense optimism and a belief in rapid progress.

At the turn of the 1960s and 1970s, this optimism manifested in the rise of expert systems, which were designed to emulate the decision-making of human specialists in narrowly defined domains, such as medicine or geology. While these systems achieved remarkable results in their defined tasks, they ran into significant limitations (Wilks, 2023).

At the turn of the 1970s and 1980s, AI plunged into a period known as the "AI winter." Unrealistic expectations were not met, and a lack of progress in solving real-

world problems that required dealing with uncertainty and ambiguity led to a decline in interest and research funding. This skepticism persisted until the 1990s, when the situation began to change thanks to the advent of more powerful computers and new algorithms.

The turning point occurred with the development of machine learning and, particularly, deep learning. The availability of massive datasets (so-called Big Data) and large-scale computational power in the cloud enabled AI to achieve breakthroughs in image processing, natural language processing, and other areas, bringing it back into the spotlight (Šulc, 2024).

The emergence of generative AI, such as large language models (LLMs) that can produce coherent and creative text, represents the culmination of this era and, at the same time, the greatest challenge for education and society (Mařík, Štěpánková, Lažanský, 2007).

Current Dilemmas and Ethical Challenges

Contemporary progress in AI brings with it a number of complex dilemmas that are directly related to the themes of digital dementia and information overload. Current AI systems, while immensely powerful, are still only "narrow intelligence." They excel at specific, well-defined tasks but lack the general cognitive skills and universal reasoning ability of the human brain. This distinction is key to understanding why relying on them becomes a risk. Students who use AI for writing essays or solving problems may achieve correct results, but at the same time, they bypass the processes of critical reflection, analysis, and synthesis of information that are essential for deep learning.

The risks are not limited to the individual level. The massive use of generative AI opens the door to the spread of disinformation and manipulation, which requires a new level of informational literacy (Šulc, 2024). The misuse of AI and its impacts on privacy, bias, and human autonomy underscore the need for an ethical and transparent approach to the design and deployment of these technologies. Discussions about how to ensure the fairness and transparency of AI decisions are becoming essential. In the context of education, this means that the role of the educator must be redefined. The teacher becomes an ethical guide who teaches students not only how to work with the tools but also how to critically reflect on their outputs and behave responsibly in the digital world.

The Role and Impact of Artificial Intelligence in Education

The integration of artificial intelligence (AI) into the educational process is an area with enormous potential for transforming pedagogy. This discipline focuses on the use of advanced technologies, such as machine learning and data analysis, to make learning more efficient and individualized. By doing this, it's possible to provide students with a personalized approach to education, where the content and pace of instruction are tailored to their unique needs and abilities. Adaptive systems based on AI can analyze a student's progress in real-time and automatically offer them relevant materials and exercises, leading to a more effective and deeper acquisition of knowledge (Straková and Matějka, 2025).

AI as a Support for Students and Educators

The use of AI in education isn't limited to individualizing studies for students; it also provides valuable support to educators. Automated grading of student work can significantly reduce teachers' administrative burden, allowing them to dedicate more

time to direct instruction and one-on-one work with students. Furthermore, tools for data analysis and student performance monitoring offer teachers a comprehensive overview of each individual's strengths and weaknesses. This enables them to better understand student needs and adapt their teaching methods accordingly (Šulc, 2024). This innovative approach has the potential to not only improve learning outcomes but also to change the overall classroom dynamic, where AI serves as a powerful tool for support and innovation (source: deeply.cz, online, cited September 7, 2025).

Potential Benefits of AI for the Educational Process

The integration of artificial intelligence (AI) into education brings a number of key advantages that have the potential to transform and improve both the learning process and the role of the educator. These benefits are directly related to overcoming existing challenges and optimizing current educational methods (Straková and Matějka, 2025).

Personalization and Adaptive Learning

AI enables the personalization of instruction on an unprecedented scale. Instead of a one-size-fits-all plan for all students, adaptive educational programs with AI support can adjust the content, pace, and difficulty of lessons to the individual needs and cognitive abilities of each student. AI systems can analyze student interactions, errors, and progress, allowing them to provide precise and relevant materials. This increases learning effectiveness and boosts student motivation, as they receive support exactly where they need it, which is crucial for a deeper understanding.

Automation and Streamlining of Assessment

Thanks to AI, it's possible to automate the assessment of student work, which provides significant relief from the administrative burden on teachers. AI systems can analyze written texts, check the correctness of answers, and even evaluate elements like creativity and originality in complex tasks. This automation not only saves educators time but also allows students to receive immediate feedback, which is crucial for active learning and the critical reflection of their own mistakes.

Educator Support and Targeted Analysis

AI provides teachers with advanced analytical tools for monitoring and analyzing student performance. The collection of data on progress, interactions with content, and other factors allows educators to gain a comprehensive overview of each student's individual development. This information helps them identify weak points and adapt their instruction to better meet the needs of the class or a specific individual. As a result, teachers can shift from routine tasks to working with data and providing more targeted support, which increases the effectiveness of the entire educational process (Straková and Matějka, 2025).

Enhanced Accessibility of Education

Another significant benefit of AI is the enhanced accessibility of education. With the help of AI-powered online platforms and courses, education is becoming accessible even to students in remote areas or those with limited access to traditional institutions. AI also facilitates inclusive environments through tools that provide automated subtitles, translations, and assistive functions for students with diverse language, hearing, or visual needs. This helps to overcome barriers and ensures that

quality education is available to a broader spectrum of the population (Matějka, 2023).

Deep Learning as a Foundational Tool for Strengthening Cognitive Skills

Deep learning, an advanced field of artificial intelligence (AI), is a key tool for transforming education and developing cognitive skills. This technique uses the architecture of deep neural networks with many layers, which are inspired by the structure and function of the biological brain. Their main goal is to automatically extract and learn complex data representations from massive datasets, a process that differs from traditional machine learning, which requires manual feature extraction. Thanks to its ability to work with large volumes of data and uncover hidden patterns within them, deep learning has achieved groundbreaking results in areas such as image recognition, natural language processing, and speech analysis, which has a direct impact on educational technologies (Mikelsten, Teigens, Skalfist, 2020).

The Impact of Deep Learning on Adaptive and Personalized Learning

In the context of AI-era education, deep learning is a key tool for creating systems that reduce information overload and foster critical reflection. Based on data from student interactions, deep learning models can dynamically adjust the content, pace, and difficulty of instruction. For instance, convolutional neural networks (CNNs) are used to analyze written answers or images, and recurrent neural networks (RNNs) process written text and speech, enabling immediate and relevant feedback (Šulc, 2024). This automated yet personalized support helps students identify and correct errors in real-time, which prevents cognitive weakening and develops their capacity for critical reflection instead of the passive acceptance of ready-made solutions (Matějka, 2023). Deep learning holds the potential for further innovation, for example, in virtual reality and simulations that can create interactive and immersive learning environments. Issues like digital dementia can be addressed if deep learning is used not only for information transfer but also for the active development of thought processes. The role of the educator in this transformation is to teach students how to use these tools effectively and ethically so they do not become mere consumers but active creators and analysts. Deep learning, therefore, ceases to be just an algorithm and becomes a key element in building critical thinking and complex cognitive skills for the 21st century (Straková and Matějka, 2025).

Interacting with Artificial Intelligence and Its Cognitive Risks

The use of artificial intelligence (AI) for user interaction is transforming how we get information and communicate with technology. Thanks to advances in natural language processing (NLP) and machine learning, intelligent chatbots and virtual assistants, such as voice assistants in smart devices, have become a common part of our lives (Šulc, 2024). These systems can understand user queries, provide immediate feedback, and personalize communication based on an analysis of preferences and interaction history. Automatic speech recognition (ASR) and email response generation further increase their efficiency, leading to faster processes and an improved user experience (Russell, 2021).

Risks of Dependence and Weakened Critical Thinking

This convenience and speed, however, come with significant risks to users' cognitive skills. The main risk is dependence on AI, which can lead to a weakening of one's own rational thinking. Users get used to AI serving them ready-made, pre-digested information, which can suppress their natural ability to analyze, synthesize, and critically evaluate. Instead of trying to solve a problem themselves, they immediately turn to AI, leading to "cognitive outsourcing." This shortens the mental process and reduces the brain's training in logical reasoning and complex problem-solving, which can lead to digital dementia. Furthermore, a problem is a blind trust in AI's answers. Many people consider algorithm-generated responses to be objective and infallible without verifying them from independent sources. Ignorance of the fact that AI can create hallucinations (generated but false information) or work with data biases leads to the acceptance of disinformation. This lack of critical reflection becomes particularly dangerous because it can lead to the spread of falsehoods and the devaluation of factual information (Matějka, 2023). For this reason, it is crucial that the role of the educator and the education system focuses on teaching media and information literacy, so that students can critically evaluate information from any source, including AI (Šulc, 2024).

Predictive Analytics in Artificial Intelligence and Its Impact on Education

Predictive analytics is an advanced artificial intelligence (AI) technique that uses machine and deep learning to analyze historical data and forecast future events or trends. While this method is incredibly valuable in fields like economics or healthcare for predicting customer behavior or disease progression, it has an ambiguous character in the context of AI-era education. On one hand, it can be a tool for personalizing instruction and diagnosing educational needs. On the other hand, it poses a significant risk to the development of students' cognitive skills (Mařík, Trčka, Černý, 2024). Reliance on predictive models and the absence of one's own critical reflection could lead to the passive acceptance of information, which is in sharp contrast to the goal of education: cultivating independent and rational thinking (Straková and Matějka, 2025).

Negative Impacts on Students: From Passivity to Digital Dementia

The primary risk that predictive analytics brings to education is the gradual weakening of students' cognitive skills. If students learn to rely on AI to predict outcomes or provide ready-made solutions, they lose the need to perform their own analysis and synthesis of information. Instead of discovering connections and patterns themselves, they expect the AI system to reveal them. This can lead to digital dementia, a phenomenon where the brain gradually loses its ability to perform complex mental operations because it delegates them to technology. Furthermore, uncritical reliance on AI predictions can lead to the acceptance of incorrect information, as AI models, while sophisticated, are not infallible. The lack of critical reflection and the absence of information verification from other sources increases the risk of information overload and the spread of disinformation. Thus, trusting a "smart" algorithm can weaken fundamental academic skills, such as working with facts, argumentation, and forming one's own conclusions (Šulc, 2024).

Risks for Medical Students

A specific and alarming problem is the impact of AI on medical students, who often turn to AI for quick answers to complex clinical questions.

- **Loss of Diagnostic Intuition:** Medical students rely on AI predictive models to make a diagnosis without going through the entire process of differential diagnosis themselves. This weakens their ability to use clinical reasoning and connect seemingly unrelated symptoms. In critical situations where technology fails or is unavailable, this could have fatal consequences (Mařík, Trčka, Černý, 2024).
- **Limitation of Critical Thinking in Clinical Practice:** The use of AI to predict treatment plans or drug interactions could lead to medical students not understanding the fundamental principles of pharmacology and pathology. Instead of thinking about an individualized approach to a patient, they will rely on standardized recommendations generated by an algorithm (Šulc, 2024).
- **Ethical Dilemmas and Responsibility:** With the increasing reliance on AI in medicine, questions of ethical responsibility are emerging. Who is responsible for a wrong diagnosis the doctor who trusted the AI or the algorithm developer? These questions require the role of the medical educator to include teaching the ethical aspects of using AI and strengthening critical reflection (Mařík, Trčka, Černý, 2024).

Virtual Reality in Education and Science: Transformation with Risks

The integration of virtual reality (VR) into education and scientific research represents

a revolutionary step that is transforming traditional learning environments and opening new paths to knowledge. VR is a technology that allows users to have an immersive interaction with a computer-generated, visually and audibly rich environment. Instead of passively receiving information from books or lectures, students can immerse themselves in 3D models of cells, simulations of historical events, or visualizations of molecular structures. This interactivity and the ability to "embody" the subject matter strengthen cognitive skills and foster a deeper understanding of complex concepts (Šulc, 2024).

Potential Benefits for Education and Science

In education, VR changes students from mere observers into active participants. They can virtually travel to historical eras, explore the human body from the inside, or safely perform chemistry experiments in a simulated environment. In this way, VR supports critical reflection and analytical thinking by forcing students to interactively solve problems and discover connections (Matějka, 2023). In science, VR is becoming a key tool for visualizing complex data, which allows scientists to better understand and analyze phenomena that would otherwise be difficult to interpret, such as results from genetic sequencing or astronomical observations. It also facilitates international collaboration and data sharing, where scientists from around the world can meet in virtual laboratories and work on the same models (Zandl, 2022).

Potential Risks and Challenges

Despite the undeniable benefits, the intensive use of VR carries significant risks to students' cognitive skills and social interaction.

Key Challenges

- **Social Isolation:** Excessive use of VR can lead to social isolation, as students spend more time in an immersive virtual world than in real-life contact with their

peers. This can weaken their social and communication skills, which are crucial for life and work (Mařík, Trčka, Černý, 2024).

- **Limitation of Critical Thinking:** While VR can help in understanding complex concepts, over-reliance on simulations can weaken abstract thinking and the ability to work with theory. Students may become accustomed to the illustrative and visually rich delivery and could lose the ability to work with purely abstract mental models.
- **Technological Barriers and Information Overload:** The use of VR requires specific technologies and skills, which can create inequalities in access to education. Furthermore, an excessive amount of immersive information can lead to information overload, where students see and experience a lot but have trouble systematically processing and synthesizing the data (Šulc, 2024).
- **Impact on Reality:** Intensive interaction with virtual worlds can, for some individuals, lead to a weakened perception of the boundary between reality and simulation, which has the potential to affect their critical reflection and overall perception of the world (Mařík, Trčka, Černý, 2024).

Therefore, the role of the educator is crucial for finding a balance between leveraging the benefits of VR and preventing its risks. The educator must teach students how to use VR tools correctly while also strengthening skills that are not dependent on visual immersion.

Social Impacts of Artificial Intelligence: How to Stay Smart in a Digitally Connected World

The societal impact of artificial intelligence (AI) in the 21st century is a complex topic that touches upon not only technological but also ethical, economic, and social aspects. In the context of our work, it is crucial to focus on how the widespread use of AI in various areas of life, from personalized ads to chatbots, affects human interaction and cognitive skills. While AI offers undeniable advantages, such as the automation of routine tasks and increased efficiency, it also raises concerns about the disruption of traditional social ties and the way people think and learn (Zandl, 2022).

Challenges and Risks to Cognitive and Social Skills

The main challenge lies in the risk that society will become too dependent on AI for problem-solving, which could lead to a weakening of one's own rational thinking. For example, interacting with chatbots can lead to people not asking the right questions or not critically evaluating information, which increases the risk of digital dementia. Instead of training their memory and critical reflection, they will rely on immediate answers generated by algorithms. Another important aspect is information overload and the ethical questions associated with AI decision-making processes (Šulc, 2024). Algorithms can contain hidden biases or disinformation that spread faster than facts. Uncritical trust in these systems can lead to the acceptance and dissemination of false information, which threatens society's ability to reliably distinguish between truth and fiction. The educational system and the role of the educator must respond to these challenges and teach students how to work with data and how to be a critical thinker (Matějka, 2023).

Potential Opportunities and Social Responsibility

On the other hand, AI brings enormous opportunities for improving the quality of life and solving global problems such as disease and climate change. Education can become more inclusive and accessible to everyone, regardless of socioeconomic status, through online platforms and personalized study plans. To minimize the risks, it is crucial that the development and implementation of AI be transparent and ethically responsible. Fair access to technology is essential for overcoming inequalities. The key to success is not the technology itself, but the way humanity uses it. How do we stay smart when a machine does it better for us? The answer lies in learning to use AI as a tool that strengthens our cognitive skills rather than as a replacement for them. This is the primary challenge facing the current generation (Matějka, 2023).

The Paradoxes of Artificial Intelligence in Education: How to Stay Smart When Machines Do the Work for Us

The question of whether we should fear artificial intelligence (AI) is fundamental in the context of education. AI is a technology with immense potential that brings revolutionary changes and improvements to many areas of human life. In medicine, it can contribute to more accurate diagnoses; in transportation, it can improve safety through autonomous vehicles; and in cybersecurity, it can help in the fight against threats. In education, AI gives us the opportunity for personalized learning, more efficient data processing, and support for students with diverse needs. It can strengthen creativity and intercultural communication, which opens new paths for modern pedagogy.

The paradox of artificial intelligence in education lies in the tension between its undeniable potential and the risk that it will weaken basic cognitive skills. If students learn to rely on AI for ready-made answers, it can lead to digital dementia, where they lose the ability for independent thinking and critical reflection. Although AI can provide information, it cannot replace social interaction and the emotional aspects that are key to human development. Relying on AI for information and problem-solving increases the risk of information overload and can lead to users not verifying facts and uncritically accepting generated content (Šulc, 2024).

Despite AI's advancements, teacher-led instruction remains irreplaceable. The educator is crucial because they provide the personal contact and interaction that are essential for the development of students' social and communication skills. A teacher can perceive non-verbal cues, motivate students, encourage them to overcome obstacles, and build their self-confidence. The teacher has the ability to apply various pedagogical methods and strategies, adapting them to the dynamics of the class and the individual needs of the students, which ensures a comprehensive and interactive educational experience.

AI can function as an invaluable tool that frees up the teacher from routine administrative tasks (e.g., automated grading) so they can focus more on deeper and personalized interactions. The main task of the teacher in the age of AI becomes teaching students how to work critically with technology, how to recognize disinformation, and how to use AI to strengthen their own thinking, not to replace it. In conclusion, we do not need to fear AI. We should fear its uncritical and thoughtless use. The task for the current generation is to find a balance in which AI serves as a powerful tool for the development of our cognitive skills and not as a replacement for them (Matějka, 2023).

Discussion

The integration of artificial intelligence (AI) into education presents complex and multifaceted paradoxes that require thorough discussion. Although AI offers revolutionary tools for personalizing and streamlining instruction, the main challenge lies in the risk of weakening students' cognitive skills. This "central paradox" is the tension between passively accepting ready-made solutions and developing critical thinking. While AI can effectively generate syntheses of information and answers to complex questions, it can also suppress the processes of analysis and synthesis that are essential for true understanding. This leads to the phenomenon referred to in the text as "cognitive outsourcing," where mental work is delegated to algorithms. It threatens the development of key skills such as logical reasoning, argument formulation, and problem-solving. A key risk is also the emergence of the phenomenon called "digital dementia," which describes a state where people become dependent on technology for basic thought processes, leading to a gradual weakening of their own memory, concentration, and ability to solve problems. Over-reliance on AI for writing essays or solving problems may lead to correct results, but it bypasses the processes of critical reflection, analysis, and information synthesis that are necessary for deep learning.

This is especially apparent in predictive analytics. While prediction can aid in diagnosis in medicine, for students, relying on it can translate into a loss of diagnostic intuition and a limitation of critical thinking. Medical students could rely on AI to make a diagnosis without going through the entire process of differential diagnosis themselves.

Furthermore, the massive use of AI opens the door to the spread of disinformation and manipulation. Uncritical trust in AI's responses, which can generate so-called "hallucinations" or operate with biases, can lead to the acceptance of false information. This underscores the urgent need for the development of information and media literacy so that students can critically evaluate any source, including AI.

On the other hand, it is necessary to emphasize the enormous potential of AI, which the text also describes in detail. AI allows for the personalization of instruction on an unimaginable scale. Adaptive educational programs can tailor the content, pace, and difficulty of lessons to the individual needs and cognitive abilities of each student. This increases the effectiveness of learning and strengthens student motivation. Additionally, AI significantly reduces the administrative burden on educators, for example, by automating the grading of student work, which allows them to dedicate more time to direct instruction and one-on-one work with students. Virtual reality (VR) in education brings another transformation by enabling immersive and interactive learning that supports deeper understanding.

This discussion shows that AI is not inherently "good" or "bad"; its impact depends on how it is used. The main task of the educator, therefore, becomes a redefinition of their role. The teacher is no longer just a source of information but rather a guide who teaches students how to use AI ethically and effectively as a tool. The teacher has a key role in strengthening skills that AI cannot replace, such as social interaction, emotional aspects, and non-verbal communication. The educator must teach students to work critically with technology, recognize disinformation, and use AI to strengthen, not replace, their own thinking.

Conclusion

The integration of artificial intelligence (AI) into the educational system is one of the most complex and significant topics of our time. It's clear from the provided text that while AI offers unprecedented opportunities to transform pedagogy, it also carries serious epistemological and didactic risks. The key paradox, repeatedly emphasized in the text, lies in the tension between AI's potential to accelerate education and the threat that an over-reliance on it will lead to a gradual weakening of an entire generation's cognitive skills.

On one hand, doors are opening to revolutionary pedagogical approaches. AI enables personalized learning, which tailors the pace and content of instruction to students' individual needs and abilities. Adaptive study plans and personalized feedback can lead to a faster and deeper understanding of the material. Automated grading and data analysis further reduce teachers' administrative burden, allowing them to focus on one-on-one work with students. Moreover, technologies like virtual reality (VR) transform students from passive observers into active participants, which strengthens critical reflection and analytical thinking. These benefits are undeniable and show that AI can be a powerful tool for modernizing education and ensuring greater accessibility for a wide population.

On the other hand, we must face deep risks that we cannot ignore. Excessive reliance on AI leads to "cognitive outsourcing," where mental work is delegated to algorithms. This can suppress the processes of analysis and synthesis that are essential for true understanding and the development of logical reasoning. The phenomenon of "digital dementia" is a real threat if students lose the ability to remember, concentrate, and solve problems independently of technology. The risks are not limited to the individual level but also concern societal impacts, such as the spread of disinformation and blind trust in AI responses that may contain biases or false information.

In this context, the role of the educator is absolutely irreplaceable and is changing radically. The teacher is no longer merely a source of information. Their primary task is to become a guide who teaches students how to work with AI ethically and critically. The teacher must strengthen skills that AI cannot replicate, such as non-verbal communication, emotional intelligence, social interaction, and the ability to motivate. The main goal is to teach students to distinguish between facts and disinformation and to use AI as a tool to strengthen their own thinking, not to replace it.

In conclusion, there is no need to fear AI itself, but rather its uncritical and thoughtless

use. The challenge for the current generation lies in finding a balance. We must learn to leverage AI's immense potential to develop our cognitive abilities while remaining constantly vigilant against the risks that could lead to their weakening. The educational system must respond to these challenges and adapt to raise active, critical-thinking individuals who are prepared for life in a digitally connected world.

English Translation of Titles

LAŽANSKÝ, Jiří., MAŘÍK, Vladimír., ŠTĚPÁNKOVÁ, Olga. *Umělá inteligence 5*. Praha: Academia, 2007. s. 552. ISBN 978-80-200-1470-2.

MAŘÍK, Vladimír; TRČKA, Michal a ČERNÝ, David. *Proč se nebát umělé inteligence?: AI pohledem nejen českých odborníků*. V Brně: Jota, 2024. s. 448. ISBN 978-80-7689-459-4.

MATĚJKA, Michal. *Využití umělé inteligence ve vzdělávání a výchově: Současné moderní a budoucí perspektivy*. V: MATĚJKA, Michal., KORÁN, Římský., MILFAIT, René. Monografie vědeckých práce: Společenská odpovědnost za udržitelnost světového dědictví. Praha: Panevropská univerzita v Praze, 2023, s. 190. ISBN 978-80-86847-95-5.

MIKELSTEN, Daniel., TEIGENS, Vasil., SKALFIST, Peter. *Artificial Intelligence Revolution*. USA: Cambridge Stanford University. 2020. s. 334. ISBN 978-151-075-300-6.

STRAKOVÁ, Nikola a Michal MATĚJKA. *Enhancing Preschool Education Using Computational Thinking*. Online. In Michail Kalogiannakis and Stamatios Papadakis. *Empowering Early Education With Computational Thinking, AI, and STEM*. 1. vyd. Hershey, Pennsylvania: IGI Global, 2025, s. 354. ISBN 979-8-3693-6210-5. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.4018/979-8-3693-6210-5.ch011>.

ŠULC, Stanislav. *Umělá inteligence: vítejte v nové realitě: výzva pro celé lidstvo*. Praha: Práh, 2024. s. 256. ISBN 978-80-7696-037-4.

WILKS, Yoricka. *Artificial Intelligence: Modern Magic or Dangerous Future? (Hot Science)*. UK: University of Sheffield, Icon Books Ltd, 2021. ISBN 978-17857-8-516-0. WILKS, Y. *Artificial Intelligence*. UK: University of Sheffield, Icon Books Ltd, 2019. s. 165. ISBN 13: 978-1666502732.

ZANDL, Patrick. *Mýty a naděje digitálního světa Vše, co potřebujete vědět o kryptoměnách, umělé inteligenci a dalších převratných technologiích*. Praha: Jan Melvil Publishing, 2022. s. 228. ISBN 978-80-7555-175-7.

Deeply.cz. [online]. © 2023 [cit.: 7. 9. 2025]. Dostupné z: <https://deeply.cz/>

Údaje o autorovi

PaedDr. PhDr. Mgr. Michal Matějka, Ph.D., DBA
University of Social Sciences and Security
Hovorčovická 1281/11, 182 00 Prague
E-mail: matejka@wsnsb.cz
Phone number: +420 776 289 405
ORCID: 0009-0006-0734-5177

KOMPARATÍVNA ANALÝZA CHÁPANIA MANŽELSKEJ LÁSKY V RODINE PODĽA UČENIA SV. JÁNA PAVLA II. A PÁPEŽA FRANTIŠKA

*Comparative analysis of the understanding of love in the family
according to the teachings of St. John Paul II and Pope Francis*

Vladimír Noga – Elena Kenderešová

Abstrakt: Článok porovnáva a analyzuje koncepciu manželskej lásky v rodine, ako je prezentovaná v kľúčových dokumentoch dvoch pápežov a to sv. Jána Pavla II. (*Familiaris Consortio, Gratissimam sane*) a pápeža Františka (*Amoris Laetitia, Dilxit nos*). Cieľom je odhaliť kontinuitu a zmeny v teologickom a pastorálnom prístupe k rodine, vyhodnotiť, ako každý dokument interpretuje manželskú lásku. Článok poukazuje na to, že učenie Jána Pavla II. zdôrazňuje normatívny a ontologický základ rodiny, zatiaľ čo František rozvíja dôraz na každodennosť, krehkosť a konkrétne gestá lásky. Dospievame tak k záveru, že oba prístupy sú komplementárne a spoločne ponúkajú integrálnu víziu rodiny v živote cirkvi, podnety pre pastorálnu starostlivosť pri konkrétnych rodinných situáciách. Tieto významné dokumenty prehlbujú porozumenia súčasných pastorálnych výziev pre rodinu.

Kľúčové slová: Rodina. Láska. Manželská láska. Pastorálna teológia. Ján Pavol II.. Pápež František.

Abstract: The article compares and analyzes the concept of conjugal love in the family as presented in key documents of two popes, namely St. John Paul II (*Familiaris Consortio, Gratissimam sane*) and Pope Francis (*Amoris Laetitia, Dilxit nos*). The aim is to reveal the continuity and changes in the theological and pastoral approach to the family, to evaluate how each document interprets conjugal love. The article points out that the teaching of John Paul II emphasizes the normative and ontological basis of the family, while Francis develops an emphasis on everydayness, fragility, and concrete gestures of love. We thus conclude that both approaches are complementary and together offer an integral vision of the family in the life of the Church, prompting pastoral care in concrete family situations. These important documents deepen understanding of contemporary pastoral challenges for the family.

Keywords: Family. Love. Conjugal love. Pastoral theology. John Paul II.. Pope Francis.

Teoretické východiská riešenej problematiky

Rodina je malá primárna spoločenská jednotka založená na zväzku muža a ženy, na pokrvnom vzťahu rodičov a detí, alebo na vzťahu substituujúcom, t.j. nahrádzajúcom. Jej členovia plnia spoločensky určené a uznané role vyplývajúce zo spolužitia. Rodina zahŕňa funkcie, ktoré na jednej strane podmieňujú existenciu tohto spoločenstva a na strane druhej mu dávajú vlastný význam vo vzťahu k jedincom a k celej spoločnosti. Táto základná spoločenská jednotka formuje človeka, jeho sociálny a mravný charakter a tým ovplyvňuje rozhodujúcim spôsobom vývoj celej spoločnosti (Klíma, 2016). Každá spoločnosť resp. štát sa usiluje o jej ochranu, ktorá je zvyčajne zakotvená v legislatívnych normách. *Zákon č. 36/2005 Z.z. - Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov* deklaruje vo svojom článku 1, že

manželstvo je jedinečný zväzok a spoločnosť ho všestranne chráni a napomáha jeho dobru. Čl. 3 Zákona o rodine č. 36/2005 Z.z. nadväzuje na manželstvo a bližšie špecifikuje rodičovstvo, ktoré je spoločnosťou „mimoriadne uznávaným poslaním ženy a muža. Spoločnosť uznáva, že pre všestranný a harmonický vývin dieťaťa je najvhodnejšie stabilné prostredie rodiny tvorenej otcom a matkou dieťaťa. Spoločnosť poskytuje rodičovstvu nielen svoju ochranu, ale aj potrebnú starostlivosť, najmä hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností“. Hneď v úvode Zákona o rodine v článku 4 nachádzame pojednanie o vzájomnej pomoci a podpore a to tým, že „všetci členovia rodiny majú povinnosť vzájomne si pomáhať a podľa svojich schopností a možností zabezpečovať zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne rodiny. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie. Rodičovské práva a povinnosti patria obom rodičom“.

Základná bunka spoločnosti je nosnou témou vo viacerých vedných odboroch a svoje nezastupiteľné miesto má aj v teologickej oblasti. Rodina predstavuje centrálnu tému katolíckej teológie, keďže je základným miestom sprostredkovania viery, hodnôt a lásky. Sv. Ján Pavol II. v dokumentoch *Familiaris Consortio* (1981) a *Gratissimam sane* (1994) definuje rodinu ako spoločenstvo osôb založené na láske. Pápež František vo svojej exhortácii *Amoris Laetitia* (2016) a encyklike *Dilexit nos* (2024) pokračuje v tomto učení, avšak s dôrazom na skúsenostný, pastoračný a spirituálny rozmer rodinného života.

Fundamentálny prvok kresťanskej antropológie a teológie rodiny predstavuje manželská láska. Manželská láska ovplyvňuje bio sociálny systém rodinného mikrospoločenstva a taktiež je neodmysliteľným princípom manželského vzťahu. Je fyzická, emocionálna, spoločenská, duchovná a bezpodmienečná. Láska medzi manželmi prekonáva každodenné ťažkosti, ale aj ekonomické prekážky. Vo svojej podstate je zo všetkých ľudských skúseností najviac uspokojivá, radostná a spoľahlivá. Z toho dôvodu má svoje nezastupiteľné miesto pri budovaní rodiny a vo výchove detí. Na základe nej a v jej pretavení v každodennosť si dieťa osvojuje vzorce správania, zvyky, návyky, znalosti a zodpovednosť voči sebe a ostatným, čo je nesmierne dôležité pre jeho vlastný život. Deje sa tak v pozitívnom, ale aj v negatívnom zmysle, ak dochádza k narušeniu manželskej lásky (Kukla, 2016).

Medzi základné vlastnosti manželskej lásky patrí v prvom rade vernosť. Vernosť v zmysle duchovnom, fyzickom a psychologickom, lebo manželia prijímajú kresťanské hodnoty a pravdy za svoje vlastné, neporušujú dôveru, nestážujú sa a neohovárajú sa. Je to spôsob manželského života. Druhou vlastnosťou je obetavosť, ktorá súvisí s problematikou rovnosti. Rovnosť je často dvojsečná lebo sa uchylujeme k tomu, že chceme dostávať rovnako ako dávame. Obetavosť je v manželskom vzťahu viažuca sa k všímavosti voči druhému, uvedomení si jeho potrieb a kladení ho na prvé miesto. Treťou vlastnosťou manželskej lásky je výlučnosť (duchovná a fyzická), ktorá je zhmotnená do otvorenosti k partnerovi a k uzavretosti pred vonkajšími činiteľmi (iné vzťahy potrebujeme, ale nevpušťaťme si ich do nášho vzťahu). Štvrtá vlastnosť je pretavená do úcty a rešpektu k druhému (aj k deťom) a posledná vlastnosť sa týka bezpodmienečnosti (bezvýhradnej lásky k druhému, príkladom je Božia láska) (Manželská láska, 2013).

V priebehu posledných desaťročí sa Katolícka cirkev prostredníctvom svojho magistéria témou rodiny a manželskej lásky ako takej zaoberala v rôznych kontextoch, čím poskytla hlboký pohľad na jej význam a aplikáciu v živote veriacich. Tento komentár sa zameriava na analýzu a porovnanie štyroch vyššie spomenutých

klúčových dokumentov. Cieľom je identifikovať kontinuitu a vývoj v chápaní rodinnej a manželskej lásky v rámci týchto dokumentov a poskytnúť teologickú reflexiu na ich obsah.

Podobnými analýzami sa zaoberali už viacerí autori. Spomenieme článok **od docenta** teológie **Wiliama Newtona (2014)** na Františkánskej univerzite v Steubenville s názvom **"The Legacy of the Vision of Pope John Paul II for Marriage and Family."** Článok skúma dedičstvo učenia sv. Jána Pavla II. o manželstve a rodine, zdôrazňujúc jeho teologické prístupy a ich vplyv na súčasné chápanie manželskej lásky.

George Weigel je významným vedúcim členom Washingtonského centra pre etiku a verejnú politiku, ktorý vo svojej práci s názvom: „Pope Francis on Love, Marriage, and the Family“ sa zameriava na prístup pápeža Františka k láske, manželstvu a rodine, najmä v kontexte jeho apoštolskej exhortácie Amorislaetitia. Porovnáva jeho učenie s predchádzajúcimi dokumentmi sv. Jána Pavla II., identifikujúc kontinuitu a vývoj v chápaní manželskej lásky.

Autorka Tracey Rowland porovnáva teologické vízie každého pontifikátu a identifikuje spoločné témy a rozdiely v ich učeniach v práci s názvom: **„Magisterial Teaching of John Paul II, Benedict XVI, and Francis.“** Tento prehľadový článok poskytuje analýzu magisterského učenia pápežov Jána Pavla II., Benedikta XVI. a Františka, vrátane ich prístupov k manželstvu a rodine.

Metodológia príspevku

Cieľom tohto článku je komparatívne analyzovať chápanie manželskej lásky v rodine v učení oboch pápežov a identifikovať ich spoločné črty a rozdiely. Pri písaní článku bola použitá **komparatívna textová analýza** pápežských dokumentov. Základné otázky analýzy sú: Ako každý dokument chápe podstatu a štruktúru manželskej lásky v rodine? V čom sa líšia teologické a pastorálne dôrazy Jána Pavla II. a Františka pri reflexii manželskej lásky v rodine?

Teologické východiská lásky u sv. Jána Pavla II.

Apoštolská exhortácia bola vydaná na základe podnetu Biskupskej synody, ktorá sa konala v Ríme od 26. septembra do 25. októbra 1980 a zaoberala sa témou: **„Úlohy kresťanskej rodiny v súčasnom svete.“** Na záver synodálneho zhromaždenia odovzdali synodálni otcovia pápežovi súhrnný zoznam návrhov, v ktorom zhrnuli výsledky svojich úvah a diskusií. Svätý Ján Pavol II. tieto **„Návrhy“** (Propositiones) integroval a rozvinul v apoštolskej exhortácii **Familiaris Consortio**(1981) (*d'alej len skratka FC*). Dokument je už viac než tri desaťročia považovaný za významný príspevok v oblasti rodinnej politiky, pretože napriek časovému odstupu nestratil na aktuálnosti a predstavuje ucelený program zameraný na obnovu a uzdravenie rodiny.

Muž a žena majú žiť svoju lásku tak, aby zobrazovali Boží charakter. Teológia manželstva toto ustanovenie kladie za ontologický základ pre jednotu a vzájomnú službu, kde láska nie je len emocionálna kategória, ale aktívne konanie, ktoré formuje duchovnú a etickú štruktúru rodiny (Newton, 2014).

V 11. článku exhortácia zdôrazňuje, že Boh stvoril človeka na svoj obraz a podobu: povolal ho k existencii skrze lásku a zároveň ho povolal k láske: **„Boh je láska a v sebe prežíva tajomstvo osobného láskyplného spoločenstva. Stvoril ľudskú rasu na svoj obraz a neustále ju udržiaval v existencii, čím vpísal do ľudskosti muža a ženy povolanie a teda aj schopnosť a zodpovednosť lásky a spoločenstva. Láska je teda základným a vrozeným povolaním každej ľudskej bytosti.“** Tento pohľad

podčiarkuje teologický základ manželskej lásky ako účasti na božskej láske, ktorá je nevyhnutná pre plnenie poslania manželov v Cirkvi a spoločnosti.

Dokument *Familiaris Consortio* (1981) identifikuje štyri základné úlohy kresťanskej rodiny, vychádzajúce z jej ontologického a teologického zakotvenia ako *communio personarum*. Ide o **budovanie spoločenstva osôb**, ktoré podporuje dôveru, lásku a osobnostný rast členov. Druhou úlohou rodiny je tzv. **slúžiaci život**, teda zdôraznenie obety, solidarity a vzájomnej podpory. Treťou úlohou je **účasť na rozvoji spoločnosti**, reflektujúc sociálne, kultúrne a morálne poslanie rodiny. Poslednou úlohou je **účasť na poslaní Cirkvi**, kde rodina pôsobí ako „domáca cirkev“ pri katechéze, modlitbe a evanjelizácii. Spolu tieto úlohy poskytujú komplexný rámec pre integrálny život rodiny, spájajúci dimenzie osobnú, spoločenskú a duchovnú (Newton, 2014).

Článok 17 vyzdvihuje koncept „*staň sa tým, čím si*“, čím sa zdôrazňuje vedomé plnenie povolania rodiny. Rodina nie je len pasívnym spoločenstvom, ale aktívne má „*strážiť, prejavovať a sprostredkovať lásku*“, čo naznačuje službu druhým a osobnú formáciu členov rodiny: „*Rodina nachádza v pláne Boha Stvoriteľa a Vykupiteľa nielen svoju identitu, to, čím je, ale aj svoje poslanie, to, čo môže a má robiť. Úloha, ktorou Boh povoláva rodinu v dejinách, vyplýva z toho, čím rodina je; jej úloha predstavuje dynamický a existenciálny rozvoj toho, čím je. Každá rodina v sebe nachádza výzvu, ktorú nemožno ignorovať a ktorá určuje jej dôstojnosť aj jej zodpovednosť: rodina, staň sa tým, čím si. Preto sa rodina musí vrátiť na „počiatok“ Božieho stvoriteľského aktu, ak má dosiahnuť sebaopoznanie a sebarealizáciu v súlade s vnútornou pravdou nielen o tom, čím je, ale aj o tom, čo robí v dejinách. A keďže v Božom pláne bola ustanovená ako „intímne spoločenstvo života a lásky“, má poslanie stávať sa čoraz viac tým, čím je, teda spoločenstvom života a lásky, v úsilí, ktoré nájde naplnenie, rovnako ako všetko stvorené a vykúpené, v Božom kráľovstve.“(FC, čl.17).*

Článok 50 rozvíja dimenziu na úroveň spoločenského a cirkevného poslania: „*Kresťanská rodina je povolaná participovať na misii Cirkvi, čo znamená, že svoje bytie a konanie má usmerňovať ku službe Cirkvi aj spoločnosti:*“ (FC, čl. 50). Tento aspekt zdôrazňuje integráciu osobnej, rodinnej a komunitnej dimenzie lásky a služby, čím sa rodina stáva aktívnym činiteľom cirkevného života a spoločenského dobra.

Apoštolský list ***Gratissimam sane*** (Ján Pavol II., 1994) (*d'alej len skratka GS*) vznikol pri príležitosti 25. výročia Druhého vatikánskeho koncilu a reflektuje dokument *Gravissimum educationis*, pričom sa zameriava na hodnotu výchovy mladých a úlohu rodiny v kontexte kultúrnych a spoločenských zmien 90. rokov. List zdôrazňuje, že **rodina je primárnym prostredím výchovy**, kde sa formujú morálne, intelektuálne a duchovné hodnoty mladých. List sa zameriava na rodinu ako základný pilier spoločnosti. V piatom článku konštatuje: „*Povolanie na manželstvo je vpísané do samej prirodzenosti muža a ženy, ako vyšli zo Stvoriteľových rúk.*“ *Týmto sa zdôrazňuje prirodzený charakter manželského povolania, ktoré nie je len ľudským rozhodnutím, ale aj božským plánom pre ľudskú osobu. Manželská láska sa tu chápe ako odpoveď na tento božský plán, ktorý sa prejavuje v každodennom živote manželov.*“

Ján Pavol II. poukazuje na význam integrálnej výchovy, ktorá prepája intelekt, charakter a duchovný rozvoj. Vyzýva biskupov, pedagógov a rodičov, aby aktívne participovali na formovaní mladých (Allen, 2015).

Teologické a pastorálne východiská pápeža Františka

Pápež František nadviazal na dedičstvo Jána Pavla II. a Benedikta XVI., no už od začiatku svojho pontifikátu priniesol dôraz na **pastoračnú citlivosť a rozlišovanie**. V súvislosti s rodinou zvolal dve synody (2014 a 2015), ktorých ovocím bolo apoštolská posynodálna exhortácia **Amoris laetitia** (2015) (*d'alej len skratkaAL*) o radosť lásky, ktorá sa žije v rodinách, je aj potešením Cirkvi. Exhortácia bola promulgovaná pápežom Františkom 19. marca 2016 na sviatok sv. Jozefa. Predstavuje syntézu záverov dvoch riadnych zhromaždení Biskupskej synody o rodine, ktoré sa konali v rokoch 2014 až 2015.

Dokument nadväzuje na bohatú tradíciu magistéria Cirkvi v oblasti teológie manželstva a rodiny, pričom obsiahlo cituje záverečné správy synodálnych otcov, integruje učenie jeho predchodcov a opiera sa o pápežove vlastné katechézy venované rodinám. Súčasne reflektuje podnety viacerých biskupských konferencií a využíva aj odkazy na myslenie významných teológov a kultúrnych osobností (*AL*, čl. 4–6). Exhortácia pozostáva z deviatich kapitol a viac než tristo článkov. V úvodných odsekoch (*AL*, čl. 1–7) sa zdôrazňuje zložitosť problematiky rodiny, ktorá si vyžaduje dôkladné preskúmanie z interdisciplinárnej, pastoračnej a spirituálnej perspektívy. Pápež František zároveň akcentuje, že reflexia o rodine musí vychádzať zo skúsenosti veriacich a zo znakov času, v ktorých Duch Svätý naďalej vedie Cirkev (*Gaudium et spes*, čl. 4.)

V dokumentoch pápeža Františka zaujíma kľúčové miesto pojem *gaudium*, teda radosť, ktorá patrí k základným kategóriám jeho teologického a pastoračného slovníka. František ho používa v rôznych súvislostiach a spája s prívlastkami ako „nová“, „duchovná“, „hlboká“, „intímna“, „večná“, „nesmierna“ či „plná.“ (*Evangelii gaudium*, 2013). V prvom článku exhortácie *Evangelii gaudium* pápež František konštatuje: „*Radosť evanjelia napĺňa srdce a celý život tých, ktorí sa stretávajú s Kristom. Tí, ktorí sa ním nechajú zachrániť, sú oslobodení od hriechu a smútku, od vnútorného prázdna a izolácie. S Ježišom Kristom sa stále rodí a znovuzrodzuje radosť.*“ Radosť je tu chápaná ako charizma a ovocie Ducha Svätého, ktoré pramení zo srdca vzkrieseného Krista a jeho plnosť je možné zakúsiť len v osobnom stretnutí s ním (Gal 5,22).

Amoris Laetitia začína krásnou vetou: „*Radosť z lásky, ktorú prežívajú rodiny, je aj radosťou Cirkvi.*“ (*AL*, čl. 1) Tento úvod pripomína začiatok dokumentu *Gaudium et Spes* II. vatikánskeho koncilu, ktorý hovorí o radosť a nádeji, ale aj o zármutku a úzkosti ľudí dnešnej doby, najmä chudobných a trpiacich. Pápež František v *Amoris Laetitia* zdôrazňuje potrebu oslavovať radosť z lásky a zároveň uznávať a sprevádzať ťažkosti rodín a manželstiev. Svätý Otec pripomína, že rodiny sa stretávajú s problémami, pretože sú ľudské. Ideál „dokonalých rodín“, ktoré ponúka konzumná kultúra, teda bez chorôb, smútku či strát je ilúziou. Skutočná rodina je tá, ktorá prežíva radosť aj ťažkosti, učí sa z príkladu rodiny z Nazareta a usiluje sa o spásu vo svetle lásky a zápasov tejto dokonalej rodiny (Amole, 2021).

Apoštolská exhortácia *Amoris laetitia* pápeža Františka sa zaoberá láskou v rodine a jej rôznymi aspektmi. V článku 108 pápež poznamenáva: „*Zasiahla nás láska, ktorá predchádza každý náš čin; ktorá vždy ponúka novú príležitosť, podnecuje, stimuluje. Ak prijmeme to, že Božia láska je bez podmienok, že Otcova náklonnosť sa nekupuje ani sa za ňu neplatí, dokážeme milovať napriek všetkému a odpúšťať druhým, aj keď boli voči nám nespravodliví. Inak náš život v rodine prestane byť miestom porozumenia, sprevádzania a stane sa miestom neustáleho napätia a vzájomného trestania.*“ Tento prístup kladie dôraz na nezištnosť a odpúšťajúcu povahu lásky, ktorá je základom pre harmonický rodinný život.

Pápež František nadväzuje na štyri úlohy rodiny, ktoré definoval sv. Ján Pavol II. v exhortácii *Familiaris Consortio*, pričom ich interpretuje pastorálne a prakticky. Budovanie spoločenstva osôb znamená vytvárať prostredie prijatia a vzájomnej podpory, ktoré reflektuje realitu krehkosti a rôznorodosti rodín. Slúžiaci život sa u Františka prejavuje v konkrétnych každodenných gestách obetavosti, vzájomnej pomoci a odpustenia. Účasť na rozvoji spoločnosti je chápaná ako angažovanosť v komunite, šírenie hodnôt solidarity a aktívne občianstvo, pričom dôraz je na praktické a realistické možnosti rodiny: „*Zem je náš spoločný dom a všetci sme dohromady bratia. Aj keď správne usporiadanie spoločnosti a štátu... je úlohou politiky, Cirkev nemôže a nesmie zostať na okraji v boji za spravodlivosť. Všetci kresťania aj ich pastieri sú povolaní starať sa o budovanie lepšieho sveta. O toto ide, pretože sociálna náuka Cirkvi je na prvom mieste pozitívna a propozitívna, určuje smer premieňajúcej činnosti a v tomto zmysle neprestáva byť znakom spásy, ktorá vyviera z láskyplného srdca Ježiša Krista.*“ (AL, čl. 183) Účasť na poslaní Cirkvi zahŕňa modlitbu, katechézu a sprevádzanie, pričom pastoračný dôraz je na prijatí krehkosti a sprevádzaní rodín v každodennom živote. Spolu tieto interpretácie ukazujú, že František nadväzuje na učenie Jána Pavla II., pričom štyri úlohy rodiny rozvíja do pastorálnej, praktickej a skúsenostnej roviny. Kým Ján Pavol II. poskytuje pevný teologický rámec, František umožňuje, aby sa tieto úlohy prekladali do každodenného života, ktorý zahŕňa krehkosť, konkrétne gestá lásky a aktivitu v spoločenstve aj v Cirkvi.

Encyklika pápeža Františka s názvom ***Dilexit nos*** (2024) (*d'alej len skratka DN*) bola vydaná pri príležitosti 350. výročia zasvätenia Srdcu Ježišovmu. Je rozsiahlym dokumentom obsahujúcim 325 článkov, v ktorom sa kombinuje teologická reflexia, biblické výklady, poetické pasáže i konkrétne pastoračné odporúčania. Na prvý pohľad nie je primárne „rodinným“ dokumentom. No jej dôraz na ***srdce*** má hlboké podnety aj pre teológiu rodiny. Rodina je miestom, kde sa človek učí láske „srdcom“ – nežnosťou, trpezlivosťou a odpustením. Encyklika *Dilexit nos* pápeža Františka sa zameriava na lásku ako základný prvok kresťanského života. Tento dokument rozširuje chápanie lásky na všetky oblasti života: „*Všetko nachádza svoju jednotu v srdci, ktoré môže byť príbytkom lásky vo všetkých jej duchovných, psychických a dokonca aj fyzických rozmeroch. Jedným slovom, ak v našom srdci vládne láska, stávame sa úplne a žiarivo osobami, akými máme byť, pretože každý človek je stvorený predovšetkým pre lásku. V najhlbšom vlákne našej bytosti sme boli stvorení, aby sme milovali a boli milovaní.*“ (DN, čl.21)

Komparatívna analýza dokumentov

Analýza synod ukazuje, že pastorálny prístup Cirkvi k rodine sa medzi obdobím Jána Pavla II. a Františka výrazne posunul. Synody z roku 1980 sa sústredili na ***upevnenie tradičného ideálu manželstva a rodiny***, neoddeliteľnosť manželskej a rodičovskej lásky a podporu katechézy a pastorálnych programov (Ján Pavol II., 1981; Newton, 2014; Allen, 2015). Hlavným pastorálnym tlakom bolo zachovanie tradičných hodnôt a reakcia na rozvody, spolužitie či zmeny kultúrneho prostredia. Synody z rokov 2014/2015, vedené Františkom, reagovali na ***rozmanitosť rodinných situácií*** – rozvedení a znovu zosobášení, slobodní rodičia, homosexuálne páry – a zdôrazňovali ***sprevádzanie, inklúziu a rozlišovanie*** (František, 2016; Kasper, 2014; O'Donovan, 2016).

Pastorácia sa presunula k praktickému sprevádzaniu a podpore krehkosti rodín v každodennom živote.

Tabuľka1 Nižšie prehľadná tabuľka sumarizuje hlavné rozdiely medzi synodami 1980 a 2014/2015

Aspekt	Synody 1980 (Ján Pavol II.)	Synody 2014/2015 (František)
Teologický dôraz	Tradičný ideál manželstva a rodiny; neoddeliteľnosť manželskej a rodičovskej lásky (Ján Pavol II., 1981; Newton, 2014)	Realistická interpretácia štyroch úloh rodiny; dôraz na krehkosť a rozmanitosť (František, 2016; O'Donovan, 2016)
Pastoračné výzvy	Udržiavanie tradičných hodnôt; katechéza a podpora rodinného života; reakcia na rozvody a mimomanželské spolužitie (Allen, 2015)	Sprevádzanie, inklúzia, rozlišovanie; reagovanie na rozvedených a znovu zosobášených, slobodní rodičia, homosexuálne páry (Kasper, 2014; O'Donovan, 2016)
Odporúčania pre pastoraáciu	Pastoračné vedenie prostredníctvom katechézy, programov pre manželov a rodičov	Pastoračné sprevádzanie v každodenných situáciách; dôraz na konkrétne gestá lásky, prijatie a rozlišovanie

Zdroj: Vlastné spracovanie

Pri porovnaní týchto dokumentov možno pozorovať niekoľko spoločných tém. Všetky dokumenty zdôrazňujú, že manželská láska je božským darom a účasťou na božskej láske. **Teologicko-ontologické zakotvenie** rodiny sa podľa Jána Pavla II. spája s chápaním rodiny ako ikony Trojice. Boh stvoril človeka na svoj obraz a podobu, a tým, že ho z lásky povolal k životu, určil ho zároveň aj pre lásku (FC, čl. 11). Pápež František zdôrazňuje skúsenosť Božej bezpodmienečnej lásky, keď pripomína, že Kristovo otvorené srdce nás predchádza a očakáva bez akýchkoľvek podmienok (DN, čl. 1). Rozdiel medzi nimi spočíva v akcentoch - Ján Pavol II. sa sústreďuje na ontológiu a normu, zatiaľ čo František na milosrdenstvo a skúsenosť.

Pastoračno-výchovný rozmer rodiny sa podľa Jána Pavla II. zakladá na rodičovskej láske, ktorá je zdrojom a dušou výchovy a ktorá ju obohacuje o hodnoty nežnosti, stálosti a dobroty (FC, čl. 36). Manželská láska je chápaná ako základ pre plodenie a výchovu potomstva, ako aj pre vzájomnú podporu a pomoc. František tento ideál konkretizuje v každodennom živote, keď poukazuje na význam jednoduchých, ale kľúčových slov: „dovolíš“, „ďakujem“ a „prepáč“ (AL čl. 133). Kým Ján Pavol II. zdôrazňuje normu a hodnoty, František poukazuje na jazyk lásky v bežnej komunikácii.

V komunikácii dochádza aj k definovaniu vzťahov, to sa týka role v rodine, ktorú jednotliví členovia buď pochopia a potvrdia, alebo pochopia/nepochopia a nepripustia. Pojem pseudovzájomnosť označuje situáciu, keď niektorý člen rodiny, aby sa vyhol konfliktu, radšej na úlohu druhej osoby pristúpi. Príkladom je mocenská asymetria medzi partnermi v záujme zachovania pokoja v rodine (Vansač – Kenderešová, 2024).

Duchovno-praktická dimenzia rodinného života je podľa Jána Pavla II. zakorenená v sviatostnom pôvode lásky, pretože rodina dostáva od sviatosti manželstva dar Ducha Svätého (FC, čl. 56). František túto víziu dopĺňa konkrétnym apelom konať skutky lásky inšpirované Srdcom Krista, medzi ktoré patrí odpustenie, obeta a služba (AL, čl.106). Dokumenty uznávajú, že manželský život prináša výzvy a vyžaduje si neustálu snahu o rast v láske a odpúšťaní.

Pápeži sa v dokumentoch opierajú o pojem *communio amoris* – spoločenstvo lásky – ktorý sv. Ján Pavol II. vyvinul v kontexte teológie tela a manželstva. Tento pojem vyjadruje vzájomnú darovanosť a otvorenosť voči životu, čo je základom manželského a rodinného života. Pápež František v *Amoris laetitia* tento pojem rozvíja, pričom zdôrazňuje, že láska v rodine je cestou k svätosti a spoločenstvu s Bohom (Bukalski – Falewicz, 2022).

V oblasti rodičovskej lásky a výchovy oba dokumenty zdôrazňujú význam vzoru lásky medzi manželmi pre deti. Svätý Ján Pavol II. kladie dôraz na neoddeliteľnosť manželskej a rodičovskej lásky, pričom rodičia majú byť pre deti obrazom Boha Otca (Pomarańska, 2022) Rodičia majú byť prvými katechétami svojich detí a že výchova je procesom sprevádzania, ktorý zahŕňa učenie detí chápať dôvody a krásu viery, modliť sa a slúžiť bližnému (AL, čl. 287).

Encyklika *Dilexit nos* (Miloval nás) rozvíja tému lásky v kontexte úcty k Najsvätejšiemu Srdcu Ježišovmu. V tradícii cirkvi je kult Srdca spojený s obrazom nežnej, obetavej a súcitnej lásky. František zdôrazňuje, že srdce je hermeneutickým kľúčom: láska sa nesmie chápať iba ako povinnosť alebo princíp, ale predovšetkým ako srdcový akt zahŕňajúci city, empatiu a citlivosť. Rodina je podľa neho „prvým miestom, kde sa učíme biť srdcom spolu s inými“ (DN, čl. 23). Práve v Kristovom Srdci sa rodiny učia odpúšťať a prijímať slabých, ktorí sa cítia zlyhaní alebo odvrhnutí. Teologický význam encykliky spočíva v rozšírení Františkovho konceptu lásky o afektívny rozmer, že láska nie je iba rozumové rozhodnutie, ale aj schopnosť precítiť bolesť i radosť druhého. To predstavuje významné doplnenie oproti personalistickej koncepcii Jána Pavla II., ktorý kladol dôraz predovšetkým na darovanie sa v pravde.

Rozdiely medzi dokumentmi spočívajú v dôraze na rôzne aspekty manželskej lásky. *Familiaris consortio* kladie dôraz na teologický základ a poslanie manželov v Cirkvi. *Gratissimam sane* zdôrazňuje prirodzený charakter manželského povolania. *Amoris laetitia* sa zameriava na praktické aspekty lásky v každodennom živote rodiny. *Dilexit nos* rozširuje chápanie lásky na všetky oblasti života, vrátane manželstva.

Tabuľka 2 Zachytávajúca dôraz pápežov v jednotlivé aspekty tejto témy

Oblasť	Ján Pavol II. (<i>Familiaris consortio</i> , <i>Gratissimam sane</i>)	František (<i>Amoris Laetitia</i> , <i>Dilexit nos</i>)	Komparácia
Podstata lásky	Ontologická, zakorenená v svätosti; dar seba, plodnosť	Procesná, dynamická; nežnosť, srdce, empatia	Normatívna istota » existenciálna dynamika
Pastorácia	Normy, jasné hranice, univerzálne princípy	Rozlišovanie, sprevádzanie, milosrdenstvo	Pravda predovšetkým » pravda v procese
Rodinné situácie	Rodina ako ideál; kríza = antropologická kríza	Rodina ako realita; rozvod, migrácia, digitalizácia	Ideál » realita
Jazyk a autorita	Pedagogický, normatívny, teologicko-filozofický	Poetický, pastoračný, inkluzívny, obraz srdca	Pedagóg » pastier/priateľ

Zdroj: Vlastné spracovanie)

František v exhortácii *Amoris Laetitia* interpretuje slová sv. Pavla z Prvého listu Korinťanom v hymne na lásku, ktorú chápe ako praktickú cestu rodinnej

každodennosti (AL čl. 90–119). Láska je podľa neho trpezlivá, nežná a schopná odpúšťať. Jednou zo zásadných noviniiek jeho učenia je dôraz na rozlišovanie konkrétnych situácií. František odmieta čierno-biele kategórie a pripomína, že „čas je nadradený priestoru“ (AL, čl. 3), čím zdôrazňuje dynamiku života a rastu. Tento prístup sa prejavuje aj v postoji k rozvodom zraneným rodinám. Rozvedení a znovuzosobášení nemajú byť vylúčení, ale prijatí do života cirkvi a sprevádzaní na ceste integrácie (AL, čl. 299).

Dokument reflektuje aj aktuálne výchovné výzvy, ako sú digitálna kultúra, potreba solidarity či rozvoj svedomia detí. V teologickej rovine *Amoris Laetitia* predstavuje posun od normatívneho prístupu k pastoračnému sprevádzaniu. František nepopiera normy, ale zdôrazňuje, že ideál nie je skala, ktorá by sa na človeka zrútila, ale cieľ, ku ktorému sa kráča (AL, čl. 36). Na základe *toho* je zjavné, že pápež František otvoril nové horizonty diskusie o etických otázkach spojených so životnými situáciami, ktorých metodologické a magisterské rámce boli doteraz definované inými cirkevnými dokumentmi. *Amoris Laetitia* nepredstavuje zrušenie katolíckej etickej doktríny, ale jej organický rozvoj, evanjeliové obnovenie a nové stanovenie pastoračných priorít, čím poskytuje smerovanie pre súčasný prístup k etike rodiny a manželstva (Salzman – Lawler, 2018).

Ján Pavol II. (FC, čl.84) zdôrazňuje, že rozvedení a znovu zosobášení katolíci môžu zostať verní Kristovi tým, že sa v praxi zdržia manželských úkonov, pričom Cirkev učí, že ich situácia si vyžaduje osobnú zodpovednosť a neustále hľadanie zmierenia. Nehovorí však o možnosti prijímania Eucharistie a považuje porozumenie a poslušnosť morálnej norme za kľúčové. Pápež František (AL, čl. 305) kladie dôraz na pastoračné rozlišovanie konkrétnych situácií a na nevyhnutnosť starostlivého posúdenia životných okolností. Vyzdvihuje, že v niektorých prípadoch môže byť prístup k Eucharistii otvorený aj pre týchto veriacich, pričom berie do úvahy ich osobnú situáciu, porozumenie a úprimnú snahu žiť podľa svedomia. František tak posúva diskusiu od prísneho normatívneho prístupu Jána Pavla II. k dynamickejšiemu, pastoračne orientovanému prístupu, ktorý kombinuje vernosť doktríny s konkrétnym rozlišovaním. Hlavný rozdiel spočíva v tom, že Ján Pavol II. zdôrazňuje univerzálnu normu vernosti a sexuálneho zdržania sa, zatiaľ čo František kladie dôraz na individuálne posúdenie a pastoračnú flexibilitu v duchu synodálnej služby (Flannery - Berg, 2018).

Apoštolská exhortácia *Amoris Laetitia* (2016) je tak najkontroverznejším dokumentom pápeža Františka. Zvlášť ôsma kapitola dokumentu vyvolala veľkú kontroverziu kvôli svojmu ambivalentnému prístupu k otázke prijímania Eucharistie pre rozvedených a znovu zosobášených. Táto otázka bola riešená v poznámke pod čiarou 351 - „*V určitých prípadoch by to mohla byť aj pomoc sviatostí,*“ ktorá uvádza, že veriacim môže byť dovolené prijať sviatosti „*v objektívnej situácii hriechu*“, „*z dôvodu poľahčujúcich okolností*“. Tak sa stala táto poznámka najznámejšia poznámka pod čiarou v dejinách cirkvi. Na teologickej úrovni sa debata týka dvoch rovín. „*Po prvé, čo presne sa myslí poznámkou pod čiarou 351? Po druhé, ak sa poznámka pod čiarou 351 vykladá tak, že za určitých okolností (okrem situácií jozefínskeho vzťahu) môže osoba, ktorá je rozvedená a znovu zosobášená, prijať prijímanie, ako to môže byť v súlade s predchádzajúcim učením Magistéria?*“ (Rowland, 2016).

Výslovne odmietnutie praxe povoľovania prijímania pre rozvedených a znovu zosobášených nachádzame v učení Jána Pavla II: „*Pritom však Cirkev zotrúva vo svojej doterajšej praxi, založenej na Svätom písme, že nepripúšťa k eucharistickému prijímaniu tých veriacich, ktorí sa po rozvode znova zosobášili. Sami totiž bránia*

tomu, aby boli pripustení, nakoľko ich stav a životné okolnosti sú v objektívnom rozpore s tým zväzkom lásky medzi Kristom a Cirkvou, ktorý sa práve v Eucharistii naznačuje a uskutočňuje. Okrem toho je tu aj iný osobitný pastoračný dôvod: keby sa takéto osoby pripustili k Eucharistii, veriacich by to uviedlo do pochybností a neistoty ohľadom učenia Cirkvi o nerozlučiteľnosti manželstva.“

Tento zákaz má aj pastoračný dôvod, aby veriaci neboli uvedení do omylu ohľadom učenia o nerozlučiteľnosti manželstva. Na rozdiel od toho *Amoris Laetitia* ponecháva väčší priestor na individuálne rozlišovanie. Hovorí, že ak zodpovedná a taktná osoba v dialógu s pastierom dokáže zväžiť závažnosť situácie, nemusí existovať riziko dvojitého metra cirkvi. Avšak tento prístup zanecháva veľkú neistotu a v praxi môže byť ťažké jednoznačne určiť, či existuje taká zodpovednosť a rozlišovanie. Výsledkom môže byť morálny zmätok alebo nejasnosť v pastoračnom rozhodovaní. *Amoris Laetitia*, podobne ako každý významný cirkevný dokument, by mala byť posudzovaná v súlade s Tradíciou a existujúcimi cirkevnými dokumentmi. Takáto reflexia už prebieha v akademických a pastoračných kruhoch (Amole, 2021).

Ambivalentná povaha dokumentu umožnila jeho rôzne interpretácie v rôznych diecézach. Biskupi v regióne Buenos Aires vypracovali vlastné usmernenia pre interpretáciu poznámky pod čiarou a v liste argentínskym biskupom z 5. septembra 2016 pápež František osobne schválil tieto usmernenia a povedal, že „*neexistujú žiadne iné interpretácie*“. V usmerneniach Pápež František v liste zdôrazňuje, že prístup k sviatostiam pre rozvedených v novom zväzku musí byť založený na procese osobného a pastoračného rozlišovania, nie na mechanickom povolení. Tento proces sprevádzania má byť vedený pastierom, ktorý vychádza z kerygmy-základného ohlasovania Kristovho evanjelia, a kladie dôraz na „*cestu milosrdenstva a integrácie*“. Pastoračné sprevádzanie môže zahŕňať rôzne formy zapojenia do života Cirkvi, ako je účasť na spoločenských, modlitbách alebo službách, aj keď nemusí viesť priamo k sviatostiam. V konkrétnych prípadoch sa odporúča hľadanie riešení v zdržanlivosti alebo iných foriem duchovného života, pričom je potrebné zohľadniť osobné okolnosti, zodpovednosť a možné obmedzenia viny. Ak existujú dôvody, ktoré zmierňujú vinu, AL umožňuje individuálne zváženie prístupu k sviatostiam zmierenia a Eucharistie, pričom to musí byť vždy výsledkom dôkladného rozlišovania. Pri tomto procese je kľúčová osobitná pastoračná starostlivosť v komplikovaných situáciách, sprevádzanie s trpezlivosťou a vedenie k reflexii svedomia. Zároveň je potrebné zabrániť zneužívaniu tejto možnosti ako automatického prístupu k sviatostiam a chrániť učenie Cirkvi o nerozlučnom manželstve. Rozlišovanie má byť dynamické, otvorené novým etapám rastu a rozhodnutiam, vždy s dôverou v pomoc milosti a v úsilí o plné naplnenie ideálu manželstva (František, 2016).

Konferencia biskupov Slovenska zverejnila súhrn k AL, kde dokument prijíma s povzbudením a zároveň vyzýva na ďalšie prehlbovanie teologickej a pastoračnej reflexie. Slovenskí biskupi apelujú na teológov, aby pokračovali v slobodnom, ale vernom a realistickom prehlbovaní tých doktrinálnych, morálnych, duchovných a pastorálnych tém. Týmto chcú prispieť k väčšej zrozumiteľnosti učenia Cirkvi (KBS, 2017).

AL chce ponúknuť nádej pre rodinu cez podporu kultúry manželstva založenej na nerozlučnej láske a otvorenom prijímaní života, ako tvrdí kardinál Gerhard Müller, bývalý prefekt Kongregácie pre náuku viery (2016). Okrem toho upozorňuje, že Eucharistia nemôže byť ponúknutá tým, ktorí žijú v stave objektívneho hriechu, pretože by to bolo v rozpore so sviatosťou manželstva a mohlo by viesť k zmätku ohľadom učenia Cirkvi. Podľa neho by to znamenalo narušiť vieru Cirkvi o harmónii

medzi sviatosťami. Oponoval tvrdeniu, že AL odstránila cirkevnú disciplínu o manželstve a v niektorých prípadoch umožnila rozvedeným a znovu zosobášeným prijímať Eucharistiu bez nutnosti meniť svoj spôsob života. Kardinál vyvrátil tvrdenie, že poznámka encykliky č. 351 automaticky umožňuje udeľovanie sviatosti ľuďom „v objektívnej situácii hriechu“. Zdôraznil, že túžba po Eucharistii vyžaduje aj túžbu žiť v súlade s ostatnými sviatosťami vrátane manželstva. Kto žije proti manželskému zväzku, vytvára „anti-znak“ jeho nerozlučnosti, aj bez subjektívnej viny. Františkovo apoštolskú exhortáciu zaradil do kontextu predchádzajúcich pápežských spisov, vrátane *Familiaris Consortio* a *Reconciliatio et Paenitentia* od svätého Jána Pavla II. a *Sacramentum Caritatis* od Benedikta XVI.

To, že hlavným posolstvom AL je pozvanie všetkých do Otcovho domu, zdôrazňujúc Božiu milosrdnú lásku, ktorá nikoho nevyklučuje ako tvrdí kardinál Christoph Schönborn. Encykliku vníma ako prezentáciu tradičného učenia Cirkvi o manželstve v prístupnejšom jazyku. Tvrdí, že dokument je jednoduchý, otvorený a adresný (Spadaro, 2016).

Obaja kardináli vnímajú encykliku A Lako prejav milosrdenstva, hoci z rôznych uhlov pohľadu a snažia sa vysvetliť jej nejasný jazyk. V akademických a cirkevných kruhoch sa objavila kritika AL pre jej nešpecifickosť. Štyria kardináli podali pápežovi „dubia“ kvôli piatim nejasnostiam, ktoré dokument obsahuje. AL je však dôležitým prínosom, pretože uznáva reálne morálne výzvy moderných rodín, napríklad život párov „ako bratia a sestry“. Otázkou zostáva, či takéto otvorenie diskusie vedie k zmene doktríny. Jazyk AL totiž vyvoláva dojem, že revízia je možná, čo vyvoláva zmätok a ambivalenciu (Amole, 2021).

Tu sa otvára problematika vzťahu jednoty cirkvi k princípu, že „každá krajina alebo región... môže hľadať riešenia prispôbené svojej kultúre, tradíciám a miestnym potrebám“ (AL, čl.3) Tento postreh je pravdivý, no vyvoláva aj otázku, ako stanoviť hranice „inkulturácie“ pravdy a milosrdenstva tak, aby Cirkev zostala verná Kristovi bez ohľadu na miesto. To, čo je v Poľsku považované za ťažký hriech, nemôže byť podľa synodálnej diskusie z roku 2015 zdrojom milosti na druhej strane poľsko-nemeckej hranice. Ďalej dokument *Amoris Laetitia* často používa pojem „ideál“ pri opise úplného chápania manželstva Cirkvou. Toto tvrdenie je hodnotné, no možno by bolo presnejšie hovoriť o „plnej pravde“ o manželstve, ku ktorej sa v živote usilujeme. Ján Pavol II. vo svojej pastorácii mladých vedel, že mladí túžia po výzve viesť život cností, no zároveň pochopil, že nikto tento ideál nikdy nesplní dokonale. Preto zdôrazňoval význam sv. spovede ako cesty neustáleho usilovania o vznešené ciele (Weigel, 2016).

Pápež František však zdôrazňuje, že *Amoris Laetitia* nie je nové doktrinálne vyhlásenie, ale pozvanie k otvorenej diskusii. Poukazuje na potrebu ďalšej práce teológov, ktorí verne, čestne a realisticky prispievajú k jasnosti učenia Cirkvi (AL, čl.7) Varuje pred „túžbou po rýchlych zmenách bez dostatočnej reflexie“ a pred zjednodušením komplexných otázok všeobecnými pravidlami. Kritici však tvrdia, že aj pápežova prezentácia by mohla byť jasnejšia, aby lepšie vystihla radosť z lásky, ktorú chce sprostredkovať (Amole, 2021).

Diskusia a implikácia pre pastoráciu

V morálnej teológii uprednostňuje pápež František subjektivitu (motivácie konajúceho) pred objektívnou morálnou kvalitou daného činu a v kontraste s predchodcami silne potvrdzuje populárnu kultúru (Rowland, 2016). V syntéze však možno konštatovať, že špecifikom Františkovo prístupu je pastorálna pružnosť a dôraz na procesy, sprevádzanie a rast. Hermeneutika milosrdenstva znamená, že

normy síce existujú, no ich aplikácia má vychádzať zo srdca a zo súcitu. Láska sa tak neukazuje ako heroický výkon, ale ako každodenný zápas o trpezlivosť, komunikáciu a odpustenie. Neoddeliteľnou súčasťou tohto prístupu je aj synodalita, keďže rozlišovanie nemá prebiehať iba zhora, ale spoločne s rodinami a v spoločenstve.

Pápež František v *Amoris laetitia* predstavuje nový prístup k pastorácii rodín, ktorý zahŕňa sprevádzanie, rozlišovanie a integráciu. Tento prístup je reakciou na výzvy súčasnej spoločnosti a potrebu prispôbiť pastoračné prístupy konkrétnym situáciám rodín (Polak, 2022). Jasne vidieť kontinuitu medzi *Familiaris consortio* a *Amoris laetitia*, pričom zdôrazňuje, že František rozvíja učenie sv. Jána Pavla II. v kontexte súčasných výziev (Faggioni, 2022) *Amoris laetitia* zdôrazňuje význam duchovnej dimenzie rodiny, ktorá zahŕňa modlitbu, Eucharistiu a každodennú spoluprácu s Božou milosťou. Rodina je podľa neho miestom, kde sa uskutočňuje spoločenstvo s Bohom a kde sa láska medzi manželmi a rodičmi stáva prostriedkom na dosiahnutie svätosti (Zurzycki, 2018).

Analýza ukazuje, že dokumenty oboch pápežov kladú dôraz na lásku v rodine ako základný prvok kresťanskej antropológie a teológie manželstva. Zatiaľ čo sv. Ján Pavol II. zdôrazňuje neoddeliteľnosť manželskej a rodičovskej lásky, pápež František rozvíja tento pojem v kontexte sprevádzania a rozlišovania, čím reaguje na výzvy súčasnej spoločnosti. Všetky dokumenty poskytujú teologický a pastoračný rámec pre pochopenie a podporu lásky v rodine.

Komparatívna analýza ukazuje, že Ján Pavol II. a František sa líšia dôrazmi, no nie obsahom. Ján Pavol II. predstavuje **teologicko-normatívny rámec** rodiny, zatiaľ čo František prináša **pastoračno-existenciálnu syntézu**. Oba prístupy sa dopĺňajú, jeden definuje ideál, druhý hľadá spôsoby jeho uskutočňovania v každodennej realite.

Záver

Manželská láska v rodine je v učení oboch pápežov chápaná ako základná hodnota, ktorá má teologický pôvod v samotnom Bohu. Ján Pavol II. ponúka stabilný základ rodiny ako *communio personarum*, kým František prináša dôraz na jej konkrétnu, krehkú a často neideálnu podobu. Spolu vytvárajú komplexnú víziu rodiny ako „domácej cirkvi“, kde sa uskutočňuje Boží plán lásky.

Manželská láska je v dokumentoch cirkvi chápaná ako komplexný a dynamický vzťah, ktorý zahŕňa teologické, prirodzené a praktické aspekty. Tieto dokumenty poskytujú hlboký pohľad na význam manželskej lásky a jej úlohu v živote jednotlivcov a spoločnosti. Ich analýza a porovnanie ukazujú, že Cirkev neustále hľadá spôsoby, ako podporiť manželov v ich poslaní a pomôcť im žiť autentickú a plnú lásku.

Cieľom tejto štúdie je analyzovať dokumenty oboch pápežov a poukázať na komplementárnosť ich učenia. **Svätý Ján Pavol II.** dáva ontologický a normatívny základ - rodina ako *communio personarum*, povolaná k svätosti. Pápež **František** zdôrazňuje konkrétnu skúsenosť a pastoračiu - rodinná láska sa uskutočňuje v každodennosti, v malých gestách, v sprevádzaní a odpustení. Spolu vytvárajú integrálny obraz rodiny ako Božieho daru i ako krehkej reality, ktorá potrebuje normu aj sprevádzajúcu milosť.

Pre pastoračiu to znamená potrebu integrovať normatívne východiská (FC) s citlivosťou k konkrétnym situáciám a sprevádzaním (AL), pričom duchovná formácia (DN) a kultúrny apel (GS) zostávajú nevyhnutné pre ucelené poslanie rodiny v cirkvi a spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry

ALLEN, J. L. *Synod on the Family: The Challenges of a Changing World*. [online]. New York: Crossroad Publishing, 2015. [cit. 2025-10-02]. Dostupné na internete: <<https://www.crossroadpublishing.com>>.

AMOLE, V. *Amoris Laetitia: A love that burns, yet should not consume*. [online]. *StudiaTheologica*, 75(1), 2021, s. 1–10. [online]. [cit. 2025-10-02]. Dostupné na internete: <<https://acjol.org/index.php/ekpoma/article/view/921>>.

The conjugal *communio amoris* in the Apostolic Exhortations “*Familiaris Consortio*” and “*Amoris Laetitia*”. [online]. [cit. 2025-09-17] Dostupné na internete: <<https://czasopisma.kul.pl/vv/article/view/13210>>.

Theology of Marriage in the Exhortations “Familiaris Consortio” and “Amoris Laetitia”: Pastoral Aspects. [online]. Lublin: KUL Publishing, 2022. In: *KUL Publishing*, 2022.[cit. 2025-09-17]. Dostupné na internete: <<https://czasopisma.kul.pl/index.php/vv/article/view/13541>>.

FLANNERY, K. L. & BERG, T. V. *Amoris Laetitia, Pastoral Discernment, and Thomas Aquinas. Nova et Vetera, English Edition*, 16(1), 2018, s. 81–111. [online]. [cit. 2025-10-02].Dostupné na internete: <https://www.unigre.it/unigre/sito/PUG_HG_03O820150936/uv_papers/478/Flannery%20and%20Berg%20on%20Amoris%20laetitia%20%28published%20version%29.pdf>.

FRANTIŠEK. *Amoris Laetitia: O láske v rodine*. [online]. [cit. 2025-09-17].Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 2016. Dostupné na internete: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia.html>.

FRANTIŠEK. *Cartadel Santo Padre Francisco a los obisposde la región pastoralde Buenos Aires en respuestaal documento “Criteriosbásicos para la aplicacióndelcapítulo VIII de la AmorisLaetitia”*. [online]. [cit. 2025-10-06]. Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 2016. Dostupné na internete: <https://www.vatican.va/content/francesco/es/letters/2016/documents/papa-francesco_20160905_carta-obispos-buenos-aires.html>.

FRANTIŠEK. *Dilexit nos. Encyklika o Najsvätejšom Srdci Ježišovom*. [online]. [cit. 2025-09-17]. Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 2024.Dostupné na internete: <<https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/20241024enciclica-dilexit-nos.html>>.

FRANTIŠEK. *Evangelii Gaudium: O radosti evanjelia pre dnešný svet*. [online]. [cit. 2025-09-06]. Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 2013. Dostupné na internete: <https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20131124_evangelii-gaudium.html>.

II. VATIKÁNSKY KONCIL. *Gaudium et spes: Pastiersky konštitút o Cirkvi v dnešnom svete*. [online]. [cit. 2025-09-05]. Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 1965. Dostupné na internete: <https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html>.

JÁN PAVOL II. *Familiaris Consortio: Apoštolská exhortácia o úlohách kresťanskej rodiny v súčasnom svete*. [online]. [cit. 2025-09-27] Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 1981. Dostupné na internete: <https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html>.

JÁN PAVOL II. *Gratissimam sane. List rodinám pri príležitosti Medzinárodného roka rodiny*. [online]. Rím: Vatikánske nakladateľstvo, 1994. [cit. 2025-09-27] Dostupné na internete: <https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1994/documents/hf_jp-ii_let_02021994_families.html>.

KASPER, W. *Kirche und Familie: Herausforderungen und Perspektiven*. Freiburg: Herder Verlag, 2014. [online]. [cit. 2025-09-23]. Dostupné na internete: <https://www.ku.de/fileadmin/190803/Familien-Prisma_2015.pdf>.

KLÍMA, J. *Pediatric pro nelékařské zdravotnické obory*. Praha: Grada Publishing, 2016. 327 s. ISBN: 978-80-247-5014-9.

KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA. *Syntéza - Amoris Laetitia*. [online]. [cit. 2025-09-06]. Dostupné na: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/c/synteza-amoris-laetitia-o-laske-v-rodine>>.

KUKLA, L. a kol. *Sociální a preventivní pediatrie v současnem pojetí*. Praha: Grada Publishing, 2016. 432 s. ISBN: 978-80-247-3874-1.

MANŽELSKÁ LÁSKA. [online]. [cit. 2025-09-23]. Dostupné na internete: <<https://www.manzelstvi.cz/Priprava-na-manzelstvi/7-Manzelska-laska.html>>.

MÜLLER, G. *Pope Offers Hope, Upholds Church Teaching in "Amoris Laetitia"*. 2016. [online]. [cit. 2025-10-02]. Dostupné na internete: <<https://www.ncregister.com/news/cardinal-mueller-pope-offers-hope-upholds-church-teaching-in-amoris-laetitia>>.

NEWTON, W. *John Paul II's Legacy on Marriage and Family*. [online]. *Homiletic and Pastoral Review*, 2014. [cit. 2025-09-17]. Dostupné na internete: <https://www.academia.edu/9497910/John_Paul_II_s_legacy_on_marriage_and_family>.

O'DONOVAN, J. *Pope Francis and the Pastoral Approach to Families*. [online]. In: *Journal of Catholic Social Thought*, 13(2), 2016, s. 221–240. [cit. 2025-09-17]. Dostupné z: <<https://ejournals.bc.edu/index.php/jcst/article/view/10123>>.

POLAK, M. K. *From "Familiaris Consortio" to "Amoris Laetitia": Pope Francis' Renewed Vision of the Pastoral Care of Families*. *Verbum Vitae*, 40(2), 2022, s. 407–422. [online]. [cit. 2025-10-02]. Dostupné na internete: <<https://czasopisma.kul.pl/index.php/vv/article/view/13587>>.

POMARAŃSKA, R. *Comparative Analysis of the Features of Conjugal Love based on Familiaris Consortio and Amoris Laetitia*. [online]. In: Olsztyn: UWM Publishing, 2022. [cit. 2025-09-17]. Dostupné na internete: <<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sw/article/view/7521>>.

ROWLAND, T. *Magisterial Teaching of John Paul II, Benedict XVI, and Francis*. [online]. [cit. 2025-10-06]. Dostupné na internete: <<https://www.saet.ac.uk/Christianity/MagisterialTeaching>>.

SALZMAN, T. & LAWLER, M. *Amoris Laetitia: Towards a Methodological and Anthropological Integration of Catholic Social and Sexual Ethics*. *Theological Studies*, 79(3), 2018, s. 634–652. DOI: 10.1177/0040563918784772. [cit. 2025-09-17]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/327385422Amoris_Laetitia_Towards_a_Methodological_and_Anthropological_Integration_of_Catholic_Social_and_Sexual_Ethics>.

SPADARO, Antonio. *The Teaching Authority of "Amoris Laetitia"*. 2016. [online]. [cit. 2025-10-02]. Dostupné na internete: <<https://cnsblog.wordpress.com/2016/07/07/the-teaching-authority-of-amoris-laetitia>>.

VANSAČ, P. & KENDEREŠOVÁ, E. *Teoretické východiska primárnej prevencie v sociálnej práci*. In: SABO, A., BARTA, R., SABO, S. *Zborník vedecko-výskumných prác s názvom "Multidisciplinárny prístup k prevencii v kontexte ošetrovateľských, sociálnych a verejno-zdravotníckych aspektov": s príležitosti Medzinárodného dňa*

seniorov (1. október, 2023) – Izd. 1. Nový Sad: Pharm-advice plus, 2023 (Zemun: Jeftina štampa), s. 56–76. ISBN 978-86-82536-02-4

WEIGEL, G. *Pope Francis on Love, Marriage, and the Family*. 2016. [online]. [cit. 2025-09-06]. Dostupné na internete: <<https://www.georgeweigel.com/pope-francis-on-love-marriage-and-the-family>>.

ZÁKON č. 36/2005 Z. z. – *Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [online]. [cit. 2025-09-17]. Dostupné na internete :<<https://www.slovlex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/36>>.

ZURZYCKI, M.M. *The Dimensions of the Spirituality of the Family in the Exhortation Amoris Laetitia*. [online]. In: *TNKUL Publishing*, 2018. [cit. 2025-09-17]. Dostupné na internete : <<https://ojs.tnkul.pl/index.php/rt/article/view/2578>>.

Údaje o autoroch

PhDr. Vladimír Noga, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, n. o.

Inštitút bl. Metóda Dominika Trčku Michalovce

E-mail: noga@vssvalzbety.sk

Mgr. Elena Kenderešová, PhD.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave, n. o.

Inštitút bl. Metóda Dominika Trčku Michalovce

kenderesova@vssvalzbety.sk

RODIČ VO VÄZBE: FOREZNÁ SOCIÁLNA PRÁCA PRI RIEŠENÍ KRÍZ SPÔSOBENÝCH UVÄZNENÍM ČLENA RODINY

Parent in custody: Forensic social work in resolving crises caused by the imprisonment of a family member

Tomáš Planka – Monika Mačkinová

Abstrakt: Uváznenie rodiča predstavuje jednu z najzávažnejších kríz, ktorým môže rodina čeliť. Vplýva nielen na samotného odsúdeného, ale aj na partnera, deti a širšie sociálne prostredie. Pretrhnutie každodenných väzieb, stigmatizácia, ekonomické problémy a emocionálne preťaženie spôsobujú výrazné riziko sociálneho vylúčenia a dlhodobých negatívnych dôsledkov. Forezná sociálna práca sa v tomto kontexte zameriava na zmierňovanie dopadov väzby, podporu reziliencie rodinného systému a sprostredkovanie prístupu k podporným službám. Príspevok predstavuje teoretické východiská a špecifiká sociálnej práce s rodinami, ktoré prechádzajú krízou v dôsledku uväznenia rodiča. Analyzuje kľúčové intervencie – od posilňovania rodičovských kompetencií na diaľku, cez udržiavanie kontaktu rodiča s dieťaťom, až po reintegračné programy.

Kľúčové slová: Forezná sociálna práca. Kríza. Rodina. Väzba.

Abstract: The imprisonment of a parent is one of the most serious crises a family can face. It affects not only the convicted person, but also their partner, children, and wider social environment. The disruption of daily ties, stigmatization, economic problems, and emotional overload pose a significant risk of social exclusion and long-term negative consequences. In this context, forensic social work focuses on mitigating the effects of imprisonment, supporting the resilience of the family system, and facilitating access to support services. This paper presents the theoretical foundations and specifics of social work with families experiencing a crisis due to the imprisonment of a parent. It analyzes key interventions—from strengthening parental competencies remotely, to maintaining contact between parents and children, to reintegration programs.

Keywords: Forensic social work. Crisis. Family. Detention.

Úvod

Uváznenie člena rodiny, najmä rodiča, predstavuje jednu z najzávažnejších životných kríz, ktoré môžu rodinný systém postihnúť. Ide o udalosť, ktorá zásadne narúša bežné fungovanie rodiny, mení jej štruktúru, vzťahy, ekonomickú stabilitu aj sociálne väzby. Odsúdenie a následné odlúčenie rodiča vytvára pre partnera a deti stav neistoty, emocionálneho preťaženia a zvýšeného rizika sociálneho vylúčenia. Okrem samotnej straty fyzickej prítomnosti rodiča sa rodiny často stretávajú so stigmatizáciou, stratou dôvery okolia a komplikovaným prístupom k podporným systémom.

Z pohľadu sociálnej práce ide o situáciu, ktorá si vyžaduje špecifický, forezne orientovaný prístup. Forezná sociálna práca sa zameriava na prienik sociálnych, psychologických a právnych aspektov, pričom cieľom je nielen ochrana záujmov jednotlivcov, ale aj podpora fungovania rodiny ako celku. Pri práci s rodinami, ktorých člen je vo väzbe alebo vo výkone trestu, je kľúčové chápať dynamiku vzťahov,

mechanizmy zvládania krízy a možnosti udržiavania rodičovských kompetencií, ako aj v podmienkach odlúčenia.

Úloha sociálneho pracovníka v tomto kontexte presahuje rámec tradičných intervencií. Zahŕňa koordináciu medzi penitenciárnymi inštitúciami, komunitnými službami a rodinným prostredím, ako aj podporu reziliencie a reintegrácie po prepustení. Cieľom tohto článku je predstaviť teoretické východiská forenznej sociálnej práce pri riešení kríz spôsobených uväznením rodiča a poukázať na kľúčové oblasti intervencie – od podpory rodičovských kompetencií, cez udržiavanie kontaktu rodiča s dieťaťom, až po prípravu rodiny na proces návratu do spoločnosti.

Samotná forezná sociálna práca pritom vo väzenskom prostredí zohráva kľúčovú úlohu pri poskytovaní služieb odsúdeným počas výkonu trestu odňatia slobody. Zameriava sa na podporu želanej zmeny správania a napomáha procesu nápravy. V úzkej spolupráci s väzenským systémom sleduje ciele resocializácie a pripravuje odsúdených na návrat do spoločnosti. Hlavným poslaním väzenského systému je zabezpečiť, aby sa odsúdené osoby dokázali po výkone trestu úspešne reintegrovať do bežného života, čím sa znižuje riziko ich opätovného zlyhania a návratu k trestnej činnosti.

Forezná sociálna práca

Forezná sociálna práca je špecifickým odvetvím sociálnej práce, nakoľko nachádza svoju pôsobnosť na rozhraní sociálneho a právneho systému, pričom sa dotýka oblastí ako je sociálna kuratela, mediácia, probácia, súdnictvo, väznenstvo... Posledná zo spomínaných oblastí – väzenské prostredie, predstavuje najvýraznejšiu kategóriu forenznej sociálnej práce. Väzenské prostredie spadá do pôsobnosti forenznej sociálnej práce, pričom v samotnom väzenskom systéme operuje penitenciárna sociálna práca, ktorej hlavnými cieľmi je práca so sociálnou patológiou, sociálna intervencia pri sociálnych problémoch odsúdených, sociálna prevencia a príprava na reintegráciu a resocializáciu do spoločnosti.

Ako uvádzajú Boriščáková a Balogová (2023, s. 21) „ciele forenznej sociálnej práce sú v podmienkach Slovenska definované predovšetkým vo vzťahu ku klientovi. Patria sem úlohy ako: 1. zlepšovanie sociálneho fungovania klienta; 2. presadzovanie sociálnej spravodlivosti prostredníctvom sociálnej politiky; 3. spájanie klientov so zdrojmi; 4. zlepšovanie dostupnosti sociálnych služieb. Vo vzťahu k pracovníkom je účelom forenznej sociálnej práce podporovať klienta, ktorého problémy súvisia s legislatívou (väčšinou súvisia s nedostatočnými opatreniami sociálnej politiky alebo so sociálnou a právnou ochranou detí).“

Ako môžeme vidieť, v kontexte väzenského prostredia sa forezná sociálna práca neobmedzuje len na prácu s odsúdeným, ale zahŕňa aj intervencie smerujúce von k jeho rodine a širšiemu sociálnemu okoliu. Uväznenie jedného člena rodiny predstavuje udalosť s mnohorozmernými dôsledkami – od psychologických a emocionálnych, cez ekonomické až po sociálne a výchovné. Sociálny pracovník pôsobiaci v tejto oblasti preto vstupuje do citlivého priestoru, kde sa prelína osobná trauma s právnymi obmedzeniami a spoločenskými predsudkami. Osobitnú pozornosť si vyžaduje práca s rodinami, ktorých člen je rodič. Uväznenie rodiča zásadne mení fungovanie rodinného systému, pričom najviac zasiahnutou skupinou bývajú deti. Strata každodenného kontaktu s rodičom, pocity hanby, neistoty a sociálnej stigmatizácie môžu negatívne ovplyvniť ich psychický vývin a sociálne vzťahy. Forezná sociálna práca sa v takýchto prípadoch zameriava na posilňovanie adaptačných mechanizmov rodiny, podporu rodičovských kompetencií na diaľku a

udržiavanie väzieb medzi rodičom a dieťaťom prostredníctvom bezpečných a vhodných foriem kontaktu.

Dôležitou súčasťou práce sociálneho pracovníka je aj podpora reintegračného procesu – príprava rodiny na návrat rodiča po výkone trestu, prevencia recidívy a sprostredkovanie kontaktu so sieťou komunitných a odborných služieb. Účinná sociálna intervencia v tejto oblasti preto vyžaduje nielen odborné vedomosti a etickú citlivosť, ale aj schopnosť pracovať interdisciplinárne – v spolupráci s penitenciárnymi inštitúciami, psychológmi, pedagógmi a mimovládnyimi organizáciami.

Ako uvádza Rác (2025) forenzná sociálna práca predstavuje subšpecializáciu sociálnej práce, ktorá využíva integračný prístup zahŕňajúci všeobecnú, špecializovanú a kolaboratívnu dimenziu. Uplatňuje sa pri práci s rôznorodými skupinami ľudí, ktorých život je ovplyvnený právnymi problémami – či už v oblasti občianskeho alebo trestného práva. Táto disciplína prepája princípy sociálnej práce s poznatkami a zručnosťami z právnej a politickej sféry, pričom jej cieľom je podpora sociálneho fungovania jednotlivcov a ovplyvňovanie sociálno-právnych podmienok ich života. Pojem forenzná poukazuje na prepojenie hodnôt sociálnej spravodlivosti a ľudských práv, ktoré sú jadrom tohto prístupu. Zároveň zdôrazňuje potrebu spolupráce medzi rôznymi aktérmi – klientmi, odborníkmi aj inštitúciami – v rámci formálnych i neformálnych systémov pomoci. Efektívna forenzná sociálna práca tak stojí na princípe interdisciplinárnej a partnerskej spolupráce pri riešení komplexných sociálno-právnych situácií.

Možnosti a limity foreznej sociálnej práce

Forenzná sociálna práca, ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, predstavuje komplexnú disciplínu prepájajúcu sociálne, psychologické a právne dimenzie pomoci jednotlivcom a rodinám, ktorých život je ovplyvnený kontaktom s trestnoprávnym systémom. Efektívna intervencia v tejto oblasti si vyžaduje nielen odborné vedomosti a interdisciplinárnu spoluprácu, ale aj schopnosť pohybovať sa v rámci presne definovaných legislatívnych, inštitucionálnych a etických hraníc. Práve tieto hranice zároveň určujú rozsah možností sociálneho pracovníka, ktorý sa v praxi neraz stretáva s obmedzeniami vyplývajúcimi z právnych predpisov, organizačných postupov či etických zásad. Pochopenie týchto limitov je nevyhnutné pre efektívny a zodpovedný výkon foreznej sociálnej práce.

Forezný sociálny pracovník je pri svojom výkone práce vo väzenstve, v súdnictve, alebo celkovo v celom právnom systéme limitovaný. Viažu ho právne predpisy, možnosti a právomoci, ktoré mu sú zverené, možnosti určené jeho profesiou a nadobudnutým vzdelaním, ale aj etický kódex.

Etický kódex

Etický kódex a samotná etika je v práci forezného sociálneho pracovníka veľmi dôležitá. Dodržiavaním etického kódexu sociálny pracovník pracuje s klientom / odsúdeným v rámci platných noriem a dodržiava zásady jeho vlastného sociálneho prostredia, pričom práve v ňom pracuje.

„Medzi tie najzákladnejšie teoretické rámce, ktoré tvoria podklad pre foreznú sociálnu prácu, by sme okrem iných mohli zaradiť koncepty etiky, peniterciárnej a postpeniterciárnej starostlivosti a starostlivosti o seba a samozrejme aj koncepty obsiahnuté v rámci aktuálnej platnej legislatívy. Prvým aspektom, ktorému by sme v tomto prípade rozhodne mali venovať pozornosť, je problematika etiky. Ako sa dočítame v odbornej literatúre, samotná etika v sebe ako jednu z najzákladnejších a rozhodne významných oblastí zahŕňa život, prípadne ľudský život. Ľudský život je v

tomto prípade považovaný za ten najzákladnejší a najdôležitejší koncept vo všetkých oblastiach sociálnej práce. Zákonite sa to týka aj oblasti forenznej sociálnej práce.“ (Neszméry, 2021, s. 10-11)

Uväznenie rodiča však predstavuje situáciu, v ktorej sa sociálny pracovník dostáva do mimoriadne citlivého prostredia, kde sa prelínajú osobné problémy, právne obmedzenia a spoločenské predsudky. Práca s rodinami a odsúdenými v takomto kontexte si vyžaduje nielen odbornú kompetenciu, ale aj vysokú mieru etickej zodpovednosti. Každý zásah sociálneho pracovníka musí rešpektovať ľudskú dôstojnosť, práva klienta a hranice jeho osobného priestoru. Preto je etika neoddeliteľnou súčasťou forenznej sociálnej práce – vytvára rámec, ktorý usmerňuje profesionálne konanie, chráni klienta aj samotného pracovníka a zároveň posilňuje dôveru v systém sociálnej pomoci.

Levická (2014) vo svojej publikácii hovorí o etických kódexoch ako o ucelenom súbore princípov, ktorých cieľom je zjednodušiť rozhodovanie príslušníkov danej profesijnej oblasti v situáciách, ktoré spôsobujú konflikty v etike. Tieto kódexy obsahujú zásady a princípy, ktoré určujú čo majú, alebo aj nemajú, príslušníci danej profesijnej oblasti robiť. Etický kódex v sociálnej práci ako oblasti, oboznamuje sociálnych pracovníkov s primárnymi etickými požiadavkami v ich pracovnom výkone.

Etický kódex sociálnej práce hovorí o základných postupoch pri práci s klientom. Tak isto však poskytuje aj rady, odporúčania a smerovania, ako postupovať v prípade etických dilem, ktoré môžu pri práci sociálneho pracovníka nastať. Forenzna sociálna práca je špecifickým odvetvím sociálnej práce a aj etický kódex je tomuto odvetviu prispôbený. Uvádzame niekoľko základných etických princípov, ktorými sa riadi forenzny sociálny pracovník. Tieto princípy sú v súlade s kódexom a schválené generálnou riaditeľkou ZVJS.

1. „Nevnučovať odsúdenému vopred daný systém starostlivosti, akceptovať a rešpektovať odsúdeného takého, aký je,
2. umožniť odsúdenému uskutočniť právo na sebarealizáciu tak, aby neporušoval stanovené právne predpisy a rovnaké právo u ostatných odsúdených osôb,
3. rešpektovať základné ľudské práva a princípy sociálnej spravodlivosti tak, ako sú vyjadrené vo Všeobecnej deklarácii ľudských práv a slobôd a iných medzinárodných zmluvách,
4. vylúčiť diskrimináciu na základe veku, pohlavia, farby pleti, rasy, náboženstva, jazyka, politického presvedčenia, poskytnúť pomoc odsúdeným, ktorí to potrebujú,
5. rešpektovať súkromie a zachovávať diskretnosť,
6. kooperovať s väznenými osobami pri hľadaní postupov a riešení v ich záujme s prihliadnutím na záujmy ďalších zainteresovaných osôb,
7. priviesť väznené osoby k prevzatiu zodpovednosti za stanovený postup, ktorý ovplyvní ich život a obmedziť donucovacie prostriedky,
8. uplatňovať nezlučiteľnosť sociálnej práce s priamou, nepriamou podporou skupín, jednotlivcov, organizácií, ktoré utláčajú občanov, týrajú ich, ponižujú alebo používajú iné formy šikanovania.“ (Lešková, 2013, s.57)

NASW v spolupráci s Národnou organizáciou forezných sociálnych pracovníkov predpísala etický rámec, ktorý je určený práve forenznej sociálnej práci a sociálnym pracovníkom, ktorý sa stretávajú s etickými dilemami v právnom a väzenskom prostredí. NASW predpisuje etický kódex, ktorý sú študenti sociálnej práce a odborníci z praxe povinní dodržiavať. Tento kódex poskytuje všeobecné usmernenia týkajúce sa spôsobu, akým by sociálni pracovníci mali komunikovať s klientmi,

organizáciami a inými odborníkmi. V prípadoch, keď sa zdá, že existujú protichodné etické povinnosti, ako je to často vo forenznej práci, existuje niekoľko rámcov na riešenie týchto dilem. Všetky tieto príručky kladú sériu otázok, ktorých cieľom je viesť odborníkov v prípadoch zložitých etických konfliktov. NASW poskytuje Rámec na riešenie etických dilem ako súčasť ich etického školiaceho balíka. (Butters – Vaughan Eden, 2011)

Etický kódex poskytuje foreznému sociálnemu pracovníkovi rámec pre rozhodovanie v citlivých situáciách, akými sú napríklad prípady, keď je rodič odsúdený a rodina čelí neistote a stresu. Dodržiavanie týchto princípov umožňuje zachovať dôstojnosť, práva a bezpečie klienta, pričom podporuje aj dôveru rodiny v systém sociálnej pomoci. V konečnom dôsledku etika vytvára podmienky, aby forezná sociálna práca mohla efektívne naplňať svoj cieľ – podporovať resocializáciu odsúdených a stabilitu rodinných systémov, ktorých členovia sú priamo ovplyvnení trestnoprávnou situáciou.

Právny rámec

Uväznenie rodiča predstavuje situáciu, kde sa sociálny pracovník ocitá na križovatke osobných, rodinných a spoločenských záujmov. Zatiaľ čo etické princípy určujú, ako postupovať v súlade s dôstojnosťou a právami klienta, právny rámec definuje konkrétne povinnosti a oprávnenia, ktoré umožňujú alebo obmedzujú jeho intervencie. Poznanie legislatívy, interných predpisov a zákonov je preto nevyhnutné pre efektívnu a zákonnú prax, ktorá zároveň rešpektuje etické zásady a potreby rodiny, ktorú uväznenie zasiahlo. Právne usmernenia a samotný právny rámec určujú taktiež pôsobnosť forenznej sociálnej práce vo väzenskom systéme a sociálno-právnom rozhraní systému. Forezní sociálni pracovníci vykonávajúci svoju činnosť vo väzenskom systéme spadajú pod Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky a ich pôsobenie je dané Zbierkou rozkazov generálnej riaditeľky ZVJS.

„Sociálna práca s obvinenými je odborná činnosť zameraná na riešenie sociálnej situácie obvineného v súvislosti s pobytom vo výkone väzby. Obvinenému sa počas výkonu väzby poskytuje starostlivosť sociálneho pracovníka v rozsahu a za podmienok ustanovených osobitným predpisom.“ (ZRGR ZVJS, rozkaz č. 66/2015, §5) Sociálnu prácu a jej výkon vo väzenskom prostredí definuje zbierka rozkazov generálnej riaditeľky ZVJS nasledovne. „Sociálna práca je odborná činnosť, ktorá sa zameriava na sociálnu diagnostiku, stanovenie a realizáciu postupov a metód sociálnej práce osobám so sociálnymi problémami. Cieľom sociálnej práce je zmiernenie a odstránenie sociálnych problémov alebo odstránenie možných príčin vzniku nových sociálnych problémov obvinených a odsúdených. Súčasťou sociálnej práce s odsúdenými je aj príprava odsúdených na riadny život občana a ich začlenenie do spoločnosti po prepustení na slobodu.“ (ZRGR ZVJS, rozkaz č. 66/2015, §1)

Spomedzi platných zákonov Slovenskej republiky tvorí právny základ pri forenznej sociálnej práci zákon č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody. Tento zákon svojím ustanovením v §16 určuje zaobchádzanie s odsúdenými podľa metód sociálnej práce a iných vedných humanitných odborov.

Lešková (2013, s. 61 - 62) vo svojej publikácii vymedzuje v jednoduchosti základné pôsobenie forezného sociálneho pracovníka vo výkone trestu odňatia slobody pri vstupe odsúdeného do väzenského prostredia a pri jeho výstupe. „Podľa interných materiálov GR ZVJS SR sociálny pracovník pri nástupe odsúdeného na výkon trestu vykoná vstupný pohovor, v ktorom sa snaží získať informácie, týkajúce sa jeho sociálnej situácie. Taktiež sa snaží zistiť jeho aktuálne sociálne problémy,

resp. ich možný vznik. Pred prepustením odsúdeného na slobodu mu venuje sociálny pracovník osobitnú pozornosť, informuje ho hlavne o poskytovaní sociálnej pomoci v rámci postpenitenciárnej starostlivosti. Pri realizácii sociálnej práce s odsúdenými sa sociálny pracovník riadi metodikou, ktorá umožňuje flexibilný a reálny postup riešenia problému. Kvalita sociálnej pomoci vyplýva z priebehu prvého kontaktu sociálneho pracovníka s odsúdeným.“

Právny rámec tak poskytuje jasné mantinely pre činnosť forenzného sociálneho pracovníka, určuje jeho právomoci, povinnosti a možnosti intervencie a zároveň zaisťuje ochranu práv klientov. Poznanie a dôsledné uplatňovanie legislatívy je nevyhnutné pre efektívnu a bezpečnú prax, ktorá umožňuje sociálnemu pracovníkovi zároveň dodržiavať etické zásady a podporovať resocializáciu odsúdených. V konečnom dôsledku právny rámec spolu s etickými princípmi vytvára prostredie, v ktorom môže forezná sociálna práca účinne prispievať k stabilite rodinných systémov a k znižovaniu negatívnych dopadov väzby na rodinu. Zároveň poskytuje štruktúru, ktorá umožňuje sociálnemu pracovníkovi plánovať a realizovať ciele intervencie počas výkonu trestu a pri príprave klienta na reintegráciu do spoločnosti. Týmto spôsobom sa zabezpečuje, že sociálna práca vo väzenskom prostredí má nielen humanitný, ale aj systematický charakter.

Kvalifikácia

Efektívna forezná sociálna práca vo väzenskom prostredí však nezávisí len od etických princípov a právnych predpisov, ale aj od kvalifikácie samotného sociálneho pracovníka. Odborné vzdelanie, praktické zručnosti a pravidelná odborná príprava sú nevyhnutné na to, aby pracovník vedel správne uplatniť legislatívu, etické zásady a metodiky sociálnej práce pri práci s odsúdenými a ich rodinami. Len tak môže poskytovať komplexnú, odborne podloženú pomoc a prispievať k resocializácii a stabilite rodinných systémov, ktorých členovia sú priamo ovplyvnení väzenským prostredím.

Ako uvádza Mačkinová (2020, s. 10), pre výkon forenzného sociálneho pracovníka „sú dôležité ich zručnosti, odborná kvalifikácia, ich zaoberanie pre danú vec a v neposlednom rade schopnosť kooperovať a spolupracovať so všetkými zainteresovanými stranami.“ Bez príslušného vzdelania nie je možné vykonávať plnohodnotnú sociálnu prácu, toľž nie foreznú sociálnu prácu, kde sa prelína právny a sociálny rámec spoločnosti. Len s plnohodnotnou kvalifikáciou je možné uskutočňovať foreznú sociálnu prácu a tým poskytovať odbornú a ucelenú pomoc v sociálnej oblasti právneho systému.

Neszméry (2021) vo svojom článku hovorí, že forezný sociálny pracovník pre vykonávanie svojej profesie vo väzenskom prostredí musí naplňať nevyhnutnú kvalifikáciu. To znamená, že musí mať absolvované vyššie odborné alebo vysokoškolské vzdelanie, ktoré plne súhlasí so zákonom o sociálnych službách. Nevyhnutnou súčasťou je taktiež účasť na nástupnom kurze a školení, ktoré sa venuje zaobchádzaniu s nástrojmi väzenských systémov. Ďalej autor hovorí aj potrebe pravidelných školení, nakoľko je potrebné, aby sa forezný sociálny pracovník vyznal v platnej legislatíve a mal poznatky o nariadeniach a vyhláškach, ktoré sa priamo, či nepriamo týkajú výkonu väznenstva.

„Vo vzdelávaní v oblasti foreznej sociálnej práce sa objavuje niekoľko kľúčových predmetov, ktoré možno rozdeliť do nasledovných troch klastrov:

1. spomedzi právnych disciplín: trestné právo, rodinné právo, národné zákony a medzinárodné dokumenty vzťahujúce sa na obeť a páchatelov trestných činov,

2. spomedzi psychologických disciplín: forezná psychológia, viktimológia, psychotraumatológia, psychológia výpovede a vypočúvania, psychoterapia obetí a páchatel'ov trestných činov,
3. spomedzi disciplín z oblasti sociálnej práce: teória a metódy foreznej sociálnej práce, etické aspekty a supervízia v praxi foreznej sociálnej práce, sociálna práca s väzňami, teória a metodika probácie a mediácie v trestných veciach.“ (Karkošková, 2012, s. 135)

Bajcura s kolektívom autorov (2020, s. 20) vo svojej publikácii uvádzajú aj podmienky prijatia na pozíciu sociálneho pracovníka, ktorý vykonáva svoju činnosť vo väzenskom prostredí. „Ako sociálny pracovník / sociálny pedagóg môže byť zamestnaný iba úspešný absolvent vysokoškolského vzdelania v odbore sociálnej práce alebo sociálna pedagogika s diplomom alebo bakalárskym titulom, ktorý získal štátne uznanie.“

Kvalifikácia forezného sociálneho pracovníka je kľúčovým predpokladom pre jeho schopnosť efektívne prepájať odborné vedomosti, etické princípy a právny rámec v každodennej praxi. Iba dôkladne školený sociálny pracovník dokáže správne reagovať na komplexné situácie, akými sú prípady uväznenia rodiča, kde sú zasiahnuté nielen práva a potreby odsúdeného, ale aj stabilita a fungovanie celého rodinného systému. Odborná kvalifikácia umožňuje sociálnemu pracovníkovi poskytovať intervencie, ktoré sú citlivé k emocionálnym a sociálnym dopadom väzby na rodinu. Systematické vzdelávanie, zručnosti a schopnosť interdisciplinárnej spolupráce preto tvoria neoddeliteľnú súčasť foreznej sociálnej práce, ktorá má za cieľ nielen podporu resocializácie odsúdených, ale aj zmiernenie negatívnych dôsledkov väzby na rodinu. Kvalifikovaný sociálny pracovník tak vytvára podmienky pre stabilitu rodiny a efektívnu reintegráciu odsúdeného.

Forezná sociálna práca a rodina s odsúdeným členom

Uväznenie rodiča predstavuje pre rodinu zásadnú životnú krízu, ktorá mení každodenné fungovanie, vzťahy a sociálne väzby. Kvalifikovaný forezný sociálny pracovník, ktorý vie správne uplatniť etické princípy a legislatívny rámec, je schopný tieto zmeny citlivo mapovať a poskytovať rodine odbornú podporu. Nasledujúca časť sa preto zameriava na foreznú sociálnu prácu s rodinami odsúdených, pričom skúma, ako odborná intervencia môže zmierniť negatívne dôsledky väzby, udržiavať rodičovské väzby a podporovať adaptáciu rodinného systému na zmenu.

Deti a partnermi odsúdeného sú často najzraniteľnejšími členmi rodiny, pričom ich emocionálne, sociálne a výchovné potreby môžu byť vážne ohrozené. Forezná sociálna práca v tomto kontexte musí cielene podporovať udržiavanie rodičovských kompetencií, umožňovať bezpečné a pravidelné kontakty s rodičom a pomáhať rodine adaptovať sa na nové podmienky. Sociálny pracovník tak funguje nielen ako odborný poradca, ale aj ako sprostredkovateľ zdrojov a podpory, pričom jeho zásahy sú vedené cieľom minimalizovať negatívne dopady väzby na vývin dieťaťa a stabilitu rodinného systému.

Podľa Mačkinovej a kolektívu (2017) sociálny pracovník zhromažďuje a overuje údaje o sociálnom prostredí a rodinnom zázemí odsúdených a po konzultácii s odbornými pracovníkmi ústavu, spolupracuje s sociálnymi kurátormi na riešení sociálnych problémov v rodinách odsúdených, ktoré vznikli v dôsledku výkonu trestu, či počas jeho trvania.

Na základe zhromaždených informácií a spolupráce s odborníkmi následne sociálny pracovník pripravuje individuálny plán sociálnej práce pre rodinu, ktorý reflektuje aktuálne potreby detí, partnerov a samotného odsúdeného. Tento plán

zahŕňa konkrétne kroky na podporu rodičovských kompetencií, zabezpečenie adekvátnych kontaktov medzi rodičom a dieťaťom, ako aj koordináciu s komunitnými a odbornými službami, ktoré môžu rodine pomôcť zvládať krízové situácie. Systematický prístup a plánovanie intervencií tak umožňuje sociálnemu pracovníkovi cielene podporovať stabilitu rodiny a minimalizovať negatívne dôsledky väzby na jej fungovanie.

Plán sociálnej práce predstavuje súbor krokov a postupov zameraných na podporu rodiny a zlepšenie jej životnej situácie. Vychádza z hodnotenia životných podmienok dieťaťa a jeho rodinného prostredia. Pri jeho tvorbe sa vychádza z princípu najlepšieho záujmu všetkých členov rodiny a jeho cieľom je naplánovať konkrétne opatrenia na uspokojenie potrieb rodiny a jednotlivých členov v budúcnosti. Plán by mal byť realistický, jasne stanovený a obsahovať konkrétne spôsoby dosahovania vytýčených cieľov. Hlavným poslaním sociálnej práce nie je vytvoriť „dokonalú“ rodinu, ale podporiť rodinu v využívaní jej silných stránok, rozvíjaní potenciálu a schopností, ktoré zabezpečia ochranu dieťaťa a naplnenie jeho potrieb. (Hovanová, 2021) Dopady väzby rodiča na rodinu sa najvýraznejšie prejavujú práve u detí, ktoré sú často najzraniteľnejšími členmi rodiny. Strata každodennej rodičovskej starostlivosti a podpory môže viesť k pocitom neistoty, úzkosti, smútku či hnevu, pričom môže byť ohrozený ich emocionálny, sociálny aj výchovný vývoj. Navyše deti môžu pociťovať stigmatizáciu zo strany okolia, čo zvyšuje riziko sociálnej izolácie a narušenia ich sebahodnoty.

Ako uvádza Čulenová a kolektív autorov (2024, s. 7), „mať rodiča vo VTOS môže ovplyvniť dieťa v niekoľkých oblastiach:

1. **Duševné zdravie.** Dieťa stráca fyzický kontakt s rodičom, čo sa môže odraziť na psychickej stránke jedinca. Deti môžu prežívať rôzne pocity, ako napríklad vinu a smútok. V dôsledku toho vznikajú duševné problémy v podobe depresie a úzkosti.
2. **Sociálne vzťahy.** Tieto vzťahy môžu byť ovplyvnené rodinným prostredím, ako aj školským prostredím. V rodinnom prostredí trpí celá rodina a dieťa môže vnímať nestabilitu v domácom prostredí. V škole môže dochádzať k diskriminácii a posmechu zo strany spolužiakov.
3. **Školské výsledky.** Predchádzajúce dve oblasti môžu ovplyvniť školskú oblasť. Rodinná situácia môže viesť k absencii v škole alebo nesplneniu školských povinností.“

Forezná sociálna práca zohráva práve v tomto kontexte kľúčovú úlohu. Systematický plán intervencií umožňuje sociálnemu pracovníkovi nielen podporovať rodičovské kompetencie odsúdeného a udržiavať kontakt s dieťaťom, ale aj zabezpečiť, aby sa deti cítili emocionálne bezpečne a ich potreby boli primerane naplnené aj v krízovej situácii rodiny, či pri priamom narušení rodinného sociálneho prostredia. Čulenová (2025) uvádza, že zvládanie krízových situácií patrí medzi kľúčové kompetencie sociálneho pracovníka. Dieťa sa môže ocitnúť v kríze z rôznych dôvodov, ktoré môžu vyvolať traumatickú skúsenosť, medzi ktoré patrí napríklad odchod rodiča na výkon trestu odňatia slobody alebo zásah polície, ako je razia. Sociálny pracovník by mal byť pripravený poskytnúť dieťaťu okamžitú a individuálnu podporu v týchto náročných situáciách. Krízová intervencia sa vykonáva prednostne priamo s dieťaťom; až po zabezpečení jeho bezpečia sa pokračuje prácou s rodinným prostredím. Poznanie rodinnej anamnézy je pre sociálneho pracovníka nevyhnutné, aby mohol efektívne pokračovať v práci s dieťaťom. V tejto fáze je potrebné poskytnúť dieťaťu starostlivosť nad rámec bežnej každodennej podpory a

zároveň sledovať jeho správanie, reakcie a možné zmeny, ktoré by mohli vyplývať z krízovej situácie.

Na základe uvádzaného súboru informácií môžeme stanoviť, že podpora rodiny, koordinácia s komunitnými službami a odborná asistencia tak napomáhajú minimalizovať negatívne dôsledky väzby na dieťa a podporujú jeho adaptáciu na zmenené rodinné podmienky. Cieľom je vytvoriť prostredie, v ktorom deti aj napriek nepriaznivej situácii môžu rozvíjať svoju odolnosť, stabilitu a väzby, čo je nevyhnutné pre ich vývin a pohodu. Ako najlepší postup pri práci s neúplnou rodinou určujeme sociálnu intervenciu o ktorej sa zmieňuje vo svojej publikácii aj Hovanová (2021). Sociálna intervencia predstavuje zámerné a cielené pôsobenie sociálneho pracovníka na rodinu s cieľom podporiť jej fungovanie a zmierniť negatívne dôsledky krízových situácií. V kontexte väzby rodiča ide o situáciu, keď rodina čelí narušeniu svojich základných funkcií, čo môže viesť k disharmonii a ohrozeniu všetkých jej členov, najmä detí. Intervencia vychádza z predchádzajúceho hodnotenia a plánovania, pričom sa realizuje podľa individuálneho plánu sociálnej práce, ktorý reflektuje aktuálne potreby rodiny a jednotlivých členov.

Cieľom sociálnej intervencie je podporiť rodinu vo využívaní jej vnútorných zdrojov a motivačných faktorov, ktoré vedú k zmene správania a postojov jej členov a napomáhajú ozdraveniu rodinného systému. V praxi to znamená, že sociálny pracovník poskytuje cielenú odbornú podporu, koordinuje využívanie dostupných zdrojov a služieb a zároveň posilňuje schopnosť rodiny riešiť vlastné problémy. V prípade detí odsúdených rodičov intervencia zahŕňa nielen podporu rodičovských kompetencií a udržiavanie kontaktu s rodičom, ale aj zabezpečenie emocionálnej stability dieťaťa, sledovanie jeho reakcií na krízové situácie a poskytnutie starostlivosti nad rámec bežnej podpory. Takto realizovaná sociálna intervencia vytvára priestor, v ktorom sa minimalizujú negatívne dôsledky väzby na dieťa a rodinný systém, podporuje adaptáciu na nové podmienky a zároveň posilňuje odolnosť, sociálne väzby a stabilitu detí, čo je nevyhnutné pre ich zdravý vývin a pohodu.

Možno konštatovať, že forenzná sociálna práca predstavuje kľúčový nástroj pri podpore rodín s odsúdenými členmi. Cielené a systematické intervencie umožňujú minimalizovať negatívne dopady väzby na deti, posilniť rodičovské kompetencie a podporiť adaptáciu rodinného systému na nové podmienky. Sociálny pracovník tak plní nielen poradenskú, ale aj koordinačnú a ochrannú funkciu. Celkovo forenzná sociálna práca napomáha vytvárať prostredie, v ktorom rodina dokáže zvládať náročné životné situácie a podporuje zdravý vývin jej najzraniteľnejších členov.

Záver

Uväznenie rodiča predstavuje pre rodinu jednu z najzávažnejších životných kríz, ktorá ovplyvňuje nielen odsúdeného, ale predovšetkým deti a partnera. Tieto situácie prinášajú emocionálne, sociálne, ekonomické a výchovné výzvy, ktoré môžu mať dlhodobé negatívne dôsledky na fungovanie rodiny a psychický vývoj detí. Forenzná sociálna práca v tomto kontexte poskytuje odbornú podporu, ktorá spočíva v koordinácii intervencií vo väzenskom prostredí, s rodinou aj s komunitnými službami, pričom zohľadňuje etické princípy, právny rámec a odbornú kvalifikáciu sociálneho pracovníka.

Cielená a systematická práca sociálneho pracovníka umožňuje zachovať rodičovské kompetencie odsúdeného, udržiavať kontakt s dieťaťom, podporovať emocionálnu stabilitu a adaptáciu rodiny na novú situáciu. Etika, legislatíva a

odborná príprava forezného sociálneho pracovníka sú neoddeliteľnou súčasťou intervencií, ktoré zabezpečujú ochranu práv klienta a dôstojnosť rodinných členov.

Forezná sociálna práca tak nie je len reakciou na krízovú situáciu, ale predstavuje predovšetkým preventívny a resocializačný nástroj, ktorý podporuje stabilitu rodinného systému, posilňuje vnútorné zdroje rodiny a zmiernuje negatívne dopady väzby na deti. Správne vedená a systematická intervencia umožňuje rodine čeliť náročným životným situáciám, podporuje rezilienciu jej členov a pripravuje pôdu pre úspešnú reintegráciu rodiča do spoločnosti.

Zoznam použitej literatúry

Bajcura, L. et al. *Sociální práce ve vězeňství*. Stráž pod Ralskem: Akademie Vězenské služby České republiky, 2020. 120 s. ISBN 978-80-907836-3-8.

Boriščáková, M., Balogová, B. Forensic Social Work in the Slovak Republic. In *Journal of Forensic Social Work*. ISSN 1936-9298, 2023, roč. 7, č. 2, s. 18 – 29.

Butters, R. P., Vaughan-Eden, V. The Ethics of Practicing Forensic Social Work. In *Journal of Forensic Social Work*. ISSN 1936-9298, 2011, roč. 1, č.1, s. 61 – 72.

Čulenová, M., Mačkinová, M., Oláh, M. A Child with a Parent Serving a Prison Sentence and its Impact on the School Environment. In *Clinical Social Work and Health Intervention*. ISSN 2076-9741, 2024, roč. 15, č. 4, s. 6 – 14.

Čulenová, M. Dieťa predškolského veku s rodičom vo výkone trestu odňatia slobody. In *Juvenilia Paedagogica 2025. Aktuálne teoretické a výskumné otázky pedagogiky v konceptoch dizertačných prác doktorandov*. Trnava: Trnavská Univerzita, 2025. s. 63 – 71. ISBN 978-80-568-0732-3.

Hovanová, M. *Rodina ako priestor sociálnej práce*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021. 103 s. ISBN 978-80-8152-965-8.

Karkošková, S. Pregraduálna príprava na výkon forenznej sociálnej práce. In *Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov, pracovníčok a sociológov, sociologičiek a možnosti ich uplatnenia v praxi*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2012. s. 127 – 139. ISBN 978-80-555-0970-9.

Lešková, L. *Sociálny pracovník v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti*. Brno: Tribun EU, 2013. 136 s. ISBN 978-80-263-0554-5.

Levická, J. *Etika sociálnej práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 74 s. ISBN 978-80-7435-403-8.

Mačkinová, M. Metódy vzdelávania a rozvoja pracovníkov v pracovnom procese. In *Revue spoločenských a humanitných vied*. ISSN 1339-259X, 2020, roč. 8, č. 1, s. 1 – 11.

Mačkinová, M., Mačkin, J., Mačkinová, M. *Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť*. Užhorod: RIK-U, 2017. 234 s. ISBN 978-617-7404-75-9.

Neszméry, Š. Forezná sociálna práca. In *Teoretické a praktické východiská sociálnej práce s páchatel'mi a obeťami delikventnej činnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. s. 8 – 13. ISBN 978-80-223-5294-9.

Rác, I. *Forezná sociálna práca*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2025. 167 s. ISBN 978-80-572-0528-9.

Zbierka rozkazov generálnej riaditeľky Zboru väzenskej a justičnej stráže č. 66/2015 z 1. januára 2015. *Zbierka rozkazov generálnej riaditeľky Zboru väzenskej a justičnej stráže o sociálnej práci v Zbore väzenskej a justičnej stráže*.

Údaje o autoroch

Mgr. Tomáš Planka

Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Šoltésovej 4, 811 08 Bratislava

planka3@uniba.sk

+421 918 761 072

Dr.h.c. prof. PhDr. Monika Mačkinová, PhD.

Ústav zdravotníckych vied, Fakulta humanitných študií, Univerzita Tomáše Bati ve

Zlíně

Štefánikova 5670, 760 01 Zlín

mackinova@utb.cz

MEDZI STRESOM A REZILIENCIOU: ŽIVOT RODÍN S DIEŤAŤOM SO ŠPECIÁLNYMI POTREBAMI

Between Stress and Resilience: The Life of Families with a Child with Special Needs

Katarína Slezáková

Abstrakt: Článok analyzuje prepojenie stresu a reziliencie v rodinách s dieťaťom so špeciálnymi potrebami. Ukazuje, že stres a reziliencia sú dynamické procesy, ktoré formujú rodinný život a vzájomne sa ovplyvňujú. Poukazuje na psychologické, sociálne a ekonomické zdroje stresu a na faktory, ktoré posilňujú odolnosť rodiny – partnerskú podporu, komunitné a psychosociálne služby, spirituálne a kultúrne hodnoty. Záver prináša odporúčania pre sociálnu prácu, counseling a rodinnú politiku so zameraním na psychoedukáciu, koordinovanú pomoc a využitie peer podpory.

Kľúčové slová: Rodina. Dieťa so špeciálnymi potrebami. Stres. Reziliencia. Podpora. Sociálna práca.

Abstract: The article examines the relationship between stress and resilience in families raising a child with special needs. It shows that stress and resilience are dynamic, interrelated processes shaping family life. The paper highlights psychological, social, and economic sources of stress and key resilience factors such as marital support, community and psychosocial services, and spiritual and cultural values. The conclusion offers recommendations for social work, counseling, and family policy, emphasizing psychoeducation, coordinated care, peer networks support.

Keywords: Family. Child with special needs. Stress. Resilience. Support. Social work.

Úvod

Rodina s dieťaťom so špeciálnymi potrebami je špecifickým typom rodinného systému, v ktorom jeden alebo viac členov (zvyčajne dieťa) vyžaduje podporu nad rámec bežnej starostlivosti. Ide o situáciu, keď má dieťa diagnostikované zdravotné znevýhodnenie, vývinovú poruchu, chronické ochorenie alebo špeciálne vzdelávacie potreby, ktoré ovplyvňujú jeho každodenné fungovanie a vyžadujú prispôbenie rodinných, školských a spoločenských podmienok (Nonoyama, et al., 2025).

Na Slovensku sa používa pojem dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ŠVVP), ktorý vychádza zo školského zákona a zahŕňa deti so zdravotným znevýhodnením, nadaním alebo sociálne znevýhodnené deti (Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon). V širšom sociálnom a zdravotníckom kontexte sa však pojem špeciálne potreby používa predovšetkým vo vzťahu k deťom so zdravotným postihnutím a chronickými ochoreniami, ktoré vyžadujú komplexnú starostlivosť zo strany rodiny, odborníkov a inštitúcií (Balogová, 2017).

Rodina s takýmto dieťaťom čelí odlišným výzvam než majoritné rodiny:

- musí sa vyrovnávať s diagnózou a neistou prognózou,
- hľadá rovnováhu medzi potrebami dieťaťa a potrebami ostatných členov rodiny,
- rieši otázky inklúzie a stigmatizácie zo strany spoločnosti

- a neustále zápasí s ekonomickými a organizačnými nárokmi spojenými so starostlivosťou (Chichevska-Jovanova - Dimitrova-Radojichikj, 2013).

Prítomnosť dieťaťa so špeciálnymi potrebami tak mení dynamiku rodiny, spôsob komunikácie i rozdelenie rolí medzi rodičmi. Ako zdôrazňuje Matulayová (2019), táto situácia môže priniesť nielen zvýšenú záťaž, ale aj nové zdroje súdržnosti a solidarity v rodine.

Život rodín s deťmi so špeciálnymi potrebami predstavuje komplexnú skúsenosť, v ktorej sa prelína množstvo psychologických, sociálnych, ekonomických a kultúrnych faktorov. Diagnóza a z nej plynúce znevýhodnenie dieťaťa prináša so sebou nielen zmeny v každodennom fungovaní, ale aj potrebu dlhodobej adaptácie na nové okolnosti, ktoré často presahujú bežné rodičovské skúsenosti (Chichevska-Jovanova - Dimitrova-Radojichikj, 2013). Rodičia a súrodenci sú konfrontovaní s emocionálnym zaťažením, zvýšenými nárokmi na starostlivosť, ako aj s neraz limitovanou podporou zo strany blízkeho okolia a spoločnosti (Nonoyama, et al. 2025).

Súčasný výskumy poukazujú na to, že stres je v rodinách so špeciálnymi potrebami viacrozmerný: zahŕňa vnútorné prežívanie pocitov viny, smútku či vyčerpania (Bityutskaya - Lebedeva, 2022), narušenie partnerských a rodinných vzťahov (Figueiredo - Pereira, 2025), sociálnu izoláciu a stigmatizáciu (Vasconcellos, 2022), ako aj ekonomické dôsledky spojené s nákladmi na starostlivosť a vzdelávanie dieťaťa (Olasehinde, 2024). Na druhej strane sa v literatúre zdôrazňuje aj reziličný potenciál rodín – schopnosť mobilizovať vnútorné zdroje, adaptovať sa a vyhľadávať podporu v sociálnom prostredí (Bhattacharjee - Goon, 2023).

Koncepcia reziliencie predstavuje dôležitý rámec na pochopenie toho, ako rodiny dokážu zvládať náročné životné okolnosti a zároveň nachádzať nové zdroje sily. Podpora zo strany partnera, širšej rodiny, komunity a dostupnosť profesionálnych služieb či inkluzívneho vzdelávacieho prostredia významne ovplyvňujú kvalitu života rodičov aj detí (Kannan, 2024).

Cieľom tohto článku je analyzovať, ako sa v živote rodín so špeciálnymi potrebami dieťaťa prelínajú faktory stresu a reziliencie. Na základe výsledkov viacerých medzinárodných štúdií ponúkame syntetický pohľad na výzvy, ktorým tieto rodiny čelia, a na zdroje, ktoré im umožňujú zvládať náročnú realitu a nachádzať cestu k adaptácii a spokojnejšiemu rodinnému životu.

Stres v rodinách s dieťaťom so špeciálnymi potrebami

Stres ako psychologický pojem možno vnímať v intenciách transakčného modelu Lazarusa a Folkmanovej (1984), ktorí ho definujú ako výsledok hodnotenia interakcie medzi človekom a prostredím. Ide o situáciu, keď sú požiadavky prostredia vnímané ako presahujúce schopnosti a zdroje jednotlivca na ich zvládnutie. V rodinách, kde vyrastá dieťa so špeciálnymi potrebami, sa stres stáva prevažne chronickým fenoménom, ktorý zasahuje všetky oblasti života – od každodennej organizácie starostlivosti, cez ekonomické zabezpečenie rodiny, až po spoločenské vzťahy.

Slovenské výskumy ukazujú, že rodičia detí so zdravotným znevýhodnením zažívajú komplexnú záťaž, ktorá je často spojená so sociálnou izoláciou a redukciou voľnočasových aktivít (Matulayová, 2019). Stres pritom nepostihuje len matky, ktoré sa najčastejšie stávajú primárnymi opatrovatelkami, ale aj otcov, súrodencov a širšiu rodinu. Podľa Balogovej (2017) je dôležité chápať túto záťaž v kategóriách „rodinného systému“, kde sa stres jedného člena prenáša na všetkých ostatných. Medzi najvýznamnejšie zdroje stresu patrí:

- emocionálne prežívanie rodičov – pocity viny, smútku a neistoty ohľadom budúcnosti dieťaťa (Bityutskaya - Lebedeva, 2022),
- partnerské vzťahy – nárast konfliktov, oslabovanie intimity, nerovnomerné rozdelenie rolí medzi matkou a otcom (Figueiredo - Pereira, 2025),
- ekonomická stránka starostlivosti – vyššie finančné náklady na rehabilitácie, špeciálne pomôcky či vzdelávanie dieťaťa (Olasehinde, 2024),
- sociálne prostredie – skúsenosť stigmy, predsudkov a obmedzených možností sociálnej participácie (Vasconcellos, 2022).

Zvláštnosťou stresu v týchto rodinách je aj jeho cyklický charakter: intenzívne obdobia psychického zaťaženia sa striedajú s relatívne stabilnými fázami. Typickým spúšťačom krízy býva proces diagnostiky dieťaťa, nástup do školy alebo prechod do iného vzdelávacieho stupňa.

Na Slovensku sa v odbornej literatúre čoraz viac zdôrazňuje potreba nielen klinického, ale aj sociálno-pracovného a komunitného prístupu, ktorý dokáže rodičom uľaviť od preťaženia. Ako uvádza Matulayová, rodiny potrebujú systém podpory, ktorý zohľadňuje nielen medicínske, ale aj psychosociálne dimenzie starostlivosti, aby sa predišlo syndrómu vyhorenia u rodičov a rozpadu rodinných väzieb (Matulayová, 2019).

Diagnóza u dieťaťa kladie záťaž na každé manželstvo a partnerský vzťah. Muž a žena majú pritom prirodzené tendencie reagovať na záťaž odlišne – u muža je to skôr odpoveď v zmysle „zaútoč alebo uteč“, u ženy „staraj sa a spriateľ sa“. Spôsoby, ako muž a žena vnútorne aj navonok reagujú na stresujúcu informáciu už pri podozrení na vážnejšie narušenie dieťaťa, a potom neskôr na samotné oznámenie diagnózy, sa teda líšia. Ak nie sú rozdiely v reakciách partnerov uvedomené a prijaté, sekundárne pridávajú k záťaži v rodine a najmä v partnerskom vzťahu. U rodičov, rovnako u matiek i otcov, sa pozoruje aj zvýšená hladina stresu po stanovení diagnózy bez ohľadu na vek detí a potenciál nádeje na zlepšenie. Vyplývajú najmä z ťažkostí vo vzťahoch dieťa – rodič. Problémy s reguláciou interpersonálnej interakcie častejšie zvyšujú stres matiek a problémy v správaní detí zasa stresu otcov. Odborníci, ktorí skúmali skupiny faktorov, ktoré prispievajú k vyšším hladinám stresu u rodičov detí s PAS, definovali faktory nasledovne:

- charakteristiky dieťaťa (najmä problémy v správaní a nevhodné prejavy);
- nedostatok adekvátnej odbornej podpory a neuspokojivé vzťahy rodičov s profesionálmi už od oznámenia diagnózy, obmedzený prístup k zdravotníckym a vzdelávacím službám;
- sociálne postoje voči deťom a dospelým s autizmom (resp. inou diagnózou), predsudky alebo nedostatočné porozumenie ťažkostí a znevýhodnenia dieťaťa a rodiny.

Skúsenosť aj výskumy navyše ukazujú, že stres, obavy o správny vývin a angažovanie sa rodičov pri diagnostike majú veľký význam pre skoré odhalenie a určenie diagnózy. V praxi, ak rodič zaznamená odchýlky vo vývine dieťaťa, prežíva zvýšenú mieru stresu, ktorá ho motivuje k aktívnemu vyhľadaniu pomoci. Nasleduje zvyčajne konzultácia s pediatrom alebo inými odborníkmi, ktorí by mali byť schopní rodiča adekvátne nasmerovať k špecialistom. Tým sa vytvára predpoklad pre včasné stanovenie diagnózy a následné zahájenie procesu rehabilitácie už v ranom veku dieťaťa. V konečnom dôsledku však najviac závisí od poskytovateľov zdravotnícko-psychologických diagnostických služieb a kvality koordinácie ich spolupráce s rodičmi (Ostatníková, 2015).

Okrem psychologických aspektov predstavujú významný zdroj stresu aj sociálne a ekonomické podmienky rodín s dieťaťom so špeciálnymi potrebami. Sociálna

rovina stresu sa často spája s izoláciou rodiny od bežných sociálnych aktivít a vzťahov. Rodičia uvádzajú, že ich možnosti zúčastňovať sa na spoločenských podujatiach, tráviť voľný čas ako pár, či s priateľmi, resp. udržiavať širšie vzťahy sú výrazne obmedzené kvôli špecifickým potrebám dieťaťa a nedostatku adekvátnej podpory zo strany okolia. V niektorých prípadoch sa k tomu pridáva aj stigmatizácia a predsudky, ktoré prispievajú k pocitu marginalizácie a sociálneho vylúčenia rodiny (Chichevska-Jovanova - Dimitrova-Radojichikj, 2013).

Ekonomické faktory tvoria ďalšiu podstatnú dimenziu záťaže a stresu. Starostlivosť o dieťa so zdravotným znevýhodnením je často spojená s vyššími finančnými nákladmi – na rehabilitáciu, špeciálne pomôcky, zdravotnú starostlivosť či špecifické formy vzdelávania. V mnohých prípadoch musí jeden z rodičov (zvyčajne matka) obmedziť alebo úplne prerušiť pracovnú činnosť, aby sa mohol naplno venovať starostlivosti o dieťa, čo vedie k zníženiu príjmov domácnosti a zvýšeniu ekonomickej závislosti od sociálneho systému. Na Slovensku odborníci upozorňujú, že rodiny v takýchto situáciách často čelia nedostatočne koordinovanému systému podpory, v ktorom chýba efektívne prepojenie medzi zdravotníckymi, sociálnymi a vzdelávacími inštitúciami. Tento deficit vedie k tomu, že rodičia musia investovať množstvo času, energie a financií do hľadania a zabezpečovania služieb, ktoré by mali byť prirodzene dostupné (Balogová, 2017). V porovnaní s bežnými rodinami sa tak rodiny so špeciálnymi potrebami dieťaťa nachádzajú vo výrazne znevýhodnenej sociálno-ekonomickej pozícii, čo môže viesť k dlhodobému stresu, pocitu bezmocnosti a k ohrozeniu stability rodinného systému.

Zdroje reziliencie v rodinách s dieťaťom so špecifickými potrebami

Reziliencia je pojem, ktorý sa v psychológii a sociálnej práci používa na označenie schopnosti jednotlivca alebo skupiny zvládať záťažové a krízové situácie, prispôbovať sa im a zároveň nachádzať nové zdroje podpory a zmyslu. V kontexte rodiny ide o proces, v ktorom sa rodičia a ďalší členovia rodiny snažia udržať svoju vnútornú rovnováhu napriek dlhodobej a často chronickej záťaži, ktorú prináša starostlivosť o dieťa so špeciálnymi potrebami.

Reziliencia patrí k najdôležitejším pojmom, ktoré umožňujú pochopiť, ako rodičia detí so špeciálnymi potrebami dokážu zvládať dlhodobú psychickú, sociálnu a ekonomickú záťaž. V odbornej literatúre sa chápe ako proces pozitívnej adaptácie na nepriazeň, teda schopnosť človeka alebo rodiny mobilizovať zdroje a hľadať rovnováhu aj v náročných životných situáciách (Masten, 2014). Významným prvkom reziliencie je aj hľadanie zmyslu – rodičia často nachádzajú nové hodnoty a spôsoby života, ktoré im umožňujú vnímať starostlivosť o dieťa nielen ako zdroj záťaže, ale aj ako priestor pre osobný rast, solidaritu a posilnenie rodinných vzťahov.

V prípade rodičov ide o komplexný mechanizmus, v ktorom sa prelínajú vnútorné osobnostné faktory s vonkajšími podpornými zdrojmi. K vnútorným zdrojom reziliencie patria najmä osobnostné charakteristiky rodičov, ako je optimizmus, zmysel pre humor, viera v schopnosť zvládnuť ťažkosti či schopnosť zachovať si perspektívu do budúcnosti. Rodičia, ktorí dokážu vnímať náročnú situáciu nielen ako zdroj ohrozenia, ale aj ako príležitosť pre rast, sa lepšie vyrovnávajú s úzkosťou a depresiou (Ondrejko, 2010). Významnú úlohu zohrávajú aj copingové stratégie – aktívne riešenie problémov, plánovanie krokov, vyhľadávanie informácií a využívanie dostupných služieb. V tomto zmysle reziliencia nepredstavuje jednorazovú vlastnosť, ale dynamický proces, ktorý sa mení v čase podľa aktuálnej situácie dieťaťa a rodiny (Bhattacharjee - Goon, 2023).

Vonkajšie zdroje reziliencie sú nemenej dôležité. Podľa výskumov sa najvýraznejšie ukazuje význam partnerskej a rodinnej podpory – kvalitné manželské vzťahy, spolupatričnosť so širšou rodinou a pozitívne väzby so súrodencami významne prispievajú k tomu, ako rodičia zvládajú stres (Figueiredo - Pereira, 2025). Ďalším kľúčovým prvkom je komunitná a inštitucionálna podpora, ktorá zahŕňa prístup k špecializovaným službám, rehabilitácii, poradenským centrám a inkluzívnemu vzdelávaniu (Kannan, 2024). V posledných rokoch sa do popredia dostáva aj význam peer podpory – rodičovských skupín a združení, kde si rodiny môžu vymieňať skúsenosti, zdieľať svoje obavy a vzájomne sa povzbudzovať.

Slovenské autorky Matulayová (2019) a Balogová (2017) zdôrazňujú, že reziliencia rodičov nie je len výsledkom individuálnej sily, ale aj rovnováhy medzi nárokmi a zdrojmi. Ak rodičia dostávajú dostatok emocionálnej, sociálnej a ekonomickej podpory, zvládajú svoju záťaž lepšie, čo má pozitívny dopad nielen na ich psychické zdravie, ale aj na fungovanie rodinného systému ako celku. Zároveň platí, že reziliencia nie je statická – v určitých obdobiach života dieťaťa (napríklad pri prechode do školy, pri zhoršení zdravotného stavu alebo pri dospievaní) sa môže oslabiť, no za priaznivých okolností sa dokáže znovu posilniť.

Popri psychologických, sociálnych a komunitných zdrojoch majú v živote rodín s deťmi so špeciálnymi potrebami osobitné miesto spirituálne a kultúrne dimenzie reziliencie. Pre mnohých rodičov je práve viera, hodnotová orientácia a zmysel, ktorý svojmu utrpeniu pripisujú, kľúčovým zdrojom stability, nádeje a vnútorného pokoja.

Spiritualita v tomto kontexte neznamená len náboženskú vieru, ale širšie chápaný vnútorný svet hodnôt a presvedčení, ktoré pomáhajú rodičom interpretovať skúsenosť ťažkostí spôsobom, ktorý podporuje prijatie a adaptáciu. Ako uvádza Walshová (2019), spirituálne presvedčenia môžu pomôcť rodinám transformovať utrpenie na zmysluplný príbeh o raste, nádeji a láske, čím prispievajú k posilneniu ich reziliencie.

Rodičia často opisujú, že starostlivosť o dieťa so špeciálnymi potrebami ich naučila väčšej empatii, pokore a vďačnosti. Takéto hodnotové preorientovanie sa stáva základom nového pohľadu na život – ťažkosti už nie sú vnímané len ako zdroj utrpenia, ale aj ako priestor pre osobnostné dozrievanie a duchovný rast. Výskumy ukazujú, že práve hľadanie zmyslu v utrpení (meaning-making) je jedným z najúčinnějších mechanizmov zvládania dlhodobého stresu (Masten, 2014).

Kultúrne faktory zároveň ovplyvňujú, ako spoločnosť vníma rodiny s deťmi so zdravotným znevýhodnením. V prostredí, kde pretrvávajú stigmatizujúce postoje, majú rodičia tendenciu uzatvárať sa do seba a vnímať svoju situáciu ako osobné zlyhanie. Naopak, kultúra, ktorá zdôrazňuje solidaritu, vzájomnú pomoc a ľudskú dôstojnosť, posilňuje komunitné väzby a vytvára priaznivé podmienky pre rozvoj reziliencie (Ondrejko, 2010).

V slovenskom kontexte majú spirituálne a kultúrne zdroje osobitný význam. Silná tradícia kresťanstva, solidarita v rámci širšej rodiny a komunít, ako aj rastúca otvorenosť voči humanistickým a inkluzívnym hodnotám, môžu predstavovať významné protektívne faktory. Ako upozorňuje Matulayová (2019), duchovný rozmer rodinného života môže pomôcť rodičom interpretovať náročnú situáciu ako súčasť širšieho životného zmyslu, čo podporuje ich vnútornú stabilitu a optimizmus.

Spirituálne a kultúrne zdroje preto nepredstavujú len „doplňkový“ prvok reziliencie, ale jej hlboký existenciálny základ – dávajú existujúcej záťaži nový význam, premieňajú bolesť na skúsenosť rastu a posilňujú vedomie, že aj napriek ťažkostiam má život rodiny hodnotu, zmysel a nádej.

Diskusia

Stres a reziliencia sa často vnímajú ako dva protikladné javy – ako napätie medzi slabosťou a silou, medzi záťažou a schopnosťou ju zvládnuť. Súčasné výskumy však ukazujú, že tieto koncepty nie sú protikladmi, ale navzájom prepojenými dynamickými procesmi, ktoré sa v živote rodiny neustále ovplyvňujú a menia (Walsh, 2016).

V rodinách s deťmi so špeciálnymi potrebami sa stres objavuje ako prirodzená reakcia na objektívne zvýšené nároky – časové, emocionálne, ekonomické či sociálne. Reziliencia však nevzniká v jeho neprítomnosti, ale práve v konfrontácii s týmto stresom. Ako uvádza Masten (2014), reziliencia nie je absenciou ťažkostí, ale schopnosťou zotrvať a rozvíjať sa aj napriek nim. Stres teda predstavuje impulz, ktorý môže viesť buď k vyčerpaniu, alebo – ak je prítomná dostatočná miera podpory – k rastu a posilneniu rodiny.

Proces reziliencie je preto cyklický a interaktívny. Počas krízových období (napríklad po diagnostikovaní postihnutia dieťaťa) sa rodina môže nachádzať v stave intenzívneho stresu, no práve vďaka podporným mechanizmom – partnerskej spolupráci, pomoci širšej rodiny, komunitnej či duchovnej opore – dochádza k opätovnému vyrovnaniu a obnoveniu stability. Tento proces nie je lineárny; obdobia adaptácie sa môžu striedať s obdobiami zraniteľnosti, čo vytvára prirodzenú dynamiku rodinného života.

Reziliencia teda nie je len výsledkom individuálnej odolnosti rodičov, ale vzťahovým javom, ktorý sa vytvára v prostredí zdieľaných hodnôt, podpory a solidarity. Ako zdôrazňuje Walshová (2016), každá rodina disponuje vnútornými silami, ktoré sa aktivujú práve v čase ohrozenia – stres sa tak stáva nielen skúškou, ale aj príležitosťou na prehĺbenie vzťahov, zmyslu a rodinnej identity.

Z praktického hľadiska to znamená, že odborníci v oblasti sociálnej práce, counselingu a rodinnej terapie by nemali vnímať stres ako faktor, ktorý treba odstrániť, ale ako potenciálny zdroj rastu, ak sa rodine poskytne primeraná podpora. Intervencie zamerané na posilňovanie reziliencie by preto mali obsahovať nielen redukciu záťaže, ale aj rozvíjanie pozitívnych zdrojov – napríklad podporu partnerskej komunikácie, rozvoj rodičovských kompetencií, zapájanie rodín do komunit a podporu spirituálneho či hodnotového rámca života.

Z pohľadu výskumu aj praxe teda možno povedať, že stres a reziliencia tvoria dve strany tej istej mince – jeden predstavuje výzvu, druhý schopnosť ju premeniť na zmysluplnú skúsenosť. Ich vzájomné prepojenie je základom pre pochopenie toho, prečo niektoré rodiny napriek objektívne náročným podmienkam dokážu nielen prežívať, ale aj rásť, dozrievať a posilňovať svoje vzťahy.

V Európe výskumy poukazujú na relatívne lepšiu inštitucionálnu infraštruktúru a dostupnosť služieb, no pretrvávajú nerovnomerná dostupnosť podľa regiónov (mesto–vidiek, západná-stredná-východná Európa) a rodové rozdiely v starostlivosti (primárna záťaž matiek). Portugalská štúdia ukazuje vysoké *vnímané* úrovne stresu u oboch rodičov, pričom manželská kohézia nemusí byť priamo oslabená diagnózou, ale je citlivá na širšie sociálne a pracovné podmienky (Figueiredo - Pereira, (2025). Juhovýchodná Európa (Balkán) reflektuje silnú rodinnú súdržnosť, ale aj stigmú a limitované komunitné zdroje, ktoré zvyšujú sociálnu izoláciu (Chichevska-Jovanova - Dimitrova-Radojichikj, 2013).

Kannan (2024) uvádza, že v Indii je viditeľný rýchly rozvoj komunitne orientovaných modelov (CBR – community-based rehabilitation) a technologicky podporovaných foriem starostlivosti, no služby sú často fragmentované a citlivé na lokálne kultúrne normy (očakávanie dominantnej opatrovateľskej roly matky). Viaceré štúdie (India, Indonézia) zdôrazňujú význam podpory manžela a širšej rodiny

pre pracovnú participáciu matiek a udržanie tzv. „work-life balance“ (Zahra - Hendriani, 2023), no zároveň popisujú nerovnosti v prístupe k špecializovaným službám mimo veľkých miest.

V Latinskej Amerike je deklarovaná silná rodinná kohézia a komunitné väzby, zároveň však pretrvávajú bariéry v sociálnych vzťahoch (stigmatizácia, izolácia) a nevyrovnaná dostupnosť profesionálnej podpory. Brazílske zistenia dávajú dôraz na kvalitu sociálnych vzťahov rodiny dieťaťa a potrebu prepájať zdravotnú a sociálnu starostlivosť v každodennom živote komunity.

Nad regiónmi sa opakuje vzorec: čím lepšie sú koordinované služby (zdravotníctvo–škola–sociálna oblasť) a čím viac je kultúrne akceptovaná inklúzia, tým vyššia je šanca na konverziu stresu na rezilienciu rodín (Vasconcellos, et al., 2022).

Záver

Život rodín s dieťaťom so špeciálnymi potrebami je formovaný neustálym napätím medzi stresom a rezilienciou. Tieto dva fenomény netvoria opozíciu, ale vzájomne prepojený proces, v ktorom každodenné výzvy môžu byť impulzom pre rast, adaptáciu a prehĺbovanie rodinných vzťahov. Stres sa v týchto rodinách prejavuje na psychologickú, sociálnu a ekonomickú úroveň, zatiaľ čo reziliencia predstavuje schopnosť mobilizovať vnútorné i vonkajšie zdroje, nachádzať zmysel a udržiavať rovnováhu aj v zdanlivo neudržateľných situáciách.

Z poznatkov analyzovaných štúdií i slovenskej odbornej literatúry vyplýva, že podporné faktory rodinnej reziliencie majú viacrozmerový charakter. K najvýznamnejším patria:

- partnerská spolupráca a emocionálna opora medzi rodičmi,
- komunitná podpora a multidisciplinárna starostlivosť,
- dostupnosť psychosociálnych služieb a koordinácia systému pomoci,
- a napokon spirituálne a kultúrne hodnoty, ktoré dávajú utrpeniu zmysel a posilňujú vnútornú stabilitu.

Preto je nevyhnutné, aby sa sociálna práca, counseling a rodinná politika zamerali nie len na zmierňovanie stresu, ale aj na aktívne posilňovanie reziliencie rodín.

V praxi to znamená:

1. Pre sociálnu prácu a counseling – rozvíjať programy zamerané na psychoedukáciu, nácvik copingových stratégií a podporu partnerskej komunikácie. Odborníci by mali pomáhať rodičom pomenovať ich zdroje, vytvárať priestor pre zdieľanie a upevňovať ich kompetencie. Efektívnym nástrojom je aj skupinový counseling a peer podpora, ktoré zmierňujú pocity izolácie a bezmocnosti (Walsh, 2016).
2. Pre rodinnú a sociálnu politiku – vytvárať komplexný systém podpory rodín, ktorý spája finančné, pracovné, vzdelávacie a komunitné opatrenia. Dôležitá je koordinácia medzi rezortmi práce, školstva a zdravotníctva, aby pomoc bola dostupná, prepojená a zrozumiteľná. Politické rozhodnutia by mali reflektovať nielen ekonomické potreby, ale aj psychosociálne a vzťahové aspekty starostlivosti (Balogová, 2017).
3. Pre odbornú prax – posilňovať komunitné a rodičovské siete, ktoré umožňujú vzájomnú pomoc a výmenu skúseností. Dôležité je rozvíjať aj telehealth technológie – online poradenstvo, virtuálne podporné skupiny či vzdelávacie platformy, ktoré prekonávajú geografické bariéry a prinášajú služby aj do odľahlejších regiónov (Nonoyama, T., et al., 2025).

Reziliencia rodín s deťmi so špeciálnymi potrebami je napokon nielen psychologickou alebo sociálnou kategóriou, ale aj hlboko ľudským procesom, v

ktorom sa spája bolesť so zmyslom, zraniteľnosť so silou a utrpenie s láskou. Úlohou spoločnosti a odborníkov je vytvárať prostredie, v ktorom sa tieto rodiny necítia samy, ale majú možnosť rásť – ako jednotky, ktoré aj napriek existujúcej záťaži dokazujú, že nádej, zmysel a vzťah sú najväčšími zdrojmi ľudskej odolnosti.

Zoznam použitej literatúry

BALOGOVIÁ, B. – HVIZDOVIÁ, E. *Socio-economic potential of social work with families with a member with autism spectrum disorder (ASD)*. In: *SGEM 2017 conference proceedings. 1. Modern Science: Economics & Tourism*. 1. vyd. Roč. 4. Sofia (Bulharsko): STEF92 Technology, 2017, s. 717–728. ISBN 978-619-7408-16-4.

BHATTACHARJEE, S. – Goon, A. Parents' attitude towards special children and their socialization. In: *Edited book chapter*. Kunal Books, 2023. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/381111349_Parents%27_Attitude_towards_Special_Children_and_Their_Socialization

BITYUTSKAYA, E., LEBEDEVA, N. How mothers of terminally ill children cope and appraise their life situation. In: *European Psychiatry*. 2022, doi: 10.1192/j.eurpsy.2022.606

FIGUEIREDO, S., PEREIRA, R. Marital Cohesion and Perceived Stress in Parents of Children with Special Educational Needs. In: *Children*, 12(4), 436. 2025, Dostupné na: <https://doi.org/10.3390/children12040436>

CHICHEVSKA-JOVANOVA, N., DIMITROVA-RADOJICHIKJ, D. *A child with special educational needs: familial and social challenge*. Conference Paper. 2013. Dostupné

na: https://www.researchgate.net/publication/272492396_A_child_with_special_educational_needs_familial_and_social_challenge#fullTextFileContent

KANNAN, R. Developing Innovative Approaches in Community-Based Rehabilitation for Parents of Special Children. In: *National Conference on Community Models in Rehabilitation*. Niepid : Telangana, 2024, ISBN: 978–81–965926–7–7

LAZARUS, R. S., FOLKMAN, S. *Disabilities and Learning Difficulties in the Spectrum of Special Education* Chapter: 16 Publisher: Kunal Books. 1984. New York: Springer.

MASTEN, A. Ordinary Magic: Resilience in Development. In: *American Psychologist*. 2001, New York: Guilford Press. Vol. 56, No. 3. DOI: 10.1037//0003-066X.56.3.227

MATULAYOVIÁ, T., MATULAYOVIÁ, N. Školská sociálna práca – potreba aperspektívy. In: *Sociálna práca / Sociálna práca*, 6(1), 2026, s. 101–108. ISSN 1213-6204

NONOYAMA, T., et al. *Psychosocial support and care for children with special healthcare needs and their families: A scoping review for enhancing the care system*. *Medicine*, 2025. 104(12), e41944.

OLASEHINDE, T. *Empowering Families: The Economic and Social Effects of Educating Special Needs Children on UK Working-Class Parents*. 2024. Dostupné na:

https://www.researchgate.net/publication/384152962_EMPOWERING_FAMILIES_THE_ECONOMIC_AND_SOCIAL_EFFECTS_OF_EDUCATING_SPECIAL_NEEDS_CHILDREN_ON_UK_WORKING-CLASS_PARENTS

ONDREJKOVIČ, P. *Sociálna patológia rodiny*. Bratislava: VEDA. 2009. 577 s. ISBN 9788022410748

OSTATNÍKOVÁ, D. a kol. *Máme dieťa s autizmom. Kompas pre rodičov*. Bratislava : VEDA, 2015. 174 s. ISBN 978-80-224-1474-6

VASCONCELLOS, R. N., et al. *The family of the child with special health care needs and their social relationships*. *Revista Brasileira de Enfermagem*. Rev Bras Enferm. 2022;75(Suppl 2): e20210031. dostupné na: <https://www.scielo.br/j/reben/a/PHvxQDhWv6L5QzH9RkqmzYQ/?format=pdf&lang=en>

WALSH, F. *Strengthening Family Resilience*. New York: Guilford Press. 2016, 400 s., ISBN 9781462529865

ZAHRA, F. D., HENDRIANI, W. Work-Life Balance for Working Mothers Who Have Children with Special Needs. In. *KESANS International Journal of Health and Science*. 2023. DOI: 10.54543/kesans.v2i11.219

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon).

Údaje o autorke

Mgr. Katarína Slezáková, PhD.

Katedra counselingu, Teologická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave
Kostolná 1 P.O.BOX 173, 814 99 Bratislava.

telefón: +421252775429, e-mail: katarina.slezakova@truni.sk

VZTAHOVÉ PROBLÉMY V RODINĚ

Relationship problems in the family

Jaromír Sloboda – Vladimír Korek – František Kratochvíl

Abstrakt: Vztahové problémy v rodině představují častý a mnohdy zásadní faktor ovlivňující kvalitu života jednotlivců i celkovou dynamiku rodinného soužití. Tento text se zaměřuje na hlavní příčiny a projevy narušených mezilidských vztahů uvnitř rodinného systému, jako jsou konflikty mezi partnery, problémy v komunikaci, generační rozdíly či dysfunkční rodinné vzorce. Analyzovány jsou také důsledky těchto problémů na psychickou pohodu členů rodiny, včetně dopadů na děti a mladistvé. Součástí práce je rovněž přehled možných přístupů k řešení vztahových krizí – od individuální a rodinné terapie až po preventivní strategie zaměřené na posilování zdravé komunikace a emocionální inteligence. Cílem je poukázat na důležitost včasného rozpoznání problémů a aktivního přístupu k jejich řešení v kontextu dlouhodobého zachování funkčního a podpůrného rodinného prostředí.

Klíčové slová: Rodina. Vztahy. Konflikty. Komunikace. Partnerské problémy. Rodinná terapie. Emoční inteligence. Mezilidské vztahy. Psychická pohoda. Výchova.

Abstract: Relationship problems in the family represent a frequent and often crucial factor influencing the quality of life of individuals and the overall dynamics of family coexistence. This text focuses on the main causes and manifestations of disturbed interpersonal relationships within the family system, such as conflicts between partners, communication problems, generational differences or dysfunctional family patterns. The consequences of these problems on the psychological well-being of family members are also analyzed, including the impact on children and adolescents. The work also includes an overview of possible approaches to resolving relationship crises - from individual and family therapy to preventive strategies aimed at strengthening healthy communication and emotional intelligence. The aim is to point out the importance of early recognition of problems and an active approach to their resolution in the context of long-term preservation of a functional and supportive family environment.

Keywords: Family. Relationships. Conflicts. Communication. Partner problems. Family therapy. Emotional intelligence. Interpersonal relationships. Psychological well-being, education.

Úvod

Rodina bývá často označována jako základní kámen společnosti. Právě v rodině se dítě učí prvním hodnotám, získává zkušenosti a formuje svůj pohled na svět. Ideální rodinné prostředí je místem bezpečí, důvěry a podpory. Ne vždy tomu ale tak je, vztahy mezi členy rodiny mohou být komplikované a někdy se objevují problémy, které mají negativní dopad na všechny zúčastněné.

Rodina představuje jednu z nejvýznamnějších sociálních institucí, která zásadně ovlivňuje utváření osobnosti jedince. V ideálním případě plní rodina funkci podpůrného prostředí, poskytuje pocit bezpečí, jistoty a identity (Možný, 2002).

Realita je však často komplikovanější a v rodinném prostředí se objevují různé konflikty a vztahové problémy. Ty mohou být důsledkem generačních rozdílů, rozdílných hodnotových orientací, ekonomického tlaku nebo nedostatku komunikace mezi členy rodiny.

Rodina jako sociální instituce

Rodina je považována za primární skupinu, ve které jedinec získává první zkušenosti se sociálními rolemi, hodnotami a normami (Ondrejko, 2009). Z pohledu sociologie rodiny plní tato instituce funkci reprodukční, socializační, ekonomickou a emocionální (Možný, 2002).

Význam vztahů v rodině

Kvalita rodinných vztahů je úzce propojena s psychickým zdravím jednotlivých členů. Podle Matějčka (1994) může harmonické rodinné prostředí významně přispět k zdravému vývoji dítěte, zatímco konfliktní prostředí působí negativně na jeho sebedůvěru a sociální adaptaci.

Příčiny vztahových problémů v rodině

Rodina je základní sociální instituce, která poskytuje jedinci první zkušenosti se soužitím, socializací a vzájemnou podporou (Možný, 2002). Přestože bývá rodina vnímána jako místo bezpečí a stability, v praxi se často objevují různé problémy, které narušují harmonii vztahů mezi jejími členy. Příčiny těchto problémů jsou mnohostranné – vycházejí jak z osobních charakteristik jednotlivců, tak z vnějších okolností, v nichž rodina žije. Jedním z častých zdrojů problémů je nedostatečná komunikace. Rodiče a děti často nedokáží jasně vyjadřovat své potřeby a očekávání, což vede k nedorozuměním (Ondrejko, 2009). U dospívajících pak bývá typická touha po větší samostatnosti, která se může dostávat do konfliktu s autoritou rodičů (Helus, 2009). Další příčinou bývají ekonomické a pracovní tlaky. Podle výzkumů Národního ústavu pro rodinu (2018) patří finanční nejistota a pracovní přetížení mezi faktory, které významně oslabují kvalitu rodinných vztahů. V neposlední řadě mohou vztahové problémy souviset také s odlišnými představami o výchově dětí či s nerovnoměrným rozdělením domácích povinností.

Nedostatečná komunikace

Nekomunikace či špatná komunikace patří mezi nejčastější zdroje konfliktů. Členové rodiny často nevyjadřují své potřeby, neformulují jasně očekávání nebo si vzájemně nenaslouchají. To vede k nedorozuměním, hádkám a postupnému oslabování důvěry (Srb, 2011). Rodina je považována za primární skupinu, ve které jedinec získává první zkušenosti se sociálními rolemi, hodnotami a normami (Ondrejko, 2009). Z pohledu sociologie rodiny plní tato instituce funkci reprodukční, socializační, ekonomickou a emocionální (Možný, 2002). Kvalita rodinných vztahů je úzce propojena s psychickým zdravím jednotlivých členů. Podle Matějčka (1994) může harmonické rodinné prostředí významně přispět k zdravému vývoji dítěte, zatímco konfliktní prostředí působí negativně na jeho sebedůvěru a sociální adaptaci.

Generační rozdíly

Konflikty mezi rodiči a dospívajícími dětmi jsou častým jevem. Adolescence je obdobím hledání identity a touhy po nezávislosti, což se často střetává s rodičovskou snahou o kontrolu a ochranu (Helus, 2009). Generační rozdíly se mohou projevovat

také v odlišných hodnotách, přístupu k technologiím nebo životnímu stylu. Zatímco rodiče usilují o kontrolu a ochranu, adolescenti požadují svobodu a samostatnost. To může vést k ostrým sporům, zejména v otázkách školní docházky, volnočasových aktivit nebo partnerských vztahů (Helus, 2009).

Ekonomické a pracovní zatížení

Rodinné vztahy významně ovlivňuje ekonomická situace. Finanční problémy, zadlužení nebo nejistota zaměstnání jsou faktory, které přispívají ke stresu a zvyšují napětí v rodině (Národní ústav pro rodinu, 2018). Podobně negativně působí i dlouhodobé pracovní přetížení rodičů, jež snižuje množství času věnovaného rodině. Rodinné vztahy jsou ovlivněny i vnějšími faktory, mezi něž patří finanční situace či pracovní zatížení rodičů. Podle výzkumů Národního ústavu pro rodinu (2018) bývá finanční nejistota významným stresorem, který se negativně promítá do kvality manželských a rodičovských vztahů.

Rozdílné představy o výchově

Partneři často přistupují k výchově dětí odlišně – zatímco jeden preferuje přísnější přístup, druhý může prosazovat liberální model. Tyto rozdíly vedou k častým sporům a oslabují jednotný výchovný přístup, což se následně promítá do chování dětí (Kuchařová, 2010). Rozdílné názory rodičů na výchovu dětí mohou být zdrojem dlouhodobého napětí. Často se jedná o rozdíly mezi přísnějším a liberálnějším přístupem (Kuchařová, 2010).

Psychologické a osobnostní faktory

Individuální psychické obtíže (např. deprese, závislosti nebo zvýšená míra agresivity) mohou významně komplikovat vztahy uvnitř rodiny. Podle Matějčka (1994) se v rodinách, kde se objevují závislosti či psychické problémy rodičů, častěji objevuje nestabilita a konfliktní atmosféra. Příčiny vztahových problémů v rodině jsou rozmanité a navzájem se prolínají. Nejčastěji se jedná o problémy v komunikaci, generační neshody, ekonomické tlaky, rozdílné výchovné styly a psychologické faktory. Porozumění těmto příčinám je nezbytné pro prevenci a řešení konfliktů, a to jak v rovině rodinného života, tak i v rámci odborné praxe.

Důsledky vztahových problémů v rodině

Rodina je prostředím, které formuje osobnost člověka od raného dětství a poskytuje mu základní oporu. Pokud však dochází k dlouhodobým konfliktům nebo vztahovým problémům, může být tato opora narušena. Negativní důsledky se projevují nejen na jednotlivcích, ale i na fungování rodiny jako celku a někdy i na širší společnosti (Možný, 2002).

Dopady na děti

Děti jsou na rodinné prostředí mimořádně citlivé. Podle Matějčka (1994) se konflikty v rodině často odrážejí v psychickém stavu dítěte, které může pociťovat nejistotu, úzkost a ztrátu sebedůvěry. Dlouhodobé napětí může vést i k poruchám chování, problémům ve škole a potížím při navazování mezilidských vztahů. Děti z konfliktních rodin mají také vyšší riziko sociální izolace a v dospělosti opakují vzorce chování, které si osvojily v dětství (Helus, 2009). Děti vyrůstající v konfliktním prostředí často projevují úzkost, problémy s chováním a nižší školní výkon (Matějček, 1994). Může u nich docházet i k problémům při navazování sociálních vztahů v dospělosti.

Dopady na rodiče

Dospělí členové rodiny mohou v důsledku neřešených konfliktů trpět psychickými problémy, stresem nebo syndromem vyhoření. Výzkumy ukazují, že dlouhodobé napětí mezi partnery zvyšuje riziko rozvodovosti a vede ke zhoršení psychické pohody (Kuchařová, 2010). Časté hádky či odcizení mezi partnery se mohou promítnout i do jejich pracovního výkonu a celkové spokojenosti se životem. Dlouhodobé napětí se u dospělých může projevit psychickými problémy, syndromem vyhoření nebo rozpadem partnerského vztahu. Podle Kuchařové (2010) zvyšují neřešené konflikty riziko rozvodovosti.

Dopady na rodinný systém

Vztahové problémy nezasahují pouze jednotlivce, ale celý rodinný systém. Dochází k narušení důvěry, oslabení soudržnosti a někdy až k rozpadu rodiny (Možný, 2002). Podle Národního ústavu pro rodinu (2018) bývá rozpad rodiny spojen s ekonomickými obtížemi, snížením životní úrovně a větším rizikem sociálního vyloučení. Vztahové problémy neovlivňují jen jednotlivce, ale celý rodinný systém. Dochází k narušení soudržnosti, ztrátě důvěry a někdy až k úplnému rozpadu rodiny (Možný, 2002).

Společenské důsledky

Rodinné konflikty mohou mít i širší společenský dopad. Děti z problematických rodin se častěji potýkají s problémy v chování, závislostmi nebo kriminálním jednáním. Rodiny, které selhávají ve své socializační funkci, tak přenášejí své problémy do širší společnosti (Ondrejko, 2009). Důsledky vztahových problémů v rodině jsou mnohohrstevnaté a zasahují jak děti, tak rodiče i rodinný systém jako celek. Nejzávažnější je jejich dlouhodobý vliv, který může narušit psychickou stabilitu, oslabit partnerské vztahy a vést až k rozpadu rodiny. Z těchto důvodů je důležité problémy nepodceňovat a aktivně hledat cesty k jejich řešení – ať už prostřednictvím otevřené komunikace, nebo odborné pomoci.

Možnosti řešení vztahových problémů v rodině

Vztahové problémy v rodině jsou běžným jevem, který se nevyhýbá žádné domácnosti. Jejich příčiny mohou být různé – od nedostatečné komunikace přes generační rozdíly až po ekonomické potíže či psychické obtíže členů rodiny. Důležité však je, aby rodina dokázala hledat způsoby, jak tyto problémy řešit, a předcházet jejich negativním důsledkům.

Otevřená komunikace

Kvalitní komunikace je základem zdravých vztahů. Podle Srba (2011) je schopnost otevřeně sdílet pocity, potřeby a obavy klíčová pro prevenci konfliktů. Otevřený dialog, naslouchání a respektování názorů všech členů rodiny posilují důvěru a soudržnost. Klíčem k prevenci a řešení problémů je otevřená a upřímná komunikace. Důležité je vytvářet prostor pro sdílení emocí a hledání kompromisů (Srb, 2011).

Schopnost kompromisu a respekt

Mnoho problémů vzniká v důsledku neschopnosti ustoupit. Helus (2009) zdůrazňuje, že hledání kompromisu a vzájemný respekt jsou základními prvky zdravého soužití. Partneři i rodiče s dětmi by měli hledat řešení, která vyhovují oběma stranám, a učit se respektovat odlišné potřeby a hodnoty.

Odborná pomoc

Pokud si rodina nedokáže poradit sama, může být vhodné vyhledat odbornou pomoc. Rodinná a manželská terapie poskytuje bezpečný prostor pro vyjádření pocitů a hledání nových způsobů řešení konfliktů (Kuchařová, 2010). Odborníci, jako jsou psychologové nebo rodinní poradci, pomáhají rodinám zvládat komunikační bariéry, emoční problémy i praktické otázky soužití.

Prevence problémů

Důležitou roli hraje i prevence. Podpora pozitivních rodičovských kompetencí, vzdělávání v oblasti komunikace a vyvážené rozdělení domácích rolí mohou předejít vzniku hlubších konfliktů (Helus, 2009). Prevenci vztahových problémů lze dosáhnout například rovnoměrným rozdělením domácích povinností, podporou partnerského vztahu a společně tráveným časem. Podle Národního ústavu pro rodinu (2018) je důležité posilovat rodičovské kompetence a vzdělávat rodiče v oblasti výchovy a komunikace.

Sociální podpora

Důležitou roli hraje také širší sociální prostředí. Podpora širší rodiny, přátel či komunitních služeb může přispět ke zvládnutí krizových situací. Možný (2002) uvádí, že soudržnost sociálních sítí zvyšuje odolnost rodin vůči problémům a usnadňuje hledání řešení. Řešení vztahových problémů v rodině vyžaduje aktivní přístup, ochotu komunikovat a schopnost hledat kompromisy. Zatímco menší konflikty lze zvládnout pomocí otevřeného dialogu a respektu, u závažnějších situací je vhodné vyhledat odbornou pomoc. Rodina, která je schopna spolupracovat na řešení problémů a přijímat podporu z okolí, má větší šanci udržet soudržnost a vytvořit zdravé prostředí pro všechny své členy.

Závěr k vztahovým problémům v rodině

Rodina je nejdůležitější prostředí pro vývoj jedince a zároveň základní sociální instituce společnosti. Přesto se nevyhýbá konfliktům a vztahovým problémům, které mohou mít hluboký dopad na děti, rodiče i širší rodinný systém. V závěru je proto nutné shrnout klíčové poznatky o příčinách, důsledcích a možnostech řešení těchto problémů. Vztahové problémy v rodině jsou běžnou součástí života a nevyhýbají se nikomu. To, co rozhoduje o jejich dopadu, je především způsob, jakým se k nim členové rodiny postaví. Pokud se rodina dokáže vzájemně respektovat, komunikovat a podporovat, mohou i obtížné chvíle přispět k posílení vztahů a hlubšímu porozumění. Rodina je místem, kde se formují základní hodnoty a postoje člověka. Přesto se ani ona nevyhne problémům a konfliktům. Příčiny vztahových problémů jsou různorodé – od nedostatku komunikace přes ekonomické tlaky až po generační rozdíly. Tyto konflikty mohou mít negativní dopad na děti, rodiče i fungování rodinného systému. Řešením je především otevřená komunikace, ochota hledat kompromisy a v případě potřeby i využití odborné pomoci. Rodina, která dokáže čelit problémům, má potenciál posílit své vztahy a vytvořit stabilní a podpůrné prostředí pro všechny členy.

Významnými příčinami vztahových problémů v rodině jsou nedostatečná komunikace, generační rozdíly, ekonomické tlaky a rozdílné výchovné přístupy (Možný, 2002; Helus, 2009). Tyto faktory často působí současně a navzájem se posilují. Důsledky se projevují zejména u dětí, které jsou citlivé na atmosféru v rodině. Podle Matějčka (1994) konfliktní prostředí negativně ovlivňuje jejich psychický vývoj, sebedůvěru a schopnost navazovat vztahy. U dospělých pak dlouhodobé

konflikty zvyšují riziko psychického vyčerpání a rozpadu partnerského vztahu (Kuchařová, 2010). Možnosti řešení spočívají především v otevřené komunikaci, schopnosti kompromisu a včasném vyhledání odborné pomoci. Důležitou roli hraje také prevence a posilování rodičovských kompetencí (Srb, 2011; Národní ústav pro rodinu, 2018).

Vztahové problémy jsou přirozenou součástí rodinného života. Klíčové však je, aby se rodina snažila konflikty aktivně řešit a nenechávala je narůstat. Rodina, která se učí komunikovat, spolupracovat a přijímat podporu z okolí, může své vztahy posílit a vyjít z obtížných situací ještě pevnější. Jak uvádí Možný (2002), právě schopnost zvládat krize je jedním z ukazatelů funkčnosti rodiny. Vztahové problémy v rodině nelze nikdy zcela eliminovat, ale jejich negativní dopady lze výrazně zmírnit. Otevřený dialog, respekt a podpora, jak v rámci rodiny, tak ze strany odborných služeb, jsou cestou k tomu, aby rodina mohla nadále plnit svou roli bezpečného a stabilního prostředí.

Seznam použitých zdrojů monografie:

HELUS, Zdeněk. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. 303 s. ISBN 978-80-7367-628-5.

KUCHAŘOVÁ, Věra. *Rodina a zaměstnání: sladění pracovního a rodinného života*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 213 s. ISBN 978-80-7419-031-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1994. 212 s. ISBN 80-04-26734-6.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2., uprav. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. 234 s. ISBN 80-86429-05-9.

ONDEJKOVIČ, Petr. *Sociologie výchovy*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2685-4.

SRB, Vladimír. *Rodinná komunikace a její úskalí*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 157 s. ISBN 978-80-210-5407-1. NÁRODNÍ ÚSTAV PRO RODINU. *Rodina v ČR – výzvy a perspektivy*. Brno: NÚR, 2018 [cit. 2025-09-18]. Dostupné z: <http://www.nur.cz/>

Údaje o autorech

Mgr. Jaromír Sloboda,
Mgr. Vladimír Korek,
PhDr. František Kratochvíl, PhD.
Doktorandské studium
Teologická fakulta v Košiciach
Hlavná 89, 041 21 Košice
tel. +421556836111

PÉČE O ČLENA RODINY PROSTŘEDNICTVÍM MEZIGENERAČNÍ SOLIDARITY

Caring for a Family Member through Intergenerational Solidarity

Jana Stejskalová

Abstrakt: Cílem příspěvku je otevřít diskuzi o tom, jak může společnost podpořit a udržet přirozené mezigenerační vazby v péči o blízké, aniž by docházelo k přetížení jednotlivců či rozpadu tradičních forem solidarity. Mezigenerační péče by neměla být vnímána pouze jako soukromá záležitost rodiny, ale jako širší sociální fenomén, který si zaslouží větší pozornost tvůrců politik i odborné veřejnosti

Klíčové slová: Mezigenerační péče. Rodina. Sociální práce.

Abstract: This text deals with the issue of informal care for family members in the context of intergenerational solidarity. It summarizes the main characteristics and challenges associated with providing family care for older adults and people with limited self-sufficiency. It focuses on the needs of caregivers, their socioeconomic burden, gender aspects of care, and impacts on quality of life. The text also reflects on the shortcomings of the current institutional framework and analyzes new legislative measures that formally recognize the status of informal caregivers in the Czech Republic for the first time. In conclusion, it discusses options for systemic support that could contribute to the sustainability of intergenerational solidarity in changing demographic and social conditions.

Keywords: Intergenerational care. Family. Social work.

Péče o člena rodiny prostřednictvím mezigenerační solidarity

Mezigenerační solidarita představuje významný sociální mechanismus, který propojuje jednotlivé generace prostřednictvím vzájemné pomoci, péče a podpory. V souvislosti se stárnutím populace a prodlužující se délkou života nabývá tento koncept na aktuálnosti, zejména v oblasti dlouhodobé péče. Zajištění péče o seniory je v České republice z velké části založeno na neformální péči poskytované rodinnými příslušníky. Tato forma péče však naráží na celou řadu překážek, jak na úrovni jednotlivce, tak systému. Cílem tohoto textu je přiblížit současné poznatky o neformální péči a mezigenerační solidaritě v Česku, s důrazem na potřeby pečujících, institucionální rámec a aktuální vývoj v oblasti veřejné politiky.

Mnoho pečujících osob popisuje pocity osamocení, nedostatečné sociální vazby a frustraci z nedostupnosti služeb. Vysoká psychická i fyzická zátěž může vést k vyhoření nebo zhoršení zdravotního stavu pečovatele, čímž se zvyšuje riziko dvojí péče – jak o seniora, tak o pečujícího samotného.

Z ekonomického hlediska je významný dopad na pracovní uplatnění pečujících. Podle Pospíšilové a Křížkové (2024) je typickým rysem tzv. péče v předdůchodovém věku především omezení pracovních možností, snížení příjmů a časté rozhodování mezi prací a péčí. Genderové rozdíly přitom hrají zásadní roli – ženy nesou větší díl zodpovědnosti a častěji opouštějí zaměstnání kvůli péči. OECD (2022) klade důraz na flexibilitu pracovního poměru, financování, odlehčovací služby a sociální podporu.

Institucionální rámec

Český systém dlouhodobé péče se v posledních letech postupně přibližuje evropským standardům, ale podpora neformálních pečujících stále zůstává omezená. Přesto došlo v roce 2024 k významnému posunu: Česká republika poprvé oficiálně uznala postavení neformálních pečujících v právním rámci (Eurocarers, 2025). Nová legislativa je součástí širšího strategického rámce pro stárnutí společnosti, který má za cíl zlepšit podmínky pro rodinnou péči, umožnit flexibilní formy zaměstnání a posílit komunitní služby.

Dále je v plánu rozšířit přístup ke vzdělávacím programům pro pečující osoby a zjednodušit administrativní procesy pro získání příspěvků. Významné je rovněž zavedení institutu tzv. dlouhodobého pečovatelského volna, který umožňuje pečujícím krátkodobě opustit práci bez ztráty zaměstnání (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2024). Podle akčního plánu (MPSV, 2025) je třeba klást důraz mimo jiné na mezigenerační soudržnost.

Diskuse

Mezigenerační solidarita představuje významný sociální mechanismus, který propojuje jednotlivé generace prostřednictvím vzájemné pomoci, péče a podpory. V souvislosti se stárnutím populace a prodlužující se délkou života nabývá tento koncept na aktuálnosti, zejména v oblasti dlouhodobé péče. Zajištění péče o seniory je v České republice z velké části založeno na neformální péči poskytované rodinnými příslušníky. OECD (2023) uvádí, že každodenní péče v České republice je na ženách ve více jak 60%, ve srovnání s Maďarskem 80% a Švýcarskem 37%. Tato forma péče však naráží na celou řadu překážek, jak na úrovni jednotlivce, tak systému.

Navzdory pozitivnímu vývoji čelí systém péče v Česku několika zásadním výzvám. První z nich je udržitelnost mezigenerační solidarity v podmínkách zvyšující se míry osamělosti, stěhování mladších generací do měst a snížení dostupnosti služeb na venkově. Dále je třeba řešit otázku rovnosti v péči – jak z pohledu genderového rozložení, tak dostupnosti služeb pro nízkopříjmové domácnosti. Další výzvou je rozvoj technologií a digitalizace služeb. Přestože asistivní technologie mohou významně usnadnit péči, ne všichni pečující nebo senioři mají přístup k těmto nástrojům. Výzkumy také upozorňují na to, že ochota veřejnosti finančně se podílet na rozvoji systému dlouhodobé péče je závislá na zkušenosti s poskytováním péče v rodině (Simmons et al., 2024).

Závěr

Neformální péče zůstává klíčovým pilířem systému dlouhodobé péče v České republice. Bez podpory státu a rozvoje komunitních služeb však může docházet k přetížení pečujících, poklesu jejich kvality života a ztrátě motivace k péči. Mezigenerační solidarita je hodnotou, kterou je třeba nejen udržovat, ale také prakticky podporovat – jak právně, tak finančně. Nové legislativní kroky a strategické dokumenty naznačují posun správným směrem, avšak úspěch těchto opatření bude záviset na konkrétní implementaci a reálné dostupnosti služeb pro všechny pečující osoby.

Seznam použité literatury

OECD. (2023). *Informal carers: Health at a Glance 2023*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance-2023_7a7afb35-en/full-report/informal-carers_d9627891.html#figure-d1e35750-428589b506

EUROCARERS. (2025, January 10). *Czech legislation recognizes informal carers for the first time*. <https://eurocarers.org/czech-legislation-recognizes-informal-carers-for-the-first-time/>

MARESOVA, P., LEE, S., FADEYI, O. O., KUČA, K., & et al. (2020). The social and economic burden on family caregivers for older adults in the Czech Republic. *BMC Geriatrics*, 20(1), 1–11. <https://doi.org/10.1186/s12877-020-01571-2>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. (2024). *Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti do roku 2030 – Akční plán 2023–2025*. <https://www.mpsv.cz>

POSPÍŠILOVÁ, M., & KŘÍŽKOVÁ, A. (2024). Gendered impact of caregiving on older nonmedical healthcare workers. *Kontakt*, 26(1), 89–95. DOI: 10.32725/kont.2024.016

SIMMONS, C., ILINCA, S., KADI, S., & COMAS-HERRERA, A. (2024). Financing and provision of long-term care in Europe: Reflections on intergenerational solidarity in care for older people. *Social Policy & Administration*. Advance online publication. doi/10.1111/spol.13113

OECD. (2022). Rocard, E., & Llana-Nozal, A. *Supporting informal carers of older people: Policies to leave no carer behind* (Health Working Papers No. 140). OECD Publishing.

MPSV – Akční plán Strategického rámce přípravy na stárnutí společnosti (2023–2025). <https://www.mpsv.cz/akcni-plan-k-naplneni-strategickeho-ramce-pripravy-na-starnuti-spolecnosti-na-obdobi-2023-2025>

Údaje o autorce

Mgr. Jana Stejskalová, Ph.D.

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice

jstejskalova@zsf.jcu.cz

ŽIVOTNÍ SPOKOJENOST RODIČŮ DĚTÍ S HANDICAPEM

Life Satisfaction of Parents of Children with Disabilities

Jana Stejskalová

Abstrakt: Příspěvek představuje výsledky výzkumu zaměřeného na životní spokojenost rodičů dětí s handicapem. Životní spokojenost je v této souvislosti chápána jako klíčový faktor ovlivňující stabilitu rodiny, která čelí specifickým nárokům spojeným s péčí o dítě se zdravotním handicapem. Výzkum se zaměřuje na identifikaci faktorů, jež přispívají k vyšší míře spokojenosti rodičů, a současně zkoumá, jak tyto faktory mohou napomáhat lepší adaptaci rodiny na každodenní výzvy. Výsledky mohou přispět k lepšímu porozumění potřebám těchto rodin a inspirovat rozvoj podpůrných intervencí.

Klíčové slová: Rodiče dítěte s handicapem. Životní spokojenost. Sociální práce.

Abstract: This paper presents the results of research focused on the life satisfaction of parents of children with disabilities. In this context, life satisfaction is understood as a key factor influencing the stability of families facing the specific challenges associated with caring for a child with a disability. The study aims to identify factors contributing to higher levels of parental satisfaction, at the same time, examines how these factors can help families better adapt to everyday challenges. These findings could improve our understanding of the needs of these families and inform the development of supportive interventions.

Keywords: Parents of children with disabilities. Life satisfaction. Social work.

Údaje o autorce

Mgr. Jana Stejskalová, Ph.D.

Zdravotně sociální fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

J. Boreckého 1167/27,

370 11 České Budějovice

jstejskalova@zsf.jcu.cz

PEDAGOGICKO PSYCHOLOGICKÉ SOUVISLOSTI VZTAHU RODINY A ŠKOLY PŘI PREVENCI RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Pedagogical and psychological implications of the family-school relationship in the prevention of risky behavior

Václav Šimek

Abstrakt: Studie se zaměřuje na pedagogicko-psychologické souvislosti vztahu rodiny a školy při prevenci rizikového chování adolescentů na středních školách, kdy se v období dospívání formuje identita, prohlubují citové vazby a současně narůstá vliv vrstevnických skupin i digitálních médií. V teoretické části je akcentována role rodiny, v níž výchovný styl a kvalita komunikace významně ovlivňují míru resilience, a zároveň role školy, která prostřednictvím pozitivního klimatu, partnerské komunikace a systematických preventivních programů poskytuje zásadní ochranné faktory. Digitální prostředí je zde chápáno jako prostor otevírající nové možnosti, ale zároveň přinášející zvýšená rizika kyberšikany, závislostí či veřejného zahanbování, jejichž zvládnutí vyžaduje koordinovanou spolupráci rodiny, školy a odborníků. Metodologická část je vystavěna na kvalitativním výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů s učiteli, žáky a rodiči, jehož výsledky ukazují, že právě rodinné klima a otevřenost školní spolupráce zásadně ovlivňují ochotu adolescentů sdílet digitální problémy a hledat oporu u dospělých. Diskuse propojuje získaná data s odbornou literaturou a podtrhuje význam komunitně orientovaných strategií, zatímco závěr doporučuje posilovat prevenci systematickým rozvojem digitální gramotnosti, socio-emočních kompetencí a psychické resilience adolescentů.

Klíčové slová: Adolescenti. Digitální prostředí. Prevence. Resilience. Rizikové chování. Rodina. Škola.

Abstract: The study focuses on the pedagogical and psychological contexts of the relationship between family and school in the prevention of risk behaviour among adolescents in secondary schools, a developmental period in which identity is formed, emotional ties are deepened and the influence of peer groups and digital media becomes particularly strong. The theoretical part emphasizes the role of the family, where parenting style and the quality of communication significantly shape resilience, and the role of the school, which through a positive climate, partnership communication and systematic prevention programmes provides key protective factors. The digital environment is understood as a space that opens new opportunities but simultaneously brings increased risks of cyberbullying, addictive behaviour and public shaming, which require coordinated cooperation between family, school and professionals. The methodological section is based on qualitative research using semi-structured interviews with teachers, students and parents, the results of which demonstrate that family climate and openness to school-family cooperation substantially affect adolescents' willingness to share digital problems and seek adult support. The discussion integrates the findings with current literature and underlines the importance of community-oriented strategies, while the conclusion

recommends strengthening prevention through the systematic development of digital literacy, socio-emotional competences and psychological resilience in adolescents.

Keywords: Adolescents. Digital environment. Family. Prevention. Resilience. Risk behaviour. School.

Teoretická východiska řešené problematiky

Rodina představuje prvotní psychosociální základ pro rozvoj identity, citových vazeb a vzorců chování dítěte, což je v období střední školy (15–19 let) zásadní pro zvládání vývojových krizí, hledání vzorů či řešení konfliktů v kolektivu. Moderní výzkumy potvrzují, že kvalita rodinného prostředí, stabilita, důvěra a jasně nastavené hranice působí jako ochranné faktory před rozvojem rizikového chování včetně digitálních závislostí a kyberšikany. Autoritativní styl výchovy posiluje seberegulaci, zdravé sebepojetí a odolnost vůči manipulaci vrstevníků, zatímco permissivní nebo zanedbávající přístup zvyšuje pravděpodobnost problémových jevů, experimentování s návykovými látkami a online riziky (Martínez et al., 2024; Vávra, M., Šafr, J., Gorčíková, M. 2021).

Škola se ve stadiu adolescence stává druhým klíčovým polem socializace a může zásadně ovlivnit míru resilience vůči zradám, intrikám i intenzivním citovým proměnám typickým pro krátkodobé přátelství v této věkové skupině. Kvalitní školní klima, partnerská komunikace učitelů s žáky, podpora školního psychologa a preventivní programy cílené na digitální bezpečí vytváří kontext pro rozvoj kritického myšlení a sociálních dovedností (Martínez et al., 2024). Na významu nabývá rovněž kvalita spolupráce mezi rodinou a školou, která se podle Slámové (2022) promítá do míry důvěry rodičů a jejich vnímání inkluzivního prostředí, což je důležité pro prevenci rizikového chování. Dynamika současné adolescence je výrazně formována digitálním prostředím. Sociální sítě, online hry a virtuální komunity jsou stěžejním socializačním prostorem, kde adolescenti hledají uznání, krátkodobá přátelství i vzory, avšak zároveň čelí rizikům kyberšikany, public shamingu, addictivního chování a rychlých zklamání (Chomynová et al., 2023). Výzkumy ukazují, že ve skupině středních škol (15–19 let) více než 22 % českých adolescentů tráví na sociálních sítích přes čtyři hodiny denně a nadměrné užívání digitálních her je rizikové pro minimálně 18 % chlapců této věkové skupiny (Chomynová et al., 2023).

Ochranné faktory

Zásadní ochranné faktory, které rozhodujícím způsobem ovlivňují míru rizik spojených s digitálním prostředím v období adolescentního vývoje žáků středních škol, spočívají především v důsledném a kontinuálním zájmu rodičů o digitální život jejich dítěte, přičemž právě otevřená a věcná komunikace mezi generacemi, postavená na respektu, důvěře a ochotě sdílet digitální zkušenosti bez předsudků a moralizujícího tónu, vytváří bezpečné rodinné prostředí, v němž adolescent získává základní kompetence k řešení vztahových, hodnotových i emocionálních dilemat, vyplývajících z interakcí v kyberprostoru (Chomynová a kol., 2023). Každý rodič, který nejen deklaruje, ale i reálně realizuje svůj aktivní zájem o online aktivity svého dítěte a zároveň ve svém vlastním chování důsledně modeluje odpovědný, ohleduplný a reflexivní přístup ke sdílení osobních informací, nastavení digitálních limitů a kritickému hodnocení obsahu, vytváří podmínky pro efektivnější prevenci negativních digitálních jevů, jako jsou kyberšikana, závislost na sociálních sítích či manipulace ze strany vrstevníků (Novotný & Okrajek, 2012; Budayová, 2025). Otevřenost a pravdivost jako základní kvality komunikace nejen snižují pravděpodobnost digitální izolace v případě narůstajících problémů, ale posilují také

důvěru mezi adolescentem a dospělými, a tím i jeho ochotu sdílet případné krizové zážitky již v počáteční fázi, což je z hlediska účinnosti preventivních nebo intervenčních opatření mimořádně důležité.

Zároveň nelze opomíjet skutečnost, že prospěšné působení rozumně nastavené výchovné kontroly a podpory sdílení zkušeností je zásadně doplňováno tím, jaké klima panuje ve školní třídě, jak efektivně škola podporuje pozitivní formy vrstevnických vztahů a jakou váhu přikládá systematickým preventivním programům, rozvoji digitální gramotnosti a dostupnosti školní psychologie. Tam, kde pedagogové i odborní pracovníci vytvářejí atmosféru spolupráce, diskuse, růstu a zároveň důsledně odmítají digitální formy agrese, manipulace či ostrakizace, lze pozorovat nižší incidenci nejen akutních projevů rizikového chování, ale také méně hlubokých a dlouhodobých následků, které často souvisejí s opakovanými ztrátami důvěry, zradou nebo intrikami v prostředí virtuálních vztahů (Chomynová a kol., 2023). Podpora digitální gramotnosti, rozvoj kritického myšlení a systematická psychoedukace zaměřená na zvládnání stressorů, vyrovnávání se s odmítnutím či s emocionální manipulací, představují důležité nástroje, jejichž smysl spočívá nejen v ochraně jedince, ale také ve schopnosti celoškolského kolektivu fungovat jako prevence proti šíření neetických či destruktivních online trendů (Novotný & Okrajek, 2012). Za mimořádně cennou lze považovat také dlouhodobou podporu rozvoje resilience, tedy psychické odolnosti adolescenta, která zahrnuje schopnost čelit frustracím, zklamání z nestabilních vztahů i digitálním zradám, jež jsou v období střední školy a v online prostředí obzvláště časté a intenzivní. Žák, jenž je schopen adekvátně reflektovat a pojmenovávat své emoce, řešit konflikty nenásilnou cestou, samostatně vyhledávat pozitivní zdroje opory a konstruktivně zvládat období klesající popularity nebo setkání s intrikami, vykazuje ve srovnání s ostatními nižší míru úzkostí, depresivit či psychosomatických důsledků, jak potvrzují výsledky posledních komplexních výzkumů v této oblasti (Chomynová a kol., 2023; Novotný & Okrajek, 2012).

Rizikové faktory

Mezi základní rizikové faktory, které dlouhodobě negativně ovlivňují digitální chování adolescentů na středních školách, je podle současné odborné i empirické literatury třeba zařadit zejména přetrvávající konflikty v rodinném prostředí, jež se často pojí s dysfunkční komunikací mezi členy rodiny a výrazně nevyváženými či nedostatečně jasnými výchovnými styly; v takovýchto podmínkách dochází opakovaně k oslabení pocitu bezpečí i jistoty, protože adolescent postrádá oporu při řešení náročných situací, což bývá provázeno jeho zvýšenou tendencí vyhledávat alternativní způsoby uspokojení vztahových i emočních potřeb v online prostoru (Chomynová et al., 2023; Novotný & Okrajek, 2012). V rodinách, kde převládá zanedbávání, permissivní přístup nebo ambivalentní postoj, ztrácí dospívající možnost osvojit si zdravé vzorce digitálního chování, protože mu chybí opakované potvrzení prožitků, modelace adekvátní komunikace a důsledná reflexe digitálních rizik.

Za další zásadní rizikový faktor je nutné považovat intenzivní, často nekontrolovanou expozici digitálním médiím, zejména pokud není provázena adekvátní výchovou k digitálnímu zdraví ani podporou kritického myšlení, protože právě v těchto podmínkách se adolescenti stávají náchylnějšími ke slepému přejímání vnějších vzorů, idolizaci populárních influencerů a ignorování základních pravidel bezpečného pohybu v kyberprostoru (Chomynová et al., 2023). Absence přirozené reflexe digitálního obsahu, respektive neschopnost korigovat vlastní jednání na základě zpětné vazby, vede často k tomu, že mladí lidé přeceňují pozitivní

dopady online komunikace, podceňují varovné signály a méně pozorně přistupují ke sdílení osobních informací, čímž se vystavují zvýšenému riziku manipulace, kyberšikany, obsesivního sledování trendů či rozvoje závislostí na sociálních sítích a digitálních hrách (Novotný & Okrajek, 2012).

Nedostatečná prevence ze strany školy spolu s povrchní nebo zcela chybějící psychoedukační podporou znamená, že adolescent zůstává osamocen při hledání funkčního modelu bezpečného digitálního chování, což prohlubuje jeho vztahovou izolaci a zvyšuje pravděpodobnost zneužití digitálního prostoru pro kompenzaci nejistot, frustrací nebo neúspěchů ve školním či rodinném životě. Školy, které systematicky opomíjejí rozvoj digitální gramotnosti, prevenci rizikového chování v online světě nebo nesystémově a nahodile pracují s žáky, nevytvářejí dostatečně bezpečné prostředí pro otevřené sdílení digitálních těžkostí, což může vést nejen k zhoršení psychosociálního klimatu ve třídě, ale ve svém důsledku i k nárůstu závažných individuálních či kolektivních patologií (Chomynová et al., 2023).

Syntéza dosavadních poznatků ukazuje, že propojení stabilní, bezpečné a podporující rodiny, efektivního školního prostředí orientovaného na prevenci i intervenční podporu a systematického rozvoje digitální gramotnosti představuje zcela zásadní, komplexně ochranný prvek, jehož absence výrazně zvyšuje pravděpodobnost hlubokých a dlouhodobých negativních důsledků pro osobnostní i vztahový rozvoj mladých lidí, kteří se v dynamicky proměnlivém prostředí střední školy teprve učí hledat vlastní identitu, adekvátně vyrovnávat se s frustracemi i navazovat zdravé mezilidské vztahy v reálném i digitálním prostoru (Chomynová et al., 2023; Novotný & Okrajek, 2012).

Metodologická část příspěvku

V rámci realizovaného výzkumu byl zvolen kvalitativní design založený na polostrukturovaných rozhovorech, protože tento přístup, na rozdíl od kvantitativní dotazníkové metody, umožňuje hlubší vhled do komplexních sociálních interakcí a subjektivních zkušeností účastníků, které jsou mnohdy skryté za povrchovými postoji či rutinními vzorci chování. Polostrukturovaný rozhovor je navíc vhodný pro zkoumání citlivých témat, jako je rovnováha mezi kontrolou a podporou v rodině, rodičovská strategie vůči digitálnímu prostředí nebo osobní zkušenosti s adaptací na školní kolektiv a prevenci rizikového chování v prostředí internetu.

Výzkumný soubor byl tvořen třemi skupinami respondentů, jež byly strategicky vybrány s ohledem na povahu a zaměření výzkumného tématu.

Výběr účastníků probíhal metodou záměrného (účelového) výběru s cílem zajistit relevantní vhled do problematiky z perspektivy všech klíčových aktérů. První analyticky významnou skupinu představovali učitelé středních škol, kteří mají nejen přímou zkušenost s každodenní dynamikou třídní komunity, ale jsou i klíčovými aktéry v oblasti prevence a intervence rizikového chování v online i offline prostředí vzdělávací instituce. Druhou skupinou byli samotní žáci středních škol ve věku 15 až 19 let, tedy popisovaná riziková věková kohorta, která je vystavena jak intenzivnímu působení vrstevnických skupin, tak nejrůznějším formám digitálního vlivu. Třetí skupinu tvořili rodiče těchto adolescentů, jejichž postoje k digitálním technologiím, hodnotové nastavení, styl komunikace a míra důvěry v tematicke online prevence reprezentují důležitý faktor ovlivňující volbu strategií řešení digitálních dilemat.

Sběr dat probíhal formou individuálních polostrukturovaných rozhovorů uskutečněných v neutrálním a pro respondenty bezpečném prostředí, kdy každému rozhovoru předcházelo udělení informovaného souhlasu, v němž byli účastníci seznámeni s cíli výzkumu, zaručenou anonymitou a dobrovolností své účasti, a se

souhlasem respondentů byly rozhovory nahrávány a následně doslovně transkribovány pro účely detailní analýzy.

Předmět vlastního zkoumání byl zúžen na vztah rodinného klimatu a školní adaptace, přičemž zvláštní pozornost byla věnována postojům rodičů k prevenci rizikového chování a ochotě komunikovat témata spojená s digitálním světem. Hlavní výzkumná otázka pak byla formulována tak, aby zastřešovala veškeré klíčové proměnné:

Jaké jsou klíčové ochranné a rizikové faktory v rodinném a školním prostředí, které ovlivňují míru rizikového chování adolescentů (15–19 let) v digitálním prostoru?

Dílčí výzkumné otázky byly následně vytvořeny tak, aby zachytily konkrétní vztahy mezi jednotlivými proměnnými. Ve vztahu k **rodinnému prostředí** bylo zkoumáno, jaký vliv má styl výchovy na míru digitální závislosti, zda kvalita a otevřenost komunikace o online aktivitách souvisí s ochotou adolescenta svěřit se rodičům v případě negativní zkušenosti, a do jaké míry digitální návyky rodičů ovlivňují digitální zvyklosti jejich dětí. V oblasti školního prostředí se dílčí otázky zaměřily na vztah mezi vnímanou kvalitou školního klimatu a výskytem kyberšikany, zkoumána byla rovněž efektivita preventivních programů a souvislost mezi dostupností školního psychologa a ochotou studentů řešit digitální problémy v rámci školy. Třetí oblast se orientovala na **resilienci a individuální** strategie, kde bylo zkoumáno, zda psychická odolnost funguje jako mediátor mezi negativními online zážitky a mírou prožívaného stresu, a jaké konkrétní techniky zvládnání konfliktů či emoční regulace volí mladí lidé, když čelí intrikám a manipulaci ve virtuálním prostředí.

Pro analýzu dat z transkripce byla využita metoda tematické analýzy, kdy tento zvolený postup se sestával z několika kroků a to tak, že nejprve proběhlo opakované čtení prepisů pro seznámení s daty, následně byly v textu identifikovány a označeny relevantní pasáže (proces otevřeného kódování), a z kódů pak byly postupně vytvářeny širší kategorie a zastřešující témata, která odpovídala na dílčí výzkumné otázky a odhalovala klíčové souvislosti ve zkušenostech respondentů.

Výsledky výzkumu

Výsledky výzkumného šetření, které byly získány metodou polostrukturovaných rozhovorů s učiteli, žáky středních škol ve věku 15 až 19 let a rodiči, poukázaly na úzkou souvislost mezi rodinným klimatem, způsobem komunikace v rodině a schopností adolescentů adaptovat se na školní kolektiv a řešit výzvy související s digitálním prostředím. Analýza dat jasně ukázala, že styl výchovy v rodinném zázemí významně ovlivňuje nejen to, jak žák postupuje při řešení konfliktů v třídním kolektivu, ale zejména jak se staví k prevenci rizikového chování v online světě a zda má tendenci v případě problémů hledat oporu u dospělých.

Respondenti, kteří vyrůstali v rodinném prostředí charakterizovaném autoritativním stylem výchovy, tedy v rodinách, kde se kombinuje srozumitelně vymezená pravidla s emoční podporou a zájmem o dění v životě dítěte, častěji popisovali ochotu řešit své digitální zkušenosti doma i ve škole a necítili se být natolik ohroženi negativními důsledky působení vrstevnických skupin v online prostoru. Jeden z žáků například uvedl: „**Vím, že když se něco nepovede, mohu to doma otevřeně říct, bez obav z trestu. Rodiče vždy nejprve vyslechnou, teprve potom navrhnou, co dál.**“ Naopak žáci z rodin, kde převládala permissivní nebo zanedbávající přístup, tedy tam, kde nebyla nastavena jasná pravidla nebo kde v komunikaci

převažoval nezáměr o digitální aktivity adolescenta, uváděli častěji zkušenosti s izolací, horší schopností čelit manipulaci a šikaně v online prostředí a menší ochotou svěřovat se při potížích dospělým.

Uvedený pohled potvrzovali i rodiče z autoritativně laděných rodin, kteří zdůrazňovali význam preventivní komunikace a budování dlouhodobé důvěry jako klíčového ochranného faktoru. Jeden z rodičů to shrnul slovy: **„Od malička jsme se snažili mluvit o všem. I o internetu. Říkáme dceři, že za námi může přijít s čímkoliv, i když třeba udělá chybu. Věříme, že právě ta jistota, že nebude souzena, je důležitější než jakýkoliv zákaz.“**

Významnou roli podle získaných dat hraje i přístup učitelů ke spolupráci s rodiči a k prevenci digitálního rizikového chování přímo ve škole. Učitelé, kteří mají možnost systematicky spolupracovat s rodinami a školním psychologem, hodnotili výsledky své prevence příznivěji, neboť v takovém prostředí se jim dařilo dříve zachytit varovné signály v chování žáků a lépe předcházet rozvoji sociálních konfliktů působících i v digitální rovině. Typicky byla tato zkušenost popsána slovy: **„Jestliže komunikujeme s rodinou otevřeně a máme důvěru, daří se nám zabránit tomu, aby se problém dostal do fáze, kterou už není možné zvládnout.“** Současně byli ale učitelé, kteří absolvovali pouze formální školení, často nejistí v řešení digitálních problémů a pociťovali potřebu dalšího vzdělávání v této oblasti.

Pohled žáků potvrzuje, že digitální prostředí je v současnosti pro většinu dospívajících přirozenou, každodenní součástí života, která zasahuje nejen oblast školní práce, ale zejména tvorbu a udržování vztahů ve třídě. Velká část respondentů vnímá online skupiny, komunikační platformy a sociální sítě jako místo, kde lze nalézt oporu, ale současně i prostor, kde vznikají zdroje konfliktů, pomluv či veřejného zesměšnění. Jeden z žáků svou zkušenost charakterizoval slovy: **„Skupiny na sociálních sítích jsou důležité pro domluvu a pomoc třeba s učením, ale někdy se tam řeší věci, které nakonec ovlivní vztahy v reálu, často i negativně.“**

Na základě opakujících se motivů v rozhovorech s žáky, rodiči i učiteli bylo možné sestavit přehled, jak konkrétní typ rodinného klimatu souvisí s ochotou adolescentů sdílet své digitální problémy s dospělými a jak otevřenost rodinné komunikace ovlivňuje možnost včasného záchytu rizikového chování v online prostředí. Pro ilustraci rozložení těchto souvislostí v jednotlivých skupinách respondentů prezentuji přehlednou tabulku, která shrnuje hlavní typy komunikace a jejich typické důsledky pro ochotu žáků obracet se na rodiče nebo učitele v případě digitálního konfliktu.

Tabulka 1 Přehled ochoty žáků komunikovat digitální problém podle typu rodinného klimatu

Typ rodinného klimatu	Ochota sdílet problém s rodiči	Ochota sdílet problém s učitelem
Autoritativní, podpůrné	výrazně vysoká	vyšší než průměrná
Permisivní, zanedbávající	výrazně nízká	nízká až minimální
Ambivalentní nebo konfliktní	kolísavá, nejistá	proměnlivá

Zdroj: vlastní

Z uvedené tabulky je zřejmé, že nejvyšší míra ochoty sdílet digitální problémy v rodině i ve škole je charakteristická pro adolescenty vyrůstající v autoritativně a podpůrně laděném rodinném klimatu, kdy tito žáci se nebojí vyhledat pomoc v

situacích konfliktu nebo šikany, a to nejen doma, ale i u školních odborníků. Naopak v rodinách, kde převažuje permissivní nebo zanedbávající výchova, panuje u adolescentů silná rezignace na komunikaci a zvýšené riziko izolace, což zásadně limituje možnosti včasné intervence při výskytu digitálních obtíží, a v rodinách s ambivalentním nebo konfliktním klimatem je ochota sdílení nejistá a silně proměnlivá, často závislá na aktuální situaci ve vztazích mezi členy rodiny i vztazích se školními autoritami. Celkově tedy lze z prezentovaných údajů doložit, že kvalita rodinného klimatu a otevřenost komunikace mají zcela zásadní význam pro efektivní prevenci a řešení rizikového chování adolescentů v digitálním prostředí.

Diskuze

Výsledky kvalitativního výzkumu jednoznačně ukazují, že styl výchovy, jenž v rodině převládá, představuje klíčový faktor ovlivňující schopnost adolescentů nejen adaptovat se na školní kolektiv, ale především proaktivně předcházet rizikovému chování v digitálním prostoru a efektivně zvládat případné konflikty mezi vrstevníky v rámci třídního kolektivu. Tato zjištění jsou plně v souladu s tradiční i aktuální psychologickou teorií, která dlouhodobě potvrzuje, že právě autoritativní styl rodinné výchovy, charakterizovaný vyváženou kombinací emoční podpory a jasně definovaných pravidel, souvisí s vyšší mírou psychosociální odolnosti, lepšími adaptačními schopnostmi a nižší tendencí k problémovému chování, a to i v prostředí digitální komunikace (Martínez et al., 2024; Novotný & Okrajek, 2012).

Ve své publikaci „School as a „Space for Human Connection“ ze srpna 2025 jsem podrobně rozpracoval význam mezilidských vztahů, atmosféry školního kolektivu a aktivizace tzv. mlčící většiny jako zásadních faktorů v prevenci digitálních a vztahových rizik v adolescentní populaci. Zdůrazňuji, že nejen individuální výchovné styly v rodině, ale právě systematická práce se skupinovou dynamikou, budování klimatu důvěry, otevřeného dialogu a empatie mezi žáky a učiteli napomáhá rozvoji emoční resilience a ochotě žáků vyhledat pomoc v případě výskytu šikany nebo jiných digitálních hrozeb. Právě tento princip se zrcadlí i ve výpovědích rodičů, kteří potvrzují, že jistota otevřené komunikace bez obav z trestu je pro prevenci zásadnější než samotné zákazy. V textu identifikuji konkrétní preventivní strategie, jako jsou pravidelné komunitní kruhy, podpora sdílení úspěchů i obtíží, zapojení rodičů do školních aktivit a každodenní kultivace hodnot vzájemného respektu, které mají zásadní vliv na bezpečné zvládnutí školních i digitálních konfliktů.

V souladu se zahraniční literaturou (EU Kids Online – Smahel et al., 2020; Durlak et al., 2017) konstatuji, že efektivní prevence a intervence vyžaduje prostředí, kde je trvalá spolupráce mezi školou, rodinou a komunitou samozřejmostí a kde je kladen důraz na dlouhodobé budování socio-emočních kompetencí. Poučen z zkušeností z vlastní empirické práce i mezinárodní komparace považuji komunitní přístup a zapojení celé skupiny za nezbytné pro minimalizaci rizik asociovaných s digitální komunikací a pro rozvoj zdravého školního klimatu, které je klíčové pro psychosociální pohodu žáků.

Limity této a vlastní studie je nutné vyzdvihnout, kdy jde pouze o regionální charakter výzkumu, protože velikost vzorku a časové omezení šetření představují relevantní faktory ovlivňující zobecnitelnost výsledků. Stejně tak proměnlivost digitálních trendů a specifika jednotlivých škol kladou vysoké nároky na potřebu longitudinálních a smíšených výzkumných projektů, které umožní hlubší analýzu dynamiky skupinového chování, resilience a efektivit preventivních strategií v kontextu měnící se společnosti. Na základě výše uvedených zjištění a mé publikované práce proto doporučuji zaměřit další výzkumy na podporu komunitních

intervencí, systematickou prevencí digitálních rizik a rozvoj SEL programů jako základních pilířů bezpečného a zdravě fungujícího školního prostředí.

Závěr

Výsledky tohoto studie jednoznačně potvrzují, že proces formování identity na střední škole je výrazně ovlivněn vztahem mezi rodinným klimatem, stylem rodičovské výchovy a kvalitou školního prostředí, přičemž dominantní roli zde hraje nejen samotná otevřenost, důvěra a jasně stanovená pravidla v rodině, ale také schopnost školy vytvářet adekvátní klima podporující kritické myšlení, rozvoj digitálních a socio-emočních dovedností a efektivní prevenci rizikového chování ve fyzickém i online prostoru. Autoritativní výchovný styl, kombinující emoční oporu s požadavky a jasnými hranicemi, působí protektivně proti rozvoji digitálních závislostí, kyberšikany i problémových interpersonálních vztahů, což bylo ve výzkumu opakovaně doloženo jak v hloubkových rozhovorech s adolescenty, tak analýzou jejich osobních narácí o řešení krizových situací.

Interakce mezi rodinou a školou se podle získaných údajů významně promítá do schopnosti adolescentů efektivně zvládat nejen mezilidské konflikty, ale i digitální rizika, přičemž klíčovými faktory je zde společná aktivizace prevence, komunitně orientované intervence a partnerská komunikace napříč celou školní komunitou. V souladu se závěry vlastní publikace „School as a Space for Human Connection“ (Šimek, 2025), lze konstatovat, že kvalitně nastavené školní klima, pozitivní skupinová dynamika a cílená práce s „mlčící většinou“ ve třídě představují rozhodující podmínky nejen snížení prevalence kyberšikany a digitálních závislostí, ale zároveň posilují emocionální pohodu, resilience i zralost žáků v každodenním životě.

Z pohledu digitálního prostředí, které dnes tvoří nedílnou součást identity adolescentů, představují zásadní ochranné faktory včasná výchovná kontrola, kontinuální zájem rodičů o online aktivity dítěte a systematický rozvoj digitální gramotnosti. Prevence digitálních rizik se ukazuje jako komplexní proces, v němž je nutné propojit domácí tradici, moderní psychoedukační přístupy a empiricky ověřené programy typu SEL, které v mezinárodním srovnání dosahují nejvyšší efektivity v oblasti posilování seberegulace, empatie a schopnosti žáků vyrovnávat se s frustrací, zradou či veřejným ponižováním.

Výsledky studie ukazují, že absence pravidelné otevřené komunikace v rodině, nedostatečná psychosociální podpora ze strany školy, a minimální dostupnost kvalitní prevence a školního psychologa vedou k posilování rizikových vzorců chování v digitálním prostoru, prohlubování izolace a zvyšování náchylnosti adolescentů ke kyberšikaně, manipulaci i rozvoji závislého chování na digitálních technologiích.

Limitací výzkumu zůstává regionální omezení vzorku, velikost studované populace, časové vymezení a dynamika aktuálních digitálních trendů, což je nutné reflektovat při zobecňování výsledků a plánování dalšího badatelského postupu. Významnou výzkumnou perspektivu nabízí zejména longitudinální a smíšený metodologický přístup, který umožní zachytit nejen aktuální vývojové změny, ale i dlouhodobý vliv komunitních aktivit, partnerské spolupráce rodiny a školy a proměn v oblasti resiličních mechanismů.

Z hlediska praktických doporučení je zcela zásadní posilovat partnerskou spolupráci mezi školou, rodinou a místní komunitou, zavádět komplexní preventivní programy digitální gramotnosti a SEL jako běžnou součást školního vzdělávání, budovat inkluzivní struktury pro včasnou diagnostiku digitálních rizikových jevů, a

systematicky vzdělávat pedagogy, rodiče i žáky v oblasti bezpečné online komunikace i psychosociální podpory. Důraz na komunitní intervence, každodenní kultivaci respektujících vztahů a otevřeného sdílení v kolektivu představuje jeden z nejefektivnějších způsobů, jak předcházet rizikovému chování, minimalizovat kyberšikanu a podporovat zdravý sociální i osobnostní růst adolescentní populace na středních školách.

V neposlední řadě doporučuji, aby budoucí studie a edukační strategie promítaly poznatky nejen z individuálních případových analýz, ale také ze širších komunitních programů, kde je možné sledovat dopady komplexních preventivních i intervenčních opatření na kvalitu mezilidských vztahů, zdraví a resilienci žáků v různých kulturních a regionálních prostředích.

Seznam použité literatury

BUDAYOVÁ, Z. 2025. Selected types of addictive behaviors in roma communities and their prevention. In *Studia teoretyczne w edukacji i pracy socjalnej [textový dokument (print)] : zbiór opracowań naukowych*. Gdansk: Wyższa Szkoła Społeczno-ekonomiczna W Gdańsku, 2025. ISBN 978-83-7657-566-7, s. 144-163.

DURLAK, Joseph A., Celene E. DOMITROVICH, Roger P. WEISSBERG a Thomas P. GULLOTTA. 2017. *Handbook of social and emotional learning: Research and practice*. New York: Guilford Press. ISBN 978-1462527915.

CHOMYNOVÁ, Petra, Zuzana DVOŘÁKOVÁ, Tereza ČERNÍKOVÁ, Barbora ORLÍKOVÁ, Kateřina GROHMANNOVÁ a Eva FRANKOVÁ. 2023. *Zpráva o digitálních závislostech v České republice 2023*. Praha: Úřad vlády ČR. ISBN 978-80-7440-321-7. Dostupné také z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/protidrogovalpolitika/Zprava_o_digitalnich_zavislostech.pdf

MARTÍNEZ, Isabel, Inês M. OLIVEIRA, Santiago MURGUI a Feliciano H. VEIGA. 2024. Family and school influences on individuals' early and later adjustment. *Frontiers in Psychology* [online]. Vol. 15, 1437320. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1437320>

NOVOTNÝ, Jaroslav Štěpán a Petr OKRAJEK. 2012. Vliv vybraných charakteristik rodinného prostředí na rizikové chování 15letých adolescentů. *E-psychologie* [online]. Roč. 6, č. 2, s. 9–21. ISSN 1802-8853. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/novotny-okrajek.pdf>

SLÁMOVÁ, Radka S. 2022. Nesouzníme s „běžnou školou“. Rodičovská volba základní školy mezi inkluzí a exkluzí. *Studia Paedagogica*. Roč. 27, č. 2, s. 101–120. ISSN 1803-7437. DOI: <https://doi.org/10.5817/SP2022-2-6>

SMAHEL, David, Hana MACHÁČKOVÁ, Giovanna MASCHERONI, Lenka DEDKOVÁ, Elisabeth STAKSRUD, Kjartan ÓLAFSSON, Sonia LIVINGSTONE a Uwe HASEBRINK. 2020. *EU Kids Online 2020: Survey results from 19 countries*. London: EU Kids Online, London School of Economics and Political Science.

ŠIMEK, Václav. 2025. School as a Space for Human Connection. *Studia Humanistyczne*. Roč. 2, č. 6. ISSN 2956-333X. DOI: <https://doi.org/10.32782/2956-333X/2025-2-6>

VÁVRA, Martin, Jiří ŠAFR a Monika GORČÍKOVÁ. 2021. Výchovné styly v rodině – koncepce a možnosti jejich měření. *Czech Demography* [online]. Roč. 15, č. 1, s. 57–74. ISSN 1801-7596.

Údaje o autorovi

prof. u. PaedDr. PhDr. Václav Šimek, PhD., DBA, D.Ed.
Vysoká škola sociálních věd a bezpečnosti Praha
Hovorčovická 1281/11
Praha 182 00
simek@wsnsb.cz
+420608952552
<https://orcid.org/0000-0002-0158-6432>

PERSPEKTÍVY RODINY VZHLADOM K POUŽÍVANIU DIGITÁLNYCH TECHNOLÓGII DEŤMI PREDŠKOLSKÉHO VEKU

*Family perspectives on the use of digital technologies by preschool-aged
children*

Annamária Šimšíková – Beáta Deutscherová

Abstrakt: Prístup rodičov k digitálnym technológiám vo vzťahu k deťom predškolského veku predstavuje mnohorozmerný aspekt súčasného diskurzu o výchove a rozvoji detí. Cieľom výskumu je zistiť a analyzovať prístup rodičov k používaniu digitálnych technológií v rodine a ich sprostredkovaniu deťom. Na zachytenie komplexného javu boli využité kvalitatívne výskumné metódy ako obsahová analýza, pološtruktúrované rozhovory s osemnástimi rodičmi detí predškolského veku, zúčastnené pozorovanie, analytická špirála (Dey, 1993) a princípy zakotvenej teórie podľa Hennink, Hutter & Bailey (2020). Výskumné zistenia naznačujú, že na prístup rodiča k sprostredkovaniu digitálnych zariadení deťom vplyvajú faktory ako osobný prístup k digitálnym zariadeniam, diverzita rodinnej štruktúry, pracovná migrácia, záujem o dieťa a iné. Rodičia využívajú rôzne stratégie regulácie používania digitálnych technológií v rodine. Na základe prepojenia teórie s empiriou sme zosumarizovali získané významy, z ktorých bol vytvorený konštrukt – model reflexie primárnej sociálnej bunky spoločnosti - rodiny v procese integrácie digitálnych technológií v súčasnej spoločnosti.

Kľúčové slová: Digitálne technológie. Rodina. Rodinný habitus. Deti predškolského veku. Regulačné stratégie Rodičovská mediácia.

Abstract: The parental approach to digital technologies in relation to preschool-aged children represents a multidimensional aspect of contemporary discourse on child upbringing and development. The aim of the research is to identify and analyze parents' approach to the use of digital technologies within the family and their mediation to children. To capture the complexity of this phenomenon, qualitative research methods were employed, including content analysis, semi-structured interviews with eighteen parents of preschool-aged children, participant observation, the analytical spiral (Dey, 1993), and the principles of grounded theory as outlined by Hennink, Hutter, & Bailey (2020). Research findings suggest that a parent's approach to mediating children's access to digital devices is influenced by factors such as personal attitude toward digital technologies, diversity of family structure, labor migration, interest in the child, and others. Parents employ various strategies to regulate the use of digital technologies within the family. By linking theoretical frameworks with empirical data, we synthesized the emergent meanings and developed a construct—a model reflecting the primary social unit of society, the family, in the process of integrating digital technologies into contemporary life.

Keywords: Digital technology. Family. Family habitus. Preschooler. Parental mediation.

Teoretické východiská riešenej problematiky

Podľa Bronfenbrennerovej teórie prostredia (1979) je rodina súčasťou širšieho ekologického systému, zahŕňajúceho prepojené a vzájomne sa ovplyvňujúce systémy - mikrosystém, mezosystém, exosystém, makrosystém a chronosystém. Doplnený **technický subsystém** (Johnsons & Puplampu, 2008), ktorého atribútom sú digitálne zariadenia, ďalej ich v texte označujeme skratkou (DT), predstavujú podstatný faktor pôsobiaci na rodinu. Súčasná doba je poznačená vplyvom digitalizácie a integrácie digitálnych technológií rýchlymi zmenami. Integrácia DT v spoločnosti má za následok jej komplexnú premenu, prináša napríklad sociálne a kultúrne zmeny. Z hľadiska socializácie dochádza k *digitálnej socializácii* (Podbolotova et al., 2021), či *digitalizovanej socializácii* (Kaderka, 2024) teda získavaní sociálnych skúseností na online kontexte. Dochádza k rozvoju *digitálnej identity* (Podbolotova et al., 2021). V kultúrnej oblasti dochádza napríklad k akulturácii vedúcej k zmene sociálneho habitusu, možno hovoriť aj o dopade informačnej revolúcie, implementácii AI do oblastí života, medzigeneračnej premene práce (existujú modely práce s flexibilnou pracovnou dobou), premenách vo vzdelávaní a vo forme trávenia voľného času.

Rodina čelí okrem spoločenských trendov ako urbanizácia, mobilita, individualizmus, nárast rozvodovosti a alternatívnych foriem spoluzitia aj aktuálnemu trendu integrácie DT do systému rodiny. Vplyv technického subsystému sa v rodine prejavuje integráciou DT do **reálií rodiny**. Reálie rodiny chápeme ako konkrétne, hmatateľné, či pozorovateľné prvky rodinného života. Možno sem zahrnúť: **rutiny a zvyky** – napríklad spoločné večere, nedeľné výlety, spôsob osláv sviatkov, ďalej **komunikačné štýly** – či sa v rodine otvorene diskutuje, alebo sa problémy potláčajú. Okrem toho sem zaraďujeme **hodnoty** reprezentujúce rodinnú kultúru a **sociálne a kultúrne pozadie** – tradície, vzdelanie.

Reálie rodiny sú súčasťou rodinného habitusu. Bourdieu (1990; In Huang, 2020) **rodinný habitus** charakterizuje ako súbor praktík, zvykov, hodnôt, kultúrnych diskurzov a identifikácií, ktoré formujú fungovanie rodiny. Zahŕňa rutinu, zvyky a spôsoby, akými členovia rodiny interagujú, komunikujú a vykonávajú činnosti v rámci rodinného života, napríklad stravovanie, spoločné aktivity, výchova detí, či oslavy významných udalostí. Rodinný habitus je formovaný kultúrou, tradíciami a hodnotami rodiny.

Integrovanie DT premieňa atribúty života človeka vo fyzickom prostredí, možno hovoriť až o spôsobe bytia, spôsobe života a interakcie s digitálnym svetom – *onlife*. Podľa Černého (2020), v „onlife“ ére sa chápanie reality, identity, hodnôt a správania zásadne mení. Každodenné interakcie, myšlienky, skúsenosti a životný štýl sú výrazne ovplyvnené a formované digitálnymi technológiami.

Integrácia DT konkrétne do **života dieťaťa** má komplexný dopad na jeho bio-psycho-sociálno-morálny vývin. Z globálnej perspektívy môže byť detstvo vzhľadom na používanie DT prežívané negatívne, vtedy hovoríme o *digitálnom detstve* (Gibbons, 2015; Georgakopoulou, & Spilioti, 2015), *toxickom detstve* (Palmer, 2006) a *smrti detstva* (Buckingham, 2000).

Možný (2006) v rámci postmodernej perspektívy vníma rodinu ako pluralitnú a flexibilnú inštitúciu, ktorá využíva DT na prispôsobenie sa rôznorodým výzvam v kontexte adaptácie, rovnako však predstavujú potenciálny zdroj napätí. Napríklad Shin, Rheu, Huh-Yoo a Peng (2021) zistili, že rodiny, ktoré spoločne používajú digitálne technológie na spoločné sledovanie filmov, hranie videohier, vykazujú vyššiu úroveň rodinnej súdržnosti, avšak Tammissalo a Rotkircho (2022) dospeli k

záveru, že nadmerné používanie digitálnych technológií jednotlivými členmi rodiny môže viesť k oslabeniu medziľudských vzťahov a zníženiu kvality komunikácie.

V **processe domestikácie** DT do rodinného života (Silverstone et al., 1992) predstavuje domov výhradné postavenie, realizujú sa tu činnosti, praktiky a upevňujú rituály (Sobotková, 2012). V rodinnom prostredí sa deti už od útleho veku zapájajú do aktivít spojených s DT, čím si postupne vytvárajú postoje k digitálnej kultúre, ktorá sa stáva neoddeliteľnou súčasťou ich každodenných skúseností (Morgade, Aliagas & Poveda, 2019). Podľa teórie domestikácie majú DT **dopad na rutínu a správanie členov rodiny**, no zároveň je ich využitie formované rodinnými interakciami a významami, ktoré im pripisujú jednotliví členovia rodiny (Hynes & Richardson, 2009).

Integrácia DT do rodinného prostredia teda prináša rodinám nové výzvy ohľadom ich regulácie a ochrany detí pred online rizikami. To sa dotýka nastavenia prístupov k rodičovstvu, regulačných praktík uplatňovaných pri sprostredkovaní DT, stratégií a výchovného štýlu rodičov, čo je predmetom tejto štúdie.

Nikken a Schols (2015) identifikovali tri základné stratégie rodičov vzhľadom na sprostredkovanie DT deťom: **reštriktívnu** – zahŕňa obmedzovanie času a obsahu spojeného s digitálnymi médiami, **aktívnu** – rodičia sa aktívne zapájajú do mediálnych aktivít a diskutujú s deťmi o ich obsahu a **pasívnu/ permisívnu** – kedy rodičia zasahujú do využívania médií deťmi minimálne.

Nastavenie regulačných mechanizmov a miery využívania DT deťmi determinuje faktor rodič, a to v aspektoch:

1. **Presvedčenie rodiča** - ovplyvňuje spôsob, akým deti používajú DT a ako sa prostredníctvom nich učia, čo následne ovplyvňuje výsledky ich vývinu (Fisher et al., 2008).
2. Skúmali sa aspekty, ako napríklad **vek, pôvod** a vlastné používanie technológií rodičmi a potenciálny vplyv na denný čas, ktorý deti trávia pri obrazovkách (Connell et al., 2015; Nikken & Schols, 2015).
3. **Stav používania DT rodičmi** ovplyvňuje používanie DT deťmi (Dong & Mertala, 2021). Čas, ktorý rodičia trávia pri obrazovkách, silne súvisí s časom, ktorý pri obrazovkách trávia ich deti (Lauricella et al., 2015). Množstvo času, ktoré rodič strávi s dieťaťom doma, je silným prediktorom spoločného používania mediálnych technológií (Connell et al., 2015). Čas strávený deťmi pri obrazovke je priamo spojený s praktickými návykmi ich rodičov, ako je napríklad rodičovský štýl (Lam, 2015). Deti napodobňujú správanie rodiča.
4. Medzi dôležité faktory ovplyvňujúce prístup rodičov k DT svojich detí patria charakteristiky rodičov a rodiny, ako napríklad **úroveň vzdelania**. Nikkena a Scholsa (2015) naznačujú, že menej vzdelaní rodičia častejšie uvádzajú prítomnosť elektronických obrazoviek v detskej izbe a trávia viac času používaním počítačov.
5. Faktorom môže byť aj **patologické používanie** DT zo strany rodiča. Čas, ktorý deti trávia pri obrazovkách je priamo spojený s praktikami rodičov, ako je digitálna závislosť, alebo rodičovská depresia (Lam, 2015).

Metodológia

Skúmame problematiku využívania digitálnych technológií v kontexte rodín. Výskum sa zameriava na problém perspektívy rodičov vzhľadom na používanie DT deťmi. Realizovali sme kvalitatívne orientovaný výskum s využitím kvalitatívnych metód. Cieľom v teoretickej rovine bolo analyzovať prepojenie systémov prostredí a ich špecifik, ktoré súvisia a majú dopad na rodinný život z hľadiska používania DT. Na zachytenie komplexného javu bola využitá metóda obsahová analýza. Cieľom

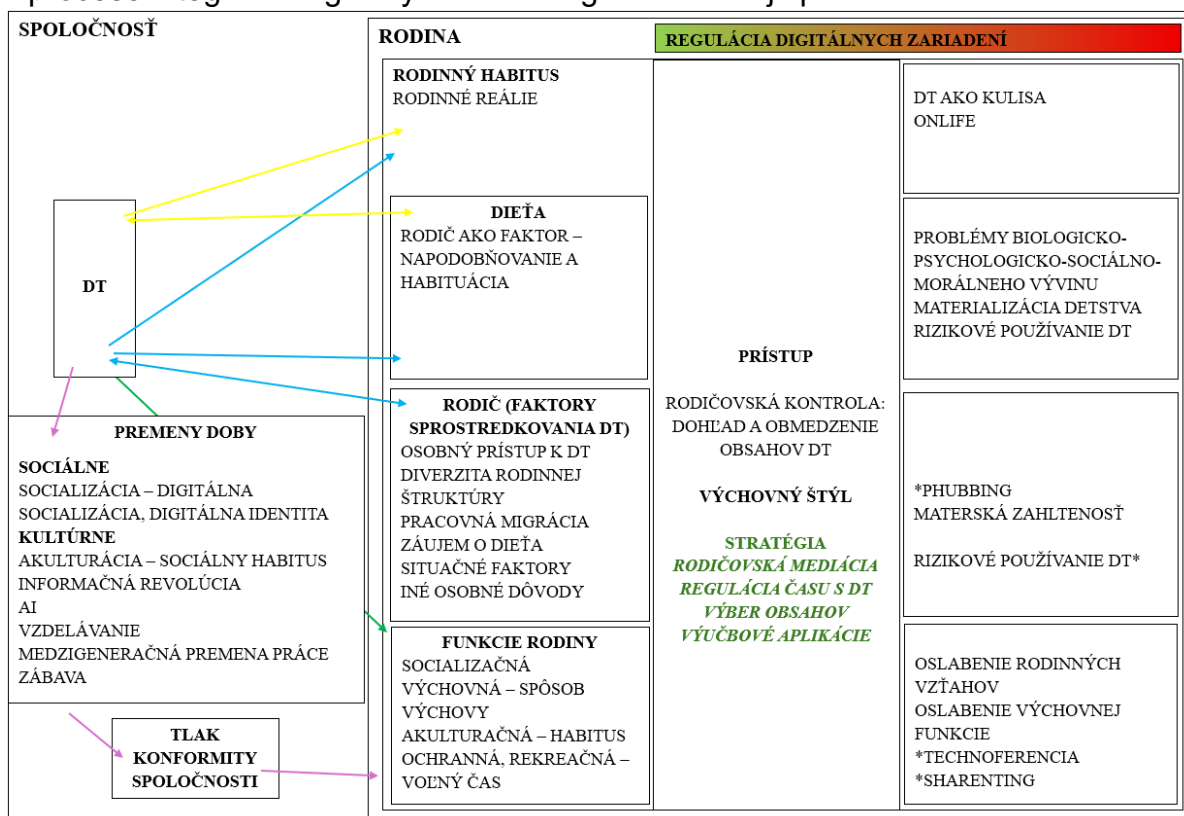
v empirickej rovine bolo identifikovať a analyzovať prístup rodičov k používaniu digitálnych technológií v rodine a ich sprostredkovaniu deťom. Parciálnym cieľom č. 1 bolo zistiť, aké faktory podporujú sprostredkovanie DT rodičom dieťaťa predškolského veku. Parciálnym cieľom č. 2 bolo zistiť, aké regulatíva využívajú rodičia vo vzťahu k sprostredkovaniu DT dieťaťa predškolského veku. Vzhľadom na výskumný problém sme vytýčili VO: *Ako rodičia detí predškolského veku pristupujú k používaniu digitálnych technológií?* V rámci toho sme riešili aj vedľajšie otázky: *Aké sú faktory sprostredkovania digitálneho zariadenia rodičom dieťaťa predškolského veku? Aké regulatíva využívajú rodičia vo vzťahu k sprostredkovaniu digitálneho zariadenia dieťaťa predškolského veku?* V empirickej časti sme využili metódu pološtruktúrovaného interview, bolo realizované s osemnástimi rodičmi detí predškolského veku. Doplňujúcou metódou bolo zúčastnené pozorovanie v domácnostiach. Pri analýze získaných významov z rozhovorov a pozorovaní sme vychádzali z analytickej špirály (Dey, 1993), následne pri spracovaní empirických údajov boli využité princípy zakotvenej teórie podľa Baileyho, Henninkovej a Huttera (2020).

Na základe prepojenia teórie s empiriou sme zosumarizovali získané významy, z ktorých bol vytvorený konštrukt – model reflexie primárnej sociálnej bunky spoločnosti - rodiny v procese integrácie digitálnych technológií v súčasnej spoločnosti.

Výsledky výskumu a diskusia

Na základe naštudovanej teórie a empirického výskumu v teréne sme vytvorili model, ktorým demonštrujeme proces implementácie DT v rodine.

Schéma 1 Model reflexie primárnej sociálnej bunky spoločnosti - rodiny v procese integrácie digitálnych technológií v súčasnej spoločnosti.

Zdroj: vlastné spracovanie

Premeny doby spôsobené technologickým subsystémom predstavujú moderujúcu premennú a faktor pôsobiaci na rodinu. Vyvoláva **tlak konformity spoločnosti**, ten je priamym faktorom vplyvu na mikroprostredie rodiny. V mikroprostredí rodiny majú DT dopad na členov rodiny a funkcie rodiny a rodinný habitus.

Miera využívania a zapojenia DT do rodinného života zo strany rodičov závisí od faktora **osobného prístupu k DT**, zahŕňa vzdelanie rodiča (Nikken a Schols, 2015), špecifikujeme, že sa jedná o úroveň mediálnej a digitálnej gramotnosti rodiča. Ďalej zahŕňa v axiologickej rovine presvedčenie o DT, ako uviedli Fisher et al. (2008) a postoja k DT.

Stotožňujeme sa s názorom Morgade, Aliagas & Poveda, (2019), že osvojovanie si DT rodičmi je ovplyvnené socioekonomickým prostredím rodiny, kde môžu byť technológie viac či menej prítomné, alebo dostupné a kde presvedčenia rodičov a ich hodnoty týkajúce sa technológií rámcujú ich používanie rovnako ako absencia tejto témy v rodinnom živote (Morgade, Aliagas & Poveda, 2019).

Podstatným faktorom používania DT a ich sprostredkovania deťom je **diverzita rodičovskej štruktúry**. Zmeny v štruktúre rodiny ako faktora času trávenia detí s DT zachytil už Ginsburg (2007). V rámci diverzity rodičovskej štruktúry **typ rodiny** môže latentne súvisieť s používaním DT u detí. Sayer, Passias & Casper (2006) poukázali na skutočnosť, že v dôsledku všeobecných štrukturálnych rodových nerovností v spoločnosti, najmä ekonomických nerovností, majú osamelé matky obmedzené možnosti venovať viac času starostlivosti o deti. Skutočnosť naznačuje, že neúplná rodina - rodič samoživiteľ môže mať obmedzený čas na starostlivosť o dieťa, ktoré následne trávi viac času s DT. Negatívny dopad môže mať aj absencia rodiča v rodine. Faktor predstavuje aj **flexibilný model práce**, napríklad Guo et al. (2024) konštatovali, že odlúčenie rodičov od detí v dôsledku pracovnej migrácie alebo rozvodu môže negatívne ovplyvniť digitálnu gramotnosť detí. Potvrdilo sa nám, že pracovná vyťaženosť rodiča sa môže asociovať so zníženým časom venovaným výchove detí, rodič siahla po dostupnej pomoci zo strany širšej rodiny – starých rodičov ochotných saturovať starostlivosť dieťaťa.

Ďalej na mieru využívania DT rodičom dieťaťa vplyvajú **situačné faktory**, ako starostlivosť o domácnosť, pracovné povinnosti. Rovnako sa stotožňujeme s názorom Rowicka et al. (2023), že rodičia využívajú DT na zvládanie povinností. Jedným z faktorov, kedy matky sprostredkujú deťom DT je materská zahltenosť, ktorú opísal už Boyd (2020).

Podstatným faktorom je **záujem o dieťa**, je charakterizovaný interakciou a spoločne tráveným časom dieťaťa s rodičom. V danom smere sme napríklad zistili, že DT má funkciu **kulisy**, čo už súvisí s reáliami komunikácie medzi členmi rodiny. Pri spoločnom rodinnom habituse môžu mať DT negatívny dopad, napríklad realizáciou *phubbingu* sú členovia rodiny „spolu a osamote“, teda sú fyzicky prítomní, ale mentálne odpojení od prítomných komunikujúcich aktérov v dôsledku venovania sa digitálnemu zariadeniu. Puligheddu et al. (2025) upozornili na skutočnosť, že všíímavosť rodiča - *mindfulness* pôsobí ako ochranný faktor pred problémovým správaním dieťaťa, ktoré napríklad vykazovali viac detí rodičov praktizujúcich *phubbing*.

Pri deťoch sme vzhľadom na **neregulované používanie DT** zistili v rámci biologicko-psychologického vývinu odpojenie sa detí od vnímania vlastného tela. Fyzická aktivita vedie k oslabeniu vnímania vlastného tela a **propriocepčí** – vnímaniu polohy a pohybu vlastného tela. Ďalej sa potvrdilo v sociálnej rovine, že

v negatívnom zmysle DT môžu u detí viesť k nedostatku offline kontaktov s vrstovníkmi. Nadmerné zapojenie DT môže viesť k osamelosti, na čo upozornili Twenge & Campbell (2018). Zistili sme, že DT sa asocjuje rizikovo v rovine morálnej, kde vedie k **materializácii detstva**, teda znižovaniu dôležitosti zmysluplných zážitkov, aktivít v prírode a kontaktmi s vrstovníkmi.

Podľa štruktúralno-funkcionalistickej teórie Parsonsa (In Kniha sociologie, 2023) rodina plní kľúčové **funkcie**, pričom DT ich transformujú. Dopad majú v akulturačnej funkcii. Vo výchovnej funkcii sa jedná o zmenu spôsobu výchovy. Identifikovali sme používanie DT ako nástroja výchovy. Stotožňujeme sa s názorom Rowicka et al. (2023), podľa ktorých rodič paradoxne používa DT ako **prostriedok regulácie správania** dieťaťa, čo ale môže viesť k obmedzeniu kvalitného času stráveného s deťmi a oslabeniu rodinných väzieb. Potvrdila sa nám aj skutočnosť, že DT predstavuje **formu odmeny pre dieťa** zo strany rodiča. Kusin (2000) poukázal na negatívny dopad DT vzhľadom na výchovnú funkciu, ako oslabenie výchovnej roli rodiča, čo zahŕňa nielen prenos znalostí, ale aj formovanie hodnôt a medziľudských vzťahov. Taktiež sa potvrdilo, že z hľadiska ochrannej, rekreačnej a emocionálnej funkcie v hraničnej podobe môže rizikové používanie online digitálnych zariadení rodičmi viesť vzhľadom na ich dieťa k **rodičovskej technoferencii** (McDaniel a Radesky 2018; Píšová, Lukavská, 2024) a **sharentingu**. DT majú rovnako dopad na trávenie voľného času (Haddon, 2018), v rekreačnej a regeneračnej funkcii dochádza pôsobením DT k zmene trávenia voľného času v rodine.

Na základe zistení možno konštatovať, že prítomnosť DT v rodine má priamy dopad na **rodinný habitus** a jeho premenu. Zároveň sa stotožňujeme s myšlienkou Stephen et al. (2008), ktorí tvrdia, že „**rodinný habitus (praktiky a kultúra) má vplyv na zapojenie dieťaťa do digitálnych technológií**“ (s. 24). Konštatujeme, že uvedené ukazovatele vedú k postupnej premene rodinných reálií, čo je budovanie novej rutiny a zvykov, hodnôt reprezentujúcich rodinnú kultúru, čo v konečnom dôsledku vedie k tvorbe nových tradícií.

Na spôsob implementácie DT v rodine má kľúčový vplyv ich **regulácia** členmi rodiny, od nej závisí bezpečná, alebo riziková integrácia DT v rodinnom habituse. Na vnímanie prítomnosti DT v rodine a úroveň regulácie DT v rodine má kľúčový vplyv **prístup členov k DT**. Na základe prístupu rodič realizuje rodičovskú kontrolu obsahov, dohľad nad DT a obmedzovanie DT v rodine. Gentile a kol. (2014) argumentujú, že deti, ktoré majú stanovené jasné hranice a pravidlá pre používanie DT, majú tendenciu vykazovať lepšie fyzické a psychické zdravie.

Prístup rodičov k DT ako súčasťou mikrosystému rodiny sa premieta do tvorby pravidiel určujúcich hranice spojené s ich používaním, napríklad čas, ktorý dieťa trávi pred obrazovkou, či typ aplikácií a hier, ktoré používa. Rodičovský prístup k DT ovplyvňuje mediálne návyky dieťaťa. Stotožňujeme sa a potvrdila sa prítomnosť základných typov rodičovských prístupov, ako uvádzajú Livingstone & Helsper (2008), Dias et al. (2016):

1. **Reštriktívny prístup** - Zameriava sa na kontrolu a obmedzovanie prístupu detí k médiám. Zahŕňa časové limity, zákaz nevhodného obsahu a sledovanie médií len v prítomnosti dospelých. Prístup síce znižuje riziká ako narušený spánok či expozícii nevhodnému obsahu (Livingstone & Helsper, 2008), na druhej strane môže zvyšovať túžbu detí používať technológie bez dozoru rodiča (Valkenburg et al., 1999). Prílišná regulácia tiež oslabuje schopnosť detí samostatne regulovať vlastné mediálne správanie, napríklad nastavenie mediálnych návykov (Twenge a Campbell, 2018). V súvislosti s reštriktívnym prístupom je potrebné doplniť, že

materské preťaženie môže byť ešte výraznejšie v kontexte digitálneho rodičovstva (Choy et al., 2024).

2. **Participatívny prístup** - Rodičia sa aktívne zapájajú do používania DT deťmi – vyberajú vhodné aplikácie, sledujú obsah a diskutujú o ňom. Prístup podporuje kritické myslenie, mediálnu gramotnosť (Plowman, McPake & Stephen, 2010), digitálnu gramotnosť (Lee & Chae, 2012) a zodpovedné používanie DT. Aktívni rodičia navyše často vyhľadávajú vzdelávacie programy alebo aplikácie, ktoré sú prispôbené vekovým potrebám dieťaťa. Participatívni rodičia nastavujú jasné hranice, čím pomáhajú udržiavať rovnováhu medzi DT a rodinnými aktivitami.
3. **Permisívny prístup** – Rodičia deťom umožňujú voľný prístup k DT bez výraznej kontroly. Tento menej štruktúrovaný prístup môže viesť k nadmernému používaniu DT, závislosti (Gentile et al., 2014), či problémovému správaniu a často súvisí s nízkym rodičovským sebedovetím alebo slabou autoritou.

Dopĺňame štvrtý typ prístupu:

4. **Ambivalentný prístup** – Rodičia majú rozporuplný vzťah k médiám. Na jednej strane uznávajú pozitívne prínosy DT ako je vzdelávanie a rozvoj kreativity, zároveň vyjadrujú obavy z ich negatívnych dopadov, najmä na zdravie a sociálne zručnosti dieťaťa. Prístup často vedie k nekonzistentnému rodičovskému správaniu, ktoré môže deťom sťažovať orientáciu v pravidlách používania DT, tak ako uvádza Nikken (2017).

Jedným z efektívnych prístupov sa javí **rodičovská mediácia**. Predstavuje opak ambivalencie, jedná sa o proces, pri ktorom rodičia aktívne vstupujú do vzťahu medzi deťmi a DT s cieľom riadiť a regulovať ich interakciu. Potreba rodiča vystupovať ako mediátor medzi dieťaťom a DT vyplýva z jeho výchovnej funkcie.

Na základe prístupu k DT sa **volí zodpovedajúca stratégia** používania DT v domácnosti. Pri argumentovaní zistení výskumu sa opierame o relevantný rámec na skúmanie rodičovskej mediácie vo vzťahu k DT, ktorý poskytol Nathanson (1999). Predstavil rozdelenie mediácie na reštriktívnu, aktívnu a sociálne spoločné sledovanie. Rovnako sa opierame aj o model Livingstone & Helsper (2008), ktorí doplnili stratégie rodičovskej mediácie realizované osobou o aspekt externého mediátora, ktorým je technologický nástroj, aplikácia. Medzi typy mediačných stratégií rodičov Livingstone & Helsper (2008) zaraďujú:

1. **Obmedzenie interakcie** – Rodič stanovuje obmedzenia týkajúce sa interakcie dieťaťa s DT, napríklad časové limity, alebo obmedzenie používania konkrétnych aplikácií a platforiem. Cieľom je obmedziť prístup k potenciálne škodlivému obsahu a predchádzať nadmernému používaniu DT.
2. **Monitorovanie** – Rodič sleduje online aktivity dieťaťa aj po ich ukončení. Môže kontrolovať históriu prehliadania.
3. **Aktívne spoločné používanie** – Ide o kombináciu aktívnej a reštriktívnej mediácie pri spoločnom používaní DT. Rodič vstupuje do interakcie s dieťaťom počas používania technológií, diskutuje s dieťaťom o obsahu a učí ho zodpovednému používaniu DT.
4. **Technické reštrikcie** – Využívajú sa nástroje ako asistenti alebo monitorovacie aplikácie na kontrolu a obmedzenie prístupu dieťaťa k určitým obsahom. Môže ísť aj o blokovanie nevhodných aplikácií a webových stránok.

Rola rodiča a dieťaťa sa v rámci typov mediačných stratégií odlišuje. Stratégie sa teda líšia úrovňou zapojenia dieťaťa do spoločnej voľby regulačných opatrení smerom k DT, akými sú tvorba pravidiel, regulácia času stráveného so zariadením, výber obsahov, či voľba výučbových aplikácií umožňujúcich efektívne

využívanie DT v rodine. Za týmto účelom poskytujeme prehľad úrovne angažovania sa rolí aktérov v mediačných stratégiách:

Reštriktívna mediácia spočíva v prísnom obmedzení času stráveného pred obrazovkami a v kontrole prístupu k obsahu zo strany rodiča. Rodič vystupuje v pozícii „strážcu brány“ (gatekeeper) alebo „lešenára“ (scaffolder), ktorý rozhoduje o tom, aký obsah deti konzumujú, koľko času trávia pred obrazovkou a aké pravidlá používania platia (Dias et al., 2016). Gentile et al. (2014) zistili, že reštriktívny prístup môže byť účinný pri ochrane detí pred nevhodným obsahom, no často vedie k paradoxným dôsledkom, ako je zvýšená túžba detí používať DT v neprítomnosti rodičov. Šedová (2006), Lee a Chae, (2012) upozorňujú, že reštriktívna mediácia môže narušiť dôveru medzi rodičmi a deťmi. V hraničnej forme môže viesť k narušeniu rodinných vzťahov, čo negatívne ovplyvňuje rodinnú dynamiku (Lee a Chae, 2012). Rodičia často podceňujú potrebu diskusie o obsahu a jeho dôsledkoch, čo môže negatívne ovplyvniť dlhodobé pochopenie technológií zo strany detí. Reštriktívna mediácia absentuje aktívnu rolu dieťaťa pri regulácii DT. Podľa Novianti a Garziu (2020) však rodičia nemôžu deťom úplne zabrániť v používaní DT, ale môžu im pomôcť stanovením pravidiel a dohľadom, aby technológie pôsobili pozitívne.

Nasledujúce typy mediácie vychádzajú z predpokladu, že implementácia mediačnej stratégie do výchovy si vyžaduje obojstranné zapojenie rodiča a dieťaťa. Tieto mediačné stratégie sú dynamickým procesom, v ktorom sa angažujú rodičia aj deti v konkrétnych situáciách.:

a) Aktívna mediácia sa zameriava na diskusiu rodičov s deťmi o obsahu, spoločné používanie DT. Lauricella et al. (2015) zistili, že aktívna mediácia podporuje rozvoj kritického myslenia a pomáha deťom lepšie porozumieť obsahu, čo vedie k efektívnejšiemu učeniu. Podobne konštatujú Livingstone & Helsper, (2008), že stratégia je spájaná s pozitívnymi výsledkami, ako je zlepšenie kognitívnych a sociálnych zručností. Taktiež zistili, že deti z rodín, kde sú digitálne technológie aktívne regulované a využívané ako nástroje učenia a interakcie, majú tendenciu rozvíjať pozitívnejší vzťah k technológiám a vykazujú vyššiu úroveň emocionálnej inteligencie. Naopak, deti s neobmedzeným prístupom k digitálnym zariadeniam bez rodičovského vedenia sú náchylnejšie na problémy s emocionálnou reguláciou a môžu mať ťažkosti pri budovaní kvalitných sociálnych väzieb. Prístup zároveň posilňuje vzťahy medzi rodičmi a deťmi, pretože spoločné používanie technológií vytvára príležitosti na zdieľané zážitky. Zaman et al. (2016) konštatujú, že deti ktorých rodičia praktizujú aktívnu mediáciu, majú vyššiu úroveň digitálnej gramotnosti a lepšiu schopnosť rozpoznať riziká spojené s online prostredím.

b) Participatívna mediácia predstavuje kombináciu aktívneho vedenia a zapojenia rodičov do digitálnych aktivít detí. Plowman et al. (2012) zistili, že tento prístup je najefektívnejší pri podpore zdravého používania technológií, pretože umožňuje deťom bezpečne využívať DT. Nikken a Schols (2015) preukázali, že participatívna mediácia je spojená s nižším výskytom problémového správania u detí a s lepšimi schopnosťami zvládať online riziká.

c) Kombinovaná stratégia vychádza z predpokladu, že jednotlivé mediačné stratégie prinášajú rôzne výhody a riziká, pričom žiadna nie je univerzálne použiteľná. Livingstone a Helsper (2008) upozorňujú, že efektivita mediácie závisí od kombinácie prístupov prispôbených konkrétnemu dieťaťu, jeho veku a potrebám. Stotožňujeme sa so zisteniami Nikken & Schols, (2015) a Lauricella et al. (2015), ktorí preukázali, že kombinácia aktívnej a participatívnej mediácie je najúčinnějšíou stratégiou na podporu bezpečného a prínosného používania DT.

Záver

Na základe teoretického modelu demonštrujeme zložitosť integrácie digitálnych zariadení v rodinách vzhľadom na tlak spoločnosti integrujúcej DT do všetkých oblastí každodenného života. Ide o komplexný proces determinovaný početnými faktormi. Na spôsob implementácie DT v rodine má kľúčový vplyv regulácia DT členmi rodiny, od nej závisí bezpečná integrácia DT v rodinnom habituse. Rodičia využívajú rôzne stratégie regulácie, najúčinnejšou sa javí rodičovská mediácia zahŕňajúca zapojenie dieťaťa do spoločnej voľby regulačných opatrení smerom k DT.

Na základe zistení poskytujeme odporúčanie pre prax.: Teoretický model môže slúžiť ako východisko pri tvorbe a implementácii efektívnych stratégií využívania DT v rodinách zo strany aktérov (rodič – dieťa), ako aj pri zavádzaní preventívnych opatrení voči potenciálnym negatívnym dopadom DT na deti predškolského veku.

Afiliácia: Tento výstup vznikol v rámci projektu „Preventívny program ROTZA I. pre deti mladšieho školského veku“ (interné číslo projektu KU: IG-2024-08-PD) podporeného z výzvy Early Stage Grants (ESG) v rámci Plánu obnovy a odolnosti SR. Projekt je financovaný z mechanizmu na podporu obnovy a odolnosti prostredníctvom Výskumnej agentúry na základe Zmluvy č. 09I03-03-V05-00019.

Zoznam použitej literatúry

- BOYD, C. (n.d.). *Dr. Caroline Boyd*. <<https://drcarolineboyd.com/>>.
- Bronfenbrenner, U. Ecological systems theory. In *Annals of Child Development*, 1989. 6, 187-249.
- BUCKINGHAM, D. *After the death of childhood: Growing up in the age of electronic media*. Polity Press. 2000. Retrieved from: <<https://archive.org/details/afterdeathofchil0000buck>>.
- CONNELL, S. L., LAURICELLA, A. R., & WARTELLA, E. Parental Co-Use of Media Technology with their Young Children in the USA. In *Journal of Children and Media*, 2015. 9(1), 5-21. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1080/17482798.2015.997440>>.
- ČERNÝ, M. 2020. *Život onlife: lekce z informační vědy* (1st ed.). Masarykova univerzita.
- Developing a scale to assess three styles of television mediation: “Instructive mediation,” “restrictive mediation,” and “social covieing.” *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 1999. 43(1), 52–66. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1080/08838159909364474>>.
- DEY, I. *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Scientists*. London: Routledge. 1993.
- DIAS, P., BRITO, R., RIBBENS, W., DANIELA, L., RUBENE, Z., DREIER, M., GEMO, M., DI GIOIA, R., & CHAUDRON, S. The role of parents in the engagement of young children with digital technologies: Exploring tensions between rights of access and protection, from ‘Gatekeepers’ to ‘Scaffolders’. In *Global Studies of Childhood*, 2016. 6(4), 414-427. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1177/2043610616676024>>.
- DONG, C., & MERTALA, P. 2021. Preservice teachers’ beliefs about young children’s technology use at home. *Teaching and Teacher Education*, 102. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103325>>.
- FISHER, K. R., HIRSH-PASEK, K., GOLINKOFF, R. M., & GRYFE, S. G. Conceptual split? Parents’ and experts’ perceptions of play in the 21st century.

Journal of Applied Developmental Psychology, 2008. 29(4), 305-316. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1016/j.appdev.2008.04.006>>.

GENTILE, D. A., LI, D., KHOO, A., PROT, S., & ANDERSON, C. A. Mediators and Moderators of Long-term Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior. In *JAMA Pediatrics*, 2014. 168(5). Retrieved from: <<https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2014.63>>.

GEORGAKOPOULOU, A., & SPILIOTI, T. The Routledge Handbook of Language and Digital Communication. In *Routledge*. 2015. Retrieved from: <<https://doi.org/10.4324/9781315694344>>.

GIBBONS, A. Debating Digital Childhoods: Questions concerning technologies, economies and determinisms. In *Open Review of Educational Research*, 2015. 2(1), 118-127. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1080/23265507.2015.1015940>>.

GINSBURG, K. R. The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds. In *Pediatrics*, 2007. 119(1), 182-191. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1542/peds.2006-2697>>.

GUO, S., XU, J., WANG, M., AKEZHUOLI, H., ZHOU, X., & LU, J. The effects of parent-child separation on the digital literacy of children and adolescents: A bidirectional perspective study. *Heliyon*, 2024. 10(10). Retrieved from: <<https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e31113>>.

HADDON, L. Domestication and social constraints on ICT use: Children's engagement with smartphones. In Vincent, J. & Haddon, L. (eds) *Smartphone Cultures*, Routledge, 2018. p. 71-82.

HENNINK, M., HUTTER, I., & BAILEY, A. *Qualitative research methods*. 2th. ed. London: Sage. 2020. pp. 376. ISBN: 9781473903913

HUANG, X. Understanding Bourdieu – Cultural Capital and Habitus. In *Review of European Studies*, 2020. 11(3), 45 Retrieved from: <<https://doi.org/10.5539/res.v11n3p45>>.

HYNES, D., & RICHARDSON, H. What Use is Domestication Theory to Information Systems Research? In *Handbook of Research on Contemporary Theoretical Models in Information Systems*, 2009. 482-494. Retrieved from: <<https://doi.org/10.4018/978-1-60566-659-4.ch027>>.

CHOY, Y. N., LAU, E. Y. H., & WU, D. Digital parenting and its impact on early childhood development: A scoping review. In *Education and Information Technologies*. 2024. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1007/s10639-024-12643-w>>.

JOHNSON, G. M., & PUPLAMPU, K. P. Internet use during childhood and the ecological techno-subsystem. In *Canadian Journal of Learning and Technology / La revue canadienne de l'apprentissage et de la technologie*, 2008. 34(1). Retrieved from: <<https://doi.org/10.21432/T2CP4T>>.

KADERKA, M. Děti používají mobil k socializaci. Co dělat, aby ji zvládly. In *Český rozhlas Plus*. (2024, leden 4). Dostupné na: <<https://plus.rozhlas.cz/deti-pouzivaji-mobil-k-socializaci-aby-ji-zvladly-dobre-potrebuji-pomoc-rodicu-i-9247652>>.

KNIHA SOCIOLOGIE. 2023. Vyd. 2. Praha: Euromedia Group. 352 s. ISBN 9788024286464.

KUSIN, V. Humanizační aspekty sociální pedagogiky (Filozoficko-edukačné reflexie). In *Súčasný stav sociálnej pedagogiky na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského. 2000. s. 99–107.

LAM, L. T. Parental mental health and Internet Addiction in adolescents. In *Addictive Behaviors*, 2015. 42, 20-23. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2014.10.033>>.

LAURICELLA, A. R., WARTELLA, E., & RIDEOUT, V. J. Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. In *Journal of Applied Developmental Psychology*, 2015. 36, 11-17. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.12.001>>.

LEE, S. J., & CHAE, Y. G. Balancing participation and risks in children's internet use: The role of Internet Literacy and Parental Mediation. In *Cyberpsychology Behavior and Social Networking*, 2012. 15(5), 257–262. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0552>>.

LIVINGSTONE, S., & HELSPER, E.J. Parental Mediation of Children's Internet Use. In *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 2008. 52(4), 581-599. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1080/08838150802437396>>.

MCDANIEL, B. T., & RADESKY, J. S. Technofence: Parent Distraction With Technology and Associations With Child Behavior Problems. In *Child Development*, 2018. 89(1), 100-109. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1111/cdev.12822>>.

MORGADE, M., ALIAGAS, C., & POVEDA, D. Reconceptualizing the home of digital childhood. In *The Routledge Handbook of Digital Literacies in Early Childhood*, 2019. 109-122. Retrieved from: <<https://doi.org/10.4324/9780203730638-8>>.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2006. Sociologické nakladatelství.

NATHANSON, A. I. Parental mediation strategies. In *The international encyclopedia of communication*. 2008. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbiecp007>>.

NIKKEN, P. Implications of low or high media use among parents for young children's media use. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2017. 11(3). <https://doi.org/10.5817/CP2017-3-1>

NIKKEN, P., & SCHOLS, M. How and Why Parents Guide the Media Use of Young Children. In *Journal of Child and Family Studies*, 2015. 24(11), 3423-3435. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1007/s10826-015-0144-4>>.

NOVIANTI, R., & GARZIA, M. Parental Engagement in Children's Online Learning During COVID-19 Pandemic. In *JOURNAL OF TEACHING AND LEARNING IN ELEMENTARY EDUCATION (JTLEE)*, 2020. 3(2), 117-131. Retrieved from: <<https://doi.org/10.33578/jtlee.v3i2.7845>>.

PALMER, S. *Toxic childhood: How the modern world is damaging our children and what we can do about it*. 2006. Orion Publishing Group.

PÍŠOVÁ, M., & LUKAVSKÁ, K. Technofence in parents of primary school-aged children and its associations with parental problematic screen use and sociodemographic characteristics. In *Adiktologie*, 2024. 24(2), 89–98. Retrieved from: <<https://doi.org/10.35198/01-2024-002-0007>>.

PLOWMAN, L., & MCPAKE, J. Seven Myths About Young Children and Technology. *Childhood Education*, 2012. 89(1), 27–33. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1080/00094056.2013.757490>>.

PLOWMAN, L., MCPAKE, J., & STEPHEN, C. The Technologisation of Childhood? Young Children and Technology in the Home. *Children & Society*, 2010. 24(1), 63-74. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2008.00180.x>>.

PODBOLOTOVA, M., DMITRIEVA, V., REZNIKOVA, R., GRISHAEVA, Y., & TKACHEVA. Digital socialization of students by means of educational media. In *SHS Web of Conferences*, 2021. 98, 05015. [online]. [cit. 2025-sept.-11]. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1051/shsconf/20219805015>>.

PULIGHEDDU A, PORRU A, SPANO A, CATAUDELLA S, MASCIA ML, ROLLO D, CABRAS C, PENNA MP, LUCANGELI D. The Relationship Between Parental

Phubbing and Preschoolers' Behavioral Problems: The Mediation Role of Mindful Attention Awareness. In *Children*. 2025. 12(8):1022. Retrieved from: <<https://doi.org/10.3390/children12081022>>.

ROWICKA, M., POSTEK, S., & BUJALSKI, M. Why preschool children use mobile devices parental perspective. In *Educational Psychology*, 2023. 68(26), 43-56. Retrieved from: <<https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.3394>>.

SILVERSTONE, R., HIRSCH, E. & MORLEY, D. Information and communication technologies and the moral economy of the household. In SILVERSTONE, R. & HIRSCH, E. *Consuming technologies*, Routledge, 1992. 15-31.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál. 2012.

STEPHEN, C., MCPAKE, J., PLOWMAN, L., & BERCH-HEYMAN, S. Learning from the children. In *Journal of Early Childhood Research*, 2008. 6(2), 99-117. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1177/1476718X08088673>>.

ŠEĎOVÁ, K. Mediální výchova v rodinách předškoláků. *Pedagogická orientace*, 2006.16(1), 72–85.

TWENGE, J.M. *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy and Completely Unprepared for Adulthood*. New York, NY: Atria. 2017. 342 pp. ISBN: 978-1-5011-5201-6 paperback.

VALKENBURG, P. M., KRCCMAR, M., PEETERS, A. L., & MARSEILLE, N. M.

ZAMAN, B., NOUWEN, M., VANATTENHOVEN, J., DE FERRERRE, E., & LOOY, J. V. A Qualitative Inquiry into the Contextualized Parental Mediation Practices of Young Children's Digital Media Use at Home. In *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 2016. 60(1), 1–22. Retrieved from: <<https://doi.org/10.1080/08838151.2015.1127240>>.

Údaje o autorkách

Mgr. Annamária Šimšíková, PhD.
Katolícka Univerzita v Ružomberku, Fakulta Pedagogiky
Hrabovská 1, 034 01 Ružomberok
Email: annamaria.simsikova@ku.sk
Mobilné číslo: 0949650492

PhDr. Beáta Deutscherová, MBA
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií
Štefánikova 5670, 760 01 Zlín
Email: B.Deutscherova@seznam.cz
Mobilné číslo: +420 720 108 187

COPINGOVÉ STRATÉGIE A ICH ROZVOJ PRE ZVLÁDANIE ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÍ

Coping Strategies and Their Development for Managing Stressful Situations

Michaela Šul'ová

Abstrakt: Článok je zameraný na copingové stratégie – ich definíciu, typy, rozvoj a využitie. Zvlášť sa zameriavame na ich využitie v rodinách za účelom zvládnutia záťažových situácií. Cieľom príspevku je analyzovať vybrané copingové stratégie u jednotlivcov a v rodinách. Príspevok má teoreticko-analytický charakter a vychádza z dostupných vedeckých zdrojov a empirických štúdií z oblasti psychológie a sociálnej práce. Predmetom skúmania boli copingové stratégie využívané jednotlivcami i v rodinnom prostredí. Objektom skúmania boli odborné publikácie, štúdie a výskumy zamerané na copingové stratégie.

Kľúčové slová: Copingové stratégie. Rodina. Rozvoj. Záťažové situácie.

Abstract: The article focuses on coping strategies – their definition, types, development, and use. We focus particularly on their use in families for the purpose of coping with stressful situations. The aim of the article is to analyze selected coping strategies in individuals and families. The article is theoretical and analytical in nature and is based on available scientific sources and empirical studies in the field of psychology and social work. The subject of the study was coping strategies used by individuals and in the family environment. The object of the study was professional publications, studies, and research focused on coping strategies.

Keywords: Coping strategies. Family. Development. Stressful situations.

Teoretické východiská riešenej problematiky

Pojem coping (zvládanie) sa využíva na označenie správania, myšlienok a emócií, ktorými sa človek snaží vyrovnáť so stresom alebo záťažou. Základy tohto konceptu položili R. S. Lazarus a S. Folkman (1984), ktorí coping definovali ako neustále meniace sa kognitívne a behaviorálne úsilie o zvládnutie špecifických vonkajších a vnútorných požiadaviek, ktoré sú vnímané ako záťaž presahujúca zdroje jednotlivca.

Copingové stratégie predstavujú akúkoľvek snahu riadiť boj s požiadavkami stresovej situácie, ktoré presahujú možnosti postihnutej osoby – bez ohľadu na ich účinnosť alebo hodnotu (Lazarus, Folkman, 1984). Copingové stratégie sú potom považované za komplexné, dynamické a meniace sa v priebehu života jedinca, kedy jedinec môže svoje copingové stratégie meniť a modifikovať podľa rôznych požiadaviek (Aldwin, 2007). Značí aktívny a vedomý spôsob zvládania stresu. Možno ho považovať za akýsi stabilizujúci prvok, ktorý môže pomôcť k psychosociálnej adaptácii počas stresovej epizódy. Copingové stratégie sú individuálne a ich efektívnosť závisí od osobnostných čŕt, sociálneho prostredia, ale aj od povahy stresora (Carver, 1997).

Základnú koncepciu položili Folkman a Lazarus (1980), ktorý rozlišovali coping orientovaný na problém a coping orientovaný na emócie. Na to nadviazali Tobin, Holroyd, Reynolds a Wigal (1984, 1989), ktorí vytvorili hierarchický model

copingových stratégií. Tento model obsahuje tri úrovne: terciárna úroveň pozostáva z faktorov príklonu (angažovanosti) a odklonu (neangažovanosti). Príklonové stratégie sa vyznačujú aktívnym jednaním, zvládaním stresového prostredia. Naopak, odklonové stratégie zahŕňajú stratégie, u ktorých sa objavuje izolácia či odklon od vzťahu osoba – prostredie. Človek nezdieľa svoje pocity s druhými ľuďmi, vyhýba sa myšlienkam na stresovú situáciu a správanie, ktoré by mohlo viesť ku zmene stresovej situácie sa neobjavuje. Na sekundárnej úrovni sa príklonové a odklonové faktory delia na štyri podúrovne, podľa orientácie na problém a emócie. Najnižšia, primárna úroveň obsahuje osem faktorov: riešenie problému a kognitívna reštrukturalizácia (príklonové stratégie zamerané na problém), vyjadrenie emócií a vyhľadávanie sociálnej opory (príklonové stratégie zamerané na emócie), vyhýbanie sa problému a fantazijný únik (odklonové stratégie zamerané na problém) a sebaobviňovanie a sociálna izolácia (odklonové stratégie zamerané na emócie) (Millová, Blatný, Kohoutek, 2008; Endler, Parker, 1990,).

Problémovo orientované copingové stratégie zahŕňajú racionálne riešenie problému, plánovanie a aktívne zvládanie. Emocionálne orientované stratégie sa sústreďujú na reguláciu vnútorných stavov – napr. ventilácia emócií, prijatie situácie, pozitívne prehodnotenie. Vyhýbavé stratégie sa prejavujú snahou uniknúť stresovej situácii – únikom do fantázie, prokrastináciou alebo nadmerným využívaním látok (Endler, Parker, 1990). V novších konceptoch sa rozlišuje aj proaktívny coping, ktorý predstavuje predvídavý prístup k stresovým situáciám (Greenglass, 2002), a spirituálny coping, založený na viere a zmysluplnosti života (Pargament, 1997).

Známy je model BASIC Ph. Základom tejto teórie je predpoklad, že každý z nás disponuje vlastnými vnútornými zdrojmi, ktoré sa dokážu v náročných situáciách mobilizovať. Každé písmenko v názve predstavuje určitú skupinu copingových reakcií, ktoré ľudia zvyčajne v krízových situáciách používajú:

- Belief (viera, sebadôvera),
- Affect (vyjadrovanie emócií),
- Social (sociálne štýly zvládania, sociálna opora),
- Imagination (predstavivosť, vizualizácia obrazov),
- Cognition (potreba získavania informácií, racionalizácia),
- Physiology (fyzická aktivita, relaxácia, spánok, výživa) (Markovičová, Medžová, 2018).

V sociálnej práci majú copingové stratégie zásadný význam – pomáhajú klientom zvládať ťažké životné situácie, ako sú strata zamestnania, choroba, chudoba či rodinné konflikty (Matoušek, 2019). Sociálny pracovník sa stáva facilitátorom pri rozvoji adaptívnych copingových mechanizmov a pri znižovaní dopadov stresu.

Cieľom je rozvoj a podpora funkčných copingových stratégií. Tu je dôraz kladený nielen na konkrétnu situáciu, ale predovšetkým na proces zvládania – coping. Problém je všetkými zúčastnenými vnímaný ako výzva k zmene štýlu zvládania. Je logické, že sa sociálni pracovníci príliš nestretávajú s ľuďmi, ktorých copingový štýl je pri riešení problému efektívny. Je preto jednoduché podľahnúť pokušeniu a zamerať sa pri pomoci na situáciu, príbeh – nie na disfunkčný coping – a vnímať ju ako príčinu problému. Podľa Satirovej je problém len manifestáciou dysfunkčného copingu. Iný človek v rovnakej situácii nemusí problém vôbec vnímať. Stručne povedané, úlohou sociálneho pracovníka je pomôcť členom rodiny vytvoriť také copingové stratégie, aby boli schopní zvládnuť situáciu či problém (Satir, Baldwin, 2012). Slovanmi Satirovej „Coping je dôležitejší než problém, s ktorým rodina prichádza. Nesnažím sa riešiť konkrétne problémy, či sa má niekto rozviešť, alebo mať ďalšie dieťa. Pomáham ľuďom hľadať nové copingové stratégie. Nemyslím si, že by som bola tak

múdra, aby som mohla ľuďom povedať, čo majú robiť. Mojm cieľom je pomôcť ľuďom s ich copingom, aby si na podobné otázky dokázali odpovedať sami a sami rozhodli o tom, čo je pre nich dobré.“ (Satir, Baldwin, 2012, s. 98).

Metodológia

Cieľom príspevku je analyzovať vybrané copingové stratégie u jednotlivcov a v rodinách. Príspevok má teoreticko-analytický charakter a vychádza z dostupných vedeckých zdrojov a empirických štúdií z oblasti psychológie a sociálnej práce. Využíva analýzu sekundárnych zdrojov, ktoré sa zameriavajú na rodinné zvládanie stresu a podporu psychickej odolnosti.

Predmetom skúmania boli copingové stratégie využívané jednotlivcami i v rodinnom prostredí. Objektom skúmania boli odborné publikácie, štúdie a výskumy zamerané na copingové stratégie.

Výsledky výskumu

Analýza dostupných štúdií (napr. Folkman, 2010; Křivohlavý, 2020; Carver, 2022) ukazuje, že efektívne copingové stratégie sa líšia podľa typu stresora, osobnostných charakteristík a sociálnej podpory.

V rodinnom prostredí sa najčastejšie vyskytujú tieto stratégie:

- Kognitívne prehodnotenie situácie – snaha pozrieť sa na problém z iného uhla, hľadanie pozitívnych aspektov (Carver, 2022).
- Sociálna opora – vyhľadávanie pomoci od rodiny, priateľov alebo odborníkov (Thoits, 2011).
- Komunikácia a spolupráca v rodine – otvorené zdieľanie emócií, spoločné hľadanie riešení (Halama, 2014).
- Emocionálna regulácia – relaxačné techniky, meditácia, mindfulness (Gross, 2015).
- Spirituálny coping – využívanie viery a zmyslupnosti ako zdroja nádeje (Pargament, 1997).
- Rozvoj copingových zručností zvyšuje psychickú odolnosť a redukuje riziko rodinných konfliktov či vyhorenia (Křivohlavý, 2020).

K ďalším copingovým stratégiám patrí:

- Sociálna podpora – významne znižuje stres a zvyšuje efektívnosť copingových stratégií (Taylor, 2011).
- Proaktívny coping – predchádza negatívnym dôsledkom stresu a zlepšuje psychickú pohodu (Greenglass, 2002).
- Kombinácia kognitívnych a behaviorálnych stratégií – je efektívnejšia než používanie jednej metódy samostatne (Carver, Scheier, 1994).
- U sociálnych pracovníkov tréning zvládania stresu a reflexívna prax významne znižujú mieru profesionálneho vyhorenia (Grant, Kinman, 2014).

Diskusia

Zistenia poukazujú na to, že rozvoj copingových stratégií má zásadný význam pre efektívne zvládanie záťažových situácií nielen u klientov, ale aj u samotných pracovníkov pomáhajúcich profesií. V sociálnej práci sa copingové stratégie môžu stať súčasťou edukačných a preventívnych programov, ktoré posilňujú odolnosť rodín a jednotlivcov.

Teoretické modely (Lazarus, Folkman, 1984; Carver, 1997) sa ukazujú ako univerzálne a aplikovateľné aj v sociálnom kontexte. Novšie prístupy (napr.

Greenglass, 2002) zdôrazňujú dôležitosť proaktívneho zvládania, ktoré zahŕňa plánovanie a prevenciu stresu pred jeho vznikom.

V praxi sa osvedčilo kombinovať kognitívne a behaviorálne intervencie s posilňovaním sociálnej opory. V rámci komunitnej práce možno rozvíjať skupinové programy, kde klienti trénujú zvládacie stratégie prostredníctvom modelových situácií a supervízie.

Záver

Copingové stratégie predstavujú nevyhnutnú súčasť psychickej a sociálnej adaptácie človeka. Ich rozvoj podporuje odolnosť, duševnú pohodu a schopnosť zvládať každodenné záťaž. V kontexte sociálnej práce je dôležité, aby odborníci nielen poznali teoretické východiská copingového správania, ale aj aktívne rozvíjali copingové zručnosti u seba i svojich klientov. Rozvoj copingových stratégií by mal byť integrovaný do vzdelávania sociálnych pracovníkov.

Zoznam použitej literatúry

ALDWIN, C. M. *Stress, Coping and Development: An Integrative Perspective*. The Guilford Press, 2007.

CARVER, C. S. Coping: A century of progress. In *Annual Review of Psychology*. 2022, 73, 1–29.

CARVER, C. S. You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. In *International Journal of Behavioral Medicine*. 1997, 4(1), 92–100.

CARVER, C. S., SCHEIER, M. F. Situational coping and coping dispositions in a stressful transaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994, 66(1), 184–195.

ENDLER, N. S., PARKER, J. D. Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. In *Journal of Personality and Social Psychology*. 1990, 58(5), 844–854.

FOLKMAN, S. Stress, coping, and hope. In *Annual Review of Psychology*. 2010, 61, 15–40.

FOLKMAN, S., LAZARUS, R. S. An analysis of coping in middle-aged community sample. In *Journal of Health and Social Behavior*. 1980. 21, 219–239.

GRANT, L., KINMAN, G. Emotional resilience in the helping professions and how it can be enhanced. In *Health and Social Care Education*. 2014, 3(1), 23–34.

GREENGLASS, E. R. Proactive coping and quality of life management. In Frydenberg, E. (ed.) *Beyond coping: Meeting goals, visions, and challenges*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

GROSS, J. J. Emotion regulation: Current status and future prospects. In *Psychological Inquiry*. 2015, 26(1), 1–26.

HALAMA, P. *Zmysel života a zvládanie stresu*. Bratislava: Slovenská akademická spoločnosť pre psychológiu, 2014.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Jak zvládat stres*. Praha: Grada Publishing, 2020.

LAZARUS, R. S., FOLKMAN, S. *Stress, Appraisal and Coping*. New York: Springer, 1984.

MARKOVIČOVÁ, K., MEDŽOVÁ, M. *Zdolaj výšku. Tipy Poradenského centra KU pre vysokoškolských študentov*. Ružomberok: Verbum, 2018.

MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2019.

MILLOVÁ, K., BLATNÝ, M., KOHOUTEK, T. Osobnostné aspekty zvládania záťaže. In *E-psychologie*. 2008, 2 (1).

PARGAMENT, K. I. *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press, 1997.

SATIR, V., BALDWIN, M. *Terapie rodiny. Krok za krokom podle Virginie Satirové*. Praha: Portál, 2012.

TAYLOR, S.E. *Health Psychology*. New York: McGraw-Hill, 2011.

THOITS, P. A. Mechanisms linking social ties and support to physical and mental health. In *Journal of Health and Social Behavior*. 2011, 52(2), 145–161.

TOBIN, D. L., HOLROYD, K. A., REYNOLDS, R. V., WIGAL, J. K. (1989). The hierarchical factor structure of the Coping Strategy Inventory. In *Cognitive Therapy and Research*. 13, 343–361.

TOBIN, D. L., HOLROYD, K. A., REYNOLDS, V.C. *Users manual for the Coping Strategies Inventory*. Ohio: Ohio University. 1984.

Článok je výstupom projektu KEGA „Implementácia soft skills do osnov študijného programu sociálna práca“ (010KU-4/2024).

Údaje o autorke

PhDr. Michaela Šuľová, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Katedra spoločenských vied
Hlavná 89, Košice
michaela.sulova@ku.sk

RODINA AKO DOMÁCA CIRKEV: VÝZVY A PERSPEKTÍVY V SÚČASNEJ DOBE

The family as a domestic church: challenges and perspectives in the contemporary era

Krzysztof Trębski

Abstrakt: Rodina je v teologickej tradícii vnímaná ako *domáca Cirkev* (*Ecclesia domestica*), v ktorej sa uskutočňuje odovzdávanie viery a posväcovanie každodenného života. Napriek výzvam súčasnej doby, akými sú sekularizmus, oslabenie náboženskej praxe či premena vzorcov rodinného života, rodina zostáva esenciálnym *locus theologicus* a kľúčovým priestorom pre uchovávanie a rozvoj kresťanskej viery. Ako *domáca Cirkev* sa stáva miestom formácie detí, odovzdávania duchovných a etických hodnôt a rastu všetkých členov vo viere.

Článok, vychádzajúci z analýzy dokumentov Druhého vatikánskeho koncilu a z magistérium posledných pápežov, zdôrazňuje trvalý význam rodiny ako základného prostredia autentického kresťanského života. Rodina sa ukazuje ako nenahraditeľný prameň kultúry života a solidarity, ktorý presahuje hranice súkromnej sféry a prispieva k budovaniu spoločného dobra. Jej poslaním je nielen integrálny rozvoj nových generácií veriacich, ale aj živé svedectvo o Kristovej prítomnosti, ktoré prináša nádej a obnovu do súčasného sveta.

Kľúčové slová: Domáca Cirkev. Druhý vatikánsky koncil. Rodina. Súčasný výzvy.

Abstract: In theological tradition, the family is understood as the domestic Church (*Ecclesia domestica*), where the transmission of faith and the sanctification of daily life take place. Despite the challenges of the present age - such as secularism, the decline of religious practice, and the transformation of family patterns - the family remains an essential *locus theologicus* and a key space for preserving and fostering Christian faith. As a domestic Church, it becomes a place of child formation, the transmission of spiritual and ethical values, and the growth of all its members in faith. The article, based on an analysis of the documents of the Second Vatican Council and the magisterium of the recent popes, emphasizes the enduring significance of the family as the fundamental environment of authentic Christian life. The family emerges as an irreplaceable source of a culture of life and solidarity, transcending the boundaries of the private sphere and contributing to the building of the common good. Its mission is not only the integral development of new generations of believers but also the living witness to Christ's presence, which brings hope and renewal to the contemporary world.

Keywords: Domestic Church. Second Vatican Council. Family. Contemporary challenges.

Úvod

Rodina v dnešnom svete čelí mnohým zásadným zmenám: kultúrnym, spoločenským, demografickým i duchovným. V rýchlom sa meniacej kultúre, v prostredí pluralizmu hodnôt, sekularizmu a rastúcej individualizácii, kríza viery

zohráva centrálnu miesto medzi týmito výzvami. Zároveň však katolícka tradícia zdôrazňuje, že rodina ako domáca Cirkev (*Ecclesia domestica*) zostáva kľúčovým prvkom v živote viery, v pastoračnej starostlivosti aj teologickom chápaní. Predkladaný príspevok, opierajúc sa o učenie Druhého vatikánskeho koncilu a o magistérium posledných pápežov, analyzuje hlavné výzvy, ktorým v súčasnosti čelí rodina chápaná ako domáca Cirkev, a zároveň poukazuje na možnosti, ktoré Cirkev ponúka na ich prekonanie.

Rodina ako domáca Cirkev: teologické aspekty a charakteristiky vo svetle Druhého vatikánskeho koncilu a magistéria posledných pápežov

V súčasných teologických diskusiách o rodine sa čoraz častejšie vraciame k pojmu *domáca Cirkev*, ktorý bol nanovo zdôraznený Druhým vatikánskym koncilom (Concilio Vaticano II. 1964, n. 11). Tento pojem má osobitný inkluzívny charakter, pretože v sebe zhŕňa základné teologické perspektívy: rodina je *domáca Cirkev*, pretože je „nevostou Krista“ (Giovanni Paolo II, 1994. n. 19); rodina, ktorá prijíma Kristovu lásku, je spoločenstvom povolaným odovzdať túto lásku ďalej, čím sa stáva „spásnym“ spoločenstvom (Giovanni Paolo II, 1981. n. 49).

Pojem *domáca Cirkev* vychádza z duchovného rozmeru kresťanskej rodiny a poukazuje na úzke spojenie medzi životom v rodine a životom Najsvätejšej Trojice. Naznačuje, že rodina má vo svojom každodennom živote zrkadliť Božiu lásku, jednotu a vzájomnú spolupatričnosť. Katechizmus Katolíckej cirkvi pripomína, že kresťanská rodina tvorí spoločenstvo osôb, ktoré je znakom a odrazom jednoty medzi Otcom, Synom a Duchom Svätým. Jej poslaním je sprostredkovať dar života a formovať nové generácie vo svetle Božieho stvoriteľského zámeru; ako spoločenstvo viery je povolaná zúčastňovať sa na Kristovej obete, aby prostredníctvom každodennej modlitby a čítania Božieho slova duchovne rástla v láske a tak uskutočňovala svoje základné poslanie – byť nositeľkou evanjelia a aktívne sa podieľať na misijnom poslaní Cirkvi. (Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 1992. n. 2205).

Po stáročia si Cirkev zachovávala konštantné učenie o manželstve a rodine. Vrcholným prejavom tohto učenia sa stal Druhý vatikánsky koncil, ktorý v pastorálnej konštitúcii „*Gaudium et spes*“ venoval celú kapitolu dôstojnosti manželstva a rodiny (Concilio Vaticano II. 1965a. n. 47-52). Dokument definoval manželstvo ako „spoločenstvo života a lásky“ (Concilio Vaticano II. 1965a, n. 48), čím postavil lásku do centra rodinného života a zároveň ukázal pravdu tejto lásky v protiklade k redukcionistickým prúdom súčasnej kultúry. Zároveň zdôraznil, že Kristus Pán „prichádza do života kresťanských manželov vo sviatosti manželstva“ a zostáva s nimi (Concilio Vaticano II. 1965a, 48). V tajomstve vtelenia Kristus prijíma a očisťuje ľudskú lásku a premieňa ju na povolanie k svätosti. Manželia sa tak stávajú akoby konsekrovanými a budujú Kristovo telo ako *Ecclesia domestica* (Concilio Vaticano II. 1964, n. 10).

Druhý vatikánsky koncil predstavuje kresťanskú rodinu ako malú Cirkev, ktorá zjavuje „pravú povahu Cirkvi“ (Concilio Vaticano II. 1965a, 48), a tvrdí, že kresťanskí manželia majú svoj vlastný dar uprostred Božieho ľudu. Rodina je „skutočnou bunkou Cirkvi, pretože v nej nachádzame mnohé prvky podstatné pre celú Cirkev: prítomnosť Krista, evanjelizačné poslanie, život modlitby a lásky. Dogmatická konštitúcia „*Lumen gentium*“ pripomína: „V rodine (...), ktorá sa môže nazývať *domáca Cirkev*, majú rodičia byť pre svoje deti prvými učiteľmi viery a podporovať povolanie každého z nich“ (Concilio Vaticano II, 1964, n. 11). Aj Dekrét o apoštoláte laikov *Apostolicam*

actuositatem zdôrazňuje, že rodina má byť „prvou a životodarnou bunkou spoločnosti“ a „domácou svätyňou Cirkvi“ (Concilio Vaticano II 1965b. n. 11).

Pokoncilové magistérium ďalej rozvíjalo učenie o rodine. Pavol VI. v encyklike *Humanae vitae* poukázal na vnútorné prepojenie medzi manželskou láskou v rodine a zrodením života (Paolo VI, 1968. n. 11). Ján Pavol II. venoval rodine osobitnú pozornosť ľudskej láske v rodine, v liste rodinám *Gratissimam sane* (Giovanni Paolo II, 1994. n. 19) a najmä v Apoštolskej Exhortácii *Familiaris consortio*, kde zdôraznil, že rodina je „cestou Cirkvi“ (Giovanni Paolo II, 1981. n. 13). Benedikt XVI. vo svojej prvej encyklike *Deus caritas est* pripomenul, že manželstvo založené na výlučnej a definitívnej láske sa stáva ikonou vzťahu medzi Bohom a jeho ľuďom (Benedetto XVI, 2005. n. 11). Následne v encyklike *Caritas in veritate* zdôraznil význam lásky v rodine ako princípu spoločenského života, teda miesta, kde človek zakúša spoločné dobro (Benedetto XVI, 2009. n. 44).

Pápež František už od začiatku svojho pontifikátu predstavoval rodinu ako prameň a vzor vzťahov, ktorými má Cirkev žiť a ktoré by mala neustále vyjadrovať vo svojom evanjelizačnom pôsobení (Cruciani, 2014, 95-108). Zdôraznil, že manželia tvoria domácu Cirkev (Concilio Vaticano II. 1964, n. 11), a v encyklike *Lumen fidei* ukázal spojenie medzi vierou a rodinou, lebo stretnutie s Kristom v rodine „rozširuje horizonty existencie, dáva jej pevnú nádej, ktorá nesklame“ (Francesco, 2013, n. 53). V exhortácii *Amoris laetitia* zároveň poukázal na výzvy dnešných rodín a zdôraznil potrebu ich sprevádzania (Francesco, 2016, n. 296-297).

Pontifikát Leva XIV. sa od svojho začiatku vyznačuje osobitnou orientáciou na tému rodiny. Pápež vidí rodinu ako priestor, v ktorom sa Cirkev stáva konkrétne prítomná v každodennom živote – v spoločnej modlitbe, v kresťanskej výchove detí, vo vzájomnom milosrdenstve a v svedectve viery. Zdôrazňuje, že sila rodín a ich schopnosť rozvíjať sa a vydávať svedectvo viery v dnešnom svete ako *domáca cirkev* si vyžaduje podporu zo strany celej Cirkvi, najmä v situáciách, keď je ohrozená ich identita v súčasnej spoločnosti (Wooden, 2025). Osobitne významný je jeho obraz rodiny ako „focolare“ (ohniska) Ducha Svätého, v ktorom sa oheň viery udržiava a odovzdáva ďalej. Rodina má byť nielen priestorom stability, ale aj misijným prostredím, ktoré žiari ako svedectvo nádeje a Evanjelia. Stáva sa miestom, kde sa v každodennej skúsenosti, prostredníctvom gest lásky a solidarity, odovzdáva viera z generácie na generáciu (Brockhaus, 2025).

Katolícka vierouka zdôrazňuje, že rodina je založená na manželstve medzi mužom a ženou, ktoré je nerozlučiteľné, otvorené životu a láske (Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 1992. n. 2201-2206.). Rodina tak predstavuje základnú bunku spoločnosti i prvé miesto, kde sa človek učí láske, odpusteniu a službe (Rocchetta, 2025, 68-75). Napriek výzvam sekularizmu, relativizmu a sociálnych tlakov zostáva rodina ako *Ecclesia domestica* základným miestom viery a lásky, kde Cirkev žije vo svojej najzákladnejšej podobe.

Význam rodiny ako „domácej cirkvi“ pre dnešný svet

Ústup stabilných kultúrnych rámcov a neustále prebiehajúce spoločenské zmeny spôsobujú, že úsilie naplno žiť vieru vo všetkých životných situáciách, vrátane rodinného kontextu, čelí významným prekážkam. V súčasnom dejinnom okamihu, keď sa rodina stala terčom síl snažiacich sa ju deformovať alebo oslabiť, si Cirkev uvedomuje naliehavé poslanie ohlasovať Boží plán pre manželstvo a rodinu. Cirkev zdôrazňuje, že rodina je základným dobrom, nenahraditeľným pre žiadny národ a nesmiernym pokladom pre deti, ktoré sú plodom lásky a vzájomného sebadarovania

rodičov (Giovanni Paolo II, 1991). Rodina je „domácou cirkvou“ a svätýňou života, ktorej úloha spočíva v zachovávaní a šírení viery.

Oživenie skúsenosti viery vo forme *domácej cirkvi* má kľúčový význam pre budúcnosť cirkevného spoločenstva: ponúka možnosť zažiť Cirkev ako blízku, autentickú a schopnú rozvíjať trvalé ľudské vzťahy. Tak sa rodina ako Cirkev v malom môže stať miestom epifánie bratovej tváre – priestorom, kde aj mimo sakrálneho prostredia dochádza k duchovným stretnutiam; miestom svedectva viery, etických hodnôt a humanizácie detí, kde sa Boh zjavuje a kde sa odovzdáva viera v ukrižovaného a vzkrieseného Krista (Giovanni Paolo II, 1981, 36). Je to miesto, v ktorom rodičia majú byť slovom i príkladom prvými hlásateľmi viery pre svoje deti a majú v nich pestovať povolanie vlastné každému z nich (Katechizmus Katolíckej Cirkvi, 1992, 1656). Zároveň je to aj prostredie, kde pokrstení, ktorí stratili bližší vzťah k Cirkvi, môžu znovu objaviť krásu viery prostredníctvom srdečných a otvorených rodinných vzťahov.

Tento koncept opakovane potvrdil aj pápež František počas 9. svetového stretnutia rodín v Dubline v 2018 roku, keď zdôraznil, že prvým a najdôležitejším miestom odovzdávania viery je domov: človek sa učí veriť doma, na základe tichého, každodenného príkladu rodičov, ktorí milujú Pána a dôverujú jeho slovu. Tu, v rodičovskom dome, *vdomácej Cirkvi*, sa deti učia vernosť, čestnosť a obetavosť (František, 2018a). Pápež zároveň pripomenul, že odovzdávanie viery sa uskutočňuje predovšetkým prostredníctvom lásky a svedectva života, nielen prostredníctvom slov, ale aj v každodennej starostlivosti, pozornosti a nežnosti, ktoré vytvárajú autentickú atmosféru viery v rodine (František, 2018b). Rodina sa tak stáva miestom modlitby a posväcovania, kde sa deti učia modliť „ako Cirkev“ a kde sa formuje „domáca svätýňa Cirkvi“ (Concilio Vaticano II, 1965b, n. 11).

Katechizmus Katolíckej cirkvi zdôrazňuje, že rodina má účasť na Kristovej modlitbe a obete, pretože je povoláná k posväcovaniu a ohlasovaniu evanjelia prostredníctvom života v láske (Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1992, n. 2205). Spoločná modlitba, čítanie Svätého písma a účasť na sviatostiach formujú duchovný rytmus rodiny a osvetľujú jej každodenný život svetlom viery.

Rodina zároveň rozvíja schopnosť interpretovať životné udalosti vo svetle viery, prežívať významné okamihy spoločne a ukazovať deťom krásu kresťanského života (Giovanni Paolo II, 1981, n. 36). Je miestom, kde sa deti učia rozumieť hodnote života, nadobúdajú schopnosť komunikovať a spolupracovať; je spoločenstvom osôb, ktoré ako „mikrokozmos Cirkvi“ zrkadlí jej tajomstvo jednoty s Najsvätejšou Trojicou (Concilio Vaticano II, 1965a, n. 52).

Viera kresťanskej rodiny sa má prejavovať apoštolským duchom a službou nielen v rámci Cirkvi, ale aj spoločnosti (Giovanni Paolo II, 1981, n. 50). Členovia rodiny budujú spoločenstvo, ktoré podporuje ľudskosť a vzájomnú lásku, pričom rodina funguje ako „škola spoločenstva“ – miesto evanjelizácie a misie, pretože prostredníctvom sviatosti manželstva je začlenená do univerzálnej Cirkvi a zdieľa jej poslanie (Giovanni Paolo II, , 1981, n. 53).

Rodina sa tak stáva konkrétnym sprítomnením Cirkvi, ktorá je zároveň spasená i spásna. Prostredníctvom lásky, každodenných skutkov a plodnosti, ktorá presahuje čisto biologický rozmer, rodina evanjelizuje svoje prostredie a prispieva k budovaniu kultúry života a solidarity (Giovanni Paolo II, 1981, n. 50, 52–53). Týmto spôsobom zjavuje a sprítomňuje pravú tvár Cirkvi ako *communio amoris* – spoločenstvo lásky, ktoré prelamuje kultúrne i náboženské bariéry a ponúka autentické svedectvo evanjeliovej lásky.

Cirkev sa tak prostredníctvom života a svedectva rodín stáva transparentným znakom Boha v dejinách, čitateľnou stopou jeho prítomnosti a pôsobenia vo svete, ktorá umožňuje človeku „dešifrovať“ znamenia Božej lásky a spásy v konkrétnych vzťahoch a každodennom živote.

Súčasný výzvy pre rodinu

V kontexte rýchlych spoločenských, kultúrnych a ideologických premien sa rodina nachádza v epicentre hlbokých zmien, ktoré zásadne ovplyvňujú jej identitu, poslanie i vnútornú súdržnosť. Súčasný svet, poznačený výrazným individualizmom a morálnym relativizmom, stavia mnohé rodiny pred početné a rozmanité výzvy: krízu komunikácie, nestabilitu manželských vzťahov, náročnosť výchovy detí v sekularizovanom prostredí, ako aj tlak ideológií, ktoré odporujú kresťanskej antropológii a vízii človeka. Pápež František vo svojej apoštolskej exhortácii *Amoris laetitia* tieto výzvy jasne pomenúva a vyzýva Cirkev, aby sa stala „poľnou nemocnicou“, ktorá prijíma, sprevádza a uzdravuje zranené rodiny (František, 2016, n. 291).

Jednou z najurgentnejších úloh zostáva obrana života od jeho počiatku až po prirodzený koniec. Takzvaná „kultúra vyraďovania“ (*cultura dello scarto*), ktorú opakovane kritizoval pápež František, ohrozuje nielen nenarodené deti, ale aj starých, chorých a najzraniteľnejších členov spoločnosti (František, 2015, 117–118). Rodina, chápaná v kresťanskom zmysle ako „svätyňa života“, je preto povolaná byť živým znakom a svedectvom posvätnéj dôstojnosti každej ľudskej osoby, stvorenej na Boží obraz (Ján Pavol II, 1995, 11).

Medzi významné výzvy súčasnej doby patrí aj sekularizmus a individualizmus. V mnohých spoločnostiach dochádza k posunu od kolektívne orientovaných hodnôt k individualizmu, v ktorom sa dôraz kladie na osobnú autonómiu, sebavyjadrenie, výkon a konzumný štýl života. Tento trend oslabuje vedomie vzájomnej zodpovednosti za rodinu, komunitu a tradíciu a sťažuje schopnosť rodiny byť autentickým spoločenstvom viery, v ktorom modlitba, liturgia a sviatosťný život predstavujú základ kresťanskej identity, no často sa odsúvajú na okraj každodennosti (Castellucci, Fabris, 2009, s. 58–65).

Na tento jav nadväzuje kultúrny pluralizmus a relativizácia hodnôt, ktoré prinášajú nové formy spolunažívania a menia spoločenské normy týkajúce sa sexuality, manželstva či rodičovstva. Tradičné kresťanské chápanie rodiny tak stojí pred novými etickými i pastoračnými otázkami. Odpoveďou má byť verný, no zároveň dialógový a pastoračne citlivý prístup, ktorý rešpektuje konkrétnu situáciu jednotlivcov, ale neupiera pravdu evanjelia ako normatívneho princípu kresťanského života (Rocchetta, 2011).

Ďalším fenoménom je kríza viery a strata náboženskej praxe, ktorá sa prejavuje poklesom účasti veriacich na liturgickom a sviatosťnom živote, oslabením rodinnej modlitby a úpadkom katechetickú formácie. Rodičia často postrádajú dostatočnú duchovnú prípravu i podporu, aby mohli vieru autenticky odovzdať svojim deťom a integrovať ju do každodennej skúsenosti (František, 2016, n. 291).

Tieto duchovné ťažkosti sú umocňované sociálnymi a ekonomickými tlakmi, akými sú rastúca nerovnosť, chudoba, pracovná neistota, vysoké životné náklady či nerovnováha medzi pracovným a rodinným životom. Tieto faktory oslabujú vnútornú stabilitu rodiny a komplikujú udržiavanie spoločnej modlitby, rodinných rituálov a vzájomného spoločenstva (Rocchetta, 2013).

Súčasne sa čoraz výraznejšie prejavuje starnutie spoločnosti a demografický pokles, osobitne v západných a stredoeurópskych krajinách. Pokles pôrodnosti a rast

počtu osôb bezpotomkov negatívne ovplyvňujú schopnosť rodiny odovzdať vieru nasledujúcim generáciám a udržiavať kontinuitu kresťanskej tradície (Sartore, 1980, s. 25–30).

K týmto výzvam sa pridáva aj technologická kultúra a digitálne prostredie, ktoré formujú nové modely komunikácie, vzťahov i vnímania hodnôt. Masová kultúra, preniknutá sekulárnym, materialistickým a konzumným duchom, ovplyvňuje myslenie a správanie mladých ľudí. Neustále porovnávanie s idealizovanými obrazmi na sociálnych sieťach vedie k frustrácii, strate identity a k presvedčeniu, že tradičná rodina či evanjeliové hodnoty patria minulosti (Peelman, 1981).

Tieto výzvy jasne ukazujú, že rodina dnes potrebuje nielen sociálnu podporu, ale predovšetkým duchovnú obnovu a pastorálnu starostlivosť, ktorá jej umožní znovuobjaviť vlastnú teologickú identitu ako *Ecclesia domestica* – miesto viery, lásky a služby v srdci Cirkvi i spoločnosti.

Záver

Rodina, najpôvodnejší prejav tajomstva Cirkvi a jej „malý obraz“ v univerzálnej dimenzii (Sartore, 1980, 25-27), je a zostáva privilegovaným miestom života milosti, ktoré spolu s inými formami viery a lásky zakotvenými v Kristovi prispieva k duchovnej sile a plodnosti Cirkvi (Springhetti 2005). Strata stabilných kultúrnych opôr a rýchla premena spoločnosti dnes sťažujú možnosť žiť vieru v rodinnom prostredí. Cirkev si tým naliehavejšie uvedomuje svoje poslanie ohlasovať Boží plán pre manželstvo a rodinu (Rocchetta, 2018, 63).

Rodina ako *domáca Cirkev* sa stáva miestom stretnutia mimo chrámu, kde aj tí, ktorí sa vzdialili od Cirkvi, môžu objaviť krásu viery prostredníctvom rodinných vzťahov otvorených a priateľských (Peelman, 1981, 48). Úlohou kresťanskej rodiny je sprítomňovať tvár Cirkvi: praktizovať plodnú lásku, prispievať k jednote vo svete, svedčiť o vernosti evanjeliu a byť čitateľnou stopou Boha pre všetkých, ktorí túžia rozpoznať jeho prítomnosť vo svete (Benedetto XVI. 2005. n. 11).

Práve skrze rodiny Cirkev konkrétnymi činmi praktizuje tvorivú lásku, pomáha budovať zjednotený svet a ustavične, aj napriek slabosti a nedokonalosti svojich členov, zostáva čitateľnou stopou Boha, ktorá je tu pre každého, kto túži „dešifrovať“ znamenia jeho prítomnosti (František, 2016).

Zoznam použitej literatúry

BENEDETTO XVI, 2005. *Lettera Enciclica „Deus caritas est“*. 25.12.2005. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html

BENEDETTO XVI, 2009. *Lettera Enciclica Caritas in veritate*. 29.06.2009. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html

BROCKHAUS, H. 2025. *Pope Leo XIV: Family is “a gift and a task” for the Church, society*. Vatican City, 19.09.2025 [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: <https://www.catholicnewsagency.com/news/266665/pope-leo-xiv-family-is-a-gift-and-a-task-for-the-church-society>

CASTELLUCCI, E., FABRIS, R. (eds.). *Chiesa domestica. La Chiesa-famiglia nella dinamica della missione cristiana. Un profilo unitario a più voci*. Roma: Edizioni San Paolo. 2009. ISBN 978-8821565380

CONCILIO VATICANO II, 1964. *Costituzione Dogmatica sulla Chiesa „Lumen gentium“*. 21.11.1964. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_it.html.

CONCILIO VATICANO II, 1965a. *Costituzione Pastorale sulla Chiesa nel mondo contemporaneo „Gaudium et spes“*. 07.12.1965. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_it.html.

CONCILIO VATICANO II, 1965b. *Decreto sull'apostolato dei laici „Apostolicam actuositatem“*. 18.11.1965. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19651118_apostolicam-actuositatem_it.html

CRUCIANI, M. Lo stile familiare di una evangelizzazione gioiosa. In Yáñez H.M (ed.), *Evangelii gaudium: il testo ci interroga. Chiavi di lettura, testimonianze e prospettive*, Roma: Gregorian & Biblical Press, 2014, s. 95-108.

FRANCESCO, 2013. *Lettera Enciclica „Lumen fidei“*. 29.06.2013. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/francesco/it/encyclicals/documents/papa-francesco_20130629_enciclica-lumen-fidei.html

FRANCESCO, 2016. *Esortazione Apostolica Postsinodale „Amoris laetitia“*. 19.03.2016. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia.html

FRANTIŠEK, 2018a. *Speech at the 9th World Meeting of Families*, Dublin, 25 August. Vatican: Vatican News.

FRANTIŠEK, 2018b. *Morning Meditation at Casa Santa Marta*, 3 May. Vatican: Vatican News.

GIOVANNI PAOLO II. *Esortazione Apostolica circa i compiti della famiglia cristiana nel mondo di oggi „Familiaris consortio“*. 22.11.1981. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html

GIOVANNI PAOLO II. *Lettera alle famiglie „Gratissimam sane“*. 02.02.1994. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/letters/1994/documents/hf_jp-ii_let_02021994_families.html

GIOVANNI PAOLO II. *Lettera Enciclica „Centesimus Annus“*. 01.05.1991 [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/it/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_01051991_centesimus-annus.html
https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_exhortations/documents/papa-francesco_esortazione-ap_20160319_amoris-laetitia.html

KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI (KKC). Trnava: Spolok sv. Vojtecha. 1992. ISBN 978-881614200

PAOLO VI. *Lettera Enciclica „Humanae vitae“* 25.07.1968. n. 11. [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_25071968_humanae-vitae.html

PROVENCHER, N. *Vers une théologie de la famille: L'Eglise domestique. In Eglise et Théologie Ottawa*, 1981, 12, 9-34.

ROCCHETTA, C. *Abbracciami. Per una terapia della tenerezza. Saggio di antropologia teologica*. Bologna: Edizioni Dehoniane. 2013. ISBN 978-88-10-51332-3

ROCCHETTA, C. *Elogio del litigio di coppia. Per una tenerezza che perdona*. Assisi: Porziuncola. 2025. ISBN 978-88-27-01267-3

ROCCHETTA, C. *Senza sposi non c'è Chiesa. Nuove vie di pastorale per/con la famiglia*. Assisi: Porziuncola. 2018. ISBN 978-88-27-01123-2

ROCCHETTA, C. *Teologia della famiglia. Fondamenti e prospettive*. Bologna: Edizioni Dehoniane. 2011. ISBN: 978-88-10-40826-1

SARTORE, D. La famiglia "Chiesa Domestica". In *Rivista di pastorale liturgica*, 1980, 18(5), 25-30.

SPRINGHETTI, P. *La famiglia prende il largo*. Bologna: EMI, 2005. ISBN 978-88-30-71469-4

WOODEN, C. *Family's role in church, society needs support, pope says*. 19.09.2025 [online]. [cit. 2025-10-08]. Dostupné na internete: https://www.usccb.org/news/2025/familys-role-church-society-needs-support-pope-says?utm_source=chatgpt.com

Údaje o autorovi

Doc. ThLic. Krzysztof Trębski, MSc. PhD.

Katedra counselingu

Teologická fakulta Trnavská univerzita v Trnave

E-mail: krzysztofadam.trebski@truni.sk

Tel. kontakt: +421252775429

RODINA V KRIZI V RÁMCI POSKYTOVÁNÍ DLOUHODOBÉ PÉČE, ZTRÁTY BLÍZKÉHO A PODPORY V NEJTĚŽŠÍCH CHVÍLÍCH

Family in Crisis within the Framework of Providing Long-term Care, Losing a Loved one and Support in the most Difficult Moments

Lenka Vyhlídalová – Jaroslava Pavelková

Abstrakt: Péče o dlouhodobě nemocné a umírající patří k nejnáročnějším životním situacím, s kterými se rodina může setkat. I dobře fungující rodinný systém se může v této fázi života dostat do krize. Přetížení pečujících, emoční vyčerpání, narušené vztahy a sociální izolace představují významné riziko nejen pro ně, ale i pro nemocné.

Příspěvek je zaměřen na problematiku krize v rodinách, které pečují o své blízké v terminálním stadiu nemoci nebo se nacházejí v období bezprostředně po ztrátě blízké osoby. V teoretické rovině jsou popsány hlavní typy zátěže (fyzická, psychická, sociální a existenční), které tato péče obnáší, včetně možných forem podpory přispívající ke zmírnění vzniklé situace.

Těžiště příspěvku tvoří kazuistiky, příklady z praxe hospice i osobních zkušeností s péčí o umírajícího rodiče. Uvedené sociální entity ukazují, že krize rodiny není selháním, ale přirozenou reakcí na extrémní zátěž. Současně naznačují, jak cílená podpora, sdílení a doprovázení mohou napomoci rodině zvládnout náročnou dobu života a přinést důstojnost i úlevu nemocnému a jeho blízkým.

Klíčové slová: Rodinná krize. Dlouhodobá péče o nemocného a umírajícího. Ztráta blízké osoby. Kazuistika.

Abstract: Caring for the long-term ill and dying belongs to the most demanding life situations a family may face. Even a well-functioning family system can fall into crisis during this phase of life. Overload of caregivers, emotional exhaustion, strained relationships and social isolation represent a significant risk not only for the caregivers themselves, but also for the patients.

This paper is focused on crises in families who care for their loved ones in the terminal stage of illness or who find themselves in the period immediately after the loss of a close person. On a theoretical level, it describes the main types of burden (physical, psychological, social and existential) associated with such care, and possible forms of support that may help to mitigate the crisis situation.

The core of the presentation consists of case studies, examples from hospice practice as well as personal experience with caring for a dying parent. These cases show that a family crisis is not a failure, but a natural response to extreme stress. At the same time, they illustrate how targeted support, sharing and accompaniment can help families cope with this challenging difficult time in life and bring dignity and relief to both the patient and their loved ones.

Keywords: Family crisis. Long-term care for the sick. Dying. Loss of a loved one. Case study.

Úvod

Péče o dlouhodobě nemocného nebo umírajícího člena rodiny patří k nejnáročnějším životním situacím, které mohou rodinu potkat. Přináší nejen fyzickou a psychickou zátěž, ale také zásadně ovlivňuje mezilidské vztahy, rodinné role a celkové fungování systému rodiny. V takto náročném období se často objevuje **krize**, která může mít podobu vyčerpání, pocitu bezmoci, ztráty jistot i sociální izolace. Z pohledu sociální práce je proto nezbytné chápat rodinu nejen jako prostředí, v němž krize vzniká, ale také jako **nositele vnitřních zdrojů a partnera při hledání cesty k obnovení rovnováhy**.

Rodina

Rodina představuje základní sociální skupinu, která zajišťuje naplňování biologických, psychologických i sociálních potřeb svých členů. Payne (2024) zdůrazňuje, že podpora rodiny je z pohledu sociální práce základním principem systémového přístupu, který vnímá jednotlivce v kontextu jeho sociálních vztahů a sítí. Podle Matouška (2013) je na rodinu nahlíženo jako na dynamický systém vzájemně propojených vztahů, v němž změna jednoho prvku ovlivňuje fungování celku. Z tohoto důvodu je důležité rodinu chápat nejen jako prostředí, v němž mohou vznikat problémy, ale také jako nositele zdrojů a partnera při řešení obtížných životních situací.

Rodina plní několik klíčových funkcí, a to pečovatelskou, ekonomickou, socializační a emocionální. Právě díky těmto funkcím je rodina pro jednotlivce významným zdrojem podpory, bezpečí a identity (Navrátil, 2001).

Krize v rodině

Složitost a provázanost rodinného systému však znamená, že **jakákoli závažná změna či zátěž**, ať už nemoc, ztráta zaměstnání nebo úmrtí člena rodiny, může narušit jeho rovnováhu. **Krize v rodině tak vzniká tehdy, když vnější nebo vnitřní události překročí adaptační schopnosti systému a běžné způsoby zvládnání přestanou fungovat.**

„Podle současných psychologických koncepcí představuje krize přechodný stav vnitřní nerovnováhy způsobený kritickými událostmi nebo takovými životními událostmi, které vyžadují zásadní změny a řešení“ (Špatenková a kol., 2004, s. 15). Podle Vodáčkové (2014) prochází každá rodina v průběhu svého vývoje obdobími napětí a zátěže, která jsou přirozenou součástí života. V některých případech však běžné copingové mechanismy přestávají fungovat a rodina není schopna dosavadními prostředky zvládnout nároky, které jsou na ni kladeny. Tato situace je označována jako **krize**. Matoušek (2013) chápe krizi jako **stav psychické, sociální i vztahové nerovnováhy**, který nastává, když je rodinný systém vystaven mimořádné zátěži nebo zásadní změně, na niž nelze reagovat běžnými adaptačními mechanismy. Z hlediska sociální práce není krize v rodině **považována za selhání**, ale za **výzvu a příležitost k obnovení rovnováhy** prostřednictvím aktivizace vlastních i vnějších zdrojů. Cílem pomáhajícího procesu je podpořit rodinu v hledání nových způsobů zvládnání situace, obnově komunikace a posílení vzájemné soudržnosti. Krizová intervence tak nespočívá pouze ve stabilizaci aktuálního stavu, ale i v **posilování resilienčních schopností rodiny do budoucna** (Matoušek, 2008). Znamená to podporovat rodinu v její schopnosti hledat vnitřní sílu, sdílet zátěž, spolupracovat a přizpůsobovat se změnám. **Posílená rodina** je pak lépe připravena zvládat další náročné životní situace, čelit ztrátám a znovu nalézat rovnováhu i smysl života (Walsh, 2003; Matoušek, 2008).

Krise může být vyvolána jak **vývojovými událostmi**, jakými jsou např. odchod dětí z domova, stárnutí rodičů, tak i **situačními** událostmi, které přicházejí nečekaně a bez možnosti přípravy na ně. Situační krize představuje, na rozdíl od krizí vývojových, které jsou přirozenou součástí životního cyklu, náhlé narušení rovnováhy, s níž se rodina musí vyrovnat v krátkém čase a často bez dostupné opory. Z pohledu sociální práce se mezi nejčastější případy řadí **náhlé onemocnění nebo úraz člena rodiny, úmrtí blízké osoby**, zejména pokud nastane nečekaně, nebo také **rozpad partnerského vztahu, domácí násilí** či **ztráta bydlení**. V praxi se sociální pracovníci často setkávají také se situacemi spojenými se **ztrátou zaměstnání** či **finanční nestabilitou**, které mohou vést k ohrožení základních životních jistot rodiny. Krizový charakter může mít rovněž **odhalení závislosti** nebo **závažného delikventního chování u dítěte**, kdy se rodina ocitá pod silným psychickým a sociálním tlakem.

Zvláštní skupinu situačních krizí představují situace spojené s **péčí o člena rodiny v terminálním stadiu nemoci**. V tomto období je rodina konfrontována s dlouhodobou zátěží, nejistotou a zároveň s postupnou ztrátou blízkého člověka. Tento typ krize bývá často kombinací **situační a vývojové**, protože nemoc nebo umírání narušuje přirozený běh života a zasahuje všechny úrovně rodinného systému, ať už **fyzickou, emoční, sociální i spirituální**. Taková situace představuje pro rodinu mimořádnou výzvu, při níž se testuje její soudržnost, komunikační schopnosti i možnost využít vnitřní a vnější zdroje podpory. Dlouhodobá péče o umírajícího člena rodiny často přináší **postupné vyčerpávání pečujících**, kteří čelí nejen fyzickému přetížení, ale i psychickému tlaku spojenému s bezmocí, obavami a anticipovaným smutkem. Emoční rovnováha celé rodiny je narušována střídáním naděje a rezignace, potřebou udržet běžný chod domácnosti a zároveň se vyrovnávat s vědomím blížící se ztráty. Významnou roli v tomto období sehrává **komunikace** jak mezi rodinnými příslušníky navzájem, tak mezi rodinou a zdravotníky či sociálními pracovníky. Otevřené sdílení emocí, strachu i vzpomínek může být pro členy rodiny léčivé a pomáhá jim vytvářet pocit sounáležitosti i smyslu v poslední fázi života blízkého člověka.

Rodina v této fázi často prochází obdobím **ambivalence**. Na jedné straně chce pečovat a být přítomna do posledních chvil, na druhé straně pociťuje únavu, bezmoc a někdy i vinu, pokud začne potřebovat pomoc zvenčí. Z pohledu sociální práce je proto klíčové vnímat rodinu **nejen jako poskytovatele péče**, ale i jako **subjekt, který sám potřebuje podporu**. Odborná pomoc by měla směřovat k vyvážení potřeb nemocného i pečujících, k předcházení jejich sociální izolaci a k posílení schopnosti rodiny společně zvládnout toto náročné období důstojným způsobem. Zkušenosti z praxe hospicové a sociální péče ukazují, že právě v takto extrémních situacích se naplno projevuje **resilience rodiny**, tzn. její schopnost adaptovat se, udržet vzájemné vazby a nalézt nový význam života i přes bolest a ztrátu. Právě tyto procesy lze pozorovat v konkrétních příbězích rodin, které se ocitly v situaci péče o umírajícího blízkého.

Kazuistiky

Teoretické poznatky o průběhu a zvládnání situačních krizí lze nejlépe pochopit na konkrétních případech z praxe. Následující kazuistiky ilustrují, jak se dlouhodobá nemoc a nutnost zajištění péče o člena rodiny v terminálním či závažně omezeném stavu promítá do fungování celého rodinného systému, do vztahů mezi jeho členy i do každodenního života.

Kazuistika 1: Péče o seniora po cévní mozkové příhodě

Rodinu tvoří manželé v seniorském věku, muž (83 let) a žena (79 let) a jejich dospělá dcera. Manželé žijí ve třípokojovém bytě v pátém patře panelového domu na malém městě. Sociální vazby rodiny jsou omezené; kontakt udržují především mezi sebou a s dcerou, která žije v jiném městě. Ta je rozvedená, pečuje o dospívající děti a pracuje z domova, přičemž sama trpí zdravotními obtížemi. Již před vznikem krize byla rodině nápomocná. Zajišťovala nákupy, doprovod k lékaři i vyřizování úředních záležitostí.

Vztah mezi manželi byl po většinu života založen na vzájemné podpoře a respektu, i když se občas vyskytly drobné neshody, typické pro dlouhodobé soužití. Oba byli zvyklí spoléhat na sebe navzájem a sdílet domácnost i běžné povinnosti, takže náhlé onemocnění jednoho z partnerů zásadně narušilo jejich dosavadní rovnováhu.

Krizová situace nastala po opakované cévní mozkové příhodě manžela, která ho zanechala s těžkým tělesným postižením, výrazně omezenou soběstačností a potřebou celodenní péče. Hospitalizace byla několikatydenní a každodenní dojíždění dcery do nemocnice vzdálené 35 km představovalo další fyzickou i psychickou zátěž. Nejistota ohledně prognózy a obavy o kvalitu života nemocného vyvolaly v rodině intenzivní napětí a stres.

Po návratu nemocného domů byla nutná rychlá přeměna domácnosti, aby vyhovovala jeho novým potřebám. Byly zajištěny základní kompenzační pomůcky jako např. polohovací lůžko, invalidní vozík, pokojové WC a antidekubitní podpora. Byt byl upraven tak, aby umožňoval bezpečný pohyb a vhodné polohování jedince. Reorganizace byla náročná nejen technicky, ale i psychicky, protože vyžadovala rychlé rozhodování a koordinaci všech dostupných zdrojů.

Fyzická i psychická zátěž pečujících byla vysoká. Dcera, která se stala hlavní pečující osobou, čelila dlouhým hodinám péče, narušení spánku, izolaci od přátel a pocitu odpovědnosti za zdraví a bezpečí otce. Nedostatek informací o správné péči a administrativní komplikace vyvolávaly bezradnost a úzkost. Změna rolí v rodině vyžadovala reorganizaci života dcery, která se přestěhovala k rodičům, omezila pracovní činnost a své volnočasové aktivity. Tyto změny měly rovněž výrazný dopad na její ekonomickou situaci v podobě snížení příjmu, zvýšení nákladů na péči a vybavení bytu. Sociální dopady se projevily omezením kontaktů s širší rodinou a přáteli, ztrátou volnočasových aktivit a postupnou izolací. Celkově byla rodina vystavena dlouhodobé zátěži, která testovala její schopnost adaptace, soudržnost a využití vnitřních i vnějších zdrojů podpory.

Emoční stránka celé situace byla pro rodinu mimořádně náročná. Po cévní mozkové příhodě otce se u všech členů rodiny objevily šok, smutek a pocit nespravedlnosti, někdy doprovázený hněvem a bezmocí. Zpočátku převažovalo přechodné období naděje, že se zdravotní stav nemocného zlepší a rodina se vrátí do běžného režimu. Postupně však došlo k přijetí nové reality, která znamenala zásadní změnu životního stylu a plánů celé rodiny.

Dcera, která převzala hlavní tíhu péče, se potýkala s pocitem viny, obavami, že její péče není dostatečná, a zároveň s únavou a frustrací. Objevoval se i strach z budoucnosti a nejistota, zda situaci zvládne. Manželka nemocného cítila pocit viny, že sama nezvládne péči o manžela, což pro ni znamenalo ztrátu role, na kterou byla celý život zvyklá. Sám nemocný se potýkal s hlubokou ztrátou sebeúcty, studem a rezignací, někdy dokonce s opakovaným přáním zemřít, což bylo pro rodinu emocionálně velmi zatěžující.

V náročném období péče sehrála klíčovou roli služba domácího mobilního hospice, která poskytovala pravidelnou odbornou podporu, dohled nad zdravotním stavem a poradenství ohledně potřebných pomůcek. Spolupráce s ošetřujícím lékařem byla rozdílná. Zatímco obvodní lékařka projevovала omezený zájem a doporučovala návrat pacienta do nemocnice, lékařka z hospice se aktivně podílela na řešení zdravotních problémů, například při drobných infekcích či úpravě léčby.

Rodina nemohla výrazně využít podporu širší rodiny či sousedů vzhledem k uzavřenosti sociálních vazeb a musela se spoléhat především na vnitřní zdroje a vzájemnou podporu. Důležitou oporou se stala hodnotová orientace rodiny, vzájemná důvěra a komunikace, které umožnily členům sdílet zátěž a hledat společná řešení.

Mezi hlavní strategie zvládání patřilo postupné přijetí limitů, realistické plánování péče, rozdělení rolí mezi jednotlivé členy rodiny a přizpůsobování domácnosti a životního rytmu aktuálním potřebám nemocného. Tento přístup umožnil rodině udržet soudržnost, snižovat stres a postupně nalézat rovnováhu mezi péčí o nemocného a vlastními potřebami, což představovalo zásadní krok k posílení její resilience a schopnosti čelit dalším náročným životním situacím. Svoji důležitou roli sehrála poskytnutá pomoc ze sociální sféry (sociální pracovníci).

Kazuistika 2: Náhlé úmrtí dospělého člena rodiny

Rodinu tvoří rodiče ve středním věku a jejich dospělý syn. Rodina žije na menším městě a udržuje omezené sociální kontakty mimo vlastní domácnost. Vztahy mezi členy rodiny byly před krizí harmonické; rodiče se na syna spoléhali a vzájemně se podporovali, syn byl samostatný, zodpovědný a udržoval pravidelný kontakt s rodiči.

Krizová situace nastala náhlým úmrtím syna, ke kterému došlo během běžné procházky se psem, kdy byl syn napaden dvěma bojovými psy, což vyvolalo extrémní stres a vedlo k plicní embolii. Smrt byla náhlá, neočekávaná a traumatizující, zasáhla všechny členy rodiny, i té širší a zásadně narušila dosavadní životní rovnováhu.

Okamžik úmrtí vyvolal intenzivní šok a dezorientaci. Rodina se musela vyrovnat s rychlým přijetím fatální reality, organizovat pohřeb a současně čelit administrativním záležitostem souvisejícím s úmrtím. Fyzická zátěž nebyla tak výrazná jako při péči o nemocného, ale psychická a emoční zátěž byla extrémní. Každodenní rutiny byly narušeny, rodiče museli řešit vlastní smutek, obavy z dalšího života a potřebu podpory.

Emoce rodiny byly silné a rozmanité: šok, smutek, bezmoc, pocit nespravedlnosti a někdy i hněv vzhledem k situaci či vzniklým okolnostem. Přechodné pocity naděje, že se situace nějak zlepší, byly rychle vystřídány hlubokým přijetím ztráty. Rodiče prožívali pocity viny, obavy, zda mohli situaci nějak ovlivnit, a strach z dalšího života bez syna. Náhlé úmrtí vyvolalo také pocit ztráty bezpečí, narušení rodinného fungování a izolaci v emočním prožívání smutku.

Podpora ze strany širší rodiny či sousedů byla omezená vzhledem k omezeným sociálním vazbám. Důležitou roli sehrála profesionální a psychologická podpora, která pomohla rodině zpracovat šok a smutek, porozumět prožitým emocím a nalézt způsoby, jak pokračovat v každodenním rodinném životě.

Mezi strategie zvládání patřilo sdílení emocí mezi rodiči, udržování vzájemného kontaktu a podpory, realistické plánování dalšího života a postupné přizpůsobování se nové situaci. Přijetí limitů, hledání vnitřní síly a postupné obnovování běžného rytmu dne pomohlo rodině postupně nalézt rovnováhu a začít se vyrovnávat s nenahraditelnou ztrátou.

Obě kazuistiky ilustrují, že **situační krize v rodině** mohou nabývat různých forem, od dlouhodobé zátěže spojené s péčí o člena rodiny v terminálním stadiu nemoci až po náhlou ztrátu blízkého člověka. V obou případech se rodina ocitla v situaci, která **narušuje její dosavadní rovnováhu, mění role a vyžaduje reorganizaci vztahů, hodnot i každodenního života**. Krize tak nepostihuje jen jednotlivce, ale celý systém vzájemných vztahů a vazeb, které rodinu tvoří. Svoji důležitou roli zde opět sehrála poskytnutá pomoc ze sociální sféry (sociální pracovníci).

Diskuze

V první kazuistice se krize rozvíjela postupně. Rodina čelila dlouhodobé fyzické i psychické zátěži, nutnosti zajišťovat péči, přizpůsobovat domácí prostředí i pracovní a sociální život. Ve druhém případě se jednalo o **náhlý, traumatizující zlom**, který způsobil okamžitou ztrátu jistoty, kontroly a smyslu. Přesto obě situace ukazují, že i v extrémní zátěži může rodina nacházet sílu, pokud dokáže využít dostupné podpory, sdílet prožitky a zůstat propojena.

Z pohledu sociální práce je zásadní vnímat krizi v rodině nikoli jako selhání, ale jako **přírozenou reakci na mimořádně náročné okolnosti** a zároveň jako **výzvu k růstu**. Úkolem sociálních pracovníků a pomáhajících profesionálů je podporovat rodinu v mobilizaci jejích **vnitřních i vnějších zdrojů**, v obnově komunikace a v posílení vzájemné soudržnosti. Důležitou roli hraje propojení s formálními službami domácího hospice, psychologické či sociální podpory i s neformálními sítěmi pomoci, které napomáhají stabilizaci systému rodiny.

Teoretický rámec pro pochopení těchto procesů nabízí koncept rodinné resilience (Walsh, 2003), který chápe rodinu jako systém schopný adaptace, obnovy a růstu navzdory ztrátám a zátěžovým situacím. Podle Walshové odolnost rodiny posilují tři klíčové oblasti. První z nich představuje hledání smyslu a interpretace události, tedy schopnost najít v náročné situaci význam, který přesahuje bezprostřední bolest a poskytuje naději. Druhou oblastí jsou kohezivní vztahy a otevřená komunikace, jež zahrnují sdílení emocí, empatii a vzájemné porozumění mezi členy rodiny. Třetí oblast tvoří organizační pružnost a dostupnost podpory, které odkazují ke schopnosti rodiny přizpůsobovat se novým podmínkám, spolupracovat a přijímat pomoc z vnějšího prostředí.

Obě prezentované rodiny tyto principy v různé míře naplnily přijetím limitů, sdílením odpovědnosti, udržením kontaktu s odborníky a postupným hledáním nového smyslu života po ztrátě. Právě tyto momenty ukazují, že **cílená podpora a doprovázení rodiny v krizi mohou vést nejen ke zvládnutí akutní situace, ale i k posílení její dlouhodobé stability a soudržnosti**.

Závěr

Lze konstatovat, že každá krizová událost, ať již přichází postupně či náhle, představuje **příležitost k proměně, sebepoznání a hlubšímu propojení členů rodiny**. Rodiny, které dokážou mobilizovat své zdroje, využít podpory a zachovat vzájemnou blízkost, mohou z krize vyjít nejen zraněné, ale také posílené a odolnější vůči budoucím zátěžím.

Sociální pracovník má v procesu zvládnání rodinné krize nezastupitelnou roli. Jeho úkolem není pouze poskytovat praktické informace o dostupných službách a pomůckách, ale především **doprovázet rodinu při jejím vyrovnávání se se ztrátou, nemocí či jinou náročnou situací**. V souladu s pojetím krizové intervence podle Špatenkové (2011) sociální pracovník pomáhá jednotlivcům i rodinám **znovu**

nalézt kontrolu nad vlastním životem, aktivizovat vnitřní zdroje a obnovit schopnost zvládat běžné životní nároky. Součástí jeho práce je i **prevence vyhoření pečujících**, podpora otevřené komunikace mezi členy rodiny a zprostředkování spolupráce s dalšími odborníky, např. psychology, terapeuty či zdravotníky. Sociální pracovník se tak stává průvodcem, který rodině pomáhá **zorientovat se v krizi, zpracovat prožitou ztrátu a znovu nalézt rovnováhu, důstojnost a naději.**

Seznam použité literatury

CAPLAN, Gerald. *Principles of Preventive Psychiatry*. New York: Basic Books, 1964. 320 s. ISBN 978-0422982702.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál. 2008. 400 s. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Portál, 2013. 161 s. ISBN 978-80-262-0482-5.

NAVRÁTIL, Pavel (2001). *Rodina v systému sociální práce*. *Sociální práce / Sociálna práca*, 1(1), 2001. . 4–15. ISSN 1213-6204. s

PAYNE, Malcom. *Modern Social Work Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2024. 600 s. ISBN 9780197568088.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a kol. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada, 2004. 172 s. ISBN 80-247-0888-4.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a kol. *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada, 2011. 200 s. ISBN 978-80-247-2624-3.

VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2020. 544 s. ISBN 978-80-262-1704-6.

WALSH, Froma (2003). *Family resilience: A Framework for Clinical Practice*. *Family Process*, 42(1), 2003. s. 1–18.

Údaje o autorkách

Ing. Mgr. Lenka Vyhídalová
Univerzity Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Institut sociálního zdraví
Univerzitní 244/22
799 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: lenkavyhidalova@seznam.cz
tel. kontakt: +420 737 182 091

prof. RNDr. Jaroslava Pavelková, CSc.
Univerzity Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Institut sociálního zdraví
Univerzitní 244/22
799 00 Olomouc
Česká republika
e-mail: jaryk@post.cz
tel. kontakt: +420 775 154 755

ZÁVER

Cieľom konferencie, z ktorej vznikol tento zborník, bolo poukázať na aktuálne výzvy, pred ktorými dnes stojí súčasná rodina. Otázka, či tieto výzvy predstavujú krízu alebo príležitosť, otvára priestor na hľadanie nových perspektív a hodnôt posilňujúcich rodinné vzťahy. Zborník prináša tridsaťštyri príspevkov, ktoré reflektujú problematiku rodiny z rôznych uhlov pohľadu – od teoretických východísk až po praktické skúsenosti zo sociálnej práce a ďalších pomáhajúcich profesií. Príspevky ponúkajú rozmanité prístupy k skúmanej problematike a vytvárajú priestor pre širšiu odbornú diskusiu.

Prvý príspevok s názvom - *AI jako „digitální kamarád“: nové výzvy pro rodinu a děti*, ktorého autorka je Ingrid Baloun sa zameriava na nástroje umelej inteligencie, ktoré sa stávajú pre deti nielen školskou pomôckou, ale aj zdrojom psychickej opory, čím môžu nahrádzať rodinné a vrstevnícke väzby. Autorka upozorňuje na riziká, ako sú informačné bubliny, oslabenie komunikácie v rodine a presun konfliktov do online prostredia, a navrhuje rámec pre rodičov a školy na bezpečné využívanie AI.

Druhý príspevok s názvom *„Vztahové proměny po onkologickém onemocnění: kazuistika a význam psychoterapie“*, ktorého autorka je Ingrid Baloun, sa zameriava na zmeny rodinných vzťahov počas liečby rakoviny a po jej ukončení na základe kazuistiky a psychoterapeutickej práce. Autorka zdôrazňuje význam psychoterapie pre celú rodinu od začiatku ochorenia, ktorá pomáha zvládať konflikty, regulovať emócie a obnovovať blízkosť.

Tretí príspevok s názvom *„Niektoré názory rodičov na ochranu záujmu dieťaťa“*, ktorého autorka je Mária Bielová, sa zameriava na pohľady rodičov na dobro a záujem dieťaťa v kontexte vzťahu medzi spoločným a individuálnym dobrom. Autorka poukazuje na význam rodiny ako jadra spoločnosti a na jej úlohu pri formovaní budúcnosti prostredníctvom výchovy detí.

Štvrtý príspevok s názvom *„Migrácia, rodinné väzby a technologické sprostredkovanie intimacy“*, ktorého autorka je Gizela Brutovská, sa zameriava na vplyv migrácie a digitálnych technológií na udržiavanie rodinných vzťahov na diaľku a redefinovanie pojmu - blízkosť. Autorka analyzuje, či technologická sprostredkovanosť posilňuje alebo oslabuje rodinné väzby a aké výzvy prináša pre rodičovstvo, partnerské vzťahy a medzigeneračnú komunikáciu v transnacionálnych rodinách.

Piaty príspevok s názvom *„Efektívna komunikácia v práci sociálneho pracovníka“*, ktorého autorka je Zuzana Budayová, sa koncentruje na význam komunikačných zručností pri budovaní dôverného vzťahu s klientom a sprostredkovaní vhodných riešení. Autorka analyzuje najčastejšie komunikačné bariéry, zdôrazňuje úlohu neverbálnej komunikácie, aktívneho počúvania a kultúrnej senzitivity a ponúka stratégie na zlepšenie komunikácie v sociálnej práci.

Šiesty príspevok s názvom *„Zátěžové situácie v rodine: dôsledky a možné intervencie pri ohrození dieťaťa“*, ktorého autorka je Melinda Čakarová, sa upriamuje na vplyv rodinných kríz, ako sú ekonomické problémy, konflikty či strata blízkeho, na fungovanie rodiny a vývin dieťaťa. Autorka poukazuje na riziko destabilizácie rodinného systému, zníženie rodičovskej kompetencie a zdôrazňuje význam včasnej intervencie a preventívnych opatrení na ochranu dieťaťa.

Siedmy príspevok s názvom *„Vztahové a komunikačné problémy v rodinách s odsúdeným členom“*, ktorého autorka je Mária Čulenová, sa zameriava na dopady trestu odňatia slobody na rodinné vzťahy a komunikáciu, pričom popisuje

psychologické a sociálne dôsledky stigmatizácie a emocionálnej záťaže. Autorka zdôrazňuje význam sociálnej podpory a možností intervencie, ktoré môžu zmierniť negatívne dopady uväznenia člena rodiny.

Osmy príspevok s názvom „*Sytuacje stresowe i kryzys rodzinny w rodzinach ukraińskich znajdujących się na terenie gminy Lipnica Murowana*“, ktorého autor je Zbigniew Filip, sa zameriava na stresové a krízové situácie v ukrajinských rodinách žijúcich v dôsledku vojny na území Lipnica Murowana. Autor poukazuje na zmeny v rodinných rolách, adaptáciu detí na nové kultúrne podmienky a význam lokálnych inštitúcií, susedských väzieb a iniciatív, ktoré podporujú integráciu a zmiernujú dôsledky krízy.

Deviaty príspevok s názvom „*Kritické myslenie ako integrálny prvok hermeneutického procesu: Od pasívneho prijímania tradície k aktívnemu teologickému výkladu*“, ktorého autorka je Gabriela Genčúrová, má zámer poukázať na význam kritického myslenia v hermeneutike a jeho prínos pre interpretáciu teologických textov. Cieľom príspevku je popísať, ako kritické myslenie spolu s hermeneutickými metódami vedie k hlbšiemu porozumeniu textu a jeho aplikácii do súčasného duchovného a spoločenského života.

Desiaty príspevok s názvom „*Komunikácia v rodine – rodinné komunikačné vzorce*“, ktorého autormi sú Stanislava Hunyadiová a Tomáš Kardoš, sa koncentruje na spôsoby komunikácie medzi členmi rodiny a vzory, ktoré ovplyvňujú emocionálne väzby, riešenie konfliktov a formovanie identity. Autori poukazujú na rozdiely medzi otvorenou a uzavretou komunikáciou, ich dopad na vzťahy a zdôrazňujú možnosti zlepšenia komunikačných štýlov v priebehu času.

Jedenásty príspevok s názvom „*Zmeny v rodinnom systéme v dôsledku cirkulárnej migrácie za prácou jedného z rodičov maloletých detí*“, ktorého autorka je Miroslava Jagelčáková Schifferdeckerová, má zámer poukázať na dopady pracovnej migrácie rodiča na fungovanie rodinného systému. Cieľom príspevku je identifikovať zmeny v rodinných vzťahoch a možnosti intervencie v prípadoch, keď je rodina ohrozená, na základe analýzy údajov z výskumu 25 rodín dotknutých cirkulárnou migráciou.

Dvanásty príspevok s názvom „*Možnosti využitia rodinnej mapy v counselingu pri sprevádzaní jednotlivca v rodinnom systéme*“, ktorého autorka je Renáta Jamborová, sa zameriava na rodinnú mapu ako praktický nástroj systemicko-counselingového prístupu. Cieľom príspevku je ukázať, ako vizualizácia rodinného systému pomáha identifikovať vzťahy, zdroje a osobnostné predpoklady jednotlivcov, čo umožňuje lepšie zvládanie napätia a podporu adaptácie na zmeny v rodinnom cykle.

Trinásty príspevok s názvom „*Úloha sociálnej posudkovej činnosti pri podpore jednorodičovských rodín v systéme sociálneho zabezpečenia*“, ktorého autorky sú Barbara Kapraľová a Simona Jurov, deklaruje analýzu postavenia jednorodičovských rodín v systéme sociálneho zabezpečenia a poukazuje na význam posudkových činností. Cieľom príspevku je identifikovať bariéry účinnej podpory, ako sú byrokracia či časový tlak, a zdôrazniť potrebu individuálneho prístupu, etickej citlivosti a komplexných opatrení spájajúcich finančné dávky, služby a preventívne programy.

Štrnásty príspevok s názvom „*Sociální práce s rodinou, ze které bylo odebráno dítě*“, ktorého autormi sú Korek Vladimír, Sloboda Jaromír a Kratochvil František, analyzuje problematiku detí odobratých z biologických rodín a umiestnených do ústavnej alebo ochrannej výchovy. Cieľom príspevku je poukázať na typológiu problémových rodín, dopady dysfunkčného prostredia na vývoj dieťaťa a

zdôrazniť význam medziodborovej spolupráce, sanácie rodiny a individuálnej podpory dieťaťa pre jeho bezpečie a zdravý vývoj.

Pätnásty príspevok s názvom *„Krizová situácia v rodine ako dôsledok diagnostikovania porúch autistického spektra dieťaťa“*, ktorého autorka je Michaela Kovalčíková, sa zameriava na emocionálne, psychické a sociálne dopady diagnózy porúch autistického spektra na rodinu. Cieľom príspevku je predstaviť reakcie rodín na zistenie diagnózy a zdôrazniť potrebu psychickej aj finančnej pomoci v náročnej situácii, ktorá ovplyvňuje rodinný aj manželský život.

Šestnásty príspevok s názvom *„Soziale Determinanten und Risikofaktoren in Ein-Eltern-Familien“*, ktorého autormi sú Ernest Kováč a Ervín Weiss, sa zameriava na analýzu sociálnych determinantov a rizikové faktory ovplyvňujúce život jednorodičovských rodín. Cieľom príspevku je poukázať na ekonomickú situáciu, sociálnu podporu, vzdelanie rodičov a prístup k zdravotnej starostlivosti ako kľúčové determinanty, ako aj na potrebu politických a sociálnych opatrení na zmiernenie negatívnych dopadov a podporu zdravého vývinu členov týchto rodín.

Sedemnásty príspevok s názvom *„Psychosocial Consequences of Cumulative Stress in the Family and Their Impact on Family Dynamics“*, ktorého autormi sú Ernest Kováč a David Szarszoi, analyzuje psychosociálne dôsledky kumulatívneho stresu na jednotlivcov a rodinný systém. Cieľom príspevku je poukázať na vplyv stresu na komunikáciu, konflikty a stratu vzájomnej podpory v rodine, identifikovať rizikové faktory a predstaviť adaptačné mechanizmy spolu s významom včasnej intervencie a odbornej pomoci na posilnenie odolnosti rodiny.

Osemnásty príspevok s názvom *„Vzťahové problémy v rodine“*, ktorého autor je Marek Kóša, poukazuje na najčastejšie interpersonálne problémy v rodinnom prostredí na Slovensku a ich determinanty. Cieľom príspevku je popísať zvýšený výskyt konfliktov, nedostatočnú emocionálnu podporu a javy ako rozvod, závislosti či domáce násilie, pričom zdôrazňuje potrebu komplexných systémových riešení vrátane preventívnych programov, poradenských služieb a legislatívnej ochrany rodín.

Devätnásty príspevok s názvom *„Religious Upbringing and the Legal Principle of the Child's Best Interest“*, ktorého autormi sú Roman Králik a Ernest Kováč, analyzuje vzťah medzi náboženskou výchovou a právnym princípom najlepšieho záujmu dieťaťa. Cieľom príspevku je poukázať na riziká dogmatickej výchovy, ako sú obmedzenie kritického myslenia, sociálna izolácia či psychologický tlak, a zdôrazniť význam právnych mechanizmov na ochranu dieťaťa, pričom princíp najlepšieho záujmu musí byť nadradeným kritériom pri rozhodovaní o výchove.

Dvadsiaty príspevok s názvom *„Sociálne médiá ako mediálny nástroj pre nadhodenie hlbšej komunikácie v rodine“*, ktorého autor je Marek L'ach, poukazuje na pozitívny potenciál sociálnych sietí pri prehĺbovaní rodinnej komunikácie. Cieľom príspevku je ukázať, že využívanie sociálnych médií môže rozširovať osobnú interakciu a posilňovať rodinné väzby namiesto toho, aby ich oslabovalo.

Dvadsiaty prvý príspevok s názvom *„Analýza využívania inštitútu mediácie podľa zákona o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele“*, ktorého autorky sú Lýdia Lešková a Katarína Mičková, predstavuje mediáciu ako odbornú metódu riešenia rodinných konfliktov v rámci systému sociálnoprávnej ochrany detí. Cieľom príspevku je kriticky zhodnotiť vhodnosť jej využívania a poukázať na klesajúcu tendenciu aplikácie mediácie na základe analýzy štatistických údajov Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR za roky 2019 – 2024.

Dvadsiaty druhý príspevok s názvom *„Rodina ako zdroj šťastia a cesta k spáse“*, ktorého autor je Radoslav Lojan, poukazuje na význam manželstva a

rodiny ako miesta lásky, výchovy a kresťanského vyzrievania. Cieľom príspevku je zdôrazniť povolanie človeka k stvoriteľskému dielu, aby rodina bola obrazom života Trojice, a ponúknuť východiská z problémov a ohrození, ktorým čelí súčasná rodina.

Dvadsiaty tretí príspevok s názvom „*Education in the age of artificial intelligence: How to stay smart when a machine is doing the work for us?*“, ktorého autor je Michal Matějka, analyzuje paradox integrácie umelej inteligencie do vzdelávacieho procesu. Cieľom príspevku je poukázať na prínosy AI pre personalizované učenie a efektivitu, ale zároveň upozorniť na riziko „kognitívneho outsourcingu“, ktoré môže oslabiť schopnosť samostatného myslenia, kritickej analýzy a riešenia problémov.

Dvadsiaty štvrtý s názvom „*Komparatívna analýza chápania manželskej lásky v rodine podľa učenia sv. Jána Pavla II. a pápeža Františka*“, ktorého autormi sú Vladimír Noga a Elena Kenderešová, komparuje koncepciu manželskej lásky v kľúčových dokumentoch oboch pápežov. Cieľom príspevku je odhaliť kontinuitu a zmeny v teologickom a pastorálnom prístupe k rodine, pričom poukazuje na komplementárnosť dôrazu Jána Pavla II. na normatívny základ rodiny a Františkovo dôrazu na každodennosť, krehkosť a konkrétne gestá lásky.

Dvadsiaty piaty príspevok má názov „*Rodič vo väzbe: Forezná sociálna práca pri riešení kríz spôsobených uväznením člena rodiny*“, ktorého autormi sú Tomáš Planka a Monika Mačkinová, poukazuje na špecifiká sociálnej práce s rodinami, ktoré čelia kríze v dôsledku uväznenia rodiča. Cieľom príspevku je analyzovať dopady väzby na rodinný systém a predstaviť kľúčové intervencie foreznej sociálnej práce, ako sú posilňovanie rodičovských kompetencií na diaľku, udržiavanie kontaktu rodiča s dieťaťom a reintegračné programy.

Dvadsiaty šiesty príspevok s názvom „*Medzi stresom a rezilienciou: Život rodín s dieťaťom so špeciálnymi potrebami*“, ktorého autorka je Katarína Slezáková, poukazuje na dynamický vzťah medzi stresom a odolnosťou v rodinách vychovávajúcich dieťa so špecifickými potrebami. Cieľom príspevku je identifikovať zdroje stresu a faktory posilňujúce rezilienciu, ako sú partnerská podpora, komunitné služby a kultúrne hodnoty, a ponúknuť odporúčania pre sociálnu prácu, counseling a rodinnú politiku zamerané na psychoedukáciu, koordinovanú pomoc a peer podporu.

Dvadsiaty siedmy príspevok s názvom „*Vzťahové problémy v rodině*“, ktorého autormi sú Sloboda Jaromír, Korek Vladimír a Kratochvíl František, analyzuje hlavné príčiny a prejavy narušených vzťahov v rodinnom systéme. Cieľom príspevku je poukázať na dopady konfliktov, komunikačných problémov a generačných rozdielov na psychickú pohodu členov rodiny a predstaviť možnosti riešenia vzťahových kríz prostredníctvom terapie a preventívnych stratégií na posilnenie zdravých vzťahov.

Dvadsiaty ôsmy príspevok (abstrakt príspevku), ktorý má názov „*Péče o člena rodiny prostřednictvím mezigenerační solidarity*“, ktorého autorkou je Jana Stejskalová, analyzuje problematiku neformálnej starostlivosti v rámci mezigeneračnej solidarity. Cieľom je poukázať na potreby opatrovateľov, legislatívne zmeny a možnosti systémovej podpory pre udržateľnosť starostlivosti.

Dvadsiaty deviaty príspevok (abstrakt príspevku), ktorý má názov „*Životní spokojenost rodičů dětí s handicapem*“, ktorého autorkou je Jana Stejskalová, sa zameriava na životnú spokojnosť rodičov detí so zdravotným postihnutím. Zámerom je analyzovať výzvy spojené s touto rolou. Cieľom je poukázať na dopady záťaže na rodičov a význam copingových stratégií a sociálnych služieb pre udržanie rovnováhy.

Tridsiaty príspevok s názvom „*Pedagogicko-psychologické súvislosti vzťahu rodiny a školy pri prevencii rizikového správania*“, ktorého autorom je Václav Šimek,

sa zameriava na spoluprácu rodiny a školy pri prevencii rizikového správania adolescentov. Zámerom je analyzovať vplyv rodinnej klímy a školského prostredia ako ochranných faktorov. Cieľom je poukázať na význam koordinovanej spolupráce pri zvládaní digitálnych rizík a odporučiť rozvoj digitálnej gramotnosti a psychickej odolnosti.

Tridsiaty prvý príspevok s názvom *„Perspektívy rodiny vzhľadom k používaniu digitálnych technológií deťmi predškolského veku“*, ktorého autorky sú Annamária Šimšíková a Beáta Deutscherová, sa zameriava na prístup rodičov k digitálnym technológiám vo vzťahu k deťom predškolského veku. Analyzuje faktory ovplyvňujúce sprostredkovanie digitálnych zariadení deťom a stratégie regulácie ich používania. Cieľom je poukázať na význam rodinného prostredia pri integrácii digitálnych technológií a predstaviť model reflexie rodiny v súčasnej spoločnosti.

Tridsiaty druhý príspevok má názov *„Copingové stratégie a ich rozvoj pre zvládanie záťažových situácií“* od autorky Michaely Šuľovej, a zameriava sa na definíciu, typy a rozvoj copingových stratégií. Zámerom je preskúmať ich využitie u jednotlivcov a v rodinách pri zvládaní záťažových situácií. Cieľom je poukázať na ich význam a aplikáciu na základe vedeckých zdrojov a empirických štúdií z oblasti psychológie a sociálnej práce.

Tridsiaty tretí príspevok má názov *„Rodina ako domáca Cirkev: výzvy a perspektívy v súčasnej dobe“*, ktorého autorom je Krzysztof Trębski, sa zameriava na význam rodiny ako miesta odovzdávania viery a formovania kresťanského života. Cieľom je poukázať na výzvy súčasnosti a zdôrazniť trvalú úlohu rodiny pri formácii veriacich a budovaní spoločného dobra.

Tridsiaty štvrtý príspevok s názvom *„Rodina v kríze pri dlhodobej starostlivosti a strate blízkeho“*, ktorého autorkami sú Lenka Vyhlídalová a Jaroslava Pavelková, sa zameriava na záťaž rodín pri starostlivosti o umierajúcich a po strate blízkeho. Cieľom je poukázať na typy záťaže a význam podpory, ktorá pomáha zvládnuť extrémnu situáciu a zachovať dôstojnosť nemocného i jeho rodiny.

Editorky:
Mgr. Katarína Mičková, PhD.
doc. PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.

Teologická fakulta Košice, Katolícka univerzita v Ružomberku

**Rodina dnes: kríza alebo príležitosť? verus krízy a životný ideál
bl. Sary Salkaházi**

17. ročník

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie

Počet strán: 330
Počet AH: 25,45

Pre Teologickú fakultu Košice, KU v Ružomberku vydalo:

Vydavateľstvo: VERBUM – vydavateľstvo KU v Ružomberku
Miesto vydania: Ružomberok
Rok vydania: 2025
Vydanie: prvé

Forma: tlač, online
Náklad: 100 ks

Zborník vznikol v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy projektu KEGA č. 017KU-4/2025
„Kritické myslenie a jeho implementácia do osnov študijného programu sociálna práca“.

ISBN 978 – 80 – 561 – 1199 – 4 (tlač)
EAN 9788056111994 (tlač)

ISBN 978 – 80 – 561 – 1198 – 7 (online)
EAN 9788056111987 (online)

Zborník prináša komplexný pohľad na tému rodiny a jej súčasné výzvy z rôznych perspektív. Príspevky sú spracované na vysokej odbornej úrovni a reflektujú aktuálny stav poznania. Odporúčam zborník publikovať, pretože poskytuje cenné vedecké poznatky o rodine nielen pre akademickú komunitu, ale aj pre odbornú verejnosť.

**doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, PhD.
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií**

Príspevky v zborníku ponúkajú pohľad na problematiku rodiny z viacerých uhlov – od teoretických východísk až po praktické skúsenosti zo sociálnej práce a ďalších pomáhajúcich profesií. Po obsahovej stránke sú príspevky spracované na kvalitnej odbornej úrovni, rešpektujú súčasný stav poznania a vytvárajú priestor pre širšiu odbornú diskusiu.

**doc. PhDr. Maroš Šip, PhD.
Prešovská univerzita Prešov, Pravoslávna bohoslovecká fakulta**

ISBN 978 – 80 – 561 – 1199 – 4 (tlač)
EAN 9788056111994 (tlač)

ISBN 978 – 80 – 561 – 1198 – 7 (online)
EAN 9788056111987 (online)